GREGORII NYSSENI OPERA

AUXILIO ALIORUM VIRORUM DOCTORUM
EDENDA CURAVIT

WERNERUS JAEGER †

VOLUMEN V

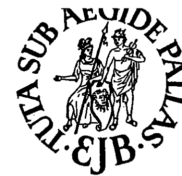
LEIDEN
E. J. BRILL
1962

GREGORII NYSSENI

IN INSCRIPTIONES PSALMORUM IN SEXTUM PSALMUM IN ECCLESIASTEN HOMILIAE

EDIDERUNT

**JACOBUS MC DONOUGH S. J.,
PAULUS ALEXANDER**

LEIDEN
E. J. BRILL
1962

PRINTED IN THE NETHERLANDS

Werner Jaeger

LECTORI SALUTEM

Commiserare, lector benevole, una cum nobis, qui huic editioni operam damus, omnibus Gregorium orbatum. huius voluminis plagulis vix correctis Wernerus Guillelmus J a e g e r mortem obiit repentinam. quo autem modo illum, qui amore coactus maiorem fere aetatis suae partem consumpsit, ut Gregorium tempestatibus quindecim saeculorum deformatum restitueret in integrum, non appellarem patrem vel potius animam studiorum Gregorianorum? vix enim favebant Gregorio vel tempora vel mores saeculorum recentium. non deerant fontes, sed latebant in latebris bibliothecarum. quid autem fuerit causae, quominus libri philosophi illius christiani doctissimi cum legerentur tum editione digna ornarentur, non miraberis considerans quanta diligentia quoque ingenii acumine Gregorius sciverit et coniungere nec confundere dogmata philosophorum sagaciter perpensa cum sacra scriptura allegorice intellecta. insuper et amavit eloquentiam, quamquam non semper adeptus est summam. quis autem ex utroque grege vel theolologorum vel philologorum tam erat eruditus et de auctoribus antiquis et de doctrina patrum ecclesiae et de sacra scriptura, ut ausus esset viam aperire ad interpretandam theologiam mysticam his in fundamentis constructam? tantum opus aggredi potuit non nisi audacia iuvenilis coniuncta mirum in modum cum doctrina iam probata industriaque indefessa. hinc praedicandae sunt laudes quam maximae Udalrici de Wilamowitz-Moellendorf, philologi aetatis suae fere optimi, qui quinque ante decennia deligens iuvenem, cui neque deesset usus edendi et cordi essent studia Platonica, Aristotelica, patristica, invenerit prae ceteris aptissimum Wernerum Jaeger. invenerat ille inter-

pretem et editorem, invenit hic autorem suum, cui dedicasse magnam vitae partem numquam moleste tulit. quotiens aut officium docendi non raro durum sibi vindicabat virum a puero valetudinarium aut allectabant veneratorem doctum Musae poetarum Graecorum dulcissimae, Gregorius aurem vellit et admonuit, ne foedus infitiaretur, affirmans se opere patienter perfecto praeclarum permansurum esse exemplum humanitatis illius, quam vestigabat a prima adulescentia Wernerus Jaeger. et perspicue exsolvit Gregorius promissa editori suo nec non amanti. Gregorio inprimis adiuvante unquam desperavit ille nec de auctoritate perenni vel veterum poetarum vel philosophorum nec de cultura animi christianorum: utramque esse semper coniunctam una eademque humanitate, quae olim originem traxissit ab eruditone Graecorum, iterum iterumque praedicabat. quamquam enim non occaecata amore sobrietate, quae decet virum doctum, intellexit, quot et quantis inter se differant et principia fidei christianae et principia philosophorum rhetorumque, tamen semper obsequium abdicavit illis, qui sequentes viam latam nos iubent repudiare aut humanitatem antiquitatis aut fidem christianam: necessarie enim interisse humanitatem culturamque animi aetate ecclesiae ineunte. quod non displiceat simplicissimae cuique menti, defendunt commodius quidem quam verius. at tamen qui rotam illam historiae, quam semper laudant, numquam posse retorqueri contendunt, absterrent a studiis antiquorum et amore non nisi timidos nomine severo necessitatis. risus facient. genus humanum dum asseverant se liberavisse vinculo traditionis, vinciunt catenis aeneis progressus, ut dicunt, scilicet somniantes se lege historiae exquisita viam generis humani futuram cum provisuros tum procuraturos esse. flumen historiae, ut ita dicam, a fontibus numquam exhaustis abscidere conantur. quam arrogantiam utique abnegabat Jaeger.

maluit defendere contra illos sapientiam veterum quam cum illis cultum tribuere novae astrologiae. sibi persuaserat unam et veram animi culturam semper adhuc denuo renatam esse nec non renatum iri. cognoscunt qui neque labori neque sudori parcunt. at ne ullam usquam molestiam recusaret, admonuit Gregorius, quod ne amici quidem ratum habebant omnes. sic inter alia facete dicta audivi a magistro carissimo se editione denuo post bellum incepta per litteras severe esse admonitum ab archaeologo quodam tunc clarissimo, ne abuteretur ingenio in emendandis pravitatibus monachorum Byzantinorum, stultissimae scilicet gentis hominum fatuorum. 'vita, scripsit, brevis est. cave Wernere, ne tibi deficiat otium ad opera nobiliora quae digna sint ingenio tuo?' cui Jaeger: 'cum libros, respondit, philologorum aetatis nostrae nemo iam leget, laudabunt etiam tunc, qui repurgaverit omnis humanitatis fontes, editorem. ad quos iter investigari non potuit nisi per rivulos a Byzantinis pio animo usque ad aetatem nostram deductos'. at ille abnuit.

Fortasse miraberis, quod pietate permotus manes magistri carissimi evocare malui quam vitam cursumque enarrare viri doctissimi. sed taedet hic quoque laudare ubique nota. te relego et ad praefationem, quam ipse praemisit 'scriptis minoribus' a se collectis (Roma 1960 in aedibus 'Edizioni di storia e letteratura') et ad indicem operum omnium in honorem septuagenarii ab amicis discipulisque compositum (vide 'Harvard Studies in Classical Philology', vol. LXIII, 1958, p. 1-14). hoc unum addere placet: patria perdita verum esse et solacii plenum dictum illud Stoicorum et expertus et confessus est: ubi bene, ibi patria. vita enim contemplativa, id est vere et sincere humana, omnes, qui semel eam gustaverunt, in unam societatem et quasi civitatem coniungi posse eximie demonstrabat. cuius φιλίας Aristotelicae sacrum sit testimonium quod socii sodalesque huius

editionis orti ut sumus e variis nationibus regionibusque terrarum diversis promittimus, nos ad finem faustum perducturos esse, prout sufficient vires, opus magistri communis nec non amici laboriosissimum numquam oblitos quorum olim a.d. 1920 promiserat iuvenis Jaeger (vide vol. I. p. XIII): 'nam quamquam in hac brevitate humanae aetatis non omnis esse possum in hoc opere, Gregorii Nysseni tamen editionem principem criticam, iam a cumpluribus temptatam, a nemine absolutam ad faustum finem perducere, si modo socii non deerunt, ego nunquam desistam.'

Hoc autem volumen ultimum est, quod corrigere potuit magister doctissimus. at tamen et omnium quae sequentur manuscripta aut semel vel bis perlegit aut correcturis vel coniecturis suis ornavit et, quod magis est, omnes ab eo didicimus cum artem criticam tum amorem Gregorii: ab ipso officium accepimus. non exspectabis, lector benevole, successores expleturos esse munia magistri. operam demus, ne Gregorio edendo detrimentum fiat. de ceteris, quae inter nos constituimus, initio voluminis III, 2, quod iam sub prelo est, te certiorem faciemus.

Scripsi iussu sociorum

Homburgi ad clivum aestate anni MCMLXII

Hermannus Langerbeck.

CONTINENTUR

HOC VOLUMINE LIBRI

IN INSCRIPTIONES PSALMORUM

EDIDIT

JACOBUS MC DONOUGH, S. J.

PRAEFATIO

Fontes praecipui huius libri duo sunt: codices operis integri et excerptorum codices, quorum maxima pars 'catenae' appellantur. hi vero memoriam tam mancam tam mendis foedatam praebent, ut etiam ex codicibus antiquissimis nihil ferme ad textum constituendum haurire possimus. ubi tamen aliquid boni obtulerunt, hos etiam codices, quamvis raro, citare non dubitavi. operis integri codicum duae sunt classes, e quibus prima (a) codicibus A et V, altera (b) X et F in apparatu critico repraesentantur. praeterea tribus aliis libris (SLQ) usus sum, qui etsi textum ex utraque classe contaminatum praebent, ad lectiones ceterorum codicum confirmandas vel explicandas magno sunt usui.

I. DE CLASSE a

I. *De Familia A*

Primae classis memoria duabus codicum familiis nititur, quarum prima codicibus A et T, altera codice V continetur. codex Marcianus Venetus graecus 68 (A) membranaceus saeculi XII iam a Wernero Jaeger, vol. VIII I, pp. 5-18, tractatus est, ubi multa ad antiquitatem huius memoriae demonstrandam affert. iamvero quae de huius codicis indole in libello De instituto Christiano invenit Jaeger, eadem in nostro opere mihi innotuerunt. etenim hic etiam textus multis mendis orthographicis insignitus est, cum summam textus integritatem puritatemque servet. opus nostrum ff. 32^v-127^v continetur. ad usum Instituti pro Studiis Classicis

Harvardiani phototypias contulit Miltonius Anastos
nunc Dumbarton Oaks instituto Universitatis Harvar-
dianae consociatus, et J. P Cooke, qui olim in Universi-
tate Chicaginiensi optimas litteras docebat. multa denuo
ipse inspexi.

In praefatione sua ad Gregorii librum De perfectione
(vol. VIII I, pp. 158-160; cf. etiam Virginia Callahan;
Mon 23 ibid., p. 348, et Joannes Cavarnos, ibid., p. 226), docet
Wernerus Jaeger codicem Monacensem graecum 23
chartaceum saeculi XVI duas partes habere librarii
subscriptione (f. 286) separatas: librum De perfectione,
qui priore parte contineatur, e codice Veneto Marciano
graeco 67 (K) ad verbum a Cornelio quodam Murmureo
Naupliensi descriptum esse; secundam vero partem duo
Gregorii opera continere, In inscriptiones Psalmorum et
Ad Ablabium. iamvero mihi constat hoc commentarium
in Psalmos non ex codice K, sicut libellum De perfectione-
sed ex alio codice Venetiano (A) anno 1552 descrip-
tum esse. cum tamen operis nostri textus post verba
κατὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου μυστήριον διδαχθείς (III, 18)
desinat, fontem haud integrum praestat codex hic
Bavaricus. ego et speciminis collationem a Francisco
Egermann Monacensi conscriptam et tabellas photo-
typicas adhibui. item Venetiis ex codice A, sed anno
priore (1551), a Joanne Murmureo Naupliensi descriptus
Mon 47 est codex Monacensis graecus 47 chartaceus, qui omnia
Gregorii opera in codice A exhibita et eundem quidem
operum ordinem servat. iam in vol. VIII I, pp. 18, 19, 98,
de Mon. 47 egit Jaeger. huius etiam operis collationem
subministravit F. Egermann et phototypias contuli.
codicis Monacensis 47 apographon est codex Leidensis
Leid. Vulcanianus 27 chartaceus saeculi XVI, cuius specimen
Vulc.27 ego comparavi. ab eodem codice Bavarico, sed mediante
editione Gretseriana prelo impressa originem absque
Urb. 12 dubio ducit codex Vaticanus Urbinas graecus 12 charta-

ceus, qui secundum Stornaiolo (Codices Vaticani Urbinates, p. 19) saeculo XVII ineunte a Josepho quodam Cretensi exaratus est. Miltonius Anastos contulit, ego denuo inspexi. de libris Urbinatibus iam multa disseruit Wernerus Jaeger, vol., II pp. LX editionis alt. et vol. VIII, I, pp. 37-38, 124-125. Gretserianam nostri tractatus editionem fuisse fontem textus Urbinatis ex eo patet quod eandem in capitula divisionem, quam Gretserus in editione a. 1600 impressa ut suam vindicat (quae etiam in textu Mignei servatur), exhibet codex Urbinas. praeterea, ut monstravit Jaeger, vol. II, pp. LXIV ed. alt., Josephus Cretensis textum librorum Contra Eunomium scriptorum non ex Gretseri editione a. 1600 impressa, sed ex editione Morelliana a. 1615 hausit, id quod in praefatione mea opusculi Contra fatum, confirmabitur.

T Eiusdem familiae codex Vaticanus graecus 424 (T) membranaceus, ff. 347, saec. XIII-XIV binis columnis nitide scriptus, iam a Wernero Jaeger vol. II², pp. XXIV-XXVII, et R. Devreesse, *Codices Vaticani Graeci*, vol. II, pp. 141-143, tractatus est. liber In inscriptiones Psalmorum a manu exaratus est diversa ab eis quae reliquas eiusdem codicis partes scripserunt, quamquam eiusdem fere aetatis est. totum tractatum contulit Miltonius Anastos tabellis photographicis usus, collationem J. P. Cooke correxit. iam vero plura Gregorii opera continet codex T, sed solum librum In inscriptiones Psalmorum cum A communem habet. qui liber non ex ipso codice A descriptus est, sed ab huius fonte mediante forsan alio codice vel codicibus derivatur. nam T talibus lectionibus abundat: 26, 7 τε καὶ πρώτως λέγεται VSLXF: λέγεται καὶ πρώτως ATQ; 32, 10 ὅτι ποτὲ τὸ ὕδωρ om ATV perperam; 50, 13 ἐπίστρεψον om AT. his vero et aliis a codice A discrepat: 24, 1 πάσης om AQ; 25, 7 ἐπιγραφῶν TVQF: γραφῶν ASLX; 27, 9

τῷ λόγῳ τὸν βίον TVSLXF: τὸν λόγον AQ; 32, 22 τῷ pr om A; 39, 9 ἐπιπορεύεσθαι VSLQXF: ἐπισορεύεσθαι A ἔτι πορεύεσθαι T; 39, 14 om A. ita codex T a codice A differt quo modo unius librarii menda diversitatem inter libros inducunt. atqui codicem A traditionem sat veterem exhibere in vol. VIII 1, pp. 5-18 a Wernero Jaeger iam demonstratum est. ad eundem igitur archetypum vel hyparchetypum redit codex T, quem, cum nullas novas lectiones nos doceat, in apparatu critico non citamus.

2. *De Familia V*

V Codex Vaticanus graecus 2066 (V) membranaceus ff. 316 litteris uncialibus exeunte saeculo nono exaratus est, id quod Wernerus Jaeger *Traditio* V, pp. 79-102 demonstravit. ibi indicat codicem a monasterio Sanctae Mariae de Pateris Rossanensi provenisse, quo Constantinopoli a Bartholomaeo abbate allatus fuisse videtur. tractatum nostrum totum comparavit Miltonius Anastos: curis iteratis inspexit J. P. Cooke; ego multa postea examinavi.

Multa quae in codicibus A et V leguntur hos libros a secunda classe distincte separant: ita 25, 1 εἶτα τὰς ATVQ: εἶθ' οὕτως SLXF; 26, 16 ἡμῖν SLQXF: μόνον ATV; 32, 10 ὅτι ποτὲ τὸ ὕδωρ om ATV; 37, 20 πάντας—αὐτῶν ATV: om cett; 42, 11 οὐρανοῖς SLQXF: ἀνθρώποις ATV. attamen codex V sat multa possidet quae eum a codicibus A et T dividunt: 26, 7 τε καὶ πρώτως λέγεται VSLXF: λέγεται καὶ πρώτως AQ; 27, 14 ἡμετέραν VSLXF: ἐμὴν AQ; 30, 13 τὴν om AQ. porro librarii menda velut itacismos et huiusmodi plurima continet, sed cum primae classis memoriam sanam et antiquam proferat, et cum hic solus secundae familiae codex iam extet, dignus visus est qui in apparatu critico

exhibeatur. etenim quoniam hic codex exaratus est eadem aetate vel antiquiore, qua codicis A exemplar (A.D. 911) scriptum est, uti iam monstravit Wernerus Jaeger (vol. VIII 1, pp. 11-12), derivandi sunt hi duo codices A et V de memoria veterrima. de scholiis vero quae in codicis V marginibus a manu prima picta sunt, haec dicenda esse censeo: nihil aliud praebent nisi verba synonyma aliquibus textus verbis apposita, quibus lector librum facilius intelligat, sed quibus nullam theologicae doctrinae cognitionem vere clariorem vel ditiorem acquirat. tam pulchre vero picta sunt ut non ab huius codicis scriba excogitata, sed de exemplari nescio quo esse descripta mihi videantur. de eodem exemplari illos venisse locos aestimo, in quibus interpolator quidam theologus ignotae aetatis Origenis de apocatastasi doctrinam perosus Gregorii verba sanare voluit, homo theologiae scientia magis quam linguae elegantia praeditus.

II. De Classe b

1. *De Familia D et X*

Secunda codicum classis in duas familias dividitur, quarum prima maxime distinguitur lectionibus quas cum codicibus S et L contaminatis communes habet; secundae vero familiae exemplar, codex F, et multos suos errores exhibet et multos qui etiam in codice mixto Q leguntur.

Codices primae familiae praecipui sunt codex Vaticanus graecus 2225 (X) saec. XIV chartaceus, ff. 404, et codex Vaticanus graecus 401 (D) saec. XIII chartaceus,
X ff. 332. codex X manu nitida scriptus textum tractatus nostri ff. 68-165 praebet multis mendis foedatum, quas scriba saepe sua coniectura correxit. porro codex, qualis nunc extat, ex duobus libris in unum ligatis consistit, quorum alter manu saeculi XV exaratus f. 351 incipit.

comparavit primum H. Brown, iterum examinavit E. Kapp, ego totum denuo contuli. alter huius familiae antesignanus, codex D chartaceus saec. XIII, iam vol. VIII 1, p. 161, a Wernero Jaeger accurate tractatus est (cf. etiam J. Cavarnos, ibid., pp. 219-220, et Virginia
D Callahan, ibid., pp. 362-363). codex D, quamquam procul dubio ad hanc familiam pertinet, nihilo minus tam multas a reliquis libris discrepantias ad textum stabiliendum inutiles possidet, (id quod Jaeger et Cavarnos locis citatis iam animadverterunt), ut in apparatum criticum includi non mereat. contulit Miltonius Anastos, iterum comparavit J. P. Cooke. lectiones quae codicum D et X vel inter se vel cum SL affinitatem monstrant hae sunt: 63, 16 κλήματος SLDX; 69, 5 lemma habent ἀπὸ ὧδε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετάζει AV ἕως ὧδε περὶ τῶν πέντε μερῶν τοῦ ψαλτηρίου· ἀπὸ τοῦ ὧδε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετάζει Z (quod ex S, ubi hic nunc legi nequit, descripsit Z, ut vid.) L (ut vid., nam mg. secata est) D (sed in loco ἀπὸ τοῦ ὧδε scr τὰ δ' ἄλλα) τέλος τῶν πέντε μερῶν τοῦ ψαλτηρίου: καὶ ἔναρξις τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῶν ὧδε X: 112, 5 post ἀλήθεια add μᾶλλον δὲ τίς ἐστιν ἡ ἀλήθεια SLDX; 121, 21 τοῦ SQF: ὁ AVLv τῷ DX; 123, 22 λέγεις: εἴπῃς ὅτι S καὶ εἰπὼν ὅτι L εἴποις QF εἴπῃς DX; 147, 8 εἰ: ἢ SLDX om QF; 148, 23 εἰ om SLDX ἔσται QF; 150, 14 μηδενὸς QF; μηθενὸς AV μηδενός, φησί SLDX; 165, 26 νίψεται ante φησίν coll SLDX; 166, 9 ἐρεῖς DX; 170, 21 διαφθορᾶς SLDX om AVQF; 174, 15 ὅτι ante μὴ add SLX falso. quae lectiones, si cum illis comparantur quas D et X cum codice F secundae familiae exemplari communes habent, paucae sunt numero, id quod mea sententia vix accidisset, nisi codices SLDX ad codicem huius familiae prototypum proxime accessissent. praeterea quoniam hi primae familiae errores pro maiore parte ipsi familiae prototypo attribui debent, et quoniam eorum numerus tam exiguus est, ipse primae

familiae prototypus archetypo totius secundae classis proximus fuisse videtur. eorum vero fontem in diorthotae coniecturis ponendum esse opinor.

Sequentes codices sunt X magis affines. codex Vatica-
β nus Barberinianus graecus 423 (β) saeculi XV, ff. 53—93 textum nostrum habet. cuius partem ope tabellarum photographicarum contuli. huius autem codicis textus codici X similis est, ut paene ipsius apographon esse videatur. etenim non solum lectiones codicis X servat, e.g. 26, 11 τοῖς ἀνθρωπίνοις XβNan 78 Vind 10 (H habet τῆς—ῆς in rasura); 26, 15 τε καὶ φυσικῆς om Xβ et addunt ambo manu prima in mg (habent Nan 78 Vind 10 et H); 28, 24 ἐπινοηθῆναι XβNan 78 Vind 10 H; verum etiam 66, 23-24 ἡ ὑπερκόσμιος—κύμβαλον (linea codicis X tota et integra) a β et Nan 78 omittitur.

Eadem manu scripti sunt duo alii eiusdem memoriae
Nan 78 codices, codex Venetus Marcianus Nanianus 78 saeculi XV exeuntis chartaceus, ff. 477, cuius initia contuli,
Vind 10 et codex Vindobonensis Suppl. graecus 10 (olim 18, uti vel in Kollarii catalogo legitur) chartaceus, ff. 414, quem Carolus Gronau contulit, ego ope tabellarum photographicarum examinavi. hi tam similes sunt ut ab eodem exemplari nobis ignoto descripti esse videantur, nisi vero codex Vind 10 codicis Naniani 78 apographon est. codicem autem Vaticanum graecum 1766 (H) chartaceum saeculi XVI, ff. 324, comparavit Miltonius Anastos, ego iterum inspexi. hi tres, cum mendas quasdam in nullo alio libro inventas contineant, affinitatem inter se artam exhibent: e.g. 29, 12 εὐφρονούντων Nan 78, Vind 10 H εὐφρονόντων β εὐφραινόντων X rell; 30, 20 τοῦ-21 διεξιέναι om Nan 78 Vind 10 H. quamquam codici β similiores sunt quam codici X (ut e lectionibus 29, 12 et 66, 23-24 liquet), tamen illius apographa esse non sunt censendi.
Vat. Ex codice vero D descriptus est codex Vaticanus
452 graecus 452 chartaceus saec. med. XVI, ff. 117, quem a

Francisco Syropulo exaratum esse opinatur Devreesse (cf. *Codices Vaticani*, tom. II, p. 207), correctum vero fuisse et auctum coniecturis supplementisque a Matthaeo Devario circa medium XVI saeculum. Miltonius Anastos tabellis photographicis usus specimen contulit, ego iterum inspexi. item a D descriptus est codex Vaticanus
Vat. graecus 1082, saec. XVI chartaceus, qui ff. 206 hoc
1082 solum opus continet. Miltonius Anastos specimen lucis ope expressum comparavit, quod iterum examinavi.

2. *De Familia F*

Liber secundae familiae veterrimus et optimus, codex Parisinus graecus 1268 (F) membranaceus saeculi XII,
F ff. 304, commentarium nostrum ff. 226-290^v continet. B. Stenzel contulit, ego plura denuo examinavi. codex nitide scriptus est, sed multas parvi momenti mendas exhibet, quae partim lapsui calami partim antiquo modo scribendi (e.g. itacismis, etc.) debentur. multa correxit manus prima, quaedam etiam eiusdem aetatis manus altera; uterque scriba coniectura potius quam codice altero usus esse videtur. lectiones fere innumerae codicem F a codicibus A et V separant, quarum specimina p. 6 dedimus. item pp. 8-9 nonnulla monstravimus quae in secundae classis codicibus D et X diorthotae cuidam deberi videntur. codex F igitur, quia nihil huic recensioni proprium continet, quamquam eidem traditioni manifeste adhaeret, de eodem hyparchetypo pendere videtur, quem diorthota ad editionem suam componendam correxit. attamen codex F multis in locis suis erroribus foedatus est, qui suadent hunc librum non esse ipsius hyparchetypi apographon, sed potius ab alio libro — sive libris — derivatum esse. sint haec codicis F mendarum exempla: 24, 12 περὶ: ἐκ F Clark. Phil.; 27, 28 βεβαιότητα: βεβαίωσιν F Clark. Phil.; 28, 5 ἀποστρέψει F Clark. Phil.; 28, 16 κατορθοῦσι F Clark. Phil. Lips.; 31, 3 τὸ μέλος: τοῦ μέλους F Clark. Lips.; 32, 3 τεταγμένω F Clark.: τεταγμένη Lips. rell.; 38, 19 τὸ om F. Clark. Lips.

Tres codices habemus codici F tam similes, ut huius apographa esse possint. cum vero plurimis erroribus scateant, et quia aliquibus codicis F mendis carent, non liquet utrum ab ipso codice F an ab alio huic simillimo
Ath. descripti sint. codex Athous Philotheou 103 chartaceus
Phil. pulchra saeculi XIV manu exaratus est. secundum Lam-
103 bros, vol. I, p. 159, ab initio usque ad folium 6^v, λόγον ἀκέφαλον continet, deinde tractatum nostrum. totus
Lips. 13 codex Lipsiensis bibliothecae universitatis 13 chartaceus ff. 187, saeculi XIV, a Carolo Gronau collatus est. hic codex, qui librum In inscriptiones Psalmorum ff. 34-70 exhibet, non solum magnam lacunam a commentarii initio usque ad 28, 9-10 δυσπαράδεκτον habet, verum etiam saepe unam vel alteram lineam ad scribae libitum omittit. praeterea complures in eo lectiones inveniuntur, quae aut librarii coniecturis aut socordiae attribuendae
Clark. 2 sunt. codex Bodleianus Clarkianus 2 chartaceus saeculi XV textum operis nostri integrum habet, quamquam ordo foliorum turbatus fragmenti speciem codici praebet. itaque in catologo Bodleiano sola fragmenta huic codici ascribuntur. textus vero f. 140^v incipit, foliis 1^r et 1^v continuatur, deinde a folio 141^r usque ad f. 190^v sine ulla maiore lacuna completur. folia autem 191-193^v homiliam In Psalmum sextum de octava exhibent. qui codex manu haud accurata exaratus textum habet multis erroribus foedatum.

I. DE LIBRIS CONTAMINATIS

1. *De Codice S*

Codex Vaticanus graecus 1907 (S) chartaceus, saec.
S XII vel XIII, ff. 93-108^v, cum plurima Gregorii opera

exhibeat, in operibus hactenus editis descriptus est, ita in vol. II, pp. xxxvii sq., et in vol. VIII 1, pp. 6-18, 95-96, 158, a Wernero Jaeger editis; in vol. VIII 1, pp. 229-231, a Cavarnos; in vol. VIII 1, pp. 359-360 a Virginia Callahan; in vol. VIII 2, p. LXXIV, a G. Pasquali. textus commentarii In inscriptiones Psalmorum, quem codex S exhibet, partim a primae classis traditione pendet, partim e secundae classis memoria fluit, partim coniecturis viri nobis ignoti debetur. etenim utrum hae coniecturae a librario nostro excogitatae sint an ipsae in aliquo codice iam extiterint, non constat. porro cum hic de coniecturis loquor, de verbis in margine scriptis non agitur, sed de verbis quae sunt ipsius textus pars integra. multa cum codice A (primae familiae primae classis exemplari) communia habet: ita 24, 4 ἡμῖν ἐπέταξας A VSLQ: ἐπέταξας ἡμῖν DFX; 25, 1 δι' ἀκολούθου AVSQv: ἀκολούθως DLFX; 25, 7 γραφῶν ASLX v falso: ἐπιγραφῶν rell; 69, 6 οὖν LQFXv om AVS; 77, 10 ἑρμηνεύει AVS: διερμηνεύει rell recte; 81, 5 ποταμίοις AVSL recte: μεσοποταμίοις rell; 113, 8 σου ASv: μου rell; 139, 21 ὧ νῦν AS: ὧν νῦν v ὁ νῦν rell recte.

Codex S, cum lectiones ex traditione et primae et secundae classis hauriat, multa quae in codicibus F et X inveniuntur exhibet, e.g.: 24, 10 ἔφοδον AVL: μέθοδον SQFX; 25, 1 εἶθ' οὕτως SLFX; 33, 23 εὐμελὴς AVLQ: ἐμμελὴς SFX; 37, 21 ἕτερα τοιαῦτα AVQv: τοιαῦτα ἕτερα SLFX; 47, 6 ἀναλύσαντι AVQv: ἀναδύντι SFX ἀναδύσαντι L; 50, 13 τὴν καρδίαν SQFX: τῇ καρδίᾳ AVL; 51, 8 καὶ ante τῶν inser SQFX; 68, 18 ἀναλαβοῦσα SQFXv: καταλαβοῦσα AVL; 70, 18 ἦν SQFX: τὴν AVL; 72, 14 εἴπομεν SQFX: εἴπαμεν AVL; 80, 8 τὸ om SFX; 93, 10 γραφῇ SQFX: φωνῇ AVL; 93, 16 εἰπεῖν post ἀριθμὸν coll AVLX.

Permulta ergo S cum codicibus FX (exemplaribus utriusque familiae secundae classis) communia habet;

nonnulla etiam offert (una cum codice L) quae in sola prima familia inveniuntur, ut supra vidimus, p. 12; nihil vero ullius pretii habet quod soli codici F proprium sit. constat ergo codicem mixtum S derivasse lectiones secundae classis ex primae familiae libro. iam vero nullus quem nunc possidemus liber fons codicis S fuisse videtur. quoniam igitur codices S et L traditionem primae familiae sat puram et vere antiquam (nam codex L saec. XI est exaratus) servant, ad huius familiae fontem seu prototypum proxime accedere censendi sunt. lectiones vero quae in solis codicibus S et L traduntur, ex uno fonte ortae esse possunt, quamquam vel casui vel coniecturae forsan sunt tribuendae. quae lectiones sic se habent: 59, 5 κυρίου: τοῦ θεοῦ SL; 84, 20 ὡραῖος: ὥριος SL; 86, 15 προσαναβλέπουσα SL; 143, 1 ἀνώτερος SL; 151, 1 οὗ τὸ: οὕτω SL; 153, 11 οὐ: καὶ οὐ SL; 153, 13 καταστείλας SL. etenim multae in codice S lectiones eo ortae videntur quod collata utraque traditione textum sanare librarius coniectura conatus est: 28, 13 ἀπῴκισται QXFv recte: ὑπόκειται AVL ὑπέρκειται S; 34, 13 ἐκκαλύπτων QXFv recte: ἐγκαλύπτοντα AL ἐκκαλύπτοντα VS; 61, 17 διψῶντες QXFv: πεινῶντες AVL διψῶντες καὶ πεινῶντες S; 78, 22 κατανοήσωμεν AVQ: κατανοήσομεν S κατανοῶμεν LXF; 133, 19 νίκη τῇ AL recte: νίκη τὴν S νικητὴν QXF.

Z Codex Vaticanus graecus 1433 (Z) saec. XIII, ff. 258v-307, hunc tractatum continet. de quo codice, cum codicis S apographon sit, in aliorum operum praefationibus, ubi de codice S agitur, satis iam dictum est. nos eum nisi ad locos codicis S mutilos supplendos in apparatu non citavimus. contulit H. Brown, iterum examinavit E. Kapp, multa ipse denuo inspexi. codex Londinensis
Add Musei Britannici Add. 11868 membranaceus saec. XV,
11868 ab S vel a codice ex S descripto originem duxit. cum tamen verba ἀρετὴν (34, 20) et ἂν (36, 12) a Z omissa

contineat Add 11868, hic de illo certe non pendet. specimen ope tabellarum photographicarum contulit M. Anastos, quod ipse iterum inspexi.

Ceteri codices, qui codici S affines sunt, duas familias
Cas efficiunt, e quibus prior duos libros continet, codicem
39 Casanatensem graecum 39 et codicem Parisinum Suppl. graecum 399. qui libri non modo lectiones codici S proprias exhibent, verum etiam eodem titulo ac S et numero marginali λθ' iuxta titulum posito de codice S desumpto dotati sunt. codex Cas 39 (olim bibliothecae Romanae domus professae Societatis Jesu) chartaceus saec. XVI, librum nostrum (ff. 1-110) una cum operibus S. Joannis Chrysostomi et aliorum patrum amplectitur. Joannes F. Callahan, qui hunc et alios codices pro me benigne examinavit, asserit codicem, quamquam a quinque manibus conscriptum, non ex fragmentis, quod putaverunt Bancalari et alii, constare, sed singulum
Par librum efformare. codex Parisinus Suppl. graecus 399
399 chartaceus saec. XVI, ff. 299, a. J. Sirmondo scriptus, opus nostrum ff. 11-44 continet. Cas et Par non solum mendas communes habent, v. g., 24, 5 πᾶν Cas Par: πᾶσι rell; 27, 21 τοῦ om Cas Par; 28, 9 διακριθέντων Cas Par: διευκρινηθέντων rell; verum etiam permulta lemmata in marginibus quasi paragraphorum titulos scripta exhibent, quae ex fonte aliquo communi derivata esse censenda sunt, et quae in nullo alio codice extant. cum vero lemmata in codice Cas manu altera scripta sint, incertum est utrum ex codice prototypo an ex alio fonte sunt descripta. etenim quamquam fieri potest ut manus altera codicis Cas lemmata ex Par deprompserit, ipse textus codicis Cas ex hoc codice non est derivatus, siquidem uterque liber suos proprios errores servat. non igitur ex ipso S descripti esse videntur codices Cas et Par, cum errores communes et titulos ex fonte communi hauserint, et neuter ex altero manasse haben-

dus est; ergo poni oportet codicem tertium ab S derivatum, qui horum duorum parens sit et origo.

Secunda familia librorum de codice S derivatorum sex codices numerat, qui omnes saeculo decimo sexto exarati sunt. hi codicis S traditionem tam accurate servant ut lectionibus propriis haec familia ab aliis libris non distinguatur, sed ipsa textus integritate una cum totius operis divisione in septuaginta septem capita, quorum tituli tum singulis capitibus tum toti operi per modum indicis praefixi sunt. censendus est vir doctus nobis ignotus capita confecisse et ea in textum quem a codice S descripsit introduxisse; qui textus capitibus exornatus, fons huius familiae factus esse videtur. porro, quamquam hic 'archetypus' iam non extat quo comparationem instituamus, nonnullos quos habemus libros ex eo ad verbum descriptos esse opinor. cum enim quinque ex his sex libris a nullo extante libro profluunt, cumque eorum traditio sit tam pura, non est cur ad unum librum prototypum aliquos eorum non referamus. hi sunt secundae familiae
Brux. libri. codex Bruxellensis Bibliothecae Regiae 21, 836
21, 836 chartaceus, ff. 92, qui hoc solum opus continet, a Ioanne Euripiote sacerdote anno 1576 exaratus est. codex
Vind. Vindobonensis historicus graecus 170 (olim Nichols-
Hist. burgensis I, 142) chartaceus, ff. 96, item nil nisi opus
170 nostrum exhibet. quem codicem non solum ex codice Bruxellensi verum etiam eadem manu, Ioannis scilicet Euripiotis, descriptum esse putarim. omnes enim mendas codici Bruxellensi proprias exhibet; alias suas solus habet. E. Gollob („Verzeichnis der griechischen Handschriften in Österreich ausserhalb Wiens," *Sitzungsberichte d. Akademie der Wiss. in Wien, Phil.-Hist. Kl.*, 146, VII, 1903), codicem Vind. hist. 170, perperam compendium tantum huius tractatus continere putavit; iam vero textus completus est. codex Parisinus graecus 1004 chartaceus, ff. 132, a Simone Carnario scriptus,

Par. opus nostrum solum exhibet. codex Vindobonensis
1004 iuridicus graecus 13 chartaceus, ff. 347, praeter tracta-
Vind. tum In inscriptiones Psalmorum et homilias In beati-
iurid. tudines et In orationem dominicam Gregorii Nysseni,
13 opera aliorum auctorum possidet. titulorum index,
quam in ceteris huius familiae libris invenimus, hic
omittitur. scriptus est manu tam simili ei quae codicem
Par 1004 scripsit, ut ambos deberi eidem Simoni Car-
Amb. nario dicere audeam. codex Ambrosianus Q 121 sup.
Q 121 chartaceus, ff. 323, opus nostrum ff. 301^r-315^v continet.
qui codex ex aliorum codicum fragmentis in unum
religatis compactus est. immo textus noster, quamvis
ad νότιον (54, 13) integre servatus sit, folio 315^v
desinit. utrum tamen folia 301^r-315^v fragmentum ceteris
amissis servet, an omnia quae scripserit librarius habea-
mus non liquet. mihi vero fragmentum integri codicis
esse videtur, quia textus paene ad folii versi calcem
terminatur, et tota reliqua codicis pars ex fragmentis
constat, neque apparet cur quis librum ad νότιον conclu-
Vat. dat. codex Vaticanus Ottobonianus graecus 190 char-
Ott. taceus, ff. 125, hunc solum tractatum continet. huius libri
190 specimen contulit Miltonius Anastos; ceterorum codicum
exempla phototypiis usus ego examinavi.

2. *De Codice L*

Codex Mediceo-Laurentianus Plut. 7. 1 (L) membranaceus, saec. XI, ff. 472, binis columnis pulcherrime scriptus est. commentarium In inscriptiones Psalmorum ff. 1-70 continet, quem sequuntur Dialogus Macrina de anima, dein loci selecti ex Basilii Contra Eunomium IV et ex libro quarto Gregorii contra eundem scripto, postea opera aliorum auctorum, qua de causa a Jaeger, vol. II^2, p. LVII citatur. multas primae classis lectiones habet, multae etiam cum familia DX congruunt; quae autem soli codici L propriae sunt fere nullius sunt pretii.

codex igitur noster ex utraque memoria conflatus esse videtur. iam vero haec sunt communia codici L et primae classi: 24, 10 ἔφοδον AVL; 28, 13 ὑπόκειται AVL; 36, 9 ἂν ante εὐθὺς add AVL; 39, 7 πρὸς om AVL; 46, 19 ἐκ post τὴν inser AVL; 46, 27 ἐν αὐτοῖς AVL; 47, 6 ἀναλύσαντι AVQv: ἀναδύντι SXF ἀναδύσαντι L; 51, 26 ἀγαθῶν AVL; 86, 5 λέγων AVL. quod et primae familiae secundae classis affinis sit, ex lectionibus supra citatis p. 8 elucet, ubi monstravimus codices S et L secundae classis memoriam adhibuisse qualis haec in prototypo primae familiae vel in codice simillimo expressa est. ex lectionibus codici L propriis has collegi: 24, 11 ὁ ἐκ L Ott (cf. infra); 24, 11 τοῦ: τῶν L Ott; 29, 23 ὁμοίως L Ott: οὕτως rell; 30, 18 παντὶ AV: παντί τω S παντὶ τὸ L Ott παντὶ τῷ XF; 31, 6 θεωρουμένης L Ott θεωρουμένη S θεωρουμένων codd. fere nihil igitur in codice L exhibetur quod in aliis codicibus non praesto sit. propter tamen codicis antiquitatem et textus integritatem, liber in apparatu citatur, quo lectiones utriusque classis, maxime vero familiae DX, confirmentur.

A codice L ad verbum descriptus esse videtur codex
Vat. Vaticanus Ottobonianus graecus 41 chartaceus, saec.
Ott. XVII, ff. 169, qui quattuor Gregorii opera continet, e
41 quibus solum tractatum In inscriptiones Psalmorum
communem cum codice L habet. Ott. 41 contulit
Miltonius Anastos; multa ego denuo examinavi; Laurentianus ab E. Runner collatus, a J. P. Cooke iterum inspectus est.

3. *De Codice Q*

Codex Taurinensis C. I. 11 (Q) chartaceus saec. XIV, ff. 346, iam vol. VIII 1, pp. 100-101, 146, 153 tractatus est. continet librum In inscriptiones Psalmorum ff. 166-193. phototypias contulit Paulus Alexander; ego multa

denuo inspexi. quamquam usque ad 50, 27 (εὐφράνθημεν pr) lectiones utriusque classis exhibet, postea nihil in textu apparet quod nobis suadeat diorthotam traditione primae classis usum esse. quae vero ex prima classe desumpsit, aut ipsi codici A aut alii huic simillimo debet. ita hi et alii errores in A et Q inveniuntur: 24, 1 πάσης om AQv; 24, 9 ἐξετάσεως: ὑποθέσεως ATQv; 26, 7 λέγεται καὶ πρώτως ATQv; 27, 9 τῷ λόγῳ τὸν βιον: τὸν λόγον AQv; 27, 14 ἡμετέραν: ἐμὴν ATQv; 37, 20-21 πάντας—αὐτῶν ATQ: om rell; 50, 27 ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐφράνθημεν om ATQv. per totum vero tractatum constat eum, qui hanc recensionem fecit, multa ex traditione codicis F hausisse: 24, 10 ἔφοδον ATVL: μέθοδον SQFv (falso mea sententia); 26, 16 ἡμῖν: μόνον ATv; 28, 13 ἀπῴκισται QXF; 40, 21 ἑαυτῷ: αὐτῷ QXF; 49, 6 ἐναερίοις: ἀραχνίοις QF; 60, 21 ἐπὶ pr—αὐτοῦ om QF; 64, 4 πηγή: τομή QF. cum autem hic de textu prorsus contaminato agatur, haud facile dicas diorthotam codicem F vel quemvis alium librum prae ceteris eiusdem familiae nunc nobis ignotis adhibuisse. sed dicendum esse videtur codicem nostrum vel exemplar eius non ex ipso codice F lectiones traxisse. nam haec propria habet codex F: 64, 25 ἐστιν om F; 64, 27 τῇ χάριτι F; 67, 1 πατρὸς ἀμήν F; 72, 14 προφθάσαντες F; 77, 2 νόημα: ὄνομα F; 80, 16 αὐτῆς F: αὐτῶν rell; 96, 8 ἱκέτου: οἰκέτου F; 101, 10 οὗτος: οὕτως F. neque certum est huius recensionis diorthotam fuisse scribam qui codicem Q exarasset. nam hic saeculi XIV liber ad textum codicum A et F saeculi XII proxime accedit. quare codex Q a vetere exemplari aliquo saeculi XII vel XIII describi potuit. iam vero scimus in uno saltem Gregorii opere (De perfectione, cf. vol. VIII 1, p. 153) codicem Q codici Messanensi Univ. 175 saeculi XII maxime affinem esse. sed quantum ad nostri tractatus traditionem, tale exemplar reperire non potui. porro in codice Q inveniun-

tur nonnulla quorum in ceteris libris testimonia non videmus: 27, 22 εὐφημότερον: εὐθυμότερον Q; 28, 27-28 ἐφηδυνόμενα: ἐφ' ᾧ ἡδυνόμεθα Q; 77, 20 ὑπερκειμένων: ὑπερκοσμίων Q; 87, 21 τῶν διὰ Q recte: διὰ τῶν rell; 147, 22 κήρυκες: οἰκήτορες Q, et aliae huius modi lectiones, quae coniecturae aut calami lapsui deberi videntur. quamvis autem pauca codex noster nobis praebeat quae in aliis libris non possideamus, ad traditiones codicum A et F clarius demonstrandas in apparatu codicem Q collocamus.

Septem sunt saeculi XVI libri codici Q proxime affines. ex his septem existimo sex de codice quodam nobis ignoto pendere, quamquam septimus etiam ab eodem exemplari forsan derivatus sit. nam sex codices post φανερουμένη (25, 9) paragraphum ornatu speciali illustrant. septimus vero quinque litterarum spatium vacuum ibi relinquit, id quod in codice Q nullo modo indicatur, sed in alio codice exemplum habuisse debet. porro in quinque codicibus titulo numerus κ̄ζ̄ apponitur, qui in codice Q non legitur. immo non constat utrum tractatum In inscriptiones Psalmorum rectius vigesimum quintum an sextum an septimum codicis Q dicere debeamus. cum vero nullus horum saeculi XVI codicum plus quam duodeviginti opera contineat, illud κ̄ζ̄ ex codice exemplari descriptum esse aestimandum est.

Ambr. I 16 inf. codex Ambrosianus I 16 inf. chartaceus, ff. 166, saeculi XVI, ille liber est quem ex codice ignoto (de quo supra locuti sumus) ortum esse pro certo dicere non possumus. lemmata omittit quae in Q et in ceteris huius generis libris inveniuntur, et capitum tituli ex secunda familia de codice S derivata (cf. p. 15) in margine secunda manu scribuntur. specimen contulit Miltonius Anastos, ego denuo inspexi. Vat. Ott. 119 codex Vaticanus Ottobonianus graecus 119 chartaceus, ff. 313, iam a Wernero Jaeger, vol. VIII 1, p. 150, tractatus est. quamquam textum praestat

textui codicis Q simillimum, et quamquam quibusdam
caret quae in reliquis quinque codicibus leguntur, tamen
propter primae paginae formam, eum a codice ignoto
(de quo supra) derivatum esse censeo. continet Gregorii
homiliam De iis qui castigationes aegre ferunt, quae in
codice Q ut nunc est non legitur. utrum vero codex Q
hanc homiliam umquam continuerit an codex Ott. 119
eam „exemplari ignoto" debeat, nescimus. post titulum
verbum προοίμιον inserit, quod in nullo alio codice sed
in textu Migneo invenitur. Miltonius Anastos specimen
ope tabellarum photographicarum examinavit, quod ego
iterum comparavi. tres codices ab Andrea Darmario
scripti sunt, qui ad idem exemplar referri debent. codex
Matr. Matritensis 3179 (olim bibliotheca Palatii 13) charta-
3179 ceus, ff. 483, in vol. VIII 1, pp. 103, 150, 152, a Wernero
Jaeger tractatus est. codex Escorialensis IV 26 charta-
Esc. ceus, ff. 279, unum opus continet, apographon commen-
IV 26 tarii nostri e Matr. 3179 descriptum. codex Parisinus
gr. 1003 chartaceus, ff. 283, codici Matr. 3179 tam
Par. proxime accedit ut eius apographon esse videatur, sed
1003 cum Par. 1003 homiliam In sextum Psalmum de octava
contineat, quam omittit Matr. 3179, censendus est Par.
1003 ab eodem exemplari descriptus esse de quo Dar-
marius codicem Matritensem hausit. utrum hoc Darmarii
exemplar ipse „codex ignotus" fuerit an alius ab hoc
derivatus mihi quidem non constat. haec autem com-
munia habent codices a Darmario conscripti: 1) para-
graphum post φανερουμένη cum titulo ἀρχή (25, 9); 2)
numerum post totius operis titulum; 3) lectiones quas-
dam quae in nullis aliis codicibus inveniuntur. specimina
Darmarii codicum contuli, phototypiis usus. manent
adhuc duo libri qui quoad formam (ἀρχή, $\overline{\kappa\zeta}$ etc.) Dar-
marii codicibus omnino similes sunt. immo horum
prior, codex Bodleianus Canonicianus 104, chartaceus,
Can. ff. 460, saec. XVI manu Darmarii tam simili scriptus

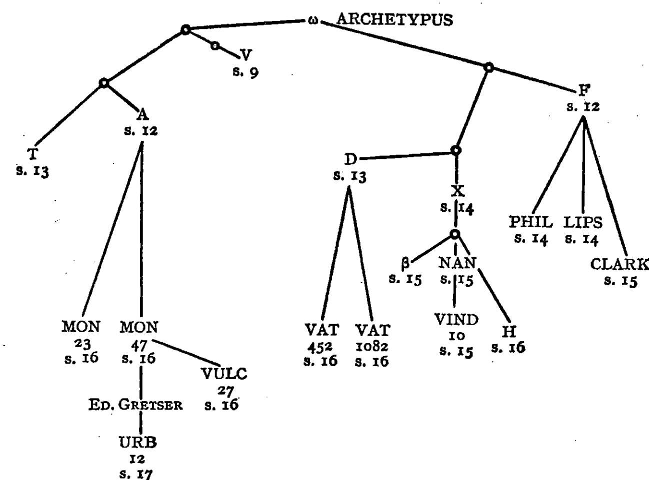
104 est, ut hunc etiam librum ab eo exaratum negare non
Vall. audeam. codex Romanus Vallicellanus D 56 chartaceus
D 56 saeculi XVI, ff. 326, quamvis diversa manu scripta sit,
textum tamen praestat codici Can. 104 simillimum. ete-
nim nisi codex Vall. D 56 plura opera quam Can. 104
contineret, illum esse huius apographon libenter dicerem;
sed ex altera parte, quia Gregorii opera in Can. 104
exhibita fragmentum amplioris codicis esse possunt,
codicis Vallicellani fons incertus manere debet.

De Editionibus Impressis

Tractatus nostri textum graecum versione latina munitum et in capita divisum primus edidit Jacobus Gretserus, S. J., A.D. 1600, Ingolstadii, qui ut ipse in huius operis praefatione asserit, alterum codicem Bavaricum (quem codicem Monacensem graecum 47 esse statui) fontem praecipuum adhibuit, ex altero vero mutilo (codice Mon. gr. 23; cf. p. 4) lectiones nonnullas in margine adscriptas deprompsit. hic Gretseri textus A.D. 1615 et 1638 Lutetiae a Claudio Morello prelis est mandatus, et A.D. 1740, in tomo decimo quarto Gretseri operum iterum in lucem venit. interea vir eruditus quidam de quo nihil comperire potui, Gretseri primam editionem, collatis pluribus traditionis S et Q codicibus, correxit et sic textum stabilivit quem vulgatum nominavimus, quemque Migneius in publicum protulit. sedulus autem lector nonnullas lectiones Gretserianas, quas vulgati editor reiecit, inspicere potest ad calcem paginarum rubrico „ed." designatas. cur tamen in editione Mignei primas tantum paginas notis criticis instructas inveniamus, cum totum librum correxerit, non liquet.

Haec nostra duorum operum in Psalmos editio, qualiscumque est, praeparari et in lucem proferri non

potuit sine multorum hominum eruditorum subsidio, quibus omnibus gratias agere nunc cupio. quantas vero grates professori Wernero Jaeger debeam, qui magister meus benignissimus patiensque per tot annos praeclara sua eruditione et labore me adiuvit, dicere nequeo. R. P. Joannes J. McMahon, S. J., olim superior meus, otium mihi paravit, quo maxima huius operis pars conficeretur. viris eruditis Jacobo E. Walsh et R. P. Herberto A. Musurillo, S. J., qui saepenumero mihi auxilio erant summam gratiam habeo.

Stemma codicum
(In inscriptiones Psalmorum)

CONSPECTUS SIGLORUM

(In inscriptiones Psalmorum)

A codex Venetus Marcianus gr. 68 membranaceus saec. XII

V codex Vaticanus gr. 2066 membranaceus saec. IX

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII vel XIII

L codex Mediceo-Laurentianus Plut. 7. 1 membranaceus saec. XI

Q codex Taurinensis C. I. 11 chartaceus saec. XIV

F codex Parisinus gr. 1268 membranaceus saec. XII

X codex Vaticanus gr. 2225 chartaceus saec. XIII

v textus vulgatus editionis Parisinae (1638) et Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΨΑΛΜΩΝ

I

432 M. Ἐδεξάμην σου τὸ ἐπίταγμα μετὰ προθυμίας πάσης, ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸ ἴσον ἐμοί τε καὶ σοὶ τὴν σπουδὴν χαριζόμενον, καὶ προσέσχον ταῖς τῶν ψαλμῶν ἐπιγραφαῖς. τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἐπέταξας διερευνήσασθαι τὴν ἐνθεωρουμένην ταύταις διάνοιαν, ὡς πᾶσι γενέσθαι δῆλον τὸ διὰ τούτων ἡμᾶς πρὸς ἀρετὴν ὁδηγῆσαι δυνάμενον. πάσῃ τοίνυν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν μετὰ πλείονος τῆς προσοχῆς καθομιλήσας ἀναγκαῖον ᾠήθην μὴ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν ἄρξασθαι τῆς ἐξετάσεως, ἀλλὰ περὶ πάσης ὁμοῦ τῆς ψαλμῳδίας ἔφοδόν τινα πρὸς τὴν τῶν νοημάτων κατανόησιν τεχνικὴν προεκθέσθαι, δι' ἧς ἐκ τοῦ ἀκολούθου καὶ ὁ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἡμῖν σαφηνισθήσεται λόγος. χρὴ τοίνυν πρῶτον μὲν τὸν σκοπὸν τῆς γραφῆς ταύτης

Titulus τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν AQ τοῦ ἁγίου γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν V ἑρμηνεία ἐπίτομος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν καὶ τὰ κείμενα S (in mg λθ' scr) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία ἐπίτομος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ψαλμῶν L τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης ἑρμηνεία ἐπίτομος εἰς τὴν γραφὴν (sic) τῶν ψαλμῶν X τοῦ αὐτοῦ ἑρμηνεία ἐπίτομος εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν F (ἐπιγραφὰς recte, nam Greg p 1, 12 ὁ περὶ τῶν ἐπιγραφῶν . . . λόγος scribit cf 68,7 et passim)

AVSLQXF post titulum addit πρῶτον βιβλίον v 1 ante ἐδεξάμην inserit προοίμιον πρὸς φίλον v πάσης om AQv πάσης ante προθυμίας coll S 2 σοι ex σὸν corr V (vel V^2) 4 ἐπέταξας ante ἡμῖν coll XF 9 ἐξετάσεως: ὑποθέσεως AQv 10 μέθοδον SQXFv 11 ὁ ἐκ L τοῦ: τῶν L 12 περὶ om V (add in mg): ἐκ F

πρὸς ὅ τι βλέπει κατανοῆσαι, εἶτα τὰς δι' ἀκολούθου πρὸς τὸ προκείμενον τῶν νοημάτων κατασκευὰς συνιδεῖν, ἃς ὑποδείκνυσιν ἥ τε τάξις τῶν ψαλμῶν πρὸς τὴν τοῦ σκοποῦ
433 M. γνῶσιν εὖ διακειμένη καὶ τὰ τμήματα παντὸς τοῦ βιβλίου ἰδίαις τισὶ περιγραφαῖς ὁριζόμενα, πενταχῇ πάσης τῆς ἐν τοῖς ψαλμοῖς προφητείας διαιρεθείσης. ὧν μετρίως προκατανοηθέντων γνωριμωτέρα ἡμῖν ἡ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν ὠφέλεια γενήσεται διὰ τῆς τῶν προεξετασθέντων κατανοήσεως φανερουμένη. ἀρκτέον τοίνυν ἐντεῦθεν τῆς θεωρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τέλος τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου μακαριότης ἐστίν. πᾶν γὰρ τὸ κατὰ σπουδὴν κατορθούμενον πρός τι τὴν ἀναφορὰν πάντως ἔχει. καὶ ὥσπερ ἡ μὲν ἰατρικὴ πρὸς τὴν ὑγίειαν ὁρᾷ, τῆς δὲ γεωργίας ὁ σκοπὸς πρὸς τὸ ζῆν ἐστι παρασκευή, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀρετῆς κτῆσις πρὸς τὸ μακάριον γενέσθαι τὸν κατ' αὐτὴν ζῶντα βλέπει. τοῦτο γὰρ παντὸς τοῦ κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένου κεφάλαιον καὶ πέρας ἐστί. τὸ μὲν οὖν ἀληθῶς τε καὶ κυρίως ἐν τῷ ὑψηλῷ τούτῳ νοήματι θεωρούμενόν τε καὶ νοούμενον ἡ θεία φύσις λέγοιτο ἂν εἰκότως. οὕτω γὰρ ὁ μέγας Παῦλος τὸν θεὸν ὀνομάζει, πάντων τῶν θεολογικῶν ὀνομάτων προθεὶς τὸ μακάριον ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν οὑτωσὶ γράψας τοῖς ῥήμασιν· Ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς

22-p. 26, 2 I Tim. 6, 15-16

AVSLQXF 1 ὅ τι: τί SLXF εἶτα τὰς AVQv: εἶθ' οὕτως SLXF δι' ἀκολούθου AVSQv: ἀκολούθως LXF πρὸς AVLQv: τὰς πρὸς SXF 2 κατασκευάσαι L 7 γραφῶν ASLXv 8 τῶν om V (sscr V^2 ut vid) 9 ad ἀρκτέον scr in mg ἀρχή AV 10 κεφάλαιον πρῶτον v: om codd de capitibus cf praefationem p 21 12 σπουδήν τινα LXF θεωρούμενον XF τὴν olim τῆς V 13 ὑγίειαν S: ὑγείαν rell 16 βλέπει ex βλέπειν corr A 17 τὸ pr: τὸν V 20 ὀνομάζοι V 21 post μακάριον add νέσθαι τὸν καταυτὴν et postea expunx A

οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον. ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ὑψηλὰ περὶ τὸ θεῖον νοήματα κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον ὁρισμὸς ἂν εἴη μακαριότητος. εἰ γάρ τις ἐρωτηθείη τί ἐστι τὸ μακάριον, οὐκ ἂν τῆς εὐσεβοῦς ἀποκρίσεως ἁμάρτοι ἐπακολουθήσας τῇ Παύλου φωνῇ καὶ εἰπὼν ὅτι μακάριόν ἐστιν ὃ κυρίως τε καὶ πρώτως λέγεται ἡ τοῦ παντὸς ἐπέκεινα φύσις· τὸ δὲ ἐν ἀνθρώποις μακάριον τῇ μεθέξει τοῦ ὄντως ὄντος ἐκεῖνο ποσῶς γίνεταί τε καὶ ὀνομάζεται, ὅπερ ἡ τοῦ μετεχομένου φύσις ἐστίν. οὐκοῦν ὅρος ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης μακαριότητος ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις. ἐπεὶ οὖν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν ἤτοι τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο μόνον ἐστὶ καὶ μακάριον καὶ ὀρεκτὸν τῇ φύσει, οὗ πᾶν τὸ μετέχον μακάριον γίνεται, καλῶς ἡ θεία τῆς ψαλμῳδίας γραφὴ διά τινος τεχνικῆς τε καὶ φυσικῆς ἀκολουθίας τὴν πρὸς τοῦτο ἡμῖν ὁδὸν ὑποδείκνυσιν, ἐν ἁπλῇ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ ἀκατασκεύῳ τῇ διδασκαλίᾳ ποικίλως τε καὶ πολυειδῶς τὴν μέθοδον τῆς τοῦ μακαρισμοῦ κτήσεως τεχνολογοῦσα. ἔξεστι μὲν οὖν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ὑμνῳδίας ἔννοιάν τινα περὶ τοῦ προκειμένου λαβεῖν, ὅπως τριχῇ τεμὼν τὴν ἀρετὴν ὁ λόγος ἑκάστῳ τμήματι κατά τινα πρόσφορον ἀναλογίαν προσμαρτυρεῖ τὸ μακάριον, νῦν μὲν τὴν ἀλλοτρίωσιν τοῦ κακοῦ μακαρίζων, ὡς ἀρχὴν
436 M. γινομένην τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον ῥοπῆς μετὰ δὲ τοῦτο τὴν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ θειοτέρων μελέτην, ὡς ἕξιν ἐμποιοῦσαν ἤδη τοῦ κρείττονος. εἶτα τὴν διὰ τούτων τοῖς τελειουμένοις κατορθουμένην πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσιν· ἧς χάριν λέγεται καὶ τὰ προλαβόντα μακάρια. ταύτην δὲ τῷ ἀειθαλεῖ ξύλῳ αἰνίσσεται, ᾧ ἡ τελειωθεῖσα δι' ἀρετῆς ὁμοιοῦται ζωή.

28 Ps 1, 3

AVSLQXF 1 ἴδεν AVL 2 καὶ ante κράτος om A (sscr A ut vid) 3 τὸ θεῖον (utrumque o in ras ut vid scr) V ὀνόματά τε καὶ ante νοήματα inser S 5 τί olim τίς V 6 ἁμάρτῃ F 7 λέγεται καὶ πρώτως AQ v 9 ἐκείνου F 10 ὅτιπερ F 11 τοῖς ἀνθρωπίνοις X 13 καὶ pr om Q 15 τε καὶ φυσικῆς om X (add in mg) 16 ἡμῖν SLQXFv: μόνον AV δείκνυσιν Q 18 τῆς om A κτίσεως Qv 24 γενομένην SQv 25 τε om Q 28 τῷ om AQv 29 ἄσεται L

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ὡς δ' ἂν ἀκριβέστερον ἐπισταίημεν τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν διδασκαλίᾳ, ἣν ὑφηγεῖται διὰ πάσης τῆς ψαλμικῆς ὁδηγίας ὁ λόγος, καλῶς ἂν ἔχοι πρότερον ἡμᾶς ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν διελέσθαι, οἷόν τινα τεχνικὸν λόγον ἐν τάξει δι' ἀκολούθου προάγοντας, πῶς ἔστιν ἐν ἀρετῇ γενέσθαι τὸν ἐραστὴν τοῦ τοιούτου βίου. οὕτω γὰρ ἂν ἐπιγνοίημεν τῆς προδεικνυμένης διδασκαλίας ἡμῖν τὸ ἀκόλουθον. χρὴ τοίνυν τὸν μέλλοντα πρὸς ἀρετὴν βλέπειν πρότερον μὲν διακρῖναι τῷ λόγῳ τὸν βίον τόν τε ἀστεῖον καὶ τὸν ὑπαίτιον, ἰδίοις ἑκάτερον ἐπισημειωσάμενον γνωρίσμασιν, ὡς ἂν ἀσύγχυτος αὐτῶν ὁ λόγος εἴη μηδενὶ τῶν κοινούντων ἐπιθολούμενος. σημεῖα δὲ τῆς ἑκατέρου τούτων ἰδιότητος ἔστι μὲν ἴσως καὶ ἄλλα τινά· τὰ δὲ γενικώτερα τῶν ἄλλων κατά γε τὴν ἡμετέραν ὑπόληψίν ἐστι ταῦτα· τὸ μεμερίσθαι πρὸς αἴσθησίν τε καὶ διάνοιαν τὴν ἐγγινομένην τοῖς ἀνθρώποις παρ' αὐτῶν εὐφροσύνην τῆς μὲν κακίας ἡδυνούσης τὴν αἴσθησιν, τῆς δὲ ἀρετῆς τὴν ψυχὴν εὐφραινούσης. ἐπὶ τούτοις ἂν εἴη ἀκόλουθον δι' εὐφημίας τε καὶ διαβολῆς τὴν τῶν ἀκουόντων διάνοιαν ἀπάγειν τε τοῦ χείρονος καὶ προσοικειοῦν τῷ βελτίονι τῆς μὲν τοῦ πονηροῦ βίου διαβολῆς τὸ μῖσος πρὸς τὴν κακίαν φερούσης, τοῦ δὲ τῶν ἀγαθῶν ἐπαίνου πρὸς τὸ εὐφημότερον τὴν ἐπιθυμίαν ἐφελκομένου. μετὰ τοῦτο δὲ ὡς ἂν ἐνεργότερον τοῦ ἀγαθοῦ βίου τὸ ἐγκώμιον γένοιτο καὶ ἐμψυχότερος ὁ τοῦ χείρονος ψόγος, αὐτῶν προσήκει τῶν ἐν ἀρετῇ θαυμασθέντων καὶ τῶν ἐν κακίᾳ κατεγνωσμένων τὴν μνήμην ποιήσασθαι. ἐπίτασιν γάρ τινα τῆς ἐν τῇ ψυχῇ διαθέσεως ἐμποιεῖ καὶ βεβαιότητα προφανέντα τῶν βίων τὰ ὑποδείγματα, πρὸς τὴν τῶν ἀρίστων ὁμοτιμίαν τῆς ἐλπίδος τὴν

AVSLQXF 2 περὶ om S 6 προάγοντος F 7 ἂν om F προκειμένης S 9 τὸν λόγον AQv τὸν βίον om AQv 12 κοινωνούντων A (in ras scr, ν alt om) Vv 14 ἐμὴν AQv 20 ἀπάγειν V (ἀ pr ex ε corr ut vid V) 22 εὐθυμότερον Q 28 βεβαίωσιν F τῶν: τῶ A (sscr ν ut vid man pr) τὸν V (in τῶν corr)

ψυχὴν ἐφελκομένης καὶ τῆς ἐπὶ τῶν κατεγνωσμένων διαβολῆς πρὸς ἀποφυγήν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων παιδοτριβούσης. ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἀναγκαῖον ἂν εἴη πρὸς ἑκάτερον τούτων λεπτομερῆ τινα διδασκαλίαν ποιήσασθαι, ἣ καὶ τὸ κρεῖττον ὑποδείξει καὶ ἀποτρέψει τοῦ χείρονος, πρὸς τοῦτο μὲν ὑποθήκαις τισὶν καὶ συμβουλαῖς ὁδηγοῦσα τὴν ἀκοήν, ἀπὸ δὲ τῶν χειρόνων διὰ τῶν ἀποτρεπτικῶν ἀπείργουσα λόγων.

437 M. Τούτων δὲ οὕτω διευκρινηθέντων, ἐπειδὴ δυσπαράδεκτόν ἐστι τῇ φύσει πᾶν τὸ πρὸς ἡδονὴν ἀλλοτρίως ἔχον (ἡδονὴν δὲ λέγω τὴν τοῦ σώματος φίλην· ἡ γὰρ τῆς ψυχῆς εὐφροσύνη πολλῷ τῷ μέσῳ τῆς ἀλόγου τε καὶ ἀνδραποδώδους ἡδυπαθείας ἀπῴκισται)· ἴδιον δὲ σημεῖον ἑκατέρου τῶν βίων, τοῦ ἐν ἀρετῇ τε καὶ κακίᾳ, τοῦτο προλαβόντες ἐπέγνωμεν, ὅτι διὰ μὲν τῆς κακίας κολακεύεται ἡμῶν τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια, ἡ δὲ ἀρετὴ ψυχῆς εὐφροσύνη τοῖς κατορθώσασι γίνεται. τοῖς δὲ νῦν εἰσαγομένοις πρὸς τὸν ὑψηλότερον βίον, οἷς ἔτι τοῦ καλοῦ κριτήριον ἡ αἴσθησις εἶναι δοκεῖ, οὔπω ἱκανῶς ἔχει καθορᾶν τὸ ἀγαθὸν ἡ ψυχή, ἀγύμναστος ἔτι καὶ ἀήθης οὖσα τῆς τοιαύτης κατανοήσεως. πρὸς δὲ τὸ μὴ γνωριζόμενον ἅπαν, κἂν ὅτι μάλιστα καλὸν ᾖ, ἀκίνητος ἡμῶν ἡ ἐπιθυμία μένει, ἐπιθυμίας δὲ μὴ προϋπαρχούσης, οὐδ' ἂν ἡδονή τις ἐγγένοιτο τοῦ μὴ ποθουμένου πράγματος. ὁδὸς γὰρ εἰς ἡδονὴν ὁ πόθος γίνεται. ἀναγκαίως ἐπινοῆσαί τι χρὴ τοιοῦτον τοῖς μήπω τῆς ἀκηράτου καὶ θείας ἡδονῆς γευσαμένοις, δι' οὗ συμπαραδεχθήσεται τῆς ἀρετῆς τὰ διδάγματα, διά τινος τῶν τὴν αἴσθησιν εὐφραινόντων ἐφηδυνόμενα, καθάπερ καὶ τοῖς ἰατροῖς ποιεῖν σύνηθες, ὅταν τι πικρόν τε καὶ δύσληπτον τῶν ἀλεξητηρίων φαρμάκων

AVSLQXF 5 ἀποστήσει S ἀποστρέψει F cf p 29, 10 12 πολλῶν V 13 ὑπόκειται AVL ὑπέρκειται S 14-15 ἀπέγνωμεν A 16 κατορθοῦσι F 21 ἦ in ras scr A 24 ἐπινοηθῆναι X 27 εὐφρανόντων V 27-28 ἐφ' ᾧ ἡδυνόμεθα Q τοῖς om Q ut vid 29 δύσληπτον (-σλ- in ras scr) A ἢ post φαρμάκων add XF

εὔληπτον ποιῶσι τοῖς ἀρρωστοῦσι τῇ τοῦ μέλιτος ἡδονῇ παραρτύοντες. εἰ δὲ τελείως ἡμῖν ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου διὰ τῶν εἰρημένων τετεχνολόγηται, ὡς δεῖν πρότερον μὲν ἀπ' ἀλλήλων χωρίσαι τὰ ἐναντία τῶν ἐπιτηδευμάτων, εἶτα ἑκάτερον αὐτῶν τῷ ἰδίῳ γνωρίσματι σημειώσασθαι, καὶ μετὰ τοῦτο τὸ μὲν ἀποσεμνῦναι τῷ λόγῳ, τὸ δὲ φευκτὸν ἐκ διαβολῆς ἀπεργάσασθαι, τοῖς τε τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν ὑποδείγμασιν ἐπιρρῶσαι πρὸς ἑκάτερον τὴν διάνοιαν, καὶ ταῖς μερικαῖς ὑποθήκαις τήν τε πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἄγουσαν ὁδὸν ὑποδεῖξαι καὶ ἀποτρέψαι τοῦ χείρονος, τό τε κατεσκληκὸς καὶ ἀνδρῶδες τῆς ἀρετῆς ἡδὺ ποιῆσαι τοῖς νηπιάζουσι διά τινος τῶν εὐφραινόντων τὴν αἴσθησιν ἡμῶν γλυκαινόμενον, καιρὸς ἂν εἴη κατανοῆσαι πῶς διὰ τῆς θεωρηθείσης ταύτης τεχνολογίας πᾶσα προῆκται ἡμῖν ἡ διὰ τῶν ψαλμῶν διδασκαλία τῆς τε κακίας ἀπείργουσα καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐφελκομένη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Πρῶτον τοίνυν, ἐκ γὰρ τῶν τελευταίων ἀρχόμεθα τῆς ἐξετάσεως, σκοπήσωμεν τὴν ἐπίνοιαν, δι' ἧς οὕτω σκληράν τε καὶ σύντονον οὖσαν τὴν κατ' ἀρετὴν πολιτείαν τήν τε τῶν μυστηρίων αἰνιγματώδη διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ κεκρυμμένην δυσεφίκτοις θεωρήμασι θεολογίαν οὕτως εὔληπτόν τε καὶ γλυκεῖαν ἐποίησεν, ὡς μὴ μόνον τε-
440 M. λείοις ἀνδράσι τοῖς ἤδη κεκαθαρμένοις τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια τὴν διδασκαλίαν ταύτην σπουδάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς γυναικωνίτιδος ἴδιον γενέσθαι κτῆμα καὶ νηπίοις ὥς τι τῶν ἀθυρμάτων ἡδονὴν φέρειν καὶ τοῖς παρηλικεστέροις ἀντὶ

26ss. cf. Vita S. Macrinae, VIII, 1, p 373, 22-374, 6

AVSLQXF 1 ποιοῦσι AVLXFv (de Q non constat) 2 παραρτοίοντες (sic) V 3 τεχνολογεῖται S 4 χωρῆσαι L (-ρῆσαι in ras scr) 6 ἀποσεμνύναι in ras scr L 10 ἀποστρέψαι F (de Q non constat) τοῦ: τῆς SLXF (de Q non constat) 15 διδασκαλία (littera post α tert ras) V 23 οὕτως: ὁμοίως L μόνον: πόνον V 26 γίνεσθαι S 27 φέρει F

βακτηρίας τε καὶ ἀναπαύσεως γίνεσθαι, τόν τε φαιδρυνόμενον ἑαυτοῦ νομίζειν εἶναι τῆς διδασκαλίας ταύτης τὸ δῶρον καὶ τὸν σκυθρωπῶς ἐκ περιστάσεως διακείμενον δι' αὐτὸν οἴεσθαι τὴν τοιαύτην τῆς γραφῆς χάριν δεδόσθαι· ὁδοιποροῦντές τε πρὸς τούτοις καὶ θαλαττεύοντες ἄνθρωποι, ἤ τισιν ἐπιδιφρίοις ἐργασίαις προσασχολούμενοι καὶ πάντες ἁπαξαπλῶς ἐν πᾶσιν ἐπιτηδεύμασιν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐν ὑγιείᾳ τε καὶ ἀρρωστίᾳ, ζημίαν ποιοῦνται τὸ μὴ διὰ στόματος τὴν ὑψηλὴν ταύτην διδασκαλίαν φέρειν. ἤδη δὲ καὶ τὰ συμπόσια καὶ αἱ γαμικαὶ φαιδρότητες ὡς μέρος εὐφροσύνης τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ἐν ταῖς θυμηδίαις παραλαμβάνουσιν, ἵνα παρῶμεν τὴν ἔνθεον ἐν ταῖς παννυχίσι διὰ τούτων ὑμνῳδίαν καὶ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐσπουδασμένην ἐν τούτοις φιλοσοφίαν.

Τίς οὖν ἡ ἐπίνοια τῆς ἀφράστου ταύτης καὶ θείας ἡδονῆς, ἣν κατέχεε τῶν διδαγμάτων ὁ μέγας Δαβίδ, δι' ἧς οὕτω γέγονεν εὐπαράδεκτον τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὸ μάθημα; πρόχειρον μὲν ἴσως παντὶ τὸ εἰπεῖν τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν ἐν ἡδονῇ τὴν ἐν τούτοις μελέτην ποιούμεθα· τὸ γὰρ μελῳδεῖν τὰ ῥήματα εἴποι τις ἂν αἴτιον εἶναι τοῦ μεθ' ἡδονῆς περὶ τούτων διεξιέναι. ἐγὼ δὲ κἂν ἀληθὲς ᾖ τοῦτο, φημὶ δεῖν μὴ παριδεῖν ἀθεώρητον. ἔοικε γὰρ μεῖζόν τι ἢ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν διάνοιαν ὑποσημαίνειν ἡ διὰ τῆς μελῳδίας φιλοσοφία. τί οὖν ἐστιν ὅ φημι; ἤκουσά τινος τῶν σοφῶν τὸν περὶ τῆς φύσεως ἡμῶν διεξιόντος λόγον, ὅτι μικρός τις κόσμος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος πάντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ μεγάλου κόσμου. ἡ δὲ τοῦ παντὸς διακόσμησις ἁρμονία τίς ἐστι μουσικὴ πολυειδῶς καὶ ποικίλως κατά τινα τάξιν καὶ ῥυθμὸν πρὸς ἑαυτὴν ἡρμοσμένη καὶ ἑαυτῇ συνᾴδουσα καὶ μηδέποτε τῆς συμφωνίας ταύτης διασπωμένη, εἰ καὶ πολλή τις ἐν

AVSLQXF 2 ταύτης ante τῆς coll F 3 τὸν: τῶν V διακειμένων F 4 αὐτῶν L 7 οἱ post πάντες add A 8 ὑγείᾳ ASLQv ὑγία V 13 τὴν om AQv 16 διὰ v 18 παντὶ τὸ L: τῷ XF τω S om AVQv 22 τῶν om Q 24 τὸν: τῶν V 25 διεξιόντων XF 29 ἑαυτῆς A μήποτε AV

τοῖς καθ' ἕκαστον ἡ τῶν ὄντων διαφορὰ θεωρεῖται. οἷον γὰρ ἐπὶ τοῦ πλήκτρου γίνεται τοῦ τεχνικῶς ἁπτομένου τῶν τόνων καὶ τὸ μέλος ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φθόγγων προάγοντος, ὡς εἴγε μονοειδής τις ἐν πᾶσιν ὁ φθόγγος ἦν, οὐδ' ἂν συνέστη πάντως τὸ μέλος· οὕτως καὶ ἡ τοῦ παντὸς κρᾶσις ἐν ποικίλοις τῶν καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων διά τινος τεταγμένου τε καὶ ἀπαραβάτου ῥυθμοῦ αὐτὴ ἑαυτῆς ἁπτομένη καὶ τὴν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον εὐαρμοστίαν ἐργαζομένη τὴν παναρμόνιον ταύτην ἐν τῷ παντὶ μουσουργεῖ μελῳδίαν, ἧς ἀκροατὴς ὁ νοῦς γίνεται κατ' οὐδὲν τῇ ἀκοῇ ταύτῃ συγχρώμενος, ἀλλ' ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γενόμενος, οὕτως ἐπαΐει τῆς τῶν οὐρανῶν ὑμνῳδίας. ὥς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἀκηκοέναι Δαβίδ, ὅτε διὰ τῆς
441 M. θεωρουμένης αὐτοῖς τεχνικῆς τε καὶ πανσόφου κινήσεως, τὴν δόξαν τοῦ ἐν αὐτοῖς ταῦτα ἐνεργοῦντος θεοῦ διηγουμένων ἐπηκροάσατο.

Ἀληθῶς γὰρ τῆς ἀνεφίκτου τε καὶ ἀφράστου θεοῦ δόξης ὕμνος ἐστὶ τῷ τοιούτῳ ῥυθμῷ προαγόμενος ἡ τῆς κτίσεως πάσης πρὸς ἑαυτὴν συνῳδία διὰ τῶν ἐναντίων συγκεκραμένη. ἐναντίως γὰρ ἔχει πρὸς ἄλληλα στάσις καὶ κίνησις, ταῦτα δὲ κέκραται μετ' ἀλλήλων ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων καί τις ἀμήχανος ἐν αὐτοῖς καθορᾶται τῶν ἀντικειμένων μίξις, ὡς καὶ ἐν τῇ κινήσει τὸ στάσιμον δείκνυσθαι καὶ ἐν τῷ μὴ κινουμένῳ τὸ ἀεικίνητον. κινεῖται μὲν γὰρ τὰ κατ' οὐρανὸν ἀεὶ πάντα ἢ τῷ ἀπλανεῖ συμπεριπολοῦντα κύκλῳ ἢ κατὰ τὸ ἐναντίον διὰ τῶν πλανητῶν ἀνελισσόμενα. ἕστηκε δὲ πάντοτε καὶ ἐπὶ τῆς ταυτότητος μένει ὁ ἐν τούτοις εἱρμὸς οὐδέ ποτε ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστιν ἐφ' ἕτερόν τι καινὸν

13-16 Ps 18, 2

AVSLQXF 1 ὄντων: ὂν V (add των ut vid V²) 3 τοῦ μέλους F τῶν: τὸν A φθόγγων A (-ω- ex -ο- corr) προσάγοντος S 6 τῶν: τὴν Q θεωρουμένη S θεωρουμένης L 12 ἐπαείη AL οὐρανίων V 18 προσαγόμενος SLQXFv 22 ἑαυτοῖς SL 25 ἀπλανῆ AV (in -εῖ corr V² ut vid) 26 πλανήτων QF ἀνειλισσόμενα L 28 ὥς V

μεθιστάμενος, ἀλλ' ἀεὶ ὡσαύτως ἔχων καὶ ἐν τῷ αὐτῷ διαμένων. ἡ τοίνυν τοῦ ἑστῶτος πρὸς τὸ κινούμενον σύνοδος ἐν τεταγμένῃ τινὶ καὶ ἀπαραβάτῳ γινομένη διὰ παντὸς εὐαρμοστίᾳ μουσική τίς ἐστιν ἁρμονία σύγκρατον καὶ θεσπεσίαν τῆς τὸ πᾶν διακρατούσης δυνάμεως ὑμνῳδίαν ἀποτελοῦσα. ἧς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ ἐν ἀκροάσει γενόμενος εἰπεῖν ἔν τινι τῶν ψαλμῶν, ὅτι αἰνοῦσι τὸν θεὸν αἵ τε ἄλλαι δυνάμεις αἱ κατ' οὐρανὸν πᾶσαι καὶ τὸ ἀστρῷον φῶς, ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ οἱ τῶν οὐρανῶν οὐρανοὶ καὶ τὸ ὑπερουράνιον ὕδωρ, ὅτι ποτὲ τὸ ὕδωρ λέγει, καὶ τὰ ἑξῆς πάντα ὅσα ἡ κτίσις ἔχει. ἡ γὰρ τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα σύμπνοιά τε καὶ συμπάθεια τάξει καὶ κόσμῳ καὶ ἀκολουθίᾳ διοικουμένη ἡ πρώτη τε καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθής ἐστι μουσική· ἣν ὁ τοῦ παντὸς ἁρμοστὴς τῷ ἀρρήτῳ τῆς σοφίας λόγῳ διὰ τῶν ἀεὶ γινομένων [ἐν σοφίᾳ] τεχνικῶς ἀνακρούεται. εἰ οὖν ὁ διάκοσμος ὅλος μουσική τις ἁρμονία ἐστίν, Ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, μικρὸς δὲ κόσμος ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ μίμημα τοῦ ἁρμοσαμένου τὸν κόσμον πεποίηται, ὅπερ ἐπὶ τοῦ μεγάλου κόσμου οἶδεν ὁ λόγος, τοῦτο κατὰ τὸ εἰκὸς καὶ ἐν τῷ μικρῷ βλέπει· τὸ γὰρ μέρος τοῦ ὅλου ὁμογενές ἐστι πάντως τῷ ὅλῳ. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ψήγματι βραχείας ὑάλου κατὰ τὸ στίλβον μέρος ὅλον ἔστιν ἰδεῖν ὡς ἐν κατόπτρῳ τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου δεικνύμενον, καθὼς χωρεῖ ἡ βραχύτης τοῦ στίλβοντος, οὕτω καὶ ἐν τῷ μικρῷ κόσμῳ, τῇ ἀνθρωπίνῃ λέγω φύσει, πᾶσα ἡ ἐν τῷ παντὶ θεωρουμένη μουσικὴ καθορᾶται ἀναλογοῦσα τῷ ὅλῳ διὰ

7 Ps 148, 1 sq. 17 Hebr 11, 10.

AVSLQXF 1 ἐν V (sscr ν V² ut vid) 3 τεταγμένω F 8 καὶ ante αἱ alt add A 10 ὅτι ποτὲ τὸ ὕδωρ om AV 11 τῶν πάντων om S 12 σύμπνοια V (ν om, postea sscr V² ut vid) καὶ ante κόσμω om V 15 ἀεὶ om XF ἐγγινομένων QXF v ἐν σοφία codd, sed scholium ad τεχνικῶς ex margine illatum esse videtur 16-17 ἐστιν ante ἁρμονία coll S 17 ἧς V (ς om, postea sscr) 18 μακρὸς ut vid S 20 ἴδεν L εἶδεν F 22 τῷ post πάντως om A τῷ post ἐν om Q 24 κύκλω X

τοῦ μέρους, ὡς χωρεῖται τὸ ὅλον ὑπὸ τοῦ μέρους. δείκνυσι 444 M. δὲ τοῦτο καὶ ἡ ὀργανικὴ τοῦ σώματος ἡμῶν διασκευὴ πρὸς ἐργασίαν μουσικῆς φιλοτεχνηθεῖσα παρὰ τῆς φύσεως. ὁρᾷς τὸν τῆς ἀρτηρίας αὐλόν, τὴν τῆς ὑπερῴας μαγάδα, τὴν διὰ γλώττης καὶ παρειῶν καὶ στόματος, ὡς διὰ χορδῶν καὶ πλήκτρου, κιθαρῳδίαν;

Ἐπεὶ οὖν πᾶν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὖσα ἡ μουσική, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβὶδ τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελῳδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονὴν τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων, δι' ἧς ἑαυτὴν ἀναθεωρεῖ τρόπον τινὰ καὶ θεραπεύει ἡ φύσις. θεραπεία γὰρ φύσεώς ἐστιν ἡ τῆς ζωῆς εὐρυθμία, ἥν μοι δοκεῖ συμβουλεύειν δι' αἰνιγμάτων ἡ μελῳδία. τάχα γὰρ αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν τοῦ βίου κατάστασιν παραίνεσις γίνεται τὸ μὴ δεῖν ἄμουσόν τε καὶ ἔκτροπον καὶ παρηχημένον τῶν ἐν ἀρετῇ ζώντων εἶναι τὸ ἦθος, μήτε πέρα τοῦ μέτρου τῆς χορδῆς ὀξυτονούσης· ῥήγνυται γὰρ πάντως ὑπερτεινόμενον τῆς χορδῆς τὸ εὐάρμοστον· μήτ' αὖ πρὸς τὸ ἐναντίον ἐν ἀμετρίᾳ δι' ἡδονῆς ὑποχαλᾶν τὸν τόνον· κωφὴ γὰρ καὶ ἄναυδος γίνεται ἡ ψυχὴ τοῖς τοιούτοις πάθεσιν ἐγχαυνωθεῖσα· καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως ἐπιτείνειν τε κατὰ καιρὸν καὶ ὑφιέναι τοῦ τόνου· πρὸς τοῦτο βλέποντας, ὅπως ἂν ἡμῖν διὰ παντὸς εὐμελής τε καὶ εὔρυθμος ὁ ἐν τοῖς ἤθεσι διαμένοι τρόπος μήτε ἀμέτρως λυόμενος μήτε πέρα τοῦ μέτρου ὑπερτεινόμενος. ὅθεν καὶ τὰ κατορθώματα τῆς θείας ταύτης μουσικῆς προσμαρτυρεῖ τῷ Δαβὶδ ἡ ἱστορία· ὅτι παράφορόν ποτε καταλαβὼν τὸν Σαοὺλ καὶ ἐξεστηκότα τῆς διανοίας οὕτως ἐξιάσατο κατεπᾴδων τοῦ πάθους, ὥστε αὐτῷ πάλιν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν ἐπανελθεῖν τὴν διάνοιαν. δῆλον οὖν ἐκ τούτων ἐστὶ πρὸς ὅ τι βλέπει τῆς μελῳδίας τὸ αἴνιγμα, ὅτι τὴν τῶν παθημάτων καταστολὴν συμβουλεύει

1 cf de hom op cap IX 25-29 I Reg 14-23

AVSLQXF 12 εὐθυμία Q 14 τὸ post τοῦτο add A 16 τῶν: τὸν A 17 ὀργῆς S 19 διὰ L 20 ἄναυλος L 23 ἐμμελὴς SXF τοῖς codd: τούτοις v 24 διαμένει ut vid Q διαλυόμενος Q 26 προμαρτυρεῖ V 27 ὅτι: τί XF

ποιεῖσθαι τῶν διαφόρως ἡμῖν ἐγγινομένων ἐκ τῶν βιωτικῶν περιστάσεων. ἀλλὰ καὶ τοῦτο προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀθεώρητον, ὅτι οὐ κατὰ τοὺς ἔξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιοὺς καὶ ταῦτα τὰ μέλη πεποίηται· οὐ γὰρ ἐν τῷ τῶν λέξεων τόνῳ κεῖται τὸ μέλος, ὥσπερ ἐν ἐκείνοις ἔστιν ἰδεῖν, παρ' οἷς ἐν τῇ ποιᾷ τῶν προσῳδιῶν συνθήκῃ, τοῦ ἐν τοῖς φθόγγοις τόνου βαρυνομένου τε καὶ ὀξυτονοῦντος καὶ βραχυνομένου τε καὶ παρατείνοντος, ὁ ῥυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον τοῖς θείοις λόγοις ἐνείρας τὸ μέλος, ἑρμηνεύειν τῇ μελῳδίᾳ τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν βούλεται, τῇ ποιᾷ συνδιαθέσει τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν ὡς δυνατὸν ἐκκαλύπτων. τὸ μὲν οὖν προσόψημα τῆς ἐδωδῆς τοιοῦτον, ᾧ καταγλυκαίνεται καθάπερ τισὶν ἡδύσμασιν ἡ τῶν διδαγμάτων τροφή.

445 M. ## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἤδη τὴν τῶν ἀρετῶν πανδαισίαν κατανοῆσαι τῷ λόγῳ κατὰ τὴν προεκτεθεῖσαν ἡμῖν τεχνικὴν θεωρίαν. πρῶτον μὲν γὰρ φανεροῖς σημείοις διακεκριμένην ἔστιν εὑρεῖν τὴν ἀρετὴν ἐκ τῆς κακίας, ὡς ἀσύγχυτον εἶναι τὴν ἑκατέρου τούτων πρὸς τὸ ἐναντίον διαφοράν. ἐκ γὰρ τῆς ἐγγινομένης ἡμῖν ἀπ' αὐτῶν εὐφροσύνης τὸ ἐξαίρετον τῆς τῶν ἐπιτηδευμάτων ἰδιότητος δείκνυται, τῆς μὲν κακίας τὰς περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεις, τῆς δὲ ἀρετῆς τὴν ψυχὴν εὐφραινούσης· ὡς ἀπλανῆ τε καὶ ἀναμφίβολον εἶναι τὴν ἐκ τῶν σημείων τούτων εὑρισκομένην τοῦ ὑποκειμένου φύσιν. καὶ τοῦτο ἐξ ἄλλων τέ τινων κατά τε τὸ πρόχειρον καὶ κατὰ τὴν ἐν τῷ βάθει κειμένην θεωρίαν τῶν νοημάτων

AVSLQXF 8 καὶ pr om AV τε om S 9 ἀλλ' V (ut vid) S καὶ post ἀλλὰ add QXFv ἀνεπιτηδεύτων corr F 11 κατὰ in corr F 13 ἐγκαλύπτοντα AL ἐκκαλύπτοντα VS παρόψημα Q 14 ᾧ om L 18 τῷ om F (add in mg) 20 ἐκ an delendum? 25 ἀμφίβολον Q 27 οὐκ ante ἐξ inser AV

ἐν πολλοῖς τῆς ψαλμῳδίας ἔστιν εὑρεῖν, καὶ μάλιστά γε κατὰ τὸν τέταρτον ψαλμόν, ἐν ᾧ φησι βαρυκαρδίους εἶναι τοὺς τὸ ψεῦδος καὶ τὸ μάταιον τῆς ἀληθείας μὴ διακρίνοντας, ἀλλ' ἀγαπῶντας μὲν τὸ ἀνύπαρκτον, περιορῶντας δὲ τὸ μένον καὶ τοῦ ἀγαπᾶσθαι ἄξιον. μόνην γὰρ εἶπε θαυμαστὴν ἀληθῶς εἶναι τὴν ὁσιότητα, τὰ δὲ ἄλλα πάντα τὰ ἀντὶ τῶν ἀγαθῶν σπουδαζόμενα τοῖς ἀνθρώποις ἐν ὑπολήψει κεῖσθαι, ἐφ' ἑαυτῶν οὐκ ὄντα, ἀλλ' ἐν τῇ ματαίᾳ τῶν ἀνθρώπων οἰήσει τὸ εἶναι ἔχειν δοκοῦντα. καὶ ὡς ἂν φανερώτερον ἐκκαλύψειε τὸ περὶ τούτων δόγμα, προϊών φησιν, ὅτι οἱ πολλοὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς φαινομένοις ὁρίζονται, λέγοντες ἐκεῖνο μόνον εἶναι ἀγαθόν, ὅπερ ἄν τις τῇ αἰσθήσει προδείξῃ. Πολλοὶ γάρ, φησί, λέγουσι Τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθά; ὁ δὲ πρὸς τὴν ἀρετὴν βλέπων τὴν μὲν ἀνδραποδώδη ταύτην τοῦ καλοῦ κρίσιν περιορᾷ. ἐν δὲ τῷ φωτὶ τὸ καλὸν βλέπει. καὶ οὕτως ἐπισημειοῦται τὴν θεοειδῆ τε καὶ ὑψηλὴν εὐφροσύνην· φῶς δὲ ἐκεῖνο λέγει τὸ ἐκ τοῦ θείου προσώπου ἀπαυγαζόμενον, οὗ καθικέσθαι ἡ αἴσθησις φύσιν οὐκ ἔχει. Ἐσημειώθη γάρ, φησίν, ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε. θεοῦ γὰρ πρόσωπον ἐν χαρακτῆρσί τισι θεωρούμενον οὔ μοι δοκεῖ ἕτερον παρὰ τὰς ἀρετὰς νοεῖν ὁ προφήτης· ταύταις γὰρ τὸ θεῖον εἶδος χαρακτηρίζεται. καὶ τοῦτο εἰπὼν τὸ τέλειον γνώρισμα λέγει τῆς ἀρετῆς· Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου, ἀντὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ τὴν καρδίαν λέγων. οὐ γὰρ ἔστι τοῖς ἐκ κακίας δελεάσμασι τὸν νοῦν ἡσθῆναι. ἀντιδιαστέλλει δὲ τῇ τῆς καρδίας εὐφροσύνῃ τὴν ὑλώδη ταύτην καὶ βιωτικὴν εὐθηνίαν, λέγων τοῖς τὸ παρὸν ὁρῶσι τὴν γαστέρα τοῦ καλοῦ κριτήριον γίνεσθαι. σῖτον γὰρ

2 Ps 4, 3 sq. 13 Ps 4,7

AVSLQXF 3 μὴ om A 5 μόνον V 6 ἀντὶ V (ν sscr ut vid man alt) 10 οἱ om V 12 εἶναι om Q προδείξει AVL 14 τὴν ante ἀρετὴν om Q ἀρετὴν om V (sscr V²) 15 ἐν δὲ: οὐδὲν Q 16 τε om V (sscr V²) 17-18 ἀπαύγασμα XF 20 τισι: τρισὶ SF om Vv 22 εἰπὼν (-πὼν in ras scr) L 23 γνώριμα (sic) A λέγει post ἀρετῆς coll VSLXF 25 δελεάμασι AF 27 λέγω X 28 γενέσθαι V

καὶ οἶνον εἰπὼν τοῖς τοιούτοις πληθύνεσθαι, ἀπὸ μέρους πάσας τὰς περὶ γαστέρα καὶ θοίνην ἡδονὰς τῷ λόγῳ συμπεριέλαβεν· αἳ πάσης ἄρχουσιν ὑλικῆς ἀσχολίας, περὶ ἃ ἡ σπουδὴ
448 M. εἰς οὐδὲν εὐοδοῦται πέρας, οὐ γάρ ἐστι τῆς ἐν ἀκαρεῖ γινομένης τοῖς ἀνθρώποις ἀπολαύσεως ἐν τῇ φύσει ταμιεῖον οὐδέν, ὥστε ἀπόθετον ἑαυτοῖς ποιεῖσθαι τὴν ἡδονήν, ἣν κατὰ πᾶσαν κτῶνται σπουδήν, ἀλλ' ὥσπερ τι τῶν ἀπατηλῶν φαντασμάτων κεκρατῆσθαι παρὰ τῶν φιληδόνων δόξαν εὐθὺς ἠφανίσθη καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν μετεχώρησε. τοῦ δὲ τοιούτου φάσματος ἓν ἴχνος καταλείπεται μετὰ τὴν ἀναχώρησιν, ἡ αἰσχύνη, βαθύν τε καὶ δυσεξάλειπτον ἐνσημηναμένη τούτοις τὸν τύπον τούτων, δι' ὧν ἂν παρέλθῃ, ὡς δυνατὸν εἶναι, κατὰ τὴν τέχνην τῶν θηρευόντων τοῖς ἴχνεσι διαγινώσκειν τοῦ θηρίου τὴν φύσιν. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ὅταν ἀφανὲς ᾖ τὸ θήραμα, διὰ τοῦ ἴχνους τὸ ζῷον γνωρίζουσιν. εἰ οὖν ὁ σῦς ἢ ὁ λέων τοῖς ἴχνεσι τοῖς ἰδίοις καταμηνύονται, ἀκόλουθον πάντως καὶ τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν ἐν τῷ ὑπολειφθέντι αὐτῆς ἴχνει γνωρίζεσθαι. ἀλλὰ μὴν τὸ ἴχνος αὐτῆς αἰσχύνη ἐστίν. ἄρα καὶ ἡ ἐνσημηναμένη τῇ ψυχῇ τὸν τοιοῦτον τύπον ἢ αὐτὸ πάντως αἰσχύνη ἐστὶν ἢ ποιητικὴ τῆς αἰσχύνης. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡμῖν ἐν παρεξοδίῳ προεθεωρήθη τῷ τόπῳ· δεῖξαι γὰρ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔδει διὰ τῆς ψαλμῳδίας, οἷον ἑκατέρου τῶν κατ' ἀρετήν τε καὶ κακίαν ἐπιτηδευμάτων ἐστὶ τὸ πέρας. ἐν τοίνυν τῷ προειρημένῳ ψαλμῷ τὸ τῆς ἀρετῆς εἰπὼν τέλος εἰρήνην εἶναι καὶ ἄνεσιν καὶ τὴν μονοειδῆ τε καὶ ἀνεπίμικτον πρὸς τὰ πάθη κατοίκησιν τὴν ἐπ' ἐλπίδι τῆς τοῦ θεοῦ μετουσίας κατορθουμένην τὸ ἀντικείμενον

35, 28-36, 1 Ps 4, 8

AVSLQXF 3 ἄρχουσαι F ἃ olim ἂν V 4-5 γενομένης V 6 αὐταῖς L 7 κτῶντε F (ω ex corr) ὥπερ V (σ sscr V² ut vid) 8 καὶ κρατῆσθαι V δόξαι L 9 ἂν ante εὐθὺς add AVL 10 καταλέλειπται XF 11 τε: δὲ V δυσεξάλ . . πτον A (spat ii litt relict) 12 τοῦτον SLQXFv 18 ἴχνη A χωρίζεσθαι V 19 ἄρα: ὅρα V 20 αὐτῷ AV 21 παρεξοδίου XF τῷ om XF τύπῳ coniecit Jaeger 22 τὸ om L 23 ἀκακίαν V 26 ἀνεπίδεκτον F ἐπ' om F

τούτῳ ἐνταῦθα μὲν διὰ τῆς σιωπῆς ἐνεδείξατο, πολλαχῇ δὲ διὰ τῆς ψαλμῳδίας βοᾷ λέγων Οἱ δὲ παράνομοι ἐξολοθρευθήσονται, καὶ Σπέρμα ἀσεβῶν ἐξολοθρευθήσεται, καὶ Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν· καὶ ἐπιβρέξει ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς παγίδας, καὶ ἄλλα μυρία τούτοις ὁμοιότροπα. γέμει δὲ πᾶσα τῆς ψαλμῳδίας ἡ βίβλος τῶν τε τῆς ἀρετῆς ἐπαίνων καὶ τῆς κατηγορίας τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων. ἥ τε τῶν ἱστοριῶν μνήμη πρὸς τοὺς δύο σκοποὺς μεριζομένη, ζηλωτὴν μὲν ποιεῖ τὴν ἀρετὴν τῶν εὐδοκίμων προσώπων, φευκτὴν δὲ διὰ τῶν κατεγνωσμένων τὴν πονηρίαν. ὅταν μὲν γάρ σε πρὸς ἀρετὴν ἐπεγείρῃ τῷ ὑποδείγματι, λέγει· Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ καὶ Σαμουὴλ ἐν τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. ἐπεκαλοῦντο τὸν κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουεν αὐτῶν. ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. ὅταν δὲ τὸ πονηρὸν τῆς κακίας ὑποδεικνύει πέρας, τὰ πάθη τῶν ἐν πονηρίᾳ κατεγνωσμένων διέξεισιν. Ἠνοίχθη ἡ γῆ καὶ κατέπιεν Δαθάν, καὶ ἐκάλυψεν ἐπὶ τὴν συναγωγὴν Ἀβειρών. φλὸξ κατέφλεξεν ἁμαρτωλούς· καὶ Ποίησον αὐτοὺς ὡς τὴν Μαδιὰμ καὶ τὸν Σισάρα· καὶ Θοῦ τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν
449 M. ὡς τὸν Ὠρὴβ καὶ Ζὴβ καὶ Ζεβεὲ καὶ Σαλμανά, πάντας τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν· καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα· τάς τε μερικὰς συμβουλὰς πάσας σοι βοᾷ ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἡ ψαλμῳδία, ἐν οὐδενὶ μέρει τὴν πρὸς τὸ καλὸν προτροπὴν παραλείπουσα, καὶ δι' ὧν ἄν τις φύγοι τὴν κακίαν· πάντα ταῖς πρὸς τὸ καλὸν ὁδηγούσαις συμπαρέζευκται γνώμαις.

2-3 Ps 36, 38 3 Ps 36, 28 3-4 Ps 10, 5-6 12-15 Ps 98, 6-7 16-18 Ps 105, 17-18 18 sq Ps 82, 10, 12

AVSLQXF 2 διὰ post δὲ om VSLXF 4 ἐπιβρέξῃ corr F 5 ἄλλα τοιαῦτα S 10 διὰ τῶν Q 11 τῷ om X 12 μωϋσῆς A μωσῆς SL 14 εἰσήκουσεν L 15 ὑποδεικνύῃ V (κνυ om, postea sscr ut vid man pr) SQ (ut vid) ὑποδείκνυσι XF 16 κατεγνωρισμένων LX (ρισμένων in ras) 18 ἀβηρὼν VL 19 τῇ S (ut vid) Q (ut vid) XFv μαδιὰν Av μαδιὰμ ut vid S (. . .] ᾶ Q τὸν: τῷ SQXF v 20 σαλμανᾶ VL [. . .]ᾶν Q σαλμανᾶν X σαλμανᾶς ut vid F (forte ex-ᾶν corr)σαλμανὰν v 20-21 πάντας—αὐτῶν om VSLXF forte recte 21 τοιαῦτα ἕτερα SLXF 23 τροπὴν v evan Q

ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ κτῆσις φυγὴ τοῦ ἐναντίου καὶ ἀναίρεσις γίνεται. παρέλκον δ' ἂν εἴη πάντα ταῦτα δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι, φανερᾶς οὔσης τοῖς ἐντυγχάνουσι τῇ γραφῇ ταύτῃ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδῆς τοῦ λόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Τέτμηται δὲ πενταχῇ πᾶσα ἡ τῶν ψαλμῶν πραγματεία, καί τίς ἐστιν ἐν τοῖς τμήμασι τούτοις τεχνικὴ διασκευὴ καὶ διαίρεσις. ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν τμημάτων φανερὰ γίνεται θείαις τισὶ δοξολογίαις ὁμοιοτρόπως ἐναπολήγουσα, ἃς ἔξεστιν ἐπιγνῶναι κατὰ τὴν παρ' ἡμῶν ὑποδεικνυμένην ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις διαίρεσιν. ἔστι δὲ ἑκάστου τμήματος ἀριθμὸς τῶν ψαλμῳδιῶν οὗτος· τοῦ πρώτου τεσσαράκοντα· τοῦ δευτέρου εἷς καὶ τριάκοντα· ἑπτὰ καὶ δέκα δὲ τοῦ τρίτου, καὶ τοῦ τετάρτου τοσοῦτοι· τοῦ δὲ πέμπτου πέντε καὶ τεσσαράκοντα. ἵσταται οὖν τὸ πρῶτον μέρος ἐπὶ τὸν τεσσαρακοστὸν ἐκ τοῦ πρώτου, οὗ πέρας ἐστὶν Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο. τὸ δεύτερον ἐπὶ τὸν ἑβδομηκοστόν τε καὶ πρῶτον, οὗ τὸ τέλος οὕτως ἔχει· Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος, καὶ εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ, γένοιτο, γένοιτο. τὸ τρίτον ἐπὶ τὸν ὀγδοηκοστόν τε καὶ ὄγδοον, καταλήγει δὲ καὶ τοῦτο εἰς ὅμοιον πέρας. ἔχει γὰρ οὕτως· Εὐλογητὸς κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο. τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος πέρας ὁ ἑκατοστός τε καὶ πέμπτος, οὗ τὸ τέλος τοῖς λοιποῖς παραπλήσιον· Εὐλογητὸς κύριος ὁ

AVSLQXF 1 ἀναίρεσις F (ς alt ex corr) 2 δὲ LXF 4 τῷ λόγῳ S 6 δὲ om XF 7 καί τις XF 10 ἀποδεικνυμένην A 12 οὕτως V 13 εἷς καὶ λα̅! L 14 πέντε om A 15 τεσσαρα F (sscr ut vid -κοντα F) οὖν: τοίνυν VSLXF 17 τοῦ ante ἰσραὴλ add L 18 γένοιτο alt om F (supra γένοιτο scr B man alt) 19 οὗ ex τοῦ corr ut vid S τὸ om F

θεὸς Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαὸς Γένοιτο, γένοιτο. πέμπτον δὲ μέρος ἐστὶν ἀπὸ τούτου εἰς τὸν ἔσχατον, οὗ πέρας Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν κύριον.

Τίνα τοίνυν τὴν ἐν τούτοις τεχνικὴν τάξιν κατενοήσαμεν, καιρὸς ἂν εἴη δι' ὀλίγων εἰπεῖν. ἐν τῷ πρώτῳ τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας ἵστησι μὲν τῆς ἀτόπου πλάνης, ἐφέλκεται δὲ πρὸς τὴν τοῦ κρείττονος αἵρεσιν, ὡς μηκέτι ταῖς τῶν ἀσεβῶν ἀπάταις ἐπιπορεύεσθαι, μηδὲ τῇ πονηρᾷ τρίβῳ τῆς ἁμαρτίας διὰ βάθους ἐνίστασθαι, μηδὲ ἀκίνητόν τε καὶ καθιδρυμένην ἑαυτοῖς τὴν κακίαν ἐπιτηδεύειν, ἀλλὰ τῷ θείῳ συνάπτεσθαι νόμῳ διὰ μελέτης τὴν ἀπλανῆ πορείαν ἑαυτοῖς κατορθώσαντας, ὡς ἂν ἐνριζωθείη φυτοῦ δίκην αὐτοῖς ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον
452 M. ἕξις ταῖς θείαις διδασκαλίαις ἐπαρδομένη. ἡ οὖν πρώτη πρὸς τὸ ἀγαθὸν εἴσοδος ἡ τῶν ἐναντίων ἐστὶν ἀπόστασις, δι' ἧς γίνεται ἡ μετοχὴ τοῦ βελτίονος.

Ὁ δὲ γευσάμενος ἤδη τῆς ἀρετῆς καὶ τῇ καθ' ἑαυτὸν πείρᾳ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν φύσιν κατανοήσας, οὐκέτι τοιοῦτός ἐστιν, ὡς ἀνάγκῃ τινὶ καὶ νουθεσίᾳ τῆς πρὸς τὴν κακίαν προσπαθείας ἀφέλκεσθαι καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν βλέπειν, ἀλλ' ὑπερδιψῇ τοῦ βελτίονος. τὸ γὰρ ἄσχετόν τε καὶ σφοδρὸν τῆς ἐπιθυμίας τῇ δίψῃ προσεικάζει ὁ λόγος, ἐπιζητήσας τὴν διψωδεστάτην ἐν τοῖς ζῴοις φύσιν, ὡς ἂν μάλιστα τὸ ἐπιτεταμένον τῆς ἐπιθυμίας διὰ τοῦ ὑπερβαλλόντως ἐν δίψῃ γινομένου ζῴου ἐπιδειχθείη. τοῦτο δὲ τὸ ζῷον ἔλαφον λέγει, ᾧ φύσις ἐστὶ τῇ ἐδωδῇ τῶν ἰοβόλων θηρίων πιαίνεσθαι. θερμοὶ δὲ καὶ

25 Ps 41, 2 ἔλαφον] cf Physiologus p 267 (Sbordone)

AVSLQXF 1 τοῦ ante ἰσραὴλ add F καὶ pr om Q 3 τὸ Qv πέρας ἐστὶ XF 5 τὴν om SF (sscr post τοίνυν) κατανοήσομεν X 6 τῷ ex τὸ corr V ἀκακίᾳ AV (postea eras α pr AV) 7 πρὸς om AVL 9 ἐπισορεύεσθαι A 12 μελέτην L 13 ἐρριζωθείη AVSQv 14 θείαις—πρώτη om A 15 ἡ: ἣ AVLv 16 ἡ om L 20 ἐφέλκεσθαι A 21 ὑπερδιψεῖ AV ὑπερδιψᾷ SQF v τὸ: τὸν V 22 διψεῖ Q 24 ὑπερβαλλόντως V (ω ex o corr) ὑπερβάλλοντος F ὑπερβαλόντως Q τῇ ante δίψῃ add AQv γενομένου V 25 ὡς VL

διακαεῖς οἱ χυμοὶ τῶν θηρίων, ὧν ἐμφαγοῦσα ἡ ἔλαφος, ξηροτέρα γίνεται κατ' ἀνάγκην φαρμακευθεῖσα τῷ τῶν θηρίων χυμῷ. καὶ διὰ τοῦτο σφοδρότερον ἐπιθυμεῖ τοῦ ὕδατος, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης βρώσεως αὐτῇ ἐγγινομένην ξηρότητα. ὁ τοίνυν προτελεσθεὶς τὴν ἐν ἀρετῇ ζωὴν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς ψαλμῳδίας καὶ τὸ γλυκὺ τοῦ ποθουμένου τῇ γεύσει γνωρίσας, δαπανήσας δὲ πᾶν ἑρπυστικὸν ἐπιθυμίας εἶδος ἐν ἑαυτῷ καὶ τοῖς τῆς σωφροσύνης ὀδοῦσι διαφαγὼν ἀντὶ θηρίων τὰ πάθη, διψῇ τῆς τοῦ θεοῦ μετουσίας πλέον ἢ καθ' ὅσον ποθεῖ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων ἡ ἔλαφος. ἕπεται δὲ τῷ τῆς πηγῆς ἐπιτυχόντι μετὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν δίψαν τοσοῦτον σπᾶσαι τοῦ ὕδατος, ὅσον ἡ ἐπιθυμία κατ' ἐξουσίαν ἐφέλκεται. ὁ δὲ λαβὼν ἐν ἑαυτῷ τὸ ποθούμενον πλήρης ἐστὶν οὗ ἐπόθησεν. οὐ γὰρ καθ' ὁμοιότητα τῆς ἐν σώματι πλησμονῆς κενοῦται πάλιν τὸ πλῆρες γενόμενον οὐδὲ ἀργὸν ἐν ἑαυτῷ τὸ ποτὸν διαμένει, ἀλλ' ἡ θεία πηγή, ἐν ᾧπερ ἂν γένηται, πρὸς ἑαυτὴν μεταποιεῖ τὸν ἀψάμενον καὶ συμμεταδίδωσι τῆς ἰδίας δυνάμεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛʹ

Ἀλλὰ μὴν ἴδιόν ἐστι τῆς θεότητος ἡ ἐποπτικὴ τῶν ὄντων δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια. οὐκοῦν ὁ ἐν ἑαυτῷ ἔχων ὅπερ ἐπόθησε, καὶ αὐτὸς ἐποπτικὸς γίνεται καὶ τὴν τῶν ὄντων διασκοπεῖται φύσιν. διὰ τοῦτο τοῦ τρίτου τμήματος τῆς ψαλμῳδίας ταύτην πεποίηται τὴν ἀρχήν, ἐν ᾧ τοῦτο μάλιστα διεξετάζει ὁ λόγος, πῶς τὸ δίκαιον τῆς θείας κρίσεως ἐν τῇ ἀνωμαλίᾳ τοῦ βίου διασωθήσεται, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν προαιρέσεων τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον εὐκληρίας ὡς τὰ πολλὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐγγινομένης. πολλάκις γὰρ περὶ

AVSLQXF 2 τῷ: τὸ A 5 αὐτῇ om v ἐγγινομένη V 6 προτέρῳ Q 9 διψῇ correxi: διψεῖ AVLXF διψᾷ SQv 13 ἡ om SLXF 15 τῷ post ἐν add F σώμασι V 21 ante δύναμις ras in X spat iv litt αὐτῷ QFv 22 ἐπεπόθησ [. . .]Q 24 τῆς L (ς in ras scr) ἀρχὴν V (χ in ras ii litt) 28 ἐγγίνεται L

τὸν αὐτὸν τὰς δύο κατιδεῖν ἔστιν ἀκρότητας, τὸ ἔσχατον ἐν κακίᾳ καὶ τὸ κατὰ τὴν εὐημερίαν ἀκρότατον. πρὸς ὅν τις βλέπων ὀκλάζει πως τὴν διάνοιαν, μή ποτε κρεῖττον ᾖ τῇ ἀνθρωπίνῃ
453 M. φύσει τὸ χεῖρον λεγόμενον, καὶ τὸ ἔμπαλιν κακὸν ἐκεῖνο, ὃ ἐν τῇ τοῦ κρείττονος ἀριθμεῖται μοίρᾳ. εἰ γὰρ ἐπαινεῖται μὲν ἡ δικαιοσύνη, πράττει δὲ κακῶς ὁ περὶ ταύτην ἐσπουδακώς, διαβάλλεται δὲ ἡ κακία καὶ πάντων τῶν σπουδαζομένων διαρκεῖς τὰς ἀπολαύσεις τοῖς περὶ αὐτὴν ἐσπουδακόσι χαρίζεται, πῶς ἔστι μὴ προτιμοτέραν πρὸς βίου αἵρεσιν οἴεσθαι τὴν κακίαν τῆς ἀρετῆς, τὴν κατεγνωσμένην τῆς ἐγκωμιαζομένης; ὁ τοίνυν ὑψηλὸς τὴν διάνοιαν καὶ οἷον ἀπό τινος σκοπιᾶς ἐξεχούσης τοῖς ἀφεστηκόσι τὸν ὀφθαλμὸν ἐπεκτείνων εἶδεν ἐν ᾧ ἐστι τῆς κακίας πρὸς τὴν ἀρετὴν τὸ διάφορον, ὅτι ἐκ τῶν ἐσχάτων, οὐκ ἐκ τῶν παρόντων ἡ τούτων γίνεται κρίσις. τῷ γὰρ ἐποπτικῷ τε καὶ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ ὡς παρὸν κατανοήσας τὸ δι' ἐλπίδος τοῖς ἀγαθοῖς ἀποκείμενον, καὶ παρελθὼν τῇ ψυχῇ πᾶν τι φαινόμενον, ἐντός τε τῶν οὐρανίων ἀδύτων παραδὺς καθάπτεται τῆς ἀκρισίας τῶν μικροπρεπῶς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν τοῖς αἰσθητικοῖς μορίοις ἐπιτρεπόντων. δι' ὧν φησιν Τί γάρ μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; τῷ αὐτῷ μορίῳ τοῦ λόγου τὸ μὲν οὐράνιον θαυμαστικῶς μεγαλύνων τε καὶ ἐξαίρων τῷ λόγῳ, τὸ δὲ ἐπὶ γῆς τοῖς τῶν ἀνοήτων ὀφθαλμοῖς σπουδαζόμενον καταφρονητικῶς τε καὶ σκωπτικῶς ἐξευτελίζων τε καὶ μυσαττόμενος. ὡς εἴ τις τῶν ἐν φυλακῇ τεχθέντων μέγα τι κρίνων ἀγαθὸν εἶναι τὸν ζόφον, ᾧ ἐνετράφη τε καὶ συνηύξησεν, εἶτα τῆς ὑπαίθρου

20-22 Ps 72, 25

AVSLQXF 1 τῶν αὐτῶν AV ἐστιν XF τὸ (ante ἔσχατον): τὸν AV 1-2 κακία F (α alt ex corr) 2 τὸ (ante κατὰ): τὸν AV ἀκρότητα X προσόν AVL πρὸς ὃ QFv 3 πως: πρὸς F τὸ ante κρεῖττον inserit XF 6 ταύτην ex ταύτης corr V 7 καὶ om L 9 ἐστι F μὴ om AV 11 ὁ corr ex ω ut vid F 13 ἴδεν AVv 14 οὐκ ἐκ τῶν παρόντων post ὅτι coll F ἀλλ' post παρόντων inserit F 16 δι' forte ex δὲ corr F 19 ἀκρασίας VL 20 ὦ V 26 κρινον (sic) A

χάριτος μετασχὼν καταγινώσκει τῆς προτέρας αὐτοῦ κρίσεως, λέγων οἵων θεαμάτων ἡλίου τε καὶ ἀστέρων καὶ παντὸς τοῦ περὶ τὸν οὐρανὸν κάλλους προετίθην τὸν συνήθη ζόφον δι' ἀπειρίαν τοῦ κρείττονος. οὗ χάριν προκαταγινώσκει τῷ λόγῳ τῆς περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, κτηνώδη λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἕως ἐν ἐκείνοις τὸ ἀγαθὸν ἑώρα. ἐπεὶ δὲ ἐγένετο μετὰ τοῦ θεοῦ, θεὸς δὲ ὁ λόγος, καὶ πρὸς τὸ δεξιὸν ὡδηγήθη, ὁδηγὸς δὲ γίνεται αὐτῷ δεξιὸς διὰ τῆς βουλῆς ὁ λόγος καὶ εἶδε τὴν ἐν ἀρετῇ δόξαν, δι' ἧς γίνεται τοῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπουσιν ἡ ἀνάληψις, τότε χρῆται ταῖς φωναῖς ἐκείναις, ὧν ἡ μὲν ἐν θαύματι ποιεῖται τὸ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθόν, ἡ δὲ τὸ οὐτιδανόν τε καὶ μάταιον τῆς ἠπατημένης περὶ τὸν βίον σπουδῆς διαπτύει. ἔχει δὲ πᾶσα ἡ λέξις οὕτως· Κτηνώδης, φησίν, ἐγενόμην παρὰ σοί, τὴν ἄλογον ἐν τοῖς τοιούτοις διασημαίνων προσπάθειαν, εἶτα ἐπάγει Ἐγὼ δὲ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ. τοῦτο δὲ εἰπὼν καὶ τὸν τρόπον τῆς πρὸς τὸν θεὸν συναφείας προστίθησιν, ὡς ἂν καὶ ἡμεῖς μάθοιμεν, πῶς ὁ πρότερον κτηνώδης μετὰ ταῦτα τῷ θεῷ συνάπτεται· Ἐκράτησας γάρ, φησί, τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου. θεοῦ ἀντίληψιν λέγει, τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς διανοίας ὁρμήν· Καὶ ἐν τῇ βουλῇ σου ὡδήγησάς με· οὐ γὰρ ἄνευ θείας βουλῆς γίνεται ἡ ἐπὶ τὸ καλὸν ὁδηγία. Καὶ μετὰ δόξης προσελάβου με. καλῶς ἀντιδιαστέλλει τῇ αἰσχύνῃ τὴν δόξαν, ἥτις καθάπερ
456 M. ὄχημά τι καὶ πτερὸν γίνεται τοῦ ὑπὸ τῆς θείας προσλαμβανομένου χειρός, ὅταν τις ἑαυτὸν τῶν κατ' αἰσχύνην ἔργων ἀλλοτριώσῃ. καὶ οὕτω τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπήγαγε· Τί γάρ

13 sq ibid 22 sq

AVSLQXF 1 μετέσχων V 2 ἄστρων S 3 προετίθη A (η ex ει corr ut vid) προετίθει VL προετίθουν S 5 τῆς: τῇ A 6 ἐπεὶ scr ut vid in corr F 9 ἴδεν AVLQv τοῖς om Q 10 ἡ om F (sscr) 11 οὐρανοῖς: ἀνθρώποις AV 12 οὗ τι δ' ἂν δν L 13 ἡ ante πᾶσα coll F 14 τοῖς om V (sscr ut vid man alt) 15 διασημένων V (ω ex ο corr) δὲ om V 16 τὸν alt om Q 18 πρότερον SLXF: πρῶτον AVQv 20 τῆς om L 21 ὁδήγησάς L 22 ἡ om Qv 22 προσελάβουμαι Q (με om) 23 καλῶς V (ω ex ο corr) 24 ὀχήματι L

μοι ὑπάρχει ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ παρὰ σοῦ τί ἠθέλησα ἐπὶ τῆς γῆς; ὃ δὴ ποιοῦσι μέχρι τοῦ νῦν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων· τοιούτων αὐτοῖς κατ' ἐξουσίαν ὑπαρχόντων ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅμως ἐν εὐχῆς μέρει ποιοῦνται τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ γενέσθαι τὰς φαντασιώδεις ἀπάτας, δυναστείαν τινὰ ἢ τιμὴν ἢ πλοῦτον ἢ τὸ δύστηνον τοῦτο δοξάριον, περὶ ὃ μέμηνεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. ὁ δὲ ἐν τούτοις γενόμενος δι' ἀκολούθου ἐπάγει τὸ Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ θεῷ ἀγαθόν ἐστι, τίθεσθαι ἐν τῷ κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. τοῦτο δεικνύς, ὅτι συμφύεται τρόπον τινὰ τῷ θεῷ ὁ πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν ἐλπίδων κολλώμενος καὶ ἓν πρὸς ἐκεῖνον γενόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Τοιαύτης τοίνυν γενομένης ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι τῆς ἐπὶ τὸ ὕψος ἀνόδου ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἀναληφθεὶς τὴν διάνοιαν πάλιν τοῦ ὑπερκειμένου βαθμοῦ λαβόμενος γίνεται αὐτὸς ἑαυτοῦ μείζων καὶ ὑψηλότερος, ἐν τῷ τετάρτῳ μέρει οἱονεὶ τρίτον τινὰ κατὰ τὸν Παῦλον διαβὰς οὐρανὸν καὶ τῶν προδιηνυσμένων ὑψωμάτων γεγονὼς ὑψηλότερος. διαδέχεται γὰρ ταῦτα οὐκέτι ὁ κοινὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ προσκολληθεὶς ἤδη καὶ συνημμένος θεῷ. φησὶ δὲ οὕτως ὁ λόγος τοῦ ἐφεξῆς μέρους ἀρχόμενος· Προσευχὴ τῷ Μωυσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ· τοιοῦτος γὰρ ἤδη οὗτος, ὡς μηκέτι παιδαγωγεῖσθαι νόμῳ, ἀλλ' εἰσηγητὴς ἑτέροις γίνεσθαι νόμου· οἷος ἦν Μωυσῆς ἐκεῖνος ὁ ὑψηλός, ὃν ἀκούομεν, ὁ τὴν βασιλικὴν ἀξίαν καθάπερ τινὰ κόνιν περισπασθεῖσαν τῇ βάσει τῶν ποδῶν ἑκουσίως ἐκτιναξάμενος· ὁ τεσσαράκοντα ἔτεσι τῆς μετὰ

8 Ps 72,28 17-18 II Cor 12, 2 21-22 Ps 89, 1

AVSLQXF 1 ὑπάρχει V (ει ex η corr) μοι post ὑπάρχει coll SLF σοὶ AV 10 ὁ om LF 11 γινόμενος VSXF 16 μείζον Q 21 μωϋσεῖ V μωσεῖ S (-ϋσῆ sscr man alt ut vid) F μωσῆ LQv 23 ἀλλὰ SLXF νόμων SLXF ὁ ante μωϋσῆς inserit L μωσῆς v 25 περιπασθεῖσαν VSLXF

τῶν ἀνθρώπων ἐπιμιξίας ἑαυτὸν ἀποικίσας καὶ μόνος μόνῳ συζῶν ἑαυτῷ καὶ διὰ ἡσυχίας ἀμετεωρίστως τῇ θεωρίᾳ τῶν ἀοράτων ἐνατενίζων· ὁ τῷ φωτὶ μετὰ ταῦτα τῷ ἀρρήτῳ καταυγασθεὶς καὶ τῆς δερματίνης τε καὶ νεκρᾶς περιβολῆς ἐκλύσας τῆς ψυχῆς τὴν βάσιν· ὁ τὸν Αἰγύπτιον στρατόν τε καὶ τύραννον ταῖς ἐπαλλήλοις ἐκτρίψας πληγαῖς, τὸν δὲ Ἰσραὴλ ἐλευθερώσας τῆς τυραννίδος διὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ὕδατος· ᾧ μετὰ τὴν Αἴγυπτον ὁ χρόνος ἅπας μία κατὰ τὸ συνεχὲς ἡμέρα ἦν, οὐδέποτε τῆς νυκτὸς μελαινομένης τῷ ζόφῳ· διεδέχετο γὰρ μετὰ τὸν ἡμερήσιον δρόμον τὰς τῶν ἀκτίνων αὐγὰς ἕτερον φῶς ἐκ νεφέλης καινοτομούμενον, ὥστε τὸν μὲν ἥλιον κατὰ τὴν ἀναγκαίαν περίοδον αὐτοῖς ἐπιδύεσθαι, τὸ δὲ φῶς συνεχές τε μένειν καὶ ἀδιάδοχον τῆς ἐκ τοῦ στύλου λαμπηδόνος ἀδιαστάτως τὰς αὐγὰς τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐκδεχομένης· ὁ τὸ πικρόν τε καὶ ἄποτον
457 M. ὕδωρ ἡδύνας τῷ ξύλῳ καὶ τὴν πέτραν εἰς πηγὴν τοῖς διψῶσι μεταποιήσας· ὁ τῆς γηΐνης τροφῆς τὴν οὐράνιον διαμειψάμενος· ὁ ἐν τῷ θείῳ γνόφῳ ὀξυωπῶν καὶ βλέπων ἐν αὐτῷ τὸν ἀόρατον· ὁ τὴν σκηνὴν τὴν ἀχειροποίητον ἱστορήσας καὶ τὸν ἱερωσύνης κόσμον ἀξίως κατανοήσας· ὁ τὰς θεοτεύκτους πλάκας δεξάμενος καὶ συντριβείσας πάλιν ἀναχαράξας· ὁ τῆς ἐμφανισθείσης αὐτῷ θείας δυνάμεως ἐπὶ τοῦ προσώπου φέρων τὰ σύμβολα, καὶ τῇ ἐξ αὐτοῦ λαμπηδόνι οἷόν τισιν ἀκτίνων αὐγαῖς τῶν ἀναξίως ἐντυγχανόντων ἀποστρέφων τὰς ὄψεις· ὁ πυρὶ καὶ χάσματι τοὺς ἐπαναστάντας τῇ ἱερωσύνῃ καταδικάσας καὶ τοὺς εἰς τὴν θείαν χάριν ὑβρίσαντας ἐξαφανίσας· ὁ τὴν γοητείαν τοῦ Βαλαὰμ μεταβαλὼν εἰς εὐσέβειαν· οὗ ἡ τελευτὴ τῆς ζωῆς ἱστόρηται ὑψηλοτέρα· ὁ ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ ὄρους

AVSLQXF 1 ἀποικήσας VS 3 ἀοράτων: ἀρετῶν S 3-4 μετὰ ταῦτα post τῶ ἀρρήτω coll AQv 4 τε om V 8 τὴν om Q μιᾶ L 8-10 ᾧ-ζόφω om AV 10 τῷ: τὸ F 14 ἀδιστάκτως A 17 οὐρανίαν VSL 18 τῶ ex corr ut vid V 19 αὐτῶ ex ἑαυτῶ corr VS ἑαυτῶ F τὸ ἀόρατον L 21 συντριβῆσαι F 23 τῇ ex τῆς corr V ἑαυτοῦ S 24 αὐγαῖς V (ι sscr ut vid man alt) 27 ἐξυβρίσαντας Q 29 ἱστορεῖται SL

γενόμενος, καὶ μηδὲν ἴχνος, μηδὲ μνημόσυνον τῆς γηΐνης ἀχθηδόνος τῷ βίῳ ὑπολειπόμενος· ὁ μὴ παραλλάξας τὸν χαρακτῆρα τοῦ κάλλους ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἀλλὰ διασώσας ἐν τῇ τρεπτῇ φύσει τὸ ἐν καλῷ ἀναλλοίωτον. οὗτός ἐστιν ὁ τῆς τετάρτης κατάρχων ἡμῖν ἀναβάσεως καὶ συνεπαίρων ἑαυτῷ τὸν διὰ τῶν τριῶν ἤδη τῶν προδιηνυσμένων ἀνόδων μέγαν γενόμενον. ὁ γὰρ ἐν τούτῳ τῷ ὕψει γενόμενος μεθόριος τρόπον τινὰ τῆς τρεπτῆς τε καὶ ἀτρέπτου φύσεως ἵσταται, καὶ μεσιτεύει καταλλήλως τοῖς ἄκροις, τῷ μὲν θεῷ ἱκετηρίας ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθέντων ἐξ ἁμαρτίας προσάγων, τῆς δὲ ὑπερκειμένης ἐξουσίας τὸν ἔλεον ἐπὶ τοὺς δεομένους τοῦ ἐλέου διαπορθμεύων, ὡς ἂν καὶ διὰ τούτου μάθοιμεν, ὅτι ὅσῳ τις πλέον τῶν χθαμαλῶν τε καὶ γηΐνων ἀφίσταται, τοσούτῳ μᾶλλον προσοικειοῦται τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ φύσει· καὶ μιμεῖται δι' εὐποιΐας τὸ θεῖον, ἐκεῖνο ποιῶν ὃ τῆς θείας ἐστὶ φύσεως ἴδιον· λέγω δὲ τὸ εὐεργετεῖν πᾶν τὸ εὐεργεσίας δεόμενον, ὅσον ἐπιδεὲς τῆς εὐποιΐας ἐστί.

Τοιαύτην δὴ κατελάβομεν τῆς ψαλμῳδίας ταύτης τὴν ἔννοιαν, ἧς ἡ ἐπιγραφή ἐστιν Προσευχὴ τῷ Μωυσῇ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ. ἐπειδὴ γὰρ κεκράτητο τῷ τῆς ἁμαρτίας κακῷ τὸ ἀνθρώπινον καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἑνώσεως ἀπορραγὲν τοῖς ἐναντίοις συνεφύρετο πάθεσι καί τινος ἐδεῖτο πρεσβείας πρὸς τὸν ἀνακαλέσασθαι τῆς ἀπωλείας δυνάμενον, ἀντὶ πρέσβεως ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος γίνεται, ὑπεραπολογούμενος μὲν τοῦ τῶν ὁμοφύλων πτώματος, εἰς δὲ τὸν τῶν ἀπολωλότων οἶκτον δυσωπῶν τὸ θεῖον. εὐθὺς γὰρ οἷον δικαιολογεῖται πρὸς τὸν ἀκούοντα καί φησι μόνῳ προσεῖναι τῷ θεῷ τὸ ἐν

AVSLQXF 1 μηδὲ L 2 βίῳ: ἡλίῳ v 3 τὸν χαρακτῆρα om S 4 τὸ: τῶ A 5 ὁ post καὶ inserit AVQv 6 διὰ τὸν τρίτον L τρίτων F τῶν post ἤδη om Q προδιηνυσμένων in ras scr L ἀνόδων: ἀγώνων FQ evan αἰώνων v 13 τίς F 14 τοσοῦτο A τοσοῦτον VL τῇ ex τῆς corr V 16 δὲ: δὴ S τοῦ εὐεργετεῖν AV πᾶν om F 17 τῇ V (ς sscr man alt) 18 δὴ: δὲ SLXF κατελάβομεν corr Jaeger: κατελαβόμην codd v cf p 108,8 19 ἡ om SQ (postea add) XF μωϋσεῖ AV μῶ S μωσῇ L μωσεῖ XF (Z) 25 τὸν: τὸ V 27 ἀκούοντα V (ον sscr man alt ut vid) τὸ: τῶ A

παντὶ ἀγαθῷ πάγιόν τε καὶ ἀκίνητον καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον· ἐν τροπῇ δὲ καὶ ἀλλοιώσει τὸ ἀνθρώπινον κείμενον μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένειν, μήτε εἰ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνίοι, μήτε εἰ ἐκπίπτοι τῆς μετουσίας τοῦ κρείττονος. οὗ χάριν καταφυγὴν εἰς σωτηρίαν ἀξιοῖ κατὰ πᾶσαν γενεὰν γίνεσθαι τοῦ πλανωμένου τὸν ἀμετάθετον.

460 M. Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ. διὰ τί τοῦτο λέγων; ὅτι σύ, φησίν, πρὸ τῆς κτίσεως εἶ, πᾶν τὸ αἰώνιον ἐμπεριέχων διάστημα, ἀφ' οὗ τε ἀρχὴν ἔσχεν ἡ τοῦ αἰῶνος φύσις καὶ εἰς ὅ τι προελεύσεται πέρας· πέρας δὲ τοῦ ἀτελευτήτου ἡ ἀπειρία. Πρὸ τοῦ ὄρη γάρ, φησί, γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ. τὸ δὲ ἀνθρώπινον τῷ τρεπτῷ τῆς φύσεως ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἀγαθῶν πρὸς τὸ ταπεινόν τε καὶ ὀλισθηρὸν τῆς ἁμαρτίας κατενεχθὲν κατεσύρη· οὐκοῦν ὄρεξον, φησί, χεῖρα ὁ ἄπτωτος τῷ ὀλισθήσαντι, ὅπερ εἶ τῇ φύσει, καὶ ἡμῖν τοῦτο γινόμενος, καὶ Μὴ ἀποστρέψῃς αὐτὸν ἐκ τοῦ παρὰ σοὶ ὕψους εἰς τὴν τῆς ἁμαρτίας ταπείνωσιν. εἶτα τῆς δεσποτικῆς φωνῆς διάκονος γίνεται καὶ προφέρει τὴν φιλάνθρωπον ῥῆσιν λέγων· ὅτι Καὶ εἶπας· Ἐπιστρέψατε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. ἡ δὲ τοιαύτη φωνὴ δόγμα ἐστί· βλέπει γὰρ πρὸς τὴν φύσιν ὁ λόγος καὶ τὴν θεραπείαν τῶν κακῶν ὑποτίθεται. ἐπειδὴ γάρ, φησί, τρεπτοὶ ὄντες τοῦ ἀγαθοῦ ἀπερρύητε, χρήσασθε πάλιν πρὸς τὸ καλὸν τῇ τροπῇ· καὶ ὅθεν ἐκπεπτώκατε, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἐπαναστρέψατε· ὡς ἐν τῇ προαιρέσει τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ ἑαυτοῖς νέμειν

7 sq Ps 89, 1 sq.

AVSLQXF 3 μήτε correxi: μηδὲ libri 4 ἀνεῖοι AV ἂν εἴοι L 6 τὸν: τὸ AQv 7 ἐγεννήθης L 8 τί om V (sscr man alt ut vid) 9 κτήσεως A ἐκπεριέχων L 12 τὴν—καὶ om V 14 τὸ τρεπτὸν F τὸ τρεπτὸν—ἀγαθῶν om F, add in mg 16 προενεχθὲν AV προσενεχθὲν L 18 γενόμενος S ἀποστρέψης V (σ pr sscr) 19 σοῦ V ἐκ post τὴν inserit AVL 25 χρήσασθαι V 27 ἑαυτοῖς: ἐν αὐτοῖς AVL ἐν ἑαυτοῖς S

κατ' ἐξουσίαν ἃ βούλονται, εἴτε τὸ ἀγαθὸν εἴτε τὸ φαῦλον· τὸ δὲ ἐφεξῆς ἕτερον δόγμα ἐστί· φησὶ γὰρ Ὅτι χίλια ἔτη ἐν ὀφθαλμοῖς σου, κύριε, ὡς ἡ ἡμέρα ἡ ἐχθές, ἥτις διῆλθε, τὰ δὲ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται. τί οὖν ἐν τούτοις δογματικῶς παιδευόμεθα; ὅτι τῷ ἐξ ἐπιστροφῆς πάλιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναλύσαντι, κἂν μυρίοις ὁ βίος καταστιχθῇ πλημμελήμασιν, ὡς χιλίων ἐτῶν δοκεῖν εἶναι τῶν κακῶν τὸ ἄθροισμα, ἀντ' οὐδενός ἐστι τῷ θεῷ ἐπὶ τοῦ ἐπιστραφέντος· ὁ γὰρ θεῖος ὀφθαλμὸς τὸ ἐνεστὸς ἀεὶ βλέπει, τὸ δὲ παρῳχηκὸς οὐ λογίζεται, ἀλλ' ἀντὶ μιᾶς ἡμέρας ἢ μέρους νυκτὸς παρὰ τῷ θεῷ κρίνεται, ἥτις παρῆλθέ τε καὶ παρέδραμε. τὸ δὲ ἐνεστὸς ἐν κακίᾳ, κἂν ὡς μηδὲν παρὰ τῶν ἁμαρτανόντων ἐξευτελίζηται, ὡς ἐτῶν πλῆθος τῷ θεῷ καθορᾶται. φησὶ γὰρ Τὰ ἐξουδενώματα αὐτῶν ἔτη ἔσονται. καλῶς δὲ καὶ προσφυῶς ἐξουδενώματα ὀνομάζει τὰ πλημμελήματα· ὅτι πέφυκέ πως ὁ τὸ κακὸν ἐνεργῶν ἀντ' οὐδενὸς ἡγεῖσθαι τὸ πλημμελούμενον καί τινας ἑκάστου τῶν κατὰ κακίαν γινομένων παρευρίσκειν ἀπολογίας, ὥστε πρόχειρον εἶναι τὸ ἐφ' ἑκάστῳ λέγειν Οὐδὲν ἡ ἐπιθυμία καὶ οὐδὲν ἡ ὀργὴ καὶ οὐδὲν ἕκαστον τῶν τοιούτων ἐστί· φύσεως γὰρ ταῦτα κινήματα· ἡ δὲ φύσις ἔργον θεοῦ. οὐκ ἄν τι τούτων ἐν **461 M.** τινι νομισθείη κακῷ τῷ ἐφορῶντι τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν· διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι τὰ ἐξουδενώματα ταῦτα, ὅταν παρῇ τῇ προαιρέσει τοῦ ἐνεργοῦντος καὶ μὴ παρέλθῃ, ὡς πλάτος ἐτῶν παρὰ τῷ θείῳ ὀφθαλμῷ τὰ καθ' ἕκαστον κρίνεται.

Πάλιν τὸ παροδικὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ὑπογράφει τῷ λόγῳ, ὡς ἂν μᾶλλον εἰς ἔλεον τὸν θεὸν δυσωπήσειε. λέγει γάρ, ἐναργῶς ὑπ' ὄψιν ἄγων τῷ ὑποδείγματι, τί χρὴ νομίζειν

2 Ps 89,4 sq.

AVSLQXF 2 ἔτη: ἔτι V 3 κύριε om VSLXF ἡ post ὡς om S χθὲς F 4 ἐξουδενώμα V ἐξουδενήματα L ἔτη ex ἔτι corr V ut vid ἔτι LQ 5 τῶ: τὸ V 6 ἀναδύντι SFX ἀναδύσαντι L 9 ἐνεστὼς ASLQFv 11 παρῆλθε v: παρείθη codd 12 ἐνεστὼς SQFv παρὰ om F 13 ἐξευτελίζεται AVL 14 ἔτι L 19 τὸ: τῶ V 20 ἕκαστον V (-τὸν sscr man alt) 21 διὸ ante οὐκ inserit S τις A 23 ταῦτα: αὐτῶν A 25 αἰτῶν ut vid Q 26 τὸ: τῶ F

εἶναι τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀθλιότητα, πρωίαν καὶ ἑσπέραν, τουτέστι νεότητα καὶ γῆρας· χλόην ἐν τῷ ὄρθρῳ καὶ ἄνθος καὶ πάροδον. καὶ μετὰ τοῦτο τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν νοτίδος ἀναλωθείσης καὶ τοῦ φυτοῦ ἀπανθήσαντος τῆς τε συμφυοῦς ὥρας διαπνευσθείσης, ξηρότης καὶ μαρασμὸς τὸ λειπόμενον. οὕτω γάρ φησιν ὁ λόγος ὅτι Τὸ πρωὶ ὡσεὶ χλόη παρέλθοι, τὸ πρωὶ ἀνθήσαι καὶ παρέλθοι, τὸ ἑσπέρας ἀποπέσοι, σκληρυνθείη, καὶ ξηρανθείη. τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς πλέον κατοικτίζεται τὸ ἀνθρώπινον, λέγων δεδαπανῆσθαι τῇ ὀργῇ τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν οἱόν τινι ἀνέμῳ τῇ τοῦ θυμοῦ προσβολῇ χειμαζομένην. δῆλον δὲ ὅτι διὰ τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ τὴν ἀποστατικὴν διασημαίνει ἐνέργειαν, δι' ἧς ἔκλειψις μὲν γίνεται τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις, ταραχὴ δὲ τοῦ ἡσυχάζοντος. οὕτω δὲ ἡ λέξις ἔχει, ὅτι Ἐξελίπομεν ἐν τῇ ὀργῇ σου καὶ ἐν τῷ θυμῷ σου ἐταράχθημεν. καὶ τούτοις ἐπάγει δι' ἀκολούθου τὸ μὴ πρέπειν θεῷ θέαμα ποιεῖσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν, μηδὲ δεῖν φαίνεσθαι τῷ ἀκηράτῳ προσώπῳ τὸν ἐμμολυνθέντα ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν αἰῶνα· λέγει δὲ οὑτωσὶ τῇ φωνῇ τὴν τοιαύτην ἑρμηνεύων διάνοιαν· Ἔθου τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐναντίον σοῦ. ὡς ἂν εἴ τις τὸ ἵνα τί προσθεὶς ἐπὶ τὸ σαφέστερον προάγοι τὸν λόγον, ὡς εἶναι τοιαύτην τοῦ ῥήματος τὴν διάνοιαν, ὅτι Σοὶ πρέπει τὰ καλὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχειν, τὸ δὲ ἄνομον τοῦ παρὰ σοῦ ὁρᾶσθαι ἀνάξιον. τοιοῦτον οὖν ποίησον τὸ ἀνθρώπινον, ὡς τῆς σῆς ἐπισκοπῆς μὴ ἀνάξιον εἶναι, ἀλλὰ γενέσθαι τὸν αἰῶνα ἡμῶν τοῦ σοὶ φαίνεσθαι ἄξιον· ὥς τό γε νῦν ἔχον πᾶσαι αἱ ἡμέραι ἡμῶν ἐξέλιπον· τὸ γὰρ ἐν σοὶ μὴ εἶναι, οὐδέ ἐστιν ὅλως εἶναι· ὧν γὰρ ἐπικρατήσει ἡ τῆς ὀργῆς

1 Ps 89,5 sq.

AVSLQXF 1 εἶναι om A 6 ὅτι F (o ex corr) 6 τῷ πρωὶ tum post ὅτι, tum post παρέλθοι pr scr L ὡσεὶ: ὡς ἡ AV om Q (ut vid) Fv 7 χλόη om Q (ut vid) Fv παρέλθοι τὸ πρωὶ: om AQ (ut vid) Fv ἀνθήσαι correxi: om A ἀνθήσοι VLQFv ἀνθήσει SX καὶ om A 9 κατοικίζεται A κατοικτειρίζεται L 10 λέγω V 13 διασημαίνειν A ἐγγίνεται S 15 ὅτι om Q v ἐξελείπομεν AL 19 οὕτως AV (forte L) 24 τοῦ om QXF v σοῦ: σοι S 25 τὸν V (postea ν eras) σῆς om SLQF v 26 ἀλλὰ—28 εἶναι om A

δυναστεία, ἀνυπόστατός τε καὶ σκιοειδής ἐστιν ἡ ζωὴ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἀραχνίου νήματος· ὡς γὰρ ἐκεῖνο φαίνεται μέν, ἕως ἂν συνεστὸς τύχῃ, εἰ δέ τις ἐπαγάγοι τὴν χεῖρα, παραχρῆμα πρὸς τὴν ἐπαφὴν τῶν δακτύλων διαρρυὲν ἀφανίζεται· οὕτως καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος ταῖς ἀνυποστάτοις σπουδαῖς οἱόν τισιν ἐναερίοις νήμασιν ἀεὶ συμπλεκόμενος μάτην ἐξυφαίνει ἑαυτῷ τὴν ἀνύπαρκτον ἱστουργίαν. οὗπερ εἴ τις καθάψαιτο στερρῷ λογισμῷ, διαδιδράσκει τὴν λαβὴν ἡ ματαία σπουδὴ καὶ εἰς οὐδὲν ἀφανίζεται· πάντα γὰρ τὰ κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην σπουδαζό-
464 M. μενα οἴησίς ἐστι καὶ οὐχ ὑπόστασις· οἴησις ἡ τιμή, τὸ ἀξίωμα, τὸ γένος, ὁ τῦφος, ὁ ὄγκος, ὁ πλοῦτος, πάντα τὰ οἷς ἐμμελετῶσιν αἱ τοῦ βίου ἀράχναι, οὗ χάριν τὰ τοιαῦτα τοῦ θεοῦ δεῖται θεραπεύοντος· ταύτην γὰρ ἡγοῦμαι τοῦ ῥητοῦ τὴν διάνοιαν τοῦ λέγοντος ὅτι Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη· ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. οὐχ ὅτι τῷ ὑπὲρ τὸ μέτρον τοῦτο ζῶντι ὁ βίος ἐπίπονος, ἀλλ' ὅτι τῆς οὕτω βραχείας ζωῆς ἐν κόπῳ τὸ πλέον ἐστὶ καὶ πόνῳ. πόνος, ἡ νηπιότης· κόπος, ἡ νεότης· ὁ ἐν τῷ μέσῳ βίος πλέον τοῖς πόνοις ἐνδαψιλεύεται. τὸ δὲ γῆρας διαφερόντως αὐτῇ τῇ πολιᾷ καὶ ταῖς ῥυτίσι τὸν πλεονασμὸν τοῦ κόπου μαρτύρεται. πάλιν ἕτερον ἐπινοεῖ τρόπον, ὅπως ἂν τοῖς ἀνθρώποις ἱλεωθείη τὸ θεῖον. τοιαύτη δὲ τῶν λεγομένων ἐστὶν ἡ διάνοια· ὁ μὲν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ὄγκος μεγάλην ἐφέλκεται τὴν τιμωρίαν· οὐτιδανὴ δὲ τῆς φύσεως ἡ ὑπόστασις, ὡς μὴ χωρῆσαι τὴν κατ' ἀξίαν ἐπὶ τοῖς πλημμεληθεῖσιν ὀργήν. ἀλλὰ κἂν πρᾶον ᾖ τὸ ἐπαγόμενον εἰς τιμωρίαν ἡμῖν, ἱκανὸν ἔσται πρὸς παιδείαν τοῖς ὑπομένουσιν· εἰ οὖν τὸ

15 Ps 89, 10

AVSLQXF 1 ἡ ante ἀνυπόστατος inserit V τε om QF v σκιώδης F 3 συνεστὼς SLQXFv συνετὸς V ἐπάγοι S 6 ἐναερίοις: ἀραχνίοις QF 7 ἑαυτῷ: αὐτῷ A om QF v 8 καθάψαιτο S, quod accepi: καθάψοιτο AVLQXF v 9 διαδιδράσκοι F 13 τοῦ alt om QF v 16 ἐὰν — 17 ἔτη om Q 18 τῷ: τὸ AVQ τοῦτο: τοῦ τῷ L 19 πλεῖον AV

πρᾶον τῆς ἀντιδόσεως πρὸς παίδευσίν τε καὶ τιμωρίαν ἐξήρκεσεν, τίς τὸ κράτος τῆς ὀργῆς ὑποστήσεται; ἢ τίς ἀριθμὸς τοῦ θυμοῦ τὸν φόβον ἐκμετρῆσαι δυνήσεται;

Εἰ οὖν ἀνυπόστατος μὲν ἡ ὀργή, χωρητὴ δὲ ἡ κατὰ φιλανθρωπίαν ἐνέργεια, οὕτως γνώρισον ἡμῖν τὴν δεξιάν σου, ὡς χωρῆσαι δυνάμεθα ἐν σοφίᾳ, οὐκ ἐν τιμωρίᾳ, παρὰ σοῦ τῆς παιδεύσεως ἡμῖν ἐνεργουμένης. προεκτεθείσης τοίνυν ἡμῖν τῆς διανοίας, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ αὐτὰ ἐπαγαγεῖν τὰ θεόπνευστα ῥήματα τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· Ὅτι ἐπῆλθε πραότης ἐφ' ἡμᾶς καὶ παιδευθησόμεθα. τίς γινώσκει τὸ κράτος τῆς ὀργῆς σου, καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου σου τὸν θυμόν σου ἐξαριθμήσασθαι; τὴν δεξιάν σου οὕτως γνώρισόν μοι καὶ τοὺς πεπαιδευμένους τὴν καρδίαν ἐν σοφίᾳ ἐπίστρεψον· καλὴ δὲ ἡ λέξις ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπαχθεῖσα τοῖς εἰρημένοις. λέγει γὰρ ὅτι οὐ χωροῦμεν δι' ἀσθένειαν φύσεως τὸ τῆς ὀργῆς μέγεθος, ὃ κινεῖ καθ' ἡμῶν ἡ ἁμαρτία, χρῄζομεν δὲ τοῦ παιδευθῆναι. Παιδευσάτω ἡμᾶς ἡ δι' ἐπιστροφῆς σωτηρία μᾶλλον ἤπερ ἡ ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡμῶν τιμωρία. οὐκοῦν ἐπίστρεψον ἡμᾶς, κύριε, μηδὲν πρὸς τὴν χάριν ἀναβαλλόμενος. τὸ γὰρ Ἕως πότε σημαίνει τὸ ἐπισπεῦσαι τὴν χάριν, Καὶ παρακλήθητι, φησίν, ἐπὶ τοῖς δούλοις σου. οὐ γὰρ ἀλλοτρίοις, φησίν, ἀλλ' ἰδίοις καταλλαγήσῃ δούλοις. εἶτα ὡς τυχὼν ἤδη τῆς χάριτος καὶ ἰδὼν ἐκεῖνο τὸ φῶς, δι' οὗ τὸ σκότος τῶν ἐν τῷ βίῳ πλανωμένων καταφωτίζεται, καὶ ὅθεν τε ἡ κατ' ἀρετὴν ἡμέρα ἄρχεται, Ἐνεπλήσθημεν, φησίν, τὸ πρωῒ τοῦ ἐλέους σου, καὶ ἠγαλλιασάμεθα καὶ εὐφράνθημεν, ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις ἡμῶν εὐφράνθημεν.
465 M. διεδέξατο γὰρ ἡ ἐν σοὶ χαρὰ τὸν ἐν τῇ ταπεινώσει τῆς

9 Ps 89, 10 sq

AVSLQXF 6 τιμωρία: τῇ μωρίᾳ A 7 ἐνεργουμένης ante ἡμῖν coll S ἡμῖν om FX 8 ras inter τοίνυν et ἡμῖν V 10 ἐφ' ἡμᾶς om L 12 μοι om VSLFX 13 πεπεδημένους AVSL τῇ καρδίᾳ AVL ἐπίστρεψον om A 18 ἤπερ Q ἡ om Q 20 ἀναβαλόμενος S 21 τοὺς δούλους V 22 καταλλαγήσει L 25 κατὰ QF 26 τὸ: τῷ LQF σου κύριε S 27 ἐν πάσαις-εὐφράνθημεν om AQv

ἁμαρτίας χρόνον, καὶ παρῆλθε τὰ τῆς κακίας ἔτη. οὕτω γὰρ νοοῦμεν τὸ Ἀνθ' ὧν ἡμερῶν ἐταπείνωσας ἡμᾶς, ἐτῶν ὧν εἴδομεν κακά. καὶ οὕτω θαρσεῖ, τέκνα τῶν ἔργων τοῦ θεοῦ τοὺς δι' ἐπιστροφῆς πεφωτισμένους κατονομάζων. Ἴδε γάρ, φησίν, ἐπὶ τοὺς δούλους σου καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα σου· τοὺς περὶ τὸν Ἀβραὰμ πατριάρχας ἐνδείκνυται. οὗτοι γὰρ ὡς ἀληθῶς θεοῦ ἔργα εἰσί. Καὶ ὁδήγησον τοὺς υἱοὺς αὐτῶν. οἱ γὰρ τὰ ἔργα ποιοῦντες τοῦ Ἀβραὰμ τέκνα γίνονται τῶν πατριαρχῶν, δι' ἀρετῆς πρὸς τὴν συγγένειαν αὐτῶν εἰσποιούμενοι. εἶτα ἐν τοῖς τελευταίοις συνάπτει διὰ καθαρότητος τῷ θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, ἐπευχόμενος τοῦ θεοῦ τὴν λαμπρότητα καὶ τῷ ἡμετέρῳ βίῳ διὰ καθαρᾶς ζωῆς ἐπαστράπτειν· Ἔστω γάρ, φησίν, ἡ λαμπρότης κυρίου τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς, ὡς πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα τῆς ζωῆς ἡμῶν καρπὸν φέρειν σωτήριον καὶ πάντα ἃ πράττομεν πρὸς ἕνα σκοπὸν βλέπειν. διὰ τοῦτο πληθυντικῶς εἰπὼν ὅτι Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, εἰς ἓν ἔργον τὰ πολλὰ συστείλας ἐπάγει, ὅτι Καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. ἡ γὰρ ποικίλη τε καὶ πολυειδὴς τῶν ἀρετῶν ἐπιμέλεια ἓν ἔργον γίνεται. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ τοῦ κατορθοῦντος σωτηρία.

Οὕτω δὲ τετάρτῳ βαθμῷ τῆς ψαλμικῆς ἀναβάσεως ἐπάρας ὁ προφήτης τῶν συνανιόντων αὐτῷ τὴν διάνοιαν, καὶ ὑπερθεὶς πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον τοῦτον σπουδαζομένης τοῖς πολλοῖς ματαιότητος, ἐν τῷ δεῖξαι τὴν ἀραχνώδη τε καὶ ἀνυπόστατον τοῦ ὑλικοῦ βίου ἀπάτην εἰς οὐδὲν πέρας ἀγαθὸν προϊοῦσαν τοῖς ματαιάζουσι.

AVSLQXF 2 νοοῦμεν (sic) V (ο alt in ras) ἐτῶν: ἐκ τῶν V 3 ἴδομεν AL ἴδωμεν V θάρσει L 4 δι' ἐπιστροφῆς F (δι'ε in ras scr) 8 καὶ ante τῶν inserit SQF v τῷ V (ν sscr man alt ut vid) 9 πρὸς: εἰς Q 10 ἐν v: om codd 12 καθαρᾶς ζωῆς: καθαρότητος F ἀπαστράπτειν V 14 καρποφορεῖν L 15 πράττομεν F (α ex corr) βλέπειν: φέρεσθαι QF 17 ἓν om AVL συντείνας ut vid L 20 ἐνεργὸς AVv ἐντεῦθεν L ἐν ἔργῳ ut vid Q 23 ὑπερθείας V in ras ut vid scr S 24 ἀραχνιώδη LQFXv 26 ἀγαθῶν AVL

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

Δι' ἀκολούθου καθάπερ τινὶ κορυφῇ τῷ ὑψηλοτάτῳ τῆς θεωρίας βαθμῷ διὰ τοῦ πέμπτου μέρους προσάγει τὸν ἀκολουθῆσαι πρὸς τὸ ὕψος δυνάμενον, διαπτάντα τὰς τῶν βιωτικῶν ἀραχνίων διαπλοκὰς στερρῷ τῷ πτερῷ. οἱ γὰρ χνοώδεις τε καὶ ἐξίτηλοι ἐν ἀσθενεῖ καὶ ἀτόνῳ τῇ πτήσει μυιῶν δίκην τὰ γλίσχρα τοῦ βίου περιλιχνεύοντες ἐμπλέκονται καὶ ἐνδεσμοῦνται καθάπερ τισὶ δικτύοις τῇ τῶν τοιούτων νημάτων περιβολῇ· λέγω δὴ τρυφαῖς καὶ τιμαῖς καὶ δόξαις καὶ ταῖς ποικίλαις ἐπιθυμίαις οἷόν τισιν ἀραχνίοις ὑφάσμασιν ἐνειλούμενοι, θήραμα καὶ βρῶμα γινόμενοι τοῦ θηρίου ἐκείνου τοῦ διὰ τῶν τοιούτων θηρεύοντος. εἰ δέ τις ἀετώδης τὴν φύσιν ὢν ὀξυτέρως πρὸς τὴν ἀκτῖνα τοῦ φωτὸς βλέπων ἀτρέπτῳ τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ καὶ πρὸς τὸ ὕψος ἑαυτὸν συντείνων τοῖς τοιούτοις ἐμπελάσειεν ἀραχνίοις, μόνῃ τῇ αὔρᾳ τῶν ὠκυπτέρων ἐν τῷ ῥοίζῳ τῆς πτήσεως ἐξαφανίζει πᾶν τὸ τοιοῦτον, ὅτι περ ἂν πλησιάσῃ, τῇ τῶν πτερύγων ὁρμῇ. τὸν οὖν τοιοῦτον ἑαυτῷ συνεπάρας ὁ ὑψηλὸς προφήτης ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν τῆς πέμπτης ἀναβά-
468 M. σεως ἄγει, ἐν ᾗ πᾶσα οἷόν τις συμπλήρωσίς τε καὶ ἀνακεφαλαίωσις τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας ἐστίν, ἐν γὰρ τῷ πρὸ τούτων διὰ τῆς τοῦ Μωυσέως φωνῆς πολλὰ περὶ τοῦ τρεπτοῦ τε καὶ ἀτρέπτου φιλοσοφήσας, ὡς τοῦ μὲν ἀεὶ ὄντος ὅπερ ἐστίν, τοῦ δὲ πάντοτε γινομένου ὅπερ οὐκ ἔστιν (τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ τροπή, ἡ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστιν εἰς τὸ ἐν ᾧ οὐκ ἔστι μετάβασις) καὶ δείξας ὅτι τῇ αὐτῇ δυνάμει

AVSLQXF 4 ἀκολουθῆ V τὸν ante διαπτάντα inserit SLQXF v 6 οἱ ex αἱ corr ut vid F 7 μυῶν ASX 9 νημάτων F (η et τ ex corr) τρυφῆς L 12 ἐκείνου om Q 13 ὀξύτερον S ὀξύτερος L 15 ἑαυτῶ A 16 καὶ ante μόνῃ inserit L 17 ἐξαφανίζει post 18 ὁρμὴ coll AV πλησιάσει Qv 20 ἐν ᾗ: ἔνθα ut vid Q ᾗ: ἡ F 21 φύσεως post ἀνθρωπίνης inserit V, postea expunx τῶ: τὸ Q 22 μωϋσέος SF (ex -ως corr) τε post πολλὰ add Q 24 πάντοτε post γενομένου coll F, dein α supra πάντοτε et β supra γενομένου scr γενομένου LQF v

κατ' ἐξουσίαν ἡ φύσις πρός τε τὸ κακὸν ἀπορρέει, καὶ πάλιν δι' ἐπιστροφῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγεται, ὡς δυνατὸν εἶναι τὴν τοῦ θεοῦ λαμπρότητα τῇ ἀνθρωπίνῃ πάλιν ἐπιλάμψαι ζωῇ, νῦν πᾶσαν τὴν ἐκ θεοῦ γινομένην χάριν ἡμῖν ἀνακαλύπτει τῷ λόγῳ πολυτρόπως αὐτὴν ὑπ' ὄψιν ἄγων τοῖς ἀπὸ τοῦ ὕψους καθορῶσι τὰ θεῖα θαύματα. οὐ γὰρ ἠρκέσθη δι' ἑνὸς τρόπου παραδηλῶσαι τὴν χάριν, ἀλλὰ ποικίλως μὲν διασκευάζει τὰς συμφοράς, αἷς διὰ τῆς πρὸς τὸ κακὸν ῥοπῆς συνεπέσομεν. πολυτρόπως δὲ τὴν γενομένην ἡμῖν ἐκ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμμαχίαν ἐκδιηγεῖται, ὡς ἂν τὰς εἰς τὸ εὐχαριστεῖν ἀφορμὰς πλεονάσειε, πρὸς λόγον τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν θεὸν πλεοναζούσης.

Εὐθὺς γάρ φησι τοῦ λόγου ἀρχόμενος Ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· τῆς γὰρ ἐξομολογήσεως ἐπὶ τῆς εὐχαριστίας νῦν, οὐκ ἐπὶ τῆς ἐξαγορεύσεως νοουμένης, ἐπὶ τῇ ἀγαθότητι τὸν θεὸν δοξάζειν διακελεύεται μόνῃ, τοῦτο σημαίνων, ὅτι ὅσα γέγονεν ἐκ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθὰ καὶ σωτήρια, χάριτι πάντα καὶ ἀγαθότητι γέγονεν. οὐδεμίαν ἡμῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αἰτίαν παρασχομένων, τοὐναντίον μὲν οὖν ἐν πάσῃ κακίᾳ γεγονότων ἡμῶν ἐκεῖνος τῆς ἰδίας οὐκ ἐξίσταται φύσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστί, τοῦτο ποιεῖ. οὐδὲ γὰρ εἰκὸς ἦν τὸν ἀγαθὸν τῇ φύσει ἄλλο τι παρ' ὃ πέφυκεν ἐνεργῆσαι. Εἰπάτωσαν, φησίν, οἱ λελυτρωμένοι ὑπὸ κυρίου, οὓς ἐλυτρώσατο ἐκ χειρὸς ἐχθροῦ, καὶ ἐκ τῶν χωρῶν συνήγαγεν αὐτούς, ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης. τὴν παντελῆ τοῦ

13-15 Ps 106, 1 sq.

AVSLQXF 4 τοῦ ante θεοῦ inserit QF v γενομέν [. . .] Q 6 δι': διὰ F 7 μὲν om V (sscr man alt) 8 καλὸν V 9 συνεπέσαμεν VQ (ut vid) γινομένην AV τοῦ om AV 10 συμμαχίας A ἡμῖν ante ἐκδιηγεῖται inserit A cf 9 12 πρὸς τὸν θεὸν om S 13 ἐξομολογεῖσθαι V 14 ἀγαθὸς correxi: ἀγαθὸν codd 16 νοουμένης V (ἐν praepos man alt) 19 αἰτίαν post ἡμῶν coll A 23 ἄλλο τι: ἀλλ' ὅτι AVL 25 καὶ om L χωρῶν F (ω pr in ras scr) 26 τὴν F (τ in ras scr ut vid) παντελῆ — γένους om V

γένους τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπάνοδον ὁ λόγος εὐαγγελίζεται. ἡ γὰρ λύτρωσις τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάκλησιν ἑρμηνεύει τῷ ῥήματι. ὁ δὲ θεὸς λύτρον δέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν κεκρατημένων ὑπὸ τοῦ θανάτου Τῷ τὸ κράτος ἔχοντι τοῦ θανάτου· καὶ ἐπειδὴ πάντες ἦσαν ἐν τῇ τοῦ θανάτου φρουρᾷ, πάντας δηλονότι ἐξωνεῖται τῷ λύτρῳ, ὡς μηδένα καταλειφθῆναι τῇ δυναστείᾳ τοῦ θανάτου μετὰ τὴν γινομένην τοῦ παντὸς ἀπολύτρωσιν. οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν ἐν θανάτῳ τινὰ εἶναι, τοῦ θανάτου μὴ ὄντος.

Διὸ τετραχῇ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης κατὰ τὴν θέσιν διῃρημένης, οὐδὲν ὁ λόγος ὑπελείπετο μέρος τῆς θείας
469 M. λυτρώσεως ἄμοιρον. φησὶ γὰρ Ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, θαλάσσῃ διασημαίνων τὸ νότιον. ἐν κεφαλαίῳ τοίνυν τὴν τοῦ θεοῦ προεκθέμενος εὐποιΐαν, ἣν ἐπὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης ἐνήργησε φύσεως, μετὰ τοῦτο διασκευαῖς τισι τήν τε πρὸς τὸ κακὸν ἀπορροὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκδιηγεῖται καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ γεγενημένην παρὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ κρεῖττον χειραγωγίαν· λέγει δὲ οὕτως· Ἐπλανήθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐν ἀνύδρῳ ὁδόν· ἀφέντες γάρ, φησί, τὴν ὁδὸν (ὁδὸς δέ ἐστιν ὁ κύριος) ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔξω τῆς τοῦ θεοῦ ἐπισκοπῆς ἐπλανῶντο, ἣ ξηρὰ ἦν πᾶσα καὶ ἄνικμος τῆς πνευματικῆς δρόσου κεχωρισμένη. διὰ τοῦτο τὴν πόλιν τοῦ θεοῦ, ἐν ᾗ τὸ κατοικητήριον τῶν ἀξίων ἐστίν, ἐν τῇ ἀνοδίᾳ πλανώμενοι εὑρεῖν οὐκ ἠδύναντο. φησὶ γὰρ ὅτι

4-5 Hebr 2, 14 12 Ps 106,3 20 cf Joh 14, 6

AVSLQXF 1 ante ὁ inserit ἐπὶ τὴν τοῦ χριστοῦ γενομένην παρουσίαν V 3 δέ: γὰρ V 3 θεὸς — 9 ὄντος om V, pro quibus inserit ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ γενόμενος πάντας τῆς δουλείας ἠλευθέρωσεν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπανήγαγεν οἰκιτήριον 3 ἔδωκεν S 5-6 πάντες-πάντας om F (scr in mg) 8 παντὸς ἀπο (λύτρωσιν) in ras scr F 9 δυνατὸν om S τῷ post ἐν inserit S 11 ὑπέλιπε S μέρος om S 15 ἧς A τοῦτο: τοῦ F (corr man alt) 17 ἐκδιηγεῖται V (ει ex η corr) 18 τοῦ om S 19 ὁδόν om v ἀφέντες F (α in ras ut vid scr)

Πόλιν κατοικητηρίου οὐχ εὗρον πεινῶντες καὶ διψῶντες· τῇ γὰρ ἀτροφίᾳ τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐκλειπούσης, ἐν ἐπιτάσει τὸ κακὸν αὐτοῖς ἦν. πῶς γὰρ ἦν τροφὴ ἐν αὐχμώσῃ τε καὶ ἀγόνῳ τῇ γῇ; πόθεν δὲ θεραπεῦσαι τὸ δίψος ἐν τῇ ἀνύδρῳ; δῆλον δὲ ὅτι οὔτε τροφὴν τὸν ἄρτον οὔτε πόσιν τὸ ὕδωρ ἡ προφητεία λέγει, ἀλλὰ τροφὴν μὲν τὴν ἀληθῆ βρῶσιν, πόσιν δὲ τὸ πνευματικὸν ἐκεῖνο πόμα· τὰ δὲ δύο ταῦτα ὁ κύριος γίνεται, καταλλήλως τοῖς δεομένοις ἑαυτὸν ἐμπαρέχων, τροφὴ μὲν τοῖς πεινῶσι, πηγὴ δὲ τοῖς διψῶσι γινόμενος. τίς οὖν εὑρέθη τῆς τοιαύτης ἀμηχανίας ἡ λύσις, τῆς πλάνης, τῆς ἐρημίας, τῆς ἐν ἀνύδρῳ ταλαιπωρίας, τῆς ἐκ τοῦ λιμοῦ γινομένης λειποθυμίας; ὢ τοῦ θαύματος! μία φωνὴ πρὸς τὸν θεὸν ἐπιστρεπτικῶς γινομένη πάντα πρὸς τὸ καλὸν μετεποίησεν. Ἐκέκραξαν γάρ, φησί, πρὸς κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτοὺς καὶ ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς ὁδὸν εὐθεῖαν τοῦ πορευθῆναι εἰς πόλιν κατοικητηρίου. ὁδὸν λέγει αὐτὸν τὸν κύριον, ἧς ἀπεσφάλησαν. λέγει δὲ ἡ ὁδὸς αὕτη ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι Οὐδεὶς ἔρχεται πρός με, ἐὰν μὴ ὁ πατήρ μου βούληται ἑλκύσαι αὐτόν. διὰ τοῦτο ὁ θεὸς τοὺς πεπλανημένους ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἄγει. ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ πόλις γίνεται κατοικητηρίου, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος ὅτι Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. καλῶς ἐπάγει τὴν προτρεπτικὴν τῆς εὐχαριστίας φωνήν, ὅτι οἱ τούτων τετυχηκότες Ἐξομολογησάσθωσαν τῷ κυρίῳ τὰ ἐλέη αὐτοῦ καὶ τὰ θαυμά-

7 Joh 6, 55 7-8 I Cor 10, 4 14 Ps 106, 6 19-20 Joh 6, 44
22-23 Act 17, 28

AVSLQXF 2 ἐκλιπούσης S 3 ἡ ante τροφὴ inserit AV 4 αὐχμῶσι L 5 οὐδὲ SLQXF v 12 λιμοῦ: θυμοῦ S γενομένης VQ λιποθυμίας LQXF 13 θεὸν: κύριον S ἐπιστρεπτικῶς V (ω ex ο corr man alt) γενομένη VSL 14 τὸν post alt πρὸς inserit V (postea del) L 15 τῷ: τὸ V θλίβεστεν V 17 προευθῦναι v ὁδὸν λέγει in ras ut vid scr F 18 ἐπεσφάλισαν A 19 ἐάν: εἰ S 20 μου om VS βούλεται AVSL 21 ἄγει: λέγει V 23 οὖν post καλῶς inserit AV

σια αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τουτέστι μὴ σιωπῇ τὴν εὐεργεσίαν ἐν ἀγνωμοσύνῃ κρυπτέτωσαν, ἀλλὰ διαβοάτωσαν ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν χάριν, ὅτι κενὴν οὖσαν τῶν ἀγαθῶν τὴν ψυχὴν πλήρη ἐποίησεν. Ἐχόρτασε γάρ, φησίν, ψυχὴν κενὴν καὶ ψυχὴν πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν. πάλιν ἑτέρῳ τρόπῳ τὴν συμφορὰν τῆς φύσεως ὑπ' ὄψιν ἄγει, καὶ
472 M. τὴν θείαν ἐκδιηγεῖται φιλανθρωπίαν, δι' ἧς πρὸς τὸ κρεῖττον ἡ φύσις μετασκευάζεται. ἃ δὲ λέγει τοιαῦτά ἐστιν· ὅτι ἀπέστη τοῦ φωτὸς τὸ ἀνθρώπινον καὶ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν συνώκλασε καὶ οὐκέτι ἦν ἐν τῷ ὀρθίῳ τοῦ σχήματος καὶ τῆς ὄντως ἀπεξενώθη ζωῆς. Καθημένους γάρ, φησίν, ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδήρῳ. ἀκίνητον γὰρ ἦν ἀπὸ τοῦ κακοῦ τῇ βαρείᾳ κατεχόμενον πέδῃ. πέδη δὲ ἡ τοῦ καλοῦ πτωχεία ἐστίν, οἷόν τις σίδηρος περιτυπωθεὶς ταῖς καρδίαις. πάντων δὲ τούτων ὑπόθεσις ἦν ἡ τοῦ θείου νόμου παρακοὴ καὶ ἡ τῆς βουλῆς τοῦ ὑψίστου ἀθέτησις. ταῦτα γὰρ σημαίνει λέγων, Ὅτι παρεπίκραναν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ καὶ τὴν βουλὴν τοῦ ὑψίστου παρώξυναν. ἐπὶ τούτοις κατὰ τὸ εἰκὸς κόπος καὶ ταπείνωσις τὴν ζωὴν τῶν τοιούτων ἐκδέχεται, κόπος μὲν ὅτι τῆς τροφῆς ἐχωρίσθησαν, ταπείνωσις δὲ ὅτι ἐν τῷ ὑψίστῳ διαμεῖναι οὐκ ἠβουλήθησαν. Ἐταπεινώθη γάρ, φησί, ἐν κόποις ἡ καρδία αὐτῶν. ὁ δὲ χωρισμὸς τῆς δυνάμεως οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀσθένεια· τίς γὰρ ἂν χωρὶς δυνάμεως εὑρεθείη βοήθεια; διό φησιν Ἠσθένησαν καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. ἀλλὰ πάλιν μία φωνὴ πρὸς εὐφροσύνην τὰς συμφορὰς μετεσκεύασεν. Ἐκέκραξαν γάρ, φησί, πρὸς κύριον ἐν τῷ θλί-

4 Ps 106,9 sq

AVSLQXF 4 πλήρις V πλήρης S πληρῆ L 8 ταῦτα LX (τοι forsan eras) F 9 ἀπέστ V (sscr η man alt) 10 σχήματος ex χρήματος corr V 11 ἀπεξενώθη V (ἀ ex corr man alt forte) 14 δὲ: γὰρ S 16 θείου om FX (Q evan) 18 θεοῦ om V (sscr man pr ut vid) 21 τρυφῆς AVSLXF Q evan 22 ὕψει ut vid Q ἐβουλήθησαν SLXF 23 κόπος A 24 οὐδὲν— δυνάμεως om A 25 ἠσθένησα V (ν alt sscr man alt ut vid) 26 μιᾷ φωνῇ AV 27 πρὸς κύριον om SLXF

βεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. ἀφανίζει τὸ σκότος, διαλύει τὸν θάνατον, τὰ δεσμὰ διαρρήγνυσιν. Ἐξήγαγεν γάρ, φησίν, αὐτοὺς ἐκ σκότους καὶ σκιᾶς θανάτου, καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν διέρρηξεν. οὐκοῦν ἀνακηρυττέσθω, φησί, δι' εὐφημίας ἡ χάρις, ὅτι ἡ ἄφυκτος τοῦ θανάτου φρουρὰ διελύθη, ἡ ταῖς χαλκαῖς πύλαις καὶ τοῖς σιδηροῖς ἠσφαλισμένη μοχλοῖς, καθώς φησιν ὁ προφήτης. τοιαύτη γάρ τις ἡ περὶ τὸν θάνατον ἰσχὺς ἐνομίζετο, ἕως οὔπω τῇ παρουσίᾳ τῆς ὄντως ζωῆς ἐξηφανίσθη τοῦ θανάτου τὸ κράτος, ὅτι πᾶν τὸ ἐντὸς ἐκείνου γενόμενον ὥσπερ τισὶ μοχλοῖς σιδηροῖς καὶ πύλαις ἀτρίπτοις κρατούμενον ἀναπόδραστον ἔμενεν, ἀλλὰ Συνέτριψε, φησί, πύλας χαλκᾶς καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνέθλασε, τοῦτο δέ ἐστι τὸ τὴν ὁδὸν τῆς ἀνομίας αὐτῶν ἀφανίσαι καὶ μετασκευασθῆναι τὴν ζωὴν πρὸς εὐσέβειαν. οὗτος ὁ ἀφανισμὸς τῶν πυλῶν ἐκείνων ἐστὶ τὸ εἰς δικαιοσύνην μεταρρυθμισθῆναι τὸν βίον. Ἀντελάβετο γάρ, φησίν, αὐτῶν ἐξ ὁδοῦ ἀνομίας αὐτῶν.

Πάλιν ἑτέρως τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα τῷ λόγῳ παρίστησι. λέγει δὲ τὴν διάνοιαν ταύτην, ὅτι ταπείνωσίς ἐστιν ἡ ἀνομία καὶ καλῶς τὸ τοιοῦτόν φησιν· συμφέρεται γάρ τις καὶ ἄλλου προφήτου λόγος τῷ τοιούτῳ νοήματι, ὅς φησιν Ἐπὶ τάλαντον μολίβδου καθῆσθαι τὴν ἀνομίαν, ἐνδεικνύμενος ὅτι βαρεῖά τίς ἐστι καὶ κατωφερὴς ἡ κακία, τὸν ἐν ὑψηλοῖς διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσιν ὄντα εἰς τὸν βόθυνον ἑαυτῆς

3 Ps 106,14 21-22 Zach 5, 7

AVSLQXF 2 τὸν θάνατον: τὴν πλάνην V post δεσμὰ inserit ἀπιστίας V 3 αὐτοὺς ante φησὶν coll AV 5 ἀνακηρυττέσθω F (θ ut vid in corr) 6 ταῖς: δίκην V 7 τοῖς—προφήτης om, pro quibus inserit μοχλοῖς σιδηροῖς τοὺς ἐν αὐτῇ ἐμπεσόντας κατέχουσα V 8 τις om V τὸν θάνατον: τὴν θανατιφόρον (sic) αὐτῆς V 9 post ζωῆς add τὸ ταύτης V τοῦ θανάτου τὸ om V 10 ἐντὸς ἐκείνου: ἐν αὐτῇ V τισὶ: τι S 13 συνέθλασεν V (θ in corr scr) συνέκλασεν L τί e dittographia ante τὸ inserit AVSLXF (Q evan) 15 ὁ om v 16 μεταρυθμῆσαι A μεταρυθμίσαι V μεταρυθμηθῆναι v 17 αὐτῶν pr om A 18 πάλιν F (πα in ras ut vid scr) 20 τὸ τοιοῦτον om A 21 ἄλλος S τῶ τοιούτω: τῶ οὕτω (sic) V 22 καθεῖσθαι S 23 τὸν: τὸ A

473 M. συγκαθέλκουσα· φησὶ γάρ, ὅτι Διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν. καὶ διὰ τοῦτο τὴν παντοδύναμον ἐκείνην τροφὴν ἀπεστράφησαν, περὶ ἧς λέγει πρὸς τοὺς πρώτους <ἀνθρώπους> ὁ λόγος, ὅτι Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῇ. ὡς γὰρ ἐκεῖ πᾶν ξύλον ὀνομάζει τὸ πλήρωμα παντὸς ἀγαθοῦ, οὕτως ἐνταῦθα τὴν ἀληθῆ καὶ παντοδύναμον βρῶσιν πᾶν βρῶμα ὀνομάζει ὁ λόγος, οὗ ἡ ἀποστροφὴ ποιεῖ τὴν ἀσθένειαν τὴν εἰς θάνατον λήγουσαν. λέγει δὲ οὕτως, ὅτι Πᾶν βρῶμα ἐβδελύξατο ἡ ψυχὴ αὐτῶν καὶ ἤγγισαν ἕως τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου. καὶ πάλιν ἡ πρὸς τὸν θεὸν φωνὴ εἰς πανήγυριν τὴν συμφορὰν ἀναστρέφει. Ἐκέκραξαν γάρ, φησί, πρὸς κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς, καὶ διηγεῖται τῆς σωτηρίας τὸν τρόπον· εὐαγγέλιον δὲ ἄντικρύς ἐστιν ἡ διήγησις· Ἀπέστειλε γάρ, φησί, τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν· ὁρᾷς ζῶντα καὶ ἔμψυχον λόγον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀπολλυμένων ἀποστελλόμενον καὶ τῆς φθορᾶς τὸν ἐν αὐτῇ γεγονότα ῥυόμενον. ποῖος εὐαγγελιστὴς οὕτω γυμνῶς ἐκβοᾷ τὸ μυστήριον; οὐκοῦν ἀνευφημείσθω, φησί, παρὰ τῶν εὖ πεπονθότων ἡ χάρις, καὶ ὕμνος ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις ἡ εὐφημία γινέσθω. Θυσάτωσαν γὰρ αὐτῷ, φησί, θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἐξαγγειλάτωσαν τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει. μετὰ ταῦτα πάλιν διασκευάζει τὰ πάθη καὶ πάλιν ἐπάγει τοῦ θεοῦ μετὰ τὰ πάθη τὴν χάριν. λέγει δὲ τὴν ἀβουλίαν τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καταλιπόντες τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλυδώνιστον ζωὴν πελάγιοι τῇ προαιρέσει ἐγένοντο· Οἱ καταβαίνοντες γάρ, φησίν, εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐργάζεσθαι τὸν παράδεισον, ἐν ᾧ

4-5 Gen 2, 16 9 Ps 106,18

AVSLQXF 4 ἀνθρώπους add Jaeger cf. p. 63, 14 et 86, 20 5 τὸ om A 10 ἡ om v 13 διηγῆται corr V 15 αὐτοῦ om F 16 ὅρα S 17 σωτηρίαν L ἀπολυμένων V ἀποστελλομένων V 18 τὸν: τῶν V αὐτῶ SLXF (de Q non constat) 20 πεπονθότω V 21 ὕμνοις Q ταῖς om v evan Q ἡ om L 22 φησι om AV 24 τοῦ θεοῦ post πάθη coll AV 26 σταθηρὰν SQF v τῶν ἀνθρώπων ante ζωὴν inserit A

πρότερον ἐτάχθησαν, ὑποβρύχιον ποιούμενοι τὴν ἐργασίαν. θάλασσαν δὲ λέγει τὴν ὑλώδη ταύτην ζωὴν τὴν πᾶσι τοῖς τῶν πειρασμῶν ἀνέμοις ταρασσομένην καὶ τοῖς ἐπαλλήλοις πάθεσι κυμαινομένην. Ποιοῦντες γάρ, φησίν, ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. καὶ Αὐτοὶ εἶδον τὰ ἔργα κυρίου καὶ τὰ θαυμάσια αὐτοῦ ἐν τῷ βυθῷ. βύθιοι γὰρ ἐν τῇ κακίᾳ τοῦ βίου γενόμενοι καὶ πολλάκις τὰ πονηρὰ τῆς ψυχῆς παθόντες ναυάγια, εἶδον ἐφ' ἑαυτῶν τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔργα τοῦ ἐκ τῶν βυθῶν ἡμᾶς ἀνασώσαντος. Εἶπεν γάρ, φησίν, καὶ ἔστη πνεῦμα καταιγίδος. τοῦτο δὲ οὐκ εἰς τὸν θεὸν ἀλλ' εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀνακτέον τὸ νόημα. ἡ γὰρ τοῦ ἀντικειμένου φωνὴ τὸ τῆς καταιγίδος πνεῦμα ἐργάζεται. καταιγὶς δὲ λέγεται βίαιος ἄνεμος οὐκ ἐπ' εὐθείας προσπίπτων, ἀλλὰ περὶ ἑαυτὸν ἀνειλούμενος δι' ὀξείας στροφάλιγγος, ὃς ἐπειδὰν ἐμπέσῃ ποτὲ βιαίως τῷ ὕδατι, καθάπερ τινὸς
476 M. πέτρας ἐγκαταβληθείσης μεγάλης, ὑποκλυσθεῖσα τῷ βάρει ἡ θάλαττα σχίζεται κατ' ἀνάγκην τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος, ὅπουπερ ἂν ἐνσκήψῃ βρίσας ὁ ἄνεμος, τῆς τοῦ βάρους ἐμπτώσεως ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπὶ τὸ ἄνω τὸ ὕδωρ ἀναπτυούσης. διὰ τοῦτο προστίθησιν ἐναργῶς ὑπογράφων τὰ φοβερά, ὅτι ὁμοῦ τῷ ἐνσκῆψαι τὸ πνεῦμα τῆς καταιγίδος Ὑψώθη τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἀναβαίνοντα ἕως τῶν οὐρανῶν καὶ καταβαίνοντα ἕως τῶν ἀβύσσων. τῷ ὄντι γὰρ ἡ εἰς τὸ ὕψος τῶν τοιούτων κυμάτων ἔπαρσις, λέγω δὴ τὰ τῶν παθῶν κύματα, τῆς εἰς τὴν ἄβυσσον καταβάσεως αἴτια γίνεται. ἄβυσσον δὲ πολλαχῇ τῆς γραφῆς τὸ τῶν δαιμόνων ἐνδιαίτημα μεμαθήκαμεν. οἱ δὲ τῇ ταραχῇ ταύτῃ καὶ τῷ σάλῳ τῶν κυμάτων ἐγκυματισθέντες ἔκφρονες ὑπὸ σκοτώσεως γίνονται,

4 Ps 106,23

AVSLQXF 1 ἐτάγησαν v 2 ὑδατώδη FXQ 5 ἴδον AL ἴδων V τοῦ θεοῦ SL 8 ἴδον AVL ἐφ' F (ex corr in ras) ἐκ ante τῆς inserit A ras 2 litt ante τῆς V τοῦ: τῶ V 9 τὸν βυθὸν L ἀνασώζοντος AVL 14 ἐνειλούμενος AV 15 ἐμπέσῃ correxit Jaeger: ἐμπέσοι codd v 16 ὑποκυλισθεῖσα V 21 τῶ: τὸ ASQX 23 ἡ omL (sscr) 24 τὰ post παθῶν coll A om V 25 αἰτία VS 28 ἔκφρων [. . .] Q

καθάπερ ὑπὸ μέθης τῆς κατὰ τὸν πλοῦν τὸν τοιοῦτον ἀηδίας καρηβαρήσαντες· Ἐταράχθησαν γάρ, φησίν, καὶ ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων. οἱ δὲ ἅπαξ τοῦ φρονεῖν ἔξω γενόμενοι οὐδεμιᾶς εὐποροῦσι πρὸς σωτηρίαν βουλῆς, ἀλλὰ προναυαγεῖ αὐτῶν ἡ σοφία καὶ προαπόλλυται. διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι καὶ Πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη. καὶ πάλιν καὶ τούτων ἐν τοσούτοις γεγονότων κακοῖς λύσις γίνεται τῆς ἀμηχάνου ταύτης ταλαιπωρίας ἡ πρὸς τὸ θεῖον φωνή. Ἐκέκραξαν γάρ, φησί, πρὸς κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐξήγαγεν αὐτούς. καὶ παραχρῆμα ἡ καταιγὶς εἰς πνεῦμα μετεβλήθη φορόν τε καὶ πλόϊμον, καὶ γαληνιάζει ἐκ τῶν κυμάτων καταστορεσθεῖσα δι' ἡσυχίας ἡ θάλασσα. Ἔστησε γάρ, φησί, τὴν καταιγίδα εἰς αὔραν, καὶ ἐσίγησαν τὰ κύματα αὐτῆς. τάχα τῷ τῆς σιγῆς ὀνόματι προαιρετικάς τινας εἶναι δυνάμεις σημαίνει τὰ κύματα· δι' ὧν τὴν ἀποστατικὴν φύσιν ἐνδείκνυται, πρὸς ἣν εἶπεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ κύριος Σιώπα, πεφίμωσο. αὔραν δὲ λέγει τὴν τοῦ πνεύματος χάριν, ἣ διὰ τῶν νοητῶν ἱστίων τῷ θείῳ λιμένι τὴν ψυχὴν ἐνορμίζει, κυβερνῶντος τοῦ λόγου καὶ πρὸς τὸν πλοῦν κατευθύνοντος. Ὡδήγησε γάρ, φησίν, αὐτοὺς ἐπὶ λιμένα θελήματος αὐτοῦ. ἐπὶ τούτοις πάλιν ἀνυμνεῖν τὴν χάριν διακελεύεται λαόν τε καὶ ἐκκλησίαν, μόνον οὐχὶ τὴν παροῦσαν τῶν ἐκκλησιῶν ὑπογράφων τῷ λόγῳ κατάστασιν, ὅτι ἐν τῇ καθέδρᾳ τῶν προηγουμένων τοῦ λόγου ταῦτα κηρύσσεται τοῦ θεοῦ τὰ θαυμάσια, δι' ὧν ἡ πίστις βεβαία γίνεται τοῖς ἀκούουσιν. Ὑψωσάτωσαν γάρ, φησίν, αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ λαοῦ καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεσάτωσαν αὐτόν. καὶ προστίθησι τῶν εὐχαριστιῶν

2 Ps 106, 27 17-18 Marc 4, 39

AVSLQXF 1 τὸν τοιοῦτον πλοῦν AV τῶν τοιούτων S 9 τῷ: τὸ V 11 πλοΐιμον corr V πρώϊμον L πρόιμον (ut vid) Q πλώϊμον F v 17 ἣν ex ἐν corr F 18 ἣ: ἡ F 18-19 νοητῶν ἱστίων: νοημάτων ἱστίω AV νοητικῶν ἱστίων F τῆς ψυχῆς S 21 ἐπὶ pr—αὐτοῦ om QF αὐτοῦ: αὐτῶν v 25 τοῦ λόγου om A 27 αὐτὸν ante φησίν coll AV

τὰς αἰτίας, ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ ποταμοὶ οἱ μὲν γίνονται, οἱ δὲ ἀπόλλυνται. τὰ μὲν γὰρ ῥεύματα τῆς κακίας ἐξαφανίζεται· αἱ δὲ τῶν ἀρετῶν διέξοδοι τοὺς τέως αὐχμῶντας ἐπικλύζουσι τόπους. Ἔθετο γάρ, φησί, ποταμοὺς εἰς ἔρημον καὶ διεξόδους
477 M. ὑδάτων εἰς δίψαν. ποταμοὺς δὲ λέγει τὰς τῶν παθημάτων ἐπιρροὰς καὶ διεξόδους ὑδάτων τὰς τῶν κακῶν ἀκολουθίας. ὅταν ἀεὶ πονηρὰ πονηροῖς ἐπισυνάπτοντες οἱ ἄνθρωποι, καθάπερ τι ῥεῦμα τὸν ὁλκὸν τῆς κακίας ἀπομηκύνωσιν. ἀλλὰ καὶ τὴν Γῆν, φησίν, καρποφόρον εἰς ἅλμην ἐποίησεν· ἡ γὰρ τῶν κακῶν εὔφορος ψυχὴ μεταποιηθεῖσα διψώδης ἐγένετο τῷ θείῳ ἅλατι τῆς διδασκαλίας ἐπαρτυθεῖσα, ὡς μηκέτι τὴν κακίαν τῶν κατοικούντων αὔξεσθαι ταῖς πονηραῖς τῶν ὑδάτων ἐπιρροαῖς τρεφομένην, ἁλμῶσαν δὲ καὶ διψάδα ψυχὴν τὴν τὸ μακαριστὸν δίψος ἀναλαβοῦσαν λίμνην γενέσθαι τῇ συστροφῇ τῶν ἀρετῶν πελαγίζουσαν. Ἔθετο γάρ, φησί, ἔρημον εἰς λίμνας ὑδάτων καὶ γῆν ἄνυδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων. τοῦτο δὲ πόλις γίνεται, ἣν οἱ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην οἰκοῦσιν. οὐδεὶς γὰρ ναυτιώδης τε καὶ ἀνόρεκτος τῆς τοιαύτης λίμνης καὶ τῶν τοιούτων ὑδάτων πρόσοικος γίνεται πλήσμιον ἐν κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἐπαγόμενος. σπείρουσι δὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ φυτεύουσι τοὺς ἀμπελῶνας· τὰς θείας ἐντολὰς καὶ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν τοῖς τοιούτοις διασημαίνων αἰνίγμασι. σπέρμα γὰρ τῆς μελλούσης ἐπικαρπίας ἐστὶν ἡ ἐντολή, ἀρετὴ δὲ ἡ ἄμπελος ἡ διὰ τῶν λογικῶν βοτρύων τῷ τῆς σοφίας κρατῆρι τὸν οἶνον ἐγχέουσα. ταῦτα δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ εὐλογίας πλῆθός ἐστιν. Εὐλόγησε γάρ, φησίν, αὐτοὺς καὶ ἐπληθύνθησαν σφόδρα, καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν οὐκ ἐσμίκρυνεν. κτήνη λέγει τὴν ὑποχείριον τῶν τῆς ψυχῆς κινημάτων ὑπηρεσίαν, ὅταν πρὸς ἀρετὴν

AVSLQXF 2 γὰρ om F 3 αὐχμώδεις S 5 δὲ om A παθῶν AV 14 διψώδη Qv διψώδα F 17 δὲ in ras scr V διψῶντες: πεινῶντες AVL πεινῶντες καὶ διψῶντες S 21 φυτεύσουσι corr V 22 ἐντολὰς in ras scr ut vid man alt V ἀρετὰς S 24 ἡ pr om L ἀρετῇ F ἡ alt om L 25 ἐγχέουσα in ras scr V ἐκχέουσα ALQv 26 ἄλλοις V ἐστιν ante ἢ coll AV 27 φησιν post αὐτοὺς inserit AV

ἕκαστον τῶν ἐν ἡμῖν χρησιμεύῃ· ἀγαθὸν κτῆνός ἐστιν ὁ θυμός, ὅταν τοῦ λογισμοῦ ὑποζύγιον γένηται· ἕτερον τοιοῦτον κτῆνος ἡ ἐπιθυμία νωτοφοροῦσα τρόπον τινὰ καὶ βαστάζουσα τὴν ψυχὴν καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος ἀνάγουσα, ὅταν ἐπὶ τὰ ἄνω τῇ ἡνίᾳ τῆς διανοίας εὐθύνηται. καὶ τὰ ἄλλα πάντα κτήνη ἐστὶν αὐξόμενα τῇ εὐλογίᾳ, ὅταν πρὸς τὰ μεγάλα γένηται ἡμῖν ἡ παρὰ τούτων ὑπηρεσία. εἶτα πάντων τῶν εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσιν ἐν τῷ ἐφεξῆς ποιεῖται λόγῳ. πολυτρόπως γάρ τά τε πάθη διελθὼν καὶ τὰς θείας εὐεργεσίας ὑπ' ὄψιν ποιήσας νυνὶ δι' ὀλίγου πάλιν ἐκπεριλαβὼν ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ, ἐν οἷς φησιν ὅτι Ὠλιγώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης, διὰ μὲν τοῦ ὀλίγου σημαίνων τὴν βραχύτητα καὶ τὴν γενομένην ἀπὸ τοῦ ὕψους τε καὶ μεγέθους εἰς τὸ ταπεινὸν συστολήν· τὸ γὰρ ὀλίγον τὸ βραχύτατον σημαίνει κατὰ τὴν ἔννοιαν· τῇ δὲ κακώσει τὴν πρὸς τὸ κακὸν οἰκειότητα, θλῖψιν δὲ καὶ ὀδύνην πανταχοῦ τὸ πέρας λέγει τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀποπτώσεως, ὡς ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ τὸ τοιοῦτον διέξεισι λέγων· Περιέσχον με ὠδῖνες θανάτου. κίνδυνοι ᾅδου εὕροσάν με. θλῖψιν καὶ ὀδύνην εὗρον. ὠδῖνας θανάτου καὶ κινδύνους ᾅδου τὰς ἁμαρτίας εἰπὼν ἐπάγει τὸ πέρας εἰς ὃ τελευτᾷ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις· ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ θλῖψίς τε καὶ ὀδύνη ἐστίν, οὕτω τοῦ εὐαγγελίου
480 M. διὰ τοῦ κλαυθμοῦ καὶ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων τὸ αὐτὸ τοῦτο διασημαίνοντος. εἶτα προστίθησι δι' ἀκολούθου τὸ Καὶ ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας αὐτῶν.

Διδάσκει δὲ διὰ τούτων ὅτι τὸ μὲν ἐν τῷ ὄντι εἶναι ἀληθῶς

11 Ps 106,39 18-20 Ps 17, 5; 114, 3 23 Matth 8, 12

AVSLQXF 1 χρησιμεύει V (postea corr) L χρησιμεύσῃ S 5 τὰ pr: τὸ VLF τῇ: τὰ AV τἆλλα S 6 αὐξανόμενα AV v 8 τῷ ante λόγῳ inserit QF 10 νῦν S δι': δὲ ut vid V ἐμπεριλαβὼν forte recte F (ε supra π script et eras ut vid) 12 θλίψεων F 13 γενομένην post 14 μεγέθους coll S 20 ᾅδου om AV 21 εἰ corr man pr ut vid V 22 τε om V ὀδύνης L 23 τοῦ post καὶ inserit S 24 καὶ ante τὸ coll S 25 αὐτῶν om SLQXF v 26 τούτων F (τ alt ut vid in ras)

ἐστιν εἶναι. εἰ δέ τι τοῦ ὄντος ἐκπέπτωκεν, οὐδὲ ἐν τῷ εἶναι ἐστί. τὸ γὰρ ἐν κακίᾳ εἶναι οὐκ ἔστι κυρίως εἶναι, διότι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κακία οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἡ τοῦ καλοῦ ἀνυπαρξία κακία γίνεται. ὥσπερ οὖν ὁ ἐν τῷ ὄντι ὢν ἐν τῷ εἶναί ἐστιν, οὕτως ὁ ἐν τῷ οὐδενὶ γενόμενος (τοῦτο δέ ἐστιν ἡ κακία) ἐξουδένωται, καθὼς ὀνομάζει ὁ λόγος. ἡ δὲ τοιαύτη τοῦ λόγου χρῆσις τέτριπταί πως ἐν τῇ συνηθείᾳ τῶν κεχρημένων. ὡς τὴν τροφὴν ἐν σαρκὶ γενομένην ἀποσαρκοῦσθαι λέγομεν καὶ τὸν οἶνον ἐκχεθέντα τῷ ὕδατι ἐξυδαροῦσθαι, καὶ ἐν τῷ πυρὶ τὸν σίδηρον ἐκπυροῦσθαί φαμεν, οὕτω καὶ τὸν τοῦ ὄντος ἐκπεσόντα ἐν τῷ οὐδενὶ γενόμενον ἐξουδενοῦσθαι· οὐκοῦν ἡ ἐξουδένωσις ἡ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀνυπαρξία ἐστίν. αὕτη δὲ ἐπὶ τοὺς ἄρξαντας τῆς κακίας, τουτέστιν ἐπὶ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους ἐλθοῦσα καθάπερ τι ῥεῦμα πονηρὸν καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἐπιγινομένων διαδοχὴν ἐξεχέθη. ἐπεὶ οὖν ἐπτώχευσεν ἡ φύσις τοῦ τοιούτου κτήματος, τῆς ζωῆς λέγω, καὶ πένης ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ κλέπτου ἐγένετο, τὴν θείαν συληθεὶς εὐλογίαν, διὰ τοῦτό φησιν ὅτι Ἐβοήθησε πένητι ἐκ πτωχείας. τῇ γὰρ ἐκείνου πτωχείᾳ ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ἀντὶ θηρίων πρόβατα πατριᾶς· πατριὰν δὲ ὀνομάζει τὸ σύστημα τῶν εἰς τὸν θεῖον κατάλογον συντελούντων. ὡς καὶ ὁ ἀπόστολος λέγει Ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. εἶτα ἐπάγει· ὅτι Ὄψονται εὐθεῖς καὶ φοβηθήσονται., διδάσκων διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν ταύτην βλέπων ὁ εὐθὴς φοβείσθω. οὐ γὰρ μικρὸν τῶν ἀγαθῶν φυλακτήριον ὁ φόβος γίνεται, τῇ μνήμῃ τῶν προγεγονότων πρὸς τὸ ἐφεξῆς σωφρονίζων τὸν ἐν πάθει γενόμενον. οὗ κατακρατοῦντος καὶ πᾶσαν τὴν διὰ χαυνότητος πρὸς τὸ

18 Ps 106,41 22-23 Eph 3, 15

AVSLQXF 1 τις v τῷ ex corr ut vid F 4 καὶ ante κακία inserit V 5 ἐν τῷ οὐδενὶ in ras scr V 9 ἐγχεθέντα VS 11 τοῦ om A ὄντως A ὄντος F (ς in corr ut vid) 16 κλήματος SLX 21 τὸν: τὸ A 25 πρὸς τὴν φιλανθρωπίαν om QF 26 εὐθὺς v

κακὸν γινομένην εὐκολίαν ἡμῶν ἐξορίζοντος Πᾶσα, φησίν, ἀνομία ἐμφράξει τὸ στόμα αὐτῆς. ὡς μακάριος ὁ βίος ἐκεῖνος, ἐν ᾧ τὸ τῆς ἀνομίας στόμα καθάπερ τις βορβόρου πηγὴ εἰς τὸ διηνεκὲς ἐμφραγήσεται οὐκέτι τῇ δυσωδίᾳ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον καταμολύνον. αὕτη ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν κορυφή, τὸ τῶν ἐλπίδων κεφάλαιον, τὸ πέρας πάσης μακαριότητος, τὸ μηκέτι διοχλεῖσθαι ὑπὸ κακίας τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν ἀνομίαν <ἐξαιρεῖσθαι>· αὕτη δ' ἂν εἴη ὁ εὑρετὴς τῆς ἀνομίας. τοῦτο γὰρ ἡ περιληπτικὴ διασημαίνει φωνή, ἐμφράξαι τὸ στόμα ἐκεῖνο, οὗ ἡ φωνὴ τὸ κατ' ἀρχὰς θανάτου ὕλη τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο. ὅταν οὖν ἐξαιρεθείη 481 M. πᾶν τὸ τῷ καλῷ ἀντικείμενον, ἐκείνη ἐκδέξεται ἡμᾶς ἡ κατάστασις, ἧς οὐδεὶς λόγος μηνυτὴς εὑρεθήσεται, ἥτις ὑπὲρ αἴσθησίν τε καὶ γνῶσιν εἶναι παρὰ τῆς θείας φωνῆς μεμαρτύρηται. τούτοις ἐπάγει καθάπερ τινὰ σφραγῖδα τὰς ἐπὶ τέλει φωνὰς λέγων Τίς σοφὸς καὶ φυλάξει ταῦτα· καὶ συνήσουσι τὰ ἐλέη τοῦ κυρίου; ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ ἡ τῆς σοφίας ἐνέργεια, καὶ ἡ μέν ἐστιν ἐρευνητική τε καὶ ζητητικὴ τῶν συμφερόντων, ἡ δὲ φυλακτικὴ τῶν εὑρεθέντων, τὸ ἓν τῆς σοφίας ἔργον, τὸ ζητητικὸν λέγω, πεπαῦσθαι τηνικαῦτα βούλεται. εἰς τί γὰρ τῇ ζητήσει χρησόμεθα τοῦ ζητουμένου παρόντος; ἓν ἔργον δὲ μόνον κελεύει τὸ λειπόμενον γίνεσθαι, ὅπως ἂν φυλαχθείη τὸ ποριςθὲν ἀγαθόν, πρὸς τοῦτο τῆς σοφίας ἡμῖν συνεργούσης. τίς δὲ ἡ σοφία καὶ τίς ἡ τῶν ἀγαθῶν ἐστιν φυλακή; τὸ μὴ ἀσυνέτως τῆς θείας φιλανθρωπίας ἔχειν. ὁ γὰρ συνεὶς ὧν τετύχηκεν οὐκ ἂν πρόοιτο τὸ ἀγαθὸν οὗ ἠξίωται. ὁ δὲ ἀσυνέτως ἔχων τῆς χάριτος ταὐτὸν πείσεται τοῖς τυφλοῖς, οἳ μαργαρίτην ἢ σμάραγδον ἤ τινα τῶν τιμίων

13-14 cf Phil 4, 7 16 Ps 106,43

AVSLQXF 1 γενομένην V εὐλογίαν S 4 πηγή: τομὴ QF 5 καταμολύνον Gretser: ων codd 8 infinitivus omitti videtur, ut Jaeger notavit. ἐξαιρεῖσθαι exempli causa scripsi 9 εὑρετὴς V (rasura unius litt ante et post ρ) 10 ἐμφράξει S 12 ἐκδέξηται L 16 οὕτως post λέγων inserit S 17 ἡ ante τῆς: ὁ Q 19 ἓν F (ἓ in ras scr) 22 ἓν ἔργον: ἐνεργὸν AV 24 τῷ ἀγαθῷ forte Q 25 ἐστιν om F 27 τῇ χάριτι F

λίθων ἐν χερσὶ λαβόντες, ὡς ψηφῖδά τινα τῶν εἰκαίων ἀπορρίπτουσιν ἀγνοίᾳ τοῦ κάλλους ἀκουσίως ζημιωθέντες τοῦ κτήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Ταύτας δὲ τὰς πέντε τῶν ψαλμῶν διαιρέσεις, δι' ὧν καθάπερ τινὰς βαθμοὺς ἀλλήλων ὑπερανεστῶτας κατά τινα τάξεως ἀκολουθίαν κατανοήσαντες ἐκ τῶν εἰρημένων διεκρίναμεν σημείων, ὅτι ἑκάστου τμήματος ἡ τελευταία φωνὴ στάσιν τινὰ τοῦ λόγου καὶ βάσιν τῆς διανοίας ἔχει περιγράφουσαν ἐν ἑαυτῇ τῶν προηνυσμένων τὸ πέρας διὰ τῆς δοξολογικῆς τε καὶ εὐχαρίστου φωνῆς τῆς λεγούσης Εὐλογητὸς κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο. τὸ γὰρ νόημα τούτων εὐχαριστία τίς ἐστιν εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένουσα· ἐπειδὴ οὐκ εἰσάπαξ εἰπὼν ὁ λόγος Γένοιτο ἔστησε τὴν εὐλογίαν, ἀλλὰ τῇ δισσῇ ἀναλήψει τῆς φωνῆς ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ νομοθετεῖ τὸ ἀΐδιον. ἐν ἑκάστῳ δὲ μέρει τῶν κατὰ τὰ τμήματα ταῦτα διαιρεθέντων, ἴδιόν τι ἀγαθὸν ὁ λόγος ἐνεθεώρησε, δι' οὗ γίνεται ἡμῖν ἐκ θεοῦ ἡ μακαριότης, κατά τινα τάξιν ἀκόλουθον τῶν ἐν ἑκάστῳ θεωρουμένων ἀγαθῶν, ἀεὶ πρὸς τὸ ὑψηλότερον τὴν ψυχὴν ὑπερτιθείς, ἕως ἂν ἐπὶ τὸ ἀκρότατον ἀφίκηται τῶν ἀγαθῶν.

Τοῦτο δέ ἐστιν ὁ αἶνος τοῦ θεοῦ ἐν πᾶσιν ἁγίοις ἀποπληρούμενος, καθὼς περιέχει ὁ τελευταῖος ψαλμὸς λέγων Αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, ὅπου τὸ στερέωμα τῆς δυνάμεως τὸ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ ἀμετάπτωτον διασημαίνει, καὶ αἱ δυναστεῖαι τοῦ θεοῦ τὸ μηκέτι ὑπὸ κακίας δυναστεύε- 484 M. σθαι τὴν φύσιν παραδηλοῦσιν, ὅτε χωρεῖ λοιπὸν ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ ποιεῖσθαι

13-14 cf 38, 15-39, 4 24 Ps 150, 1 sq.

AVSLQXF 1 εἰς post ὡς inserit Q 6 ὑπερανεστῶσας Q 11 τῆς alt om ut vid Q, pro quo ταῦτα scr 13 τίς om A 15 δὶς ἐπαναλήψει S 18 ἐθεώρησε L 20 ἕως Jaeger: ὡς codd 21 ἐφίκηται A 24 κύριον LQF δὲ post ὅπου inserit AV 25 σημαίνει QF v

τὸν αἶνον, οὐκέτι μικρὰ φθεγγομένη, ἀλλ' ἤδη παριοῦσα τῇ μεγαλοφωνίᾳ τὰς σάλπιγγας. φησὶ γὰρ Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐν ἤχῳ σάλπιγγος, ὅτε καὶ μιμεῖται τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν τῷ ποικίλῳ τε καὶ πολυειδεῖ τῶν ἀρετῶν, ὄργανον ἐν ῥυθμῷ μελῳδίας τῷ θεῷ γενομένη. ὀνομάζει δὲ τοῦτο διά τινος τροπικῆς σημασίας ψαλτήριόν τε καὶ κιθάραν ὁ λόγος· μεθ' ὃ πᾶν τὸ γεῶδές τε καὶ κωφὸν καὶ ἄναυδον ἀποθεμένη ἐν τῇ τῶν τυμπάνων μεγαλοφωνίᾳ ταῖς οὐρανίαις χορείαις συνάπτει τῶν ἰδίων χορδῶν τὸν ἦχον. χορδαὶ δ' ἂν εἶεν τῷ ὀργάνῳ ἐντεταμέναι τὸ ἐν ἑκάστῃ ἀρετῇ πρὸς κακίαν ἀνένδοτόν τε καὶ ἀχάλαστον. δι' ὧν γίνεται ἡ καλὴ συνῳδία τοῦ κυμβάλου ταῖς χορδαῖς μιγνυμένου, ὅταν ὁ τῶν κυμβάλων ἦχος εἰς τὴν θείαν χοροστασίαν ἐπεγείρῃ τὴν προθυμίαν. ὅπερ μοι δοκεῖ τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῆς φύσεως ἡμῶν διερμηνεύειν συνάφειαν, ἐν ᾧ φησιν Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐν κυμβάλοις εὐήχοις. ἡ γὰρ τοιαύτη σύνοδος, τοῦ ἀγγελικοῦ λέγω πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὅταν ἐπαναχθῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν λῆξιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τὸν γλυκὺν ἐκεῖνον διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπτώσεως ἦχον τῆς εὐχαριστίας ἀποτελέσει· καὶ δι' ἀλλήλων καὶ μετ' ἀλλήλων τὴν ἐπὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ εὐχαριστίαν τῷ θεῷ γινομένην διὰ παντὸς ἀνυμνήσει. τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ κυμβάλου πρὸς τὸ κύμβαλον ἐνδείκνυται σύνοδος· ἓν κύμβαλον ἡ ὑπερκόσμιος τῶν ἀγγέλων φύσις· ἕτερον κύμβαλον ἡ λογικὴ τῶν ἀνθρώπων κτίσις. ἀλλὰ διέστησεν ἡ ἁμαρτία τοῦτο ἐκείνου· ὅταν οὖν πάλιν ἡ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία συνάψῃ ἀλλήλοις ἀμφότερα, τότε ἠχήσει τὸν αἶνον ἐκεῖνον τὰ δύο μετ' ἀλλήλων γενόμενα, ὥς φησι καὶ ὁ μέγας ἀπόστολος, ὅτι Πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς

28 s Phil 2, 10

AVSLQXF 2 τῆς σάλπιγγος A 4 πολυειδῆ A 5 γινομένη AV (η ex ω ut vid corr) γενόμενον S δὲ om Q 7 τὸ om v 10 ἐντεταγμέναι AV 12 συνοδία v 15 ἔφη V 19 ἦχον ante διὰ coll Q (ex ἔχον corr ut vid) F v 20-21 καὶ μετ' ἀλλήλων om QXF 25 κτῆσις A 27 συνάψει F 28 καὶ ante τὰ inserit v Q evan καὶ om A

εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. οὗ γενομένου ἐπινίκιον ἀλαλάξει ὁ τῶν κυμβάλων τούτων ἦχος διὰ τῆς κοινῆς συνῳδίας ἐπὶ τῷ ἀφανισμῷ τοῦ πολεμίου γενόμενος. τούτου δὲ παντελῶς ἀφανισθέντος καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι περιελθόντος ἀδιαλείπτως ἐν πάσῃ πνοῇ ὁμοτίμως πρὸς τὸν θεὸν ὁ αἶνος εἰς ἀεὶ πληρωθήσεται. ἐπειδὴ γὰρ Οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, ἁμαρτωλὸς δὲ τότε οὐκ ἔσται, τῆς ἁμαρτίας οὐκ οὔσης, πᾶσα πνοὴ διὰ παντὸς τοῦ αἰῶνος αἰνέσει τὸν κύριον.

Ἡ μὲν οὖν ὁδὸς πρὸς τὸ μακάριον τοιαύτη παρὰ τῆς μεγάλης ταύτης τῆς ἐν τοῖς ψαλμοῖς φιλοσοφίας ἡμῖν
485 M. ὑπεδείχθη, ἀεὶ πρὸς τὸ μεῖζόν τε καὶ ὑψηλότερον τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν πορείας ἐπείγουσα τοὺς διὰ τούτων πρὸς τὸ ὕψος ὁδηγουμένους, ἕως ἂν τις ἐπ' ἐκεῖνο φθάσῃ τὸ μέτρον τῆς μακαριότητος, οὗ τὸ ἐπέκεινα οὔτε ἡ διάνοια χωρεῖ στοχασμοῖς τισι καὶ ὑπονοίαις ἀναλογίσασθαι, οὔτε λόγος δι' ἀκολούθου τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκει. ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ἐλπίδα κίνησις ἡ πανταχοῦ τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν προεξαλλομένη τε καὶ προτρέχουσα, ἐπειδὰν ἐμπελάσῃ τοῖς ἀνεικάστοις, ἀργὴ μένει, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο κρεῖττον ἢ κατ' ἐλπίδα ἐστίν, ὡς καὶ αὐτὴ διὰ τῆς θεωρηθείσης τάξεως ἡ κατὰ τὴν ψαλμῳδίαν φιλοσοφία μαρτύρεται, οἷόν τινα θύραν καὶ εἴσοδον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν λόγων ἐπὶ τὸν μακάριον βίον τὴν τοῦ κακοῦ ἀναχώρησιν ἡμῖν ὑπανοίξασα. τοῦτο γὰρ αἱ πρῶται φωναὶ τῆς ψαλμῳδίας διδάσκουσιν ἀρχὴν μακα-

6-7 Ecclesiasticus 15, 9

AVSLQXF 1 πατρὸς ἀμὴν F καὶ οὗ Q 3 τῷ—9 κύριον om V, pro quibus inserit τῇ καταλλαγῇ καὶ συναφείᾳ τῶν διεστώτων, ὡς ἑνὸς ὀργάνου παναρμόνιος συμφωνία· τούτου δὲ γενομένου· ὡραῖος πρὸς τὸν θεὸν ὁ αἶνος γενήσεται 3 πολέμου A 5 ἀδιάλειπτος ASLX 6 ἐς v ὡραῖος ὁ A 8 πνοὴ ἡ L διὰ παντὸς: πάντως A ἡ διὰ ante τοῦ inserit A 11 τῆς ante ἐν om A 13 πορείας corr Jaeger: πολιτείας codd (πολιτεἰς V) ἐπεισάγουσα AVQ v ἐπήγουσα L 14 ἕως corr Jaeger; ὡς codd 16 ἀναλογήσασθαι A 20 τὸ: τὰ S 23 λόγον V 24 ὑπανοίξασαι A ὑπανοῖξαι V τοῦτο ex τοῦ corr F

ριότητος λέγουσαι τὴν τοῦ κακοῦ ἀλλοτρίωσιν. εἶτα τὴν ἐκ τοῦ νόμου χειραγωγίαν τοῖς πλανωμένοις προτείνασα τήν τε πρὸς τὸ ἀειθαλὲς ξύλον ὁμοίωσιν διὰ τοῦ τοιούτου βίου ὑποσχομένη καὶ τὰ σκυθρωπὰ τῶν τὴν ἐναντίαν τρεπομένων ὁδὸν ὑποδείξασα διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀναβάσεων πρὸς τὸ ἀκρότατον ἄγει τοῦ μακαρισμοῦ τὸν τῇ χειραγωγίᾳ ταύτῃ ἑπόμενον. τοῦτο γάρ σοι ἐνδείκνυται ἡ τοῦ τελευταίου ψαλμοῦ διάνοια, ἐν ᾧ μετὰ τὸν τῆς κακίας παντελῆ ἀφανισμὸν πάντα ἐν τοῖς οὖσιν ἅγια ἔσται καὶ πάντα πρὸς τὸν αἶνον τοῦ θεοῦ συμφωνήσει, ἐπ' ἴσης ἐν τῷ στερρῷ τῆς δυνάμεως τὸ πρὸς τὴν κακίαν ἄτρεπτον προσλαβόντα καὶ τῇ μεγαλωσύνῃ αὐτοῦ τὸν εὔφημον ἦχον οἱόν τινι μεγαλοφώνῳ σάλπιγγι συνεπαίροντα. ὅταν εἰς μίαν χοροστασίαν συναρμοσθῇ πᾶσα ἡ κτίσις, τῶν τε ὑπερκειμένων τῶν τε ὑποβεβηκότων ἁπάντων, καὶ κυμβάλου δίκην ἡ νοητὴ κτίσις καὶ ἡ νῦν δι' ἁμαρτίας μεμερισμένη καὶ διεστῶσα τὸν ἀγαθὸν ἦχον ἐκ τῆς ἡμετέρας συμφωνίας ἀποτελέσῃ. ὅταν συνδράμῃ τῷ ἀγγελικῷ τὸ ἡμέτερον, καὶ ἀναλαβοῦσα ἑαυτὴν ἐκ τῆς συγχύσεως ἡ θεία παράταξις ἐπὶ τῷ φόνῳ τῶν πολεμίων ἀλαλάξῃ τῷ τροπαιούχῳ τὸ ἐπινίκιον, τότε γίνεται πάσης πνοῆς ὁ αἶνος εἰς ἀεὶ παρατείνων τὴν χάριν καὶ δι' αὐξήσεως πλεονάζων εἰς τὸ διηνεκὲς τὸ μακάριον, ἐκεῖνο λέγω τὸ ὄντως μακάριον· ἐφ' οὗ ἀργεῖ μὲν ἡ στοχαστικὴ περὶ τὴν γνῶσιν διάνοια, ἀργεῖ δὲ καὶ ἡ ἐλπιστικὴ ἡμῶν ἐνέργεια, διαδέχεται δὲ ἡ

3 Ps 1, 3

XVSLQAF 2 προτείνασα: [. . .] ουσα Q 8 κακίας—9 ἔσται om V, pro quibus inserit συναφείας καὶ συναλληλίας· ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων ἀλαλαγμὸν μία πανήγυρις γένηται 9 πάντα pr—τὸν om A (add in mg) 10 πρὸς τὸ στερρὸν QXF 11 προλαμβάνοντα Q 12 οἷόν F 13 πᾶσα ἡ: ἡ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω διὰ τῆς ὁμοιώσεως V 14 τῶν τε: καὶ τῶν V 15 ἡ pr om L 16 τῶν ἀγαθῶν SLXF (corr man pr) 17 ἀποτελέσει AVQF v ἀποτελέσαι L συνδράμη F (ante δ ras ut vid unius litt) 18 καταλαβοῦσα AVL 19 τῶ: τὴν V φόνω: φανερῶ AL ἥττην V ἀλαλάξει AL v 23 ἀργῆ F (corr F[1]) Q ut vid

ἄρρητός τε καὶ ἀκατανόητος καὶ πάσης κρείττων διανοίας κατάστασις, Ἣν οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἀνθρωπίνη καρδία ἐχώρησεν. οὕτω γὰρ ὡρίσατο τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν τῷ ἁγιασμῷ ἀποκείμενα ὁ θεῖος ἀπόστολος.

488 M.

II

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τούτων οὖν οὕτως ἡμῖν διευκρινηθέντων καιρὸς ἂν εἴη καὶ τὸν περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετασθῆναι λόγον. οὐ μικρὰ γὰρ ἡμῖν πρὸς τὴν κατ' ἀρετὴν ὁδὸν καὶ αὗται συμβάλλονται, ὡς ἔξεστιν ἐξ αὐτῆς τῆς διανοίας τῶν ἐπιγεγραμμένων μαθεῖν. ἀναγκαῖον δ'ἂν εἴη πρῶτον τεχνικήν τινα τῶν ἐπιγραφῶν ἔφοδον δι' ὀλίγων πρὸ τῆς τῶν ψαλμῶν θεωρίας ποιήσασθαι, ὡς ἂν μάλιστα γένοιτο δῆλον καὶ διὰ τούτων ἡμῖν, ὅτι πᾶς ὁ σκοπὸς τῆς θεοπνεύστου ταύτης διδασκαλίας ἐστὶν ἐπὶ τὸ ὄντως μακάριον ἀναγαγεῖν τὴν διάνοιαν. τῶν τοίνυν ψαλμῶν οἱ μέν εἰσιν ἀνεπίγραφοι καθόλου· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν ἔχοντες τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ προφήτου, παρὰ τοῖς Ἑβραίοις οὐκ ἔχουσι. τοῖς δὲ ἐπιγραφή ἐστι ψιλὸν τοῦ Δαβὶδ τὸ ὄνομα, ἄλλοις μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ ἄλλο τι συμπαραγράφεται, ἢ αἶνος ἢ ᾠδὴ ἢ αἴνεσις ἢ ψαλμὸς ἢ συνέσεως ἢ προσευχὴ ἢ ἐξοδίου σκηνῆς ἢ ἐγκαινισμοῦ ἢ ἐκστάσεως ἢ εἰς ἀνάμνησιν ἢ εἰς ἐξομολογή-

1-2 I Cor 2, 9; Is 64, 3

AVSLQXF 1 κρεῖττον LQ v 2 ἣν F ἴδεν AVL 4 τὰ alt om L 5 τὸ δεύτερον βιβλίον v lemma habet ἀπὸ ὧδε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετάζει AV ἕως ὧδε περὶ τῶν πέντε μερῶν τοῦ ψαλτηρίου· ἀπὸ τοῦ ὧδε περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐξετάζει Z (Vat 1433) (quod ex S, ubi hoc nunc legi non potest, transcripsit ut vid), L ut vid, nam mg secata est ante τούτων spat fere 8 litt habet S 6 οὖν om AVS καιρὸς: καὶ ὡς V 7 τὸν: τῶν A 8 μικρὰν A κατ' om A αὐταὶ ALQF v 9-10 ἐπιγεγραμμένων V (γε sscr man pr ut vid) 14 ὄντως Q (ω forte in corr) ἀγαγεῖν A 15 οἱ καθόλου A 16 παρὰ om L (add in mg man alt ut vid) 18 τὸ ante τοῦ coll QF v 20 ψαλμὸς . . . προσευχὴ om QF σκηνήυς (sic) A (ut vid in ras) σκήνους V (η ut vid ex corr) LX 21 εἰς ante ἐπανάμνησιν (sic) om LF ἐπ' Q] ἐπανάμνησιν AVLXF v

σεως ἢ τῷ δούλῳ κυρίου ἢ τῷ Ἰδιθοὺμ ἢ τῷ Αἰμὰν τῷ Ἰσραηλίτῃ. ἑτέροις δὲ μετὰ συζυγίας τινὸς τῶν ὀνομάτων τούτων ἢ τῶν ῥημάτων ἀλλήλοις συγγραφομένων ἡ ἐπιγραφὴ γίνεται· ἢ γὰρ ᾠδὴ ψαλμοῦ ἢ ψαλμὸς ᾠδῆς ἢ ᾠδὴ ἢ ψαλμὸς ἢ ἐν ὕμνοις ψαλμὸς ἢ ἐν ὕμνοις συνέσεως ἢ προσευχῆς τῷ Δαβὶδ ἢ προσευχῆς τῷ πτωχῷ ἢ αἶνος ᾠδῆς ἤ τι τῶν τοιούτων διὰ συζυγίας συντεταγμένον τῷ ὀνόματι τοῦ Δαβὶδ ἐπιγραφὴ γίνεται. πάλιν ἐφ' ἑτέρων καὶ ἄλλα τινὰ τούτοις συνεπιγράφεται προτεταγμένου μὲν ὡς τὰ πολλὰ τοῦ εἰς τὸ τέλος, συγγραφομένων δὲ τῇ φωνῇ ταύτῃ ποικίλων τε καὶ διαφόρων· ἢ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προσγράφει ἢ ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἢ ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ἢ ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἢ ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἢ ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς ἢ ὑπὲρ Μαελὲθ ἢ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου ἢ μὴ διαφθείρῃς ἢ εἰς στηλογραφίαν ἢ καὶ ἀμφότερα ταῦτα ἢ εἰς Σολομῶντα ἢ ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἢ ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ ἢ εἰς ἐξομολόγησιν ἤ τις ἐξ ἱστορίας περίστασις· οἷον ὅτε ἦν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἢ ὅτε ἐν τῇ ἐρήμῳ ἢ ὅτε ἀπέστειλε Σαοὺλ τοῦ θανατῶσαι αὐτὸν ἢ ὑπὲρ τῶν λόγων Χουσὶ ἢ ὅτε ἠλλοίωσε τὸ πρόσωπον
489 M. αὐτοῦ ἐναντίον Ἀβιμέλεχ ἢ ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς Ζιφαίους ἢ ἐν τῷ ἐλθεῖν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ ἢ ἐν ἡμέραις, ὅτε ἐρρύσατο αὐτὸν κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ χειρὸς Σαοὺλ ἢ ὅτε ἐπέστρεψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν

AVSLQXF 1 ἐμὰν AVSLX v 2 ἰσραηλίτη F (η alt ex corr) δὲ om SLQXF v 4 ᾠδὴ ἤ: ᾠδῆς S 7 συντεταγμένον correxit Jaeger (-ων codd v) τὸ ὄνομα L (τὸ ex τῶ corr) τοῦ: τῷ LQXFv 8 καὶ post πάλιν coll Q 9 τοῦ: καὶ QF 11 τε ex τι corr V 11-12 προγράφει A 12 ἢ ὑπὲρ - 13 ὀγδόης om QF 14 μαελὲθ V (in ras scr) μαλὲθ SLXF τοῦ ante λαοῦ ex τῶν ut vid corr S λαο S (ῦ eras vel evan) 16 σολομῶνα S 18 ἦν: τὴν AVL 19 ἢ— ἐρήμω post αὐτὸν (20) coll AV 20 post αὐτὸν unam litt eras F 21 αὐτοῦ (ου ex corr scr supra π eras) F ἢ ἐν—ζιφαίους om F (sscr) ζηφαίους AVS 22 δοὴκ AV (ut vid corr ex δοηκὸν) Qv ἰδουμαῖον F (ο alt ex ω corr) τῶ ex τοῦ corr V 23 αὐτὸν ὁ A 25 φάλαγγα F ἄλλων ut vid Q

δώδεκα χιλιάδας ἢ ἐν τῷ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν Νάθαν τὸν προφήτην, ἡνίκα εἰσῆλθεν πρὸς Βηρσαβεέ. τισὶ δὲ τῶν ψαλμῶν ἐστιν ἐπιγραφὴ τὸ ἑβραϊκὸν ἀλληλούϊα ἢ δὶς τὸ αὐτὸ ἢ ἅπαξ ἐπιγραφόμενον, ἐφ' ἑτέρων δὲ καὶ ὀνόμασί τινων προφητῶν αὐτῇ τῇ ἐπιγραφῇ κατὰ συζυγίαν συγγράφεται, οἷον ἀλληλούϊα Ἀγγαίου, καὶ Ζαχαρίου, καὶ ἀλληλούϊα Ἰερεμίου, καὶ Ἰεζεκιήλ. καὶ πάλιν ἕτερον ἐπιγραφῆς εἶδός ἐστιν· ἢ τοῖς υἱοῖς Κορὲ ἢ τῷ Ἰδιθοὺμ ἢ τῷ Ἀσάφ· ἑνὶ δὲ κατ' ἐξαίρετον ἐπιγέγραπται, προσευχὴ τῷ Μωυσεῖ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ. τῶν δὲ κατὰ μὲν τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραφὴν ἐχόντων ἐπιγραφὰς ἃς περιέχουσι, παρ' Ἑβραίοις δὲ ἀνεπιγράφων ὄντων ταύτην εὕρομεν τὴν διαφοράν· τοῖς μὲν γάρ τις ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὴν ἑβδομάδα ἡμερῶν συσσημαίνεται, ἢ μία σαββάτων ἢ τετράδος σαββάτων ἢ εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ σαββάτου ἢ πρὸ τοῦ σαββάτου· ἄλλοι δὲ ἑτέραν τινὰ τῶν ἐπιγραφῶν διάνοιαν ἔχουσιν ἢ καθόλου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις σεσίγηται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ταύτης δὲ τῆς διαιρέσεως ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἡμῖν τρανωθείσης, χρήσιμον ἂν εἴη πρῶτον μὲν γενικωτέραν τινὰ τῶν ὁμοίως ἐχόντων τὴν ἑρμηνείαν ποιήσασθαι· εἶθ' οὕτως δι' ἀκολούθου πρὸς τὰς φαινομένας διαφορὰς προαγαγεῖν τὴν ἐξέτασιν. καθόλου μὲν οὖν τῆς ἐπιγραφῆς ὁ λόγος διπλοῦν τὸν σκοπὸν ἔχει. ἢ γὰρ πρὸς ἔνδειξιν τοῦ ὑποκειμένου προγέγραπται, ὥστε τὸν σκοπὸν τῆς ψαλμῳδίας προδιδαχθέντας ἡμᾶς εὐμαθεστέρους γενέσθαι τῆς ἐν τοῖς ῥητοῖς διανοίας· ἢ πολλάκις καὶ δι' ἑαυτῆς τι παιδεύει τὴν

AVSLQXF 2 πρὸς V (π ex εἰ corr) 5 τισι QF pro αὐτῇ τῇ forte lectio var Q 7 ἐζεκιήλ A v 8 ἢ τῶ ἰδιθοὺμ post ἢ τῶ ἀσάφ coll L 9 μωσεῖ vel μωσῆ S μωσῆ LQF (corr in ει) 10 μὲν om AV 13 τὰς ἑβδομάδας μέρων ut vid Q 15 δὲ: τε AV 16 τινὰ om A 22 προσάγειν Q προάγειν F 23 οὖν om A 24 κόπον Q 26 τῆς in ras forte ex τὴν corr L

ἀκοὴν ἡ ἐπιγραφὴ τῇ ἐγκειμένῃ τοῖς ῥητοῖς διανοίᾳ τῶν κατ' ἀρετήν τι κατορθουμένων ὑποδεικνύουσα· μᾶλλον δὲ καθ' ἑκάτερον εἶδος τῆς τῶν ἐπιγραφῶν θεωρίας εἷς ἐστιν ὁ σκοπὸς τὸ πρός τι τῶν ἀγαθῶν καθηγήσασθαι, κἂν ἱστορικόν τι δηλοῦσθαι διὰ τῶν εἰρημένων δοκῇ, κἂν ψιλόν τι ὄνομα προσγεγραμμένον τύχῃ. οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ ἡ θεία γραφὴ ταῖς ἱστορίαις συγκέχρηται, ὥστε ἡμῖν πραγμάτων ἐγγενέσθαι γνῶσιν, δι' ὧν ἔργα τινὰ καὶ πάθη τῶν ἀρχαιοτέρων μανθάνομεν, ἀλλ' ὅπως ἂν διδασκαλίαν τινὰ πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν ἡμῖν ὑποδείξειε βίον, τῆς ἱστορικῆς θεωρίας μεταλαμβανομένης πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν διάνοιαν. τούτου τοίνυν ἡμῖν διωμολογημένου, τοῦ δεῖν τοιαύτην περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἔχειν τὴν ἔννοιαν, ἀκόλουθον ἂν εἴη, καθὼς
492 M. φθάσαντες εἴπομεν, τῶν μὲν ὁμοίως ἐνόντων γενικωτέραν τινὰ προεκθέσθαι διάνοιαν, τῶν δὲ κατά τινα διαφορὰν ἐκτιθεμένων, ἰδικωτέραν ποιήσασθαι τὴν ἐξέτασιν.

Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ Εἰς τὸ τέλος φωνὴ τοῖς πλείστοις τῶν ψαλμῶν ἐπιγέγραπται, τοῦτο οἶμαι δεῖν περὶ τούτου γινώσκειν, ὅπερ ἡ τῶν λοιπῶν σαφηνίζει διάνοια τῶν τὴν αὐτὴν μεθερμηνευσάντων γραφήν. ὁ μὲν γάρ τις ἀντὶ τοῦ εἰς τὸ τέλος, τῷ νικοποιῷ φησιν, ὁ δὲ ἐπινίκιον, ὁ δὲ εἰς τὸ νῖκος. ἐπεὶ οὖν τέλος παντὸς ἀγῶνος ἡ νίκη γίνεται, πρὸς ἣν βλέποντες οἱ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀποδυόμενοι τῆς ἀθλήσεως ἅπτονται, δοκεῖ μοι διὰ τοῦ τέλους ὁ λόγος ἐκ βραχείας φωνῆς ἐπεγείρειν εἰς προθυμίαν τοὺς διὰ τῶν ἀρετῶν ἀθλοῦντας ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ βίου, ὡς ἂν εἰς τὸ τέλος βλέποντες, ὅπερ ἐστὶν ἡ νίκη, τῇ τῶν στεφάνων ἐλπίδι τὸν ἐν τοῖς

20 s F. Field, Origenis hexaplorum, ad Ps 4, 1 (v 2, p 90); 5, 1 (p 91); 6, 1 (p 93); 9,1 (p 97); 52, 1 (p 176).

AVSLQXF 1 ἐκειμένη V (γ sscr) διάνοια corr V 2 τι post 1 τῶν coll L ἐπιδεικνύουσα A 4 τὸ: τῶ Q ἱστοριк [. . .] F 5 δοκεῖ AQ 6 προγεγραμμένον A 7 ταῖς om V 11 ras 2 litt ante τούτου V 12 διωμολογουμένου AV διομολογουμένου v περὶ: πρὸ Q 13 ἂν: δ' ἂν A 14 προφθάσαντες F εἴπαμεν AVL 16 ἰδιαιτέραν S εἰδικωτέραν Q 21 τὸ εἰς SQF v 22 post τέλος add ut vid τε Q παντὸς om F γίνεται: ἐστὶ S 23 ἣν ex ἦν corr F ἀθλήσεως: ἀληθείας Q 26 τὸ om F 27 τῶ V (ν sscr man alt ut vid)

ἄθλοις πόνον ἐπικουφίζοιεν. ὅπερ δὴ καὶ νῦν ἐν τοῖς ἀγῶσιν ὁρῶμεν γινόμενον. προδεικνύμενος γὰρ τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐν τοῖς σταδίοις συμπλεκομένοις στέφανος ἐπιρρώννυσι μᾶλλον αὐτῶν τὴν ὑπὲρ τῆς νίκης σπουδήν, τῶν γινομένων αὐτοῖς διὰ τῆς συμπλοκῆς πόνων ὑπὸ τῆς ἐλπιζομένης εὐδοξίας ἐκκλεπτομένων. πᾶσι τοίνυν ἠνεῳγμένου τοῦ σταδίου πρὸς ἄθλησιν (στάδιον δὲ ὁ κοινὸς τῶν ἀνθρώπων βίος ἐστίν), ἐν ᾧ εἷς ἀντίπαλός ἐστιν ἡ κακία πολυτρόπως τοῖς δολεροῖς παλαίσμασι καταγωνιζομένη τοὺς προσπαλαίοντας, διὰ τοῦτο ὁ ἀγαθὸς τῶν ψυχῶν παιδοτρίβης προδείκνυσί σοι τῶν ἱδρώτων τὸ τέλος καὶ τὸν ἐκ τῶν στεφάνων κόσμον καὶ τὴν ἐπὶ τῇ νίκῃ ἀνάρρησιν· ἵνα πρὸς ἐκεῖνο βλέπων τὸ τέλος τῷ νικοποιῷ σεαυτὸν ἐπερείδῃς καὶ τὸ ἐπινίκιον κήρυγμα σεαυτῷ παρασκευάζῃς. ὅσα δὲ τούτοις κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὕπεστιν τῆς εἰς ἀρετὴν διδασκαλίας νοήματα, φανερὰ πάντως ἂν εἴη τοῖς διὰ τῆς ἀρχῆς ταύτης πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπουσι. δῆλον γὰρ ὅτι ὅσα τῆς ψυχῆς πάθη ἐστίν, τοσαῦτα κρατήματα τῶν ἐχθρῶν γίνεται καθ' ἡμῶν καὶ παλαίσματα, δι' ὧν καθάπερ τι μέλος τῆς ψυχῆς ὁ λογισμὸς ἐξαρθροῦται πολλάκις καὶ ἐξαρμόζεται, εἰ μή τις παρεσκευασμένος διὰ μελέτης τὸ ἀσφαλές τε καὶ ἀκατάπτωτον ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν ἑαυτῷ κατορθώσειε διὰ τῆς νομίμου ἀθλήσεως, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, τὴν νίκην ἑαυτῷ κατακτώμενος, ἥτις ἐστὶν τῶν ἀγώνων τὸ τέλος·

Τὰ δὲ συμπαραγραφόμενα τῇ Εἰς τέλος φωνῇ ὑποθῆκαί τινές εἰσι καὶ συμβουλαὶ πρὸς τὴν νίκην, δι' ὧν ἂν κατορθωθείη τὸ σπουδαζόμενον. ἥ τε γὰρ τῶν ἀλλοιωθησομένων λέξις

23 2 Tim 2,5

AVSLQXF 1 ἐπικουφίζομεν L 2 τοῖς: τῆς ut vid Q ἀλλήλοις A 3 ὁ στέφανος AV στεφάνοις Q 5 ὑπὸ: ὑπὲρ S 6 εὐδοκίας QF ἐκκλεπτομένων V (λε in ras scr) 8 εἷς om Q 9 τοὺς om Q 9-10 παλαίοντας V ψυχῶν ἡμῶν L ψυχῶν καὶ ut vid Q 12 βλέποντες AV 14 κατασκευάζεις Q 15 ὑπέστη QF (corr man pr) 16 τοῖς: τίς L 17 δήλον F (δ in ras scr ut vid) 20 ἐξορμίζεται AV (-μηζ-) ἐξαρμίζεται SQF v 21 ἐμπαρασκευσμένος QF 27 λέξις: τάξις S post λέξις una litt eras F

τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταποίησιν τῆς ψυχῆς ὑποτίθεται. καὶ ἡ τοῦ Μαελὲθ ἑρμηνεία πρὸς μείζονα προθυμίαν ἐπεγεί-
493 M. ρει τὸν ἀθλητήν, τὴν μετὰ τὸ πέρας τῶν πόνων ἐκδεχομένην ἡμᾶς χοροστασίαν σημαίνουσα· οὕτω γάρ ἡ λέξις αὕτη παρὰ τῶν λοιπῶν σεσαφήνισται διὰ χορείας τὸ Μαελὲθ ἑρμηνεύουσα. τό τε Πρὸς τὰ κρύφια βλέπειν καὶ Ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ τὴν ᾠδὴν ποιεῖσθαι καὶ Ὑπὲρ τῆς ἑωθινῆς ἀντιλήψεως ᾄδειν καὶ τὴν ὀγδόην πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν καὶ πρὸς τὴν κληρονομοῦσαν ὁρᾶν καὶ ὅπως ἂν ἔξω τῆς πρὸς τὸν Κορὲ συγγενείας γενοίμεθα, τήν τε μεγάλην ἐκείνην τοῦ Δαβὶδ φωνὴν τὴν Μὴ διαφθείρῃς, ἣν πρὸς τὸν ὑπασπιστὴν ἐποιήσατο πρὸς τὸν τοῦ Σαοὺλ φόνον ὁρμήσαντα ἐνστηλογραφηθῆναι ἐν τῇ ἑκάστου ψυχῇ πρὸς ὑπόδειγμα μακροθυμίας συμβάλλει ὁ λόγος. καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα εὕροι τις ἂν δι' ἀκριβείας σκοπούμενος, ὅτι ἀθλητικαί τινές εἰσιν ὑποφωνήσεις παρὰ τοῦ παιδοτρίβου πρὸς τοὺς ἀθλητὰς γινόμεναι, ὅπως ἄν τις πρὸς τὸ τῆς νίκης φθάσειε τέλος. ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τι τῆς ἱστορίας συμπαραγέγραπται τῇ Εἰς τέλος φωνῇ, πρὸς αὐτὸ τοῦτο βλέπει, ὡς ἂν διὰ τῶν ἱστορικῶν ὑποδειγμάτων μᾶλλον πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἐπιρρωσθείημεν. αὕτη μὲν ἡ Εἰς τὸ τέλος διάνοια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ψαλμὸς δὲ καὶ ᾠδὴ καὶ αἴνεσις καὶ ὕμνος καὶ προσευχὴ τοιαύτην πρὸς ἄλληλα τὴν διαφορὰν ἔχει· ψαλμὸς μὲν γάρ ἐστιν ἡ διὰ τοῦ ὀργάνου τοῦ μουσικοῦ μελῳδία, ᾠδὴ δὲ ἡ διὰ στόματος γινομένη τοῦ μέλους μετὰ τῶν

2 s Field, ibid ad Ps 52, 1 (p 176)   11 I Reg 26, 8-9

AVSLQXF 1 τὴν—4 λέξις om A uncis includ v   2 μαλὲθ S μαελὲτ L   3 ἐκδεχομένων AQ v   4 σημαίνουσα: μηνύουσα VL λέξις (ς in ras scr) F   6 τὸ om QF v   11 φωνὴν ante τοῦ Δαυὶδ coll S   12 τὸν alt om V (sscr man alt)   τοῦ om QF v φόνον in ras scr A   13 ἐν om S   16 ἐπιφωνήσεις S forte ex coniectura sed cf vol II^2 p 408, Jaeger ad ὑποφωνεῖν   21 αὕτη: [. . .] υτο Q   τὸ om AV v   23 ψαλμοὶ LQ   24 ἄλλη V (λα sscr man alt)   26 γινομένη S ex coniectura: γενομένη rell

ῥημάτων ἐκφώνησις, ἡ δὲ προσευχὴ ἱκετηρία ἐστὶ περί τινος τῶν συμφερόντων προσαγομένη τῷ θεῷ, ὕμνος δὲ ἡ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ θεῷ εὐφημία αἶνος δὲ ἤτοι αἴνεσις (ταὐτὸν γὰρ ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ σημαινόμενον) τῶν θείων θαυμάτων περιέχει τὸν ἔπαινον. οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ἐστιν ἔπαινος, εἰ μὴ τοῦ αἴνου ἐπίτασις. πολλάκις δὲ ταῦτα ἀλλήλοις ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς διά τινος συζυγίας συμπλέκεται, ὥστε ἓν τὰ δύο διὰ τῆς συμπλοκῆς γενέσθαι. ἢ γὰρ ψαλμὸς ᾠδῆς ἢ ᾠδὴ ψαλμοῦ ἢ ἐν ὕμνοις ψαλμὸς ἢ καθὼς ἐν τῷ Ἀμβακοὺμ μεμαθήκαμεν, καὶ προσευχὴ μετ' ᾠδῆς. ἡ δὲ διάνοια, καθ' ἣν πρὸς ἀρετὴν ὁδηγούμεθα ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, ἐστὶ τοιαύτη· τὸ ψαλτήριον ὄργανόν ἐστι μουσικὸν ἐκ τῶν ἄνωθεν μερῶν τῆς κατασκευῆς ἀποτελοῦν τὸν ἦχον, ἡ δὲ τοῦ τοιούτου ὀργάνου μουσουργία ψαλμὸς λέγεται. οὐκοῦν ἐκ τοῦ σχήματος τῆς κατασκευῆς ὁ προτρεπτικὸς εἰς ἀρετὴν λόγος ἔμφασιν ἔχει. τὸν γὰρ σὸν βίον ψαλμὸν εἶναι διακελεύεται μὴ τοῖς γηΐνοις φθόγγοις περιηχούμενον· φθόγγους δέ φημι τὰ νοήματα· ἀλλὰ καθαρόν τε καὶ ἐξάκουστον ἐκ τῶν ἄνωθέν τε καὶ οὐρανίων τὸν ἦχον ἀπεργαζόμενον. ᾠδὴν δὲ ἀκούσαντες τὴν περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνην τοῦ βίου μανθάνομεν δι' αἰνίγματος. ὥσπερ γὰρ ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελῳδίας προσπίπτει ταῖς ἀκοαῖς, αὐτὰ δὲ τὰ μελῳδούμενα ῥήματα οὐ διαρθροῦται τοῖς φθόγγοις· ἐν δὲ τῇ ᾠδῇ τὸ συναμφότερον γίνεται, καὶ ὁ τοῦ μέλους ῥυθμὸς
496 M. καὶ τῶν ῥημάτων ἡ δύναμις ἡ συνδιεξαγομένη μετὰ τοῦ μέλους, ἣν ἀγνοεῖσθαι πᾶσα ἀνάγκη, ὅταν διὰ μόνων τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἡ μελῳδία γένηται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τὴν ἀρετὴν μετιόντων συμβαίνει. οἱ μὲν γὰρ τῇ θεωρητικῇ

10-11 Habac 3, 1

AVSLQXF 2 τῷ om AV   4 ἀμφοτέροις QF   6 οὐδὲν SL αἴνους A   10 ἀββακούμ S ἀβακούμ v   14 ἀποτελούντων ἦχον ut vid L   20 οἰκούσαντες F (corr ut vid man alt)   26 ἡ alt om AV   συνδιεξαγομένη V (ξ in ras scr)   28 γίνηται S (ι pr forte in corr)

τε καὶ ἐποπτικῇ τῶν ὄντων φιλοσοφίᾳ τὸν νοῦν προσανέχοντες ἄδηλον τοῖς πολλοῖς τὴν ἀρετὴν κατορθοῦσιν ἐν τῷ ἰδίῳ συνειδότι τὸ ἀγαθὸν κατακλείοντες· οἷς δὲ καὶ τὸ ἦθος τοῦ βίου κατὰ σπουδὴν συγκατορθοῦται, οὗτοι τῇ περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνῃ καθάπερ τινὶ λόγῳ τὴν τῆς ζωῆς ἑαυτῶν εὐρυθμίαν δημοσιεύουσιν. ὅταν τοίνυν δι' ἀμφοτέρων ᾖ τὸ ἀγαθὸν κατορθούμενον, τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν θεωρητικὴν συνδραμούσης, ᾠδὴ ψαλμοῦ γίνεται ἢ ψαλμὸς ᾠδῆς· ὅταν δὲ τὸ ἕτερον ᾖ τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ τοῖς ἐπαίνοις προκείμενον, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν ἀγαθὸν διὰ τοῦ ψαλμοῦ μόνον σημαίνεται ἢ τὸ ἦθος καὶ ἡ περὶ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνη διὰ τῆς ᾠδῆς ἑρμηνεύεται.

Ὕμνος δὲ ἢ αἶνος τῇ ᾠδῇ συμμιγνύμενος παράγγελμα γίνεται μὴ πρότερον ἡμᾶς κατατολμᾶν τῶν περὶ θεοῦ νοημάτων, πρὶν ἂν τὸν βίον ἡμῶν τῆς τοιαύτης παρρησίας ποιήσωμεν ἄξιον. Οὐ γὰρ ὡραῖος, φησίν, αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ. καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός, Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου; ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ μετ' ᾠδῆς προσευχὴ τὸ ἴσον ἡμῖν ὑποτίθεται πρότερον περὶ τὸν βίον σπουδάζειν, ὡς ἂν μή τις ἄρρυθμός τε καὶ παρηχημένος τοῖς ἐπιτηδεύμασι τύχοι, καὶ τότε προσιέναι διὰ προσευχῆς τῷ θεῷ. καί μοι δοκεῖ τὴν τοιαύτην ὁ κύριος ἔννοιαν παραδιδόναι τοῖς εἰποῦσι πρὸς αὐτὸν ὅτι Δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι· ὡς οὐκ ἐν ῥήμασι τῆς προσευχῆς, ἀλλ' ἐν τῷ βίῳ κατορθουμένης, ἐν οἷς φησιν ὅτι Ἐὰν ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν.

Ὅταν δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ αἴνεσις γράφηται, μαρτυρίαν

16-17 Ecclesiasticus 15, 19 17-18 Ps 49, 16 23 Luc 11, 1 25-26 Matt 6, 14

AVSLQXF 2 δὲ τῶ A 5 τὴν om A 8 γίνεται post ᾠδῆς coll A 9 ᾖ: ἢ Q ἑαυτοῖς A 13 τῆς ᾠδῆς V 17 ἁμαρτωλοῦ καὶ τῶ om A καὶ τῷ ἁμαρτωλῷ om V 18 διηγή L διηγῆ F 20 ἄρρυθμός scripsi: ἄρυθμός AVSL ῥάθυμός QFX v 21 τύχοι S: τύχη cett v προσεῖναι L 25 ἀφῆται VS (corr ut vid S vel S[2])

τινὰ τοῦ ἀνατιθέντος τῷ θεῷ τοὺς ἐπαίνους περιέχει τὸ νόημα. οὐ γὰρ ἄλλου τινός ἐστιν τὸ ἐπαινεῖν τὸν θεόν, ἀλλ' αἴνεσις, φησί, τοῦ Δαβίδ, ὡς ἂν διὰ τούτου μάθοιμεν, ὅτι εἰ κατ' ἐκεῖνον γενοίμεθα, τότε καὶ ἡμεῖς τὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν θεὸν παρρησίαν ληψόμεθα.

Ὁ δὲ ἐν ὕμνοις ψαλμὸς εἰς ὑψηλοτέραν ἡμᾶς ἀνάγει κατάστασιν, ἣν ᾖδει καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος, καθὼς πρὸς Κορινθίους φησὶν ἑαυτὸν νῦν μὲν τῷ πνεύματι ψάλλειν, νῦν δὲ τῷ νοΐ. οὐκοῦν ἡ μὲν τῷ νῷ συμμιγνυμένη ψαλμῳδία
497 M. τὸν προαποδοθέντα λόγον διερμηνεύει, τὸ δεῖν τὸ φαινόμενον ἄξιον εἶναι τοῦ κεκρυμμένου, ἵνα ἡ ᾠδὴ συμβαίνῃ τῷ τοιούτῳ νοήματι. ἡ δὲ πνεύματι μόνῳ κατορθουμένη ψαλμῳδία τὴν ὑπερέχουσαν κατάστασιν τῶν ἁγίων ἐνδείκνυται, ὅταν κρεῖττον ᾖ τῆς διὰ τῶν φαινομένων ἐνδείξεως τὸ τῷ θεῷ προσαγόμενον. οὐ γὰρ ἐν ᾠδαῖς τισιν ὁ ψαλμὸς ταῖς διὰ ῥημάτων διαρθρούσαις τῶν νοουμένων τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐν ὕμνοις, φησίν, ὁ ψαλμός. τοῦτο δέ ἐστι κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, διδασκαλία, τί χρὴ ὑπὸ τοῦ ὕμνου γινώσκειν. μανθάνομεν γὰρ ὅτι ὁ ὑψηλὸς βίος καὶ τὸ τὰ ἄνω φρονεῖν καὶ ἐκ τῶν οὐρανίων τε καὶ ὑπερκειμένων νοημάτων ἔχειν τὸ ἡμέτερον ὄργανον τοῦτο ὕμνος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἐν δυνάμει ῥημάτων, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπερέχοντι κατορθούμενος βίῳ· ὅταν δὲ τὴν τῆς συνέσεως φωνὴν συγγράφῃ τοῖς ὕμνοις, συμβουλίαν τινὰ δοκεῖ μοι ποιεῖσθαι ὁ λόγος μὴ ἀσυνέτως ἔχειν τῶν εἰς δοξολογίαν τῷ θεῷ ἀνατιθεμένων ῥημάτων, μή ποτε λάθοιμεν ἀνεξετάστῳ καὶ ἀσυνέτῳ τινὶ ὁρμῇ τὰ μὴ πρέποντα τῇ θείᾳ μεγαλειότητι ἀνατιθέντες νοήματα·

6 Pss 6, 53, 54, 60, 66, 75 8-9 I Cor 14, 15

AVSLQXF 2 νόημα: ὄνομα F τὸ ἐπαινεῖν: τοῦ αἰνεῖν A τὸ αἰνεῖν V 3 αἴνεσις: αἶνος S τοῦτο LX εἰ καὶ A 5 θεὸν F (ον ex corr) 7 ἤδη ALQ 9 νῷ om S (sscr man pr ut vid) 10 λόγον ἡμῖν S ἑρμηνεύει AVS τὸ: τοῦ QXF v δεῖν: δοκεῖν A 11 συμβαίνῃ corr Jaeger ('correspondet'): σημαίνειται A e coniectura σημαίνηται V σημαίνει cett. cf. p. 138, 12 14 ἢ Q 16 διαρθρούσας A 20 ὑπερκοσ [μίων?] Q 23 βίος AV συγγράφῃ correxi: συγγράφοι libri 26 ἀνεξετάστως AVSL ὁρμῇ ex ὁρᾶν μὴ corr V

οἷόν ἐστι τὸ οἴεσθαι τοῖς κατὰ θεὸν ζῶσιν ἐν τῇ τοῦ βίου τούτου εὐκληρίᾳ προκεῖσθαι τὰς ἀμοιβὰς καὶ τὸ νομίζειν ἐκεῖνο καὶ παρὰ τῷ θεῷ καλὸν κρίνεσθαι, ὅπερ ἂν τῇ αἰσθήσει τῶν ἀνθρώπων τοιοῦτον δόξῃ· καὶ πολλὰ τοιαῦτα δυνατόν ἐστιν εὑρεθῆναι νοήματα ταῖς περὶ θεοῦ ὑπολήψεσι παρὰ τῶν ἀσυνέτων ἀνατιθέμενα. σοὶ δὲ χρεία συνέσεως τοῦ ἐκεῖνα περὶ αὐτοῦ γινώσκειν, ὅσα μὴ μῶμον φέρει προσφερόμενα. τὸ μὲν γὰρ ὄντως αὐτῷ πρέπον εἰς ἔπαινον κρεῖττόν ἐστιν ἢ ὥστε ὑπὸ ἀνθρωπίνης φύσεως εὑρεθῆναι· ἡμῖν δὲ τοσοῦτον ἀγαπητὸν οὐδὲ τὸ δέον περὶ αὐτοῦ γινώσκειν εὑρεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδενὶ τῶν ἀπεμφαινόντων συνενεχθῆναι· ὅπερ δὴ ἐπὶ τῆς αἰνέσεως τοῦ Δαβὶδ ἐνοήσαμεν, ὡς τῷ τοιούτῳ μόνῳ πρεπούσης τῆς θείας αἰνέσεως. ταὐτόν μοι δοκεῖ καὶ περὶ τῆς προσευχῆς γινώσκειν, ὅταν ἀκούσωμεν, προσευχὴ τοῦ Δαβίδ, ὡς δέον καὶ τὸν ἡμέτερον βίον κατὰ τὸν ἐκείνου σπουδάζειν εἶναι, ἵνα τοῦ προσεύχεσθαι τὴν παρρησίαν κτησώμεθα. οὕτω καὶ τὸ προσευχὴ τῷ πτωχῷ ὅταν ἀκηδιάσῃ καὶ ἐναντίον κυρίου ἐκχέῃ τὴν δέησιν αὐτοῦ. πολλὴ γὰρ ἡμῖν χρεία τῆς κατὰ θεὸν ἀναβάσεως, ἵνα νοήσωμεν τίνων πτωχεύομεν· οὐ γὰρ ἂν εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθοιμεν τῶν ἀληθινῶν ἀγαθῶν, εἰ μὴ τὴν ἐν τοῖς τοιούτοις ἑαυτῶν πτωχείαν κατανοήσαιμεν. ἀλλ' ἔμψυχός τις γίνεται καὶ ἐνδιάθετος τῆς προσευχῆς ὁ τόνος, ὅταν γνῶμεν τίνων πτωχεύομεν καὶ πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῶν ποθουμένων ἀκηδιάσωμεν· καὶ οὕτως ἐκχεῖται ἡ δέησις ἡμῶν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντὶ ῥημάτων χρωμένη τοῖς δάκρυσιν. οὕτω

6 Pss 31, 41, 43, etc. 12 Ps 144 15 Pss 16, 85, 17 Ps 101

AVSLQXF 6 σύ Q 7 αὐτὸν S ὅσα: ἃ S φέρῃ AV 8 ὄντως: οὕτως v 9 ὥστε v: ὥσπερ codd 11 τὸ post ἀλλά: τῶ AVL 15 προσευχῆ F 17 παρρησίαν V (πα supra lin scr) τὸ: περὶ τοῦ AV τὸν L τῶ QF ut vid (corr man pr) 19 πολλῆς AV 21 τὴν: τῶν L τοῖς om A v τούτοις A 22 αὐτῶν V κατανοήσαιμεν correxit Jaeger: κατανοήσωμεν AVQ (in mg κατανοῶμεν scr) v κατανοήσομεν S κατανοῶμεν LXF 22-23 γενή<σε>ται correxit Jaeger: γένηται AVLQXF v γίνεται S 24 πτωχεύωμεν V 25 ἐγχεῖται L

500 M. νοήσεις καὶ τὸ Προσευχὴ τῷ Μωυσεῖ ἀνθρώπῳ τοῦ θεοῦ, ὡς οὐκ ἐνὸν ἄλλως προσελθεῖν διὰ προσευχῆς τῷ θεῷ, εἰ μή τις τοῦ κόσμου τούτου ἀποστὰς θεοῦ μόνου γένοιτο ἄνθρωπος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων ἐπιγραφὴ τοῦτόν μοι δοκεῖ τὸν νοῦν ἔχειν, ὅτι μόνη κρείττων ἐστὶ τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως ἡ θεία φύσις· οὐ γὰρ ἔχει πρὸς ὅ τι χρήσεται τῇ τροπῇ, τοῦ μὲν κακοῦ ἀνεπίδεκτος οὖσα καθόλου, πρὸς δὲ τὸ κρεῖττον τραπῆναι μὴ δυναμένη· οὐκ ἔστι γὰρ πρὸς ὅ τι δέξεται τὴν ἀλλοίωσιν· οὐ γὰρ ἔχει τὸ ἑαυτῆς κρεῖττον, πρὸς ὃ μεταβήσεται. ἡμεῖς δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐν τροπῇ τε καὶ ἀλλοιώσει κείμενοι κατ' ἀμφότερα διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς ἐνεργείας ἢ χείρους ἢ βελτίους γινόμεθα· χείρους μέν, ὅταν τῆς μετουσίας τῶν ἀγαθῶν ἀπορρέωμεν, ἀμείνους δὲ πάλιν, ὅταν πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούμενοι τύχωμεν. ἐπεὶ οὖν τῷ κακῷ διὰ τῆς τροπῆς συνηνέχθημεν, χρεία τῆς ἀγαθῆς ἡμῖν ἀλλοιώσεως, ὡς ἂν διὰ ταύτης γένοιτο ἡμῖν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολή· καὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν ἐκ τῆς συμφράσεως τῶν τοῖς ἀλλοιωθησομένοις συγγεγραμμένων· οὐ γὰρ μόνον τὸ δεῖν ἀλλοιωθῆναι συμβουλεύει ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ τρόπον τινὰ ὑποτίθεται, ὅπως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορθωθείη, δι' ὑποδειγμάτων τινῶν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολὴν προδεικνύων.

Ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως· Εἰς τὸ τέλος

1 Ps 89 6 Pss 44, 59, 68, 79 25 Ps 59

AVSLQXF 1 νοήσεις V (ει in ras ut vid scr) τό: τῶ V (ω ex o corr) L μωυσεῖ: μῶσ S μωσῆ L μωσεῖ F 2 οὐκενὸν ἀλλ' ὡς sic L προσελθεῖν post προσευχῆς coll A 6 ante ἡ spat. fere 5 litt S ἡ: εἰ A 7 ἔχει X κρεῖττον AVQF (ut vid, corr man pr) 9 χρήσηται AVL διόλου A 11 δέξηται AVL 15 ὅτε AV συνουσίας L 16 ἀμείνους: βελτίους A ὅτε AV 21 ἀλλοιωθῆ V

ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαβὶδ εἰς διδαχήν, ὁπότε ἐνεπύρισε τὴν Μεσοποταμίαν Συρίας καὶ τὴν Συρίαν Σωβὰ καὶ ἐπέστρεψεν Ἰωὰβ καὶ ἐπάταξε τὴν φάραγγα τῶν ἁλῶν δώδεκα χιλιάδας. δῆλον γὰρ ἂν εἴη διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι διδασκαλίαν τινὰ καὶ συμβουλὴν περιέχει ὁ λόγος εἰπὼν ὅτι Εἰς στηλογραφίαν τῷ Δαβὶδ εἰς διδαχήν. οὐ γὰρ ἂν ἡ διδαχὴ προσέκειτο, μὴ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λόγου βλέποντος· ἡ δὲ Εἰς στηλογραφίαν τὸ δεῖν ἀνεξάλειπτόν τε καὶ ἐντετυπωμένον ἔχειν τῇ μνήμῃ τὸν λόγον ἐνδείκνυται, ὡς εἶναι στήλην μὲν τὸ μνημονικὸν τῆς ψυχῆς, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς στήλης χαράγματα τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα. ταῦτα δὲ ἦν ἡ τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς δυνάμεως τοῦ Δαβὶδ ἀριστεῖα, δι᾽ ὧν διπλοῦν γίνεται κατὰ τῶν πολεμίων τὸ πάθος, τῶν μὲν πυρὶ δαπανηθέντων, τῶν δὲ διὰ πληγῆς ἐν ἀφανισμῷ γενομένων. ἡ μὲν γὰρ μέση τῶν ποταμῶν Συρία διὰ τοῦ πυρὸς ἀναλίσκεται καὶ τὸ πρόσχωρον αὐτοῖς μέρος τῶν Σύρων, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ φάραγξ τῶν ἁλῶν ἐν πολλαῖς χιλιάσι καταφονεύεται· ἀλλὰ τὸ μὲν δι᾽ ἀκριβείας τὴν
501 M. ἱστορικὴν ἀκολουθίαν ἐκθέσθαι μακρὸν ἂν εἴη καὶ περιττὸν ἅμα. τί γὰρ ἂν γένοιτο πλέον ἡμῖν δι᾽ ἀκολούθου τὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων μαθοῦσιν; ἀλλὰ πρὸς τί φέρει τῆς ἱστορικῆς μνήμης τὸ αἴνιγμα κρεῖττον οἶμαι δι᾽ ὀλίγων προθεῖναι τῷ λόγῳ, ὡς ἂν γένοιτο ἡμῖν ἡ τοιαύτη στηλογραφία εἰς διδαχὴν τοῦ ἡμετέρου βίου. τί οὖν ἐστιν ὅ φημι; ὅλον τὸ ἔθνος Συρίαν ὠνόμασε, μερίζει δὲ τοῦτο εἰς δύο τμήματα ἕκαστον αὐτῶν ἰδίοις γνωρίσμασι σημειούμενος· ἡ μὲν γὰρ αὐτῶν Μεσοποταμία Συρίας λέγεται· ἡ δὲ ἑτέρα τοῦ

2-4 II Reg 8, 3 sq.

AVSLQXF 3 σοβά S σωβᾶ L σοβὰλ Q v 4 φάλαγγα S ἀλλῶν Q 6 ὅτι om AV 8 ἤδη AVL δὲ ante τὸ inserit AV τὸ om SXF τοῦ ante δεῖν inserit AVSQXF v 11 τῆς om A 14 δαπανηθέντων: παραδοθέντων A δαπανηθέντων V (ex παρα- forte corr) 15 ποταμῶν V (ν supra lin scr) 16 αὐτῆς F (hic etiam lectiones quasdam cod. Bodleiani Roe 4 excerpti s. xiv adhibui) 19 εἴη: εἰ L 20 ἡμῖν post γὰρ coll AV 26 σημειούμενος om AV Roe 4 27 μεσοποταμίας συρία S συρία L

Σωβὰ Συρία κατονομάζεται· καταπίμπραται δὲ καὶ αὕτη καὶ αὐτή. καὶ μετὰ τοῦτο ἐξ ἐπιστροφῆς τοῦ ἀρχιστρατήγου ἡ φάραγξ τῶν ἁλῶν ἐν δυοκαίδεκα χιλιάσι τῷ θανάτῳ καταδικάζεται· οὐκοῦν νοήσωμεν ὅτι διπλοῦν ἐστι τῆς Συρίας τὸ εἶδος. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν εἰσι τοῖς ποταμίοις ῥεύμασιν ἐν κύκλῳ διειλημμένοι· αὐτοὶ δ᾽ ἂν εἶεν οἱ τοῖς παθήμασι πανταχόθεν περιρρεόμενοι. οἱ δὲ ἀντίκεινται τῷ Σωβὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τυραννίδα τοῦ λόγου σημαίνοντος· οὐκοῦν αὕτη γένοιτο ἂν ἡμῖν τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιώσεως ἡ ὁδός, εἰ τῷ καθαρσίῳ πυρὶ τὸ διπλοῦν τοῦτο τῆς κακίας ἔθνος ἀφανισθείη· ὡς γὰρ ἡ ἀρετὴ βίῳ καὶ διανοίᾳ χαρακτηρίζεται, οὕτω καὶ ἡ κακία τοῖς δύο τούτοις ἐνθεωρεῖται· καὶ ἡ μὲν κατὰ τὸν βίον ἀταξία, ἣ τὰ τῶν παθῶν ῥεύματα κύκλῳ τὴν ψυχὴν διαλαμβάνει, ἡ τῶν ποταμῶν λέγεται μέση, ἡ δὲ διὰ τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀνακειμένη τῷ ἄρχοντι τοῦ κόσμου Σωβὰ Συρίας κατονομάζεται· ὧν τῷ καυστικῷ τε καὶ καθαρσίῳ λόγῳ δαπανηθέντων ἕπεται τὸ τὴν ἄγονόν τε καὶ ἁλμῶσαν γῆν, ἥτις στρατόπεδόν ἐστι τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, τῇ τοῦ ἀρχιστρατήγου πληγῇ παταχθῆναι· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ἡμῖν ἡ κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκη, μὴ τοῦ ἄρχοντος τῶν στρατιῶν ὑπερσχόντος τῇ χειρί. τῇ δὲ τῶν πολεμίων ἀπωλείᾳ εἰρήνη κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἕπεται· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἀκόλουθον τῆς νίκης, πρὸς ὃ βλέπουσα ἡ ἐπιγραφὴ ἐνστηλιτεύει ταῖς μνήμαις ἡμῶν τὴν πρὸς τὸ ἀλλοιωθῆναι ὑφήγησιν διὰ τῶν ἱστορικῶν ὑποδειγμάτων

AVSLQXF 1 σοβὰ S σοβὰλ Q v σοβᾶ XF Roe κατεμπίμπραται A δὲ om F αὐτῇ καὶ αὐτῇ L 3 φάραξ AS φάλαγξ QF 5 μεσοποταμίοις QXF v 7 ἀντίκεινται AV Roe: ἀνάκεινται rell σοβὰ S σοβὰλ Q v σοβᾶ FX Roe 8 τὴν om V 9 σημαίνοντος V (αι ex corr ut vid) αὐτὴ L 10 εἰ: ἡ A 11 ἔθνος: ἐν forte Q 12 διάνοια V (α alt om, sscr man alt) 14 ἣ Roe: ἡ AVLQXF (ex ἡ corr) v ἧς S 17 σοβὰ S σωβᾶ L σοβᾶ QXF Roe σοβὰλ v καυστικῷ: φωτιστικῶ AVLX Roe 20 παταχθῆναι V Roe: παραχθῆναι ASLFX v προαχθῆναι Q 21 ἡ: οὐ V 22 στρατειῶν AVL ὑπερέχοντος L 25 γραφὴ A ἡμῖν L

τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν παθημάτων ὑποδεικνύουσα. μᾶλλον δ᾽ ἂν ἡμῖν φανερὸν γένοιτο τὸ κατὰ τὴν ἀλλοίωσιν μάθημα, εἰ τοῖς λοιποῖς τῶν ἑρμηνέων ἀκολουθήσαιμεν, ὧν ὁ μὲν τὸ ʽΥπὲρ τῶν ἀνθῶν, ὁ δὲ ʽΥπὲρ τῶν κρίνων, ἀντὶ τῆς ἀλλοιώσεως τῷ λόγῳ προσέγραψεν. τό τε γὰρ ἄνθος ἐνδείκνυται τοῦ χειμῶνος τὴν εἰς ἔαρ μεταβολήν, ὅπερ σημαίνει τὴν ἀπὸ κακίας εἰς τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον μετάστασιν. ἥ τε τοῦ κρίνου ὄψις πρὸς ὅ τι χρὴ γενέσθαι τὴν ἀλλοίωσιν διερμηνεύει· ὁ γὰρ δι᾽ ἀλλοιώσεως λαμπρὸς γινόμενος δηλονότι ἐκ μέλανός τε καὶ ἐσκοτισμένου λαμπρόν τε καὶ 504 M. χιονῶδες εἶδος μεταλαμβάνει. κατὰ πᾶσαν τοίνυν ἐπιγραφήν, ᾗ τὸ ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων προσγέγραπται, ταύτην οἶμαι δεῖν δέχεσθαι τὴν συμβουλὴν παρὰ τοῦ λόγου, τὸ δεῖν ἀεὶ διὰ προσευχῆς τε καὶ ἐπιμελείας τοῦ βίου κτήσασθαι τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε′

ʽΗ δὲ ὑπὲρ τῶν κρυφίων ἐπιγραφὴ τὸ περὶ τὴν θεογνωσίαν ἀκριβὲς κατορθοῦν ὑποτίθεται. ἐπειδὴ γὰρ τὸ ἔσχατον πτῶμά ἐστι ψυχῆς ἡ διημαρτημένη περὶ τὸ θεῖον ὑπόληψις (τί γὰρ ἄν τις ἀπόναιτο τῶν ἀγαθῶν αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἔχων;), τούτου ἕνεκεν οἷόν τινα λύχνον σοι προτείνει ἡ ἐπιγραφὴ τὸν ἐρευνητικὸν τῶν κρυφίων τῆς θεογνωσίας λόγον, ἧς κεφάλαιόν ἐστιν ἡ εἰς τὸν υἱὸν πίστις. οὕτω γάρ φησιν καὶ ἡ ἐπιγραφή, ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ. κρύφιον γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐκεῖνό ἐστιν τὸ ἀκατανόητόν τε καὶ ἀόρατον

3 s F. Field, Originis hexaplorum, ad Pss 44,1 (v2 p 161), 59,1 (p 188), 79,1 (p 231)   16 Pss 9, 45

AVSLQXF 3 εἰ ex ἐν corr V   λοιποῖς A   ἑρμηνευτῶν AV ἑρμηνειῶν L   4 τὸ om QF v   5 προσέγραψεν AV: προσέγρα S προέγρα F προσέγραψαν cett   8 ὄψις : ὁ τις L   προστό τι L 9 γενόμενος ASQF v   13 τὸ: τοῦ AVS   τὸ δεῖν ἀεὶ: τοῦδε ἵνα ὤσει L   14 τε om V (sscr man alt) Q v   21 ἀπώναιτο AV ἀπώνετο L ἀπώνατο QF v   22 προτείνη A προτίνει L   ἡ om S sscr man pr ut vid)   23 τῶν ἐρευνητικῶν AV τὸ ἀνευρητικὸν L λόγων V   26 ὡς om AV   ἄρρητον S

καὶ πάσης ὑπερκείμενον καταληπτικῆς ἐπινοίας, ᾧπερ ὁ προσεγγίσας διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ τῆς νίκης ἔφθασε τέλος. ὁ δὲ ʽΥπὲρ τῆς κληρονομούσης λόγος δῆλός ἐστιν. ὑπὲρ γὰρ τῆς ψυχῆς τῆς τοῦ ἰδίου κλήρου ἀποπεσούσης, ὅτε ἐπέδυ τῷ τὴν ἐντολὴν παραβεβηκότι ὁ ἥλιος, τὴν ἔντευξιν ταύτην προσάγει τῷ θεῷ ὁ προφήτης, ἵνα ἐν πρωΐᾳ γένηται πάλιν ἀποθεμένη τὸ σκότος καὶ τῆς γλυκείας ἐκείνης φωνῆς ἀξία γένηται, ᾗ φησι πρὸς τοὺς ἐκ δεξιῶν Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

Τὸ αὐτὸ τοῦτο καὶ ὑπὲρ τῆς ἑωθινῆς ἀντιλήψεώς τις νοήσας οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ δέοντος. ὄρθρον γὰρ τὴν ἑωθινὴν ἡ τῆς γραφῆς ὀνομάζει συνήθεια. ὁ δὲ ὄρθρος χρόνος ἐστὶν νυκτὸς καὶ ἡμέρας μεθόριος, καθ᾽ ὃν ἡ μὲν ἀφανίζεται, ἡ δὲ ἄρχεται. τῆς δὲ κακίας πολλαχοῦ τῆς γραφῆς διὰ τοῦ σκότους ἐν αἰνίγματι νοουμένης, ὅταν γένηται ἡμῖν ἐκ θείας ἀντιλήψεως ἡ τοῦ κατ᾽ ἀρετὴν βίου ἀνατολή, τότε πρὸς τὴν νίκην φθάσομεν ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους καὶ ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατοῦντες, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος.

Ἐγγὺς τῶν ἐξητασμένων καὶ ὁ τῆς ὀγδόης λόγος ἐστί. πᾶσα γὰρ ἐπιμέλεια τῆς ἐναρέτου ζωῆς πρὸς τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα βλέπει, οὗ ἡ ἀρχὴ ὀγδόη λέγεται τὸν αἰσθητὸν διαδεξαμένη χρόνον τὸν ἐν ἑβδομάσιν ἀνακυκλούμενον. συμβουλεύει τοίνυν ἡ ὑπὲρ τῆς ὀγδόης ἐπιγραφὴ μὴ πρὸς τὸν παρόντα βλέπειν χρόνον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ὀγδόην ὁρᾶν. ὅταν γὰρ ὁ ῥοώδης οὗτος καὶ παροδικὸς παύσηται χρόνος, ἐν ᾧ τὸ μὲν γίνεται, τὸ δὲ λύεται, καὶ παρέλθῃ μὲν ἡ τοῦ

3 Ps 5   8-10 Matth 25, 41   11 Ps 21   19 Rom 13,13 21 Pss 6, 11

AVSLQXF 1 ὥσπερ SL ὅπερ Q   2 ἔφθασα S   3 ὑπὸ QF 4 ὅτι Q   6 προσάγειν V   τῶ θεῶ ante προσάγει coll ut vid Q 12 ἁμάρτη F   14 νυκτὸς: δοκτὸς ut vid Q   18 φθάσωμεν AVSL 23 ἡ om A   25 ἡ om L   ἡ ante ἐπιγραφὴ add man rec ut vid L   26 χρόνον βλέπειν V   27 ἡ ἠρωδὴς vel ὁ ὀρώδης ut vid Q   παύσηται V (αι in ras scr)   28 παρέλθ S

γενέσθαι χρεία, μηκέτι δὲ τὸ λυόμενον ᾖ, τῆς ἐλπιζομένης
505 M. ἀναστάσεως εἰς ἄλλην τινὰ ζωῆς κατάστασιν μεταστοιχειούσης τὴν φύσιν, καὶ ἡ παροδικὴ τοῦ χρόνου παύσηται φύσις, τῆς κατὰ γένεσιν καὶ φθορὰν ἐνεργείας μηκέτι οὔσης, στήσεται πάντως καὶ ἡ ἑβδομὰς ἡ ἐκμετροῦσα τὸν χρόνον, καὶ διαδέξεται ἡ Ὀγδόη ἐκείνη, ἥτις ἐστὶν ὁ ἐφεξῆς αἰὼν ὅλος μία ἡμέρα γενόμενος, καθώς φησί τις τῶν προφητῶν μεγάλην ἡμέραν τὴν ἐλπιζομένην ὀνομάσας ζωήν. ἐπειδὴ οὐχ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος φωτίζει τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, ὃς ἀνατολὴ ὑπὸ τῆς προφητείας κατονομάζεται διὰ τὸ μηδέποτε δυσμαῖς συγκαλύπτεσθαι.

Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς Ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἐπιγραφαῖς ἐνοήσαμεν. ἡ γὰρ ληνὸς οἴνου ἐστὶν ἐργαστήριον, ἐν ᾗ τῶν βοτρύων συνθλιβομένων ὁ οἶνος γίνεται. ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ σεσηπότων ἢ ὀμφακιζόντων τῶν βοτρύων ἀπορρυῇ ὁ οἶνος, τροπίας εὐθὺς καὶ ἄποτος γίνεται, εἰς δυσωδίαν τινὰ ἢ καὶ εἰς ὀξώδη μεταβαλὼν ποιότητα διά τινος ἑτέρας διαφθορᾶς εἰς σκωλήκων γένεσιν ἀλλοιούμενος. εἰ δὲ εὐγενής τε καὶ ὡραῖος ταῖς ληνοῖς ἐντεθείη ὁ βότρυς, ἡδύς τε καὶ ἀνθοσμίας ὁ οἶνος τῶν βοτρύων ἀπορρυήσεται τῷ μακρῷ χρόνῳ συνεπιδιδοὺς εἰς κάλλος καὶ εὔπνοιαν. τί οὖν τὸ αἴνιγμα βούλεται φροντίζειν τοῦ βότρυος ὡς ἔνι μάλιστα; ὅπως ἂν ἡμῖν πλουτοίη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἡ ἀποθήκη· ἐλπὶς δέ ἐστιν ἡ ἀποθήκη ἐν ᾗ πᾶσα ἡμῖν ἡ τοῦ βίου παρασκευὴ περιέχεται. οὕτω δ' ἂν γένοιτο ἡμῖν πρόδηλος τῶν βοτρύων ἡ φύσις, εἰ φανείη πρῶτον τὰ κλήματα καὶ ἡ περιεκτικὴ

7 Mal 4,5 cf. Jer 30,7 Joel 2,11   10 Mal 4, 2 Zach 6, 12   13 Pss 8, 80, 83

AVSLQXF 1 τὸ in ras scr V   2 ἄλλοις Q   5 τὸν om QF   6 διαδέξηται L   ἥτις ex ἥτης corr F   8 μεγάλη V (ν sscr)   11 δυσμαῖς ἡλίου Q   16 τῶν om Q   post βοτρύων coll ὁ οἶνος S   17 δυσοδίαν F   18 ὀζώδη V   τινας V   19 διαφορὰς V   20 ὥριος SL   τοῖς AV   ἐναποτέθη A   ἐντέθη SQ v ἐντεθείη F (ει ex η corr ut vid)   22 εὔνοιαν QF   24 ἐλπὶς — 25 ἀποθήκη om A

τῶν τε βοτρύων καὶ κλημάτων ἄμπελος. ἀλλὰ τοῦτο φανερὸν ἐκ τῶν τοῦ κυρίου λόγων γενήσεται τοῦ εἰπόντος Ἐγὼ ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· εἰ γὰρ ἀληθῶς ἐν αὐτῷ ἐσμεν, ἐρριζωμένοι, καρποφοροῦντές τε καὶ αὐξανόμενοι, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, νοήσομεν διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι ἐν αὐτῷ κτισθέντες καὶ ἄνευ αὐτοῦ μὴ ὄντες ἄξιον τῆς ὑποτρεφούσης ἡμᾶς ἰκμάδος τὸν ἐκ τῶν ἔργων βότρυν παρ' αὐτοῦ ἀπαιτούμεθα μήτε δι' ὀργῆς ὀμφακίζοντά τε καὶ καταστύφοντα μήτε δι' ἡδονῆς τινος ἐν σηπεδόνι φθειρόμενόν τε καὶ λυόμενον. ἐν γὰρ τῇ ληνῷ τῆς ἑκάστου ψυχῆς (ληνὸς δέ ἐστιν ἡ συνείδησις) ὁ ἐκ τῶν ἔργων βότρυς τὸν οἶνον ἡμῖν εἰς τὸν ἐφεξῆς ἀποθήσεται βίον. καὶ πᾶσα ἀνάγκη τῶν ἰδίων ἕκαστον ἐμφορεῖσθαι πόνων, οἷοί περ ἂν τύχωσιν ὄντες, ὡς μακάριοί γε τῶν γεωργῶν ἐκεῖνοι, ὧν ὁ οἶνος εὐφραίνει καρδίαν ἐν ἀπολαύσει γινόμενος. ἐλεεινοὶ δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ θρήνων ἄξιοι, ὧν θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος γίνεται κατὰ τὴν Μωυσέως φωνὴν εἰς δηλητηριώδη μεταβαλὼν ποιότητα, ἐκ τῆς Σοδομιτικῆς κληματίδος
508 M. καρπογονῶν τὴν ἀπώλειαν. εἰ τοίνυν περὶ τὴν ὀγδόην βλέπεις, μέμνησο, φησίν, τῶν ληνῶν, ὡς ἄν σοι διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων τοῦ ἀνθοσμίου οἴνου κατὰ τὸν παροιμιώδη λόγον αἱ ληνοὶ ὑπερβλύζωσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'

Ἡ δὲ Ὑπὲρ Μαελὲθ ἐπιγραφὴ σαφέστερον ἐκδοθεῖσα

2 Joh 15, 5   3-4 Eph 3, 17 Col 2, 7   16 sq Deut 32, 32-33   22 Prov 3, 10   23 Ps 52, 1

AVSLQXF 1 τε: παραυτοῦ A   παρ'αὐτοῦ V   2 θεοῦ ut vid Q   ἐγώ εἰμι S   4 ἐρριζόμενοι VL   καρποφοροῦντες—αὐξανόμενοι om S   5 νοήσωμεν AVS   οἱ ante ἐν scr AVLQF v   om S forte ex coniectura 6 αὐτοῦ: τοῦ V (αὐ sscr man alt)   ἄξιοι AV   7 τὸν: τῶν A   παρ' αὐτοῦ om AV   8 δι' ex δεῖ corr F   11 οἷον corr man alt F   13 οἷον corr V   οἵπερ L   14 ὁ om L   15 ἀνθρώπου ante ἐν inserunt QF v   γενόμενος S   17 μωυσέως ex μωσέως corr A   μωσέως SL   22 ὑπερεκβλύζουσιν AV   ὑπερβλύζουσιν L   24 ἐκδοθεῖσα V (θεισα scr in ras ut vid)

παρὰ τῶν μεταβαλόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ταύτην τὴν λέξιν, προθυμίαν τινὰ τοῖς δι᾽ ἀρετῆς ἀγωνιζομένοις ἐντίθησι, τὸ πέρας τῶν ἄθλων οἷόν ἐστιν ὑποδεικνύουσα. χορείας καὶ εὐφροσύνας τοῖς κεκρατηκόσι τῶν ἀγώνων προκεῖσθαι λέγουσα πρὸς ταύτην τὴν ἔμφασιν ἑρμηνευθείσης τῆς λέξεως. τὸ γάρ Μαελὲθ ὄνομα διὰ χορείας τὴν ἑρμηνείαν ἔχει, οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τῆς νίκης τοῦ Δαβὶδ διὰ τῆς ἱστορίας ἔγνωμεν ὅτι πεσόντος τοῦ Γολιὰθ ἐν τῇ μονομαχίᾳ τοῦ νέου θεραπεύουσι τὸν ἐναγώνιον αὐτοῦ πόνον ὑπαπαντῶσαι διὰ χορείας αἱ νεάνιδες· οὕτως πᾶσαν νίκην ἱδρῶτί τε καὶ πόνῳ κατὰ τῶν ἀντιπάλων κατορθουμένην ἡ περὶ τοῦ Μαελὲθ ἐπιγραφὴ εὐφροσύνην λέγει καὶ χοροστασίαν ἐκδέχεσθαι, πάσης τῆς νοητῆς κτίσεως ἑαυτὴν καθάπερ ἐν χοροῦ συμφωνίᾳ τοῖς νικηταῖς συναρμοζούσης. ἦν γὰρ ὅτε μία τῆς λογικῆς φύσεως ἦν ἡ χοροστασία πρὸς ἕνα βλέπουσα τὸν τοῦ χοροῦ κορυφαῖον, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἐνδιδομένην αὐτοῦ τῇ κινήσει διὰ τῆς ἐντολῆς ἁρμονίαν τὸν χορὸν ἀνελίσσουσα. ἐπειδὴ δὲ τὴν ἔνθεον ἐκείνην διέλυσε τοῦ χοροῦ συνῳδίαν παρεμπεσοῦσα ἡ ἁμαρτία καὶ τοῖς ποσὶ τῶν πρώτων ἀνθρώπων τῶν ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι συγχορευόντων τὸν τῆς ἀπάτης ὄλισθον ὑποχέασα πτῶμα ἐποίησεν, ὅθεν διεσπάσθη τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους συναφείας ὁ ἄνθρωπος, τοῦ πτώματος τὴν συμβολὴν διαλύσαντος τούτου χάριν πολλῶν ἱδρώτων χρεία τῷ πεπτωκότι καὶ πόνων, ἵνα τὸν ἐπικείμενον αὐτοῦ τῷ πτώματι καταγωνισάμενός τε καὶ ἀνατρέψας πάλιν ἀνορθωθῇ, γέρας τῆς κατὰ τοῦ παλαίοντος νίκης τὴν θείαν χοροστασίαν δεξάμενος. ὅταν οὖν ἀκούσῃς

6 vid. F. Field Origenis hexaplorum ad Ps 52, 1 (vol 2, p 176)
8-11 I Reg 17, 2 sq

AVSLQXF 1 μεταβαλλόντων VQF v 4 τε καὶ A εὐφροσύνας V (α in ras scr man alt) ἀγώνων: ἀγαθῶν Q 5 λέγων AVL λέγειν S 6 ἑρμηνείαν F (ηει in ras ut vid) 7 δή: δὲ V 8 ἔγνωμεν post Δαβὶδ coll AV ἔγνωμεν: ἐμάθομεν S 10 οὔτω F (ου in ras scr ut vid) 13 ἐν αὐτὴν corr V 15 πρὸς ἕνα βλέπουσα: προσαναβλέπουσα SL 16 αὐτῶ libri: αὐτοῦ correxit Jaeger 17 νικήσει A τῶν χορῶν AVS 20 ἐν ante ταῖς inserunt AVLQ v 23 συμβουλὴν VSQXF v

τῆς ἐπιγραφῆς συναπτούσης τὸ Ὑπὲρ Μαελὲθ τῇ Εἰς τέλος φωνῇ, τότε γίνωσκε διὰ τοῦ αἰνίγματος συμβουλήν σοι προσάγεσθαι, μὴ ἐγχαυνοῦσθαι τοῖς τῶν πειρασμῶν ἀγωνίσμασιν, ἀλλ᾽ εἰς τὸ τέλος τῆς νίκης βλέπειν. τοῦτο δέ ἐστι τὸ καταταχθῆναι τῇ ἀγγελικῇ χορείᾳ καὶ τὴν σὴν ψυχὴν τῇ προσβολῇ τῶν πειρασμῶν ἐκκαθαρθεῖσαν. οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου γενέσθαι παρὰ τῆς φωνῆς τοῦ κυρίου ἠκούσαμεν. ὅς ἐπειδὴ διὰ τῆς ὑπομονῆς τῶν παθημάτων παρ᾽ ὅλον τοῦ βίου τὸ στάδιον ἐφύλαξεν ἑαυτὸν ἀκατάπτωτον, διαλυθείσης αὐτῷ τῆς σκηνῆς καὶ ἡττηθέντος ἐν τῷ τῆς ζωῆς
509 M. σταδίῳ τοῦ προσπαλαίοντος εὐθὺς ἐν ἀγγέλοις ἦν. Ἐγένετο γάρ, φησίν, ἀποθανεῖν τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. αὕτη ἐστὶν ἡ χορεία, ἡ μετὰ τῶν ἀγγέλων ὁδοιπορία, καὶ ὁ κόλπος τοῦ πατριάρχου ὁ ἐν ἑαυτῷ συμπεριλαμβάνων τὸν Λάζαρον· οὐδὲ αὐτὸς τῆς φαιδρᾶς τοῦ χοροῦ συμφωνίας ἔξω νοεῖται. κόλπον γὰρ ἀκούσας οἷόν τινα εὐρύχωρον πελάγους περιοχὴν τὸ τῶν ἀγαθῶν πλήρωμα, ᾧ ἐπωνομάσθη ὁ πατριάρχης, νοήσας τις οὐκ ἂν ἁμάρτοι, ἐν ᾧ καὶ ὁ Λάζαρος γίνεται. τῶν γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσι διαφανέντων οὐδέν ἐστιν ἴδιον οὐδενός, ἀλλὰ κοινὸν πάντων τὸ ἀγαθὸν γίνεται τῶν διὰ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐπὶ τὸ ἴσον ἀγαθὸν συνδραμόντων.

Ἡ δὲ Τὸ ἐξόδιον ἔχουσα τῆς σκηνῆς ἐπιγραφὴ καὶ πάλιν Ὑπὲρ τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβὶδ γειτνιῶσιν ἀλλήλαις κατὰ τὴν θέσιν τε καὶ τὴν ἔννοιαν. ἔστι γὰρ ἡ μὲν ἐν τῷ εἰκοστῷ καὶ ὀγδόῳ, ἡ δὲ ἐν τῷ μετὰ τοῦτον. ἡ δὲ λέξις ἐφ᾽ ἑκατέρου τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ἐπὶ μὲν τῆς

7-22 Luc 16, 19 sq 23 ss Pss 28, 29

AVSLQXF 1 συναπτούσης post 2 φωνῇ coll S 5 τῆς ἀγγελικῆς corr V 6 προβολῇ V (σ sscr) 9 στὸ στάδιον scr in ras V 14 ὁδοιπορίαν V αὐτῶ AVQv πατριάρχου in ras scr V συμπαραλαμβάνον V 15 τοῦ χοροῦ om A 17 τὸ: τε L ᾧ: ὃ QF ὡς v 18 ἁμάρτῃ F 19 ὁ om AV 21 τῶν διὰ ut vid Q, sed paene evan: διὰ ante τῶν coll AVSLXF αὐτῆς om F (in mg scr man alt) 26 καὶ om S τῷ alt v: τῇ codd τοῦτον L (ο alt corr ex ω ut vid)

προτέρας ἐπιγραφῆς, Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐξοδίου σκηνῆς· ἐν δὲ τῷ ἐφεξῆς, Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου Δαβίδ. ἐὰν γὰρ μὴ τῆς αἰσθητῆς σκηνῆς ἐξέλθωμεν, ὁ ἀληθινὸς ἡμῶν οἶκος οὐκ ἐγκαινίζεται. τὸ δὲ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· δύο περὶ τὴν ἀνθρωπίνην νοεῖται φύσιν· ἥ τε σαρκώδης ζωή, ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐνεργουμένη, καὶ ἡ πνευματική τε καὶ ἄϋλος, ἡ τῷ νοερῷ τε καὶ ἀσωμάτῳ τῆς ψυχῆς βίῳ κατορθουμένη. ἀλλ' οὐκ ἔστι τῶν δύο κατὰ ταὐτὸν ἐν μετουσίᾳ γενέσθαι. ἡ γὰρ περὶ τὸ ἕτερον τούτων σπουδὴ τὴν τοῦ ἑτέρου στέρησιν ἀπεργάζεται. οὐκοῦν εἰ μέλλοιμεν οἰκητήριον θεοῦ ποιεῖν τὴν ψυχήν, ἐξελθεῖν προσήκει τῆς σαρκώδους σκηνῆς. οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως ἐγκαινισθῆναι τὸν οἶκον ἡμῶν ὑπὸ τοῦ ἀνακαινίζοντος ἡμᾶς διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐνοικήσεως, εἰ μὴ τὸ ἐξόδιον τῆς σκηνῆς διὰ τῆς τοῦ σωματικοῦ βίου ἀλλοτριώσεως κατορθωθείη.

Ὁ δὲ τῆς ἐκστάσεως ψαλμὸς ὁ μετὰ τὸν ἐγκαινισμὸν τεταγμένος, οὗ πρόκειται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη Εἰς τὸ τέλος ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ ἐκστάσεως, σύμφωνός ἐστι τοῖς προτεθεωρημένοις, ἐκστῆναι συμβουλεύων ἐκείνων, ὧν ἐπιβλαβής ἐστιν ἡ συνάφεια.

Οἷς δὲ παράκειται τὸ Εἰς ἀνάμνησιν, σύντομόν τινα διδασκαλίαν ὁ λόγος ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῖν ὑποτίθεται. ἐπειδὴ γὰρ ἡ παρακοὴ τῆς θείας ἐντολῆς ὁδὸς εἰς ἀπώλειαν τοῖς ἀνθρώποις ἐγένετο (οὐ γὰρ ἂν ἀπολώλαμεν, εἰ τῇ μνήμῃ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν), διὰ τοῦτο ὡς 512 M. ἀντιφάρμακον τοῦ κατὰ τὴν λήθην πάθους τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἐντολῆς ὁ λόγος ἡμῖν ὑποτίθεται, ἐν δύο ψαλμῳδίαις τοῦτο ποιῶν.

Ἐν οἷς δὲ ἡ ἐξομολόγησις πρόσκειται, ταῦτα παρὰ τῆς

16 Ps 30, 1 21 Ps 37, 1; 69, 1 29 Ps 99, 1

AVSLQXF 2 δὲ om, postea sscr V τῷ: τὸ A τοῦ οἴκου: τῷ οἴκου τοῦ S 3 γὰρ om F 7 τε: δὲ SLQXF v 8 καταυτὸν V 12 σαρκιτῆς (sic) inserit ante σαρκώδους A 17 πρόκειται AV: πρόσκειται cett 24 τοῖς ἀνθρώποις ante εἰς coll L 29 δέησις post δὲ inserit QXF ἡ: ἢ XF (Q evan)

φωνῆς διδασκόμεθα· διπλῆς οὔσης ἐν τῇ γραφικῇ συνηθείᾳ τῆς κατὰ τὴν ἐξομολόγησιν σημασίας, καὶ νῦν μὲν τὴν ἐξαγόρευσιν, αὖθις δὲ τὴν εὐχαριστίαν ἐνδεικνυμένης, ἐνταῦθα κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον χειραγωγούμεθα. ἥ τε γὰρ ἐξαγόρευσις χωρισμόν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν τῶν κακῶν ἀπεργάζεται, τό τε πρὸς τὴν εὐχαριστίαν πρόθυμον πλεονάζει τὴν παρὰ τοῦ εὐεργέτου χάριν ἐπὶ τῶν εὐαισθήτως δεχομένων τὰς εὐποιΐας. πρόκειται οὖν ὁ ψαλμὸς Εἰς ἐξομολόγησιν οὕτως, εἰ μέν τις ἁμαρτίας ὑποσμύχει σε μνήμη συμβουλεύων τὸ διὰ τῆς μετανοίας καθάρσιον. εἰ δέ σοι πρὸς τὸ κρεῖττον εὐοδοῦται ὁ βίος, βεβαίαν σοι ποιεῖ διὰ τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐχαριστίας τὴν ἀμείνω προαίρεσιν.

Ἡ δὲ Στηλογραφία καὶ τὸ Μὴ διαφθείρῃς εἴτε μετ' ἀλλήλων εἴτε κεχωρισμένως τισὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἐφευρίσκοιτο, συμβουλὴν περὶ τῆς κατὰ τὴν μακροθυμίαν ἀρετῆς περιέχουσι. τὸ γὰρ Μὴ διαφθείρῃς τοῦ Δαβίδ ἐστιν ἡ φωνὴ κωλύοντος τὸν ὑπασπιστὴν χρήσασθαι κατὰ τοῦ Σαοὺλ τῇ πληγῇ, ἡ δὲ τῆς Στηλογραφίας διάνοια τὸ δεῖν οἱόν τινι στήλῃ τῷ μνημονικῷ τῆς ψυχῆς ἐγκεχαραγμένην ἔχειν τὴν τοιαύτην φωνὴν ὡς ἂν ἐπὶ τῶν ὁμοίων πραγμάτων, εἴ τις περίστασις πρὸς τὴν τοῦ λελυπηκότος ἄμυναν τὸν θυμὸν ἡμῶν διαναστήσειεν, ἀναγινώσκοντες τῇ διανοίᾳ τὸ κωλυτικὸν τοῦ φόνου πρόσταγμα καὶ αὐτοὶ πρὸς μακροθυμίαν τὸν θυμὸν κατευνάσωμεν. ἀκριβέστερον δὲ τὸν περὶ τούτων λόγον εἰς αὖθις διαληψόμεθα πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ἐπιγραφῶν θεωρίαν ἐπαναδραμόντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Χρὴ γὰρ καὶ τὸ Ἀλληλούϊα, ὅ τί ποτε σημαίνει, κατανοῆσαι

14 Pss 15, 55 etc 16-18 I Reg 26, 8-10 29 Pss 110, 111, etc

AVSLQXF 7 καὶ τὴν AV 10 ὑποσμήχει QF διὰ om A 18 τοῦ om QXF v 23 ἡμῶν om F 24 καὶ om AV αὐτοί: αὐτῇ AVL 25 κατευνάσαμεν V expectes -αιμεν τοῦτου A 27 ἐπαναδράμωμεν L

ὅπερ πολλοῖς τῶν ψαλμῶν ἐπιγραφὴ γίνεται. ἔστι τοίνυν τὸ ’Αλληλούϊα παρακέλευσις μυστικὴ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ὑμνῳδίαν τὴν ἀκοὴν ἐπεγείρουσα, ἵνα τοιοῦτον ᾖ τούτου τὸ σημαινόμενον ὅτι Αἰνεῖτε τὸν κύριον· ἐν οἷς γὰρ μέρεσι τῆς ἁγίας γραφῆς αὕτη πρόσκειται ἡ φωνὴ λέγουσα Αἰνεῖτε τὸν κύριον, διὰ τοῦ ’Αλληλούϊα ἐν ταῖς ‘Εβραϊκαῖς γραφαῖς τὸ τοιοῦτον σημαίνεται. ἢ τάχα μᾶλλον γνωρίζει ὁ λόγος οὗτος τῆς ὑποκειμένης ψαλμῳδίας τὴν δύναμιν λέγων αὐτὴν αἶνον εἶναι θεοῦ. ποικίλως γὰρ ἐκ διαφόρων ὀνομάτων κατά τινα συμβολικὴν σημασίαν τῆς θείας φύσεως δηλουμένης ἐν ταῖς ‘Εβραίων φωναῖς· ἓν τῶν σημαντικῶν περὶ θεοῦ
513 M. ὀνομάτων παρ’ ‘Εβραίοις ἐστὶ καὶ τὸ ἴα, τὸ δὲ ἀλληλοῦ αἶνος νοεῖται. καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ τὴν λεγομένην εὐθεῖαν ἐν τῇ πτώσει τοῦ ὀνόματος τὸ τοιοῦτον σχῆμα τῆς φωνῆς ταύτης ἐνδείκνυται. οὐ γὰρ πρὸς τὴν παρ’ ἡμῖν συνήθειαν τυποῦται καὶ παρὰ τοῖς ‘Εβραίοις τὰ ῥήματα, ἀλλ’ ἕτερος τύπος τῆς παρ’ αὐτοῖς ἐκφωνήσεως τῶν ὀνομάτων παρὰ τὸν ἡμέτερον. οὕτω γοῦν τὸ τοῦ προφήτου ὄνομα ἡμεῖς μὲν κατὰ τὸν παρ’ ἡμῖν τύπον ἐξελληνίζοντες ‘Ηλίαν φαμέν, ἡ δὲ παρ’ ’Εβραίοις εὐγλωττία τὴν εὐθεῖαν τοῦ ὀνόματος ‘Ηλιοῦ λέγει. οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα, ὅταν τὸν αἶνον ἐπ’ εὐθείας πτώσεως σημᾶναι βούληται, τῶν ‘Εβραίων ἡ γλῶττα ’Αλληλοῦ κατονομάζει. ἐπειδὴ δὲ ὁ αἶνος εἰς θεὸν πάντως τὴν ἀναφορὰν ἔχει, τὸ δὲ ἴα ἓν τῶν ἑρμηνευτικῶν τῆς θείας φύσεώς ἐστιν ὄνομα, ὅλον κοινῇ τὸ ’Αλληλούϊα αἶνος θεοῦ ἑρμηνεύεται. ὅταν τοίνυν τοῦτο τὸ ῥῆμα προγεγραμμένον ᾖ τῆς ψαλμῳδίας, νοητέον ἂν εἴη τὸ δεῖν πάντως τὸ ὑποκείμενον εἰς δοξολογίαν ἀναγαγεῖν θεοῦ. οὕτω τοι καὶ τοῖς

AVSLQXF 3 τούτου: τοῦτο A 6 γραφαῖς: φωναῖς QXF 8 ὑπερκειμένης A 9 κατὰ—12 ὀνομάτων om A 10 τῆς ex τῇ corr F 12 παρὰ AVLX v ἐστὶ VS: τισὶν AL φησὶ QXF v ἴα ex ἵνα corr V τὸ δὲ: καὶ τὸ A ἀλληλούια corr V 13 εὐήθειαν A 17 νοημάτων corr man alt V 21 ὅτε A 22 βούλεται AVSLQ v 23 ἀλληλούια AV δὲ om A 25 τοῦ ante θεοῦ inserit F (postea expunxit) 27 νοητέον ἂν εἴη in ras scr V 28 ἀγαγεῖν (sic) ante εἰς δοξολογίαν coll A

τελευταίοις μάλιστα τῆς βίβλου τῶν ψαλμῶν αἱ πολλαὶ τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν ἐφευρίσκονται, δι’ ὧν ἔστιν ἐννοεῖν ὅτι τοῖς ἤδη πρὸς τὸ τέλειον φθάσασι τῆς κατ’ ἀρετὴν πολιτείας καὶ διὰ τῶν προλαβόντων τῆς ψαλμῳδίας τμημάτων κατὰ τὴν νοηθεῖσαν ἐπ’ αὐτῶν θεωρίαν ἐκκαθαρθεῖσιν ἁρμόζει τὸ αἰνεῖν τὸν θεόν· καὶ ἐν τούτοις εἶναι, ἐν οἷς καὶ ἡ τῶν ἀγγέλων φύσις εἶναι πεπίστευται. οὔτε γὰρ ἐκείνων μεμαθήκαμεν ἀσχολίαν ἄλλην τινὰ πλὴν τοῦ αἰνεῖν τὸν θεὸν οὔτε τοῖς κατ’ ἀρετὴν τελείοις ἕτερόν τι σπουδάζεται ἢ τὸ τὴν ζωὴν ἑαυτῶν αἶνον εἶναι θεοῦ παρασκευάσαι· ἐπεὶ τοίνυν οἱ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντες τοῦ ’Αλληλούϊα πάντες σχεδὸν τῷ τελευταίῳ τμήματι τῆς ψαλμῳδίας ἐνευρίσκονται, σαφῶς ἔστι κατανοῆσαι ὅτι πάσης ὑπέρκειται τῆς ὑψηλῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως τὸ τελευταῖον τμῆμα τῆς ψαλμῳδίας, ἐν ᾧ τὸ πλεῖστον θεοῦ αἶνός ἐστιν, ἤτοι εἰς τὸ αἰνεῖν τὸν θεὸν παρακέλευσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η’

Λείπεται δὲ τῶν ἀνεπιγράφων τὴν αἰτίαν ὡς ἔστι δυνατὸν κατανοῆσαι. τὰ δὲ ἐν τῷ μέρει τούτῳ παρ’ ἡμῶν εὑρισκόμενα ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν ἐντυγχανόντων προκείσθω ἢ δέξασθαι τὰ ἡμέτερα ἢ πρὸς μείζονα θεωρίαν προσάγειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. ταύτην τοίνυν τὴν διαφορὰν ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις κατενοήσαμεν. τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν ἀντὶ ἐπιγραφῆς ἡ <τῆς> ψαλμῳδίας γίνεται ἐπίνοια, ἐφ’ ὧν κοινὸν καὶ παρ’ ‘Εβραίοις καὶ παρ’ ἡμῖν τὸ μὴ εἶναι ἄλλην ἐπιγραφὴν τῶν ὑποκειμένων εἰ μὴ ταύτην μόνην τὴν τοῖς ῥητοῖς ἐμφαινομένην διάνοιαν. τοῖς δὲ λοιποῖς ἐπιγραφαὶ μέν εἰσιν ἐκκλησιαστικαί τε καὶ μυστικαὶ καὶ τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἡμῶν εὐσεβείας σημαντικαί, ἀλλὰ τοῖς ‘Εβραίοις οὐκ εἰσὶ κατὰ τὴν γεγενημένην

AVSLQXF 8 τινὰ om A 12 ἐνευρίσκονται AV: ἐνευρισκόμενοι L εὑρίσκονται cett 13 δι’ οὗ μάλιστα ante σαφῶς inserit L 15 τοῦ θεοῦ S 18 ἀπὸ ante τῶν inserit AVSLX v 19 τούτῳ: τούτων QF 23ἀντ’ SQXF v ἡ scripsi: ἢ codd τῆς addidi 24 ἀφ’ Q 25 ἐπικειμένων V 28 ἡμῖν AV

516 M. ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κατ' αὐτῶν κατηγορίαν, Ὅτι δόγμα ἔθεντο, Εἴ τις ὁμολογήσειε τὸν Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται. ὅσας τοίνυν ἐκεῖνοι τῶν ἐπιγραφῶν κατενόησαν ἔνδειξίν τινα περιέχειν τοῦ μυστηρίου, ταύτας οὐ παρεδέξαντο. διὸ καὶ παρεσημήνατο δι' ἀκριβείας ἐπ' αὐτῶν τὸ τοιοῦτον ὁ λόγος τῇ ἀναγνώσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιγραφῆς προστιθεὶς ὅτι παρ' Ἑβραίοις ἐστὶν ἀνεπίγραφος. τῆς τοίνυν διαιρέσεως ταύτης ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις προεκτεθείσης, καιρὸς ἂν εἴη δι' αὐτῶν τῶν ῥητῶν δοῦναι τῷ λόγῳ τὴν μαρτυρίαν.

Ὁ προτεταγμένος τῶν ὅλων ψαλμὸς ἐπιγραφῆς οὐκ ἐδεήθη. φανερὸς γάρ ἐστι τοῖς ἀναγινώσκουσιν ὁ τῶν λεγομένων σκοπός, ὅτι εἰσαγωγικὸς πρὸς φιλοσοφίαν ἐστὶν ἀποστῆναι τοῦ κακοῦ συμβουλεύων καὶ ἐν τῷ ἀγαθῷ γενέσθαι καὶ ὁμοιοῦσθαι τῷ θεῷ κατὰ δύναμιν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μὴ δεῖν ἀσεβεῖν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ μακαρισμου προετάχθη, ὁ δεύτερος, ὅπως ἂν ἔξω τῆς ἀσεβείας γενώμεθα, ὑποτίθεται τὸ εὐαγγελικὸν προαναφωνήσας μυστήριον· ὥστε τρόπον τινὰ ἐπιγραφὴν τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ τὸν πρῶτον εἶναι· λέγει γὰρ τὴν διὰ σαρκὸς ἐκεῖ γένεσιν τοῦ σήμερον μὲν γεννηθέντος δι' ἡμᾶς (χρόνου δὲ μέρος ἐστὶ τὸ σήμερον), ἀεὶ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐν τῷ πατρὶ ὄντος υἱοῦ καὶ θεοῦ, τήν τε βασιλείαν ἐπὶ τῶν ἀβασιλεύτων, οἳ διὰ τὸ μὴ δουλεύειν θεῷ ἐν ἔθνεσιν ἦσαν κατειλεγμένοι αὐτόνομοί τινες ὄντες, μᾶλλον δὲ ἄνομοι, τῷ τὸν θεῖον μὴ παραδέξασθαι νόμον, ἀλλ' ἀπορρίψαι ἀφ' ἑαυτῶν τὸν ζυγόν· ζυγὸν δὲ λέγει τὴν ἐντολήν. τῆς δὲ τοῦ παντὸς ὑπερκειμένης βασιλείας καὶ ἐπὶ τούτοις ἐλθούσης, οἱ ποτὲ ἀδέσποτοι θεοῦ κληρονομία γίνονται διὰ τῆς εἰς τὸν σήμερον

1 Joh 9, 22   10 Ps 1   16 Ps 2,7

AVSLQXF 1 ἵνα post ἔθεντο inserit S   4 ταύτας V (ας in ras scr)   7 παρὰ F   pro τοίνυν variam lect habere vid Q   12 εἰσαγωγικὸς: εἰ συναγωγικὸς Q   15 ἐν om S   17 γενόμεθα F   20 γέννησιν A   γενηθέντος supra lin corr V   23 ἐν om AV   23-24 κατειλει . . . μέ . . . Q   24 ἄνομου (sic) F   τῷ: τὸ A   28 τὸν: τὸ ut vid F

γεννηθέντα πίστεως· τοῦτον λέγω τὸν καταστάντα βασιλέα ἐπ' αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ γεννηθέντες καὶ βασιλεῖς γενόμενοι. ἐφ' ὧν ἡ σιδηρᾶ ῥάβδος, τουτέστιν ἡ ἄτρεπτος δύναμις περιθρύψασα τὸ γήϊνόν τε καὶ ὀστράκινον εἰς τὴν ἀκήρατον φύσιν μετεστοιχείωσε, διδάξας ὅτι μόνον ἐστὶ μακάριον τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι. ταύτης δὲ οὔσης τοῦ ψαλμοῦ τῆς διανοίας ἣν ἐξεθέμην, ἔξεστι τῷ βουλομένῳ δι' αὐτῶν τῶν θείων ῥημάτων δοκιμάσαι τὴν ἡμετέραν ὑπόληψιν, εἴπερ ἐφαρμόζει τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ. οἱ δὲ λοιποὶ τῶν ἀνεπιγράφων κατὰ τὸν προαποδοθέντα λόγον ἡμῖν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἑβραίων, οὐ τῇ τοῦ θεοῦ ἐκκλησίᾳ, τοιοῦτοί εἰσιν. ἐπὶ πάντων γὰρ ἔστιν εὑρεῖν τινα πάντως ἐπιγραφήν, ἣν ὁ Ἑβραῖος οὐ δέχεται
517 M. διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, καὶ ἣν ὑπὸ ἀπιστίας οὐ παρεδέξαντο. εἰσὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι ψαλμοί, ὡς ἐν κεφαλαίῳ μὲν εἰπεῖν, τὸν ἀριθμὸν δύο καὶ δέκα, ὡς δ' ἂν καὶ ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτῶν ἐκτεθείη καὶ τὴν τάξιν τῆς ἀκολουθίας ἐφ' ἑκάστῳ γνωρίσωμεν· ὁ δεύτερος καὶ τριακοστός, καὶ τεσσαρακοστὸς καὶ δεύτερος καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ ἑβδομηκοστός, εἶτα ὁ τρίτος μετ' αὐτόν, καὶ μετὰ τούτους ὁ ἐνενηκοστός, εἶτα ὁ δεύτερος, καὶ καθεξῆς ἕως τοῦ ἕκτου, καὶ πάλιν ὁ ὄγδοος, καὶ τελευταῖος ἐν τοῖς ἀνεπιγράφοις ὁ ἑκατοστὸς τε καὶ τρίτος. ἡ μὲν οὖν τάξις τῶν παρ' Ἑβραίοις ἀνεπιγράφων ψαλμῶν αὕτη. τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ μὴ παραδεχθῆναι παρ' αὐτῶν τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας οὐκ ἄλλην οἶμαί τινα παρὰ τὴν εἰρημένην εἶναι· μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν ὁ περὶ τούτων λόγος εἰς ἀπόδειξιν ἔλθοι, εἰ δι' ὀλίγων τινὰς τῶν ἀνεπι-

2 Ps 2,7 sq

AVSLQXF 2 αὐτῶν: αὐτοὺς S (forte in ras)   3 σιδηρὰ F   6 αὐτῶν A   7 τῆς διανοίας ante 6 τοῦ coll Q   10 γραφῇ: φωνῇ AVL   14 καὶ om SL(Q evan)XF παρεδέξατο VS   16 εἰπεῖν post ἀριθμὸν coll AVLX   δ' om A   17 τὰ V (τ in ras scr)   πράξιν Q   18 γνωρίσομεν LF   19 καὶ alt om AV   καὶ δεύτερος post ἑβδομηκοστὸς add et punctis supra lin delet A   20 εἶτα καὶ τρίτος Q   21 ϙ ante δεύτερος inserit man alt S   ϙ ante stigmate inserit man alt S   ς pro stigmate scr Q   25 ἄλλον Q   27 ἦλθεν SLQXF v

γράφων ψαλμῶν ἐξ ἐπιδρομῆς θεωρήσομεν, ὡς ἂν ἡ κατηγορία τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀγνωμοσύνης δι᾽ αὐτῆς τῆς τῶν ῥητῶν θεωρίας τὸ πιστὸν ἔχοι.

Ἐπειδὴ τῷ ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τὴν γῆν ἐλθόντι κελεύει ὁ ψαλμὸς ἐπαγάλλεσθαι, λέγων Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι ἐν κυρίῳ, ὡς τοῦ παντὸς ἐπιστατοῦντι καὶ ἐξ οὐκ ὄντος τὸ πᾶν εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι καὶ συντηροῦντι ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα, οὗ τὸ πρόσταγμα οὐσία γίνεται. αὕτη γὰρ τῶν θείων ῥημάτων ἡ ἔννοια, ὅτι Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. οὗτος μακάριον ποιεῖ τὸ ἔθνος τὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ στηριζόμενον, ἡμᾶς λέγων τὸ ἔθνος, οἷς ἡ ἐλπὶς τῆς σωτηρίας τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐστιν, ᾧ συνονομαζόμεθα οἱ πεπιστευκότες. ὅτι Ἐξ οὐρανοῦ ἐπέβλεψεν ὁ κύριος, τοῦ ἰδεῖν πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ἑτοίμου κατοικητηρίου αὐτοῦ. κατοικητήριον δὲ αὐτοῦ ἕτοιμον τὸ ἀεὶ ὂν τὸν πατέρα ὠνόμασεν, οὗ τὸ εἶναι ἀεί ἐστιν, οὐκ ἔκ τινος γενόμενον, ἀλλὰ πάντοτε ἕτοιμον· καὶ οὐ ξενιζόμεθα ὅτι ἐξ ἐκείνου τοῦ ἑτοίμου κατοικητηρίου τοῖς τῶν ἀνθρώπων υἱοῖς καταμίγνυται υἱὸς ἀνθρώπου γενόμενος, διὰ τὸ πεπεῖσθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν Ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν. εἰ γὰρ ἐκείνου πλάσμα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, τί καινὸν ἐκ τοῦ μυστηρίου μανθάνομεν; ὅτι ὁ δεσπότης τῆς φύσεως εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν· ἀλλ᾽ οἱ Ἑβραῖοι αὐτὸν οὐκ ἐδέξαντο. διὸ τούτοις ἡ ἐπιγραφὴ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ὁ ἥλιος τῷ μὴ βλέποντι. ὅθεν τὸν κατὰ σάρκα τοῦ νόμου δρόμον, ὃν ψευδῆ ἵππον λέγει, καὶ πᾶσαν τὴν σωματώδη τῶν ἐντολῶν κατανόησιν (τοῦτο δ᾽ ἂν εἴη ὁ γίγας) ἄχρηστον εἰς σωτηρίαν

5 sq. Ps 32, 1 sq.   20 ibid 15   23 Joh I, 1

AVSLQXF 1 θεωρήσωμεν AVL   4 τῷ ex τῶν corr V   5 ἀγαλλιᾶσθαι V   6 ἐπιστατῶν SLQXFv   ἐξ om Q   7 παραγαγὼν SLQXF v   συντηρῶν SLQXF v   9 ἐγεννήθησαν AQF v   10 τὸ ante ἐπὶ: τῷ A   11 τῷ: τὸ V   ἡμῶν ut vid S   13 οὐρανῶν S   ὁ om L   14 τοὺς om Q v   τοῦ alt om S   15 αὐτοῦ om AVL   18 ἑτοίμου om QF v   24 τούτους ut vid A   ἡ om, postea sscr F   25 ὃν V (o in ras ut vid scr)   26 καί: κατὰ F   27 ἄχριστον A

520 M. κρίνομεν· καθὼς διαβάλλει τὰ τοιαῦτα ὁ ψαλμῳδὸς δι᾽ αἰνίγματος λέγων· Ψευδὴς ἵππος εἰς σωτηρίαν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ. βλέποντες δὲ ἐπὶ τὸν ῥυόμενον ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν διὰ τῆς οὐρανίας τροφῆς (καθώς φησιν ὁ προφήτης ὅτι Ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν, τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ῥύσασθαι ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς αὐτῶν καὶ διαθρέψαι αὐτοὺς ἐν λιμῷ), φαμὲν ἐκεῖνο, ὅτι Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπομενεῖ τῷ κυρίῳ τῷ ἐξ οὐρανῶν ἡμᾶς ἐπιβλέψαντι καὶ ὅτι Γένοιτο, κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ᾽ ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ. διὰ ταῦτα τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ψαλμοῦ τούτου ὁ Ἑβραῖος οὐ δέχεται. πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ τεσσαρακοστός τε καὶ δεύτερος τοῖς Ἑβραίοις ἐπιγραφὴν οὐκ ἔχει, δεικνύντος, οἶμαι, τοῦ λόγου, ὅτι τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ μυστήριον τοῖς Ἑβραΐζουσι κατὰ τὴν αἵρεσιν ἀπαράδεκτον ἦν. εἰσελεύσεσθαι γὰρ εἰς τὸ θυσιαστήριον ἐπαγγέλλεται νέος γενόμενος. ἀλλὰ τῷ Ἑβραίῳ τοῦτο οὐκ ἔστιν. οὐ γὰρ δέχεται τῷ μυστηρίῳ τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἄνωθεν γεννήσεως ἀνανεάσαι.

Ἐν δὲ τῷ ἑβδομηκοστῷ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκδόσεως ἐπιγραφὴν ἐχούσης, Ὑπὲρ τῶν υἱῶν Ἰωναδὰβ καὶ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων, παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τοῦτο σεσίγηται. ἡ δὲ αἰτία σαφὴς ὅτι φανερωτέρας τῆς εἰς τὸν κύριον προφητείας ἐν τούτοις οὔσης ἡ ἀπιστία τῶν Ἰουδαίων κατηγορεῖται, ὡς δέξασθαι τὴν φανερὰν τοῦ μυστηρίου διδασκαλίαν μὴ δυνηθέντων. ὥσπερ γὰρ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες ἢ οἱ τῷ πάθει τῆς ὑδροφόβης περιπεσόντες, οὔτε τῆς ἀκτῖνος οὗτοι τὴν προσβολὴν οὔτε τοῦ ὕδατος ἐκεῖνοι τὴν ὄψιν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑποφέρουσιν, ἀλλὰ μεμυκόσι τοῖς βλεφάροις οἱ μὲν ἐμπαθεῖς τὰ ὄμματα τῆς ἀκτῖνος

AVSLQXF 1 ὁ ψαλμωδὸς ante τὰ coll AV   8 ὑπομένει L   9 τῷ alt: τὸ A   10 ἠλπίσαμεν in ras scr V   ἐπὶ σοί L   11 τούτου ante τοῦ ψαλμοῦ coll S   13 ἔχη corr F   14 τὸ: τῶν V   16 εἰσελεύσεται A   19 ἀνανεῶσαι QF   21 ἐπιγραφῆς V   Ιωναβὰδ SF   23 σαφής ἐστιν AV (σαφὴ)   φανερωτέρα SL   27 οἱ om A   ὑδροφοβῆς AV   28 οὗτοι om AV   29 ὑπομένουσιν F

χωρίζονται, οἱ δὲ ὑδροφοβοῦντες τῆς τοῦ ὕδατος ὄψεως. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων κακία διὰ τὸ μὴ θέλειν ὁμολογεῖν τὴν δόξαν τοῦ θείου κηρύγματος ἀπαράδεκτον ποιεῖ διὰ τῆς σιωπῆς τὴν ἀλήθειαν. ἔξεστι δὲ καὶ δι' αὐτῆς τῆς ψαλμῳδίας ἐπιγνῶναι τὰ τῆς προφητείας αἰνίγματα. λέγει γὰρ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ, ἐν ᾧ Περὶ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων ἐστὶν ἡ ἐπιγραφή, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ αἰχμαλώτου ὁ λόγος, ἄλλα τέ τινα πρέποντα τῇ τοῦ ἱκέτου φωνῇ καὶ ὅτι Ῥῦσαί με ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ, ἐκ χειρὸς παρανομοῦντος καὶ ἀδικοῦντος, τούτοις τοῖς ὀνόμασι τὸν αἰχμαλωτίσαντα ἡμῶν τὴν ζωὴν ἐνδεικνύμενος. καὶ ἐν τοῖς ὑπολοίποις μετὰ πολλὰς τὰς παρακλητικὰς ἐκείνας φωνὰς τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας γενομένην ἐπάνοδον διασημαίνει τῷ λόγῳ· ἐν οἷς φησιν, ὅτι Ὅσας ἔδειξάς μοι θλίψεις πολλὰς καὶ κακὰς καὶ ἐπιστρέψας ἐζωοποίησάς με, καὶ
521 M. ἐκ τῶν ἀβύσσων τῆς γῆς πάλιν ἀνήγαγές με, ἐπλεόνασας ἐπ' ἐμὲ τὴν μεγαλωσύνην σου, καὶ ἐπιστρέψας παρεκάλεσάς με. τοῦτο δὲ σαφέστερον ἐκ τῆς τοῦ μεγάλου Παύλου διδασκαλίας νοήσωμεν, πῶς ἐκ τῶν ἀβύσσων ἀνάγεται ὁ τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας καθελκυσθεὶς εἰς τὴν ἄβυσσον διὰ τοῦ κατελθόντος δι' ἡμᾶς εἰς τὴν ἄβυσσον. περὶ οὗ φησιν· Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. ἢ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. ὅθεν γὰρ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ θάνατος, ἐκεῖθεν πάλιν καὶ ἐξῳκίσθη· δι' ἀνθρώπου εἰσῆλθε, δι' ἀνθρώπου καὶ ἐξοικίζεται. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἤνοιξε τῷ θανάτῳ τὴν εἴσοδον· διὰ τοῦ δευτέρου ἡ ζωὴ ἀντεισάγεται, ἧς ἡ εἴσοδος ἀφανισμὸν τοῦ θανάτου ἐργάζεται. διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀβύσσῳ τοῦ θανάτου

6 Ps 70,1 9 ibid 2 21-24 Rom 10, 6-7

AVSLQXF 2 τό: τοῦ AVL 5 αἰνίγματι V 6 πρώτων S (sscr -ως ut vid man alt) 8 πρέποντι V οἰκέτου F 13-14 διασημαίνῃ F 17 ἐπ' ἐμὲ om L ἐπέστεψας L 19 νοήσομεν QF v 20 διὰ—21 ἄβυσσον om AV 22 τίς: τῆς F 24 γάρ: καὶ Q 25 καὶ om V 28 πάλιν post δευτέρου inserit S

κατεχομένου τοῦ αἰχμαλώτου ὑπὸ τοῦ θανάτου, κατέβη διὰ τοῦ πάθους εἰς τὴν ἄβυσσον ταύτην, ἐφ' ᾧ τε συναγαγεῖν ἑαυτῷ πάλιν ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν βύθιον. ταῦτα γὰρ δι' ἀκριβείας ἡ μεγάλη τοῦ ἀποστόλου φωνὴ διεσάφησεν, ἄλλα τε πολλὰ περὶ τούτων εἰπών φησι καὶ τοῦτο· Ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθησόμεθα. διὰ τοῦτο τῆς ἐπιγραφῆς Ὑπὲρ τῶν πρώτων αἰχμαλωτισθέντων γίνεσθαι τὴν διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν τοῦ κυρίου βοώσης, βύουσι τὴν ἀκοὴν Ἑβραῖοι καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὐ προσίενται.

Οὕτως ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ τὴν αὐτὴν εὑρήσεις αἰτίαν τοῦ μὴ παραδέχεσθαι τοὺς Ἑβραίους τὴν δηλωτικὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοφανείας ἐπιγραφήν. ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ μνημονευθεὶς ψαλμὸς Αἶνός ἐστιν ᾠδῆς. πᾶς γὰρ αἶνος εἰς θεὸν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. οἱ δὲ Ἑβραῖοι σιγῶσι τὸν αἶνον καὶ τοῖς αἰνοῦσι τὸν κύριον σιγᾶν ἐγκελεύονται. κωλύειν γοῦν ἐπιχειροῦσιν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς παῖδας αἰνεῖν ἐπὶ ταῖς εὐποιΐαις τὸν κύριον, καθὼς στηλιτεύει αὐτῶν τὴν ἀγνωμοσύνην τὸ εὐαγγέλιον. αὐτὰ δὲ τοῦ αἴνου τῆς ᾠδῆς ταύτης τὰ ῥήματα περιττὸν ἂν εἴη διὰ τῆς θεωρίας ἀποδεικνύειν πρὸς τὸν κύριον βλέποντα, γυμνότερον αὐτῆς τῆς λέξεως τῶν γεγραμμένων τὴν τοιαύτην ἐμφαινούσης διάνοιαν.

Ὁ δὲ μετὰ τὸν πρῶτον καὶ ἐνενηκοστὸν ἔχει τι πάλιν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ φανερώτερον, οὗ χάριν φεύγει ὁ Ἰουδαΐζων τὴν τῆς ἐπιγραφῆς συγκατάθεσιν. φησὶν γὰρ ἡ λέξις οὕτως· Αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαβὶδ εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου, ὅτε

5-7 I Cor 15, 22 7 Ps 70, 1 11 Ps 90, 1 16-18 Matth 21, 15-16 23 Pss 91, 92

AVSLQXF 1 κατεχομένου—θανάτου om A θανάτου: αἰχμαλώτου S 3 ἑαυτὸν Q βυθὸν V 5 εἶπον A εἰπών om L 6 ἀπεθνήσκομεν A 7 πρώτων om AV 9 κυρίου: θεοῦ AV οἱ ἑβραῖοι F (οἱ postea expunx) 10 προσδέχονται AVL 12 τοῖς ἑβραίοις A 13 ἡμῖν F (ι ex corr) 16 κύριον: θεὸν S γοῦν: γὰρ A 16 γοῦν—17 εὐποιίαις in ras ut vid scr V 22 ἐμφανούς [. . .] Q 23 καὶ τὸν QF 26 τῷ: τοῦ SLQXF v

κατῴκισται ἡ γῆ. τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν παραδεδεγμένων τὸν περὶ τῆς εὐσεβείας λόγον, ὅτι τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου τὸ κατὰ τὸν θάνατον ἐνηργήθη μυστήριον, ἀκριβῶς κατὰ τὸν νόμον ἀκινήτου μείναντος ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μνήματι κοίτης ἐκείνου τοῦ σώματος; καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅτε κατῳκίσθη
524 M. ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ οἰκιστοῦ ἡμῶν, ὃς διὰ τοῦ καταλῦσαι τὸν καθαιρέτην τῆς ἡμετέρας οἰκήσεως πάλιν τὸ ἐρειπωθὲν ἐξ ὑπαρχῆς ᾠκοδόμησεν; ὁ δὲ καθαιρέτης ἡμῶν ὁ θάνατος ἦν, ὃν τότε κατήργησεν, ὅτε ἡμῖν μὲν σαββατίζειν ἐδόκει μένων ἐν ᾧ ἦν τόπῳ ἀκίνητος, τὴν δὲ τοῦ θανάτου κατηγωνίζετο δύναμιν ὁδοποιῶν δι' ἑαυτοῦ τοῖς τεθνεῶσι πᾶσι τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἀνάστασιν. ἀλλ' οὐ δέχεται τὸ τοῦ Σαββάτου μυστήριον ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. διὸ καὶ οὗτός ἐστιν ὁ αἶνος παρ' αὐτοῖς ἀνεπίγραφος. οὐ γὰρ συντίθενται, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ κύριος ὃς καθ' ἡμᾶς ἑαυτὸν σχηματίσας καὶ τὴν ἡμετέραν αἰσχύνην περιβαλόμενος ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ πάλιν ἐβασίλευσε καὶ τὴν ἰδίαν εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο καὶ τὴν ἑαυτοῦ περιεβάλετο δύναμιν. δύναμις δὲ καὶ εὐπρέπεια τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ. οὗτος λυθεῖσαν δι' ἁμαρτίας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πάλιν στερρὰν ἀπειργάσατο· ὡς μηκέτι αὐτὴν πρὸς κακίαν ἀποσεισθῆναι μηδὲ τὸν ἐν ἁμαρτίᾳ δέξασθαι σάλον. καὶ πολλὰ καὶ ἄλλα δι' αἰνιγμάτων ἀνευφημήσας τὴν χάριν, ποταμούς τινας μεγάλα ἠχοῦντας τῷ λόγῳ προστίθησι, τὰς τῶν εὐαγγελίων, ὡς οἶμαι, λέγων φωνάς. καὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξιέναι τῶν ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ γεγραμμένων, οὐδεμιᾶς οὔσης ἐν τοῖς θείοις ῥητοῖς ἀμφιβολίας τοῦ εἰς ἐκεῖνον βλέπειν τὴν ὑμνῳδίαν τὸν ἀναβάντα θεὸν ἐν ἀλαλαγμῷ καὶ τὰ μαρτύρια

AVSLQXF 1 οἶδεν V (οι- in ras scr) 2 ἡ ἡμέρα A 4 ἐπὶ om AV v τῆς: τῷ L om v 6 τοῦ alt: τὸ QF v τοῦ ex τὸ corr ut vid L 8 ὁ alt om Q 11 ὁ δὲ ποιῶν Q (δ in corr scr vid) διὰ VL 12 σαββάτου: θανάτου S 14-15 συντίθεται VQF v 15 ὃς Gretserus: ὁ ASLQXF ὁ V 16 περιβαλλόμενος ASLQ v 20 ἀνθρωπίνην om A 21 ἀπωσθῆναι A v 22 καὶ alt om Q v 23 τὴν χάριν om V 25 φωνάς V (φ in ras ut vid scr) 27 τῆς ἀμφιβολίας S τοῦ: τοὺς A 28 ἀναβάντα L (post ἀνα- ras L)

αὐτοῦ διὰ τῆς ἀγαθῆς ὁμολογίας πιστώσαντα καὶ τὸ ἁγίασμα τοῦ πνεύματος τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τῆς ἐκκλησίας ἐμπρέψαι παρασκευάσαντα;

Ὡσαύτως καὶ τοῦ τρίτου μετὰ τὸν ἐνενηκοστὸν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ὁ Ἑβραῖος τὴν ἐπιγραφὴν οὐ παραδέχεται· ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως· Τῷ Δαβὶδ τετράδι Σαββάτων, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. τὸ δὲ ἐν τούτῳ μυστήριον τὴν περὶ τὸ πάθος οἰκονομίαν προαγορεύει. τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ Σαββάτου τῆς προδοσίας παρὰ τοῦ Ἰούδα γεγενημένης ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἡμέρᾳ ὁ πάντα τὸν κόσμον δι' ἑαυτοῦ λυτρούμενος ὑπὸ τοῦ προδότου τρόπον τινὰ πωλεῖται· οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τῆς προφητείας Ἰερεμίου τὸ γεγονὸς ὀνομάζεται· Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου. διὰ τοῦτο δέ, οἶμαι, πωλεῖται, ἵνα τῇ ἑαυτοῦ πράσει τοὺς ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πεπραμένους ἐξαγοράσῃ· ὅθεν προϊδὼν ὁ προφήτης τὸ ἐσόμενον θυμῷ τινι πρὸς τὸ γενόμενον διεγείρεται, θεὸν ἐκδικήσεων αὐτὸν ὀνομάζων καὶ ὑψωθῆναι τὸν δι' ἡμᾶς ταπεινωθέντα παρακαλῶν <καὶ> ἀποδοῦναι τοῖς ὑπερηφάνοις τὴν κατ' ἀξίαν ἀντίδοσιν, ὡς ἂν μὴ ἐπικαυχοῖντο οἱ ἁμαρτωλοὶ τῇ κακίᾳ. πρὸς οὓς βοᾷ ἄφρονας αὐτοὺς καὶ μωροὺς ὀνομάζων τοὺς μὴ παραδεξαμένους τὴν τοῦ ὀφθέντος θεότητα. ἴδιον γάρ
525 M. ἐστι τοῦ ἄφρονος, ὡς ἑτέρωθί φησι, τὸ τὸν ὄντα θεὸν μὴ εἶναι λέγειν. βοᾷ δὲ πρὸς τοὺς τοιούτους ὅτι Σύνετε ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ, καὶ μωροί ποτε φρονήσατε. τίς ὁ φυτεύσας τὸ οὖς; τίς ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν; τίς ὁ παιδεύων τὰ ἔθνη; τίς ὁ γινώσκων τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων; διὰ τούτων γὰρ οἶμαι πάντων τὸν προφήτην τὰ κατὰ τὰς ἰάσεις

4 Ps 93, 1 12-13 Matth 27, 9 Zach 11.12 sq. 23-24 Ps 52, 2 24 Ps 93,8 sq.

AVSLQXF 6 τῆς V (τ in ras scr) 9-10 γεγενημένης—ἑαυτοῦ uncis includit v 9 γεγενημένης F (ς ex ν corr) 11 πωλεῖται V (ω ex ο corr) 12 οὕτω—14 πωλεῖται om Q 12 καὶ corr forte ex ου F 16 τὸ F (ο ex ω corr ut vid) 18-19 καλῶν A (παρα- add in mg) 19 καὶ addidi 23 ὡς: ὃς V 24 λέγων corr A 25 φρονήσετε F 27 γινώσκον V 28 τὰ om AV

μηνύειν θαύματα, δι' ὧν ὀφθαλμοί τε ἐπλάσσοντο διὰ τοῦ πτύσματος καὶ τῆς γῆς πηλουργούμενοι, καὶ ἀκοαὶ τρόπον τινὰ τοῖς ἐστερημένοις τῆς αἰσθήσεως ταύτης διὰ τῶν δακτύλων ἐνεφυτεύοντο. καὶ ὅσα ἐν τῷ κρυπτῷ τῶν νοημάτων ἐλάνθανεν, παρὰ τοῦ βλέποντος τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν διελέγετο. ἐπειδὴ τούτοις ἐμβοῶν οὐκ ἠκούσθη, πρὸς τὸν κύριον ἐπιστρέφει τὸν λόγον καί φησιν· Μακάριος ἄνθρωπος, ὃν ἂν παιδεύσῃς, κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξῃς αὐτόν· ὡς τοῦ νόμου καθ' ἑαυτὸν ὠφελοῦντος οὐδέν, εἰ μή τις θεία διδαχὴ τὸ ἐγκείμενον αὐτῷ μυστήριον σαφηνίσειε· καθὼς εἶπεν ὁ αὐτὸς οὗτος προφήτης, ὅτι Ἀποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. ἢ τάχα μακαρίζει τὸν ἐξ ἐθνῶν τῷ πνευματικῷ νόμῳ πιστεύοντα, ὃς ἄνθρωπος ὢν τὸν πρὸ τούτου χρόνον σαρκώδης τε καὶ συμπαραβεβλημένος τοῖς κτήνεσιν ἐν τῇ παιδεύσει τοῦ θείου νόμου, τῆς κατάρας εἰς εὐλογίαν ἀναλυθείσης, μακάριος γίνεται. ὅτι αὐτῷ μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν πονηρῶν ἡ ὀργὴ πραΰνεται, ἐκείνῳ δὲ βόθρος ὀρύσσεται· εἶτα μικρὸν ὑποβὰς τὸν σκοπὸν λέγει τῆς κατὰ ἄνθρωπον τοῦ κυρίου οἰκονομίας· Εἰ μὴ ὅτι κύριος ἐβοήθησέ μοι, παρὰ βραχὺ παρῴκησε τῷ ᾅδῃ ἡ ψυχή μου. ἡ γὰρ βοήθεια τοῦ κυρίου οὐκ ἀφῆκεν ἡμᾶς τοῦ ᾅδου παροίκους εἶναι. καὶ ὅτι κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ὀδυνῶν ἀντίρροπος ἐγένετο ἡμῖν ἡ ἰατρεία παρὰ τοῦ ἰατρεύοντος· ἐν ᾧ τι καὶ μεῖζον φιλοσοφεῖ, τὸ μὴ ἐξ ἀϊδίου εἶναι τὸ κακὸν δογματίζων. φησὶ γὰρ ὅτι Οὐ συμπροσέσται σοι θρόνος ἀνομίας, ὁ πλάσσων κόπον ἐπὶ πρόσταγμα. τοῦτο δέ ἐστιν

7-8 Ps 93,12 sq   11-12 Ps 118, 18

AVSLQXF 1 τοῦ om V   5 ἐλάνθανον F   8 διδάξεις AV   12 τὰ ἐκ V   13 τὸν ex τῶν corr A   18 ἐκείνου SLQ(ut vid)XF v ὁ βόθρος SQXF v   19 τὸν ἄνθρωπον SQF v   21 τῷ ᾅδῃ post μου coll A   24 ἐγίνετο L   τι: τε AL om V   25 μειζόνων V   25 φιλοσοφεῖ — 26 ὅτι om V, pro quibus inserit ἐφάπτεται δογμάτων, δεικνὺς ὅτι οὐκ ἄναρχον τὸ κακὸν οὕτωσι λέγων   27 τοῦτο δέ ἐστιν: τουτέστιν V

ὅτι οὐ συνθεωρεῖταί σοι ἡ τῆς κακίας ἀρχή. ἀρχὴ γὰρ ὁ θρόνος, ὁ τὴν ἁμαρτίαν κτίζων διὰ προστάγματος. δι' ὧν τὸ μὴ ἐξ ἀϊδίου τὴν κακίαν εἶναι μηδὲ εἰς ἀεὶ παραμένειν αὐτὴν ἐνεδείξατο. ὃ γὰρ μὴ ἀεὶ ἦν, οὐδὲ εἰς ἀεὶ ἔσται. καὶ τὸν τρόπον τῆς τοῦ κακοῦ ἀναιρέσεως διηγεῖται ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ κυρίου μιαιφονίᾳ τὸν ἀφανισμὸν τῆς κακίας προαγορεύων. λέγει γὰρ ὅτι Οὗτοι μὲν θηρεύσουσιν ἐπὶ ψυχὴν δικαίου, καὶ αἷμα ἀθῷον καταδικάσονται. τοῦτο δὲ ἐμοὶ σωτήριον γίνεται. ὁ γὰρ καταδικασθεὶς τῷ θανάτῳ κύριος διὰ τούτου γίνεταί μοι καταφυγή, καὶ οὗτος ὁ θεὸς εἰς βοηθὸν ἐλπίδος τοῖς πεπιστευκόσι καθίσταται, ὃς ἀποδιδοὺς ἐν τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἀφανιεῖ τὴν πονηρίαν τῶν ἡμαρτηκότων, οὐχὶ τὴν φύσιν. οὕτως εἰπὼν τῇ λέξει Ὅτι καὶ ἀποδώσει αὐτοῖς κύριος τὴν ἀνομίαν
528 M. αὐτῶν, καὶ κατὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφανιεῖ αὐτοὺς κύριος ὁ θεός· σημαίνων διὰ τῶν εἰρημένων ὅτι οἱ νῦν τῇ ἁμαρτίᾳ μεμορφωμένοι ἀφανισθήσονται. τῆς γὰρ κακίας οὐκ οὔσης, οὐδὲ ὁ κατ' αὐτὴν μεμορφωμένος ἔσται· ἀπολομένης οὖν τῆς κακίας καὶ ἐν μηδενὶ τοῦ τοιούτου χαρακτῆρος ὑπολειφθέντος, πάντες κατὰ Χριστὸν μορφωθήσονται καὶ μία πᾶσιν ἐξαστράψει μορφὴ ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐπιβληθεῖσα τῇ φύσει.

AVSLQXF 1 ὅτι — 4 ἔσται om V, pro quibus inserit οὐκ ἀΐδιον ἡ πονηρία ἀλλὰ πρόσκαιρον· τὴν μὴ (μὴ sic) ἀπαγόρευσιν. ἀντὶ τῆς οὐ (ρανου eras) στερήσεως εἰληφώς· οὐ γὰρ συνῆν ἐξ ἀρχῆς τῷ θεῷ ἡ κακία καθ' ὥς τινες τῶν ἀφρόνων ἐληρώδησαν· ἀλλ' οὐδὲ νῦν αὐτῷ συνυπάρχει οὔτε συνέσται ποτέ· ᾧ γάρ τινι μὴ συνῆν πώποτε· πῶς αὐτῷ συνθεωρηθήσεται· τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς κότος (sic)· ἢ τίς συμφώνησις χριστοῦ πρὸς βελίαρ·   4 εἰς om F   5 δὲ τῆς V τοῦ κακοῦ: τούτου V   6 μιαιφονίαν A   τὸν—7 προαγορεύων om V   7 προσαγορεύων L   θηρεύουσιν AVLF v   9 ἐμοί: χυθέν· ἐμοὶ V   10 διὰ—καταφυγή om V, pro quibus inserit τὸν βασιλεύοντα δι' ἁμαρτίας θάνατον καταλύσας. ζωὴν ἄλυτον τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐβράβευσεν ὅς μοι καταφυγὴ γέγονεν   οὕτως F   11 βοήθειαν AV (corr man pr)   post τοῖς inserit εἰς αὐτὸν V   11-12 ἀποδώσει V   δικαιοκρισία V   ἀφανιεῖ: προαφανίσας τὰ τῆς ἁμαρτίας βασίλεια V   13 τὴν post οὐχί—21 φύσει om V   15 κατὰ om SL   17 μεμορφωμένοι ante τῇ coll A   21 ἐπαστράψει SLX

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Μετὰ ταῦτα πρόεισι κατὰ τὸ ἀκόλουθον μηδενὶ τῶν μουσικῶν συγκεχρημένος ὀργάνων. ἀλλὰ διὰ τῆς ἰδίας φωνῆς τὸν εὔφημον αἶνον διὰ τῆς ᾠδῆς ἀνατιθεὶς τῷ θεῷ. φησὶ γὰρ Αἶνος ᾠδῆς τῷ Δαβίδ. καὶ αὕτη δὲ τοῖς Ἑβραίοις ἡ ἐπιγραφὴ οὐκ ἔστι. προκαλεῖται γὰρ τοὺς ἀκούοντας εἰς κοινωνίαν ἀγαλλιάματος καὶ εἰς ἀλαλαγμὸν ἐπινίκιον, Δεῦτε, λέγων, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ· ἀλαλάξωμεν τῷ θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν. καί τινα πρὸς τῷ τέλει καταφορικωτέραν ἀπειλὴν κατὰ τῶν ἀπιστούντων ἔχει τῶν τὴν αὐτὴν ἐπιδειξαμένων κακόνοιαν ἔν τε τοῖς τεσσαράκοντα ἔτεσι τῆς ἐν ἐρήμῳ διαγωγῆς, ἐν οἷς τὸν εὐεργέτην παρώξυναν καὶ μετὰ ταῦτα τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διὰ τοῦ εὐαγγελίου κατάπαυσιν τῆς ἁμαρτίας μὴ προσδεχόμενοι, οἷς ἐξῆν σήμερον ἀκούσασι τῆς φωνῆς τοῦ δι' ἡμᾶς εἰς τὸ σήμερον εἰσελθόντος καὶ ἐκ τῆς προαιωνίου τε καὶ ἀϊδίου μεγαλειότητος εἰς χρονικὴν γένεσιν καταβάντος ἀνοῖξαι ἑαυτοῖς τὴν εἴσοδον τῆς ἀναπαύσεως. ἀλλ' ἀεὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀπιστίαν ὁδηγὸν ἑαυτῶν προβαλλόμενοι ἔν τε τοῖς πρώτοις καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὅρκῳ τῆς εἰσόδου τῆς εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ θεοῦ ἀπεκλείσθησαν. πῶς γὰρ ἂν εἰσέλθοιεν εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ ἑκουσίως ἑαυτοὺς τῆς εὐλογίας ἀλλοτριώσαντες;

Οὕτω καὶ ὁ μετὰ τούτους ὁ πέμπτος τε καὶ ἐνενηκοστὸς τοῖς μὲν ἑβραΐζουσιν ἀνεπίγραφος λέγεται· ἡμῖν δέ ἐστιν ᾠδὴ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῷ θεῷ ᾀσθεῖσα, ὅτε ἀνῳκοδομήθη διαλυθεῖσα ἡ τῆς φύσεως

4 Ps 94, 1 sq   23 Ps 95, 1

AVSLQXF 1 πρόσεισιν corr V   2 συγκεχριμένος in ras scr A   5 προσκαλεῖται Q   8 τῷ post πρός: τὸ V   10 ἐπιδειξαμένω Q   11 τῆ ἐρήμω A   οἷ corr V   παρόξυναν corr V   12 μεταυτὰ L   ἀγγελίου L (εὐ in mg add forte man alt)   13 ἔξον Q   15 ἐλθόντος S   τε om A spat 2 litt in προαιωνίου inter ω et υ A   ἀειδίου A   22 ἀλλοτριώσαντας V   23 ὁ pr om A   τούτοις A   τε ante καὶ om A v (evan Q) habent cett   26 ἀσθεῖσαν SL

ἡμῶν κατασκευή· οὕτω γὰρ ἡ τῆς ἐπιγραφῆς ἔχει λέξις· Αἶνος ᾠδῆς, ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομήθη μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. εὐθὺς δὲ τὸ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον ἐν προοιμίοις ἡ ψαλμῳδία εὐαγγελίζεται λέγουσα· Ἄισατε τῷ κυρίῳ ᾆσμα καινόν. εἰκότως δὲ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ψαλμοῦ τούτου παρὰ τοῖς Ἑβραίοις σεσίγηται, ὅτι μετὰ τὰς εὐαγγελικὰς φωνάς, ἃς ἐν προοιμίοις τῆς ψαλμῳδίας πεποίηται, πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιγράφει τὸν λόγον ἡ προφητεία λέγουσα Ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ, αἱ πατριαὶ
529 M. τῶν ἐθνῶν, ἐνέγκατε τῷ κυρίῳ δόξαν καὶ τιμήν, καὶ προσκυνήσατε τῷ κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἄρατε θυσίας καὶ εἰσπορεύεσθε εἰς τὰς αὐλὰς αὐτοῦ. καὶ πᾶς ὁ ἐφεξῆς λόγος τοιοῦτός ἐστι τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη τῆς εὐλογίας μετάστασιν προαγορεύων. Εἴπατε γάρ, φησίν, ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὅτι κύριος ἐβασίλευσε· καὶ λυθεῖσαν ὑπὸ κακίας τὴν οἰκουμένην κατώρθωσεν, ὥστε ἀσάλευτον εἰς τὸ διηνεκὲς μένειν· ἐφ' οἷς Εὐφραίνονται οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγάλλεται πᾶσα ἡ γῆ, σαλευομένων τῶν θαλασσίων ὑδάτων σὺν τῷ ἰδίῳ πληρώματι. δι' ὧν τροπικῶς τὴν ἐναντίαν ἐνδείκνυται δύναμιν ταρασσομένην τε καὶ ἀστατοῦσαν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ, ὅταν οὐρανοὶ γενώμεθα τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ διηγούμενοι ἢ γῆ διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν καρποφορίας εὐλογουμένη. Σαλευθήτω γάρ, φησίν, ἡ θάλασσα καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. χαρήσεσθαι δὲ τὰ πεδία λέγει, τὸν ὁμαλὸν ἐν ἀρετῇ βίον πεδία λέγων, οὗ καὶ ὁ Ἠσαΐας ἐν τοῖς ἰδίοις λόγοις ἄλλῳ μέμνηται τρόπῳ, ἀναπληροῦσθαι μὲν κελεύων τὰς φάραγγας, καταστέλλειν δὲ τοὺς βουνοὺς καὶ τὰ ὄρη. ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν μοι δοκεῖ ἢ τὰς

2 Ps 95   25-27 Is 40, 4

AVSLQXF 3 τῆς om QF   5 εἰκότος corr V   7 ἃς: αἳ L   8 ἐπιγραφή L   10 ἐθῶν V   11 καὶ—12 αὐτοῦ om AV   14 προσαγορεύων L   ὁ κύριος L   15 λυθεῖσαν L (ει in ras scr)   16 ἐφ' οἷς: ἔφη ἔτι Q   ἐφ' ἧς F   17 οἱ om L   21 ἡ AL   23 αὐτοῖς Q   χαρήσεσθαι: χαρίσεσθαι AF χαρήεσθαι V χαρεσε [σθαι] Q   24 πεδία pr: παιδία LQ πεδία F (ε ex α ut vid corr)   25 ἐν om QXF   ἰδίαις ut vid Q

ἐλλείψεις τε καὶ ὑπερπτώσεις τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδευμάτων θεραπεύειν βουλόμενος ταῦτα λέγειν, ὥστε μήτε δι' ἐλλείψεως τοῦ ἀγαθοῦ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον κοιλαίνεσθαι μήτε ἀνωμαλεῖν διὰ τῆς ὑπερπτώσεως. Χαρήσεται γάρ, φησίν, τὰ πεδία καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς.

Παραπλησίως δὲ καὶ ὁ μετ' αὐτὸν ψαλμὸς οὐ παρεδέχθη τῇ τῶν Ἑβραίων ἐπιγραφῇ, διότι τὰ ἡμέτερα λέγει καὶ τῆς ἡμετέρας γῆς τὴν κατάστασιν τῷ λόγῳ εὐαγγελίζεται. ἀνατίθησι γὰρ τῷ Δαβὶδ τὴν ψαλμῳδίαν ἡ ἐπιγραφὴ οὕτως ἔχουσα· Τῷ Δαβίδ, ὁπότε ἡ γῆ αὐτοῦ κατεστάθη. τὸ δὲ αὐτοῦ δηλονότι οὐ πρὸς τὸν Δαβίδ, ἀλλὰ πρὸς τὸν θεὸν τὴν σημασίαν ἔχει. ἡ γὰρ πρότερον διὰ κακίας ἀποστᾶσα γῆ νῦν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ ἔσχε τὸ στάσιμον. ἡμεῖς δὲ πάντες ἐσμὲν ἡ γῆ τοῦ θεοῦ, οἱ πρότερον ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀστατήσαντες καὶ διὰ τοῦτο ἐν κατάρᾳ γενόμενοι, μετὰ τοῦτο δὲ τῆς κατάρας ἐξαιρεθέντες καὶ τῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ πάλιν ἐπιτυχόντες στάσεως. καὶ τοῦτο εὐθὺς ἡ ἀρχὴ τῆς ψαλμῳδίας εὐαγγελίζεται, ὅτι τοῦ κυρίου βασιλεύσαντος ἡ γῆ εὐφραίνεται. ὡς ἂν εἴ τις λέγοι, ὅτι τοῦ ἡλίου λάμψαντος ἡ γῆ φωτίζεται· οὕτως ἐπικρατούσης τοῦ κυρίου τῆς βασιλείας ἐν ἡμῖν ἐστιν ἡ εὐφροσύνη τῆς βασιλείας. ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Ὁ κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ· εὐφρανθήτωσαν νῆσοι πολλαί. καλῶς τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τοῖς πειρασμοῖς τὸ ἑδραῖόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐπιδεικνυμένων νήσους ὠνόμασεν, ἃς πάντοθεν μὲν διαλαμβάνει ἡ τῆς κακίας ἅλμη, οὐ μὴν τοσοῦτον ἰσχύει προσπίπτουσα, ὡς καὶ σάλον τινὰ τῷ παγίῳ τῆς ἀρετῆς ἐμποιῆσαι· εἶτα διὰ μέσου τούτων τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως ἐν τῇ
532 M. νεφέλῃ καὶ τῷ γνόφῳ δι' αἰνίγματος ἀποσημαίνει ὁ λόγος.

4 Ps 95,12 6 Ps 96

AVSLQXF 2 pro ταῦτα lectio varia Q 3 ἐκλείψεως Q (ut vid) XF 10 κατεστάθη A (α alt in corr scr ut vid man alt) 18 ὅτι—19 εὐφραίνεται om QF 19 λέγῃ L λέγει X(οι sscr) 22 ἀγαλλιάσεται AVL 23 εὐφρανθήσονται S (ο evan) ἐφρανθήτωσαν v 28 θείας om A 29 ἀποσεμνύναι A

Νεφέλη γάρ, φησί, καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ, καὶ τὰ φοβερὰ τῆς ἀνταποδοτικῆς δυνάμεως ὑποδείξας, δι' ὧν φησιν ὅτι Πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ προπορεύσεται καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἐκκαλύπτει τὴν εὐαγγελικὴν φωταγωγίαν, ἀστραπὰς λέγων τοὺς τοῦ θείου κηρύγματος λόγους, οἳ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκλάμπουσιν· Ἔφαναν γάρ, φησίν, αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ· καὶ τὸ ὕψος τῶν εὐαγγελικῶν μυστηρίων τῷ ἐφεξῆς ὑποδείξας ἐν τῷ εἰπεῖν, ὅτι Ἀνήγγειλαν οἱ οὐρανοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ· καὶ εἴδοσαν πάντες οἱ λαοὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ. τήν τε τῶν εἰδώλων καθαίρεσιν καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῆς τοιαύτης πλάνης προαγορεύσας, ἐν οἷς λέγει Αἰσχυνθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἐπάγει τῶν ἀγαθῶν τὴν σφραγῖδα, τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην τοῦ κυρίου τοῖς ἀνθρώποις ἐμφάνειαν, λέγων· Φῶς ἀνέτειλε τῷ δικαίῳ καὶ τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ εὐφροσύνη.

Καλῶς δὲ καὶ προσφυῶς ἡ τοῦ ἐφεξῆς ἀνεπιγράφου ἀρχὴ πρὸς τὸ πέρας ταύτης τῆς ψαλμῳδίας συνάπτεται. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῷ μὲν δικαίῳ φῶς τε καὶ εὐφροσύνη γίνεται, ὀργὴ δὲ τῷ ἀπιστοῦντι λαῷ. Ὁ κύριος γάρ, φησίν, ἐβασίλευσεν, ὀργιζέσθωσαν λαοί. τίς οὗτος ὁ βασιλεύσας κύριος ὁ τῆς ἀγγελικῆς τε καὶ οὐρανίας ὑπερκαθήμενος φύσεως; διὰ γὰρ τῶν Χερουβὶμ τὸ ἐξέχον τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ὁ λόγος ἐνδείκνυται (οὗ ἡ βασιλεία διάλυσιν τοῦ κακῶς συνεστῶτος ποιεῖ· οὐ γὰρ τὸ οὐράνιον τῶν ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ τὸ γήϊνον εἰς σάλον ἄγει) οὑτωσὶ λέγων τῷ ῥήματι Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ· σαλευθήτω ἡ γῆ. καὶ τὰ

17 Ps 98 (cf 72,21)

AVSLQXF 1 φησί om A 7 τὴν οἰκουμένην Q 8 εὐαγγελίῳ vel -ων corr V τῷ pr: τὸ V ὑποδεῖξαι L 12 λέγει: φησιν S 20 γίνεται om Q ὁ om L γὰρ om L 22 εὐαγγελικῆς Q ἰσχύος post οὐρανίας inserit S 23 φύσεως: κύριος QF v om S χερουβὶμ—ὑπερκοσμίου in ras scr V 24 οὗ L ἡ om L βασίλεια L διαλύουσι L 25 τῶν: τῷ V 26 εἰς σάλλον ex εἰσσάλλον corr V

ἐφεξῆς παρίημι, ὡς ἂν μὴ πολὺν ὄχλον ἐπάγοιμι τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἐξηγήσεως τοσοῦτον εἰπών, ὅτι πάντα πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν βλέπει μέχρι τοῦ τέλους τῆς ψαλμῳδίας. διαμαρτύρεται γὰρ ὅτι οὗτος ὁ βασιλεύσας θεὸς οὐ νῦν ἡμῖν πέφηνε πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀνομαστοῖς τῶν προφητῶν ἐμφανὴς ὁ αὐτός ἐστι. διὸ Μωυσέως μέμνηται καὶ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Σαμουήλ, ὧν ἕκαστος ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν εὐσεβείας περίβλεπτός ἐστι καὶ ἀοίδιμος. προστίθησι δὲ τῷ λόγῳ καὶ τῆς νεφέλης τὸν στύλον, ἐν ᾧ πρὸς αὐτοὺς ὁ θεὸς διελέγετο, διδάσκων, οἶμαι, τοὺς ἀπίστους διὰ τούτου μὴ ξενίζεσθαι πρὸς τὴν δι' ἀνθρώπου γενομένην ἡμῖν τοῦ θεοῦ ὁμιλίαν. ὁ γὰρ τότε ἐν τῷ στύλῳ τῆς νεφέλης λαλήσας θεὸς μετὰ ταῦτα ἐφανερώθη ἐν σαρκί. ὥστε εἴ τις ἀναξίαν λέγοι τὴν σάρκα τοῦ δι' αὐτῆς ἡμῖν τὸν θεὸν λαλῆσαι, οὐδ' ἂν τῷ στύλῳ τῆς νεφέλης τὴν ἀξίαν προσμαρτυρήσειεν. τί γὰρ ἐν αὐτῇ τοιοῦτον, ὡς τῆς θείας μεγαλειότητος ἄξιον κρίνεσθαι; εἰ δὲ πιστὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἐστὶ τὸ ἐν στύλῳ νεφέλης τὸν θεὸν λαλῆσαι, μηδὲ τὸ ἐν σαρκὶ αὐτὸν λελαληκέναι ἄπιστον 533 M. ἔστω, ἄλλως τε καὶ τοῦ Ἠσαΐου τὴν σάρκα διὰ τῆς νεφέλης νοήσαντος· Ἰδοὺ γάρ, φησί, κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης. καὶ τοὺς ἑπομένους αὐτῷ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης ὀνομάζει νεφέλας, ἐν οἷς φησιν· Τίνες οἵδε ὡς νεφέλαι πέτανται; ὡς διὰ τῆς τῶν νεφελῶν ὁμωνυμίας τὸ συγγενὲς τῆς τοῦ κυρίου σαρκὸς πρὸς τὴν λοιπὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ἐνδείξασθαι. πρὸς τοῦτον οὖν τὸν θεὸν τόν ποτε μὲν διὰ νεφέλης, μετὰ ταῦτα δὲ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις λαλήσαντα, φησὶ προϊὼν ὁ Δαβίδ· Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, σὺ ἐπήκουες αὐτῶν. ὁ θεός, σὺ εὐίλατος ἐγίνου αὐτοῖς καὶ ἐκδικῶν ἐπὶ πάντα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτῶν.

19-20 Is 19, 1 22-23 Is 60, 8 27 Ps 98,8

AVSLQXF 1 ἀκολουθία V (-λο- in ras ut vid scr) 3 τοῦ om, sscr F 6 μωϋσέος SF 7 τοῦ om SX τὸν om AS v 11 ἀνθρώπους A τοῦ θεοῦ om QF 12 τῷ om, sscr F 13 λέγει X (sscr οι) 18 λελαληκέναι vel -ται in corr scr F 19 ἀλλ' ὥστε QX 22 φησιν ὅτι SLQXF τίνες: τίς V 23 πέτονται VL νεφῶν QF 24 λυπὴν V 26 τοῖς ἀνθρώποις ante διὰ σαρκὸς coll V 27 προσιὼν corr V 28 σὺ om L ἐγένου L

Ὡς δ' ἂν μή τις πρὸς τὴν οἰκονομίαν βλέπων εἰς ταπεινάς τινας καὶ ἀνθρωπίνας ὑπολήψεις περὶ τὸ θεῖον κατολισθήσειεν, ταύτην ἐπὶ τέλει τῆς ψαλμῳδίας ἐπάγει τὴν φωνὴν πρὸς ἡμᾶς τρέψας τὸν λόγον· Ὑψοῦτε κύριον τὸν θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν. τὴν δὲ διάνοιαν τῶν εἰρημένων ταύτην εἶναι ὑπονοοῦμεν, ὅτι ὦ ἄνθρωποι, μεμήνυται μὲν ὑμῖν, ὡς δυνατὸν δέξασθαι τὴν ἀνθρωπίνην ἀκοήν, τὰ θεῖα μυστήρια. ὑμεῖς δὲ διὰ τούτων ὁδηγηθέντες πρὸς τὴν εὐσεβῆ θεογνωσίαν, ὅσον χωρεῖ ὑμῶν ὁ λογισμός, τοσοῦτον τοῦ θεοῦ τὴν δόξαν ὑψώσατε, εἰδότες ὅτι ὅταν ὑπερταθῇ ὑμῶν ἡ διάνοια καὶ πᾶσαν παρέλθῃ ὑψηλὴν φαντασίαν ἐν ταῖς περὶ θεοῦ ὑπολήψεσι, τότε τὸ παρ' ὑμῶν εὑρισκόμενον καὶ προσκυνούμενον οὐκ αὐτὴ ἡ μεγαλειότης τοῦ ζητουμένου ἐστίν, ἀλλὰ τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, τὸ ὑποβεβηκὸς διὰ τούτου καὶ κάτω κείμενον τῆς διανοίας ἡμῶν συγκρίσει τῆς ἀνεφίκτου καταλήψεως διερμηνεῦον.

Εἶτα μετὰ τοῦτο οὐκ ὀλίγων ἐν τῷ μέσῳ παρεθέντων ψαλμῶν, ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ, ὃν πολλοστὸν ἐν τοῖς καθ' Ἑβραίους ἀνεπιγράφοις ἔταξεν, διαρρήδην θεολογεῖ τὸν μονογενῆ θεόν, ἐκείνῳ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως ἀνατιθεὶς τὴν αἰτίαν. λέγει γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως τοῦ Δαβὶδ ὄντα τὸν ψαλμὸν τοῦτον ἀνεπίγραφον εἶναι παρ' Ἑβραίοις. σημαίνει δὲ τὸ ἐκείνους τὸν σκοπὸν τῆς προφητείας ταύτης μὴ παραδέχεσθαι. ἔχει δὲ ἡ ἐπιγραφὴ οὕτως· Τοῦ Δαβὶδ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, ἀνεπίγραφος παρ' Ἑβραίοις. τοῦ δὲ ψαλμοῦ τούτου τὴν διάνοιαν ἐπὶ καιροῦ ἐκθησόμεθα, νῦν δὲ ἡμῖν ἐξαρκέσει τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι

18 Ps 103

AVSLQXF 1 δ' om QF 4 ἡμῶν om L 8 ἀνθρωπίνην om QF 11 ὅταν corr Mc Donough. ὅσον ἂν libri 13 τότε corr Mc Donough. τό τε vel similia temptant codd 17 διερμηνεῦον Jaeger: διερμηνεύων codd διερμηνευόντων Mc Donough 16 τῆς alt F (η ex corr scr) 18 παρεληλυθόντων A 19 ἑκατόστω F (τὸ ex corr) πολλοὶ τὸν L καθ': παρ' v 20 ἔδειξεν A v ὁμολογεῖ S

ἡ αὐτὴ αἰτία, ἡ κατὰ τὴν ἀπιστίαν λέγω τῶν Ἰουδαίων, καὶ τούτου τὴν ἐπιγραφὴν ἀπαράδεκτον τοῖς Ἑβραίοις ἐποίησε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Χρὴ δὲ μηδὲ τὸ διάψαλμα παραδραμεῖν ἀθεώρητον. τοῖς μὲν οὖν πρὸ ἡμῶν μεταβολὴν τοῦ νοήματος ἢ προσώπου ἢ πράγματος σημαίνειν ἐνομίσθη τὸ διάψαλμα· ἡμεῖς δὲ τάς τε τῶν πατέρων ὑπολήψεις οὐκ ἀποβάλλομεν καί τι καὶ παρ' ἑαυτῶν ἐννοῆσαι πρὸς τὴν τοῦ ῥητοῦ τούτου σημασίαν οὐ κατοκνήσομεν. τοιαύτην οὖν τινα τοῦ διαψάλματος κατελάβομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι προϊούσης κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς
536 M. ψαλμῳδίας, εἴ τις ἐγένετο μεταξὺ προφητεύοντος τοῦ Δαβὶδ ἑτέρα τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔλλαμψις καὶ προσθήκη τις τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν χαρίσματος ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεχομένων τὴν προφητείαν, ἐπέχων ἑαυτοῦ τὴν φωνὴν καιρὸν ἐδίδου τῇ διανοίᾳ δέξασθαι τῶν νοημάτων τὴν γνῶσιν τῶν γινομένων ἐν αὐτῷ παρὰ τῆς θείας ἐλλάμψεως. καὶ ὥσπερ πολλάκις τινὲς ἢ ἐν ὁδῷ συμβαδίζοντες ἢ ἐν συμποσίοις τισὶν ἢ ἐν συλλόγοις μετ' ἀλλήλων διαλεγόμενοι, εἴ ποθεν ἀθρόως ἤχησις ταῖς ἀκοαῖς προσβάλοι, παυσάμενοι τοῦ λόγου πρὸς τὸν ἦχον τῇ διανοίᾳ συντείνονται, σχολὴν παρέχοντες δι' ἡσυχίας τῇ ἀκοῇ τοῦ γνῶναι τοῦ ἤχου τὴν δύναμιν, εἶτα παυσαμένης τῆς προσηχούσης φωνῆς πάλιν τῶν πρὸς ἀλλήλους ἔχονται λόγων· οὕτως ὁ μέγας Δαβὶδ ὑποφητεύων τῷ πνεύματι, ἅ τε φθάσας μεμαθήκει,

4 sq Ps 2, 2; 3, 3-5 etc. cf. 109, 14

AVSLQXF 2 post ἐποίησε spat fere x litt habet S 4 περὶ τοῦ διαψάλματος ἑρμηνεία in mg scr V ἕως ὧδε (sic) περὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τῶν ὧδε (sic) περὶ τοῦ διαψάλματος in mg scr Vat. gr. 1433, quod ex S (ubi plura e mg perdita sunt) transcripsit περὶ τοῦ διαψάλματος in mg scr F 6 ἀποβάλομεν F 8 κατοκνήσαμεν V τοῦ in ras scr V διαψάλματος F (-ος ex corr scr) 10 ἥτις AQF v 11 τις: τῇ L τοῦ om AVL 13 ἐπεῖχεν QF αὑτοῦ QXF καὶ ρὸν corr V καὶ καιρὸν QF 18 ἀθρόον QF παυσαμένου AV 22 λόγον V 23 τῳ om v ἄστε VL μεμαθήκη Q

διεξῄει τῇ μελῳδίᾳ· καὶ εἴ τι μεταξὺ λέγων ἐπεδιδάσκετο, ὑπέχων τῷ πνεύματι τῷ ἐνηχοῦντι τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν καὶ κατασιγάζων τὸ μέλος, ὧν ἂν πλήρης ἐγένετο νοημάτων, ταῦτα διεξῄει πάλιν ἐνείρων τῇ μελῳδίᾳ τοὺς λόγους. ἔστιν οὖν τὸ διάψαλμα, ὡς ἄν τις ὅρῳ περιλαβὼν εἴποι, μεταξὺ τῆς ψαλμῳδίας γενομένη κατὰ τὸ ἀθρόον ἐπηρέμησις πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ θεόθεν ἐπεισκρινομένου νοήματος. ἢ οὕτω μᾶλλον ἄν τις ὁρίσαιτο τὸ διάψαλμα εἶναι διδασκαλίαν παρὰ τοῦ πνεύματος τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον ἐγγινομένην, τῆς περὶ τὸ νόημα τοῦτο προσοχῆς τὸ συνεχὲς τῆς μελῳδίας ἐπικοπτούσης. ὡς δ' ἂν μὴ νομισθείη τοῖς πολλοῖς σημεῖον γίνεσθαι τὴν σιωπὴν τοῦ ἐπιλελοιπέναι τὸν προφητεύοντα τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος δύναμιν, τούτου χάριν τινὲς τῶν ἑρμηνέων ἀντὶ τοῦ διαψάλματος τὸ Ἀεὶ τοῖς διαλείμμασι τούτοις ἐγγράφουσιν, ὡς ἂν διὰ τούτου μάθοιμεν ὅτι ἡ μὲν παρὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν τῇ ψυχῇ διδασκαλία πάντοτε ἦν, ὁ δὲ ἑρμηνεύων τὰ ἐγγινόμενα θεόθεν τῇ ψυχῇ νοήματα λόγος οὐ πάντοτε ἦν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξεφώνει τῆς διανοίας, τὸ δὲ ὑπεδέχετο. ἐν ᾧ μὲν οὖν ἐξηγόρευε τὰ ἐντυπωθέντα τῇ διανοίᾳ νοήματα, προῄει δι' ἀκολούθου ἡ ψαλμῳδία· εἰ δέ τι τῶν θειοτέρων αὐτοῦ τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν περιήχησεν, ὅλος τῆς ἀκροάσεως ἦν κατασιγάζων τὸ μέλος.

Ἀεὶ τοίνυν τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ παρὰ τὸν τῆς σιωπῆς καιρὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ὁ λόγος ἐν διαλείμμασιν ἦν (τὸ δὲ διάλειμμα παρὰ τῶν ἑρμηνευσάντων ὠνομάσθη διάψαλμα)· τῆς δὲ θεωρηθείσης ἡμῖν διαιρέσεως ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ τῆς

14 Field, ibid 89, 94, 97, 219, 221, 222 27 cf p 38 sq.

AVSLQXF 1 διεξείη ALQ διεξίει V ὑπεδιδάσκετο 2 πνεύματι τῷ Jaeger: πνευματικῶς libri v 4 διεξείη ALQ διεξίει V 6 γενομένης corr V 7 ἐπισκρινομένου ut vid corr A ἐπικρινομένου v 8 ορίσαι τὸ (sic) L (ras unius litt ante ορίσαι) τὸ om SQXF 11 μελωδίας: ψαλμωδίας QF μὴ om A 12 γενέσθαι A τοῦ: τὸ S 15 δ' ἂν A τοῦτο V 18 λόγος om Q 20 προήει SLX προείη AVQF προσήει v 22 ὑπερήχησεν QXF ὅλως V 24 ἀεὶ: εἰ A 25 διαλείμματος V 27 τῆς in ras scr F πᾶσι Q

ψαλμῳδίας πενταχῇ διῃρημένης δυνατόν ἐστι καὶ ἐκ τούτων ἀληθῆ τὴν αἰτίαν ἀποδειχθῆναι, ἣν ἐνοήσαμεν, ὅτι διά τινος προσαγωγῆς ἀεὶ πρὸς τὸ ὑψηλότερον δι' ἑκάστου τῶν τμημάτων χειραγωγεῖται ὁ δι' αὐτῶν ὁδηγούμενος· μόνον γὰρ τὸ τελευταῖον τῶν τμημάτων ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐφ' ἑκάστου ψαλμοῦ συνεχῆ τε καὶ ἀδιάσπαστον τὴν ὑμνῳδίαν ἔχει, οὐδαμοῦ διαιρουμένην τῷ διαψάλματι. ἥ τε γὰρ ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀναβαθμῶν ᾠδὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον καὶ ὧν ἐπιγραφή ἐστι τὸ Ἀλληλούϊα. δείκνυται γάρ, ὡς οἶμαι, διὰ τῆς τοιαύτης παρατηρήσεως, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις, ἅτε 537 M. δὴ κατωτέροις οὖσι, χώραν ἔχει ὁ τὰ ὑψηλότερα ἐπεκδιδάσκων νοήματα, καὶ μεταξὺ παρενείρων <τι> τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον δυναμένων ἀναγαγεῖν τὴν διάνοιαν. ἡ δὲ διὰ τῶν ἀναβαθμῶν τελείωσις καὶ οἷς προγραφή ἐστι τὸ Ἀλληλούϊα, ἅτε δὴ τοῦ ἀκροτάτου τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν νοουμένων ἐπειλημμένη, οὐδεμιᾶς προσθήκης ἐστὶν ἐπιδεής, αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ διὰ πάσης κατηρτισμένη τῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ τελειώσεως· ὅπερ καὶ ἡ διάνοια τῆς ἐπιγραφῆς ἐπὶ τούτων μαρτύρεται, αἶνον θεοῦ τὸ ὑπερκείμενον ἅπαν κατονομάζουσα. ὥσπερ γὰρ ἡ κατὰ τὰς ἡλικίας τῶν σωμάτων ἀναδρομὴ ὅρον ἔχει τὸ τῆς φύσεως στάσιμον, μεθ' ὃ τὴν ἐπὶ τὸ μεῖζον προσθήκην οὐ παραδέχεται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ διαμένει πρὸς πάντα τὸν ὑπόλοιπον χρόνον, οὕτως ἐστὶ καὶ τῶν θείων διδαγμάτων αὔξησίς τε καὶ στάσις, δι' ὧν τούς τε νηπιώδεις καὶ ἀτελεῖς τὴν διάνοιαν ταῖς καταλλήλοις τροφαῖς τιθηνουμένη διὰ γάλακτός τε καὶ τῶν τοιούτων εἰς αὔξησιν ἄγει, καὶ τοῖς ἤδη τελείοις τὴν στερεὰν προτίθησι

14 Pss 119-133

AVSLQXF 1 τῆς ante πενταχῇ habet v, sed uncis inclus 3 τῶν om QF 4 τμήματος QF διὰ L αὐτὸν Av 5 τὸ om v 12 <τι> ante τῇ emend Jaeger 13 τῶν τε L δυνάμεων Q 14 διὰ om AV προγραφῆς V 15 τῶν: τὸν V 16 νοουμένων: ἡγουμένων ci Jaeger ἐπιλ[ει vel η]μμένου Q 17 αὐτῇ corr S τῆς om A 18 δὴ post ὅπερ inserit v τῆς om v 19 ὑποκείμενον AVL 20 τῶν: τῷ V (ν sscr V²) 21 μεθὸν V 22 αὐτῷ AV 24 ἡ αὔξησις Q 27 καὶ ante εἰς inserunt AVL

τράπεζαν τοῖς διὰ τῶν ἄλλων μαθημάτων προγυμνασθεῖσι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια.

Οὐκοῦν τὸ μηδαμοῦ χρείαν γενέσθαι κατὰ τὸ ἔσχατον τμῆμα τοῦ ἐν διαψάλματι τῶν ὑψηλοτέρων τι νοημάτων ἐκδιδαχθῆναι τὸν ὑποφήτην τοῦ πνεύματος σαφὲς ἂν εἴη τεκμήριον τὸν περὶ τούτου λόγον κατανοῆσαι, προθέντα ἐκεῖνα τῆς ψαλμῳδίας τὰ μέρη τὰ διεσταλμένα τῷ διαψάλματι· ἐν τῷ τρίτῳ τὴν γενομένην ἐκ τῆς τῶν ἐχθρῶν ἐπαναστάσεως αὐτῷ συνοχήν τε καὶ ἀμηχανίαν προειπών, εἶτα διαστείλας τὸ μέρος τῷ διαψάλματι, τὴν σωτήριον ἐκείνην φωνὴν ἐπιθαρσήσας τῷ κατὰ τὸ ἀπόρρητον αὐτῷ ἐνηχήσαντι, ὅτι Σὺ δέ, κύριε, ἀντιλήπτωρ μου εἶ, δόξα μου καὶ ὑψῶν τὴν κεφαλήν μου· πάλιν ἐν διαλείμματι τὴν μελῳδίαν ποιήσας, μετὰ τὴν εὐχάριστον ἐκείνην φωνὴν ἣν πεποίηται λέγων Φωνῇ μου πρὸς κύριον ἐκέκραξα, καὶ ἐπήκουσέ μου ἐξ ὄρους ἁγίου αὐτοῦ, διδάσκεται τίς ἐστι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ἀμηχανίας ἡ λύσις. καὶ τὸ κατὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου μυστήριον διδαχθεὶς ἐν τῇ γενομένῃ κατὰ τὸ ἀθρόον ἐλλάμψει τοῦ πνεύματος αὐτὸ τὸ πρόσωπον τὸ δεσποτικὸν ὑποδύεται καί φησιν Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι κύριος ἀντιλήψεταί μου. τὸ δὲ δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι τὴν ἑκάστῳ τῶν ῥημάτων ἐγκειμένην διάνοιαν παρέλκον ἂν εἴη, τοῦ λόγου πρὸς ἕτερα σπεύδοντος. χρὴ γὰρ πιστώσασθαι τὴν ἀποδοθεῖσαν περὶ τοῦ διαψάλματος ἔννοιαν ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραμμένων συνιστῶντας τὸν λόγον καὶ ἐν τῷ τετάρτῳ διαψάλματι, δι' οὗ τὸ ἴσον μανθάνομεν.

12-13 Ps 3, 4 sq 26 Ps 4

AVSLQXF 5 ἐκδιδαχθῆναι—6 τεκμήριον om A εἰσδιδαχθῆναι Q 6 εἴη post τεκμήριον coll V τὸν—λόγον: ἐκ τῶν—λόγων A τοῦ forte post τεκμήριον supplendum est προσθέντα v 8 γὰρ ante τρίτῳ inserit v γινομένην F 10 σωτηρίαν L 11 τῷ: τὸ AV 12 εἰπών· ὅτι A εἶ: ἡ L 13 ὑψῶ F (ν sscr) 15 πεποίητε V ποιεῖται F (πε sscr) 17 ἀνθρώπων V 22 ἑκά-στων V 24 ἀποθεῖσαν corr V περὶ om A 26 τετάρτῳ διαψάλματι: δαυὶδ L διάψαλμα VLQXF

πάσῃ γὰρ τρόπον τινὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει περὶ τῆς τῶν σπουδαζομένων ματαιότητος ἐμβοᾷ βαρυκαρδίους ὀνομάζων τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, οἷς τὸ μάταιόν τε καὶ ἀνυπόστατον ψεῦδος ἐν ἀγάπῃ ἐστί. πάλιν ἐπηρεμήσας ὑποδείκνυσιν ἐν τίνι ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Γνῶτε γάρ, φησίν, ὅτι ἐθαυμάστωσε κύριος τὸν ὅσιον αὐτοῦ· δεικνύς, οἶμαι, διὰ τοῦ ὁσίου τὸν κύριον, καθώς φησιν Μωυσῆς· Ὅτι δίκαιος καὶ ὅσιος ὁ κύριος.
540 M. εἶτα συμβουλὴν καταθέμενος, δι' ὧν ἄν τις ἐν καθαρότητι παρέλθοι τὸν βίον κριτής τε καὶ ἐπιγνώμων τῶν τῆς ψυχῆς διανοημάτων γενόμενος, ἐν οἷς φησιν ὅτι Ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε· πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἀναχωρήσας τὴν ἀναίρεσιν τῆς νομικῆς ζῳοθυσίας αὐτός τε ἤκουσε καὶ ἐμβοᾷ τοῖς ἀκούουσι· λέγει γὰρ μηδὲ ἐν ταῖς τῶν ἀλόγων ζῴων ἐπελπίζειν σφαγαῖς τὸν τοῦ ψυχικοῦ καθαρσίου δεόμενον, ἀλλ' ἐπιγνῶναι ποίαις ὁ θεὸς εὐαρεστεῖται θυσίαις. διό φησιν· θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ κύριον. οὕτως καὶ κατὰ τὸν ἕβδομον τῶν ψαλμῶν προηγεῖται μὲν ὁ τῆς ἐντεύξεως λόγος, ἐν ᾧ δικαιολογεῖται πρὸς τὸν δίκαιον κριτὴν ὅτι οὐκ ἐξ ἀνταποδόσεως γίνεται παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἡ κακία, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀρχηγοὶ τῆς πονηρίας γίνονται· καὶ ὅτι ἴσον εἰς ἁμαρτίαν οἴεται, καὶ προκατάρξαι κακίας καὶ τοῖς ἴσοις ἀμύνασθαι τὸν ἀπάρχοντα. καὶ ταῦτα εἰπὼν πάλιν ὑπέχει τὴν ἀκοὴν τῷ τὸ μέγα φανεροῦντι τῆς εὐσεβείας μυστήριον, δι' οὗ γίνεται ἡ κατὰ τῶν ἀληθινῶν ἐχθρῶν παρὰ τοῦ κυρίου

2 sq Ps 4, 3 sq.   7 Deut 32,4   10 Ps 4,5 sq   18 sq. Ps 7, 7 sq

AVSLQXF 4 καὶ ante πάλιν inserit AV   5 post ἀλήθεια add μᾶλλον δέ τίς ἐστιν ἡ ἀλήθεια SLX   ἔγνωτε SLQXF v   7 μωσῆς L   8 ἂν ex ων ut vid corr F   10 ὅτι om QXF   λέγεται corr ut vid V   11 inter ὑμῶν et ἐπὶ ras iv litt S   κατανύγηται V   16 τῷ δικαίῳ post θυσίαις inserit L   διό om L   20 παρὰ ex περὶ ut vid corr S   ἀλλ' ὅτι AV   22 post καὶ pr τὸν add AV   προκατάρξαντα AV   προκατάρξας L   23 ἀπάρχοντα: κατάρξαντα S (κατ et ξ in ras scr)   ὑπηχεῖ AV   ὑπέχει F (ει in ras scr)   24 τῷ post μέγα coll A   φανεροῦντι V (φα in ras scr)   25 γίνεται om S   ἐχθῶν V

ἐκδίκησις. οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως καθαιρεθῆναι τῶν ἀντικειμένων τὸ στῖφος, μὴ τοῦ κυρίου ὑπὲρ ἡμῶν ἀναστάντος· τῆς δὲ ἀναστάσεως θάνατον δεῖ πάντως προηγήσασθαι. ὁ τοίνυν τὴν ἀνάστασιν τοῦ κυρίου μηνύσας τὸ συνημμένον τῇ ἀναστάσει συμπαρεδήλωσεν, λέγω δὴ τὸ κατὰ τὸ πάθος μυστήριον. οὗ χάριν θεοφορηθεὶς ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἐπισκηνώσεως, Ἀνάστηθι, φησί, κύριε, ἐν ὀργῇ σου, ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν μου, σημαίνων διὰ μὲν τῆς ὀργῆς τὴν ἀνταποδοτικὴν δύναμιν τοῦ δικαίου κριτοῦ διὰ δὲ τῶν ἐφεξῆς τὸν ἀφανισμὸν τῆς κακίας. ἐχθρὸν γὰρ τῇ φύσει μόνον τὸ ἐξ ἐναντίου τῷ ἀγαθῷ θεωρούμενον, ὅπερ ἐστὶν ἡ κακία, ἧς τὸ πέρας ἀφανισμός ἐστι καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταχώρησις. ὁ τοίνυν εἰπὼν ὅτι Ὑψώθητι ἐν τοῖς πέρασι τῶν ἐχθρῶν μου προμηνύει διὰ τοῦ περατωθῆναι τῶν ἐχθρῶν τὴν κακίαν τὸ μηκέτι τὸν εἰς κακίαν δρόμον τῇ ζωῇ ὑπολείπεσθαι. ὡς γὰρ πέρας νόσου ἡ ὑγίεια καὶ πέρας ὕπνου ἡ ἐγρήγορσις γίνεται (οὔτε δὲ ὁ καθεύδων, ἕως ἐν τῷ ὕπνῳ ἐστί, πέρας τοῦ ὕπνου ἔχει οὔτε ὁ νοσῶν [τῆς ὑγιείας] ἐν πέρατι τοῦ ἀρρωστήματος γίνεται· ἀλλὰ διαδεξαμένης τὸν μὲν ἄρρωστον τῆς ὑγιείας, τὸν δέ καθεύδοντα τῆς ἐγρηγόρ-

7 Ps 7,7

AVSLQXF 5 πάθος: πλῆθος L   7 φησιν sscr A² ut vid   8 σου AS v   10 τῶν: τὸν A   τὸν ἀφανισμὸν τῆς κακίας: τὴν τοῦ διαβόλου (λ in ras) κατάλυσιν (λυ in ras iii litt) V   12 ἧς-p. 114, 4 κατωνόμασεν om V pro quibus inserit κακίαν δὲ οὐκ ἄν τις ἁμάρτοι, τὸν διάβολον καλῶν· πέρας δὲ αὐτοῦ ἡ ἐξουσία ἐστίν· πρὸ γὰρ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας αὐτὸς τὴν οἰκουμένην ἐπλήρου βασιλεύων πάντων τῶν γηγενῶν, καὶ τὸ θεῖον σέβας σφετεριζόμενος· μετὰ δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν (ου ex ο corr, σιαν in mg add man alt) τῆς ἐξουσίας ἀφερεθεὶς· καὶ δραπέτου δίκην δεσμευθεὶς· ὑπο τῶν ὑποχειρίων ἐμπαίζεσθαι καὶ καταπατεῖσθαι ὁ ποτὲ τύραννος καταδεδίκασται· καθά φησιν καὶ ὁ κύριος· ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων· καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ τοῦτο σαφῶς ἐπιστάμενος ὁ προφήτης εὔχεται λέγων· ἀνάστηθι κύριε ἐν ὀργῇ σου καὶ ὑψώθητι καταπολεμήσας τὸν διάβολον εἰς πέρας αὐτοῦ τὸ βασίλειον ἀγαγών V   14 σου Sv   16 ἡ om A   17 ἡ om A   18 περὶ post νοσῶν inserit ALX πρὸ inserit S (ρ ut vid in ras scr) τῆς ὑγιείας libri, quae verba seclusi, cum glossa in textum illapsa esse videantur   19 παρὰ ante τοῦ inserunt QFv

σεως, λέγομεν αὐτοὺς ἐν πέρατι γεγενῆσθαι τοῦ ἐν ᾧ ἑκάτερος ἦν, τὸν μὲν τοῦ ὕπνου, τὸν δὲ τῆς νόσου)· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰς τὸ μακάριον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μεταβολὴν πέρας τῶν ἐχθρῶν κατωνόμασεν. ἕνα δὲ μόνον ἐξηλλαγμένον τρόπον διαψάλματος ἐν πάσῃ τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν κατὰ τὸν ἔνατον ψαλμὸν παρετηρήσαμεν. οὐ γὰρ ἁπλῶς Διάψαλμά φησιν, ἀλλ' Ὠιδὴ διαψάλματος. τάχα μὲν οὖν ἀνέστραπται κατά τι σφάλμα γραφικὸν ὁ λόγος, ὥστε δεῖν λέγεσθαι μᾶλλον, Ὠιδῆς διάψαλμα, καὶ οὐκ Ὠιδὴν διαψάλματος. Πλὴν ἐπειδὴ προσήκει πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν τὸ ἐν τῇ
541 M. Ἀποκαλύψει τοῦ Ἰωάννου κείμενον κρῖμα κατὰ τῶν μεταποιούντων τὰ θεῖα ἐκ προσθήκης ἢ ὑφαιρέσεως, φυλάσσοντες τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τῆς γραφῆς ἀκολουθίαν ἀναζητῆσαι πειρασόμεθα τὴν αἰτίαν τοῦ τῆς ᾠδῆς διαψάλματος, ἥτις ἐστίν. λογιζόμεθα τοίνυν ὅτι ἀπὸ τούτου καὶ μέχρις τοῦ ἐφεξῆς διαψάλματος ἓν διάψαλμα ἦν, τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐντιθέντος τῷ Δαβὶδ τὰ τῆς προφητείας νοήματα. ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ἐπὶ τῶν λοιπῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐγένετο. ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐ κατὰ ταὐτὸν ἐνηργεῖτο ἥ τε κατήχησις ἡ κατὰ τὸ ἀπόρρητον τῇ ψυχῇ παρὰ τοῦ πνεύματος ἐγγινομένη, καὶ ἡ τῆς ἐντεθείσης αὐτῷ γνώσεως ἐξαγόρευσις· ἀλλὰ τῆς καρδίας ἔνδοθεν διδασκομένης ὁ λόγος ἡσύχαζεν. ἐνταῦθα δὲ ὁμοῦ τὰ δύο καὶ κατὰ ταὐτὸν ἐνεργεῖται, καὶ παραγίνεται αὐτῷ μεταξὺ προφητεύοντι ἡ τῶν ὑψηλοτέρων νοημάτων διδασκαλία παρὰ τοῦ πνεύματος καὶ τὸ συνεχὲς τῆς μελῳδίας οὐ διακόπτεται· ἀλλ' ἐμφυὲν τῷ ὀργάνῳ τοῦ προφήτου τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, αὐτὸ κατὰ τὴν ἰδίαν γνώμην κινεῖ τὰ φωνητικὰ αἰσθητήρια, ὡς μήτε τὴν ᾠδὴν διαλιπεῖν μήτε ἐμποδισθῆναι

6 Ps 9, 17 10 sq Apoc 22. 19

AVSLQXF 3 ἀνθρωπίνη Q 4 ἐξηλλαγμένου QF 10 τὸ ex τὸν corr A 11 κείμενον om QF 17 τῷ: τοῦ L 19 οὐ om ALQXF 22 ἀλλὰ γὰρ QF 24 καὶ pr om S καίπερ ἐγγίνεται L 26 παρά: διὰ Q 29 μήτε pr: μηδὲ AVL διαλειπεῖν VL

τὴν διδασκαλίαν τῷ φθόγγῳ· αὕτη γὰρ ἡ διδασκαλία τοῦ πνεύματος τὸ μέλος ἦν, καθὼς ὀνομάζει ὁ Σύμμαχος. ἐν πολλοῖς δὲ μέρεσιν τῆς ψαλμῳδίας εὑρισκομένης τῆς τοιαύτης διαστολῆς, ἀρκοῦν ἂν εἴη διὰ τῶν εἰρημένων ἔφοδον κοινὴν τῆς τοῦ διαψάλματος κατανοήσεως παρασχομένους μηκέτι πᾶσιν δι' ἀκριβείας ἐπεξιέναι τοῖς διαψάλμασι. παρέλκον γὰρ ἅμα καὶ περιττὸν ἐμφιλοχωροῦντα τοῖς ἐγνωσμένοις διὰ τῶν ὁμολογουμένων μηκύνειν τὸν λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄν τις εἰκότως ἐπιζητήσειε, τί δήποτε τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς ἱστορίας ἀσύμφωνός ἐστιν ἡ τάξις τῆς ψαλμῳδίας. εἰ γάρ τις προσέχοι τῷ τε χρονικῷ διαστήματι, ἐν ᾧ γέγονεν ἡ ζωὴ τοῦ Δαβὶδ καὶ τῇ τῶν πραγμάτων ἀκολουθίᾳ, οὐκ ἂν εὕροι τὴν τῶν ψαλμῶν θέσιν τῇ τάξει τῆς ἱστορίας συμβαίνουσαν. φαμὲν τοίνυν ἐπὶ τὸν πρῶτον ἡμῶν τοῦ λόγου σκοπὸν ἀνατρέχοντες, ὅτι οὐδενὸς τούτων μέλει τῷ διδασκάλῳ ἡμῶν. διδάσκαλον γάρ, οἶμαι, ὀνομάζειν δεῖ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθώς φησιν ὁ κύριος· ὅτι Ἐκεῖνος διδάξει ὑμᾶς πάντα. τούτῳ τοίνυν τῷ καθηγητῇ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ διδασκάλῳ πάρεργα τὰ ἄλλα πάντα δοκεῖ, σπουδὴ δὲ τὸ περισώσασθαι τοὺς ἐν τῇ ματαιότητι τῆς ζωῆς πλανωμένους καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ ζωὴν ἐφελκύσασθαι. παντὶ γὰρ τῷ κατά τινα σκοπὸν κατορθουμένῳ τάξις τις ἔπεστι φυσική τε καὶ ἀναγκαία ἡ δι' ἀκολούθου κατορθοῦσα τὸ σπουδαζόμενον. ὥσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν λιθογλύφων, σκοπὸς μὲν αὐτοῖς τῆς ἐργασίας ἐστὶ τὸ πρός τι τῶν ὄντων ὁμοιῶσαι τὸν λίθον, οὐκ εὐθὺς δὲ τὸ ἔργον ἀπὸ τοῦ πέρατος ἄρχεται, ἀλλ'

1 F. Field Origenis hexaplorum ad Ps 9, 17 (vol 2, p 99) 18 Joh 14, 26

AVSLQXF 1 αὐτὴ S 6 πάσῃ Q 10 εἰκότος Q 11 συμφωνός L 12 προσέχει Q τε om Q τε χρονικῷ: τεχνικῷ V (τε ad fin lin) 15 ἐπὶ: ὅτι Q 17 μέλλει LQF γὰρ ἄν VLQFX 18 δεῖν VSLQX 19 διδάξῃ L 20 πάρεργα μὲν S πάντα om F (add in mg man alt) 23 τῷ: τὸ Q σκοπῷ A ἐπέστη ut vid Q 25 τοίνυν om V 27 πέρας L

ἐπιτίθησιν ἀναγκαίαν τινὰ τῇ σπουδῇ τάξιν ἡ τέχνη, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν τὸ σπουδαζόμενον γένοιτο. χρὴ γὰρ πρῶτον μὲν ἀπορρῆξαι τῆς συμφυοῦς πέτρας τὸν λίθον. εἶτα περικόψαι τὰς προβολὰς τῶν ἀχρήστων πρὸς τὴν τοῦ προ-
544 M. κειμένου μίμησιν ἐξεχόντων καὶ οὕτως κοιλᾶναι διὰ τῆς ἐργασίας ἐκεῖνα τοῦ λίθου τὰ μέρη. ὧν ἐξαιρεθέντων, ἄρχεται περὶ τὸ λειπόμενον ἐνορᾶσθαι τὸ σχῆμα τοῦ ζῴου, περὶ ὃ τὴν σπουδὴν ὁ τεχνίτης ἔχει· καὶ μετὰ τοῦτο λεπτοτέροις τισὶ καὶ ὁμαλωτέροις ὀργάνοις περιξέειν τε καὶ ἀπολεαίνειν τὴν τοῦ λίθου τραχύτητα, καὶ τότε τῆς ἀρχετύπου μορφῆς ἐπιβάλλειν τῷ ὑπολελειμμένῳ τὴν ὁμοιότητα, λαμπρύνειν τε μετὰ ταῦτα καὶ λειοτέραν ποιεῖν τοῦ λίθου τὴν ἐπιφάνειαν, δι' ὧν οἶδεν ἡ τέχνη τὸν τοιοῦτον ἐπιβάλλειν κόσμον τῷ ἔργῳ· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πάσης ἡμῶν διὰ τῆς ὑλικῆς προσπαθείας ὥσπερ ἀπολιθωθείσης τῆς φύσεως, ὁ πρὸς τὴν θείαν ὁμοίωσιν λατομῶν ἡμᾶς λόγος ὁδῷ τινι καὶ ἀκολουθίᾳ πρὸς τὸ τοῦ σκοποῦ πέρας προέρχεται, πρῶτον χωρίζων ἡμᾶς οἱόν τινος συμφυοῦς πέτρας, τῆς κακίας λέγω, ᾗ διά τινος σχέσεως ἦμεν προσπεφυκότες· εἶτα περικόπτει τῆς ὕλης τὰ περιττά· μετὰ τοῦτο τυποῦν ἄρχεται πρὸς τὴν ὁμοίωσιν τοῦ σκοποῦ τὸ ἐγκείμενον τῇ περιαιρέσει τῶν κωλυόντων τὴν μίμησιν· καὶ οὕτως διὰ τῆς λεπτοτέρας τῶν νοημάτων διδασκαλίας ἐπιξύων τε καὶ καταλεαίνων ἡμῶν τὴν διάνοιαν, τότε διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς τύπων ἐμμορφοῖ ἡμῖν τὸν Χριστόν· οὗ κατ' εἰκόνα ἐξ ἀρχῆς τε ἦμεν καὶ πάλιν γινόμεθα. τίς οὖν ἐστιν ἡ τῆς γλυφῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν τάξις; ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς ψαλμῳδίας τῆς ἐν κακίᾳ ζωῆς ἀπεσχίσθημεν· ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς διὰ τῆς

AVSLQXF 1 ἀναγκαια V τῇ σπουδῇ om A 5 κοιλᾶν Av 6 τὰ μέρη ante τοῦ λίθου coll S 7 λειπομένων Q 10 τὴν ante τῆς inserit LF τῶ τῆς ut vid Q 11 μορφὴν corr F ἐπιβαλεῖν L ὑπολειπομένω AV 13 οἶδεν: οὐδὲν A ἐπιβάλειν corr ut vid man pr V 14 ὑμῖν A ἡμῖν V 15 φύσεως: ἀνθρωπότητος S 16 ὁ λόγος corr V 19 ᾗ: εἰ AV 22 τῆς V (ς in corr scr) 24 τὸν . . . τύπον Av 26 γενώμεθα L 27 ψυχῶν om A

προσεχοῦς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸ τέλειον προήχθη ἡ μίμησις. σύγκειται τοίνυν τῶν ψαλμῶν ἡ τάξις, ἐπειδὴ τὸ σπουδαζόμενόν ἐστι τῷ πνεύματι, καθὼς εἴρηται, οὐχ ἱστορίαν ἡμᾶς διδάξαι ψιλήν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς ἡμῶν δι' ἀρετῆς κατὰ θεὸν μορφῶσαι. ὡς ἐπιζητεῖ τὸ τῆς διανοίας τῶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς γεγραμμένων ἀκόλουθον, οὐχ ὡς ἡ ἱστορικὴ βούλεται ἀκολουθία. καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ἐκτεθέντος ἡμῖν τοῦ κατὰ τὴν γλυφὴν ὑποδείγματος πολλῶν ἐστιν ὀργάνων πρὸς τὴν τοῦ ἀγάλματος ἀπεργασίαν χρεία τῇ τέχνῃ (τὰ δὲ ὄργανα ταῦτα οὐχ ὁμοίως ἔχει πρὸς ἄλληλα κατὰ τὸν τύπον τοῦ σχήματος, ἀλλὰ τὸ μὲν ἑλικοειδῶς κατὰ τὸ ἄκρον τετύπωται, τὰ δὲ πριονώδη τὴν ἀκμὴν ἔχει· ἄλλα σμιλοειδῶς κατεσκεύασται ἑτέροις περιῆκται τὸ εἶδος εἰς ἡμικύκλιον. πάντα δὲ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ τὸν ἴδιον ἕκαστον καιρὸν ὑπουργεῖ τῷ τεχνίτῃ)· οὕτως τῷ ἀληθινῷ ἐπιστάτῃ τῷ τεχνικῶς διαγλύφοντι ἡμῶν τὰς ψυχὰς πρὸς τὴν τοῦ θείου ὁμοίωσιν οἷον ὄργανά τινα λιθογλυφικὰ αἱ ψαλμῳδίαι παρεσκευάσθησαν, τὴν δὲ τῶν ὀργάνων τούτων χρῆσιν ἡ χρεία τῆς ἐργασίας εἰς τάξιν ἄγει. καὶ οὐ μέλει τῷ τεχνίτῃ πολυπραγμονεῖν, ποῖον ἐν τοῖς ὀργάνοις πρὸ τοῦ ἑτέρου κεχάλκευται, ἵνα τὸ ἐν τῇ κατασκευῇ πρῶτον καὶ ἐν τῇ συνεργίᾳ τῆς γλυφῆς γένηται πρῶτον. ὁ γὰρ τῇ χρείᾳ προσέχων πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ πολλοστὸν ἐκεῖνο ποιεῖ, ὃ συμβουλεύει ἡ χρεία. εἴτε οὖν ἐν πρώτοις τὰ κατὰ τὸν Γολιὰθ καὶ τὸν Σαοὺλ ἐστι πράγματα, εἴτε ἐν ἐσχάτοις τὰ κατὰ τὸν Ἀβεσσαλὼμ καὶ τὸν Οὐρίαν
545 M. καὶ οἱ τοῦ Χουσὶ λόγοι καὶ ἡ κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ συντυχία, μέλει τούτων οὐδὲν τῷ μορφοῦντι διὰ τούτων τὰς καρδίας ἡμῶν, ἀλλ' ὅπως ἂν δι' ἑκάστου τούτων γένοιτό τις πρὸς τὸ

24 sq I Reg 17-31 II Reg 11-18

AVSLQXF 1 ἤχθη AV 8 πολῶν A 10 τὸ μὲν: τὰ μὲν V 12 σμηλοειδῶς VLQXF 14 κατὰ om AV 15 ἐπιστάτη S (επι in corr scr) 18 ἡ sscr F 19 μέλλει LQ 20 κεχάλκευται: καὶ χάλκευται (olim ἐχαλ-) V τὸ: τῶ A 22 ὁ: οὐ L 23 ποιεῖν L 24 τὰ om AV πραγματεία AV 25 τὰ om Q 26 τοῦ sscr F 27 μέλλει L μεταμορφοῦντι QXF 28 τις ex της corr F

ἀγαθὸν ἡμῖν συνεργία. πρὸς τοῦτο βλέπει καὶ ἡ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀκολουθία, καὶ τάξις ἀρίστη γίνεται τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο συνεργούντων ἡμῖν. οἷον ὁ πρῶτος ἀπέστησεν τῆς πρὸς τὸ κακὸν συμφυΐας τὸν ἄνθρωπον· ὁ δεύτερος τίνι προσκολληθῶμεν ὑπέδειξεν τὴν διὰ σαρκὸς τοῦ κυρίου προμηνύσας ἐμφάνειαν, καὶ δείξας ὅτι τοῦτό ἐστι μακάριον τὸ ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθέναι· ὁ τρίτος τὸν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ σοι ἐπανιστάμενον πειρασμὸν προμηνύει, ὡς ἤδη σε χρισθέντα εἰς βασιλείαν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῷ ἀληθινῷ Χριστῷ συμβασιλεύοντα οὐκ ἔξωθεν ἐπιχειρεῖ τοῦ ἀξιώματός σε ἐκβάλλειν, ἀλλ᾽ ἐξ αὐτοῦ σοῦ γενόμενος. οὐ γὰρ ἑτέρωθεν τὴν ἰσχὺν ἔχει καθ᾽ ἡμῶν ὁ πολέμιος οὐδὲ παρ᾽ ἄλλου τινὸς ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος ἐκβαλλόμεθα, εἰ μὴ αὐτοὶ πατέρες τοῦ κακοῦ γεννήματος διὰ τῆς πονηρᾶς ὠδῖνος γενοίμεθα. ὃς ἀνταίρει τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν καὶ ἐπανίσταται τότε καθ᾽ ἡμῶν τὸ κράτος λαμβάνων, ὅταν μολύνῃ τὰς συνοικούσας ἡμῖν ἐν ὑπαίθρῳ τὸ ἄγος κατεργασάμενος· τοῦτ᾽ ἔστιν, ὅταν δημοσιεύσῃ τὴν τῶν ἀρετῶν ἡμῶν διαφθοράν, αἷς ποτε συνῳκήσαμεν.

Ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς πρώτοις οὔπω τετόνωται πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἡμῖν ἡ δύναμις, ὡς κατὰ στόμα ταῖς προσβολαῖς τοῦ ἐναντίου συμπλέκεσθαι, καὶ τὸ φυγεῖν τοῦ τοιούτου τὴν ἔφοδον οὐ μικρὸν εἰς ἀσφάλειαν τοῖς πολεμουμένοις ὁ λόγος ὑπέδειξεν διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ὑποδείγματος,

AVSLQXF 2 [. . .] τῶν [. . .] των [. . .] κοποῦ in mg scr S (περὶ τῆς τῶν ψαλμῶν ἐννοίας· καὶ τοῦ τούτων σκοποῦ in mg scr Vat 1433) 3 ἀκολουθία καὶ τάξις post ἡμῖν iterant AVLQXFv om S ex coniectura ut vid (spat fere xi litt relicto) quem secutus sum 4 πρὸς om S 6 δείξας in ras scr V 7 σοι A (ι in ras scr) 8 ἐπιστάμενον A ἐφιστάμενον v προμηνύσει v σε: δὲ Jaeger 10 δέ τις post ἔξωθεν inserit SQXF 11 ἐκβάλλειν ἀλλ᾽: ἐκλειν L ἐκβαλεῖν Q (ut vid) F ὁ ἐξ F (forsan melius) τοῦ ante σοῦ inserunt Av γεννώμενος S (corr νω ex ο man pr ut vid) ἑτέρωθι ut vid Q 12 ἔχει ante ἰσχὺν coll AV v πόλεμος V 13 ἐκβαλόμεθα F 16 μολύναι ut vid Q 18 δημοσιεύῃ QF διαφορὰν V 21 ἡμῶν corr F 22 ἐναντίου: ἀλλοτρίου Av τὸ: τοῦ AVSLXv 23 ὠφέλειαν v 24 γραφὴν Av

τοῦτό σε διδάσκων, ὅτι ὅταν σοι γένηται Ἀβεσσαλὼμ ὁ τῇ κακίᾳ κομῶν, ὁ ἀδελφοκτόνος, τοῖς τε τιμίοις σου γάμοις καὶ τῇ ἀμιάντῳ κοίτῃ ἐπιλυσσήσας, φεῦγε, καθώς φησιν ὁ κύριος, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἔνι γὰρ τῷ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ, τοῦ τοιούτου υἱοῦ, τὸν συλλεξάμενον ἑαυτοῦ τὰς δυνάμεις τῇ συνεργίᾳ τοῦ ξύλου τοῦ ἐν αὐτῷ τὴν πονηρὰν αὐτοῦ κόμην ἐκδήσαντος διὰ τῶν τριῶν βελῶν ἀνελεῖν τὸν πολέμιον. δῆλον δέ σοι πάντως ἐστὶ τὸ διὰ τῆς ἱστορίας ὑποδεικνύμενον αἴνιγμα, ποῖον ἐκεῖνο τὸ ξύλον, ᾧ προσηλώθη τῆς κακίας ἡ κόμη, ὅπερ ὁ ἀπόστολος χειρόγραφον ἁμαρτιῶν ὀνομάζει, καθώς φησιν, ὅτι καὶ Αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου προσηλώσας τῷ σταυρῷ, τοῦτ᾽ ἔστιν τῷ ξύλῳ. καὶ τίς ἡ τῶν βελῶν τριὰς ἡ μέσην βάλλουσα τοῦ ἐχθροῦ τὴν καρδίαν, δι᾽ ἧς γίνεται τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ ὁ θάνατος; ὡς δ᾽ ἂν καίριον γένηται ἡμῖν τὸ περὶ τοῦ βέλους νόημα, τῇ προφητείᾳ τοῦ Ἠσαΐου προσέξομεν, ὅς φησιν ἐκ προσώπου κυρίου ὅτι Ἔθηκέν με ὡς βέλος ἐκλεκτὸν καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ὕψωσέν με. τοῦτο τοίνυν τὸ βέλος ὁ ζῶν τοῦ θεοῦ λόγος ἐστὶ καὶ Τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον· ὁ δὲ λόγος ἐστὶν ὁ Χριστός· τῷ δὲ ὀνόματι τούτῳ τὸ τῆς τριάδος ὁμολογεῖται μυστήριον. ἐν ᾧ καὶ τὸν χρίσαντα καὶ τὸν χρισθέντα καὶ τὸ ᾧ ἐχρίσθη διδασκόμεθα. εἰ γὰρ ἕν τι τούτων λείποι, τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα οὐχ ὑφίσταται.
548 M. τοῦτο τοίνυν τὸ ὄνομα ὅταν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ὑψωθῇ φαρέτρᾳ,

1 sq Matth 10, 23 II Reg 18, 9 sq 11 Col 2, 14 16-17 Is 49, 2 18-19 Hebr 4, 12

AVSLQXF 1 διδράσκων ut vid Q 2 τοῖς τε: τότε AVL v τοῖς τε forte Q, sed paene evan 3 ἐπιλύσας L 4 ἐνὶ: ἐν AVL v τῷ: τὸ V om S (ut vid) ZQF 5 ἀπὸ: ἐκ S ἔστιν post ἀβεσσαλὼμ inserunt AVL v τοῦ om SLQF τὸν: τὸ AVLQXF 7 αὐτῶ SF 8 ἀνεῖλεν L ἐστὶ om Q (ut vid) τὸ διὰ om V (add man alt ut vid) 9 ὑποφαινόμενον V 10 ᾧ: ὧF κώμηQ 11 που post καθὼς add Q pro ἦρκεν forte lect. var. habet Q 13 βαλοῦσα SLQXF 15 καίριος L 16 προσέξωμεν VXF προσέξαμεν (ut vid) Q ὅς: ὥς F 18 θεοῦ: κυρίου A v 21 τὸν χρισθέντα καὶ τὸν χρίσαντα v 23 των F (τοῦ sscr) 24 ὅταν—p 120,1 τοῦτ᾽ ἔστιν om F, add in mg ὑμετέρα A

τοῦτ' ἔστιν, ὅταν ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν διὰ πίστεως γένηται (φαρέτρα γὰρ τοῦ λόγου ἐστὶν ἡ ψυχή), τότε ἀναιρετικὸν γίνεται τοῦ ἐπανισταμένου ἡμῖν καὶ διώκοντος, οὗ ὁ ἀφανισμὸς ἐν τῷ ξύλῳ. διὰ τοῦτο μετὰ τὸ φυγεῖν ἐν τῷ καιρῷ τὸν ἐπανιστάμενον (ὃς εἷς μέν ἐστι τῇ φύσει, πλῆθος δὲ γίνεται τῇ κακῇ συμμαχίᾳ), καὶ εἰπεῖν ὅτι Ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με καὶ πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμὲ καὶ ὅσα ἐκ τοῦ ἀκολούθου ἡ ψαλμῳδία περιέχει, τότε γίνεται ἡ τοῦ νικᾶν ἀρχή. ἡ γὰρ εὔκαιρος ἀπὸ τῶν ἐπανισταμένων φυγὴ τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκης αἰτία γίνεται. διὰ τοῦτο ἡ ἐφεξῆς ψαλμῳδία Εἰς τὸ τέλος, τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει. τέλος δὲ παντὸς ἀγῶνος ἡ νίκη ἐστίν, καθὼς φθάσας ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τούτων ἐτεχνολόγησεν, καὶ ἐπειδὰν ἅπαξ τοῦ νικᾶν γεύσῃ, ἐπάλληλοι νίκαι κατὰ τῶν ἐχθρῶν κατορθοῦνται. ἐν γὰρ τῇ πρώτῃ νίκῃ, τῶν κατὰ τὸν βίον ἡδέων πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ διαμιλλωμένων, ἐν σοὶ ἐκράτησεν τῆς ὑλικῆς ἀπάτης ἡ πρὸς τὰ κρείττω ῥοπή. καταγνοὺς γὰρ τῶν τὸ μάταιον ζητούντων καὶ ἀγαπώντων τὸ ψεῦδος ἠλλάξω τῆς περὶ τὰ φαινόμενα προσπαθείας τὴν τῶν ἀοράτων ἐπιθυμίαν.

Ἐν τῷ ἐφεξῆς ἄλλον τρόπον νικᾷς. δύο γὰρ ὄντων τῶν ὑπὲρ τῆς θείας κληρονομίας διαμαχομένων πρὸς ἀλλήλους καὶ τοῦ μὲν προβαλλομένου τὸν νόμον, σοῦ δὲ τὴν πίστιν, ὁ δίκαιος ἀγωνοθέτης σοι δίδωσιν κατ' ἐκείνου τὰ νικητήρια, ὥστε σοι τὴν καθαρὰν τῆς ψυχῆς κατάστασιν ἀνατολὴν ἡλίου γενέσθαι, ἀφεστηκότος τοῦ σκότους <τοῦ> τὸν ὄρθρον ἐπάγοντος, ὃν πρωΐαν ὀνομάζει ἡ ψαλμῳδία. καὶ οὕτως ἔστιν εὑρεῖν ἀεὶ νίκην ἐκ νίκης τῷ ἀθλητῇ προσγινομένην, πρὸς τὸ μεῖζον

6-7 Ps 3, 2   11 Ps 4, 1   20 Ps 5, 1

AVSLQXF 2 τότε F (ε in corr scr) 5 τὴν φύσιν QF 6 εἶπεν L ὅτι τί SLX 12 ἡμῖν post ὁ λόγος coll AV v 13 ἐπειδὴ ἂν v 16 τὰ: τὸ A 19 ἐπιθυμία Q 21 θείας: ἀληθείας v 22 σοῦ: τοῦ v 23 σοι: συ Q 24 τῆς ψυχῆς κατάστασιν om Q 25 τούτων post γενέσθαι inserit L 25 ἀφεστηκότι AV ἀφεστηκόσι L τοῦ ante τὸν add Jaeger 26 ἀεὶ ante εὑρεῖν coll ALXv om ἀεὶ V (sscr man alt ut vid) 27 τὸ: τοῦ Q

πάντοτε καὶ περιφανέστερον προϊόντων τῶν ἐκ τῆς νίκης κατορθωμάτων. πάλιν ἑτέρα διαδέχεται νίκη κατὰ τὸ ἀκόλουθον διὰ τῶν προδιηνυσμένων κατορθουμένη. ὁ γὰρ τὴν κληρονομίαν γνωρίσας αὐτὸς καὶ τῆς Ὀγδόης μέμνηται· ἥτις πέρας τε τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου γίνεται καὶ ἀρχὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἴδιον δὲ τῆς Ὀγδόης τὸ μηκέτι καιρὸν εἰς παρασκευὴν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἐνδιδόναι τοῖς ἐν αὐτῇ γινομένοις, ἀλλ' ὧν ἄν τις ἑαυτῷ καταβάληται διὰ τῶν ἔργων τὰ σπέρματα, τούτων ἀντιπαρέχειν τὰ δράγματα. οὗ χάριν ἐνταῦθα ἐνεργεῖν νομοθετεῖ τὴν μετάνοιαν (ὡς ἐν τῷ ᾅδῃ τῆς τοιαύτης σπουδῆς ἀπρακτούσης) ταῖς αὐταῖς νίκαις ἐγγυμνασθέντα. πάλιν ἀπολύει πρὸς ἑτέρους ἀγῶνας ὁ λόγος· πάλιν ἀλείφει τῇ τῶν πειρασμῶν προσβολῇ. ὁ αὐτὸς γὰρ πολέμιος ὁ Ἀβεσσαλὼμ ἐκεῖνος ὥσπερ ἀναγεννηθεὶς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν τὸν πόλεμον τὸν καθ' ἡμῶν ἐξαρτύεται, ὃν ἀποτρέπει φονῶντα καθ' ἡμῶν ἡ ἡμετέρα περὶ τοῦ πράγματος εὐβουλία, μᾶλλον δὲ ἡ παρὰ τοῦ θεοῦ συμμαχία. τῶν γὰρ κατορθωθέντων αὐτῷ χρηστῶν διὰ τῶν λόγων Χουσὶ τῷ θεῷ τὴν αἰτίαν ἀνατιθεὶς ταύτην τὴν εὐχαριστίαν πεποίηται. **549 M.** περιττὸν δ' ἂν εἴη τὰ τῆς ἱστορίας σοι δι' ἀκριβείας ἐκτίθεσθαι· πῶς πιστὸς τοῦ Δαβὶδ ὢν ἐν τοῖς ὑπασπισταῖς, οὗτος ὁ Χουσὶ ἐν τοῖς φίλοις τοῦ Ἀβεσσαλὼμ καταμίγνυται καὶ πιθανώτερος γίνεται τῷ τυράννῳ τῆς τοῦ Ἀχιτόφελ συμβουλῆς. ὅθεν συνέβη τούτου κατὰ τὴν εἰσήγησιν τῆς γνώμης κατακρατήσαντος, αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ καταπνιγῆναι τὸν κατὰ τοῦ Δαβὶδ τῷ Ἀβεσσαλὼμ συμβουλεύσαντα. ἄξιον δ' ἂν

4 Ps 6, 1   17 Ps 7, 1   20 sq. II Reg 15, 32 sq

AVSLQXF 2 νίκη om Q 3 προδιηνυσμένων libri (Q ut vid): προδεικνυμένων v 8 καταβάλληται AVL v 12 ἀπολύει: ἀπαλείφει v 13 ὁ alt om F 15 αὑτὸν AV v τὸν ante καθ' ex τὸ corr F καθ': ἐξ AVL v 16 φονῶντα: φονὼν τὰ in φόνων τὰ corr L φονῶντα ex φωνῶντα corr Q ἡμῖν Q 18 κατορθωμάτων A v 19 ταύτη v 20 τὰ τῆς: τὰς A v τῆς om V 21 πῶς: ἢ ὡς L τοῦ SQF: ὁ AVL v τῷ X 22 ἐν om SLXF 25 κατατήσαντος corr man alt ut vid V τὸν om V (add in mg)

εἴη προσαγαγεῖν τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ καὶ τὰ τῆς ἱστορίας αἰνίγματα. πῶς ἡ σῴζουσα ἡμᾶς γνώμη ἀγχόνη γίνεται τοῦ ἀντικειμένου· ἡ δὲ σωτήριος αὕτη γνώμη ἡ μὲν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ δὲ τῇ ψαλμῳδίᾳ ἐγγέγραπται. ἡμῖν δὲ σκοπός ἐστι τὸν ἐν τάξει τῶν ψαλμῶν εἱρμὸν κατανοῆσαι, δι' οὗ τῷ ἀγαθῷ προσαγόμεθα. οὐκοῦν τὴν ἐνταῦθα γνώμην τὴν ἀναιρετικὴν τοῦ ἐπιβουλεύοντος ἡμῖν κατανοήσωμεν.

Τίς οὖν ἐστιν αὕτη; τὸ ἴσον εἰς κακίαν ἡγεῖσθαι ἄρχειν τε ἀδικίας καὶ ἀμύνεσθαι τὸν ἀπάρξαντα. τιμᾶται γὰρ ἑαυτῷ τῶν ἐσχάτων καὶ τῆς καθ' ἑαυτοῦ τιμωρίας ὁριστὴς γίνεται, εἰ εὑρεθείη κακοῦ τὸ κακὸν ὥσπερ ἐν συναλλάγματι διαμείψας καὶ ἀντιδοὺς τοῖς προπαρασχομένοις ὃ ἔλαβεν· καὶ οὕτως μετὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους πάλιν νικητὴς ἀναδείκνυται. διαδέχεται γὰρ ἐπιγραφὴ τὸ Ὑπὲρ τῶν ληνῶν προδεικνύουσα τέλος. τὸ δὲ τῶν ἀγώνων τέλος νίκη ἐστίν. πάλιν δὲ τὴν Ὑπὲρ τῶν ληνῶν ἔννοιαν ἐξαπλοῦσθαι τῷ λόγῳ περιττὸν ἂν εἴη, ἱκανῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν ἴδιον τόπον ἐξητασμένοις προδηλωθεῖσαν. ὥσπερ δὲ μετὰ τὴν πρώτην ἐκ τοῦ Ἀβεσσαλὼμ φυγὴν ἐν τῷ διακρῖναι τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων τὴν ματαίαν σπουδὴν ἀξιοῦται τῆς νίκης, οὕτως καὶ νῦν μετὰ τοὺς ὁμοίους ἀγῶνας, τῷ Ὑπὲρ τῶν ληνῶν λόγῳ συμμάχῳ πρὸς τὸν ἀντίπαλον χρώμενος, νικητὴς γίνεται διὰ τοῦ καταλῦσαι τὸν ἐχθρὸν ἅμα καὶ ἐκδικητήν. ὃς διὰ τοῦτο καὶ ἐχθρὸς καὶ ἐκδικητὴς ὀνομάζεται, ὅτι αὐτὰ τὰ πρὸς ἁμαρτίαν αὐτοῦ δελεάσματα τιμωρία τοῖς αἰσθανομένοις ἡ πικροτάτη ἐστί· καὶ δι' ὧν ἐφέλκεται πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ κοινωνίαν ἐν ἀπάτῃ τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ χαλεπώτατον τῆς τιμωρίας εἶδός ἐστιν. οὕτως ἑρμηνεύει τὴν διάνοιαν ταύτην ὁ θεῖος ἀπόστολος εἰπὼν

2-3 ibid 17, 23 14 Pss 8, 80, 83 20-21 Ps 8. 1

AVSLQXF 5 ἐν τῇ τάξει SLQXF 7 ἡμῶν S 8 ἀρχείη V 9 ἀμύνασθαι QXF 10 τῶν om v 12 προπαρεσχημένοις AV v 13 τούτω corr F 15 παραδεικνύουσα S (in mg asteriscum) 18 προδηλωθεῖσα AVL 19 ἀληθῶν SLFXQ

ὅτι Τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. τίς γὰρ ἂν γένοιτο πρὸς τιμωρίαν ἄλλη χαλεπωτέρα ἐπίνοια τῆς κατὰ τὴν ἀσχημοσύνην ἀκαθαρσίας, ἣν ἐν ἑαυτοῖς κατεργάζονται οἱ τῆς ἀσχημοσύνης ἐργάται; ὁ οὖν καταλύσας ἐν τῷ ἰδίῳ βίῳ τοῦ τοιούτου τὴν δύναμιν, ὃς τιμωρεῖται τὸν ἐν κακίᾳ γενόμενον δι' αὐτοῦ τοῦ μετασχεῖν τῆς κακίας, ὁρᾷ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ὑπερκαθημένην μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀξίωμα, τίνων τε ἄρχει καὶ τίσι συντεταγμένη ἐστίν. τῷ γὰρ αὐτῷ καὶ τῶν ἀλόγων ἡγεμονεύει καὶ τοῖς ἀγγέλοις διὰ συγκρίσεως παρισουμένη μικρὸν ἐλαττοῦται. λόγος τοίνυν ἐστὶν δι' οὗ γίνεται καὶ ἡ κατὰ τούτων ἀρχὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀγγέλους οἰκείωσις. πάλιν ἑτέρας ἐκδέχεται νίκης τρόπος, ὅταν ὑπερβὰς 552 M. τὰ φαινόμενα τοῖς ἀπορρήτοις ἐμβατεύσῃς τῷ λόγῳ (υἱὸς δὲ ὁ λόγος) καὶ ἱκανὸς ἤδη γένῃ ταῖς προλαβούσαις νίκαις ἐγγυμνασθεὶς Ὑπὲρ τῶν κρυφίων τοῦ υἱοῦ ψάλλειν διὰ τῆς εὐαρμόστου τε καὶ ἐμμελοῦς θεωρίας. καὶ πάλιν νικήσας τὸν ἐν κρυφίοις ἐνεδρεύοντα καθ' ἡμῶν θῆρα, ὥστε μηκέτι τοῦ ἐχθροῦ τὸ καθ' ἡμῶν καύχημα περιλειφθῆναι (Ἵνα γὰρ μὴ προσθῇ ἔτι τοῦ μεγαλαυχεῖν ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς) τότε διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἀκολούθου σοι προσγινομένης νίκης τελειοτέραν τὴν εἰς τὸν θεὸν πεποίθησιν ἔχων λέγεις Ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα. ἐν τῇ ἐφεξῆς νίκῃ, πάλιν τῆς Ὀγδόης μεμνήσῃ, ἐν ᾗ ἐξολοθρεύεται μὲν ἡ μεγαλορρήμων γλῶσσα καὶ τὰ δόλια χείλη καὶ ἡ κατὰ τοῦ θεοῦ μανία·

1-2 Rom 1, 27 16-17 Ps 9, 1 20-21 Ps 9, 39 21 sq. Ps 10, 1 sq 24 Ps 11, 1 sq

AVSLQXF 2 ἀλλ' ἡ L 6 γινόμενον V 7 οὐρανούς: ἀνθρώπους AL v 8 ἡμῶν om A v 9 τινῶν L τισὶ L 10 ἐπὶ ante τῶν inserunt AV v 11 τοίνυν ante λόγος coll AV v 12 καὶ pr om AV v ἡ alt om v 13 ἑτέρας post νίκης coll A v 14 τοὺς corr F ἐμβατεύσῃ v 15 καί: κἂν v ἱκανῶς A v γεγένηται LQ 16 ἐγγυμνασθῇ L υἱοῦ: δαυὶδ V ψάλλεις A v 18 ἐγκρυφίοις F 19 περιληφθῆναι L 21 σου v 22 λέγεις: εἴπης· ὅτι S καὶ εἰπὼν ὅτι L εἴποις QF εἴπῃς X 23 πεποιθ V 25 τὰ χείλη τὰ δόλια A v

φυλαχθήσονται δὲ ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης καὶ εἰς τὸν αἰῶνα οἱ μὴ ἐν κύκλῳ τῇ ἀσεβείᾳ συμπεριπατοῦντες, ἀλλὰ τῆς εὐθείας ἐχόμενοι, ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁ θεὸς ὁδὸν πρόσφατόν τε καὶ ζῶσαν. καὶ τί χρὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξιέναι, ἱκανῶς σοι τῆς ἐφόδου ταύτης τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω πρόοδον διὰ τῆς τῶν ψαλμῶν τάξεώς τε καὶ ἐπιγραφῆς προδεικνυούσης; οὐ μικρῶς ἡμῖν πρὸς τὴν τοιαύτην συμβαλλομένης διάνοιαν τῆς προβληθείσης τοῖς ἔμπροσθεν λόγοις τῶν ἐπιγραφῶν ἑρμηνείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'

Ἀλλ' ὅτι συνεπεράνθη τὸ πρῶτον τμῆμα τῆς διὰ τῶν ψαλμῶν ἀναβάσεως, ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πάλιν ἡ τοῦ μακαρισμοῦ ἐπανάληψις γίνεται, ἄλλως τοῦ λόγου παρὰ τὴν ἀρχὴν ὁριζομένου ἡμῖν τὸ μακάριον. ἐν γὰρ τοῖς πρώτοις τὸ ἀποστῆναι τοῦ κακοῦ μακάριον ἦν· ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐπιγνῶναι τὸ ἀγαθὸν μακαρίζεται. ἡ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις, ἢ εἴ τι καὶ ὑπὲρ τοῦτο δυνατόν ἐστιν ἐξευρεῖν ῥῆμα ἢ νόημα, οὗτος ὁ μονογενής ἐστι θεός, ὃς δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν πλούσιος ὤν. οὗ τὴν ἐν σαρκὶ πτωχείαν τὴν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας ἡμῖν ἐπιδειχθεῖσαν ἐνταῦθα προμηνύει ὁ λόγος, μακαρίζων τὸν μετὰ συνέσεως τὴν πτωχείαν ἐκείνην γνωρίσαντα· ὃς πτωχὸς μὲν κατὰ τὴν τοῦ δούλου μορφήν, εὐλογητὸς δὲ κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν. πένητα γὰρ αὐτὸν καὶ πτωχὸν ἐν προοιμίοις τῆς ψαλμῳδίας ὀνομάσας ὁ λόγος, ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ τμήματός φησιν· Εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς

11 Ps 40   25 Ps 40, 14

AVSLQXF 2 τῆς ἀσεβείας AV v   περιπατοῦντες S   3 ὁδὸν om SLQXF   4 τε om AV v   5-6 διὰ τῆς τῶν ψαλμῶν om QF   7 μικρᾶς V   ἡμῖν post τοιαύτην coll QF   8 προβληθείσης: προσβολῆς δοθείσης L   12 ἐν ᾧ ante πάλιν inserunt SLQXF   13 ἀλλ' ὡς L   14 τὸ pr: τὸν SL   17 τούτον A v   18 πλούσι V   19 οὗ: οὗτοι QF (postea τοι expunx)   τὴν ante διὰ om V (sscr V^2 ut vid)   21-22 γνωρίσαντι V   22 τοῦ om QF   23 τῆς om Q   24 προοιμίας V

τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ εἰς τὸν αἰῶνα, γένοιτο, γένοιτο. ὁ τοίνυν ἐπὶ τοῦτο φθάσας τὸ ὕψος ἑτέρας ἀναβάσεως ἄρχεται. καταλιπὼν γὰρ τὸν πατέρα τὸν Κορὲ τὸν δι' ὑπερηφανίας ἐπαναστάντα τῇ ἱερωσύνῃ καὶ διὰ τοῦτο καταπρησθέντα τῷ πυρὶ καὶ καταχωσθέντα τῷ χάσματι καὶ ὑπόγειον ἐξ ἁμαρτίας γενόμενον, τῷ ἀληθινῷ πατρὶ ἑαυτὸν εἰσποιεῖ διὰ τῆς πίστεως, συνεὶς ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον θεοῦ τέκνον γενέσθαι ἢ τοῦ ἀποστάτου Κορὲ υἱὸν χρηματίζειν. τυχὼν τοίνυν τοῦ τέλους τῆς νίκης καὶ γνοὺς ὅσον ἐστὶ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ πονηροῦ πατρὸς τὸ διάφορον, διαφαγών τε καὶ ἐξαναλώσας ἐν ἑαυτῷ πᾶν θηριῶδες καὶ ἰοβόλον νόημα κατὰ
553 M. τὴν τῶν ἐλάφων φύσιν, αἷς ἀφανιστικὴ τῶν ἑρπετῶν συνουσίωται δύναμις, μιμεῖται καὶ τῇ δίψῃ τὴν ἔλαφον καὶ πρὸς τὰς θείας πηγάς, αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ θεία φύσις, διψητικῶς ἔχει, ἡ μία τε οὖσα καὶ ἐν τριάδι θεωρουμένη. Ὃν τρόπον γάρ, φησίν, ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχή μου πρὸς σέ, ὁ θεός. εἶτα παραμυθεῖται τὴν δίψαν συνεχομένην τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ σπεύδουσα τοῦ ποθουμένου τυχεῖν καὶ τὴν ἐν ὀλίγῳ τῆς τῶν ἀγαθῶν μετουσίας ἀναβολὴν ἐν συμφορᾷ ποιουμένη λέγει κατά τε τὸ μέσον καὶ ἐπὶ τέλει τῆς ψαλμῳδίας Ἵνα τί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχή μου; καὶ Ἔλπισον ἐπὶ τὸν θεόν· ὡς ἀληθῶς ἡμῖν τὴν ἀγαθὴν ἀπόλαυσιν τῆς θείας ἐλπίδος ἐγγυωμένης. καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ ἑξῆς πρόεισιν, ἐν ᾧ διὰ τοῦ θείου θυσιαστηρίου γίνεται νέος· καὶ κατὰ τὸν ἑξῆς πάλιν τοὺς ἐκ τοῦ Κορὲ τὸ γένος κατάγοντας νικητὰς ἀπεργάζεται· δεικνὺς ὅτι οὐκ ἀμβλύνεται τῇ δυσγενείᾳ τῶν πατέρων ἡ παρὰ τῷ θεῷ εὐδοκίμησις. καὶ ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ δὲ ταύτῃ τῷ θεῷ τῆς τῶν

3 Ps 41, 1 sq   Num 16, 1 sq   24 Ps 42, 2 sq   25 Ps 43, 1 sq

AVSLQXF 2 τούτω A   3 καταλειπὼν AQ καταλιπὸν F   8 χρηματίζων L   11 ἐν om A   ἐν V (ἐ in corr scr)   12 οἷς v   13 τῇ: τῷ v   δίψει A v   τὴν: τὸν v   14 ἡ pr om ALQ v   16 ἡ: ὁ v   18 σπεύδουσαν V (ν sscr man pr) SLQXF   20 ποιουμένην L   λέγειν A   λέγων V   25 τὸν: τὸ v   τοὺς om QF   27 ἀμβλύνει A v

ἐχθρῶν καθαιρέσεως ἀναθεὶς τὴν αἰτίαν, ἐν οἷς φησιν Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς κατήσχυνας, μετέρχεται εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ᾠδήν, ἵν' οἱ πρότερον ἐκ τοῦ ἀποστάτου γενόμενοι, εἶτα νικηταὶ τοῦ πονηροῦ καταστάντες, διὰ συνέσεως εἰς τὸ τῆς νίκης φθάσωσι τέλος· Εἰς τὸ τέλος γὰρ εἰς σύνεσιν ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ. ἐν ᾗ καὶ διδασκόμεθα τίς μέν ἐστιν οὗ ὁ θρόνος ἐξ ἀϊδίου ἐπιστατεῖ τῶν ὄντων, τίς δὲ παρθένος νυμφοστολεῖται αὐτῷ πρὸς συμβίωσιν, οὐκ ἄλλως ἀξιουμένη τῆς τιμῆς ταύτης, εἰ μὴ τοῦ πατρὸς αὐτῆς λήθην λάβοι. καὶ ταύτην ἀναθεὶς τῷ ἀγαπητῷ τὴν ᾠδὴν πάλιν ἐπινίκιον ὑπὲρ τῶν υἱῶν Κορὲ διέξεισιν διὰ τῶν ἀπορρητοτέρων προάγων τὸν λόγον. Ὑπὲρ γὰρ τῶν κρυφίων ἐστὶν ἡ τῆς ψαλμῳδίας ἐπαγγελία. ἐν οἷς ἦχον ὑδάτων καὶ κίνησιν ἐθνῶν καὶ βασιλέων κλῆσιν καὶ σάλον γῆς διελθὼν τῷ λόγῳ καὶ τὸν κύριον πάσης δυνάμεως μεθ' ἡμῶν εἶναι εἰπών· δι' ὧν ἁπάντων τὴν διὰ σαρκὸς προαγορεύει τοῦ κυρίου ἐμφάνειαν, ὅτε ἠχεῖ μὲν καὶ ταράσσεται τῶν δαιμόνων ἡ φύσις, μεταβαίνει δὲ καὶ ὄρη, τὰ γεώδη τῆς κακίας φρονήματα, ἀκίνητα εἶναι δοκοῦντα τοῖς πάλαι καὶ ἀμετάθετα. ὁ δὲ τῆς εὐφροσύνης ποταμὸς εὐφραίνει τοῦ θεοῦ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἑαυτοῦ σκήνωμα ἁγιάζει ὁ ὕψιστος καὶ ὅσα τῆς ἀκολουθίας ἔχεται ταύτης, δι' ὧν τοῖς αἰνίγμασι τούτοις ὁ λόγος προαγορεύει τὰ κρύφια. πάλιν ἐφ' ἑτέραν μεταβαίνει νίκην ὁ λόγος, ᾗ πάντα ἐπικροτεῖ τὰ ἔθνη καὶ ἐπαγάλλεται, διότι Ἀνέβη ὁ θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ. σαφὴς δέ σοι πάντως ἐστὶν ὁ τῆς ἀναβάσεως λόγος διὰ τῆς ἑρμηνείας τοῦ Παύλου, ὅς φησιν μὴ εἶναι δυνατὸν ἀναβῆναι, εἰ μὴ τὸ καταβῆναι προκαθηγήσαιτο. ὃς ψάλλειν

2 Ps 43,8 Ps 44, 1 12 Ps 45, 1 23 Ps 46, 1 sq 26 Eph 4, 9

AVSLQXF 1 ἐχθῶν V 2 ἐκ: ἀπὸ LF 3 ὑπὲρ om AV v 4 ἵν': ἣν L 6 ἔφθασαν L 7 μέν ἐστιν οὗ: δὲ Q μὲν in corr ut vid scr F 12 διεξέιει F 13 τῆς om V 17 ὁ πάντων V προσαγορεύει V 18 ὅτι v καὶ ταράσσεται τῶν δαιμόνων om AV v 19 δὲ: τε AV v 23 ὁ λόγος post προαγορεύει coll AV v 25 ἐπικρατεῖ V θεὸς: κύριος Q (ut vid) 28 pro καταβῆναι lect var habere vid Q προκαθηγήσαιτο S: προκαθηγήσοιτο AVLQXF προκαθηγήσατο v ὃς v: ὁ A ὡς V ὢ SLQXF

μετὰ συνέσεως πάντας ἐγκελεύσας μεταβαίνει τῷ λόγῳ πρὸς ὑψηλοτέραν κατάστασιν τὴν δευτέραν τοῦ σαββάτου ὑπόθεσιν τῆς ᾠδῆς ποιησάμενος. αὕτη δὲ εἰ μὲν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ κόσμου σύστασιν θεωροῖτο, οὐρανοῦ τε καὶ στερεώματός ἐστι κατασκευὴ καὶ τῶν ἐπουρανίων ὑδάτων
556 M. ἀπὸ τῶν ἐγγείων διάκρισις. εἰ δὲ πρὸς τὸ εὐαγγέλιον βλέποις, ἀληθῶς αὕτη ἐστὶν ἡ τὸν οὐρανὸν ἡμῖν κατασκευάσασα. εἰ γὰρ οὐρανὸς τὸ στερέωμα παρὰ τοῦ θεοῦ ὀνομάζεται, ὁ δὲ Παῦλος νοεῖ τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν τὸ στερέωμα, τότε ἡμῖν ὄντως κατὰ τὴν πίστιν οὐρανὸς δημιουργεῖται, ὅτε παρῆλθεν ἡ τοῦ σαββάτου κατήφεια· καὶ ἐγένετο ἡμῖν πιστὸν τὸ μυστήριον Τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὅς ἐστι τῷ ὄντι μέγας κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα. καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁ ψαλμὸς περιέχει, τὴν θείαν πόλιν ἐκείνην, ἣν καὶ ὄρος εὔριζον ὀνομάζει καὶ πάσης γῆς ἀγαλλίαμα καὶ Σιὼν ὄρη. ἐφ' ἧς μάλιστα τὸ πάντων παραδοξότατον ἐκδιηγεῖται, ὅτι ἡ ποτὲ οὖσα πλευρὰ τοῦ βορρᾶ νῦν γέγονε πόλις τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. καὶ ὁ θεὸς ἐν ταῖς βάρεσιν αὐτῆς γινώσκεται, σαφῶς διὰ τούτων τὸ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν θαῦμα μηνύων τῷ λόγῳ. τὸ γὰρ βόρειον κλῖμα τῆς γῆς τῶν κατεσκιασμένων τε καὶ κατεψυγμένων ἐστίν, ἀλαμπὲς ἀεὶ μένον καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἀμέτοχον. οὗ χάριν ἡ ἀντικειμένη δύναμις ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ βορείου διασημαίνεται. ἡ τοίνυν ἐνοικοῦσά ποτε τῷ βορρᾷ καὶ οὖσα αὐτοῦ πλευρὰ αὕτη μεταταξαμένη

1 Ps 47, 1 3 cf. Col 2,5 12 Rom 1, 4 sq

AVSLQXF 1 ἐγκελεύεται AV v 3 αὐτῇ L εἰ: ἡ Q 4 τοῦ κόσμου om AQ v 6 ἀπὸ: ὑπὸ AVL ἐγγίων Q ἐγγείων F (ε pr forte ex corr) 7 εἰ: ὁ v 9 γὰρ post τότε add AV v 10 ὁ οὐρανὸς Q ὅτι V 11 ἡ post σαββάτου coll Q 12 θεοῦ om Q (ut vid) XF 13 ἁγιωσύνην ut vid Q 14 χριστοῦ: κυρίου A (sic) om L ὅς ex ὅ corr V 15 τὰ ante ὅσα habent AVLQXF v τὰ om S ex coniectura ut vid. cf. 120, 7 et 143, 13 16 εὔριζον ante ὄρος coll L ὅρος Q 17 τῆς γῆς V 22 κλῆμα AVL 23 ἀεὶ—24 χάριν om Q 26 τῷ: τὸ A

ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ τε καὶ κατεψυγμένου βίου θεοῦ πόλις γίνεται καὶ βασιλείας ἐνδιαίτημα, ἧς ἐν ταῖς βάρεσιν ὁ θεὸς γινώσκεται. βάρεις δὲ λέγει τὰς τῶν οἰκοδομημάτων περιγραφὰς ἐν τετραγώνῳ τῷ σχήματι, δι' ὧν τὰς ἑδραίας καὶ ὑψηλὰς τῶν ἀρετῶν πυργοποιΐας τὰς ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἁγίων θεωρουμένας παραδηλοῖ δι' αἰνίγματος, ὡς ἐν μόνοις τοῖς τοιούτοις βίοις τοῦ θεοῦ γινωσκομένου καὶ τὰ ἐφεξῆς συνῳδὰ τοῖς προαποδεδομένοις ἐστίν· συνήχθησαν γὰρ ἐν ταύτῃ οἱ βασιλεῖς· οὐ γὰρ δουλευόντων, ἀλλὰ βασιλευόντων συνδρομὴ τὴν θείαν ἐκείνην συνοικίζει πόλιν. Οἵτινες, φησίν, ἰδόντες, οὕτως ἐθαύμασαν· καὶ τὴν αἰτίαν διηγεῖται τοῦ θαύματος, ἐπειδὴ οἱ πρότερον κατοικοῦντες ἀναξίως τὴν πόλιν ταύτην, ὅτε ἦν πλευρὰ τοῦ βορρᾶ, ἐταράχθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν καὶ τρόμος ἐπελάβετο αὐτῶν καὶ οὐ μόνον τρόμος, ἀλλὰ καὶ πόνοι μιμούμενοι ὠδῖνας τικτούσης. ἅπερ πάντα φησὶ κατ' αὐτῶν γεγενῆσθαι ὑπὸ τοῦ βιαίου πνεύματος τοῦ τὰ πλοῖα τῆς ἀποστασίας συντρίβοντος τὰ κακῶς τῇ θαλάσσῃ τοῦ βίου ἐπιπολάζοντα· Ἐν πνεύματι γὰρ βιαίῳ, φησίν, συντρίψεις πλοῖα Θαρσεῖς. ὁ δὲ τῆς τῶν Πράξεων ἱστορίας τὴν μνήμην ἔχων οὐκ ἀγνοεῖ τὴν βιαίαν πνοὴν τὴν ἐν τῷ ὑπερῴῳ τοῖς μαθηταῖς γνωρισθεῖσαν. καὶ ὁ τῇ προφητείᾳ τοῦ Ἰωνᾶ προσεσχηκὼς γινώσκει πάντως ὅτι τοῦ θεοῦ ἀποστὰς ζητεῖ πλοῖον τὸ ἐπὶ Θαρσεῖς ναυτιλλόμενον. εἶτα ὥσπερ δύο προσώποις ἐπιμερισθεὶς ὁ λόγος, ἐν μὲν τοῖς προλαβοῦσιν τὸ τοῦ προαγορεύοντος ὑποδύεται πρόσωπον, ἐν δὲ τοῖς ἐφεξῆς τὰς τῶν ὑποδεξαμένων τὸν λόγον φωνὰς
557 M. ὑποκρίνεται. λέγει γὰρ συντιθέμενος τῇ ἀληθείᾳ τῶν

2 Ps 47,4 sq 19-22 Act 2, 2 22-25 Jon 1, 3 sq

AVSLQXF 1 βίου om A (add in mg A² ut vid) 6 ἐν om AVL 8 προαποδιδομένοις V προαποδεδειγμένοις Q 9 αὐτῇ S οἱ: om S υἱοὶ Q 13 καὶ om V, postea sscr 15 πόνος S 16 κατ' αὐτῶν: κατὰ ταυτῶν A κατὰ ταὐτὸν S κατὰ τούτων v 18 ἐν: καὶ ἐν L om QF 18-19 φησὶν ante βιαίῳ coll A v 19 συντρίψει L 21 ὁ om SLQXF 23 ὁ ante τοῦ inserit QXF v

προηγουμένων ὡσανεὶ παρ' ἄλλου τινὸς τὰ εἰρημένα μαθών, ὅτι Καθάπερ ἠκούσαμεν, οὕτως καὶ εἴδομεν. ἐν πόλει κυρίου τῶν δυνάμεων, ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν. διὸ καὶ παρακελευομένους ἀλλήλοις ἐποίησεν τοὺς ἐν ἡδονῇ θεασαμένους ἃ ἤκουσαν. ἡ δὲ παρακέλευσις ἦν τὸ Κυκλώσατε Σιὼν καὶ περιλάβετε αὐτήν. διηγήσασθε ἐν τοῖς πύργοις αὐτῆς. θέσθε τὰς καρδίας ὑμῶν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῆς, καὶ καταδιέλεσθε τὰς βάρεις αὐτῆς· καὶ ὅσα κατὰ τὸ ἀκόλουθον περιέχει ὁ λόγος.

Μετὰ τοῦτο δὲ δι' ἀκολούθου εἰς πᾶσαν τὴν γῆν διαφοιτᾷ τοῦ λόγου τὸ κήρυγμα, καὶ ὥσπερ ἦν πρὸ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν χεῖλος ἓν πᾶσιν καὶ μία φωνή, οὕτω καὶ νῦν πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα καὶ πάντες ἄνθρωποι μία γίνονται ἀκοὴ καὶ καρδία μία ἑνὸς τοῖς πᾶσιν ἐνηχοῦντος τοῦ λόγου. πᾶσαν γὰρ κατὰ ταὐτὸν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκκλησιάσας καὶ θέατρον ἓν τὸν κόσμον ὅλον ἑαυτῷ περιστήσας κοινῇ τοῖς πᾶσιν ἐμβοᾷ τὸν λόγον Ἀκούσατε, λέγων, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἵ τε γηγενεῖς καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν πλουτῶν τις ἐν ὑμῖν κἂν πενόμενος τύχῃ. ταύταις γὰρ ταῖς τρισὶ συζυγίαις πᾶσαν γενικῶς διαλαμβάνει τὴν κατὰ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων διαφοράν. ἐν τῇ πρώτῃ συζυγίᾳ ἔθνη λέγει πάντα καὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην· ὡς τῷ μὲν ὀνόματι τῶν ἐθνῶν τὰς περιγραφὰς τῶν τόπων σημαίνεσθαι, τῷ δὲ ἐφεξῆς λόγῳ τοὺς τῶν τόπων οἰκήτορας.

2 Ps 47,9 9 sq Ps 48, 1 sq

AVSLQXF 1 προηγορευμένων SQXF (V² ita ex προηγουμένων corr) προσηγορευμένων L 2 καὶ om LQ (ut vid) XF ἴδομεν AVQF v 4 ἠκούσαμεν AV v 5 περιλάβετε τε A 6 αὐτὴν om S διηγήσασθαι VQ (ut vid) αὐτοῖς corr F 6-7 θέσθε— αὐτῆς om V, add in mg man alt, sed ἡμῶν pro ὑμῶν 9 μετὰ δὲ V (postea del) τοῦτον SLQXF 11 ἓν: ἐν L καὶ μία om V 12 πάντες οἱ S 15 ὅλον ante τὸν κόσμον coll S 16 λέγων ταῦτα SQF 18 οἵ τε: εἴ τε SLQX (in οἵ τε corr ut vid X²) F καὶ: εἴ τε SLQXF κἂν: καὶ A v 19 ὑμῖν: ἡμῖν AQ v 20 τὸν βίον om QF 21 ἀνθρώπων: οὐρανῶν v 22 τῷ: τῶν A τοῖς v 23 ὀνόμασι A v 24 τῷ: τῶν A

γηγενεῖς δὲ εἰπὼν καὶ ἀνθρώπων υἱοὺς τοὺς σαρκώδεις τε καὶ χοϊκοὺς καὶ ἀλογωτέρους διακρίνει ἀπὸ τῶν σῳζομένων καί τινα ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐχόντων· ἴδιος δὲ χαρακτὴρ ἀνθρώπου ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις. ἡ δὲ κατὰ πενίαν τε καὶ πλοῦτον ἀνισότης τοῦ βίου τὸ γενικώτατόν ἐστιν αἴτιον τῆς ποικίλης τε καὶ πολυειδοῦς τῶν ἐν ἀνθρώποις πραγμάτων ἀνωμαλίας. τίς οὗτος ὁ ἐν τοσούτῳ καὶ τηλικούτῳ ἀκροατηρίῳ δημηγορῶν; τίς ἄλλος ἢ ὁ μαρτυρῶν ἑαυτῷ ὅτι σοφίαν λαλήσει καὶ σύνεσιν; λαλεῖ δὲ ταῦτα πάντως ὁ ἔχων Πνεῦμα σοφίας τε καὶ συνέσεως, τὴν μεγάλην ταύτην χάριν, τὴν ἐκ προσοχῆς καὶ μελέτης κατορθουμένην. οὐ γὰρ πρότερον εἶπεν ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὶν ὑποκλῖναι τὴν ἀκοὴν τῷ παραβάλλοντι λόγῳ· Τὸ στόμα μου, φησίν, λαλήσει σοφίαν καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. καὶ πρῶτον Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, καὶ τότε ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου. τίς οὖν ἡ σύνεσις καὶ τί τὸ πρόβλημα; οὐκ οἶδεν, φησίν, ἡ τοῦ θεοῦ κτίσις πονηρᾶς τινος ἡμέρας κατασκευήν, ὡς μαρτυρεῖ τῆς κοσμογενείας ὁ λόγος, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τὴν ἀγαλλιάσιμον ἡμέραν φόβου καὶ τιμωρίας ἡμέραν ἐποίησεν, ἣν ἐξῆν μὴ φοβεῖσθαι, εἰ μὴ ὁ τὴν πτέρναν ἡμῶν ἐπιτηρῶν ὄφις, ᾧ ὄνομά ἐστιν ἡ ἀνομία, κύκλῳ τὴν πορείαν τοῦ βίου διέλαβεν,
560 M. τῷ ἰδίῳ ὁλκῷ ταῖς ποικίλαις τῶν παθημάτων φολίσιν φοβερῶς ἐπιφρίσσων πανταχόθεν καὶ τραχυνόμενος. εἶτα διχῇ διελὼν πᾶσαν τὴν ψαλμῳδίαν, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει συμβουλὴν κατατίθεται τοῦ μὴ πρὸς ἄλλον βλέπειν τινὰ λυτρωτήν· οὔτε γὰρ ἀδελφὸς λυτροῦται, φησίν, οὔτε ἄλλος τις ἄνθρωπος

1 Ps 48,3

AVSLQXF 1 υἱοὺς ἀνθρώπων S   4 ἐχόντων: σωζόντων S   6 τοῖς in τῆς corr F   ποικίλοις Q   8 τοιούτω L   ἀκροτηρίω VQ   9 ἑαυτῶ: ἐν αὐτῶ A v   10 λαλήσῃ L (- σ in ras)   ταῦτα VSLQXF: αὐτὰ A v   πάντως om AV v   11 ταύτην F (ν ex corr scr)   18 τινας A   20 τιμωρίας V (ς ex corr scr)   ἡμέραν alt om V   21 ὄφις: ἄφεσις Q   ᾧ: ὃ A   23 παθῶν A v   24 διελθὼν A v   27 οὔτε alt: οὔτ' Q

ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν ἐξαιτήσεται, ἐὰν Δῷ τῷ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὃ βούλεται συμβουλὴν πρὸς ὑπεροψίαν τῶν μάτην σπουδαζομένων γενέσθαι τὴν † σπουδαζομένην ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κατὰ τὸ μάταιον ἀκολουθίαν. πῶς ἐν ἀνονήτοις διάγουσι κόποις οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἀεὶ ζήσεσθαι προσδοκῶντες; πῶς τὴν διὰ τοῦ θανάτου καταφθορὰν οὐκ ἐλπίζουσιν οἱ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἀποθνῄσκοντας βλέποντες; καὶ ὅτι ἄφρονες ὡς ἀληθῶς εἰσιν καὶ ἀνόητοι οἱ οὐκ εἰδότες, ὅτι μετὰ τὸν τῇδε βίον ἄλλοις καταλείψουσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν, αὐτοὶ δὲ τάφοις εἰς τὸ διηνεκὲς παροικήσουσιν οἱ τὰ ὀνόματα αὐτῶν οὐκ ἐν οὐρανοῖς διὰ τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς ἀπογράψαντες, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ ὀνομαστοὶ γενέσθαι ποθήσαντες ἀνωνύμους ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἄνω πόλει ἐποίησαν. τούτων δὲ πάντων αἴτιον τὸ μὴ συνιέναι τὸν ἄνθρωπον τῆς ἰδίας τιμῆς, ἀλλὰ πρὸς τὰς κτηνώδεις ἡδονὰς ἑκουσίως κατασυρῆναι, λαιμῷ καὶ γαστρὶ καὶ τῷ μετὰ γαστέρα ῥύπῳ γενόμενον ἔκδοτον. τοῦτο τῆς πρώτης διαιρέσεως τοῦ ψαλμοῦ τὸ μέρος. τὸ δὲ λειπόμενον ἐν ἄλλοις ἔχει τὴν κατηγορίαν. πάλιν δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ῥῆμα περαιοῦται ὁ λόγος, τοῦτο, οἶμαι, φιλοσοφούσης ἡμῖν τῆς προφητείας, ὅτι τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς τῶν κακῶν εἰσόδου τὸ ἀποκτηνωθῆναι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ζῳωδεστέροις παθήμασιν. γενομένης δὲ ἡμῖν ἐκ χάριτος τῆς θεραπείας τοῦ τοιούτου κακοῦ διὰ τοῦ ἐπισκεψαμένου ἐν οἰκτιρμῷ τὸ ἀνθρώπινον, πάλιν ἀφέντες τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὑπὸ τοῦ θανάτου ποιμαίνονται οὐ πρὸς τὴν

AVSLQXF 1 ἐξαιτήσηται L   post ἐὰν inserit δὲ A γε v   δῷ om A   δώσει v   2 ἑαυτὸν SQXF   3 ὃ: ὧ SLQXF   4 σπουδαζομένην ex lin 4 a scriba antiquo iteratum. latet hic aliud verbum, participium ut videtur, nisi forte maior lacuna exstat ante vel post γενέσθαι   5 ἀνοήτοις AV v   6 κόποις ante διάγουσιν coll S   οἱ om SLQXF   προσδοκῶντες F (ω ex corr scr)   9 εἰσιν ante ἀληθῶς coll AV v   ὅτε ut vid corr V   10 καταλείψωσι V   αὐτοῦ ut vid corr F   11 παροικήσουσιν A (ω sscr man pr ut vid) παροικήσωσιν V   13 γενέσθαι ante ὀνομαστοὶ coll AV v   16 ἑκούσιος corr V   18 τὸ ante μέρος om V   20 ῥῆμα F (η ex corr scr)   25 ἐν om A v

γηγενεῖς δὲ εἰπὼν καὶ ἀνθρώπων υἱοὺς τοὺς σαρκώδεις τε καὶ χοϊκοὺς καὶ ἀλογωτέρους διακρίνει ἀπὸ τῶν σῳζομένων καί τινα ἐν αὐτοῖς χαρακτῆρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐχόντων· ἴδιος δὲ χαρακτὴρ ἀνθρώπου ἡ πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις. ἡ δὲ κατὰ πενίαν τε καὶ πλοῦτον ἀνισότης τοῦ βίου τὸ γενικώτατόν ἐστιν αἴτιον τῆς ποικίλης τε καὶ πολυειδοῦς τῶν ἐν ἀνθρώποις πραγμάτων ἀνωμαλίας. τίς οὗτος ὁ ἐν τοσούτῳ καὶ τηλικούτῳ ἀκροατηρίῳ δημηγορῶν; τίς ἄλλος ἢ ὁ μαρτυρῶν ἑαυτῷ ὅτι σοφίαν λαλήσει καὶ σύνεσιν; λαλεῖ δὲ ταῦτα πάντως ὁ ἔχων Πνεῦμα σοφίας τε καὶ συνέσεως, τὴν μεγάλην ταύτην χάριν, τὴν ἐκ προσοχῆς καὶ μελέτης κατορθουμένην. οὐ γὰρ πρότερον εἶπεν ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὶν ὑποκλῖναι τὴν ἀκοὴν τῷ παραβάλλοντι λόγῳ· Τὸ στόμα μου, φησίν, λαλήσει σοφίαν καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. καὶ πρῶτον Κλινῶ εἰς παραβολὴν τὸ οὖς μου, καὶ τότε ἀνοίξω ἐν ψαλτηρίῳ τὸ πρόβλημά μου. τίς οὖν ἡ σύνεσις καὶ τί τὸ πρόβλημα; οὐκ οἶδεν, φησίν, ἡ τοῦ θεοῦ κτίσις πονηρᾶς τινος ἡμέρας κατασκευήν, ὡς μαρτυρεῖ τῆς κοσμογενίας ὁ λόγος, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία τὴν ἀγαλλιάσιμον ἡμέραν φόβου καὶ τιμωρίας ἡμέραν ἐποίησεν, ἣν ἐξῆν μὴ φοβεῖσθαι, εἰ μὴ ὁ τὴν πτέρναν ἡμῶν ἐπιτηρῶν ὄφις, ᾧ ὄνομά ἐστιν ἡ ἀνομία, κύκλῳ τὴν πορείαν τοῦ βίου διέλαβεν,
560 M. τῷ ἰδίῳ ὁλκῷ ταῖς ποικίλαις τῶν παθημάτων φολίσιν φοβερῶς ἐπιφρίσσων πανταχόθεν καὶ τραχυνόμενος. εἶτα διχῇ διελὼν πᾶσαν τὴν ψαλμῳδίαν, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει συμβουλὴν κατατίθεται τοῦ μὴ πρὸς ἄλλον βλέπειν τινὰ λυτρωτήν· οὔτε γὰρ ἀδελφὸς λυτροῦται, φησίν, οὔτε ἄλλος τις ἄνθρωπος

1 Ps 48,3

AVSLQXF 1 υἱοὺς ἀνθρώπων S 4 ἐχόντων: σωζόντων S 6 τοῖς in τῆς corr F ποικίλοις Q 8 τοιούτω L ἀκροτηρίω VQ 9 ἑαυτῶ: ἐν αὐτῶ A v 10 λαλήση L (- σ in ras) ταῦτα VSLQXF: αὐτὰ A v πάντως om AV v 11 ταύτην F (ν ex corr scr) 18 τινας A 20 τιμωρίας V (ς ex corr scr) ἡμέραν alt om V 21 ὄφις: ἄφεσις Q ᾧ: ὃ A 23 παθῶν A v 24 διελθὼν A v 27 οὔτε alt: οὔτ' Q

ἀλλ' ἢ αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν ἐξαιτήσεται, ἐὰν Δῶ τῷ θεῷ ἐξίλασμα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τιμὴν τῆς λυτρώσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὃ βούλεται συμβουλὴν πρὸς ὑπεροψίαν τῶν μάτην σπουδαζομένων γενέσθαι τὴν † σπουδαζομένην ἐν τῷ βίῳ τούτῳ κατὰ τὸ μάταιον ἀκολουθίαν. πῶς ἐν ἀνονήτοις διάγουσι κόποις οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἀεὶ ζήσεσθαι προσδοκῶντες; πῶς τὴν διὰ τοῦ θανάτου καταφθορὰν οὐκ ἐλπίζουσιν οἱ τοὺς πρὸ αὐτῶν ἀποθνήσκοντας βλέποντες; καὶ ὅτι ἄφρονες ὡς ἀληθῶς εἰσιν καὶ ἀνόητοι οἱ οὐκ εἰδότες, ὅτι μετὰ τὸν τῇδε βίον ἄλλοις καταλείψουσι τὸν πλοῦτον αὐτῶν, αὐτοὶ δὲ τάφοις εἰς τὸ διηνεκὲς παροικήσουσιν οἱ τὰ ὀνόματα αὐτῶν οὐκ ἐν οὐρανοῖς διὰ τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς ἀπογράψαντες, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ ὀνομαστοὶ γενέσθαι ποθήσαντες ἀνωνύμους ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἄνω πόλει ἐποίησαν. τούτων δὲ πάντων αἴτιον τὸ μὴ συνιέναι τὸν ἄνθρωπον τῆς ἰδίας τιμῆς, ἀλλὰ πρὸς τὰς κτηνώδεις ἡδονὰς ἑκουσίως κατασυρῆναι, λαιμῷ καὶ γαστρὶ καὶ τῷ μετὰ γαστέρα ῥύπῳ γενόμενον ἔκδοτον. τοῦτο τῆς πρώτης διαιρέσεως τοῦ ψαλμοῦ τὸ μέρος. τὸ δὲ λειπόμενον ἐν ἄλλοις ἔχει τὴν κατηγορίαν. πάλιν δὲ εἰς τὸ αὐτὸ ῥῆμα περαιοῦται ὁ λόγος, τοῦτο, οἶμαι, φιλοσοφούσης ἡμῖν τῆς προφητείας, ὅτι τὸ πρῶτον αἴτιον τῆς τῶν κακῶν εἰσόδου τὸ ἀποκτηνωθῆναι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ζῳωδεστέροις παθήμασιν. γενομένης δὲ ἡμῖν ἐκ χάριτος τῆς θεραπείας τοῦ τοιούτου κακοῦ διὰ τοῦ ἐπισκεψαμένου ἐν οἰκτιρμῷ τὸ ἀνθρώπινον, πάλιν ἀφέντες τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὑπὸ τοῦ θανάτου ποιμαίνονται οὐ πρὸς τὴν

AVSLQXF 1 ἐξαιτήσηται L post ἐὰν inserit δὲ A γε v δῶ om A δώσει v 2 ἑαυτὸν SQXF 3 ὃ: ὢ SLQXF 4 σπουδαζομένην ex lin 4 a scriba antiquo iteratum. latet hic aliud verbum, participium ut videtur, nisi forte maior lacuna exstat ante vel post γενέσθαι 5 ἀνοήτοις AV v 6 κόποις ante διάγουσιν coll S οἱ om SLQXF προσδοκῶντες F (ω ex corr scr) 9 εἰσιν ante ἀληθῶς coll AV v ὅτε ut vid corr V 10 καταλείψωσι V αὐτοῦ ut vid corr F 11 παροικήσουσιν A (ω sscr man pr ut vid) παροικήσωσιν V 13 γενέσθαι ante ὀνομαστοὶ coll AV v 16 ἑκούσιος corr V 18 τὸ ante μέρος om V 20 ῥῆμα F (η ex corr scr) 25 ἐν om A v

οὐρανίαν ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν ᾅδου νομὴν ἑαυτοὺς ἐπικλίναντες πρόβατα τοῦ ᾅδου γινόμενοι. φησὶ γὰρ ὅτι Ὡς πρόβατα ἐν ᾅδῃ ἔθεντο, θάνατος ποιμανεῖ αὐτούς. καὶ οὕτως ἐκ δευτέρου γίνεται πάλιν διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡ τῆς τιμῆς τῆς κατὰ χάριν γενομένης ἡμῖν ἀναισθησία καὶ πρὸς τὸν ἄλογον βίον καταφορά. πᾶν γὰρ τὸ ἔξω τοῦ ἀληθινοῦ λόγου γινόμενον ἀλογία ἐστίν. ἴδιον δὲ τοῦ κτήνους τὸ ἄλογόν τε καὶ ἀνόητον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓʹ

Τὰ δὲ καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ δι' ἀκριβείας ἐπὶ λέξεως ἀναγράφειν περιττὸν ἂν εἴη, πολλῆς εὐκολίας οὔσης τῷ βουλομένῳ διὰ τῶν εἰρημένων καὶ τὰ παρεθέντα κατανοῆσαι. ὥστε οὐδὲν οἶμαι δεῖν μηκύνειν διὰ πολυλογίας τὸν λόγον· ἢ τοῦτο μόνον ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐπαναλαβεῖν ἐκ τῶν προεξητασμένων, ὅτι δι' ἀμφοτέρων εὐεργετεῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ μέγας Δαβίδ, δι' ὧν τε προτυποῖ συμβολικῶς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ δι' ὧν ὑποδείκνυσι τοῖς ἀνθρώποις τῆς μετανοίας τὸν τρόπον, οἷόν τινα τέχνην ἐπιβάλλων
561 M. τούτῳ τῷ κατορθώματι διὰ τῆς πεντηκοστῆς ψαλμῳδίας, δι' ἧς ἄλλη νίκη κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἡμῖν ἑτοιμάζεται. τὸ γὰρ εἰδέναι τῶν κακῶν ἑαυτοὺς ἐκκαθαίρειν τῆς διηνεκοῦς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νίκης παρασκευὴ γίνεται καὶ ὑπόθεσις. ἀδιαλείπτου γὰρ ἡμῖν οὔσης ἐν τῷ βίῳ τῆς πάλης τῆς γενομένης πρὸς τὸν κοσμοκράτορα τοῦ σκότους τούτου καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις·

2 Ps 48,15   18 Ps 50, 1 sq   23 cf. Eph 6, 12

AVSLQXF 1 οὐρανίαν post ras vi litt scr V   οὐράνιον v 2 τοῦ om VS (postea inserit man pr, ut vid, habet Z)   ᾅδου om V   γενόμενοι AQ v   3 ποιμαίνει L   5 ἡμῖν ante γενομένης coll A v   γινομένης QXF   5-6 καταφορᾶ LQ   9 τῶν om S 10 ἐπιλέξεως Q   12 παλιλογίας S παλαιολογίας L παληλογίας F 13 τὸν λόγον ante 12 διὰ coll S   16 ᾧ VL (-ν sscr L)   17 ἐπιβαλὼν SLQXF   20 διόλου ante διηνεκοὺς (sic) inserit V 23 γινομένης QXF   post σκότους inserit τοῦ αἰῶνος S

ἐπειδὴ ἓν μόνον ἀντιπάλαισμα καὶ πρὸς πᾶσαν πειρατηρίου προσβολὴν ἔχομεν τὴν μετάνοιαν, ὁ τοῦτο ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας διὰ παντὸς νικητὴς γίνεται τοῦ ἀεὶ προσπαλαίοντος. μετὰ τοῦτο δὲ κἂν ἡ ἱστορία ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τὸ ἀνακόλουθον ἔχῃ, ἀλλ' ὁ νοῦς πρὸς τὴν ἀκολουθίαν συνήρτηται. πολὺ γὰρ μεταγενέστερον τὸ κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ καὶ τὸν Οὐρίαν ἔργον τοῦ κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον τὸν Δωὴκ ἐστιν διηγήματος. τοῦτο μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῆς τοῦ Σαοὺλ τυραννίδος ἐγένετο, ἐκεῖνο δὲ μικρὸν πρὸ τοῦ τέλους τῆς τοῦ Δαβὶδ βασιλείας συνέβη. ἀλλ' οὐ μέλει τῷ πνευματικῷ λόγῳ τῆς χρονικῆς τε καὶ σαρκίνης τῶν πραγμάτων τάξεως. τί γάρ με τοσοῦτον ὀνίνησιν ἐν πρώτοις τὸ κατὰ τὸν Ἰδουμαῖον μαθεῖν καὶ μετὰ ταῦτα τὸ κατὰ τὴν Βηρσαβεὲ διδαχθῆναι; τίς ἀρετὴ διὰ τούτου; ποία πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνάβασις; τίς πρὸς τὴν τῶν ὑψηλῶν ἐπιθυμίαν διδασκαλία; εἰ δὲ μαθὼν τὰ ἐν τῷ πεντηκοστῷ μυστήρια, ὅσα κατὰ τὸ βαθύτερον περιέχει ὁ λόγος, καὶ μετ' ἐκείνου τὸ πρὸς τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀντιπάλου δοθὲν ἡμῖν φάρμακον διδαχθείην, τὸ τῆς μετανοίας λέγω, ὥστε διὰ τούτου με πάντοτε νίκῃ τῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ συνεθίζεσθαί τε καὶ ἐγγυμνάζεσθαι, σκόπησον ὅπως προσβαίνω κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῇ ἐφεξῆς ἀνόδῳ, νίκην ἐκ νίκης μεταλαμβάνων. ἀναγνώσομαι δέ σοι τῆς ἱστορικῆς ἐπιγραφῆς τὴν ἀκολουθίαν ἔχουσαν οὕτως· Εἰς τὸ τέλος συνέσεως τῷ Δαβὶδ ἐν τῷ ἐλθεῖν Δωὴκ τὸν Ἰδουμαῖον καὶ

6 II Reg 11, 2 sq   I Reg 22, 9 sq   22 Ps 51, 1-2

AVSLQXF 2 τοῦτο—4 μετὰ om Q   3 γίνεται ante νικητὴς coll S 4 κἂν: καὶ A v   ἡ om Q   5 ἔχει AV (ex -η corr) LQ v   7 τὸ post ἐστιν inserunt AV   8 διηγήματος correxit Jaeger: διήγημα libri   10 μέλλει ALQ   πνευματικῷ correxi: πνεύματι libri (post πνι sscr aliquid forte τι vel τῶ F vel man alt F) λόγου SQX   15 ἐπιθυμιῶν AVSLX v   διδασκαλίαν L v   μάθω SQF   17 προέχει Q   18 τοῦ: τὸ A   διδαχθείην V v: διδαχθείη A διδαχθῶ SQ (ut vid) XF διδαχθείεν L   τὸ: ἐν τῷ AV v 19 λέγω: λόγω AQF v   ὥστε: ὡς τὸ L   νίκῃ τῇ: νίκη τὴν S νικητὴν QXF   20 τοῦ om L   21 ὅπως: ὅσον FQ προβαίνω Q   ἀνόδῳ om S

ἀναγγεῖλαι τῷ Σαοὺλ καὶ εἰπεῖν αὐτῷ Ἦλθεν Δαβὶδ εἰς τὸν οἶκον Ἀβιμέλεχ. δι' ὧν διδάσκομαι ὅτι τοῦτο μὲν εἰς τὸ τέλος τῆς νίκης ἄγει, ὅταν σύνεσις καθηγῆται τοῦ βίου καθ' ὁμοιότητα τοῦ μεγάλου Δαβίδ. καὶ τότε μάλιστα λυπῶ τὸν Δωὴκ τὸν τῆς ἐμῆς σωτηρίας τύραννον, ὅταν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἱερέως γένωμαι καὶ ὅταν ἡμιόνων ὑπηρέτης, μηκέτι μοι κατὰ πρόσωπον συμπλέκεσθαι δύναμιν ἔχων, λάθρα κατ' ἐμοῦ τὴν ἐπιβουλὴν ἐξαρτύηται τῷ κατ' ἐμοῦ φονῶντι τὴν παρὰ τῷ ἱερεῖ διαγωγήν μου καταμηνύων. δῆλον δ' ἂν εἴη τίνες εἰσὶν αἱ ἡμίονοι, ὧν ἐπιστατεῖ οὗτος ὁ Ἰδουμαῖος ὁ τὴν ἄγονον βουκολῶν φύσιν, ἐν ᾗ τοῦ θεοῦ ἡ εὐλογία τόπον οὐχ εὗρεν, ἥ φησιν ἐξ ἀρχῆς τὸν πληθυσμὸν ἐντιθεῖσα τῇ κτίσει, ὅτι Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. οὐ γὰρ ἐκ θεοῦ ὁ πληθυσμὸς τῇ κακίᾳ· ὡς οὐδὲ ἐξ ἀλλήλων ἐστὶν ἡ τοῦ γένους τῶν ἡμιόνων διαδοχή, ἀλλ' ἀεὶ καινοτομεῖ τὸ ζῷον ἡ φύσις τὸ μὴ ὂν ἐν τῇ κτίσει δι' ἑαυτῆς παρασοφιζομένη καὶ παρεισάγουσα. δῆλον δὲ πάντως διὰ τῶν εἰρημένων ἐστὶ πρὸς τίνα σκοπὸν βλέπει ὁ λόγος. εἰ γὰρ πάντα ὅσα ἐποίησεν ὁ κύριος καλὰ λίαν, ἡ δὲ ἡμίονος ἔξω τοῦ καταλόγου τῶν ἐν τῇ
564 M. κτίσει γεγονότων ἐστίν, δῆλον ἂν εἴη ὅτι πρὸς κακίας ἔνδειξιν τὸ ὄνομα τοῦτο ὑπὸ τῆς ἱστορίας παρείληπται. οὔτε ἐκ θεοῦ οὖν τὴν ὕπαρξιν ἔχει οὔτε γενομένη ὡς γίνεται διαρκεῖ τῇ ὑποστάσει πρὸς τὸ ἴδιον. ὡς γὰρ οὐ συντηρεῖ δι' ἑαυτῆς ἑαυτὴν ἡ τῶν ἡμιόνων φύσις, οὕτως οὐδὲ ἡ κακία μένει κατὰ τὸ διηνεκὲς ἡ αὐτὴ φυλασσομένη, ἀλλὰ πάντοτε γίνεται ἄλλη ὑπ' ἄλλου ζωογονουμένη, ὅταν τὸ εὐγενὲς καὶ γαῦρον τῆς ἐν ἡμῖν φύσεως καὶ ταχὺ καὶ ὑψαύχενον πρὸς ἐπιθυμίαν τῆς ὀνώδους τε καὶ ἀλόγου συζυγίας κατολισθήσῃ. ὁ τοίνυν

13 Gen 1, 28

AVSLQXF 2 μὲν: με V 3 καθηγεῖται ASLQX v 5 ὅταν om AV v 6 γενόμενος AV v 8 ἐπιβολὴν L ἐξαρτύεται v 10 ἡμίονοι in corr ut vid scr V 11 ἡ βουκόλων L 13 αὐξάνεσθαι corr V 15 διδαχῇ L ἀεὶ: εἰ L 18 κύριος: θεὸς S 22 οὖν ante ἐκ θεοῦ coll S οὖν om L γινομένη S 25 ἡ αὐτὴ SQXF: αὐτῇ cett ἄλλη om v 28 ἀνώδους A v κατολισθήσει L

ἀλλόφυλος ἐκεῖνος Δωὴκ ὁ τῷ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαβὶδ γενόμενος ἄγγελος, ὁ τῆς ἀγόνου ἀγέλης τῶν ἡμιόνων νομεύς, οὐκ ἄν τις ἕτερος εἴη παρὰ τὸν πονηρὸν ἄγγελον τὸν διὰ τῶν ποικίλων τῆς ἁμαρτίας παθημάτων τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐφελκόμενον· ἣν ὅταν ἴδῃ ὅτι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀληθινοῦ ἱερέως ἐστίν, ἀδυνατῶν πλῆξαι αὐτὴν τοῖς τῶν ἡμιόνων λακτίσμασιν, τότε καταμηνύει πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς πονηρίας τοῦ πνεύματος τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας. ὁ δὲ ἐρριζωμένος ὡς ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ ἐκείνους ποιεῖται κατὰ τοῦ τυράννου τοὺς λόγους, οὓς ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ ἠκούσαμεν, λέγων Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ ὁ δυνατὸς ἀνομίαν, οὗ ἡ γλῶσσα ὡσεὶ ξυρὸν ἠκονημένον, οἷς ἂν ἐπαχθῇ ἀποσυλῶσα τῶν τριχῶν τὴν εὐπρέπειαν καὶ τὰς ἑπτὰ τῶν βοστρύχων σειρὰς ἐν αἷς ἐστιν ἡ δύναμις ἡμῶν ἀποτέμνουσα. νοεῖς δὲ πάντως ἐκ τῆς ἑβδομάδος τῶν πνευματικῶν βοστρύχων τὴν ἔννοιαν, καθὼς ὁ Ἡσαίας τὴν ἑπταχῆ γινομένην τοῦ πνεύματος χάριν ἀπηριθμήσατο· ὧν ἀποτμηθέντων, καθὼς ἐπὶ τοῦ Σαμψὼν συνέβη, ἕπεται τῶν ὀφθαλμῶν ἡ ἀπώλεια καὶ τὸ ἐπιγέλαστον εἶναι τοῖς ἀλλοφύλοις, ὅταν μεθύωσιν.

Ἐπάγει δὲ μετὰ τὸ εἰπεῖν, δι' ὧν ὑπογράφεται τὰ τοῦ ἐν κακίᾳ δυνατοῦ ἰδιώματα, ὅτι ὁ θεὸς τοῦτον μὲν καθαιρήσει εἰς τέλος· τέως δὲ νῦν ἐκτιλεῖ καὶ μεταναστεύσει ἀπὸ τοῦ θείου σκηνώματος, καὶ ἐκ τῆς τῶν ζώντων γῆς ἀνορύξει τὰ τῆς πονηρίας αὐτοῦ καὶ πικρίας ῥιζώματα καὶ ὅσα τούτοις κατὰ τὸ ἀκόλουθον περιέχει ἡ ψαλμῳδία πρὸς τὴν αὐτὴν διάνοιαν βλέποντα· δι' ὧν κατορθοῦται τὸ βέβαιον

9 Ps 51,10 15 sq Is 11,2 18-20 Judic 13,5-7; 16, 17 22 Ps 51,7

AVSLQXF 1 τῷ: τοῦ v 3 τις om A v τὸν ante διὰ: τῶν A 5 ἐφελκόμενος AV ἣν: ἵν' AQF v ἢν V 6 ἀδυνατὸν corr F αὐτὸν AVL v 9 ἀπηθείας F (η ex α corr) ὡσεὶ AV 9-10 ὡς ἐλαία κατάκαρπος post θεοῦ coll Q 10 ποιήται V ποιεῖ QF 11 λέγων om QF 13 ἀποσυλᾶ QXF 14 ἑπτὰ: ἓξ QXF 15 ἀποτέμνει QXF 16 πνεύματι corr man alt ut vid V βοστρύχων corr man alt ut vid V 17 ὁ om AV v 23 ἐκτείλει A ἐκτείλῃ V ἐκτίλει SLQXF μεταναστήσει v 24 ἀνορύσσει L

τῶν καθὼς εἶπεν ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐρριζωμένων ἐν τῇ πίστει. Ἐγὼ γάρ, φησίν, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ μου ἤλπισα ἐπὶ τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦτο διάστημα, οὗ μέτρον ἐστὶν ἡ ἀπειρία, ὅπερ αἰώνων ὀνομάζει αἰῶνα. ἐν τούτῳ καὶ τὴν εὐχαριστίαν κατὰ τὸ ἀΐδιον τῷ θεῷ προσοίσειν κατεπαγγέλλεται λέγων· Ἐξομολογήσομαί σοι εἰς τὸν αἰῶνα. σὺ γάρ μοι τὰ ἄξια τῆς εὐχαριστίας ἐποίησας. Καὶ ὑπομενῶ, φησί, τὸ ὄνομά σου. ἀγαθὸν γάρ ἐστιν ἡ ὑπομονὴ τοῖς ὁσίοις σου. ὥσπερ δὲ ἡ πολύχρωμος αἴγλη ἐν διαφόρῳ τῷ τῆς βαφῆς ἄνθει λεληθότως πρὸς τὸ ἑτερόχρουν μεταβαίνει, προσφυῶς τὰς ἄκρας τῶν χρωμάτων αὐγὰς ἀλλήλαις καταμιγνύουσα,
565 M. οὕτως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τῆς ψαλμῳδίας ταύτης κατὰ τὸ ἄκρον τὴν τοῦ νοήματος ἀκτῖνα τῷ προοιμίῳ τῆς τοῦ παρακειμένου ψαλμοῦ λαμπηδόνος δι' ἀκολούθου προσμιγνυμένην· ὥστε λανθάνειν τὸ μέσον τούτων, αὐτομάτως τῆς διανοίας ἀπὸ τούτου πρὸς τὴν ὑπερκειμένην ψαλμῳδίαν κατενεχθείσης. ὁ γὰρ ὡς ἐλαία κατάκαρπος ῥιζωθεὶς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ ἑδραῖόν τε καὶ ἀμετακίνητον τοῦ κατὰ τὴν πίστιν στερεώματος ἐν ἑαυτῷ βεβαιώσας καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ θείου ἐλαίου δι' εὐχαριστίας τῇ ἀπειρίᾳ τῶν αἰώνων συμπαρατείνας θυμῷ χρῆται κατὰ τῶν ἀφραινόντων, ὧν κεφάλαιον τῆς ἀφροσύνης τὸ τὸν ἀληθῶς ὄντα, τὸν ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν, τοῦτον μὴ εἶναι λέγειν. τοιούτων γάρ, φησίν, καὶ τοσούτων ὄντων (πρῶτον τοῦ θεοῦ δείκνυσι τὴν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων προμήθειαν· ἐφ' οὗ τὸ τῶν ἐλπίδων βέβαιον οὕτως ἀμετάθετόν ἐστιν, ὡς μὴ κάμνειν τῇ ἀϊδιότητι τῶν

1 cf. Col 2,7 14 Ps 52 23 cf Eph 4, 6

AVSLQXF 1 τῶν post ἀπόστολος coll AV v ἐν om S 3 μου om VS 4 μέτρου A 5 αἰὼν ὢν L τούτο AF 7 συ: σοι V 8 ὑπομένω L 11 προσφυὰς Q 13 ἐστιν (sic) F 13 καὶ om AV v 14 τὴν om S παρεγκειμένου Q 16 αὐτόματος corr V 17 ὑποκειμένην v κατενεχθείσης Jaeger quod verba ἀπὸ . . . πρὸς postulare videatur: καταμιχθείσης codd v cf 187, 15 (differt 15) 18 ῥιζωθεῖ L (σ add ut vid man rec) 21 ἐλαίου: ἐλέ S (ἐλέους Z) 23 ἀληθινῶς v τὸν alt V (ο in corr scr) 25 τοιούτων v

αἰώνων τὸν πόθον συνεκτεινόμενον), πῶς Λέγει ὁ ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι θεός; διεφθάρησαν καὶ ἐβδελύχθησαν ἐν τοῖς τοιούτοις τῆς διανοίας ἐπιτηδεύμασιν.

Φθορὰ γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς καὶ διάλυσις τοῦ συνεστῶτος ἡ τοῦ ὄντως ὄντος ἀπόπτωσις. πῶς γὰρ ἄν τις ἐν τῷ εἶναι εἴη, μὴ ἐν τῷ ὄντι ὤν; πῶς δ' ἄν τις μένοι ἐν τῷ ὄντι, μὴ πιστεύων τῷ ὄντι ὅτι ἔστιν; ὁ δὲ ἀληθῶς ὢν θεός ἐστι πάντως, καθὼς τῷ μεγάλῳ Μωυσεῖ ἡ ὀπτασία τῆς θεοφανείας μαρτύρεται. ὁ οὖν ἐκβάλλων τῆς ἑαυτοῦ διανοίας τοῦ θεοῦ τὸ εἶναι ἐκ τοῦ ἐκεῖνον μὴ εἶναι λέγειν ἑαυτοῦ τὸ εἶναι διέφθειρεν ἔξω τοῦ ὄντος γενόμενος. διὰ τοῦτό φησιν, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐξέκλιναν, εὐθὺς ἠχρειώθησαν οἱ πάντες, οἷόν τι σκεῦος ἀπόβλητον καταγνωσθὲν ἀχρηστίαν. τὸ δὲ τῷ καλῷ ἄχρηστον τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπιτηδειότητα διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναρμοστίας σαφῶς ἐπιδείκνυσιν. ἐπεὶ οὖν διὰ ταῦτα ὁ κύριος Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων διέκυψεν· ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος τὴν ἐν ἀνθρώποις τοῦ κυρίου συναναστροφὴν προμηνύει, ὅτε τοῖς προκαθηγουμένοις πρὸς τὴν ἀπιστίαν τοῖς ἱερεῦσίν τε καὶ Φαρισαίοις καὶ γραμματεῦσιν ἅπαν ἐπηκολούθησε τὸ ὑπήκοον· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῖς βλασφήμοις ἑαυτῶν ὀδοῦσι τὸν λαὸν σπαράσσοντές τε καὶ διεσθίοντες· διὰ τοῦτό φησιν ὅτι Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος, οἱ ἐσθίοντες τὸν λαόν μου βρώσει ἄρτου, ὅμοιον πάσχοντες τῷ πάθει τῶν ὑδροφοβούντων. οἷς εἴ πως δυνηθείη παραδεχθῆναι τὸ ὕδωρ, ἰαματικὸν ἔσται τοῦ πάθους τῷ κάμνοντι· ἀλλὰ φοβοῦνταί πως τὸ ἐπὶ σωτηρίᾳ προκείμενον καὶ ἀλλοτριοῦνται τοῦ σῴζοντος, φόβῳ τοῦ μὴ ἀπολέσθαι κατασκευάζοντες ἑαυτοῖς τὴν ἀπώλειαν. οὕτως

1 Ps 52, 1 sq 7 Exod 3, 14

AVSLQXF 5 ὄντως om Q ὄντος post ἀπόπτωσις coll F post ἀπόπτωσις inserit unum verbum, forte ὄντως Q 8 μωϋσῆ S μωσῆ L μωσεῖ QF v 9 ἐκβαλὼν F 10 ἐκείνου A 11 ὄντος: εἶναι S ὄντως Q ἐπιδὴ corr V 13 ἀπόβλητον in αὐτόκλητον corr ut vid F vel man alt F τὸ: τῷ VL 17 ἔκυψεν Q 18 προσκαθηγουμένοις Q 23 ἐν βρώσει SQXF 26 τὸ: τῷ Q

κἀκεῖνοι, τῆς πηγῆς αὐτοῖς ἐμβοώσης· Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω, τῇ λύσσῃ τῆς ἀπιστίας προκατειλημμένοι τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, ἐφοβοῦντο φόβον, οὗ οὐκ ἦν φόβος, τὸ ποτὸν τῆς σωτηρίας ἀποστρεφόμενοι, οὐκ εἰδότες ὅτι ἐν γενεᾷ δικαίων ὁ θεὸς γίνεται, ὁ διδοὺς ἐκ Σιὼν τὸ σωτήριον τῷ Ἰσραὴλ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ
568 M. τοῦ πονηρῶς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡμᾶς αἰχμαλωτίσαντος πάλιν πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, ὅτε γίνεται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάματι ὁ ἀληθινὸς Ἰσραηλίτης καὶ ὁ πνευματικὸς Ἰακώβ. ἡ μὲν οὖν διάνοια τῆς ψαλμῳδίας, καθὼς ἔξεστιν εὑρεῖν δι' αὐτῶν προϊόντα τῶν λέξεων τῆς ψαλμῳδίας, τοιαύτη. ἡ δὲ ἐπιγραφὴ τοῦ ψαλμοῦ συμβαίνει πρὸς τὴν διάνοιαν. ἐπινίκιον γὰρ εἶναι τὸν λόγον τῆς ψαλμῳδίας ἡ ἐπιγραφὴ σημαίνει διὰ χορείας ἐν συνέσει γινόμενον· Εἰς τὸ τέλος γάρ, φησίν, ὑπὲρ Μαελέθ, συνέσεως τῷ Δαβίδ· χορεία δὲ τῷ Μαελὲθ ἑρμηνεύεται. καὶ ἀντὶ τοῦ Εἰς τὸ τέλος ἕτεροι τῶν ἑρμηνέων ἐπινίκιον ἐκδεδώκασιν.

Πάλιν διὰ τῶν ἀκολούθων προϊὼν ὁ δρόμος, καταλλήλως τοῖς διὰ τῆς προκοπῆς εὑρισκομένοις νοήμασιν ἐφαρμόζει τὰ τῆς ἱστορίας αἰνίγματα, ὅταν ἄπρακτος γένηται καθ' ἡμῶν ὁ Δωὴκ ἐκεῖνος ὁ Ἰδουμαῖος τὴν ἐπαμφοτερίζουσαν τῶν ἡμιόνων φύσιν ἐν ἑαυτῷ νομεύων. εἴρηται δὲ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν, ὅτι ἡ ἁμαρτία διὰ τοῦ ζῴου τούτου σημαίνεται. ὡς γὰρ αὕτη ἐπαμφοτερίζοντος ἐκείνου τοῦ

1 Joh 7, 37 5 Ps 52, 6 12 cf p 86, 6 s 20 I Reg 22, 9 sq 23 p 134, 9 sq

AVSLQXF 1 ἐκβοώσης AVQ v 2 πινέτω V (ω in ras ut vid scr V) τῇ ex τῆς corr V 6 τῷ: τοῦ SQXF αὐτῶν ut vid Q 7 πονηρῶς V (πο sscr man alt, ω in ras ut vid scr V) ἡμῶν A αἰχμαλωτεύσαντος Q 9 ὁ alt om v evan Q 10 post ψαλμωδίας scr τοιαύτη et supra lin punctis del A καθὼς—11 ψαλμωδίας om S 11 διὰ Av αὐτῶν VLQXF: των A τὸν v 14 γενόμενον SQXF 15 post Μαελὲθ inserit ὁ διὰ χορείας v 15-16 συνέσεως—Μαελὲθ om v 16 τὸ om SLQXF 17 ἑρμηνευτῶν V 18 δρόμος: λόγος Q v 19 εὑρισκόμενος A v 22 ἐν om V 23 τοῖς om v 24 αὐτὴ AL v

ξύλου ἐστὶ καρπός, ὃν καλὸν καὶ πονηρὸν ὀνομάζει ὁ λόγος, καλὸν μὲν διὰ τὸ κεκαλύφθαι τὴν ἁμαρτίαν τῷ τῆς ἡδονῆς δελεάσματι, ἣν ἀντὶ καλοῦ μετέρχονται οἱ τοῦ σώματος φίλοι· πονηρὸν δὲ πάλιν, ὅτι εἰς πικρὸν καταλήγει πέρας τὸ νῦν ὡς καλὸν σπουδαζόμενον· οὕτως ἔστιν ἑκατέρας φύσεως, ἵππου τε καὶ ὄνου, τὰ σύμβολα περὶ τὸ ὑποκείμενον ζῷον ἰδεῖν· ὡς εἶναι τὴν ἡμίονον τὸ αὐτὸ καὶ ἵππον καὶ ὄνον οὐ διῃρημένως ἑκάτερον, ἀλλ' ἐν ἑνὶ τὰ δύο, τῆς διπλῆς τῶν ζῴων φύσεως πρὸς τὴν τοῦ καινοῦ τούτου ζῴου ἀπεργασίαν κατακραθείσης. ὅταν τοίνυν μηνυτὴς γένηται τῷ τυράννῳ τῆς παρὰ τῷ ἱερεῖ διαγωγῆς ἡμῶν ὁ ἀλλόφυλος ἐκεῖνος, ὃν ἐνοήσαμεν, εἶτα ἡμεῖς τὸν ἐν κακίᾳ καυχώμενον καὶ ἐν ἀνομίᾳ κεκτημένον τὴν δύναμιν, διὰ τῆς θείας συμμαχίας καθέλωμέν τε τῆς δυναστείας καὶ προθέλυμνον αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς τῶν ζώντων ἀναρριζώσωμεν, ἐλαία γενόμενοι τῷ πλήθει τῶν καρπῶν ἀγαλλομένη καὶ βρίθουσα, καὶ διὰ τῆς εἰς θεὸν ἐλπίδος δυναμωθέντες χορεύσωμεν κατὰ τοῦ ἡττηθέντος τὰ ἐπινίκια· τότε κατὰ λόγον τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνομεν, ὄντως κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἄισματι φωνήν, ὄρη διαπηδῶντες καὶ βουνοῖς ἐφαλλόμενοι.

Τί οὖν ἐστι τοῦτο τὸ ὄρος, ἐφ' ὃ νῦν ὁ λόγος ἐκ τοῦ προτέρου ὄρους τῶν νοημάτων μεθάλλεται; ἄλλη νίκη πάλιν καὶ ἄλλοι ἐπὶ τῇ νίκῃ ὕμνοι οἱ διὰ συνέσεως τῷ Δαβὶδ κατορθούμενοι· οἱ δὲ κινοῦντες τοὺς ἀγῶνάς εἰσιν οὐκέτι ἡμιόνων ἀγέλη, ἀλλὰ Ζιφαίων ἔθνος. οἱ τοῖς στενοῖς τῆς αὐχμώδους διαβάσεως προσκαθήμενοι, ὅταν κωλῦσαι τὴν διὰ τοῦ στενοῦ πορείαν ἡμῶν ἀδυνατήσωσιν, τότε πάλιν πρὸς τὸν Σαοὺλ ἀνατρέχουσιν

1 Gen 2, 17 19 Cantic 2, 8 23 sq Ps 53 I Reg 23, 19 sq

AVSLQXF 2 μὲν: καὶ v τῷ: τὸ AQ 3 δελεάματι S 7 αὐτὸν V 8 ἑκάτερον V (inter o et ν ras et spat unius litt) ἐν om Q 9 καινοῦ τούτου om v 10 κατακρισθείσης QXF 11 ὁ om L 12 ἐν alt om Q 14 καθέλομεν Q τε: τι F 15 ἀναρριζώσομεν L 17 χορεύσομεν AV 20 βουνοῦς (sic) F 21 ὧ νῦν AS ὧν νῦν v 22 ἄλλη: ἀλλ' ἡ L πάλην V 23 οἱ pr om AV v 25 ζηφαίων A v ζηφαῖον V οἱ F τοῖς ex τῆς corr V 26 προκαθήμενοι ASF v 27 ἀδυνατήσουσι Q τότε πάλιν—ἀνατρέχουσιν om v ἀνατρέχωσιν V

τὸν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν λυπούμενον· Εἰς τὸ τέλος γάρ, φησίν, συνέσεως ἐν ὕμνοις τῷ Δαβίδ, ἐν τῷ ἐλθεῖν τοὺς 569 M. Ζιφαίους καὶ εἰπεῖν τῷ Σαοὺλ Ἰδοὺ Δαβὶδ κέκρυπται παρ' ἡμῖν. πάντως δὲ ὁ τὴν ἱστορίαν οὐκ ἀγνοῶν οἶδεν στενόν τινα καὶ αὐχμώδη τόπον ἐν τῷ μέρει τούτῳ μνημονευόμενον. διὰ δὲ τῆς ἀπεστενωμένης διόδου τὴν εὐαγγελικὴν ἐκείνην τῆς βασιλείας ὁδὸν ἐνοήσαμεν, ἣν κωλύουσι μὲν οἱ Ζιφαῖοι, τοῦτ' ἔστιν τὸ ἀλλόφυλον τῶν δαιμόνων ἔθνος, οἱ ὑπηρέται τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως· εὑρίσκουσιν δὲ οἱ ὀλίγοι οἱ τὴν πλατεῖαν ἀποστρεφόμενοι. ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἱστορίας οὕτως· Οὐκ ἰδοὺ Δαβὶδ κέκρυπται ἐν Μασερᾷ παρ' ἡμῖν ἐν τοῖς στενοῖς ἐν τῷ βουνῷ; ἀληθῶς γὰρ τῇ στενῇ ταύτῃ οἱ κατὰ θεὸν ζῶντες ἐναποκρύπτονται. δείκνυσι δὲ ταύτην ἡμῖν τὴν ὁδὸν ἡ καινὴ διαθήκη, δι' ἧς ἔστι πρὸς τὴν ἀκροτάτην τοῦ ὄρους κορυφὴν ἀνελθεῖν, ἣν βουνὸν ὀνομάζει ὁ λόγος τῆς ἱστορίας. ὅταν οὖν τὴν στενὴν ἐκείνην ὁδὸν ἀνεμποδίστως παρέλθωμεν, Ζιφαῖοι τῷ τυράννῳ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καταμηνύουσιν. ἡμεῖς δὲ τῷ ὀνόματι τοῦ σεσωκότος τὴν δυναστείαν τῆς εἰς τὸ καλὸν κρίσεως ἡμῶν ἀνατίθεμεν λέγοντες· Ὁ θεός, ἐν τῷ ὀνόματί σου σῶσόν με, καὶ ἐν τῇ δυνάμει σου κρινεῖς με. τὸ γὰρ γενόμενον ὡς προσδοκώμενον ὑπὸ τοῦ λόγου διεσχημάτισται, οὕτω τῆς γραφῆς τῆς κατὰ τὸν χρόνον ἀκριβείας ὑπερορώσης. καὶ γὰρ τὸ ἐσόμενον ἡ προφητεία πολλάκις ὡς παρῳχηκὸς διηγήσατο καὶ τὸ γεγονὸς ὡς προσδοκώμενον, ὡς καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ψαλμῳδίᾳ κατὰ τὸ πέρας ἔστιν ἰδεῖν. οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου ἐπόψεται ἀλλ' Ἐπεῖδεν ὁ ὀφθαλμός μου· δι' ὧν ταῦτα μανθάνομεν ὅτι τῷ θεῷ οὔτε τι μέλλει οὔτε τι παρῴχηκεν, ἀλλ' ἐν τῷ ἐνεστῶτι τὰ πάντα ἐστίν. ὥστε κἂν τοῦ παρῳχηκότος

AVSLQXF 1 τὸ om Q 2 τῷ alt: τὸ V 3 ζηφαίους AV v 3 οὐκ ἰδοὺ S 5 τινα om A v 6 ἀποστενωμένης Q ἐκείνην om v 7 Ζηφαῖοι AV v 8 οἱ: ἡ L 9 οἱ pr om S 11 κέκρυπται in ras ut vid scr V μεσαρὰ V 17 Ζηφαῖοι A v 19 τῆς: τὴν Q 21 κρίνον L γενώμενον Q 25 καὶ ante ὡς alt coll V 26 ἔστιν om v 27 ἐπίδεν VL post μου inserit ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου Q 28 οὔτε τι μέλλει om v

κἂν τοῦ μέλλοντος περὶ τῆς θείας δυνάμεως ἔμφασίν τινα περιέχῃ τὰ ῥήματα, τοῦ ἐνεστῶτος οὐκ ἐξῆλθεν ἡ ἔννοια. λέγει τοίνυν πρὸς τὸν θεὸν ὁ τῆς αὐχμώδους τε καὶ στενῆς ἐπιβὰς καὶ φυγαδεύσας τὸ τῶν Ζιφαίων συγκρότημα, ὅτι ἐν τῷ σῷ ὀνόματι γέγονεν ἡμῖν ἡ σωτηρία καὶ ἐν τῇ δυναστείᾳ σου ἡ ἐν τῷ καλῷ κρίσις τὴν ἰσχὺν ἔχει καὶ εἰς ἀεὶ ταῦτα γενήσεται. καὶ προσκαλεῖται ὑπὲρ τούτων τὴν θείαν ἀκοὴν πρὸς τὴν τῆς εὐχαριστίας ἀκρόασιν, λέγων τῶν ἀλλοτρίων τὴν ἐπανάστασιν καὶ τῶν ἐν κακίᾳ κραταιῶν τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ζήτησιν, ὧν οὐ προηγεῖται ὁ θεός, ἀλλ' ὁ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενος. διὰ τοῦτο γάρ φησιν· ἐκεῖνοι μὲν οὐ προέθεντο τὸν θεὸν ἐνώπιον αὐτῶν, ἐμοὶ δὲ ὁ θεὸς βοηθεῖ, ὁ ἐπαναστρέφων τὰ κακὰ τοῖς τῆς κακίας εὑρεταῖς, καὶ διὰ τῆς ἀληθείας ἐξαφανίζων ἅπαν ὅσον ἐστὶν τῆς ἀληθείας ἐχθρὸν καὶ ἀλλόφυλον. Ἐγὼ δέ, φησίν, ἐν ᾧ ἐσώθην ὀνόματι, τούτῳ εὐχαριστήσω, ὅτι ἀγαθὸν ἡ εὐχαριστία ἐφ' οἷς ἔξω τε τῶν θλίψεων ἐγενόμην καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῶν ἐχθρῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς κατενόησα. ἐπὶ τούτῳ γὰρ ὁ προφητικὸς ὀφθαλμὸς εὐφραίνεται, ὅταν μηκέτι μηδὲν ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἀρετῇ θεωρῆται· τῆς γὰρ κακίας ἐξαιρεθείσης, ἥτις πρὸς τὴν ἀρετὴν εἰς ἐχθροῦ τάξιν ἀντικαθίσταται, οὐκέτι τὸ τῶν ἐχθρῶν ὑπολειφθήσεται ὄνομα· πῶς γάρ 572 M. τις ἐχθρὸς ἔτι κληθήσεται, μηκέτι τῆς ἔχθρας ζώσης, ἣν ἀπέκτεινεν ἡ εἰρήνη, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος;

Ὡς δ' ἂν ἀκολούθως ἐφαρμοσθείη τὰ ῥηθέντα νοήματα τοῖς ῥήμασι τῆς ψαλμῳδίας, αὐτὴν ἐπὶ λέξεως ἀνάγνωθι

5 Ps 53, 3 22 sq Eph 2, 14-16

AVSLQXF 1 κἂν: καὶ v 2 περιέχῃ: ἔχῃ A ἔχει V περιέχει LQX ἡ om V 4 τὸ: τῶ Q Ζηφαίων A v συγκράτημα L 10 ὁ om A v 11 ὁ om A (sscr man alt ut vid) 15 ἐν om v 17 τὸν ἀφανισμὸν: τὴν συντριβὴν V 18 τοῦτο AV v 19-20 μηδὲν — ἐναντίου om V 20 θεωρῆται—24 ἀπόστολος om V, pro quibus inserit εἴη πολέμιόν τι· τῆς γὰρ πάντων εἰρήνης φανερωθείσης. οὐκ ἔτι τῶν πολεμίων δύναμις ἀπολείπεται V θεωρῆται F: θεωρεῖται cett v 22 ὑποληφθήσεται L πῶς: οὐ QF 25 ὥς QF

τὴν ψαλμῳδίαν, τὴν ἐν τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ κατὰ τὸ ἀκόλουθον τεταγμένην, ὅτε τῶν Ζιφαίων ἤδη κρείττων γενόμενος καὶ ἐπιδὼν τὴν τῆς κακίας πανωλεθρίαν, πάλιν ἐν συνέσει τῆς ἄνωθεν καταστὰς συμμαχίας ὕμνον προσάγει τῷ θεῷ ἐπινίκιον. οὕτω γὰρ ὁ τῆς ἐπιγραφῆς περιέχει λόγος· Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις συνέσεως τῷ Δαβίδ. ὥσπερ δὲ κατὰ τοὺς σωματικοὺς ἀγῶνας, οὐ τοῖς αὐτοῖς ἀντιπάλοις οἱ ἀθληταὶ παραμένουσιν, ὧν ἂν ἐν νεότητι κατὰ τὴν παλαίστραν κρατήσωσιν, ἀλλ' αὐξηθείσης αὐτοῖς τῆς δυνάμεως πρὸς μείζονάς τε καὶ ἰσχυροτέρους ἀνταγωνιστὰς ἀποδύονται, κἂν ἐκείνων κρατήσωσιν, κατὰ τῶν ὑπερεχόντων κονίζονται, πάντοτε τῇ προσθήκῃ τῆς δυνάμεως καταλλήλως πρὸς τοὺς δυνατωτέρους τῶν ἀντιπάλων ἀγωνιζόμενοι· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διὰ τοσούτων <ἀγώνων> ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκαις ἐγγυμνασθεὶς ἐπισημοτέρας τὰς νίκας ἑαυτῷ ποιεῖ, πρὸς τοὺς ἐπισημοτέρους τε καὶ μείζονας τῶν ἀνταγωνιστῶν συμπλεκόμενος. καὶ διὰ τοῦτο προκαλεῖται τὴν ἀκοὴν τοῦ ἀγωνοθέτου λέγων Ἐνώτισαι, ὁ θεός, τὴν προσευχήν μου, καὶ προσέχειν αὐτοῦ τῇ ἀθλήσει παρακαλεῖ, Πρόσχες μοι λέγων, καὶ εἰσάκουσόν μου. καὶ ὑποδείκνυσι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀγώνων τοὺς πόνους, λύπην καὶ ἀδολεσχίαν καὶ ταραχὴν καρδίας καὶ φωνὴν ἐχθροῦ καὶ θλῖψιν ἁμαρτωλοῦ διηγούμενος, οἱόν τινα κρατήματα παλαιστρικὰ γινόμενα παρὰ τῶν ἀνταγωνιζομένων αὐτῷ τῷ ἀγωνοθέτῃ ἐπιδεικνύμενος. καὶ ἔτι πρὸς τούτοις καρδίας ταραχὴν καὶ δειλίαν θανάτου καὶ φόβον καὶ τρόμον καὶ ζόφον τὴν ζωὴν αὐτοῦ πᾶσαν διαλαβόντα, ὧν πάντων μίαν ἐπίνοιαν εὕρατο πρὸς τὸ κρεῖττόν τε καὶ

6 Ps 54

AVSLQXF 2 Ζηφαίων A v ἤδη post κρείττων coll Q κρεῖττον AV 3 καὶ om v 4 ἄνω ut vid Q 5 τῷ om QF 10 ἀποδύωνται AV 11 κομίζονται L 14 ἀγώνων suppl Jaeger cf 7 15 ἑαυτῶν v 17 προσκαλεῖται AV v 18 ἐνώτισον v ὁ: ὦ v post μου inserit καὶ μὴ ὑπερίδῃς τὴν δέησίν μου A v 19 ἀθλήσει: δεήσει S πρόσσχες corr Jaeger: πρόσχες codd v 22 ἐχθρῶν QF ἁμαρτωλῶν QF 23 γινόμενα S (forte ex coniectura): καταγινόμενα cett 26 πᾶσαν: πάντα QF 27 εὕρετο F κρείττων S

ἀνώτερον τῆς τοσαύτης συνοχῆς γενέσθαι, τὸ πτερωθῆναι αὐτὸν τοῖς τῆς περιστερᾶς ὠκυπτέροις καὶ μετάρσιον γενόμενον ἐκεῖ παῦσαι τὴν πτῆσιν ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ, ὃς τῶν κακῶν πάντων ἔρημος ὢν εὐθαλής ἐστιν τοῖς θειοτέροις. Αὐλισθεὶς γάρ, φησίν, ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀπὸ τῆς κάτω ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πειρασμῶν καταιγίδος ἐκεῖ προσδέξασθαι τοῦ θεοῦ τὴν σωτηρίαν, ὅπου ἀφανίζεται ἡ κακία. ὁ γὰρ καταποντισμὸς τὸν ἀφανισμὸν ἑρμηνεύει· διότι πᾶν τὸ ἐν βυθῷ γεγονὸς ἀφανίζεται. βυθισμὸς οὖν ἁμαρτίας ἐστὶ καὶ ἀπώλεια ἡ τοῦ συνεστῶτος τῆς κακίας διάλυσις. διὰ τοῦτό φησι καταποντίζεσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ τὸ κακὸν ἐν τῷ καταδιαιρεῖσθαι τὰς γλώσσας τῶν ἐπὶ κακῷ συμφρονούντων. καὶ ὅσα ἐφεξῆς περιέχει ἡ τῆς ψαλμῳδίας ταύτης διάνοια, τὴν τῆς πόλεως ὑπογραφὴν τὴν ὑπὸ τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων συνῳκισμένην, πάντα πρὸς τὸ αὐτὸ βλέπει. λέγει γὰρ καὶ ἀπαριθμεῖται τοὺς κακοὺς τῆς πόλεως ταύτης οἰκή-
573 M. τορας, ἀνομίαν λέγων καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει διὰ νυκτὸς περιπολούσας τὸ τεῖχος, καὶ πάλιν ἀνομίαν καὶ κόπον καὶ ἀδικίαν ἀναστρεφομένας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἄστεως. δείκνυσι δὲ καὶ τὸν κακὸν δῆμον τὸν τὰς πλατείας αὐτῆς πληροῦντα, ὀνομάζων τόκον καὶ δόλον· καὶ τούτων τῶν εἰρημένων πάντων τὸ βαρύτατον τὴν ὑπόκρισιν εἶναι λέγει, ἣ τὸ ἰσόψυχόν τε καὶ ἀγαπητικὸν ὑποδυομένη σχῆμα κρύπτει τὸν δόλον τῷ χρηστῷ προκαλύμματι. διὰ τοῦτο ἀξίους τῶν τοιούτων ἐνοίκων ὁ δίκαιος κριτὴς τοὺς ἐποίκους ἐκπέμπει. βούλει μαθεῖν τὰ τῶν ἐποίκων ὀνόματα; Ἐλθέτω, φησίν, θάνατος ἐπ' αὐτοὺς καὶ καταβήτωσαν εἰς ᾅδου ζῶντες. καὶ πάντα περὶ αὐτῶν τὰ σκυθρωπὰ διὰ τοῦ λόγου παραδείξας ἐπάγει τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην φωνήν, ἐν ᾗ καὶ νενίκηκε τὴν πόλιν

AVSLQXF 1 ἀνώτερος SL 4 θαλής v 6 λέγων ante ἐκεῖ inserit S 9 γεγονὼς L 15 βλέπειν V 16 κακοὺς om S 19 ἀνατρεφομένας A v ἀναστρεφομένους Q ἄστεος SQXF (ex ἄστεως corr) v 20 κακὸν: μακάριον QF 21 ὀνομάζει L τοῦτο QXF 24 τῶν om V 26 ἐποίκων SQXF: ἐποικίων cett v 27 καὶ pr om L εἰς ᾅδου: ἐπάδου L πάντας A 29 πόλιν ex πάλιν ut vid corr F

αὐτῷ πληρώματι, λέγων Ἐγὼ δὲ ἐλπιῶ ἐπὶ σέ. πλήρωμα δὲ λέγει τῆς πόλεως ταύτης ἄνδρας αἱμάτων καὶ δολιότητος τοὺς οὐδὲν εἶδος πονηρᾶς ἡμέρας ἡμισεύοντας οὐδὲ ἀτελῆ τὴν πονηρίαν ἐπιδεικνυμένους, ἀλλ' ἐν τῷ κακῷ τὸ τέλειον ἔχοντας, ὧν πάντων νικητὴς γίνεται τῇ μιᾷ ταύτῃ φωνῇ, ἣ τὴν πρὸς τὸν θεὸν καταμηνύει διάθεσιν λέγων Ἐγὼ ἐλπιῶ ἐπὶ σέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

Τούτοις ἐπελθὼν τοῖς νοήμασιν ὁ φιλόπονος αὐτὸς ἀναγνώτω τὰ θεόπνευστα τῆς ψαλμῳδίας ῥήματα, ὡς ἂν μὴ δι' ἡμῶν ὄχλος ἐπεισαχθείη τῷ γράμματι πάντα κατὰ λέξιν ἐκτιθεμένων καὶ μηκυνόντων τὴν ἐφ' ἑκάστῳ νοήματι θεωρίαν. ὥσπερ δὲ οἱ τὴν ἀνωφερῆ καὶ δυσπόρευτον ὁδὸν ἀνιόντες, ὅταν μεταξὺ καθέδρας τινὸς ἐπιτυχόντες τὸ πολύ τε καὶ σύντονον τοῦ κόπου διαναπαύσωσι, πάλιν τῆς δυνάμεως αὐτοῖς ἀναρρωσθείσης πρὸς τὴν ἄνοδον τῶν ὑπερκειμένων ἑαυτοὺς ἐπεγείρουσιν· οὕτως καὶ ὁ τῆς ἀρετῆς ὁδοιπόρος, οὗ τὰ διαβήματα νῖκαι κατὰ τῶν ἀντιπάλων εἰσίν, ὡς ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ παρελθόντος μαρτύρεται, τῇ κατορθωθείσῃ νίκῃ ἑαυτὸν τονώσας πάλιν πρὸς τὴν ὑπερκειμένην συντείνεται· μεγάλης γὰρ οὔσης καὶ ταύτης τῆς ἀγωνίας, ἧς ἐν τῷ μνημονευθέντι ψαλμῷ κατεκράτησεν, λύπης καὶ ἀδολεσχίας καὶ ταραχῆς, ἔχθρας τε καὶ ἀκοῆς· τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ φωνὴ [ἡ] τοῦ ἐχθροῦ· καὶ τῆς ἐκ τῶν ἁμαρτωλῶν θλίψεως καὶ τῆς τῶν ἐγκοτούντων ὀργῆς, δι' ὧν γίνεται ταραχή τε διανοίας καὶ δειλία θανάτου καὶ φόβος καὶ τρόμος καὶ σκότος καὶ τὰ

21 Ps 54, 3 sq

AVSLQXF 1 λέγων om S 3 εἶδος in ras ut vid scr V ἀτελεῖ L 5 ἣ: οὗ v (Q legi nequit) 6 τὸ θεῖον S post ἐγὼ δὲ inserit v 11 γράμματι om AV v 12 ἐκτιθεμένω AV v μηκύνοντι AV v ἑκάστων V 15 ἀναπαύσωσι AVSLX v 16 ἄνοδον in ἄνωδον corr man alt F 17 ἑαυτοῖς Q ἀπαγείρουσιν V 18 κατορθώσει A v 19 τῇ ante νίκῃ inserit A v 19-20 προτείνεται Q 20 καὶ om QF ταύτης post τῆς coll QF 21 λύπας L 22 ταραχὰς L 24 ἡ seclusit Jaeger

τοιαῦτα. ὁ τοίνυν τοιούτων τε καὶ τοσούτων ὑπερσχὼν ἀντιπάλων ἐν τῷ πτερῷ τῆς ὡς περιστερᾶς ἐπιφανείσης τῷ βίῳ, καὶ μεταναστὰς ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κακίᾳ ὑλομανούντων ἐπὶ τὴν ἔρημον τῆς πονηρᾶς τῶν ζιζανίων βλάστης, ἐν ᾧ γίνεται ἡ κατάπαυσις, τῷ πόλιν ὅλην τῶν ἀντικειμένων αὐτῷ πληρώματι τῶν ἐνοικούντων νικῆσαι, ἧς οἰκήτορες ἀνομία καὶ κόπος καὶ ἀντιλογία τόκος τε καὶ δόλος καὶ θάνατος καὶ ζωῆς εἰς ᾅδου κατάβασις καὶ τὸ πάντων κάκιστον γένος, τῶν ἀεὶ κατοικούντων ἡ ὑπόκρισις, ἡ τῇ ἐνδείξει τῆς ὁμοψυχίας τὴν ἐπιβουλὴν ἐνεργοῦσα· ἧς κρείττων γίνεται ὁ παντὶ τῷ τῆς ἰδίας ζωῆς χρόνῳ συμπαρατείνων τὴν εἰς τὸ θεῖον πεποίθησιν· ἑσπέραν γὰρ καὶ πρωΐαν καὶ μεσημβρίαν εἰπὼν ὅλον περιλαμβάνει τὸ ἡμερήσιον μέτρον, ἐν
576 M. ᾧ ταῦτα λέγει ὧν ὁ θεὸς ἐπακούειν ἀνέχεται· λυτρούμενος διὰ εἰρήνης τὴν ζωὴν ἀπὸ τῶν οὕτω προσεγγιζόντων αὐτῷ ἐν πολλῷ τῷ συστήματι, οὓς ἄνδρας αἱμάτων ὀνομάζει καὶ δολιότητος καὶ ἐν κακίᾳ τελείους. τοσούτων τοίνυν καὶ τοιούτων διὰ τοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸν θεὸν κατακρατήσας, πάλιν ὥσπερ τινὰ λήθην τῶν διηνυσμένων ποιησάμενος πόνων τοῖς ἰσχυροτέροις τε καὶ μείζοσιν τῶν ἀνταγωνιστῶν ἐπεγείρεται. ἰδοὺ γὰρ οἷον πόνον ἑαυτῷ διὰ τῶν ἀγώνων προστίθησιν· Ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, φησίν, τοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων μεμακρυμμένου. ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἅπαν ἐστὶν τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα, ὅπερ ὁ χωρισμὸς τῶν ἁγίων ἐντολῶν πολλῷ τινι καὶ ἀπείρῳ τῷ μεταξὺ διαστήματι τοῦ θεοῦ διετείχισεν· τοῦτον ἀνακαλεῖται διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀντίπαλον νίκης, ἔπαθλον τῶν ἀγώνων τὴν τῶν ἀπολωλότων σωτηρίαν ποιούμενος, οὗ χάριν καὶ ἐνστηλιτεύεται τὸ κατόρθωμα ἐν

16 Ps 54, 24 22 Ps 55, 1

AVSLQXF 1 τε om S ὑπερέχων Q 4 τὴν: τὸν L πονηρίας AV v 6 ἐνοικούντων correxit Jaeger: ἐποικούντων libri ἧς: οἷς L 7 καὶ ante τόκος inserunt SLQXF τε om SLQX 8 ζωὴ SLQF ἡ ante εἰς inserit SQXF 9 ἐνδείξῃ Q 10 κρεῖττον AVL 14 λυπούμενους S 19 δεικνυμένων v 20 πόνων om QF 22 προτίθησι L 24 πολλῇ A

ἀνεξαλείπτῳ γραφῇ διαιωνιζούσης τῶν γεγονότων τῆς μνήμης. γίνεται οὖν ἡ νίκη τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, Ὁπότε, φησίν, ἐκράτησαν αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι ἐν Γέθ. ὡς δ' ἂν μὴ παραδράμῃ ἡμᾶς ἡ διὰ τῶν αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας ὑφαινομένη διάνοια τῷ λόγῳ, συντέμνων δι' ὀλίγου ἐπιδραμοῦμαι τὴν ἱστορίαν. φθόνος ἐνεφύη κατὰ τοῦ Δαβὶδ τῷ τυραννικῷ Σαοὺλ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Γολιὰθ ἐν τῇ εὐφημίᾳ τῶν διὰ χορείας φαιδρυνομένων τῇ νίκῃ· καὶ πάσαις ἐπινοίαις λάθρα τε καὶ ἐκ τοῦ προδήλου τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ὁ Σαοὺλ ἐξηρτύετο, νῦν μὲν κρύβδην τὰς ἐπιβουλὰς συσκευάζων, αὖθις δὲ διὰ τοῦ προδήλου τῶν ὅπλων ἁπτόμενος καὶ συγκινῶν κατ' αὐτοῦ τὸ ὑπήκοον. πολλῆς δὲ πολλάκις προσαχθείσης πείρας παρὰ τοῦ Σαοὺλ τῷ Δαβὶδ τέλος παρὰ τοῖς Γετθαίοις γενόμενος πόλιν ᾤκησεν τῶν ἀλλοφύλων μίαν ἑκουσίως παραχωρησάντων αὐτῷ, ἐν ᾗ μετὰ τῶν συνασπιστῶν ἦν, δύο νομίμοις γυναιξὶ συνοικῶν, ὧν ἡ μὲν ἦν Ἰσραηλῖτις, ἡ δὲ τῶν κατὰ τὸν Κάρμηλόν τινος δυναστευόντων γενομένη γυνὴ μετὰ θάνατον ἐκείνου τῷ Δαβὶδ συνοικήσασα. ταῦτα περιέχει ἡ ἱστορία.

Τὸ τοίνυν κεκρατῆσθαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις οὐ τὴν ἐπὶ κακῷ γενομένην σύλληψιν περὶ αὐτοῦ διασημαίνει (οὐ γὰρ οὕτως ἐγένετο) ἀλλὰ τὴν ἀγαπητικὴν φιλοφροσύνην τε καὶ διάθεσιν. τὸν γὰρ ἐκ τῆς πατρῴας γῆς ἐλαυνόμενον οἱ Γετθαῖοι παρ' ἑαυτοῖς κατοικίζουσιν. τί οὖν ἄρα οὗτος ὁ τοῦ Ἰεσσαὶ Δαβὶδ ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἄνθρωπος τοσοῦτον τοῖς ἰδίοις ἄθλοις κατώρθωσεν, ὡς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τῆς τῶν ἁγίων ἐντολῶν παραβάσεως μακρυνθεῖσαν ἀπὸ

3 Ps 55, 1 4 I Reg 21, 12 13 I Reg 23, 5-6 15 I Reg 25, 42-43

AVSLQXF 4 τῆς ante τῶν coll QF 5 διάνοια: θεωρία SLQXF τὸν λόγον QF συντεμὼν SLQXF 6 ἐνεφύει A v (ει in ras scr V) 7 τυράννῳ S 11 συγκικῶν v 12 προαχθείσης L 13 γεθθαίοις LF γεθαίοις v 14 ᾤκισεν A 16 ἦν om V ἰσραηλίτης L 17 τὸν om V Κάρμιλόν v 20 τὸ: τοῦ AVLX 22 σωφροσύνην S 24 γεθθαῖοι LF Γεθαῖοι v τίς QF 25 ἰεσσὲ AL v ὡς ante ἄνθρωπος inserit QF 27 ἀπό: ὑπὸ F

τοῦ θεοῦ πάλιν ἀνακαλέσασθαι κἀκείνῳ μηνῦσαι τὰ τῆς στηλογραφίας αἰνίγματα; στηλογραφίαν δέ τις τὴν θεόπνευστον γραφὴν ὀνομάζων οὐχ ἁμαρτήσεται. ἢ δῆλόν ἐστι διὰ τῆς κατὰ τὴν ἱστορίαν συμφράσεως, ὅτι τοσοῦτός ἐστιν ὁ ἔξω τῶν τῆς Ἰουδαίας ὅρων γενόμενος καὶ πόλιν ἐν ἀλλοφύλοις ἑαυτῷ συνοικήσας καὶ διπλῷ συναναπαυόμενος γάμῳ,
577 M. τὴν μὲν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ γένους, τὴν δὲ ἐκ τῶν ἀλλοφύλων τῷ θαλάμῳ παραδεξάμενος, ὥστε εἰ χρὴ τρανότερον τὸν περὶ τούτου λόγον ἀπογυμνῶσαι, οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν ὁ νικητής τε ὁμοῦ καὶ νυμφίος· δι' ὧν μὲν γὰρ κατηγωνίσατο τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, ὁ δυνατὸς ἐν πολέμῳ τὸν ἄπειρον τοῦτον λαὸν τὸν ἐν τῷ ᾅδῃ κρατούμενον εἰς ἐλευθερίαν ἐξείλετο. τοῦ δὲ Ἰσραηλίτου λαοῦ φθόνῳ καὶ ζηλοτυπίᾳ πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ὁρμήσαντος κρατεῖται δι' εὐνοίας παρὰ τῶν ἀλλοφύλων καὶ πόλιν ἐν αὐτοῖς συνίστησιν, τὴν ἐκκλησίαν λέγω, ἐν ᾗ κρατύνει τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν ὁ εἰπὼν τοῖς ὑπὸ τὸν νόμον τεταγμένοις ὅτι Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐστὶ μέν τι καὶ τῆς Ἰσραηλιτικῆς εὐγενείας κατὰ τὴν προφητικὴν ἀναφώνησιν, ᾗ φησιν ὅτι Ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν θεὸν κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραήλ. οἱ γὰρ κατάρξαντες τοῦ λόγου τῆς πίστεως, οἱ κήρυκες τῆς ἀληθείας, οἱ θεμελιωταὶ τῆς ἐκκλησίας, οἱ μαθηταὶ λέγω καὶ ἀπόστολοι, ἐκ πηγῶν ἦσαν τοῦ Ἰσραήλ. Ἄρχοντες, φησίν, Ἰούδα, ἡγεμόνες αὐτῶν ἄρχοντες Ζαβουλών, ἄρχοντες Νεφθαλείμ. διὰ σημείων τινῶν καὶ συμβόλων προσημαίνει ἡ

17-19 Matth 21, 43 20 sq Ps 67, 27-28

AVSLQXF 1 κακεῖνο L 2 στηλογραφίαν A (ν sscr) τις om L 4 ὅτι om SL τοσοῦτόν V 5 πάλιν AV 6 ἑαυτὸν V συνοικίσας v 8 ὥστε om SLQXF εἰ: ἢ SLX om QF τρανότερον post 9 λόγον coll A v 13 ἐξείλατο AVL 14 φθόνον VQ (ut vid, postea corr) ὁρμήσαντας A 15 ἐν αὐτοῖς ex ἑαυτοῖς corr V 16 λέγων L 17 τὸν: τοῦ A v om QF νόμον: σαοὺλ AVL v ἀφ' ὑμῶν om Q 18 ἔθνη L ἔθνος Q 19 τῇ om v ἰσραηλικῆς V 22 οἱ ante κήρυκες om Q κήρυκες: οἰκήτορες Q 24 οἱ ἀπόστολοι L 25 καὶ ante ἄρχοντες alt L 26 νεφθαλίμ V νεφθαλί L

προφητεία τὰ τοῦ γένους τῶν μαθητῶν ἰδιώματα, ἐν οἷς ἐστι καὶ ὁ νεώτερος Βενιαμὶν διὰ τῆς ἐκστάσεως παιδευθεὶς τὰ μυστήρια καὶ ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ καὶ φυλῆς Βενιαμίν, Παῦλος ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Πλὴν εἰ καὶ τῇ Ἰσραηλίτιδι συνοικεῖν ὁ βασιλεὺς ἱστορεῖται, ἀλλ' ἀγαπᾶται πλεῖον ἡ Ἀβιγαία, ᾗ συνῴκει τὸ πρότερον ὁ Καρμήλιος Νάβαλ, ὁ κυνικὸς ἐπίκλην, ὁ τραχὺς ἐκεῖνος καὶ ὄρειος, ὁ τὰ πρόβατα κείρων. οὗ διαφθαρέντος, συνοικεῖ τῷ βασιλεῖ ἡ γυνὴ καὶ βασιλέων γίνεται μήτηρ. ἡ μὲν οὖν ἐπιγραφὴ τῆς ψαλμῳδίας τοσαῦτα περιέχει μυστήρια, τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τοῦ μακρυνθέντος ἀπὸ τῶν ἁγίων νίκην σημαίνουσα καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ὑπὲρ τῶν ἀλλοφύλων στήλην, ἥτις διὰ τῶν ἐν αὐτῇ γραμμάτων τοῖς μὲν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας τῶν Ἰουδαίων ὄνειδος ἕστηκεν τοῖς δὲ διὰ πίστεως σῳζομένοις ὁδηγία πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὑπόδειγμα. αὐτὰ δὲ τῆς ψαλμῳδίας τὰ ῥήματα μᾶλλόν πως δοκεῖ οὐ τοσοῦτον πρὸς τὸν ἐκ τοῦ Δαβὶδ ἀναφανέντα βασιλέα βλέπειν, ὅσον πρὸς αὐτὸν τὸν Δαβὶδ τὸν κατὰ τῆς κακίας ἀγωνιστὴν καὶ τῆς ἀρετῆς ἐργάτην. οὐκ ἂν δέ τις ἀπᾴδειν εἴποι τὰ τῆς ψαλμῳδίας νοήματα πρὸς τὰ τῆς ἐπιγραφῆς αἰνίγματα. ὁ γὰρ πρὸς τὴν θεολογίαν ἀληθῶς καὶ καθ' ὃν δεῖ τρόπον βλέπων σύμφωνον ἀποδείξει πάντως τὸν βίον τῇ πίστει. τοῦτο δὲ οὐκ ἄλλως εἰ μὴ τῆς σαρκικῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐπιτηδευμάτων καταπεσούσης. ἀρετῆς δὲ κεφάλαιον ἡ τοῦ θεοῦ συμμαχία, ἧς

3 Rom 11, 1 5 sq I Reg 25, 1 sq 11 Ps 55.1

AVSLQXF 1 μαθητῶν in ras scr V ἐστι om SLQXF 2 βενιαμεὶν A βενιαμὴν F 3 καὶ pr—βενιαμὶν om Q βενιαμὴν F 5 ἱστόρηται SQXF 6 ἀγαπᾶτε L πλέον S ἀβιμαία S (corr man alt) ἀβιγαία vel ἀβιγαὶλ F (α ult corr ex λ vel λ ex α) 7 ὁ ante κυνικὸς: ὦ ASQXF 10 τὰ μυστήρια Q 11 ἀπὸ: ὑπὸ V νίκην om A v 12 σημαίνουσα V v: διασημαίνουσα A om SLQXF καὶ om SLQXF 13 τοῖς: τῆς SLQXF 14 ἀπὸ τῆς om SQXF ἰουδαίω Q 17 ἐκ τοῦ δαβὶδ om A v 21 γραφῆς v 22 βλέπων τρόπον VSLQXF 23 εἰ: ἔσται QF om SLX

ἀξιοῦται ὁ τὸν θεῖον ἔλεον ἑαυτῷ διὰ τῆς ζωῆς οἰκειούμενος. ὥσπερ δὲ εἴ τις λῃστοῦ τινος ἐπελθόντος ἢ ἀνδροφόνου κατὰ τὸ ἀθρόον ἐπικαλοῖτο τῶν φίλων τινὰς εἰς βοήθειαν οὐκ ἀρκῶν
580 M. ἑαυτῷ πρὸς τὴν τῶν κινδύνων ἀποφυγήν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐναγώνιος ὢν διὰ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον συμπλοκῆς (ἄνθρωπον δὲ λέγω, ὅσα τῇ περιληπτικῇ φωνῇ τὰ τῆς φύσεως ἐνδείκνυται πάθη) ἐπικαλεῖται τὴν ἄνωθεν βοήθειαν, πατεῖσθαι λέγων παρὰ τοῦ πολεμοῦντος καὶ τῷ πανημερίῳ τῆς μάχης ἀπαγορεύειν τε καὶ ἐκθλίβεσθαι. μηδὲ γὰρ μόνον τυγχάνειν τὸν διὰ τῶν ἀγώνων αὐτῷ συμπλεκόμενον, ἀλλὰ δῆμον ἐχθρῶν εἶναι τὸν ἕνα ἄνθρωπον. Κατεπάτησαν γάρ με, φησίν, οἱ ἐχθροί μου ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπὸ ὕψους βάλλοντες διὰ τὸ γενέσθαι τοῦ πατουμένου ὑπέρτεροι. καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ ἐστὶν οὐδὲ ἐν φωτὶ τὸ γινόμενον, οὐ γὰρ ἂν ἐφοβήθην ἀπὸ τοῦ φωτὸς συμμαχούμενος. διὰ τοῦτό φησιν· Ἡμέρας οὐ φοβηθήσομαι, δηλῶν κατὰ τὸ σιωπώμενον τὸ διὰ τοῦ σκότους αὐτῷ παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὸν φόβον ἐπάγεσθαι. ἀλλ' ἑαυτῷ ἡμέραν ὁ τοιοῦτος ποιεῖ διὰ τοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ τὸ φῶς, δι' οὗ τὸ σκότος ἐξαφανίζεται· Ἡμέρας γὰρ οὐ φοβηθήσομαι· ἐγὼ δὲ ἐλπιῶ ἐπὶ σέ. τάχα δὲ ἄν τις μᾶλλον καθίκοιτο τῆς τῶν γεγραμμένων διανοίας τὸ τῆς ἐπιγραφῆς αἴνιγμα βλέπων. ἕως γὰρ ἦν ὁ τῶν ἀνθρώπων λαὸς τῶν ἁγίων ἀγγέλων μεμακρυμμένος, κατεπατεῖτο ὑπὸ τῶν παθημάτων τῆς φύσεως, ἐν τῷ διαρκεῖ τοῦ πολέμου ἀπαγορεύων καὶ συνθλιβόμενος καὶ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων βαλλόμενος καὶ ἐν νυκτὶ τὸν φόβον ἔχων· ὅτε δὲ ἤλπισεν ἐπὶ τὸν θεόν, τὴν περὶ τὰ μάταια πεπλανημένην ἐλπίδα οἷόν τι

AVSLQXF 1 τὸν: τὸ AV om v ἔλαιον AV v διὰ τῆς ζωῆς om QF εἰσοικησάμενος quod ante ἔλεον coll QF ἐπισπώμενος X 2 ὥσπερ—4 ἑαυτῷ om QF 4 τὴν τῶν in ras scr V ἀποφυγεῖν V οὗτος QF 6 λέγω, ὅσα correxit Jaeger: λέγων ὅλα libri ὅλα om v 7 τὴν om S 13 τὸ: τοῦ AV v 15 ἀπὸ: ὑπὸ S 15—16 διὰ τοῦτό φησιν om Q 16 δελῶν Q 20 γὰρ om A v 21 δ' ἂν S καθήκοιτο L καθίκοι QF 22 ἐνῆν SL (ras super η) QXF 23 λαὸς: βίος S κατεπατεῖτο: καὶ ἐπατεῖτο A v 25—26 καὶ ἐκ—βαλλόμενος iteravit F 27 τι VSX: τὸ ALQF v

ἄχθος ἀποσεισάμενος, τότε ἐπῄνεσεν τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, οἵτινές εἰσιν ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως. Ἐπὶ τῷ θεῷ γάρ, φησίν, ἐπαινέσω τοὺς λόγους μου. ἀλλὰ τούτους, φησίν, τοὺς ἐπαινετοὺς λόγους οἱ ἐχθροί μου βδελύσσονται, τοὺς κατ' ἐμοῦ λογισμοὺς εἰς κακὸν ἐφευρίσκοντες καὶ λανθάνουσαν καὶ κεκρυμμένην ἐν τῷ παροικεῖν τὴν ἐπιβουλὴν διασκευάζοντες. οἳ τὸ ἴδιον ἑαυτῶν ἐπιτήδευμα ποιοῦντες οὐ παύονται ἀεί μου τὴν πτέρναν ἐπιφυλάσσοντες. τοῦτο γὰρ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου τὸ ἔργον, τὸ ἐπιτηρεῖν τοῦ ἀνθρώπου τὴν πτέρναν. ἀλλ' εἰ καὶ βαρεῖα τῶν πολεμίων ἡ προσβολή, διὰ τῆς συμμαχίας τῆς σῆς ἀπωσθήσονται, προῖκα τοῖς ἀνθρώποις παρὰ σοῦ γινομένης τῆς σωτηρίας, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐκ δικαιοσύνης, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς σῆς χάριτος. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μηδενὸς σώσεις αὐτούς. καὶ πᾶσα καθεξῆς ἡ τῆς ψαλμῳδίας ἀκολουθία τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἑρμηνεύει. ἧς τὸ κεφάλαιον τῆς κατὰ τοῦ ἀντιπάλου νίκης ἐστὶν ἀνεξάλειπτον, ὥσπερ στήλης τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας μνημόσυνον πάσῃ τῇ κτίσει πρὸς ὑπόθεσιν δοξολογίας προκείμενον. διό φησι τοῖς τελευταίοις τῆς ψαλμῳδίας πρὸς ταύτην τὴν στήλην βλέπων, Ἐπὶ τῷ θεῷ αἰνέσω ῥῆμα, ἐπὶ τῷ κυρίῳ αἰνέσω λόγον, ἐπὶ τῷ θεῷ ἤλπισα. δι' ὃν τὸν τῆς σαρκὸς φόβον οὐκέτι δέδοικα. καὶ Ἐν ἐμοί, φησίν, εὐχαί, ἃς ἀποδώσω δι' αἰνέσεως, ὅτι ἐρρύσω τὴν ψυχήν μου ἐκ θανάτου
581 M. καὶ τοὺς πόδας μου ἀπὸ ὀλισθήματος. ὀλίσθημα δὲ λέγει τὴν παρατροπὴν τῆς διὰ τῶν ἐντολῶν πορείας, ἀφ' ἧς τὸ πτῶμα ἐγένετο. ἐλευθερωθεὶς οὖν τοῦ θανάτου καὶ ἀνορθωθεὶς

2 Ps 55, 5 8-9 Joh 8, 44 9-10 Gen 3, 15 13 Ps 55, 8

AVSLQXF 2 γὰρ ante θεῷ coll L 5 εὑρίσκοντες v λανθάνουσαν A (ν tert add man alt forte) L (α tert ex ι corr ut vid) 7 αὐτῶν Q 8 μου ante ἀεὶ coll V τοῦ om A v 9 τὸ alt: τοῦ L 11 ἀποστήσονται QF ἀπωθήσονται v τοῖς: τῆς F 12 γενομένης QF 13 σῆς om L 14 μηθενὸς AV μηδενός, φησί SLX σώσης V ἐπαυτούς L αὐτούς φησιν QF 16 τὸ om v 18 κτήσει V 21 κυρίῳ: θεῷ QF 22 αἱ εὐχαὶ VL 23 ἀποδώσω σοι VSL δι' om Q (forte sscr) F 24 ἀπὸ: ἐξ V 26 οὖν ἐκ S

ἐκ τοῦ πτώματος, ἐν προσώπῳ γίνεται τοῦ θεοῦ, οὗ τὸ πρῶτον τῶν ὑπὸ τῆς ἐντολῆς ἀπηγορευμένων ἐμφαγὼν ἀπεφοίτησε, τῇ σκιᾷ τῆς συκῆς ἑαυτὸν ὑπ' αἰσχύνης ἐγκρύψας. ἀπολαβὼν οὖν πάλιν τὴν παρρησίαν ἀποκαθίσταται τῷ φωτὶ τῷ ζῶντι. Εὐαρεστήσω γάρ, φησί, κυρίῳ ἐν φωτὶ ζώντων, ὅθεν καταρχὰς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξενώθη. καὶ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα. οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν τὰ καθ' ἕκαστον φιλοπονώτερον ἐξετάζοντα εἰς ἀμετρίαν παρατείνειν τὸν λόγον. πολλῶν δὲ ὄντων ἐν ταῖς ἱεραῖς ὑμνῳδίαις τῶν ἐπινικίων ψαλμῶν, οὓς ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τέλους ἐνδείκνυται καὶ πολυτρόπως τῆς κατὰ τῶν ἀντιπάλων νίκης ἐν τούτοις θεωρουμένης, ἴδιόν τινα λόγον ἔοικεν ἔχειν ἡ διὰ τῶν τῆς ἱστορίας αἰνιγμάτων σημαινομένη κατὰ τοῦ προσπαλαίοντος νίκη· ταύτης λέγω τῆς ἱστορίας, ἣ τὰ περὶ τοῦ Σαοὺλ διεξέρχεται· ἐν οἷς ἡ τῶν ψαλμῶν τάξις οὐκ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν ἱστορικῶν συνέστη πραγμάτων, ἀλλὰ τοῖς κατὰ προκοπὴν δι' ἀρετῆς τελειουμένοις ἐπηκολούθησεν, ἕκαστον τῶν ἐν τοῖς πράγμασι δηλουμένων εἰς ἔνδειξιν τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν αὐξήσεως καταλλήλως ἁρμόσασα, καὶ πρῶτα καὶ τελευταῖα κατὰ τὸν λόγον τῆς ἀρετῆς δι' ἀκολούθου ταχθῆναι καὶ μὴ τῇ ὑλικῇ συντυχίᾳ τῶν πραγμάτων δουλεῦσαι τὴν τάξιν. διά τοι τοῦτο μετὰ πολλὰ ἑρμηνεύεται ἡ πρὸ πολλῶν πραγμάτων γεγενημένη κατὰ τὸ σπήλαιον συνδρομὴ τοῦ τε Σαοὺλ τοῦ πρὸς τὸν φόνον διώκοντος καὶ τοῦ Δαβὶδ τοῦ τὸν φόνον ἐκκλίνοντος. ἐν ᾧ πρὸς τὸ ἐναντίον ἀνεστράφη τοῦ φόνου ἡ ἐξουσία, ὡς τὸν ἐπὶ θανάτῳ διωκόμενον, τοῦτον ἐφεστάναι τῇ τοῦ φονῶντος σφαγῇ, καὶ ἐν ἐξουσίᾳ σχόντα τὴν κατὰ τοῦ πολεμίου

AVSLQXF 1 ἐκ προσώπου v οὗ τὸ: οὕτω SL 2 ἀπηγορευομένων v 3 ἀπεφύτησεν AL v σύκης F (σ ex corr) 6 ἀπεξενώθ S ἀπεξενώθην QXF 9 λόγον V (γ in ras scr) 10 οὓς: οἷς S 11 τῶν: τὸν F ἀντιπαλον corr F 13 τοὺς προσπαλαίοντας v ταύτην QF 14 λέγων Q τὴν ἱστορίαν Q (ut vid) F ἥ: ἡ S τὰ: ἐν τῷ QF 15 οὐκ ἐκ ex οὐκ corr V 16 κατ' ἀρετῆς διὰ προκοπη [ν?] Q 17 ἐν om V 18 τῆς κατὰ om V (sscr man alt) 19 ante καὶ pr an ὥστε excidit? Jaeger 21 τοι om v 22 γενομένη S 24 ἐκκλίναντος v 27 ἐν om v ἐξουσίαν v

τιμωρίαν, στῆσαι μέχρι τῆς ἐξουσίας τὴν δύναμιν ἀντὶ τοῦ πολεμίου τὸν ἑαυτοῦ θυμὸν ἐν ἑαυτῷ ἀποκτείναντα.

Τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας πᾶσι πρόδηλα πάντως ἐστὶν οἷς οὐκ ἐν παρέργῳ τὰ θεῖα σπουδάζεται. ἐροῦμεν δὲ διὰ βραχέων, ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ συντεμόντες ἐν ὀλίγῳ τὸ περὶ τούτου διήγημα. ἔρημός τις ἦν τόπος κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ᾧ διωκόμενος ὁ Δαβὶδ ὑπὸ ἀμηχανίας ηὐλίζετο. ἐν τούτῳ τι σπήλαιον εὐρύχωρον ἦν, δι' ἑνὸς στομίου τοὺς ἐν αὐτῷ καταδυομένους παραδεχόμενον. τοῦ δὲ Σαοὺλ ἀναζητοῦντος τὸν Δαβὶδ καὶ πανστρατιᾷ διερευνωμένου τὴν ἔρημον, καταφεύγουσιν ὑπ' ἀνάγκης αὐτός τε ὁ Δαβὶδ καὶ οἱ μετ' ἐκείνου ὑπὸ τὸ σπήλαιον. ὄντων δὲ ἤδη τούτων ἐν τῷ σπηλαίῳ, εἴσω γίνεται τοῦ στομίου καὶ ὁ Σαοὺλ μετ' ἐκείνους, ἐφ' ᾧ τε πρός τι τῶν ἀναγκαίων παρασκευάσασθαι, ἀγνοῶν τὴν αὐτομάτως συμβᾶσαν κατὰ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ στρατηγίαν. ὡς οὖν ἐφ' ἑαυτοῦ ἦν καὶ τὴν διπλοΐδα περιελόμενος παρ' ἑαυτόν που κατέθετο καταφανὴς ὢν διὰ τῆς ἐκ τοῦ στομίου αὐγῆς τοῖς ἔνδον ὑποκρυπτομένοις τῷ ζόφῳ, τοῖς μὲν ἄλλοις ἦν γνώμη πᾶσιν τοῖς μετὰ τοῦ Δαβὶδ ἐπιδραμεῖν τῷ ἐχθρῷ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἐπὶ τὸ φονεῦσαι παραγενόμενον, ὡς τοῦ θεοῦ δεδωκότος τοῖς ἐπὶ θανάτῳ διωκομένοις τὸν ἐχθρὸν
584 M. ὑποχείριον. ὁ δὲ Δαβὶδ τούτοις μὲν ἀπεῖπε τὴν ὁρμὴν ἀθέμιτον κρίνας τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως αὐτῶν ἐπιχείρησιν. γυμνώσας δὲ τῆς θήκης τὸ ξίφος καὶ λεληθότως παραστὰς τῷ Σαοὺλ κατόπιν, ἀμάρτυρον ἔχων κατ' αὐτοῦ τὴν ἐγχείρησιν· ὁ γὰρ ἐν τῷ σπηλαίῳ ζόφος ἐπικρύπτων τὴν ὄψιν παρῃρεῖτο τῶν γινομένων τὸν ἔλεγχον· δυνάμενος τοίνυν

3 sq I Reg 26, 1-12

AVSLQXF 1 καὶ post στῆσαι inserit v μέχρι: μετὰ v 2 ἐν ἑαυτῷ om QF 3 πρόδηλον v 10 πανστρατὶ QF 11 ἐκεῖνον A 14 τε om QF 15 αὐτομάτος corr V 17 στόματος F 18 αὐγῆς: αὐτῆς L 20 τὸ: τῶ SL φονεύειν F 24 λεληθότος Q 27 περιηρεῖτο AV παρητεῖτο QF περιεῖργε v γινωσκομένων Q

μιᾷ πληγῇ κατὰ τῶν μεταφρένων διὰ τῆς καρδίας ὅλον διελάσαι τὸ ξίφος, τοῦ μὲν σώματος Σαοὺλ οὔτε ἥψατο οὔτε ἐμέλλησεν. ἀποτέμνει δὲ τῷ ξίφει λαθὼν ἐκεῖνον τὸ τῆς διπλοΐδος πτερύγιον, ὡς ἂν μαρτυρήσειε μετὰ ταῦτα τῆς εἰς τὸν Σαοὺλ φιλανθρωπίας ἡ χλανὶς <διὰ> τῆς τοῦ πτερυγίου τομῆς τῆς κατὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ πληγῆς τὴν ἐξουσίαν δεικνύουσα. δι' ἧς ἐγένετο φανερὸν ὅπως ὁ Δαβὶδ τὴν μακροθυμίαν πεπαίδευτο, ὃς ξίφος ἔχων ἐν τῇ παλάμῃ γυμνόν, ὑποκειμένου τῇ χειρὶ τοῦ πολεμίου σώματος, ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀνελεῖν ὑπάρχων, νικήσας καὶ τῷ λογισμῷ τὸν θυμὸν καὶ τῷ θείῳ φόβῳ τὴν τῆς πληγῆς ἐξουσίαν, οὐ μόνον τοῦ ἰδίου θυμοῦ κρείττων ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπασπιστὴν πρὸς τὸν τοῦ Σαοὺλ φόνον ὁρμήσαντα κατέστειλεν ἐκείνῃ τῇ ἀοιδίμῳ φωνῇ εἰπὼν πρὸς αὐτόν Μὴ διαφθείρῃς τὸν χριστὸν κυρίου. προέρχεται οὖν ὁ Σαοὺλ ἐκ τοῦ σπηλαίου γινώσκων τῶν γεγονότων οὐδὲν καὶ περικεκομμένον περιβαλὼν ἑαυτῷ τὸ χλανίδιον. ὁ δὲ Δαβὶδ συνεξελθὼν αὐτῷ κατόπιν μετὰ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλείας καὶ προκαταλαβὼν τὸ ὑπερκείμενον τοῦ σπηλαίου γεώλοφον, προτείνει τῇ χειρὶ τὸ πτερύγιον. τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τρόπαιον κατὰ τῶν πολεμίων ἀναίμακτον. καὶ ἐμβοήσας τῷ Σαοὺλ μεγάλῃ τῇ φωνῇ τὴν καινὴν ταύτην καὶ θαυμαστὴν ἀριστείαν ἐκδιηγεῖται, ἣν λύθρος αἵματος οὐκ ἐμίανεν, ᾗ καὶ ὁ ἀριστεὺς ἐνίκησεν καὶ ὁ ἡττηθεὶς περισῴζεται. οὐ γὰρ τῷ πτώματι τοῦ πολεμίου μαρτυρεῖται τοῦ Δαβὶδ ἡ ἀριστεία· ἀλλ' ἐν τῷ περισώσασθαι τοῦ κινδύνου τὸν ἀντικείμενον φανερωτέρα γίνεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς δυνάμεως, ᾧ τοσοῦτον περιῆν τῆς

AVSLQXF 3 ἐμέλησεν codd correxit v δὲ in ras scr V 5 διὰ suppl Jaeger 7 δεικνυούσης Vat 424 coniectura 8 ἐπεπαίδευτο AV v 11 καὶ οὐ SL 12 τοῦ om v κρεῖττον AVL γενόμενος SL 13 τοῦ om A (sscr man alt) LQ καταστείλας SL 14 ἐκείνην τὴν QF τῇ om v 15 χρηστὸν VL οὖν v: γοῦν codd 17 συνεξελθὼν V (-θων scr in ras) 19 τὸ: τὸν v 20 τὸ om v 21 πολεμίων: ἀντιπάλων A v σαοὺ A 22 τῇ om A v κλινὴν L 23 εκδιηγῆται ut vid corr V ᾗ: εἰ AV om S ἐν ᾗ LQXF 24 τῷ: τὸ Q 26 τοῦ om ut vid Q 27 ἡ: καὶ v

πεποιθήσεως μὴ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀντιτεταγμένων πιστεύειν τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ περιόντων τῶν ἐπιβουλευόντων ὡς οὐδενὸς λυποῦντος τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν. μᾶλλον δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἱστορίας παιδεύει ὁ λόγος, ὅτι ὁ κατ' ἀρετὴν προέχων οὐ κατὰ τῶν ὁμοφύλων, ἀλλὰ κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρίζεται. ἀναιρεῖται οὖν διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ Δαβὶδ ἀριστείας ὁ ἐν ἀμφοτέροις θυμός· τοῦ μὲν διὰ τοῦ λογισμοῦ τὴν ἰδίαν ἀνελόντος ὀργὴν καὶ τὴν ἀμυντικὴν ὁρμὴν κατασβέσαντος, τοῦ δὲ Σαοὺλ διὰ τῆς γενομένης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὴν κατὰ τοῦ Δαβὶδ κακίαν ἀπονεκρώσαντος. οἷα γὰρ μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν νικητὴν ἀποφθέγγεται ὑπ' αἰσχύνης τῶν τετολμημένων καταδυόμενος καὶ θρήνῳ καὶ δάκρυσι τὴν ἐνδιάθετον αὐτοῦ τῆς κακίας ἀποστροφὴν ἐνδεικνύμενος, ἔξεστιν ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας μαθεῖν.

Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς ἕκτης καὶ πεντηκοστῆς ψαλμῳδίας, ὅσον ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας δηλουμένων, ἐστὶν αὕτη. αὐτὰ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς τὰ ῥήματα, δι' ὧν ἡ κατὰ τὸ σπήλαιον συντυχία δηλοῦται, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρῃς, τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν, ἐν τῷ αὐτὸν
585 M. ἀποδιδράσκειν ἀπὸ προσώπου Σαοὺλ εἰς τὸ σπήλαιον. ὡς δ' ἂν ἐφαρμοσθείη τοῖς ἐπιγεγραμμένοις τὰ τῆς ψαλμῳδίας νοήματα, καιρὸς ἂν εἴη δι' ὀλίγων καὶ τὴν ἐν τούτοις θεωρίαν κατανοῆσαι προδιεξελθόντας τὰ θεόπνευστα ῥήματα. Ἐλέησόν με, ὁ θεός, ἐλέησόν με, ὅτι ἐπὶ σοὶ πέποιθεν ἡ ψυχή μου, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων σου ἐλπιῶ, ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. τῆς εἰς τὸν θεὸν πεποιθήσεως ὁ ψαλμῳδὸς καὶ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν ἐλπίδος τὸν θεῖον ἔλεον ἀντιδοθῆναι παρακαλεῖ, Ἕως οὗ, φησίν, ἡ ἀνομία παρέλθῃ. ὡς δ' ἂν

15 sq Ps 56

AVSLQXF 3 inter ἔχειν et μᾶλλον unam vel duas litt scr Q 6 τοῦ Δαβὶδ om V 8 ἀνελθόντος V (θ eras) ἑλόντος v ὁρμὴν: ὀργὴν v 9 κατασκευάσαντος v γινομένης AVL 11 μετὰ ταῦτα post νικήτην coll QF 12 θρηνῶν S θρηνων (sic) L 14 τῆς om v 16 ἐστὶν αὕτη: τοιαύτη ἐστίν v 17 αὐτὰ: ταῦτα QF 18 συντυχία F (υ alt ex corr scr) 20 ἀπὸ: ἐκ S 22 εἴη: ἔτι A 27 τῆς εἰς QF 28 ἀνομία μου QF

φανερώτερον ἡμῖν τὸ νόημα γένοιτο, οὑτωσὶ τὸν λόγον διαληψόμεθα· ἄστατός ἐστι καὶ παροδικὴ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις, οὔτε κατὰ τὸ πρῶτον συνυποστᾶσα τῇ κτίσει παρὰ τοῦ τὸ πᾶν ὑποστησαμένου καὶ οὐσιώσαντος οὔτε πρὸς τὸ διηνεκὲς τοῖς οὖσι συνδιαμένουσα. τὰ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ ὄντος ὄντα καὶ ἐν τῷ εἶναι διὰ παντὸς διαμένει· εἰ δέ τι ἔξω τοῦ ὄντος ἐστίν, οὗ ἡ οὐσία οὐκ ἐν τῷ εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαθὸν μὴ εἶναι τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τοῦτό ἐστιν ὁ ἐπιδωμάτιος χόρτος, ἄρριζός τις καὶ ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος, κἂν πρὸς τὸ παρὸν διοχλήσῃ τῇ ἀνυποστάτῳ βλάστῃ, τοῖς μέντοι καθήκουσι χρόνοις, ἐν τῇ τοῦ παντὸς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποκαταστάσει, παρέρχεταί τε καὶ ἀφανίζεται, ὡς μηδὲν ἴχνος τοῦ νῦν ἐπιπολάζοντος ἡμῖν κακοῦ ἐν τῇ κατ' ἐλπίδα προκειμένῃ ζωῇ ὑπολείπεσθαι. Ἔτι γὰρ ὀλίγον, φησίν, καὶ οὐ μὴ ὑπάρξῃ ὁ ἁμαρτωλός, καὶ ζητήσεις τὸν τόπον αὐτοῦ καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ.

Φιλοσοφεῖ τοίνυν ἐν προοιμίοις τῆς ψαλμῳδίας ὁ λόγος ἐν ὑψηλοῖς δόγμασι φυσιολογῶν τὴν κακίαν. διδάσκει γὰρ ὅτι μέχρις ἐκείνου τῆς τοῦ ἐλέους συμμαχίας δεόμεθα, ἕως ἂν παρέλθῃ τὸν βίον ἡμῶν ἡ κακῶς τῷ βίῳ ἐπιδημήσασα ἀνομία. τὴν δὲ τοιαύτην ἡμῖν συμμαχίαν χαρίζεται τὸ πεποιθέναι τῇ δυνάμει τοῦ συμμαχοῦντος καὶ τῇ σκιᾷ τῶν πτερύγων τοῦ θεοῦ καθοπλίζεσθαι. σκιὰν δὲ θείων πτερύγων ἀντὶ περιβολῆς ἡμῖν γινομένην τὰς ἀρετάς τις νοῶν οὐχ ἁμαρτήσεται. αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ὅ τί ποτε τῇ φύσει ἐστίν, ἀνέφικτον μένει τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἄληπτον, ἄνω που κατὰ τὸ ἄφραστον τοῦ λογισμοῦ τῶν ἀνθρώπων ὑπερπετόμενον. χαρακτὴρ δέ τις τῆς ἀφράστου φύσεως διὰ

14-16 Ps 36, 10 9 cf Hom Od 9, 123

AVSLQXF 2 διαληψώμεθα AV v 3 φύσις in ras scr F κτήσει L 5 συνδιανέμουσα A 6 τῷ: τὸ F διανέμει A μένει V 7 ὄντος: δέοντος V ἡ om v 11 ἀποκαταστάσει in corr scr A 12 τε om QF 14 ἀπολείπεσθαι v ὑπάρξει VLQF 17 φιλοσοφῇ Q 21 τοιαύτην om QF συμμαχίαν ante ἡμῖν coll QF 24 γενομένην QXF νοῶν ante τις coll SLX τις om QF 25 ὅ om L θεῖον post ποτε coll L 26 μένειν L

τῆς τῶν ἀρετῶν σκιαγραφίας τοῖς πρὸς αὐτὴν ὁρῶσιν ἐγγίνεται, ὡς πᾶσαν σοφίαν καὶ φρόνησιν καὶ ἐπιστήμην καὶ πᾶσαν ἔφοδον τῆς καταληπτικῆς ἐπινοίας οὐκ αὐτὰς εἶναι τὰς θείας πτέρυγας, ἀλλὰ τὴν τῶν θείων πτερύγων σκιάν. μεγάλη δὲ αὕτη ἡμῖν ἐστιν ἡ εὐεργεσία κἂν σκιὰ ᾖ. Κεκράξομαι γάρ, φησίν, πρὸς τὸν θεὸν τὸν ὕψιστον, τὸν θεὸν τὸν εὐεργετήσαντά με, διὰ τῆς σκιᾶς ταύτης, ἣν ἐξ ὕψους ἀπέστειλεν τῷ κάτω βίῳ. ἔσωσεν γάρ με διὰ τοῦ ἐπισκιάσαντος ἐν τῇ νεφέλῃ πνεύματος, καὶ τοὺς ἐν ταῖς προτέραις ψαλμῳδίαις καταπατήσαντας νῦν εἰς τὴν τῶν ὀνειδιζομένων ἀντιπερι-
588 M. ἤγαγεν τάξιν. Ἐξαπέστειλεν γὰρ ὁ θεὸς τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ καὶ ἐρρύσατο τὴν ψυχήν μου ἐκ μέσου σκύμνων. σκύμνοι δὲ ὄντως μοι ἦσαν αἱ ἁμαρτίαι τὸ πρότερον, ἤτοι σκύμνοι λεόντων, οἳ τῷ φοβερῷ χάσματι καὶ ταῖς τῶν ὀνύχων ἀκμαῖς κατεσπάρασσον. ἀλλ' ἦλθον οἱ σύμμαχοι, ὁ ἔλεός τε καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ καλὴ συζυγία. οὔτε γὰρ ἄκριτος ὁ ἔλεος οὔτε ἀνελεὴς ἡ ἀλήθεια. καὶ διὰ τούτων ἐλευθεροῦμαι τῆς μετὰ τῶν σκύμνων τούτων διαγωγῆς. τὰ δὲ θηρία ταῦτα, φησίν, υἱοὶ ἀνθρώπων εἰσίν, ὧν οἱ ὀδόντες ὅπλα καὶ βέλη καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα. οὐκ οἶδεν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευὴ τὰ αἰσθητὰ βέλη ταῦτα τοῖς ἀνθρωπίνοις στόμασιν ἀντὶ ὀδόντων ἐγκείμενα, ἀλλ' ὅταν τις ὁμοιωθῇ πρὸς τὸ πάθος καὶ μεταμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν κακίαν, ἀπολέσας τὴν κατὰ φύσιν μορφὴν θηρίον γίνεται. διὰ τοῦτο λεόντων μνησθεὶς τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τὰ θηρία ὠνόμασεν, ὧν ὀδόντες καὶ γλῶσσα τὰ τοῦ πολέμου ὄργανα.

5 Ps 56, 3

AVSLQXF 1 αὐτὴν AS v: αὐτὸν VL αὐτὸ FXQ 2 φρόνησιν: σύνεσιν S 4 θείων om SLQXF 5 ἡμῖν ante αὕτη coll AV v κἂν: καὶ AV v σκιᾶ LQ ᾖ om AV v ἣν QF 6 τὸν post θεὸν om v 8 γὰρ om AVL v με: μεν A 10 τὴν: τοὺς Q 13 μέσου V (ου in ras scr) ὄντως V (ω in ras scr) μου QF 15 αὐχμαῖς L 17 τούτων om QF 18 ἐλευθεροῦμαι V (ου in ras scr) μετὰ V (με in ras) σκύμνω V 20 ὅπλα V (ο in ras scr) ἡ μάχαιρα L 21 βέλη: μέλη v 22 ἀνθρώποις V 23 τις om Q 26 τὰ om V θήρια om A v ὧν: ᾧ v

Ὁ οὖν τοσοῦτον ὑπεραρθεὶς τῶν ἐναντίων, ὡς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν θείων πτερύγων αὐλίζεσθαι καὶ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὴν ἐπουράνιον λῆξιν ἀναληφθῆναι (Ἐξαπέστειλεν γάρ, φησίν, ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔσωσέν με), οὐκέτι πρὸς τὰ περίγεια βλέπει, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις δόξαν περιεργάζεται, Ὑψώθητι, λέγων, ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. καὶ διηγούμενος τὰς τῶν ἐχθρῶν προσβολὰς ἐκείνους φησὶν αὐτοῖς τοῖς ἑαυτῶν κακοῖς περιστρέφεσθαι τοῖς βόθροις ἐγκαταπίπτοντας. φησὶ γὰρ ὅτι Παγίδα ἡτοίμασαν τοῖς ποσί μου καὶ κατέκαμψαν τὴν ψυχήν μου. ὤρυξαν πρὸ προσώπου μου βόθρον, καὶ ἐνέπεσον εἰς αὐτόν. αὐτὸς δὲ ἐν ἑτοίμῳ εἶναί φησιν τοῦ τὴν θείαν δόξαν δι' εὐφημίας ὑμνεῖν. ὡς μακάριος τῆς τοσαύτης μεγαλοφυΐας ἐκεῖνος, οὗ ἡ καρδία πρὸς εὐφημίαν τῆς θείας δόξης ἡτοίμασται, χωροῦσα ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀχώρητον· εὐτρεπής τε εἶναι λέγων καὶ ἕτοιμος, καὶ οὐκ ἀναβάλλεται τὴν ᾠδήν, ἀλλὰ προσκαλεῖται τὰ ζῶντα ἑαυτοῦ ὄργανα ὀνομαστὶ πρὸς τὴν τῆς ὑμνῳδίας ὑπηρεσίαν καλῶν, Ἐξεγέρθητι, λέγων, ψαλτήριον καὶ κιθάρα. ὅπερ τοῦ διπλοῦ ἀνθρώπου τοῦ φαινομένου τε καὶ κεκρυμμένου τὴν ἐναρμόνιον συνῳδίαν πρὸς τὴν θείαν δοξολογίαν ἐνδείκνυται καὶ ὑπακούει τῷ καλοῦντι τὰ ὄργανα. ὁ δὲ καιρὸς τῆς τοιαύτης μουσικῆς ὄρθρος ἐστίν. οὐδενὶ γὰρ τῶν μὴ ἀποθεμένων τὰ ἔργα τοῦ σκότους ἡ δόξα τοῦ θεοῦ διεγείρεται. Ἐξεγερθήσομαι οὖν ἐν τῷ ὄρθρῳ, φησὶ πρὸς τὸν καλοῦντα τὸ ψαλτήριόν τε καὶ ἡ κιθάρα. καὶ οὕτως ἐπαγγέλλεται πληρώσειν τῷ θεῷ τὴν εὐχαριστίαν, ἣν ἐξομολόγησιν λέγει, ἐν λαοῖς πληρουμένην καὶ ἔθνεσι. μερίζεται γὰρ πρὸς τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα κατὰ

AVSLQXF 1 τῶν ἐναντίων A v 3 οὐράνιον AV v 4 τὰ περίγεια: τὰς πτερυγὰς SQXF 5 οὐρανίοις Q 8 ἐκείνοις A v αὐτοῖς: αὐτοὺς QF 9 περιτρέπεσθαι SFXQ καταπίπτοντας AV v 11 μου post προσώπου om V ἔπεσαν L 15 εὐπρεπής A 16 καὶ alt om SLQXF 17 αὐτοῦ Q v 19 διπλοῦ ἀνθρώπου in ras scr V 23 οὐδενὶ: οὐδὲ AV v 25 τε om SQ (ut vid) F ἡ om V 26 πληρῶσιν ut vid Q 28 καὶ ἐν SLQXF

τὸ ἴσον ἡ χάρις τῆς πίστεως, πρός τε τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἔθνη. οὐ γὰρ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. ἐπείπερ εἷς ὁ θεός, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, διὰ τοῦτο καθάπερ διπλοῦ τινος ῥεύματος τῆς θείας εὐλογίας ἐπ' ἄμφω χυθείσης, πῇ μὲν ἐπὶ τοὺς λαούς, πῇ δὲ πρὸς τὰ ἔθνη διαιρεθείσης, ὑπὲρ
589 M. ἀμφοτέρων ἡ προφητεία τῷ θεῷ προσάγει τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι τῆς ἁμαρτίας εἰς ἄπειρον αὐξηθείσης ὑπερέχει ἐν τῷ ἰδίῳ μεγέθει ὁ τοῦ θεοῦ ἔλεος καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐρανίου ὕψους ὑπεράνω γενόμενος. Μέγα γάρ, φησίν, ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὸ ἔλεός σου. τὰ δὲ ῥήματα τῆς ὑπὲρ τούτων δοξολογίας οἶμαι τὰς τελευταίας εἶναι τῆς ψαλμῳδίας φωνάς, ἐν οἷς φησιν Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. ὅσον γὰρ πλεονάζει κατὰ γῆν ἡ τοῦ θεοῦ δόξα διὰ τῶν σῳζομένων ἐκ πίστεως ἐπαυξομένη, τοσοῦτον αἱ ὑπερκόσμιοι δυνάμεις ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν ἀγαλλιώμεναι τὸν θεὸν ἀνυμνοῦσί τε καὶ δοξολογοῦσιν, καθώς φησιν ἐπὶ τῶν ποιμένων ἡ ἐπουράνιος στρατιά, ὅτε εἶδον οἱ ἄγγελοι ἐπὶ γῆς τὴν εἰρήνην τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας τῷ βίῳ ἡμῶν ἐπιφανεῖσαν, ὅτι Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Τούτου δὲ τοῦ ὕψους τῆς ψαλμῳδίας ἡ ὑπερκειμένη διαδοχὴ τοσοῦτον ἐπὶ τὸ μεγαλειότερον διαφέρει, ὅσον

2-4 Rom 3, 30 10 Ps 107, 5 13 Ps 56, 6 20-21 Luc 2, 14 23 sq Ps 57

AVSLQXF 2 οὐ γὰρ ἰουδαίων in ras scr V 3 καὶ om v 4 διπλοῦ om QF 6 πρὸς: ἐπὶ V 9 οὐρανοῦ corr V 11 σου: αὐτοῦ QF δὲ om v 12 φωνὰς om QF 14 τὴν γῆν alt QXF 15 δοξολογία AV v ἡ ante διὰ inserit v ἐπαυξανομένης F 16 τοσοῦτον F (o pr ex corr) ὑπερκόσμιαι F ὑποκόσμιοι v τῇ om S τῶν ἀνθρώπων ante ἡμῶν inserit S 17 ἀγαλλόμεναι S ἀγαλλιόμεναι Q τε om S δοξάζουσι SLQXF 18 ποιμαίνων AL 19 ἴδον AVL v τῆς: τοῖς VLQ ἐν om VL 20 εὐδο [...] S (εὐδοκίαν Z, forsan cum scriba Z codicem S iam mutilum legere non posset) 21 spat fere iii litt post θεῷ AVSL

ἐξ αὐτῶν ἔστι τῶν γεγραμμένων μαθεῖν. καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς δρομεῦσιν ὁ τὸν νικητὴν τῶν ἄλλων παραδραμὼν μείζονα τοῦ προτέρου τὴν δόξαν ἤρατο κρείττων ἐπιδειχθεὶς τοῦ προτρέχοντος, οὕτως ἔοικεν ἡ ἑβδόμη τε καὶ πεντηκοστὴ ψαλμῳδία, μεγάλης ἐπιδειχθείσης κατ' ἔννοιαν τῆς προδιηνυσμένης, νικᾶν αὐτὴν τῇ μεγαλοφυίᾳ τοῖς ἰδίοις νοήμασιν· ὡς γὰρ ἐκείνη κατὰ τῶν ἄλλων εἶχε τὰ νικητήρια, οὕτως αὕτη τῆς ὑπερεχούσης τῶν ἄλλων τὸ πλέον ἔχει· καὶ ταύτη γὰρ μαρτυρεῖ τὴν νίκην ἡ Εἰς τὸ τέλος ἐπιγραφή. ἀλλ' ἔοικε μὴ τοσοῦτον τὴν τῶν ἀντιπάλων ἧτταν, ἀλλὰ τὸν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πλεονασμὸν ἐπὶ ταύτης τῆς νίκης ὁ λόγος διαμαρτύρεσθαι. ἔχει δὲ τῆς ἐπιγραφῆς οὕτως ἡ λέξις· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρῃς, τῷ Δαβὶδ εἰς στηλογραφίαν. ποσάκις ὁ τῆς μακροθυμίας ἀγωνιστὴς ἐπὶ τῷ στεφάνῳ τῆς νίκης ταύτης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀγωνοθέτου ἀνακηρύσσεται; καὶ αὐτοῦ τάχα τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου θαυμαστικῶς τὴν φωνὴν ταύτην πολλάκις ἀναλαμβάνοντος, ὡς κρείττονα οὖσαν τῆς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεως καὶ τῶν τῆς φύσεως ὅρων ὑπερεκπίπτουσαν. μόνης γὰρ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀΰλου φύσεως τὸ τοιοῦτον ἦν εἰπεῖν, ἧς οὐδὲν πάθος τῶν ἀνθρωπίνων προσάπτεται. ἄνθρωπος δέ τις ὢν καὶ θυμὸν συνουσιωμένον ἔχων τῇ φύσει, πάσχων τε κακῶς παρὰ τοῦ μηδεμίαν μὲν εἰληφότος εἰς τὸ κακὸν ἀφορμήν, πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων ἀγαθῶν ἠξιωμένου, ὑπέρ τε τῆς κοινῆς ἀρχῆς καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν ἐκεῖνον γεγενημένων, οὗτος μετανάστης ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τῆς εὐποιΐας τετυχηκότος καὶ φυγὰς γίνεται τῆς οἰκείας ἑστίας ἐπὶ θανάτῳ παρὰ τοῦ εὖ πεπονθότος συνελαυνόμενος. ἄλλοτε ἄλλον ὑπὸ ἀμηχανίας ἐπιὼν τόπον

12 Pss 56, 57, 58

AVSLQXF 1 ἐστι F 3 εὕρατο QXF κρεῖττον AV 8 τῶν ex τῷ corr man alt ut vid V 9 τῇ νίκῃ S τὸ om SL 10 νίκην ante ἧτταν script punctis supra lin. delet A 12 διαμαρτύρασθαι VFQ διαμαρτύρεται X 13 εἰς ex εἰ corr man alt ut vid A εἰ V 17 ἀναλαμβάνοντος V (-ος in ras scr) 21 δὲ τίς F 22 ἔχον A om L τε: μὲν SLXF om Q 23 ὁρμὴν Q δὲ om AV v 24 κένῆς A v καινῆς V 27 οἰκίας V 28 ἄλλοτε: ἄλλον τε QF ἄλλοτε X (spat unius litt post o)

ἐρήμοις ἐναυλιζόμενος, ἀκρωρείαις προσφεύγων, ἀλλοφύλων ἱκέτης γινόμενος, [ἐν] ἐνδείᾳ τῶν ἀναγκαίων κακοπαθῶν, ὕπαιθρος τὰ πολλὰ διακαρτερῶν πολλάκις παρ' αὐτοῦ τὸν μέχρι θανάτου κίνδυνον ὑποστάς, νῦν μὲν αὐτοχειρὶ διὰ τῆς λόγχης πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ὁρμήσαντος, πάλιν δὲ τὸν οἶκον, ἐν ᾧ διῆγεν, διὰ τῶν δορυφόρων διαλαβόντος, ὡς ἂν μὴ φύγοι τὸν θάνατον, εἶτα πανταχοῦ πολυπραγμονοῦν-
592 M. τος ἐν οἷς ηὐλίζετο καὶ οἶ κατέφευγεν καὶ παρὰ τίνας ᾔει καὶ πρὸς οὓς μετανίστατο· καὶ ἐπειδὴ δὶς αὐτῷ συνέδραμεν ἡ τοῦ ἀποκτεῖναι τὸν ἐχθρὸν εὐκαιρία, νῦν μὲν ἐν τῷ σπηλαίῳ ἀπροόπτως τοῦ Σαοὺλ ταῖς τοῦ Δαβὶδ ἐμπεσόντος χερσίν· πάλιν δὲ κατὰ τὴν σκηνήν, ὅτε ὁ μὲν τῷ ὕπνῳ πάρετος ἦν, ὁ δὲ Δαβὶδ ἐφειστήκει καθεύδοντι, ὅτε πᾶσαν ἐξῆν αὐτῷ τὴν ὀργὴν ἐν τῷ φόνῳ τοῦ διώκοντος αὐτὸν ἀποπληρῶσαι, οὔτε αὐτὸς τὴν χεῖρα ἐπήγαγεν καὶ τῷ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν σπεύδοντι Μὴ διαφθείρῃς λέγει. θεοῦ τις ἄντικρύς ἐστιν ἡ φωνὴ τὴν φθορὰν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κωλύουσα.

Διὰ τοῦτο καθάπερ οἱ ἐπισημότερα ποιοῦντες τὰ ἐν τοῖς λίθοις χαράγματα εἰς βάθος ἐντέμνουσι τῇ γλυφῇ τῶν στοιχείων τοὺς χαρακτῆρας πολλάκις ἐπάγοντες τὴν γραφίδα τοῖς τύποις οὕτως διὰ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τρανότερον καὶ εὔδηλον ἐν τῇ στήλῃ τῆς μνήμης ἡμῶν τὴν μεγάλην ταύτην ῥῆσιν γενέσθαι παρασκευάζει, ὡς ἂν τρανόν τε καὶ ἀσύγχυτον ἐντετυπωμένον ἡμῖν τοῦτο τὸ γράμμα ἐν τῷ καιρῷ τῶν παθημάτων ἀναγινώσκοιτο. πρὸς τοῦτο γὰρ οἶμαι τὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος οἰκονομίαν ὁρᾶν, ὥστε τὰ προλαβόντα τῶν ἁγίων ἀνδρῶν

AVSLQXF 2 γενόμενος AVSLQ v ἐν del Jaeger 4 αὐτοχειρὶ conieci αὐτόχειρ AVL v αὐτοχειρία SQXF 7 φύγη SQF 8 οἶ correxit Jaeger: οἷς codd v κατέφαγεν v καὶ alt om v εἴη AVSLQ v 11 ἀπροοπτος corr V τοῦ pr: τῶ A χερσὶν in ras scr V 12 ὁ pr ex ω ut vid corr F 14 ἀποπλῆσαι L 16 τίς F 17 κωλυούσας (vel -αν) Q 20 ἐπάγοντος AV 22 τρανώτερον AV v

κατορθώματα εἰς ὁδηγίαν προκεῖσθαι τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ, πρὸς τὸ ἴσον τε καὶ ὅμοιον ἀγαθὸν προαγούσης ἡμᾶς τῆς μιμήσεως. ὅταν γὰρ διοιδήσῃ πρὸς τὴν τοῦ παροξύνοντος ἄμυναν ἡ ψυχὴ καὶ ζέσῃ τῷ θυμῷ τὸ περικάρδιον αἷμα κατὰ τοῦ λελυπηκότος, τότε πρὸς ταύτην τις ἀναβλέψας τὴν στήλην, ἣν τὸ ἅγιον πνεῦμα τῷ Δαβὶδ ἀνεστήσατο, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ φωνὴν ἀναγνούς, ἣν ὁ Δαβὶδ ὑπὲρ τοῦ φονῶντος ἐφθέγξατο, καταστορέσει πάντως τὴν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν λογισμῶν ταραχήν, πόθῳ τῆς τῶν ὁμοίων μιμήσεως καταπραΰνων τὸ πάθος. πάρεστι δὲ τὸ μέγεθος τοῦ διὰ προκοπῆς ἐπὶ τὸν βαθμὸν τῆς ψαλμῳδίας ταύτης ἀναβεβηκότος καὶ δι' αὐτῶν κατιδεῖν τῶν τῆς ψαλμῳδίας ῥημάτων ὅσον τοῦ παρῳχηκότος μεγέθους ὑπερανέστηκεν. οὐκέτι γὰρ οὔτε τὸ πατεῖσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αἰτιᾶται οὔτε τὸν ἔλεον εἰς συμμαχίαν ἐφέλκεται, ἀλλ' ἄνω γενόμενος, ὥσπερ ἔκ τινος ὑψηλῆς σκοπιᾶς, τοῖς κάτω κατὰ τὰ κοῖλα τῆς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ὑπωρείας διάγουσιν ἐλεγκτικῶς ἐμβοᾷ ταῦτα λέγων· Ὦ ἄνθρωποι, τί λαλεῖτε καὶ πράσσετε; ἆρα δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ λαλούμενον; ἆρα δι' εὐθύτητος τὴν κρίσιν προσάγετε; καὶ μὴν ὁρῶ ὅτι ἐν γῇ μὲν ὑμῶν εἰσιν αἱ καρδίαι, καὶ πᾶν ἐγκάρδιον κίνημα ἔργον ἐστὶ καὶ οὐχὶ νόημα. εὐθὺς γὰρ ὁμοῦ τῷ συστῆναι τὸ κακὸν ἐν τῇ διανοίᾳ συμπλέκεται τὸ ἔργον διὰ τῶν χειρῶν τοῖς νοήμασιν. ταῦτα σαφηνείας χάριν μικρόν τι παραφράσας τῆς ψαλμικῆς λέξεως ἐξεθέμην τὰ ῥήματα ἔχοντα οὕτως· Εἰ ἀληθῶς ἄρα δικαιοσύνην λαλεῖτε, εὐθείας κρίνετε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. καὶ γὰρ ἐν καρδίᾳ ἀνομίας ἐργάζεσθε ἐν τῇ γῇ, ἀδικίαν αἱ χεῖρες ὑμῶν συμπλέκουσιν.

AVSLQXF 1 κατορθώματα ante ἀνδρῶν coll QF 2 τὸ: τὸν V 4 ζέσει A 5 προλυπήσαντος SLQXF 6 ἀνεστήσατο—7 δαβὶδ om Q 7 φωνῶντος V ἐδέξατο QF 9 καταπραύνον corr V 10 πάρεστη AV 13 ὑπερανέστησεν v 14 ἔλαιον Q 15 τοῖς ex τῆς corr V 16 τῆς: τοῖς S 17 ἐλεγκτικῶς F (-ῶς ex corr) 18 ἆρα—λαλούμενον bis scr A 19 ἆρα — προσάγετε om V εὐθύτητα Q εὐθύτητ F 21 τῷ: τὸ QF 22 ἐν om S 23 χάριν om QF τι om v 24 παραφράσαι codd corr v τὰ om v 25 ἆρα Q εὐθεία L 26 κρίνεται V κρίνατε Q οἱ υἱοὶ L ἀνομίας VLQXF: ἀνομιαν AS v 27 ἐργάζεσθαι Q

εἶτα ἐπάγει σχετλιάζων ὑπὲρ τῶν τῆς σωτηρίας ἐκπεπτωκότων τὰς μετὰ ταῦτα φωνὰς Ἀπηλλοτριώθησαν, λέγων, οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας, καὶ ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν.

Γνοίης δ' ἂν τὸ λεγόμενον ἐξετάσας τίς ἡ πρώτη τῆς 593 M. ἀνθρωπίνης συστάσεως μήτρα, καὶ τίς γαστὴρ ἡ κυοφορήσασα τὸ ἀνθρώπινον. οἶμαι γὰρ μὴ ἄλλην εἶναί τινα παρὰ τὴν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα, ἀφ' ἧς ἐπλάσθημέν τε καὶ ἐγεννήθημεν. εἶπεν γὰρ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν ὁ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας αὐτῶν. καὶ πάλιν φησὶν Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν. καὶ μυρίας ἔστι τοιαύτας φωνὰς ἐκ τῆς ἁγίας γραφῆς ἀναλέξασθαι, δι' ὧν ἐπιγινώσκεται τίς ἡ πλάσασα ἡμᾶς γαστὴρ καὶ τίς ἡ μήτρα ἡ εἰς φῶς προαγαγοῦσα διὰ γεννήσεως. πρὸς ταῦτα οὖν βλέπων ὁ σχετλιάζων ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀφεστηκότων ὀδύρεται· θρῆνος γὰρ ἄντικρύς ἐστιν ἡ φωνὴ δι' ἧς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὀλοφύρεται. Πῶς ἠλλοτριώθησαν, λέγων, οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας; πῶς ἀπὸ τῆς γαστρὸς ἐπλανήθησαν τὸ ψεῦδος πρὸ τῆς ἀληθείας τιμήσαντες, ὧν ὁ θυμὸς πρὸς τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους τὸν πρῶτον ὄφιν ἔχει τὴν ὁμοιότητα; Ὡσεὶ ἀσπίδος, φησίν, κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπᾳδόντων, φαρμακοῦται φαρμακευομένη παρὰ σοφοῦ. ταύτην γὰρ ἐνεῖδον τοῦ θηρίου τὴν φύσιν οἱ περὶ ταῦτα σοφοί· ὅτι θυμῷ διαπιμπραμένη ἀποκρατεῖ τὸ πνεῦμα τῇ φάρυγγι καὶ οὐ προΐεται ἀσκοῦ δίκην τῇ τοῦ

2 Ps 57, 4   8-9 Gen 1, 26   9-10 Ps 32, 15   10-11 Is 1, 2   17 Ps 57, 4

AVSLQXF 1 τῶν om V (sscr V²)   2 ταύτας L   λέγων om QF   3 τῆς om SQXF   5 συστάσεως in ras scr V   6 τὸν ἄνθρωπον L   τινα om v   7 ἀφ': ἐφ' AVL   8 ἐγενήθημεν L   γὰρ ὅτι S   9 καθ' om L   10 αὐτῶν ex ἡμῶν ut vid corr F   11 ἔστι: ειτι (sic) L   τὰς τοιαύτας L   13 τίς pr om S   μίτρα Q   μήτηρ v   14 προάγουσα S   15 ἐφεστηκότων AV   17 λέγων om A v   18 δὲ post τὸ add A v   20 ὄφιν om A v   21 φησίν om SQF   22 φωνῆς QF   φαρμακοῦται : φαρμακοῦ τε v   23 ἐνίδον AVL v   τοῦ θηρίου om QF   24 θυμὸν v   25 τὸ πνεῦμα om QF   τῇ pr: τῷ QF

πνεύματος ἐναπολήψει περιοιδαίνουσα, ὡς πάντα ἐπ' αὐτῆς ἀργὰ μένειν καὶ ἄπρακτα, ὅσα θηρίων θέλγητρα διά τινος φυσικῆς ἀντιπαθείας παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα σοφῶν ἐξηυρέθη. νοεῖν δὲ δίδωσι διὰ τούτων ὅτι ἀνήκοος μένει τῶν ἐν κακίᾳ κεκρατημένων ἡ καρδία, τῆς παρὰ τῶν διδασκάλων ἐπαγομένης αὐτοῖς θεραπείας. καὶ πᾶσα δὲ ἡ τῆς ψαλμῳδίας ἀκολουθία διὰ θρήνου προῆκται τῷ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν δειλαίων ἐπιστενάζοντι. προαναφωνεῖ γὰρ κατ' αὐτῶν τὸ ἐσόμενον λέγων Ὁ θεὸς συντρίψει τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν. ποίους ὀδόντας, ἢ δηλαδὴ τοὺς τοῦ καρποῦ τῆς παρακοῆς βρωτῆρας, τοὺς τῶν ἡδονῶν τῆς γαστρὸς ὑπηρέτας (οὓς ὅπλα καὶ βέλη διὰ τῆς προλαβούσης ψαλμῳδίας ὠνόμασεν), δι' ὧν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος κατασπαράσσεται; Καὶ τὰς μύλας τῶν λεόντων, φησί, συνέθλασεν ὁ κύριος. γνοίης δ' ἂν τίνας ὠνόμασε λέοντας, εἰ μάθοις τῶν θηρίων τούτων τὰ ἰδιώματα. λέγουσι γὰρ εἶναι τοὺς λέοντας ἐνδιαστρόφους τὸ ὄμμα, ὧν σαρκοβόρος ἡ φύσις καὶ τῷ αἵματι φίλη. οἶδας δὲ πάντως τὸ αἴνιγμα τῆς τῶν ὀμμάτων διαστροφῆς τῶν μὴ πρὸς τὸ εὐθὺ βλεπόντων, καὶ τῆς ἀηδίας τοῦ ἄσθματος τῶν εἰς βλασφημίαν κεχρημένων τῷ στόματι καὶ διὰ τοῦτο συγγενῶς ἐχόντων πρὸς τὴν τῆς ἁμαρτίας δυσωδίαν. καὶ ὅσα νοεῖται διὰ τοῦ ἄσθματος, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα, ὅπερ μάλιστα τρέφει τῶν λεόντων τὴν φύσιν, ταῦτα εἰς τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν ἀπόβλητα. ἐν γὰρ τῷ καιρῷ τῆς τῶν ἀξίων τιμῆς, Οὗτοι, φησίν, ἐξουδενωθήσονται, τῇ ἀστάτῳ φύσει τῶν ὑλικῶν πραγμάτων οἷς προσῳκειώθησαν κατὰ τὸν βίον συγκαταρρέοντες. Ἐξουδενωθήσονται γάρ, φησίν, ὡς

9 Ps 57, 7

AVSLQXF 1 ἐν ἀπολήψει LF v   3 ἐξευρέθη QXF   4 τῶν ex τῷ corr man alt V ut vid   7 θρήνων S   8 γὰρ om QF   10 ἢ om SLQXF   τοῦ καρποῦ ante τῆς om A v   12 τῆς ψαλμωδίας τῆς προλαβούσης S   13 ὁ om v   15 μάθοις L (μ in ras scr)   18 ὀνομάτων A   22 νοῆται corr V νοῆται F   23 τὴν post εἰς om v   26 οἷσπερ V (περ lineis delet)   27 γὰρ in ras scr V

ὕδωρ διαπορευόμενον. ὁ γὰρ πονηρὸς κατὰ τῶν ψυχῶν ἡμῶν τοξότης, ὁ τὰ πεπυρωμένα βέλη τῆς ἁμαρτίας κατὰ
596 M. τῆς ἀνθρωπίνης εὐθύνων ζωῆς, οὐ παύεται κατ' αὐτῶν τοξαζόμενος, ἕως ἂν αὐτῶν ἐκνευρώσῃ τὴν δύναμιν. Ἐντενεῖ γάρ, φησίν, τὸ τόξον αὐτοῦ, ἕως οὗ ἀσθενήσωσι καὶ γένωνται κηρὸς τηκόμενος πρὸς πᾶν εἶδος τοῦ κατὰ τὴν ἁμαρτίαν χαρακτῆρος εὐκόλως μορφούμενος· καὶ τούτοις ἔτι προστίθησι τὰς ὀδυρτικὰς ἐκείνας κατὰ τῶν δειλαίων φωνάς, Ἔπεσεν πῦρ, λέγων, καὶ οὐκ εἶδον τὸν ἥλιον. σαφηνίζει δὲ τοῦ ῥητοῦ τούτου τὴν ἔννοιαν ἕτερος τῶν ἑρμηνέων, τὴν παρὰ καιρὸν γενομένην ἀπὸ τῆς μήτρας ὀλίσθησιν τοῦ ἀμβλώματος ἑρμηνεύσας τούτοις τοῖς ῥήμασιν· Ἔκτρωμα, φησίν, γυναικὸς οὐχ ὁραματισθήσεται ἥλιον. ἐπεὶ τοίνυν παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ψαλμῳδίας φησὶν ὅτι Ἀπηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας καὶ ἀπὸ γαστρὸς ἐπλανήθησαν, ὅπερ ταὐτόν ἐστι τῷ ἠμβλώθησαν, αἴτιον δὲ τοῦ τοιούτου πάθους αὐτῶν λέγει τὴν πρὸς τὸν ὄφιν τε καὶ τὴν ἀσπίδα ὁμοίωσιν, διὰ τοῦτο καὶ νῦν τὸν ἴσον ἐπαναλαβὼν λόγον φησὶ ὅτι ἀτελεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς φύσεως καὶ ἀμβλωθρίδιοι διὰ κακίας γενόμενοι ἐξωλίσθησάν τε καὶ ἔπεσον αὐτοὶ ἀπὸ τῆς νοηθείσης ἡμῖν ἐκείνης μήτρας, πῦρ καθ' ἑαυτῶν γενόμενοι διὰ τῆς ὑλικῆς προαιρέσεως· οὗ χάριν οὐκ ἀνέβλεψαν πρὸς τὸν ἥλιον. ἐνδείκνυται δὲ διὰ τοῦ ἡλίου τὸ ἀληθινὸν φῶς, πρὸς ὃ ἡ ἀτελεσφόρητος τῶν Ἰουδαίων γονὴ οὐκ ἀνέβλεψεν. καὶ ὁ ἐφεξῆς λόγος ἁρμόζει κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῷ προάγοντι. ὃ γὰρ ἐκεῖ κωφὴν ἀσπίδα ὠνόμασεν, τοῦτο νῦν μεταβαλὼν ἀσύνετον ἄκανθαν λέγει· ἐκ γὰρ τοῦ ἀκοῦσαι τὸ συνιέναι γίνεται· ὁ δὲ τὴν ἀκοὴν οὐ δεξάμενος συναποβάλλει πάντως μετὰ τῆς ἀκοῆς καὶ τὴν σύνεσιν.

AVSLQXF 4 τοξαζόμενος V (τ in ras scr V²) τοξεύων QF ἂν om AVQF v ἐκνευρώσει QF 5 φησίν om QF ἀσθενήσουσι AV v γίνονται v 7 μορφούμενος: τυπούμενος S 9 καὶ om AL ἴδον AVL v 16 τῷ: τὸ AVQXF 17 τὸν ex τῶν corr F 20 γινόμενοι AVLXF ἐξ ὤσθησαν Q ἔπεσαν AV v 23 διὰ: ἐκ v ἀληθινὸν: νοητὸν S 27 τὸ: τοῦ L συνεῖναι SL 28 ἀποβάλλει QF 29 τὴν ἀκοὴν Q

Διὰ τοῦτο ὥσπερ ἐκεῖ μὲν γενικώτερον μνημονεύσας τοῦ κατὰ τὸν ὄφιν ὀνόματος ἐπάγει τὸ εἶδος τοῦ θηρίου τὸ ἐν τῷ γένει πικρότατον, τὴν ἀσπίδα λέγων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἷον ἐν γένει τινὶ τὸ τῆς ἀκάνθης ὄνομα προεκθέμενος ἐπάγει τὸ χαλεπώτερον ἐν ταῖς ἀκάνθαις εἶδος, τὴν ῥάμνον εἰπών, ἧς ὀξεῖαι μὲν αἱ ἀκμαί, συνεχεῖς δὲ αἱ προβολαί, βλαπτικαὶ δὲ τῶν προσεγγιζόντων καὶ ἰώδεις αἱ ἀμυχαί. πλὴν ἀλλὰ κἂν ἄκανθα ἦτε, φησίν, κἂν ἐν ἀκάνθαις ἡ ῥάμνος, ὡς ἔτι οἴεσθε ζῆν· οὐ γὰρ ἀληθῶς ζῇ ὁ τὴν ἀληθῆ μὴ ἔχων ζωήν. ἡ ὀργὴ καταπίεται ὑμᾶς· καὶ ὥσπερ τῶν ἁμαρτωλῶν ἡ ζωὴ οὐκ ἀληθῶς ἐστιν ὃ λέγεται, ἀλλ' ὀνομάζεται μόνον (τὸ γὰρ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς διεζευγμένον, ζωὴ οὐκ ἔστιν)· οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἡ ὀργή, κἂν τοῖς ἁμαρτωλοῖς τοῦτο καὶ φαίνηται καὶ παρ' αὐτῶν ὀνομάζηται, οὐδὲν μᾶλλόν ἐστιν ὀργή, ἀλλ' ὡς ὀργὴ τοῖς οὕτω τὴν κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ θεοῦ ἀντιδιδομένην ἀμοιβὴν ὀνομάζουσι. τοῦτο οὖν ἐστιν τὸ Ὡσεὶ ζῶντας. καὶ Ὡσεὶ ἐν ὀργῇ καταπίεται ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἀληθινῇ ζωῇ ὄντας, οὔτε ἀληθῶς ἐκεῖνος ἐν ὀργῇ θεωρούμενος. εἶτά φησιν· Εὐφρανθήσεται δίκαιος ὅταν ἴδῃ ἐκδίκησιν, οὐχ ὡς ἐπιχαίρων τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀλλ' ὡς ἐκ παραλλήλου τὰ ἑαυτοῦ πρὸς τὰ ἐκείνων ἀντιτιθεὶς τότε μακαρίσει ἑαυτὸν τῆς εὐβουλίας, ὅτι μὴ ἐν ἐκείνοις ἐγένετο, ἐν οἷς ὁρᾷ τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἐκδίκησιν. τὴν γὰρ τῶν ἰδίων χει-
597 M. ρῶν καθαρότητα τῇ πρὸς τὸ λύθρον τῶν ἁμαρτωλῶν ἀντεξετάσει μᾶλλον κατόψεται. Τὰς χεῖρας αὐτοῦ, φησίν, νίψεται ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁμαρτωλοῦ. οἴδαμεν δὲ ὅτι οὐκ ἄλλου τινὸς χάριν νιπτόμεθα ἢ ἵνα τῷ ὕδατι τὸν ῥύπον

AVSLQXF 1 μὲν om SQF 6 αἱ pr uncis includ v ras trium litt ante συνεχεῖς V 7 αἱ om L 8 κἂν pr: καὶ AVL v 9 οἴεσθαι AV v ὁ om AVL v 10 καταπίετε F 11 ἂν post οὐκ add AV v ἀλλὰ SL 14 φαίνεται A (φεν-)VSLX v ὀνομάζεται AVSLX v 15 ἀλλ' ὡς ὀργὴ om Q 16 διδομένην SQF 17 καὶ om QF ὥσει alt: ὡς v ὑμᾶς: αὐτούς S οὐκ v: om libri 18 δὲ ante ζωῇ inserit SQXF μὴ post ζωῇ add V 21 ἀνατιθεὶς AL v μακαρίσῃ L 23 ἰδίων: δικαίων Q 24 τὸ: τὸν LQXF 25 τὰς om v 25-26 νίψεται ante φησίν coll SLX φησίν om Q 26 αἵματι om F (·/. supra τῷ scr)

ἀποκλυσώμεθα· ὁ δὲ τοῦ αἵματος μολυσμὸς οὐκ ἀποκαθαίρει τὸν προϋπάρχοντα ῥύπον, ἀλλ' αὐτὸς γίνεται ῥύπος. οὐκοῦν ὥσπερ τὸ λευκὸν χρῶμα τῇ ἀντιπαραθέσει τοῦ αἵματος ἐκδηλότερον γίνεται, οὕτως καὶ ἡ τῶν χειρῶν τοῦ δικαίου καθαρότης διὰ τῆς τοῦ ἐναντίου συγκρίσεως λαμπροτέρα καθίσταται. τὸ γὰρ νῦν ἀπιστούμενον ὅτι τίς ἐστι τοῖς διὰ τῶν τῆς ἀρετῆς πόνων ἑκουσίως κακοπαθήσασι μετουσία τοῦ κρείττονος τότε διὰ τῆς πείρας φανερωθήσεται· ὁ γὰρ ταῦτα βλέπων ἐρεῖ ὅτι ἦν, ὡς ἔοικεν, τῷ δικαίῳ καρπὸς ἀποκείμενος ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ θεοῦ κρίσει. ὁρᾷς οἵας ἐπιβέβηκεν ἀκρωρείας ὁ λόγος; ὅσον ὑπεραίρει τῶν προδιηνυσμένων τοῖς ψαλμοῖς τὸ μέγεθος;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιϛ'

Ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ὅρος τῆς εἰς τὸ ὕψος ἀναβάσεως τοῖς δι' ἀρετῆς προκόπτουσι γίνεται. ὁ γὰρ μετὰ τοῦτον τῇ ἀκολουθίᾳ τῆς τάξεως ὢν ὑπὲρ τοῦτον καὶ τῇ μεγαλοφυΐᾳ τῆς θεωρίας εὑρίσκεται. πάλιν δὲ ἡ ἐπιγραφὴ ἀνακηρύσσει τὸν στεφανίτην· πάλιν ἡ ἐπ' αὐτῷ στήλη τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον εἶναι τὴν τοιαύτην νίκην μαρτύρεται. Εἰς τὸ τέλος γάρ, φησί, μὴ διαφθείρῃς. εἴρηται πολλάκις ὅτι νίκη ἐστὶ τοῦ τέλους τὸ σημαινόμενον, καὶ οὐδὲν χρὴ πάλιν ἐφερμηνεύειν τῷ λόγῳ τὸ ἐγνωσμένον. τὸ δὲ Μὴ διαφθείρῃς, ἡ φιλάνθρωπος αὕτη φωνὴ καὶ πᾶσαν μακροθυμίας ὑπερβολὴν παριοῦσα, μείζονος ἐπιβέβηκεν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ τῆς διανοίας. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πρόχειρος μὲν εἰς εὐποιΐαν ἐστὶ καὶ τῶν ἐπιτυχόντων ἕκαστος ἐπὶ τῶν μηδεμίαν προενδειξαμένων κακίαν· πολλάκις δὲ καὶ μικρᾶς

15 sq Ps 58 cf 72, 17 sq

AVSLQXF 4 ἡ om V 6 ἀπιστούμενον F (α ex ευ corr) 9 ἐρεῖ om QF ἐρεῖς X ὅτι: τί QXF ἦν om QF 10 τῇ ex τι ut vid corr V 11 προδεικνυμένων v 12 ἐν ante τοῖς inserit v 14 τῆς ex τὸ corr L 15 τοῦτον: τοῦτο L 16 τάξεως: λέξεως Q ὢν om v τῆς θεωρίας in ras scr V 17 ἀνακηρύσσουσα v 18 πάλιν om L, spat quattuor litt relict ἡ om v αὐτῶν v 21 οὐδὲν: οὐ SQXF

τινος λύπης προγεγενημένης, ὁ μὲν μεγαλοψυχότερος ἤνεγκε τὴν ἐπὶ τοῖς μικροῖς ἀηδίαν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐποιΐας οὐκ ἀπετράπη τοῦ ποιῆσαι καλῶς τὸν ἐπὶ μετρίοις λυπήσαντα· ὁ δὲ μικροφυὴς τὴν διάνοιαν, κἂν βραχύ τι τὸ παροξῦνον τύχῃ, πᾶσαν ἐπαφίησιν αὐτῷ τὴν ἀμυντικὴν δύναμιν καιροῦ τινος εἰς κακοποιΐαν λαβόμενος. οὐκοῦν οὐκ ἴσον τὸ θαῦμα, κἂν ὅμοιον τὸ εὐεργέτημα τύχῃ, ἐπί τε τοῦ μηδὲν προπεπονθότος κακῶς καὶ ἐπὶ τοῦ δι' εὐποιΐας ἀμειψαμένου τὸν προλυπήσαντα. τούτου χάριν, ὡς ἂν μάλιστα τὸ ἀπαράθετόν τε καὶ ἀζήλωτον ἐπιδειχθείη τῆς τοῦ Δαβὶδ μακροθυμίας, ἥτις αὐτὴν μικροῦ δεῖν μιμεῖται τῆς θείας φύσεως τὴν ἀπάθειαν, παρατίθησι τὴν πονηρὰν ἐκείνην τοῦ Σαοὺλ μανίαν. εἴρηται γάρ, φησίν, τῷ Δαβὶδ ἡ τοῦ Μὴ διαφθείρῃς φωνή, ἣν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπιγενομένων ἐνστηλιτεύῃ, οὐχ ὅτε φιλικῶς πρὸς αὐτὸν εἶχεν ὁ τύραννος, ἀλλ' ἤδη γεγενημένων ἐκείνων, ὅτε ἀπέστειλεν Σαοὺλ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖς, ὁ 600 M. φιλομαθής, τὸ μέρος τῆς ἱστορίας, τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς σημαινόμενον· πῶς ἐπειδὴ κατέστη τῷ Σαοὺλ ἡ ἐκ τοῦ δαιμονίου πνεύματος πτόησις, τοῦ ἁγίου Δαβὶδ διὰ τοῦ ψαλτηρίου τὴν ἐκ τοῦ πάθους ταραχὴν κατευνάσαντος, παρεστῶσαν ἑαυτῷ τὴν λόγχην εὑρὼν ὁ Σαοὺλ τῷ εὐεργέτῃ ἑαυτοῦ ἐπαφίησιν εὐθύνας κατ' αὐτοῦ τὴν αἰχμήν· τοῦ δὲ κατὰ θείαν συμμαχίαν τῆς βολῆς ἑαυτὸν ὑπεκστήσαντος τῷ τοίχῳ διὰ βάθους ἐμπήγνυται ἡ τῆς αἰχμῆς προσβολή. ἐξέδραμεν δὲ τῶν βασιλείων, ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐγένετο μεταβληθήσεσθαι τοῦ βασιλέως τὸν θυμὸν διὰ μετανοίας ἐλπίσας.

16 sq I Reg 19 sq

AVSLQXF 1 προσγεγενημένης AV v 2 μικροῖς: νεκροῖς ALX ἀνιαροῖς V 3 τοῦ: τοῦτο A v 5 τὴν bis A 8 κακὸν AV v δι' om v εὐποιΐαις v 12 τοῦ: τῶ SQXF 14 ἐνστηλιτεύει VLQXF 20 ποίησις πνεύματος Q πτόησις πνεύματος F ante τοῦ alt add in mg διὰ man alt L 22 αὐτῶ Q 23 ἑαυτοῦ: αὐτοῦ F ἰθύνας SLQXF 26 βουλῆς V 25 τοίχω: τύχω A προσβολῆς corr V 26 ἐξέδραμεν δὲ: καὶ ὃς ἐκδραμὼν SLQXF δὲ om SLQXF ἐγένετο SQXF: om cett v

Τοῦ δὲ Σαοὺλ δορυφόρους ἐν κύκλῳ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Δαβὶδ περιστήσαντος καὶ δημίοις τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐντειλαμένου μόλις διὰ θυρίδος τινὸς καταβαλὼν ἑαυτὸν εἰς τὸ ὕπαιθρον καὶ διαλαθὼν τὴν φρουρὰν ἔξω τῶν κινδύνων κατέστη· καὶ μεταναστὰς ἄλλοτε ἄλλον ἐπήρχετο τόπον ὑπὸ ἀμηχανίας τοῖς ἀήθεσιν ἀνθρώποις ἐπιπλανώμενος. καὶ οὕτως κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Σαοὺλ πανστρατιᾷ κυκλώσαντος τὸ γεώλοφον, ᾧ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὁ Δαβὶδ προσφεύγει, καὶ νυκτὸς ἀναβολὴν πρὸς τὸν θάνατον αὐτῷ παρασχομένης (ὑπερέθετο γὰρ ὁ Σαοὺλ ἐπὶ τὸν ὄρθρον τὴν τοῦ διωκομένου σφαγήν) ἐπιστὰς τῇ σκηνῇ τοῦ πολεμίου καὶ καταλαβὼν ἐπί τινος εὐνῆς λελυμένον τῷ ὕπνῳ οὐ μόνον τὴν ἰδίαν ἐπέσχεν χεῖρα σπεύδουσαν ἴσως τῷ θυμῷ χαρίσασθαι, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπασπιστὴν ἤδη κατὰ τοῦ Σαοὺλ πρὸς τὴν σφαγὴν ἐπικύψαντα (Πατάξω γάρ, φησίν, καὶ οὐ δευτερώσω) ἀπάγει τῆς ὁρμῆς τῇ μεγάλῃ ταύτῃ καὶ ἀοιδίμῳ φωνῇ, Μὴ διαφθείρῃς, εἰπών, τὸν πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν διαφθορὰν ἐπειγόμενον. οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶν τὸ θαυμαστὸν ἐν τῷ πράγματι, ὅτι ζωὴν χαρίζεται τῷ κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἅπαντα πράσσοντι, ἀλλ' ὅτι πρὸς βασιλείαν χρισθεὶς ὁ Δαβὶδ καὶ εἰδὼς μὴ ἄλλως ἂν μετασχεῖν τοῦ ἀξιώματος, εἰ μὴ ἐκ ποδῶν γένοιτο ὁ Σαούλ, κρεῖττον ἔκρινεν διὰ τῆς μακροθυμίας κακοπαθεῖν ἐν ἰδιωτικῇ ταπεινότητι ἢ θυμὸν κατὰ τοῦ λελυπηκότος ἐκπλήσας ἐπιβῆναι τῆς βασιλείας. διὰ τοῦτο συμπαρεγράφη τῇ τῆς φιλανθρωπίας φωνῇ τὸ Ὅτε ἀπέστειλεν Σαοὺλ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δαβὶδ τοῦ θανατῶσαι αὐτόν. οὐ γὰρ τότε ἐρρέθη, ὅτε ταῦτα ἐγένετο,

4 I Reg 26 25 Ps 58, 1

AVSLQXF 1 τῇ ex τῆς corr V 2-3 ἐντειλάμενος AV v 3 ἐπειδὴ ante μόλις add SLQXF εἰς τὸ om Q τὸ om F (postea sscr) 6 ἤθεσιν A ἠθάσιν v δὲ post οὕτως add AV v 7 τὸ: τον v 8 ἐν ante ᾧ add AV v ᾧ: ὃ Q αὐτὸν SQF: αὑτὸν cett ν προσπεφεύγει L 11 ἐπίσταται AV ἐπιστὰς corr in ἐπιστᾶτε ut vid L ἐφίσταται v 13 τὸ χαρίσασθαι L 14 ὑποκύψαντα QXF 15 ἀπάγῃ corr F 17 τὸν om AVL 18 ὕπεστι S (ὑπ- evan, sed ὑπέστι Z) LQXF 19 αὐτοῦ om SLQXF ἀλλό τι A ὅτι: ἔτι V 20 ἂν om A inserit v ante ἄλλως 21 κρείττων L 24 συμπεριγράφει A v φιλανθρωπίας: ψαλμωδίας F 25 τοῦ om AV v 26 θανατωσαυτὸν V (aliquid supra α tert scr, όν in ras scr)

ἀλλὰ προφέρει ὁ λόγος εἰς τὴν τοῦ θαύματος ἐπίτασιν, ὅτι ταῦτα εἶπεν ὁ ἐκεῖνα παθών.

Περιττὸν δὲ οἶμαι νῦν παρενθεῖναι τῷ λόγῳ πρὸς ἕτερα σπεύδοντι τί τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ζητούμενον, πῶς, εἰπόντος τοῦ λόγου ὅτι ἐπάταξε ὁ Σαοὺλ τὸν Δαβὶδ τῇ λόγχῃ ἐπάγει ἡ ἱστορία ὅτι κατὰ τοῦ τοίχου ἦλθε τὸ δόρυ, ὁ δὲ Δαβὶδ διεσώθη, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Δαβὶδ αὐτὸς μὲν οὐχ εὑρίσκεται, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνου κενοτάφια καὶ ἧπαρ αἰγῶν, ὅπερ τοῖς τότε εἰς ἀποτροπιασμὸν θανάτου ἔκ τινος συνηθείας ἐγίνετο, ὥστε τὸν ἐν ἀρρωστίᾳ γενόμενον ὑπεξάγεσθαι μὲν τῆς κλίνης, τὴν δὲ τοῖς τεθνηκόσιν ἐπιβαλλομένην στολὴν ἐπιτιθέναι τῷ κραββάτῳ καὶ ἧπαρ αἰγῶν. δῆλον γὰρ ἂν εἴη τοῖς φιλοπονωτέροις, ὅτι προφητεία τῆς κατὰ τὸν κύριον οἰκονομίας ἐστὶν ἡ ἱστορία. δαίμονες ἦσαν ἐν Σαοὺλ τῷ τυράννῳ· τούτους ἀπελαύνει ὁ εἰς βασιλείαν χρισθεὶς τῷ
601 M. τῆς κιθάρας ὀργάνῳ κατ' αὐτῶν ἐνεργήσας τὴν πτόησιν· ὁ δὲ καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτῷ δαιμόνων πατάσσει τῇ λόγχῃ τὸν διὰ τῆς κιθάρας τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων ἰσχὺν ἐνδειξάμενον, ἀλλ' ὁ τοῖχος δέχεται ἀντὶ τοῦ Δαβὶδ τὴν πληγήν· ὁ δὲ διασῴζεται. μετὰ ταῦτα ὁ ἐπιβουλευθεὶς παρὰ τοῦ Σαοὺλ ζητεῖται ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ ὁ μὲν οὐχ εὑρίσκεται, κενοτάφια δὲ ἀντ' ἐκείνου ἡ κλίνη ἔχει καὶ ἧπαρ αἰγῶν. φανερὰ δὲ πάντως ἐστὶν ἡ διὰ τῶν αἰνιγμάτων τῆς ἱστορίας ἀκολουθία πρὸς τί βλέπει· ὅτι διὰ μὲν τοῦ Δαβὶδ ὁ ἐκ τοῦ Δαβὶδ προμηνύεται, τὸν δὲ Χριστὸν ὁ χρισθεὶς διασημαίνει· καὶ ὅτι ἡ κιθάρα τὸ ἀνθρώπινόν ἐστιν ὄργανον, ἡ δὲ ἐκ ταύτης

AVSLQXF 1 προσφέρει QF τὴν om F, sscr τ 4 τί om SLQXF 5 ὁ om AV v 6 τοῦ SLX om cett τὸ δόρυ: ἡ λόγχη F (γρ. τὸ δόρυ sscr F²) 7 κλίνης L (ι in ras scr) 9 τὸ τοιοῦτον post συνηθείας scr AVLQXFv om S ex coniectura quam accepi 10 ἐγένετο VX ἐν ἀρρωστίᾳ γενόμενον: ἄρρωστον AV v 12 ἐπιτεθέναι L τῷ ex τὸ corr V post αἰγῶν inserit ὅπερ τοῖς τότε εἰς ἀποτροπιασμὸν θανάτου ἐγίνετο ὡς δεδήλωται QF 17 καταλειφθεὶς SLXF ὑπὸ: ἀπὸ SQXF 20 ὁ alt: οὖν QF 21 ζητεῖ τὰ QXF 23 διὰ τῶν: διάνοια A v τῶν ante τῆς inserit Q καὶ ante τῆς inserit v 24 μὲν ante διὰ coll AV v 170, 3 ἀλλ' ὁ: ἀλλὰ SLQXF 4 ἐκεῖνος: μόνος L

ᾠδῇ ὁ διὰ τοῦ σαρκωθέντος φανερωθεὶς ἡμῖν λόγος, οὗ ἔργον ἐστὶν ἀφανίσαι τὴν ἐκ δαιμόνων παραφοράν, ἵνα μηκέτι ὦσιν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν τὰ δαιμόνια. ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ὁ ἐν ἑαυτῷ τοὺς δαίμονας ἔχων, ὅταν ὑποχωρήσῃ τὰ πνεύματα τῇ ᾠδῇ τοῦ τὸ ὄργανον ἐπὶ τούτῳ ἁρμοσαμένου πατάσσει αὐτὸν τῷ δόρατι (τὸ δὲ δόρυ ξύλον ἐστὶ σιδήρῳ καθωπλισμένον), ἀλλὰ δέχεται ἀντ' ἐκείνου ὁ τοῖχος τὸ δόρυ. τοῖχον δὲ νοοῦμεν τὴν γηΐνην οἰκοδομήν, δι' ἧς τὸ σῶμα καταμανθάνομεν, περὶ ὃ τὸ ξύλον βλέπομεν τοῦ σταυροῦ καὶ τὸν σίδηρον· ὁ δὲ Δαβὶδ ἐκεῖνος ὁ χριστός τε καὶ βασιλεὺς ἔξω τοῦ πάθους ἐστίν. ἡ γὰρ θεότης ἐν τῷ σταυρῷ τε καὶ τοῖς ἥλοις οὐ γίνεται. Μελχὸλ δὲ ἀκούσαντες τὴν ἐκ τοῦ Σαοὺλ γενομένην, ᾗ Δαβὶδ ἐκοινώνησεν, οὐ ξενιζόμεθα πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέποντες. οἴδαμεν γὰρ ὅτι ὁ θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ πατὴρ ἐγένετο τοῦ θανάτου ὁ τῆς κακίας βασιλεὺς ὁ ἑαυτὸν τῆς ζωῆς στερήσας. φθόνῳ γὰρ διαβόλου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν· Ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ καὶ ἕως τοῦ νόμου, ὃν βούλεται μηκέτι βασιλεύειν ἐν ἡμῖν ὁ ἀπόστολος ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι. ὁ οὖν ὑπὲρ πάντων τοῦ θανάτου γευσάμενος ἐν τῷ οἴκῳ τῆς ὑπὸ τοῦ νοηθέντος ἡμῖν Σαοὺλ γενομένης γίνεται, ὄνομα δὲ αὐτῇ Μελχόλ. τοῦ δὲ ὀνόματος τούτου τὸ σημαινόμενον βασιλείας ἐστὶν διὰ τὸ μέχρι τότε βασιλεύειν τὴν ἁμαρτίαν τῆς φύσεως. ἐνταῦθα δὲ γενόμενος αὐτὸς μὲν διὰ θυρίδος ἐξέρχεται. σημαί-

17 Rom 5, 14 18-19 Rom 6, 12

AVSLQXF 4 αὐτῶ QF δς ὅταν SQXF 5 τοῦ τὸ: τοῦτο ALQ v ἁρμοσάμενον v 6 αὐτὸν om v δόρυ: δόρατι Q 6-7 σιδήρω post καθωπλισμένον coll S 8 οἰκοδομήν V (δ et η in ras scr, οἰκονομίαν forte corr) 11 τε om QF 12 οὐ om A μελχὼ QF 13 γινομένην LQXF v ξενιζώμεθα v 15 οὐ ποίησεν V (sscr κ vel καὶ) 16 ἑαυτὸν post ζωῆς coll QF στερήσας: χωρίσας S 17 ἀπὸ τοῦ Q 18 ἕως: μέχρι QF ὃν: οὐ v 19 πάντων correxi: παντὸς AVLQXF v τοῦ παντὸς S 20 νοηθέντος suspectum, om μνησθέντος? Jaeger 21 γενομένης Bod. Roe 4: διαφθορᾶς SLX om AVQFv αὐτῶ F μελχώ QF 22 βασιλεία Q 23 μέχρις AVL τῇ ἁμαρτία LQXF

νει δὲ ἡ θυρὶς τὴν ἐπὶ τὸ φῶς πάλιν ἐπάνοδον τοῦ ἑαυτὸν τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις δείξαντος. τὰ δὲ κενοτάφια αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης ὁρᾶται. φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἄγγελος τοῖς ἐν τῷ μνήματι ζητοῦσι τὸν κύριον· Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη. ἴδε ὁ τόπος ἐν ᾧ ἔκειτο. τὸν τάφον, ἐν ᾧ ἐτάφη, εἶδον οἱ ζητοῦντες τὸν κύριον κενὸν τοῦ ζητουμένου σώματος. μόνα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ τὰ ἐντάφια. οὐκοῦν νοοῦμεν ὅτι τὴν ἀνάστασιν τοῦ κυρίου σημαίνει τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τὰ ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ Δαβὶδ κενοτάφια, δι' ὧν γίνεται ὁ ἀληθινὸς τοῦ θανάτου ἡμῶν ἀποτροπιασμός.

604 M. Τοῦ δὲ τρωθέντος τοίχου, ὃν ἀντὶ τοῦ σώματος ἐνοήσαμεν, αἷμα μὴ ἔχοντος, ὡς ἂν μὴ παραλειφθείη τὸ καιριώτατον τῶν εἰς τὸ μυστήριον νοουμένων, δι' οὗ ἐλυτρώθημεν, τὸ αἷμα λέγω, τοῦτο ἐν τοῖς κενοταφίοις εὑρίσκεται· μόνον γὰρ ἐν τοῖς σπλάγχνοις τὸ ἧπαρ αἵματός ἐστι πηγή τε καὶ ἐργαστήριον, οὗ χωρὶς ἀδύνατόν ἐστι συστῆναι τὴν φύσιν τοῦ αἵματος. εἰ οὖν ἐκ τοῦ ἥπατος τὸ αἷμα, ἐν δὲ τοῖς κενοταφίοις τὸ ἧπαρ, οὐδὲ τὸ αἷμα λείπει τῷ γενομένῳ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἀποτροπιασμῷ τοῦ θανάτου· τὸ δὲ γένος τοῦ ζῴου τούτου, οὗ τὸ ἧπαρ ἐλήφθη, ταῖς ἱλεωτικαῖς ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν θυσίαις ἀποτεταγμένον ἐστίν. οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ εἰς τὸ πάσχα παραλαμβάνεται· καὶ ἀποπεμπτικὸν τῆς τοῦ λαοῦ ἁμαρτίας τὸ ζῷον τοῦτό φησι δεῖν ὁ Μωυσῆς ποιεῖσθαι, ὅτε εἰς διπλῆν ἐνέργειαν [τὸ ζῷον τοῦτο] μερίζεται. καὶ δύο προτεθέντων χιμάρων ἐκ διακληρώσεως, τὸ μὲν ἀνατίθεται τῷ θεῷ, τὸ δὲ τῇ

3-5 Marc 16, 6 21 sq Num 7, 10 sq 26 sq Levit 16, 5 sq

AVSLQXF 6 ἴδον AVL v 7 κένον: καὶ QF 8 δὲ om QF 10 δι'—ὁ om, pro quibus inserunt οὐκοῦν νοοῦμεν QXF ἀληθινὸς: οὕτως γενόμενον τὸν QF 11 ἀποτροπιασμὸν QF 12 σταυρωθέντος Q 13 ἔχοντα Q ἔχοντ F ἄρα λειφθείη AV v 15 ἐν τοῖς: ῥητοῖς v 17 ἀδύνατός Q τοῦ om Q 18 τὸ alt: τῶ AQ 21 ἐλείφθη AV τῶν: τῶ V (corr man alt) 24 ἀποπεντηκοστῆς τοῦ λαοῦ L 25 ὅτε: εἴτε Q 26 τὸ ζῶον τοῦτο om AV v προτιθέντων VQF χειμάρρων AV (-αρω-) L 27 μὲν ἓν V

ἁμαρτίᾳ ἐκπέμπεται ἐπὶ τὴν ἔρημον. διὰ πάντα οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τούτου τοῦ ζῴου τὸ ἧπαρ εἰς τὴν τοῦ αἵματος ἔνδειξιν παρελήφθη, δι' οὗ τῶν ἐπιθανατίως νενοσηκότων ὁ ἀποτροπιασμὸς τοῦ θανάτου ἐγένετο διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν, ἣν σημαίνει τὸ κενοτάφιον.

Ἀλλὰ καιρὸς ἂν εἴη καὶ τὸν ἐν τῇ ψαλμῳδίᾳ νοῦν διὰ βραχέων ἐπιδραμεῖν ἔχοντα οὕτως· μερίζει τὸν λόγον ἡ προφητεία. ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τὸν θεὸν γίνεται ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως προσαγόμενος· ὁ δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεξαμένου τὸ πάθος. τὰ μὲν οὖν ὑπὲρ ἡμῶν ἐστὶ ταῦτα· Ἐξελοῦ με, λέγων, ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου, ὁ θεός, καὶ ἐκ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμὲ λύτρωσαί με καὶ ἐκ τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ ἐξ ἀνδρῶν αἱμάτων, οἳ ἐθήρευσαν τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐπέθεντο ἰσχυρῶς οὐδὲν παρ' ἡμῶν προπεπονθότες κακόν. οὐ γὰρ ἥμαρτόν τι κατ' ἐκείνων, οὐδέ ἐστιν ἀνομία τις παρ' ἡμῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐχθρῶν ἐνεργηθεῖσα, ἐφ' ᾗ καὶ παροξύνονται. ἄνευ ἀνομίας ἦν ἡμῖν ὁ πρῶτος δρόμος. ἀλλ' ἰδοὺ τὰ πάντα, φησίν, οἷά ἐστι. ἴδε καὶ πρόσχες τοῦ ἐπισκέψασθαι. καὶ μὴ ἀναβάλῃ διὰ φιλανθρωπίας τὴν κατὰ τῶν πεπλημμεληκότων ἐκδίκησιν. Μὴ οἰκτειρήσῃς γάρ, φησίν, πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. εἶτα μετάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸ ὑπερκείμενον πρόσωπον καί φησιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ τῆς εὐχῆς ἐπακούσαντος ὅτι οὗτοι οἱ ἐχθροὶ εἰς τὴν ἑσπέραν ἑαυτῶν ἐπιστρέψουσιν. ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὅτι εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος συνελασθήσονται. ἡ γὰρ ἑσπέρα σκότους γίνεται ἀρχή τε καὶ μήτηρ. Καὶ λιμώξουσιν ὡς κύων. οἷς γὰρ οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐφόδιον,

11 Ps 58, 2 19 ibid 6

AVSLQXF 2 καὶ τὰ τοιαῦτα om QF (add in mg) 9 προσαγομένης AVv 11 ἐξελοῦμαι A ἐξελῶμαι Q (ut vid) F 12 λύτρωσά corr man pı ut vid V καὶ alt: ῥύσαι με SQF 13 post αἱμάτων add σῶσόν με SQF 14 ante ἰσχυρῶς add ἐπ' ἐμὲ SQXF 15 ἡμάρτομεν VF ἡμάρτωμεν Q τί F 17 καὶ om QF 18 ὁ om QXF δρόμος ex δόμος corr V φησίν post ἰδού coll V post ἐστί coll QF 20 τὴν om v πλημμεληκότων SQF 22 τὸ: τοὺς A ὑπερκειμένων corr F 25-26 συνελαθήσονται L

ἐξ ἀνάγκης ἡ ἐκ τοῦ λιμοῦ τῶν ἀγαθῶν ἐπακολουθήσει ταλαιπωρία. οὕτως ἐλίμωξεν ἐν τῷ ᾅδῃ ὁ πλούσιος, τῆς θείας δρόσου ἔρημος ὤν· καὶ διὰ τὸ ἀπαράσκευον τοῦ τοιούτου ἀγαθοῦ εἶναι τῇ φλογὶ κατεφλέγετο. ἀλλὰ καὶ Κυκλώσουσι πόλιν, φησίν. ὅπερ τοιοῦτόν μοί τινα νοῦν ὑποσημαίνειν δοκεῖ· ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἀχρεῖόν τε καὶ ἀπόβλητον ὡς πρὸς τὴν τῶν ζώντων χρῆσιν ἔξω ῥίπτεται τῆς πόλεως εἴτε τι νεκρὸν καὶ διεφθορὸς εἴτε δυσώδης τις κόπρος,
605 M. περὶ ἃ ὑπὸ τῆς τοῦ λιμοῦ ἀνάγκης οἱ κύνες ἐξευρίσκονται τῷ ῥύπῳ τῷ ἐκ τῆς πόλεως ἐκβαλλομένῳ ἐμβιοτεύοντες, διὰ τούτου τῶν ἐν ἀρετῇ καὶ κακίᾳ ζώντων τὴν διαφορὰν διδάσκων ὁ λόγος ἐν τῷ τῆς πόλεως διασημαίνει αἰνίγματι· πόλιν λέγων τὴν ὑπὸ τῆς ἀρετῆς συνῳκισμένην εὐπρεπῆ τε καὶ εὐδιάθετον πολιτείαν· τὰ δὲ ἔξω τῆς πόλεως τὴν ἐκ τοῦ ἐναντίου παραθεωρουμένην κακίαν δηλοῖ, ἐν ᾗ πᾶσα ἡ τοῦ ἀστειοτέρου βίου ἀποβολή, ἥ τις ἐστὶν δυσώδης ἁμαρτία, ἔκ τε τῆς σήψεως τῶν σωμάτων καὶ ἐκ τῆς ῥυπαρᾶς κόπρου συνισταμένη εὑρίσκεται. οὐκοῦν τῆς μὲν πόλεως οἰκήτωρ ἐστὶν τὸ μέγα καὶ τίμιον χρῆμα, ὁ ὄντως ἄνθρωπος καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπιβληθέντα χαρακτῆρα τῇ φύσει διὰ τοῦ βίου μεμορφωμένον ἔχων. ὁ δὲ περὶ τὰ ἔξω τῆς πόλεως ἀναστρεφόμενος κύων ἐστὶν καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ὥστε φανερὸν εἶναι παντὶ πῶς χρὴ διακρίνειν τοὺς κύνας ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀνθρώπων, οὐκ ἐκ τοῦ σχήματος λέγω τῆς τοῦ σώματος διαπλάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ τὸν βίον διαφορᾶς. ὁ γὰρ τῆς ἐναρέτου πόλεως ἔνοικος ἀληθῶς ἐστιν ἄνθρωπος· εἰ δέ τις περὶ τὴν δυσώδη ἀκολασίαν ἢ τὴν περιττωματικὴν πλεονεξίαν, ἣν κυρίως ἄν τις ὀνομάσειε κόπρον, ἢ περὶ τὰ ἄλλα τῆς κακίας εἴδη τὴν σπουδὴν ἔχοι, ἔξω τοῦ κύκλου τῆς πόλεως

1-4 Luc 16, 23-24 5 Ps 58, 15

AVSLQXF 1 ἀγαθῶν: παθῶν L 2 ἐν om A 4 ἀγαθοῦ om v 5 νοῦν: οὖν L (corr man alt ut vid) 6 πᾶν τὸ: πάντα L τε om Q 8 τι om AV v 10 ἐκβαλομένω F ἐμβιοῦντες QXF 11 τοῦτο QXF διαφθορὰν A (corr in mg) 16 ἡ om AV v 17 ἢ ante ἐκ pr add AV v 29 εἴδη: ἤδη AQ ἔχει SLQXF

ἐκείνης πλανώμενός τε καὶ περιέρπων βοᾷ καθ' ἑαυτοῦ τὸ κύων εἶναι, μεταπλασθείσης ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν ὁμοιότητος ἐπὶ τὸ κυνῶδες τῆς φύσεως. νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῶν κυνῶν τὸν ἀρχέγονον κύνα τὸν σαρκοβόρον τε καὶ ἀνθρωποκτόνον, καθώς φησιν ἡ γραφή.

Καὶ τὰ ἐφεξῆς τοῦ ψαλμοῦ διαγράφει τὴν κυνώδη ζωήν. ἀντὶ γὰρ τῆς ὑλακῆς φθόγγον τινὰ διὰ στόματος αὐτῶν γενέσθαι λέγει, καὶ ἀντὶ τῶν κυνοδόντων ῥομφαίαν τοῖς χείλεσιν ὑποκεκρύφθαι φησίν, οὕτω λέγων τοῖς ῥήμασιν· Ἰδοὺ ἀποφθέγξονται ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ ῥομφαία ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν. ἀλλὰ τὰ φοβερὰ ταῦτα τοῖς τὸν θεὸν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι γέλως ἐστίν. Σὺ γάρ, φησίν, κύριε, ἐκγελάσῃ αὐτούς· ἐγὼ δὲ τὸ κράτος μου πρὸς σὲ φυλάξω. καὶ μετ' ὀλίγα προμηνύει τὴν ὁρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοῦ ἰδίου πλάσματος οἰκονομίαν. φησὶ γάρ· Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, ἀλλὰ κατάγαγε αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς κακίας εἰς τὸ ἐπίπεδόν τε καὶ ὁμαλὸν τῆς κατὰ θεὸν πολιτείας. ὅπερ δὴ καὶ Παῦλος ὁ μέγας καὶ ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐποίησεν. ἐν Παύλῳ μὲν καθαιρουμένου παντὸς ὑψώματος τοῦ κατὰ τῆς θείας γνώσεως ἐπαιρομένου· ὑπὸ δὲ Ἰωάννου κατὰ τὴν προφητείαν Ἡσαίου παντὸς ὄρους καὶ βουνοῦ πρὸς τὸ ταπεινὸν κατασπωμένου. δι' ὧν μανθάνομεν ὅτι τῶν μὲν ἀνθρώπων ἀφανισμὸς οὐκ ἔσται, ἵνα μὴ τὸ θεῖον ἔργον

4-5 Joh 8, 44 19-21 II Cor 10, 5 21-23 Luc 3, 4-5 Is 40, 3-5

AVSLQXF 2 τὸν om AS 6 κτηνώδη V 8 γίνεσθαι SXF ῥομφαία in ras A 12 Κύριος v 13 ἐγγελάσῃς V ἐκγελάσῃς Q αὐτούς ex αὐτοῖς corr V 14 ὁρισθεῖσαν: γενομένην V 15 οἰκονομίαν: φιλανθρωπίαν V (in ras scr) οἰκονομία Q ὅτι μὴ SLX 16 κακίας: ἀπιστίας V κακίας αὐτῶν S 17 κατὰ θεὸν πολιτείας: σῆς ἐπιγνώσεως V 18 ὁ παῦλος QXF 19 ἐν παύλῳ: παῦλος V καθαιρῶν V πᾶν ὕψωμα V τοῦ om V 20 ἐπαιρόμενον (sic) ante κατὰ coll V ὑπὸ—Ἰωάννου: ἰωάννης δὲ ἐξομαλίζων καὶ λεαίνων V 21 παντὸς—βουνοῦ: πάντα βουνὸν· καὶ πᾶν ὄρος· τὸ τραχὺ τῆς κακίας ἀνάστημα· V 22 κατασπωμένου—p. 175, 6 ὅτι om, pro quibus inserit τῆς ἀρετῆς καὶ ἰσόπεδον πανταχόθεν δὲ τῆς ἀπιστίας ἐληλαμένης· καὶ τῆς θείας γνώσεως ἀντεισαγομένοις V 22 ὅτι om A

ἀχρειωθῇ τῷ ἀνυπάρκτῳ ἀφανιζόμενον. ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἀπολεῖται ἡ ἁμαρτία καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν περιστήσεται. Ἁμαρτία γάρ, φησίν, στόματος αὐτῶν καὶ λόγος χειλέων αὐτῶν. καὶ ὑπερηφανία καὶ ἀρὰ καὶ ψεῦδος Ἐν τῇ ὀργῇ τῆς συν-
608 M. τελείας οὐκ ὑπάρξουσιν. ὧν μηκέτι ὄντων, Γνώσονται, φησίν, ὅτι ὁ θεὸς δεσπόζει τοῦ Ἰακὼβ καὶ τῶν περάτων τῆς γῆς. μηδαμοῦ γὰρ ὑπολειφθείσης κακίας, πάντως ἔσται τῶν περάτων δεσπότης ὁ κύριος, τῆς νῦν βασιλευούσης τῶν πολλῶν ἁμαρτίας ἐκ ποδῶν γενομένης. εἶτα πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον περὶ τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς ἑσπέραν καὶ λιμωττόντων ὡς κύων καὶ ἐν κύκλῳ περιερχομένων τὴν πόλιν, δηλῶν, οἶμαι, διὰ τῆς τοῦ λόγου ἐπαναλήψεως ὅτι καθ' ἑκάτερον οἱ ἄνθρωποι κατά τε τὸ πονηρὸν καὶ τὸ κρεῖττον, ἐν οἷς ἂν νῦν γένωνται, ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ μετὰ ταῦτα γενήσονται. ὁ γὰρ νῦν δι' ἀσεβείας κύκλῳ περιπατῶν καὶ μὴ ἐμβιοτεύων τῇ πόλει μηδὲ τὸν ἀνθρώπινον ἐπὶ τοῦ ἰδίου βίου χαρακτῆρα φυλάσσων, ἀλλὰ ἀποθηριούμενος διὰ τῆς προαιρέσεως καὶ κύων γενόμενος οὗτος καὶ τότε τῆς ἄνω πόλεως ἐκπεσὼν ἐν λιμῷ τῶν ἀγαθῶν κολασθήσεται. ὁ δὲ νικητὴς τῶν ἐναντίων καὶ προϊὼν (καθώς φησιν ἑτέρωθί που ὁ ψαλμῳδός) ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν καὶ νίκην νίκῃ διαμειβόμενος, Ἄισομαι, λέγει, τῇ δυνάμει σου, καὶ ἀγαλλιάσομαι τὸ πρωὶ τὸ ἔλεός σου, [ὅτι ἐγενήθης ἀντιλήπτωρ μου καὶ καταφυγή μου, καί σοι πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.]

2 Ps 58, 13 20 sq Ps 83, 8

AVSLQXF 4 καὶ tert om A 6 ἰακωβὴ ut vid Q 7 μηδαμῶς A v post γὰρ add τῆς εἰδωλολατρίας V ὑποληφθείσης in ras scr V κακίας om V 8 νῦν: ποτὲ V 8-9 ἁμαρτίας ante τῶν coll V 9 post γενομένης add ἣν ἁμαρτίαν στόματος αὐτῶν φησιν· καὶ λόγον χειλέων αὐτῶν· καὶ ὑπερηφανίαν· καὶ ἀρὰν καὶ ψεῦδος. τὸν uncis includ v, forte quia editor in codice τὸν non invenit 11 κυνῶν v ἐν om V περιεχομένων A 13 ἑκάτεροι Q οἱ om Q τὸ: τὸν V 14 νῦν om V γένονται A 16 καὶ om v τὸν: τὸ L 17 ἀλλὰ: ἀλλ' V καὶ SLQF 21 νίκη νίκην A νίκη νίκη L νίκῃ om v 22 ἄσωμαι L 23 τῷ ἐλέει S 23 ὅτι—25 ἀμήν om SLQXF post ἀμήν add τοῦ ἁγίου γρηγορίου νύσσης εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ψαλμῶν A

IN SEXTUM PSALMUM

EDIDIT

JACOBUS MC DONOUGH, S. J.

PRAEFATIO

Haud eandem traditionem sibi vindicant homiliae In sextum Psalmum codices quam in tractatu In inscriptiones Psalmorum invenimus. libri enim qui illam contionem servaverunt partim alii sunt, partim, quamquam idem codices (v. g. F et Q), tamen inter se diverso ordine se habent. porro ante omnia mihi fatendum est hoc tenue opusculum de sui textus historia quaedam luce clariora detegere, cetera obnubilata relinquere. constat enim et codices KNO homiliae textum ex fonte quodam communi hausisse et codices FQ alterum codicem tamquam parentem vel protoparentem reclamare. nam talis est lectionum ordo et ratio, ut de duabus familiis rite loqui possimus, quin ullam notabilem textus discrepantiam asseramus. attamen tertiam habemus textus memoriam in codice P exhibitam, quae nunc prioris, nunc alterius familiae lectionibus favet, sed homiliae brevitas discerni non sinit utrum hic de textu contaminato an de puriore quadam et accuratiore traditione agatur. mea quidem sententia res est de unico opusculi fonte cuius lectiones optime in P repraesentantur, in ceteris vero aut depravantur aut corriguntur. ergo in hac praefatione non iam de familia KNOP tractabimus, de quo in tomo VIII 1, pp. 112-125, propterea quod in praesentis operis textu codex P vinculis artioribus cum FQ coniungitur et a libris KNO saepius dissentit.

I. *De familia KNO*

Prima codicum familia libris KNO et aliis ab his derivatis consistit. de quorum indole Wernerus Jaeger

multa vol. VIII 1, pp. 112-120 iam disseruit. codex
K Venetus Marcianus graecus 67 (K) membranaceus, saeculi XI, homiliam nostram ff. 159^{v}-169^{v} exhibet. eius vero textus collatione a W. Solmitz facta usus sum. huic affinis est liber saeculi XII-XIII Oxoniensis
N Cromwell 9 (N) membranaceus in bibliotheca Bodleiana servatus, cuius folia 115-121 benigne mihi contulit Paulus Alexander. iam vero in tomo VIII 1, pp. 112-114, scripsit Jaeger de „angustiore inter se vinculo quam cum ceteris eiusdem (KNOP) familiae membris" coniunguntur libri KN, quo vinculo ramus ab O et P distinctus efficitur. nobis etiam in huius homiliae textu idem inter K et N ordo manifestus erat: ita 188, 1 ἀκούοντες KN (coniecit diorthota): διδαχθέντες melius PSFQ om O; 188, 26-27 τῆς παρασκευῆς KN; 191, 4 ὅπερ γὰρ KN bene: ὅπερ OSFQ ὥσπερ O man rec P; 193, 21 αἰῶνας τῶν αἰώνων KNS. a libris autem KN descriptus est nullus codex qui ad nostram aetatem perduraverit.

O Antiquissimus codex in bibliotheca Bavarica servatus Monacensis 370 (O) membranaceus, saeculi X, homiliam In sextum Psalmum ff. 267-271^{v} exhibet. huius libri collationem habui a F. Egermann conscriptam.
Mon. 107 codici O affinis esse videtur Monacensis gr. 107 chartaceus, saeculi XVI (ff. 194^{v}-197^{v}), quem ego contuli, de quo in vol. VIII 1, pp. 116-117, plura invenias. tres alios recentioris aevi libros existimavit Wernerus Jaeger (vol. VIII 1, pp. 117-120) codici O cognatos esse. hoc confirmatum esse opinor eo quod, cum a familia KNO sine dubio derivandi sint, codicum tamen
Par. 585 et 586 KN lectiones supra citatas nullo modo exhibent. qui libri sunt codices Parisini 585 et 586, chartacei, saeculi
Matr. 4864 XVI, et codex Matritensis (Bibl. Nat.) 4864 (olim Archivio historico nac. 163, 6), chartaceus, saeculi XVI, quos ego contuli.

Ad codicis O memoriam pertinet Vaticanus Urbinas
Urb 12 graecus 12 chartaceus, saeculi XVII ineuntis, de quo codice iam p. 4-5 prioris praefationis tractavimus. quid vero de nostrae homiliae textu in Urb 12 descripto censeamus, infra pp. 184-185 sub titulo De libris impressis scriptum invenias.

Libros KNO memoriam a ceteris codicibus diversam habere his lectionibus cognosci potest: 188, 1 διδαχθέντες PSFQ: ἀκούοντες KN om O; 188, 23 ἄλλος om KNO; 189, 6 τοῦ κόσμου om KNO; 189, 15 παντελές PFQ: πᾶν KNOS; 192, 25 τοίνυν om KNOS; 193, 17 αὐτοῦ KNO male: om rell.

II. *De familia FQ*

F Secundae familiae codices antesignani sunt F et Q, quos iam pp. 10-11, 17-21 praefationis In inscriptiones Psalmorum descripsimus. codex F, Parisinus graecus 1268 membranaceus, saeculi XII, qui homiliam ff. 290^{v}-293 exhibet, a B. Stenzel et a me denuo collatus
Q est. notus ille codex Q, Taurinensis C. I, 11 chartaceus saeculi XIV hunc libellum ff. 193-194 praestat, quem contulit Paulus Alexander, ego iterum inspexi. hae vero sunt lectiones quae familiam FQ a ceteris libris secernunt: 188, 1 παρὰ rell: ὑπὸ FQ; ibid. Παύλου rell: om FQ; 188, 16 συνεπληρώθη rell: ἀνεπληρώθη FQ; 189, 20-21 ὀγδόη μὲν—ἑβδόμην om FQ; 190, 6 γίνεται κρίσις rell: κρίσις γίνεται FQ; 190, 9 ἰδίῳ rell: οἰκείῳ FQ; 191, 19 φησιν om FQ; 193, 12 τε om FQ; 193, 16 καὶ ἐντραπείησαν om FQ. quae mendae, si monstrant F et Q ex eodem codice originem reclamare, tamen nullam propriam huius familiae redactionem indicant. sunt enim potius calami vel mentis lapsus quam eruditi cuiusvis emendationes. utrum librarius Q huius opusculi textum ex ipso F descripserit necne, monstrari nequit. sed sat est codicem Q textum contaminatum non exhibere qualis

in libris In inscriptiones Psalmorum et De vita Moysis monstratus est.

Lips 13 Clark 2 — Parisinum graecum 1268 fontem esse et codicis Lipsiensis 13 a Carolo Gronau collati, et Bodleiani Clarkiani 2, quem ego contuli, supra p. 11 prioris praefationis declaratur et in hoc opere confirmatur.

Amb I 16 inf — Can 104 — Par 1003 — Lectiones codici Taurinensi magis affines exhibent codex Ambrosianus I 16 inf. chartaceus saeculi XVI, (ff. 91-94), quem contulit Jacobus Walsh; codex Bodleianus Canonicianus 104 chartaceus saeculi XVI (ff. 78-81ᵛ), a Paulo Alexandro collatus; et Parisinus graecus 1003 chartaceus saeculi XVI (ff. 220-225), quem ego inspexi. quae vero de his codicibus Q sequacibus fusius dicenda habui, in priore praefatione, pp. 19-20, legere licet.

III. *De libro P*

P — Codex Vaticanus qui fertur[1] Pii II gr. 4 membranaceus saeculo XI nitidissime binis columnis exaratus, textum nostrum ff. 210-213 exhibet. quem contulit W. Solmitz, ego iterum inspexi. multa de codice P sequacibusque eius conscripsit Jaeger, vol. VIII 1, pp. 120-123. nam ex antiquo illo codice duo recentioris aevi libri originem sumpserunt, quorum alter Vaticanus graecus 445 chartaceus saeculi XVI, a Jacobo Walsh collatus, homiliam ff. 89-90ᵛ continet. hunc apographon esse codicis P Wernerus Jaeger, VIII 1, p. 122, et Joannes Cavarnos, VIII 1, p. 219, opinantur, quod textu nostro confirmari videtur. alter, codex Ambrosianus Q 14 sup. (olim T 302) chartaceus saeculi XV, textum (ff. 377-380ᵛ) exhibet codici P persimilem,

Vat 445 — Amb Q 14

[1]) [Hunc codicem re vera Pii III pontificis fuisse nuper Joh. Cardinalis Mercati (†), Studi e Testi 164, p. 127 ss., demonstravit, qui eius fata libri solita doctrina et sagacitate investigavit (Jaeger).]

quod observaverunt Jaeger, VIII 1, pp. 122-123, et Cavarnos, VIII 1, p. 219, ubi fusius de his codicibus agitur. eorum phototypias contulit pro me Jacobus Walsh.

Medius inter primam et alteram familiam ponendus est codex P, ut comparatis locis pp. 180-181 citatis elucebit, sed secundae propius accedit. 187, 10 legimus ποδηγούμενος P (-οι FQ): ὁδηγούμενος KNO διανιστάμενοι S; 187, 11 προσέχων rell: προσανέχων PFQ; 188, 22 ἐν τῇ PFQ perperam: τῇ rell; 190, 19 ἀνακνίζοντα PFQ: ἀνακαινίζοντα rell; 191, 9 μὴ δὲ PFQ; 193, 11 παρακαλεῖ γενέσθαι PFQ: γενέσθαι παρακαλεῖ rell. quibus addi possunt lectiones p. 181 citatae, quibus KNO a ceteris secernuntur. et si locos inspicere velis, ubi P cum KNO congruat, lectiones p. 181 allatae monstrabunt concordiam inter eos haberi neque in mendis familiae KNO neque in variis sed aequi valoris lectionibus (praeter 188, 1 παρὰ KNOPS: ὑπὸ FQ, et 190, 9 ἰδίω KNOPS: οἰκείω FQ), sed in aptis bonisque verbis, quae non tantum ab una familia quantum a vera genuinaque traditione antiqua repetenda sunt. fatendum est tamen codicem P fere nullas lectiones sibi proprias revindicare praeter 190, 7 τῆς alt om Pv; 191, 4 ὥσπερ PO man rec: ὅπερ γὰρ KN ὅπερ OSFQ; 192, 2 εὐρωτιῶν P; 193, 12 ἐχθρόν τε PS. qua de causa facile suspiceris codicem P textum secundae familiae praestare e memoria primae familiae et redactoris ingenio correctum. sed quia nec ulla certa contaminationis signa invenio, nec magna est discrepantia inter primam et secundam familiam, in codice P puriorem homiliae memoriam servari sum opinatus.

IV. *De libris contaminatis*

S — Codex Vaticanus graecus 1907 (S) chartaceus saeculi XII vel XIII ineuntis (ff. 124-124ᵛ), quem contulit

W. Solmitz, et eius apographon, codex Vaticanus
Z graecus 1433 (Z) membranaceus saeculi XIII a Paulo Alexandro collatus textum, ut fere invenimus, ex utraque memoria conflatum et a diorthota quodam correctum praebent. ita ipse cum lectionem ἐρρυτιῶν KNO et ἐρυτιῶν FQ intelligere non posset (192, 2), ἐρρυτιδωμένος textui inculcavit. sed de horum codicum indole pp. 11-13 prioris praefationis legere possis.

V. *De libris impressis*

Primus in lucem edidit huius homiliae textum graecum Parisiis A.D. 1615 Claudius Morellus, curante Frontone Ducaeo, cui textui versionem latinam Laurenti Sifani addidit, quae Basileae A.D. 1562 prodierat. iterum A.D. 1638 opus prelis mandavit Morellus. eum secutus est in sua Patrologia Graeca Migneus, cuius lectiones in apparatu littera v designavimus. textus vulgatus memoriae codicis Monacensis 370 O proxime haeret, ita ut a codice Mon 107 descriptus esse videatur. nam Mon 107, quamquam codicis O persimilis est, tamen lectionem δράξωνται (187, 6), quam in v legimus, in margine scriptum habet, ubi O δέξωνται praestat; et 193, 16 habetur εἴπω οὖν v: εἴπω μὲν οὖν Mon 107 εἴπωμεν οὖν KNOPSF εἴπομεν οὖν Q. sed haec textus vulgati menda eo oriri potuit quod in priore editione Morelliana εἴπω ad lineae finem impressa est.

Mignei textus a Morelliano discrepat: 187, 8 post οὕτως addidit ὁ Migneus; 188, 2 καὶ Morelli in κἂν (cum codicibus) correxit Migneus. alias eundem prorsus textum invenies.

Iam vero textum vulgatum a codice Mon 107 derivatum esse fere certum est, sed re vera multo magis cum codice Urbinate graeco 12 congruit. immo tam proxime accedit textus manu scriptus ad librum impressum, ut alterum ab altero descriptum esse censeas. iam constat

Josephum Cretensem codicem Urbinatem a prima Morelli editione descripsisse (cf. pp. 4-5 prioris praefationis), id quod praesentis operis textu probare vix possis, quamquam vocis εἴπω collocatione in editione Morelliana et lectione τὴν Urb: τὸν rell (188, 26) confirmatur.

CONSPECTUS SIGLORUM

(In Sextum Psalmum)

K codex Venetus Marcianus gr. 67 membranaceus saec. XI

N codex Bodleianus Cromwell 9 membranaceus saec. XII-XIII

O codex Monacensis gr. 370 membranaceus saec. X

P codex Vaticanus Pii II 4 membranaceus saec. XI

S codex Vaticanus gr. 1907 chartaceus saec. XII vel XIII

F codex Parisinus gr. 1268 membranaceus saec. XII

Q codex Taurinensis C. I. 11 chartaceus saec. XIV

v textus graecus editionis Mignei

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΤΟΝ ΨΑΛΜΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΓΔΟΗΣ

608 M. Οἱ ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν πορευόμενοι κατὰ τὴν προφητικὴν εὐλογίαν καὶ τὰς καλὰς ἀναβάσεις ἐν ταῖς ἑαυτῶν καρδίαις διατιθέμενοι, ὅταν τινὸς ἀγαθοῦ νοήματος δράξωνται, χειραγωγοῦνται δι' ἐκείνου πρὸς ὑψηλότερον νόημα δι' οὗ γίνεται τῇ ψυχῇ ἡ ἐπὶ τὸ ὕψος ἀνάβασις. καὶ οὕτως ἀεὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος οὐδέποτε τῆς ἀγαθῆς ἀνόδου παύσεται ἀεὶ διὰ τῶν ὑψηλῶν νοημάτων πρὸς τὴν τῶν ὑπερκειμένων κατανόησιν ὁδηγούμενος. ταῦτα εἶπον, ἀδελφοί, πρὸς ὑμᾶς, τῷ ἕκτῳ τῶν ψαλμῶν προσέχων τὴν διάνοιαν καὶ βλέπων τὴν ἀναγκαίαν τῆς τάξεως ἀκολουθίαν, πῶς μετὰ τὴν κληρονομοῦσαν ὁ περὶ τῆς ὀγδόης ἡμῖν προσετέθη λόγος. πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖτε τὸ τῆς ὀγδόης μυστήριον. οὐ γὰρ δὴ πρὸς Ἰουδαικὰς ὑπολήψεις εἰκός ἐστιν ὑποφέρεσθαί τινων τὴν διάνοιαν· οἱ περὶ τὰ ἀσχήμονα τοῦ σώματος ἡμῶν τὸ μεγαλοφυὲς τοῦ μυστηρίου τῆς ὀγδόης κατάγοντες τὸν τῆς περιτομῆς νόμον καὶ τὸ μετὰ
609 M. τὴν λοχείαν καθάρσιον καὶ τὰ τοιαῦτα λέγουσι τῷ ἀριθμῷ

3 Ps 83, 6-8 6-7 Phil 3, 13 13 Pss 5, 6

Titulus ὁ αὐτοῦ εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης K (in mg: λόγος KS') τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης NOP v εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης S τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἕκτον ψαλμὸν ὑπὲρ τῆς ὀγδόης FQ

KNOPSFQ 5 ἑαυτῶν om Q 6 δέξωνται O ἕξονται F ἕξωνται Q 8 ὁ ante ἀεὶ add v (om codd omnes) ἐπεκτεινόμενοι SFQ (qua textum ab Epistola Phil. 3. 13 corrigant) 9 παύσονται SF παύεται Q 10 ποδηγούμενος P (recte? ὁδηγούμενος accepi ut lectionem a Gregorio maxime usitatam; cf 28, 7; 42, 7; 67, 14 et passim) ποδηγούμενοι PFQ διανιστάμενοι S 11 πρὸς ὑμᾶς om v προσανέχων PFQ

τῆς ὀγδόης καταμηνύεσθαι. ἡμεῖς δὲ διδαχθέντες παρὰ τοῦ μεγάλου Παύλου ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστι, κἂν ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι νόμοις ὁ ἀριθμὸς οὗτος ἐμφέρηται νομοθετῶν καὶ τῷ ἄρρενι τὴν περιτομὴν καὶ τῇ γυναικὶ τὴν ἐπὶ καθαρισμοῦ θυσίαν, οὔτε ἀποβάλλομεν τὸν νόμον οὔτε ταπεινῶς ἐκδεχόμεθα εἰδότες ὅτι ἀληθῶς τῇ ὀγδόῃ γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ διὰ τῆς πετρίνης μαχαίρας ἐνεργουμένη. νοεῖς δὲ πάντως διὰ τῆς τεμνούσης τὸ ἀκάθαρτον πέτρας αὐτὴν τὴν πέτραν ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, τουτέστι τῆς ἀληθείας ὁ λόγος, καὶ ὅτι τότε παύεται ἡ ῥυπῶσα τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ῥύσις, τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μεταστοιχειωθείσης πρὸς τὸ θειότερον. ὡς δ' ἂν πᾶσι γένοιτο δῆλον τὸ ἐν τοῖς τοιούτοις νοούμενον, σαφέστερον, ὅπως ἂν οἷός τε ὦ, τὸν λόγον ἐκθήσομαι. ὁ τοῦ βίου τούτου χρόνος ἐν τῇ πρώτῃ δημιουργίᾳ τῆς κτίσεως διὰ μιᾶς ἑβδομάδος ἡμερῶν συνεπληρώθη. ἤρξατό τε γὰρ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡ τῶν ὄντων δημιουργία καὶ τῇ ἑβδόμῃ συγκατέληξε τὸ πέρας τῆς κτίσεως. Ἐγένετο γὰρ ἡμέρα μία, φησίν, ἐν ᾗ τὰ πρῶτα ἐγένετο· καὶ οὕτως ἐν τῇ δευτέρᾳ τὰ δεύτερα, καὶ ἀκολούθως ἕως τῶν ἓξ ἅπαντα. ἡ δὲ ἑβδόμη πέρας γενομένη τῆς κτίσεως ἐν ἑαυτῇ περιέγραψε τὸν συμπαρεκτεινόμενον τῇ κατασκευῇ τοῦ κόσμου χρόνον. ὡς τοίνυν οὔτε οὐρανὸς ἐξ ἐκείνου γέγονεν ἄλλος οὔτε τι ἕτερον τῶν τοῦ κόσμου μερῶν προσετέθη τοῖς ἐξ ἀρχῆς γεγονόσιν, ἀλλ' ἔστη ἐφ' ἑαυτῆς ἡ κτίσις ἀπροσδεὴς καὶ ἀμείωτος ἐν τοῖς μέτροις ἑαυτῆς διαμείνασα· οὕτως οὔτε χρόνος ἄλλος παρὰ τὸν τῇ παρασκευῇ τοῦ κόσμου συναναδειχθέντα ἐγένετο, ἀλλὰ περιωρίσθη τῇ ἑβδομάδι τῶν ἡμερῶν ἡ τοῦ χρόνου φύσις. καὶ

1-2 Rom 7, 14   8-9 I Cor 10, 4   18 Gen 1, 5 ss.

KNOPSFQ v 1 διδαχθέντες PSFQ: ἀκούοντες KN om O μαθόντες v (post Παύλου coll) παρὰ: ὑπὸ FQ 2 Παύλου om FQ 4 post ἐπὶ add τοῦ PSFQ 8 τεμούσης FQ πέτρας: περιτ S (pro περιτομῆς ?) 12 γένηται FQ 16 ἀνεπληρώθη FQ 20 ἕξ, scil ἡμερῶν 22 ἐν ante τῇ inserunt PFQ 23 ἄλλος om KNO 26 παρὰ: ὑπὸ v 26-27 τῆς παρασκευῆς KN 28 ἡ om Q

τούτου χάριν ὅταν ἐκμετρῶμεν ταῖς ἡμέραις τὸν χρόνον, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἀρχόμενοι καὶ τῇ ἑβδόμῃ τὸν ἀριθμὸν κατακλείοντες πάλιν ἐπὶ τὴν μίαν ἀναποδίζομεν, ἀεὶ διὰ τοῦ κύκλου τῶν ἑβδομάδων ἀναμετροῦντες ὅλον τὸ τοῦ χρόνου διάστημα, ἕως ἂν παρελθόντων τῶν κινουμένων καὶ παυσαμένης ποτὲ τῆς ῥοώδους τοῦ κόσμου κινήσεως, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἔλθῃ τὰ μηκέτι σαλευόμενα, ὧν μεταβολὴ καὶ ἀλλοίωσις οὐκέτι ἅπτεται, ἐν τοῖς αὐτοῖς ὡσαύτως ἀεὶ πρὸς τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας διαμενούσης ἐκείνης τῆς κτίσεως, ἐν ᾗ γίνεται ἡ ἀληθινὴ περιτομὴ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐν τῇ τῆς σωματικῆς ζωῆς περιαιρέσει καὶ τὸ ἀληθινὸν καθάρσιον τοῦ ἀληθινοῦ ῥύπου. ῥύπος δὲ ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία ἡ συναποτικτομένη τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει (ὅτι Ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου), ἣν ὁ τὸν καθαρισμὸν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ποιησάμενος τότε εἰς τὸ παντελὲς ἐκκαθαίρει ἐξαναλίσκων ἐκ τῆς τῶν ὄντων φύσεως πᾶν ὅσον αἱματῶδές τε καὶ ῥυπαρὸν καὶ ἀκρόβυστον. καὶ οὕτω δεχόμεθα τὸν περὶ τῆς ὀγδόης νόμον τὸν καθαιροντά τε καὶ περιτέμνοντα, διότι τοῦ ἑβδομαδικοῦ παυσαμένου χρόνου ἐνστήσεται ἡμέρα ὀγδόη μετὰ τὴν ἑβδόμην, ὀγδόη μὲν λεγομένη ὅτι μετὰ τὴν ἑβδόμην γίνεται, οὐκέτι δὲ
612 M. τὴν τοῦ ἀριθμοῦ διαδοχὴν ἐφ' ἑαυτῆς δεχομένη. μία γὰρ εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει οὐδέποτε νυκτερινῷ διαιρουμένη ζόφῳ. ἄλλος γὰρ αὐτὴν ποιεῖ ἥλιος ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἀπολάμπων· ὃς ἐπειδὰν ἅπαξ ἐπιφαύσῃ ἡμῖν, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, ἀλλὰ πάντα τῇ φωτιστικῇ ἑαυτοῦ δυνάμει περιπτυξάμενος διηνεκές τε καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς ἐμποιεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετέχοντας τοῦ φωτὸς ἐκείνου ἄλλους ἡλίους ἀπερ-

6 I Cor 7, cf I Joh 1, 16-17   13-14 Ps 50, 7   25-26 II Cor 4, 4

KNOPSFQ 6 τοῦ κόσμου om KNO 12 ἡ pr om Q 15 ἡμῶν om S παντελὲς: πᾶν KNOS 20 ἡ μετὰ F ἢ μετὰ Q 20-21 ὀγδόη μὲν—ἑβδόμην om FQ 22 ἐφ': ἀφ' Q 24 ἄλλως NOQ ὁ ante ἥλιος add KNO 25 ἀναλάμπων P ἐπιφανῇ v 27 αὐτοῦ Q

γαζόμενος, καθώς φησιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ λόγος, ὅτι Τότε οἱ δίκαιοι λάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος.

Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τῆς κληρονομούσης ἐν τῷ προλαβόντι ψαλμῷ τὸν λόγον πεποίηται, ἡ δὲ κληρονομία ἐν τῇ ὀγδόῃ τοῖς ἀξίοις ἀπόκειται, ἐν ταύτῃ δὲ καὶ ἡ δικαία τοῦ θεοῦ γίνεται κρίσις ἑκάστῳ τὸ κατ' ἀξίαν νέμουσα, καλῶς ὁ προφήτης τῇ περὶ τῆς ὀγδόης μνήμῃ τὸν περὶ τῆς μετανοίας συνεισήγαγε λόγον. τίς γὰρ τῆς φοβερᾶς τοῦ Χριστοῦ κρίσεως μνήμην λαβὼν οὐκ εὐθὺς ἐν τῷ συνειδότι τῷ ἰδίῳ σπαράσσεται καὶ φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ συνέχεται; κἂν πρὸς τὸ κρεῖττον ἑαυτῷ συνεγνωκὼς τύχῃ τὸν βίον; ἀλλ' οὖν πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς κρίσεως βλέπων, ἐν ᾗ καὶ τὰ λεπτότατα τῶν παροραμάτων εἰς ἐξέτασιν ἄγεται, καταπτοεῖται πάντως τῇ τῶν φοβερῶν προσδοκίᾳ, οὐκ εἰδὼς εἰς ὅ τι αὐτῷ τὸ τῆς κρίσεως καταλήξει πέρας. τούτου χάριν ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς λαβὼν τὰ φοβερὰ κολαστήρια, τὴν γέεναν ἐκείνην καὶ τὸ σκοτεινὸν πῦρ καὶ τὸν ἀτελεύτητον τῆς συνειδήσεως σκώληκα τὸν ἀεὶ μύζοντα τὴν ψυχὴν δι' αἰσχύνης καὶ τῇ μνήμῃ τῶν κακῶς βεβιωμένων τὰς ἀλγηδόνας ἀνακαινίζοντα, ἤδη τοῦ θεοῦ ἱκέτης γίνεται δεόμενος μὴ τῷ θυμῷ ἐκείνῳ παραδοθῆναι πρὸς ἔλεγχον μήτε διὰ τῆς ὀργῆς ἐκείνης ἐπαχθῆναι αὐτῷ τὴν ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησε παίδευσιν. τοῖς γὰρ καταδικασθεῖσι τῇ πικρᾷ παιδεύσει τῆς φοβερᾶς ἐκείνης κολάσεως θυμοῦ ἔργον νομίζεται καὶ ὀργῆς ἡ διάκρισις. καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐν τοῖς ἀλγεινοῖς ἤδη γενόμενος τὰς τῶν ὀδυνωμένων φωνὰς ὑποκρίνεται, οἷς θυμὸς εἶναι δοκεῖ καὶ ὀργὴ τὸ ἐπὶ τιμωρίᾳ τῶν ἀσεβῶν ἐπαγόμενον. λέγει τοίνυν ὅτι Οὐκ

1-2 Matth 13, 43 3 Ps 5 8 ss. Matth 5, 17-29; 28, 31 15 ss. Matth 8, 12 Marc 9, 42 ss., Is 66, 24 19 Ps 6, 1 ss.

KNOPSFQ 2 ἐκλάμψουσι PFQ fortasse recte 6 κρίσις γίνεται FQ τὸ om Q 7 τῆς alt om P v 8 Χριστοῦ: κυρίου PFQ 9 λαβὼν μνήμην S ἰδίῳ: οἰκείῳ FQ 10 ἀγνοίᾳ v 13 ἄγεται: ἔσται Q 18 μυζῶντα S v τῇ ψυχῇ FQ μετ' αἰσχύνης S 19 ἀνακνίζοντα PFQ 24 λογίζεται N 25 γινόμενος KNO v 26 ἀποκρίνεται Q δοκεῖ post ὀργὴ coll P

ἀναμένω ἐκ τοῦ θυμοῦ ἐκείνου διὰ τῶν φοβερῶν μαστίγων γενέσθαι μοι τῶν κεκρυμμένων τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ προλαμβάνω τῇ ἐξαγορεύσει τὴν ἐκ τῆς ὀργῆς ἐκείνης ἀνάγκην. ὅπερ γὰρ ἡ ὀδύνη ἐπὶ τῶν μαστιγουμένων ποιεῖ ἀκόντων αὐτῶν τὰ κρυπτὰ τῆς ἀνομίας ἐμφανῆ ποιοῦσα, τοῦτο ποιεῖ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ προαίρεσις, ἑαυτὴν διὰ τῆς μετανοίας μαστίζουσά τε καὶ κολάζουσα, καὶ δημοσιεύουσα τὴν κεκαλυμμένην ἐν τοῖς κεκρυμμένοις ἁμαρτίαν. εἰπὼν τοίνυν ὅτι Μήτε τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μήτε τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με, ἀκολούθως καταφεύγει ἐπὶ τὸν ἔλεον, οὐ τοσοῦτον εἰς προαίρεσιν ὅσον εἰς ἀσθένειαν φύσεως τοῦ κακοῦ τὴν αἰτίαν ἀνάγων· Ἐν κακοῖς με γεγονότα ἐλέῳ θεράπευσον· ἐξ ἀσθενείας γὰρ ἦλθον ἐπὶ τὸ πάθος. τίς δὲ ἡ ἀσθένεια; Ἐξηρθρώθη τὰ ὀστᾶ μου καὶ διελύθη ἀπὸ τῆς μετ' ἀλλήλων ἁρμονίας. ὀστᾶ δὲ λέγει τοὺς σώφρονας λογισμοὺς τοὺς τὴν ψυχὴν
613 M. διερείδοντας· Ἴασαί με, κύριε, ὅτι ἐταράχθη τὰ ὀστᾶ μου. καὶ ἑρμηνεύει τοῦ λόγου τὸ αἴνιγμα, δι' ὧν ἐπήγαγε τοῖς εἰρημένοις ὅτι Ἡ ψυχή μου ἐταράχθη σφόδρα. Τί οὖν ἀναβάλλῃ, φησίν, πρὸς τὴν ἴασιν, σὺ κύριε; ἕως πότε οὐκ ἐπάγεις τὸν ἔλεον; οὐχ ὁρᾷς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὸ ὠκύμορον; πρόλαβε τῇ ἐπιστροφῇ τῆς ψυχῆς μου τὸ ἀναγκαῖον τῆς ζωῆς ἡμῶν· μή ποτε τοῦ θανάτου ἐπιλαβόντος ἀργῇ πᾶσα πρὸς θεραπείαν ἐπίνοια. οὐκέτι γὰρ ἔσται ἐν τῷ θανάτῳ ὁ διὰ τῆς μνήμης τοῦ θεοῦ θεραπεῦσαι δυνάμενος τὴν ἐκ κακίας αὐτῷ γενομένην νόσον· διότι ἐπὶ γῆς μὲν ἰσχὺν ἡ ἐξομολόγησις ἔχει, ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τοῦτο οὐκ ἔστιν. εἶτα ὡς εἰπόντος τινὸς Πῶς καλεῖς ἐπὶ θεραπείαν τῶν πλημμελημάτων τὸν ἔλεον; ποίῳ τρόπῳ τὸ θεῖον ἱλεωσάμενος; οὕτω φησὶν ὅτι Ἐκοπίασα ἐν τῷ στεναγμῷ μου, καὶ ἐκπλυνῶ τὴν ἐξ ἁμαρτίας στρωμνὴν τῷ τῶν δακρύων ὕδατι. διὰ τί ταῦτα; ὅτι ἐν θυμῷ, φησίν, ὁ

8 Ps 6, 2

KNOPSFQ 4 ὥσπερ PO man rec γὰρ om OPSFQ v 9 μήτε: μὴ δὲ PFQ με alt om P 12 με om Ov 15 δὲ om PFQ 19 φησὶν om FQ σὺ κύριε om S 21 ἡμῶν: μου PFQ 22 ἀρεῖ NFQ 26 τούτῳ Q 27 θεραπεία KNPF 29 ἐξ: τῆς PFQ ἁμαρτίας μου Q

ὀφθαλμός μου ἐταράχθη, καὶ διὰ τοῦτο παλαιός τις καὶ εὐρωτιῶν ἐγενόμην, τοῦ θυμοῦ τοῦ παρὰ τῶν ἐχθρῶν μοι ἐγγενομένου τῇ ψυχῇ τὴν σηπεδόνα ποιήσαντος. εἰ δὲ θυμὸς μόνος τοσοῦτον ἐμποιεῖ φόβον τῷ δι' αὐτοῦ πλημμελήσαντι, πόσῳ μᾶλλον εἰκός ἐστιν ἐν ἀπογνώσει γενέσθαι τῆς σῳζούσης ἐλπίδος τοὺς μὴ μόνον τὰ ἐκ τοῦ θυμοῦ πάθη τῷ ἰδίῳ βίῳ συνεγνωκότας, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐπιθυμία ἐργάζεται καὶ πλεονεξία καὶ τῦφος καὶ φιλοτιμία καὶ φθόνος καὶ ὁ λοιπὸς ἑσμὸς τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν; διὰ τοῦτο πρὸς τοὺς παντοδαποὺς ἐχθροὺς ἀποστρέψας τὸν λόγον, Ἀπόστητε, φησίν, ἀπ' ἐμοῦ, πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. δείκνυσι δὲ τῷ ἐφεξῆς λόγῳ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα τοῦ ἐκ μετανοίας προσγινομένου ἡμῖν κατορθώματος. εὐθὺς γὰρ ὁμοῦ τε τοὺς ὑπὲρ τῆς μετανοίας τῷ θεῷ προσήγαγε λόγους, καὶ εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν τῆς τοῦ θεοῦ περὶ αὐτὸν εὐμενείας, δημοσιεύει τὴν χάριν καὶ τῇ δωρεᾷ ἐπαγάλλεται, λέγων Εἰσήκουσε κύριος τῆς φωνῆς τῆς δεήσεώς μου· κύριος τὴν προσευχήν μου προσεδέξατο. ὡς ἂν οὖν εἰς τὸ διηνεκὲς αὐτῷ τὸ ἀγαθὸν παραμένοι τὸ ἐκ τῆς μετανοίας αὐτῷ προσγενόμενον καὶ μὴ δευτέρας πάλιν μετανοίας χρείαν ὁ βίος λάβοι, ἀποστραφῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ δεῖται δι' αἰσχύνης μαστιγουμένους. ὁ γὰρ αἰσχυνθεὶς ἐπὶ τῇ τοῦ κακοῦ ἐγχειρήσει, παιδαγωγῷ πρὸς τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς συνενεχθῆναι τῇ αἰσχύνῃ χρώμενος, τῆς τῶν ὁμοίων πείρας εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀφέξεται. αὕτη τοίνυν τῆς ἀγαθῆς ἀναβάσεως ἡ ἀκολουθία· ὁ τέταρτος ψαλμὸς τὸ ἄυλον ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ σαρκωδεστέρου διέκρινεν· ὁ πέμπτος τοῦ

KNOPSFQ 2 εὐρωτιῶν P: ἐρρυτιῶν KNO v ἐρρυτιδωμένος S ἐρυτιῶν FQ (lectio cod P „putridorum", quae primo obtutu inepta videri potest, per verba σηπεδόνα ποιήσαντος lineae 3 explicatur et confirmatur; aliquis vero librarius, quando παλαιός legit, de rugis cogitavisse videtur: unde lectiones pravae et coniectura codicis S) μοι : μου FQ 11 φησίν post ἐμοῦ coll N 13 προσγενομένου PFQ 16 ἐπαγγέλεται O 19-20 προσγινομένου P (ex -ον) προσγινόμενον SFQ 25 τοίνυν om KNOS, perperam mea sententia, cum τοίνυν transitum ad ampliorem probationem indicare solet (cf 25, 9; 29, 17)

τοιούτου ἀγαθοῦ τὴν κληρονομίαν ἐπηύξατο· ὁ ἕκτος τὸν καιρὸν τῆς κληρονομίας ὑπέδειξε τῆς ὀγδόης μνησθείς· ἡ ὀγδόη τὸν τῆς κρίσεως ἐφανέρωσε φόβον· ἡ κρίσις τοῖς καθ' ἡμᾶς ἁμαρτωλοῖς προλαβεῖν τῇ μετανοίᾳ τὰ φοβερὰ συνεβούλευσεν· εἶτα ἡ μετάνοια ἡ κατὰ λόγον τῷ θεῷ προσαχθεῖσα τὸ ἐξ αὐτῆς ἡμῖν γινόμενον κέρδος εὐηγγελίσατο
616 M. εἰποῦσα ὅτι Εἰσήκουσε κύριος τῆς φωνῆς τοῦ μετὰ δακρύων πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφοντος. οὗ γενομένου, ὡς ἂν πρὸς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀμετάπτωτον ἡμῖν τὸ ἀγαθὸν παραμένοι, τὸν ἀφανισμὸν τῶν ἐχθρῶν νοημάτων δι' αἰσχύνης γενέσθαι παρακαλεῖ ὁ προφήτης. οὐ γάρ ἐστιν ἄλλως ἐχθρόν τε καὶ παράνομον νόημα κατασβεσθῆναι, μὴ αἰσχύνης αὐτοῦ τὸν ἀφανισμὸν ἐμποιούσης· χάσμα γὰρ γίνεται διὰ βάθους ἐστηριγμένον ἡ ἐπὶ τοῖς κακῶς βεβιωμένοις αἰσχύνη δι' ἑαυτῆς τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἁμαρτίαν ἀποτειχίζουσα. εἴπωμεν οὖν ὅτι Αἰσχυνθείησαν καὶ ἐντραπείησαν σφόδρα πάντες οἱ ἐχθροί μου. ἐχθροὶ δὲ δηλονότι οἱ οἰκιακοὶ οἱ ἐκ τῆς καρδίας ἐκπορευόμενοι καὶ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον· ὧν διὰ τάχους ἀποστραφέντων μετ' αἰσχύνης διαδέξεται ἡμᾶς ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης ἡ εἰς αἰσχύνην μὴ καταλήγουσα χάριτι τοῦ κυρίου, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

7 Ps 6, 9 17 ss. Matth 10, 36; Marc 7, 15

KNOPSFQ 6 ἐξ αὐτῆς: ἐξῆς Q γενόμενον S 10 διαμένοι Q 11 παρακαλεῖ γενέσθαι PFQ 12 ἐχθρόν τε: ἐχθρόν τι KNO v ἐχθρὸν FQ 14 ἡ: οἱ Q 16 εἴπομεν Q εἴπω v οὖν: τοίνυν S καὶ ἐντραπείησαν om FQ 17 οἰκιακοὶ αὐτοῦ KNO, quo textum Matth 10, 36 suppleant 18 κινοῦντες Q 21 κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ PSFQ δόξα καὶ κράτος FQ εἰς—ἀμήν om P αἰῶνας τῶν αἰώνων KNS

IN ECCLESIASTEN HOMILIAE

EDIDIT

PAULUS ALEXANDER

PRAEFATIO

Gregorium Nyssenum opus suum In Ecclesiasten Salomonis, cuius editionem criticam hic invenies, in partes vel ἐξηγήσεις octo divisisse non modo libri omnes docent, sed etiam Gregorius ipse semel de δευτέρᾳ .... ἐξηγήσει loquitur (p. 315, 2). hae partes in libris mss ὁμιλίαι inscribuntur, ita ut sermones in ecclesia viva voce habiti esse videantur. cui rei testatur et ἀκουόντων (pp. 296, 4; 390, 2) et genus dicendi a Gregorio hoc in opere usitatum. sic p. 306, 24 dicit εἰπὲ τὰ καὶ τὰ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν σπουδαζομένων ἐπινοῆσαι, item p. 314, 13 μεμαθήκαμεν ἐν πρώτοις ἃ μεμαθήκαμεν, deinde in initio homiliarum posteriorum saepe, quae in prioribus dixerat, breviter repetit (cf. p. 353, 13; p. 390, 3), ut mos est oratorum profanorum necnon ecclesiasticorum. agit Gregorius in octo homiliis de libro Veteris Testamenti Ecclesiaste inde a principio usque ad capituli tertii versum tertium decimum. fieri ergo potest, ut exemplum Dionysii Alexandrini secutus sit. Dionysii enim fragmenta genuina ultra capituli tertii versum undecimum non progrediuntur (C. L. Feltoe, The Letters and Other Remains of Dionysius of Alexandria, Cantabrigiis, 1904, 208-27, qui fragmentum ad Eccl. IV 9 pertinens spurium esse credit) et Dionysius ipse se principium Ecclesiastae interpretatum esse auctor est (apud Eusebii Hist Eccl VII, 26, 3). et Origenis scholia in Ecclesiasten adhuc servata pertinent ad capitulum secundum (E. Klostermann, Analecta zur Septuaginta etc., Lipsiae, 1895, p. 29 sq.) vel tertium (A. Gallandius, Bibliotheca Veterum Patrum, XIV, Venetiis, 1781, App. p. 30).

De prima classe codicum

Agmen librorum recensendorum ducat codex Vaticanus
W graecus 448 (= W). quem descripsit Robertus Devreesse (Codices Vaticani Graeci, tomus II, pp. 197-199) et V. B. Callahan (cui A audit) in praefatione ad Gregorii Nysseni Vitam Macrinae (huius editionis vol. VIII partem I, p. 352 sq.). est saec. IX-X, litteris minusculis antiquis quae dicuntur exaratus (exceptis solis inscriptionibus homiliarum, ubi litteris uncialibus utitur W). continet multa Gregorii, imprimis (ff. 1-83) homilias In Ecclesiasten. quas lucis ope depictas contulerunt viri docti Johannes Callahan et J. P. Cooke, deinde multa ipse inspexi, denique vir doctissimus W. Jaeger anno 1950 librum meum in usum inspexit. paulo post videbimus W una cum altero codice S primae classis memoriam antiquae praestantisque recensionis servavisse. hic autem monendum est W permultas mendas in textum Gregorii intulisse, veluti

p. 294, 1 αὐτοῦ: αὐτὸν W
p. 295, 5 γενόμενον: γεγονὼς W
p. 295, 7 γενόμενον: γεγονὸς W
p. 296, 2 ὠνόμασται post ὅτι coll W
p. 297, 19 ἐξ ἀρχῆς om W
p. 298, 17 χώμασιν: χώματι W
p. 299, 2 ἀλλὰ: καλὴ W
p. 300, 3 οὐρανὸν: οὐρανίων W
p. 300, 14 βλέπει: βλέπειν W
p. 300, 16 verba ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν om W
p. 301, 9 ἐστιν οἴεσθαι: ἐστι νοεῖσθαι W
p. 309, 8 γέγονε φησίν: φησιν (sic) γέγονεν φησὶν W
p. 312, 15 ἐπ' ἴσης: ἐπὶ γῆς W
p. 313, 14 τῇ τρυφῇ: τῆς τρυφῆς W
p. 314, 12 διδάσκει om W

p. 316, 5 post κοινωνία add κατὰ γνωρίζεται W
p. 316, 15 ἐπὶ φυλακῇ τῶν: εἴη φυλακῇ τῆς τῶν (sic) W
p. 318, 4 κατηγορημένων: κεκατηγορημένων W.

Maximi momenti est manus scribarum, qui libro conficiendo operam navaverunt, quam accuratissime distinguere. quod non semper facile fuisse maesto animo confiteor, ita ut persaepe in apparatu critico adnotationem „W vel man(us) rec(entior)" invenias. scatet enim liber, ut codex perantiquus, et possessorum et correctorum notis et in textu et in margine. quae notae non semper editoris in usum aliquid commodi habent, ita ut nonnullae ab apparatu critico abiciendae sint. sic ad p. 378, 17 adnotat (fol. 51^v) lector saeculi XIII, ut videtur, quem W^3 vocare soleo: τίνϊ λόγω μωσῆς ὁ θεοπτης (sic) τὰς ἐπιγραφὰς τῶν πρώτων αὐτοῦ βίβλων ἐκθέμενος μετὰ τὴν γένεσιν εὐθὺς προσεχῶς τὴν ἔξοδον (sic) ἐπεγράψατο. alias adnotationes eiusdem generis exhibet idem lector ad p. 392, 4 sq. (fol. 59^r et 59^v), ad p. 416, 3 (fol. 70^v), ad p. 421, 9 (fol. 73^r), alibi. cum fasciculus primus iam perisset, idem vir doctus saeculi tertii decimi (W^3) ff. 2-8 manu ipsius descripta supplevisse videtur. folium primum manu saeculi quarti decimi (W^4) denuo additum est. praeter talia liber W correctus est tribus manibus. in primis librarii ipsius (W), qui librum suum correxit. quas correcturas in textu et in marginibus codicis invenies inde ab initio usque ad finem. monendum autem est correcturas librarii ipsius multo crebriores in initio codicis quam in fine esse et re vera inde ab homilia quinta rarissimas esse (vide ad p. 367, 16; p. 374, 9; p. 392, 10). cui incommodo partim medetur corrector eiusdem, ut videtur, aetatis (W^1), qui manu nitida litteris minusculis antiquis inde ab homilia quinta menda scribae corrigebat, ante homiliam quintam, ni fallor, libro corrigendo operam non navavit. quam

manum (W^1) a librario primo facile distingues, ubicumque corrector W^1 plus unam vel duas litteras scripserit. cum correcturae librarii W et correctoris W^1 lectionibus pristinis parcerent, ita ut etiam nunc omnes fere legere posses, multis locis lectiones antiquae manu multo posteriore, saeculi XIII ut videtur, quam W^2 vocare soleo, erasae vel alio modo difficiles ad legendum factae sunt. quae manus barbara bona quidem fide sed pessimo heu eventu, ubi W textum suum correxit, saepe et textum et correcturam erasit et quod ipse (W^2) pro recto habebat denuo exaravit. quod minus moleste feres, nisi res duae tibi dubitationem afferent. in primis enim prima lectione et correctura librarii deletis correctorem recentiorem W^2 nonnusquam aut prioris lectionis aut correcturae librarii aut ambarum oblitum esse verisimillimum est. item librarium (W) codicem suum nonnullis saltem locis non ex exemplari sed ex alio quodam libro correxisse statim docebo, ubi ut W^2 primam lectionem delevit, non mendam librarii W correxit sed antiqua varia lectio ne memoriae traderetur effecit.

Iam de auctoritate correctorum libri nostri verba pauca facere oportet. nonnullis locis constat librarium W librum suum cum codice ab exemplari alieno contulisse. sic p. 308, 19 γινωσκομένων recte praebent W (in textu) SGΘCatTrPatr, sed classis secunda (EYP) παρακειμένων, ubi proavus aliquis classis illius pro litteris uncialibus ΓΙΝ- legit ΠΑ-. hic exaravit W in margine παρακει-, quod non ex exemplari, sed e codice classis alterius a se adhibito prompsisse videtur. rursus p. 297, 20 τὰ πάλιν ἐν CatProc: τὰ πάλιν W (in margine τὰ πάλαι W) τὰ πάλαι EYv. iam constat W variam lectionem marginalem τὰ πάλαι e codice classis secundae prompsisse. fieri autem potest, ut aliae correcturae librarii nostri W ex exemplari ipso fluxerint. corrector contemporaneus, quem W^1 appellavimus, non aliter quam W rem pro-

positam aggressus est, ut ex locis sequentibus, ubi cum codicibus alterius classis consentit W^1, videbis:

p. 367, 10 κολοσσῶν W (in κάλη στοῶν W^1) SΘ: κάλλη στοῶν ΕΛGPv
p. 374, 6 τὰ post χάριν add W^1 (?) ΕΛPv
p. 376, 10 post χρή add διὰ W^1 (in marg) ΕΛGPv
p. 413, 5 post ὄντων add καὶ αὐτοῦ τοῦ W^1S^2ΕΛΘPv
p. 414, 8 post ὅσον add μόνον W^1 (in marg) ΕΛΘPv
p. 419, 20 οὔσης W: ὁ νοῦς post οὔσης add W^1 (in marg) ὁ νοῦς ΕΛGΘPv
p. 421, 1 γὰρ post λέγει add W^1 (in marg) ΕΛGΘPv
p. 421, 19 ante τινι add τὰ W^1ΕΛGΘPv
p. 426, 12 post μισῆσαι sscr τὸ ἐναντίον W^1, add τὸ ἐναντίον ΕΛΘPv
p. 426, 12 post λέγει in marg add ὅτι W^1, add δὲ ὅτι ΕΛΘPv
p. 426, 12 post σὺ add ὦ ἄνθρωπε W^1 (in marg) ΕΛΘPv
p. 432, 5 post στῖφος add διερευνίσασθε W^1 (in marg) διερευνήσασθαι ΕΛGPv
p. 437, 17 νῦν ante πῦρ add W^1 (in marg) ΕΛΘPv

alibi autem W^1 cum codice Θ conspirat:

p. 384, 3 post φασὶν add γὰρ W^1 (in marg) GΘP
p. 386, 10 τῶν πρώτων W in τῶν προγόνων ἡμῶν corr W^1 τῶν προγόνων ἡμῶν GΘ
p. 391, 1 τι in τινες corr W^1S^2 τινες GΘ
p. 414, 16 ante τὴν add πᾶσαν W^1 (in marg) GΘ (in marg)
p. 415, 10 τοῦ WΕΛPv: αὐτοῦ W^1SGΘ
p. 418, 8 post μὴ add τοῦ W^1 (in marg) Θ ante μὴ add τοῦ P
p. 419, 15 σωματικῶ: ἀσωμάτω W (ἐν- in marg W^1) ἐνσωμάτω Θ
p. 428, 3 ἀπωστικὴ in ἀποστατικὴ corr W^1 ἀποστατικὴ Θ
p. 441, 11 post εὐλογημένοι add τοῦ πατρός μου W^1SGΘP

etiam recentissimus corrector W^2 cum codicibus EYP consensisse videtur:

p. 293, 13 post λόγω add πόθεν W^2 (e corr) EYPv

p. 293, 17 κόπος ἐστὶ ὑπερβαίνων: κόπον ἔχει ὑπερβαίνοντα W² (e corr) EYP (σκοπὸν) v
p. 302, 13 ἡμῶν τὰς καρδίας: ἡμῶν τὰς καρδίας ἡμῶν e corr W² τὰς καρδίας ἡμῶν EYGΘPv

Codicis W lectiones necnon correcturas manuum W, W¹, W² omnes in apparatu critico notavi, neglexi autem lectiones manuum W³ (ff. 2-8) et W⁴ (f. 1), cum e codice Θ (vide infra pp. 231 sqq.) vel e libro simillimo fluxerint. mendas enim omnes fere codicis Θ invenies in W³ vel W⁴, insuper autem p. 277, 5-6 verba (προγυ-)μνασάντων .... αἰνίγματα omisit W⁴, propterea quod evanuerunt in infima linea folii primi (recto) codicis Θ.

Alter codex eiusdem classis est codex Vat gr 1907
s (= *S*), saec. XII vel XIII, ff. 45ᵛ-57ʳ, et eius apographon
z codex Vat gr 1433 (= *Z*), saec. XIII, ff. 433ʳ-476ᵛ.
librum illum difficillimum accuratissime contulit J. P. Cooke et A. van Teslaer, hunc autem H. Hageman et E. Kapp. de quibus libris cum iam satis a W. Jaeger in praefatione Contra Eunomium librorum ed. 2 (vol. II p. XXXI sq.), De professione Christiana (vol. VIII, 1 p. 95 sq.), a J. P. Cavarnos in praefatione libri De Virginitate vol. VIII, 1 (p. 229 sq. Jaeger), a V. W. Callahan in praefatione ad Vitam Macrinae (vol. VIII, 1 p. 359 sq. Jaeger) actum sit, hic de utilitate codicis S ad textum homiliarum In Ecclesiasten constituendum pauca dicere oportet. est enim magni pretii, cum paucis in locis S unus e codicibus primae ac secundae classis veram lectionem servavisse videatur, sicuti:

p. 312, 15 ἐπ' ἴσης
p. 362, 7 ποίημα τὸ
p. 366, 4 ζῇ τῇ σοφίᾳ
p. 391, 3 ἐξαμαρτόντων,

saepius autem veram lectionem codicis W confirmet. nonnumquam S vel eius exemplar textum receptum pes-

sumdedit addendo omittendo commutando hariolando. cuius rei pauca e multis adduco:

p. 304, 15 καὶ θλιβόμενοι: κακουχούμενοι
p. 311, 13 λογισμοῖς: διαλογισμοῖς
p. 326, 5 διακινεῖσθαι: διακονίζεσθαι
p. 328, 17-18 τῇ δυνάμει περιέχει: ὁμοῦ ἀδυνατεῖ διεξελθεῖν
p. 332, 1 ὑπωρόφιον: ὑπερήφανον
p. 347, 11 κακὸν: ἄδικον
p. 352, 23 ἐπιλεαίνουσα: ἐπικαλύπτουσα
p. 357, 22 Παῦλος: ἀπόστολος
p. 362, 19 εἰς ἴσον: ἰσοστασίους
p. 367, 19 κάτω πάθεσι: κατὰ γῆν ἄνθεσιν
p. 372, 15 συνεξετάσεως: συντάξεως
p. 400, 9 νενοηκότες ἐσόμεθα: εἰσόμεθα
p. 419, 7 ἀγαπητικῆς: ἀγαθῆς
p. 433, 21 πολεμίων: ἐναντίων
p. 435, 14 νενοήκαμεν: μεμαθήκαμεν
p. 437, 7-8 δαπανῶντι: διαπλανῶντι

Omissiones aliaque menda libri S a manu recentiore S² correctae sunt. quae correcturae cum codice Θ (vide infra pp. 231 sqq) vel cum codice ei simillimo conspirant. sic p. 391, 1 τι in τινες corr S² τινες Θ; p. 366, 3 αἱ alt om S²Θ. addo codicem S saeculo tertio decimo, cum Z ex eo describebatur, nonnullas correcturas praebuisse, quae hodie evanuerunt. p. 346, 4 recte χρεώστην exaravit Z, ubi χρήστην scripsit S, quod coniectura esse potest. aliis locis autem S verba quaedam omisit, quae in Z reperies. sic p. 428, 1 verba ἡ αὐτεξούσιος δύναμις ἡμῶν et p. 437, 1 verba πλέον ἐξ ὧν οὐδέν ἐστι omisit S, sed habet Z, quem haec ex exemplari, id est ex S, deprompsisse iam verisimile est. lectiones codicis S notavi omnes, lectiones codicis Z, ubi periit lectio codicis S.

Iam de necessitate, quae inter codices W et S intercedit, verba facere oportet. quos libros e fonte com-

muni fluxisse e mendis communibus, quorum pauca tantum adfero, constat:

p. 300, 17 ψαλμῳδὸς: ψαλμὸς WS
p. 310, 15 ἂν: γὰρ WS
p. 322, 17 προεισοδίους: ἐξοδίους W ἐξόδους S
p. 324, 21 ἦν: ὃν WS
p. 326, 12 φροντιεῖ: φροντίσει WS
p. 327, 11 ὀλιγοδεία: ὀλίγω WS
p. 334, 1 ἄλσος: κάλλος WS
p. 346, 4 χρεώστην: χρήστην WS
p. 346, 12 ἔστι: εἴ τις WS
p. 350, 18 ἐμεγαλύνθην: ἐμεγάλυνα ποίημά μου WS
p. 364, 8 προθεωρία: ἡμῖν προθεωρηθεῖσα WS
p. 383, 1 ἀπιστίας: ἀπειθείας WS
p. 387, 17 περιέχει: φέρει WS
p. 410, 11 οἷς: ὃ W ᾧ S
p. 430, 1 τὰ τῶν πολεμίων φρονῇ: προδότης μήτις κατάσκοπος WS
p. 433, 9 ἀκριβείας: ἀκρίβειαν WS
p. 439, 16 ὑπηρέτις: ὑπηρεσία WS

Proavus autem librorum W et S in textu praebebat glossas aliquas, quae priusquam exaratus est eorum fons communis, e margine in textum irrepserunt:

p. 316, 4 post αἰσχύνη longum scholium habent WS (vide ad loc)
p. 316, 12 ante γένοιτο add εἰς διόρθωσιν WS
p. 337, 1 post πωλουμένου add τοῖς ὠνουμένοις WS
p. 349, 11 post χειᾶς (χρειᾶς W, pro τραχείας) add τῆς καταδύσεως ὅ ἐστιν τοῦ φωλαιοῦ WS
p. 381, 4 post τινα add τὸν λόγον WS
p. 386, 4 post γενήσεται add ἐκ γὰρ τοῦ κλαῦσαι τὸ γελᾶσαι γίνεται WS
p. 392, 7 post πᾶσι add κατ' ἐξουσίαν WS

nonnullis locis fons communis codicum WS omiserat quaedam:

p. 296, 15 verba ὁποῖον . . . ἴδοις om WS
p. 317, 8 ἔχοι om WS
p. 322, 8 verba τόν τε om WS
p. 334, 18 πάντων om WS
p. 335, 17 διὰ om WS
p. 342, 4 verba τοῦ σκότους om WS
p. 367, 9 verba ἐπάλξεών τε καὶ om WS
p. 400, 3-4 verba οὐ τὸν ἐλπιζόμενον om WS
p. 404, 1 verba τί φυλάξει om WS
p. 423, 18 ἅγιοι om WS
p. 432, 9 verba καὶ ἀφυλάκτως διοδευόντων om WS

praeterea fons communis codicum WS sententias asyndetice iuxta positas praetulisse et coniunctiones quasdam delevisse videtur:

γὰρ om WS p. 318, 10; p. 336, 6.
οὖν om WS p. 358, 7; p. 422, 8; p. 427 10; p. 429, 16; p. 430, 15.
δὲ om WS p. 364, 13; p. 367, 15; 431, 10.

Hyparchetypum codicum WS ante saeculum nonum litteris uncialibus scriptum esse veri simile est. repetunt enim codices W et S memoriam duarum „translitterationum" operis nostri e litteris uncialibus in litteras minusculas. quae res probatur locis, ubi menda codicis W aut codicis S nonnisi litteris uncialibus male intellectis vel scriptura continua male resoluta explicantur. imprimis huius rei exempla dabo e codice W:

p. 299, 2 ἀλλὰ: καλὴ W (ubi duas litteras finales — IC verbi praecedentis πεπλανημένοις falso iterum pro littera — K — legit et exaravit)
p. 301, 9 ἔστιν οἴεσθαι: ἔστι νοεῖσθαι W
p. 322, 11 λίθων: ἄνθων W

p. 323, 1 ἐπιπυλίους: ἐπιπνόους W
p. 405, 9 γάρ ἐστι: πάρεστι W
p. 406, 7 ἡ αὐτοαγαθότης: ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης W
p. 414, 5-6 ἰλιγγιᾷ τε: ἀνιᾶται W
p. 421, 20 ἀλλά: ἀλλ' ἃ W
p. 429, 14 ὕλη: εἴδη W
p. 438, 2 σὺν: οὖν W
p. 439, 6 ὁ δεῖνα: οδινα (sic) W

Antequam etiam codicem S memoriam „translitterationis" e litteris uncialibus in litteras minusculas (sed a W diversae) servare demonstrem, animadvertendum est codicem W et alia vestigia libri nunc deperditi uncialibus litteris scripti praebere. in fol. 15ʳ nescio quid falsum exaravit W, quod tribus vel quattuor saeculis post in λόγος (p. 310, 10) correxit W². sed iam antea, ut videtur, aut W ipse aut alia manus in margine veram lectionem λόγος adscripsit, cuius tres ultimae litterae certe, duae primae fortasse litteris uncialibus exaratae sunt. hic vel W vel alia manus falsam aliquam lectionem ex exemplari aliove libro litteris uncialibus scripto correxisse videtur. maioris momenti est p. 374, 9, ubi recte ἐπισκοτεῖται exaravit W, in margine eandem manum, quae p. 310, 10 falsam lectionem in λόγος correxit, verbum ἐπισκοτεῖται litteris uncialibus adscripsisse, sic quidem ut litterae unciales quam accuratissime scripturam fontis imitari viderentur. in margine enim post litteram -ο- incipit linea secunda et litterae -αι compendio exarantur. quod compendium est linea curvata a parte sinistra cum parte infima litterae -τ- coniuncta et inde ad dexteram serpens, non linea, ut in codicibus usu venit, de loco superiore ad imum deducta. quod compendium ante saec. VIII non invenitur (cf. Oskar Lehmann, Die tachygraphischen Abkürzungen der griechischen Handschriften, Leipzig, 1880, p. 37 sq.).

iam patet librarium W vel correctorem aliquem codice litteris uncialibus exarato usum et compendio illo rariore aliave re perturbatum verbum illud ἐπισκοτεῖται in margine codicis diligenter depinxisse, ita ut in libro litteris uncialibus scripto vidit. hoc a librario W ipso ex exemplari suo depromptum esse veri simile est, probari autem non potest, cum ab alio viro factum esse vel ex alio codice fluxisse possit. nobis ante oculos, ut ita dicam, est liber nunc deperditus saeculi octavi vel noni litteris uncialibus recentioribus quae dicuntur exaratus, sive exemplar ipsum codicis W sive alius codex magnae auctoritatis in codice W bis saltem in consilium vocatus.

Codicem S vel exemplar eius nonnullis locis textum a se receptum minus fideliter tractavisse iam supra (p. 203) demonstravimus. qua re saepe non facile distinguitur, utrum S textum traditum temere mutaverit an describendo vel translitterando imprudenter pessum dederit. dubitari autem non potest, quin S, ut W, hic illic mendas praebeat, quae e litteris uncialibus scriptura continua exaratis ortae sint. sic p. 320, 19 pro εἶτα Λάκαινα scripsit μέταλλα καινὰ S, quod in translitteratione scripturae uncialis facile evenisse videbis. iterum p. 297, 20 pro τὰ πάλιν ἐν scripsit τὰ πάλιν W, πάλιν ἐν autem S, ubi in partes ierunt codices primae classis, alter alteras litteras pro duplice recensione habens (EN pro IN W, TA pro ΠA S). et aliis locis S memoriam translitterationis a W (necnon EΛ) diversae servavisse videtur, sicuti:

p. 370, 1 οἷόν τισι: οἱονεὶ S
p. 405, 1 πόνος: τόνος S
p. 416, 1 εἰδείη: ἰδεῖν S
p. 423, 8 φιλόσαρκος: φίλος σαρκὸς S.

e contrario autem mendae fontis communis codicum

WS, quarum exempla supra (p. 203-205) dedimus, translitterationis e litteris uncialibus in litteras minusculas factae vestigium non praebent.

Fontem librorum WS multis mendis depravatum esse iam antea vidimus. utinam autem ad nos pervenerit, nam ad textum Gregorii constituendum maximo auxilio esset. etiam nunc libri WS multis locis contra libros secundae classis, ut infra (p. 218-223) demonstrabimus, veram lectionem servant.

De secunda classe codicum

Iam nobis agendum est de libris alterius classis. inter
E quos eminet codex Coislinianus 58 (= E), quem descripserunt H. Omont, Inventaire Sommaire, III 124 et Robert Devreesse, Le Fonds Coislin, (Parisiis, 1945) p. 54 sq. de quo libro nuper disseruit J. P. Cavarnos in praefatione ad Gregorii Nysseni opus De Virginitate vol. VIII, 1 (p. 217 sq. Jaeger). contulerunt H. Hageman et E. Kapp. est membranaceus saec. X, binis columnis litteris minusculis antiquis in Italia meridionali, ut videtur, exaratus, ff. 365 continens. plus quarta pars libri periit, sed integrae fere adservantur homiliae In Ecclesiasten. continet varia Gregorii Nysseni: De Beatitudinibus (ff. 1-52); De Oratione Dominica (ff. 52-85); De Virginitate (ff. 85-129); In Ecclesiasten (inscribitur τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης (alterum — σ — erasum) ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν et desinit: τέλος σὺν θεῷ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης) (ff. 129^{v}-194); In Canticum Canticorum (ff. 194^{v}-360^{v}); De Deitate Filii et Spiritus Sancti (ff. 360^{v}-365^{v}).

Nonnumquam librarius ipse suum librum ex alio libro correxit, bis etiam variam lectionem compendio γρ(άφεται) in margine addito exaravit:

p. 296, 9 ἔμφασις: δύναμις E (in marg γρ(άφεται) ἔμφασις)
p. 381, 18 φωνή: γραφή E (in marg γρ(άφεται) φωνή)

praeter librarium ipsum codicem correxerunt complures manus. quarum una, moleste ferens quod librarius multis in locis lineam paululum in marginem produxerit, aut ultimas litteras lineae erasit et in principio lineae sequentis iterum scripsit quod eraserat, aut primas litteras lineae delevit et in fine lineae praecedentis collocavit, id quod in apparatu critico neglexi. bis librum correxisse videtur manus, quam E^1 voco, multo saepius manus E^2, quam saeculo undecimo vel aetati etiam recentiori adtribuo. E^2 varias lectiones e libro cum codice P (vide infra pp. 240-244) artissimo vinculo coniuncto hausit:

p. 285, 13 post ἀνθρώπῳ add ἐν παντὶ μόχθω αὐτοῦ E^2 (in marg) P
p. 289, 18 δὲ: τοίνυν E^2 (sscr) P
p. 315, 21 ἀποφυγὴν: ἀγωγὴν? E (in ἀποχὴν corr E^2) ἀποχὴν P
p. 341, 3 ἢ: εἰ eras E om P
p. 348, 17 παραδυείη: παραδύοι E (-οι in ras E^2) P
p. 370, 2 τὴν καρδίαν in τῆς καρδίας corr E^2 τῆς καρδίας P
p. 391, 13 ὡς ἂν om E (οὖν post μάθωμεν sscr E^2?) οὖν post μάθωμεν add P
p. 407, 8 τότε: οὕτως E^2 (in ras) P
p. 417, 17 ὡς ἐπίπαν πᾶς: ὡς γὰρ ἐπίπαν E^2 (ex ὥσπερ ἐπὶ πάντας? corr) P

Lectiones codicis E, cum sit princeps caputque classis alterius, in apparatu critico omnes notabuntur.

E codice E descriptus est codex Parisinus graecus Par.
584A, bombycinus saec. XIII, saec. XVII vel XVIII ex 584A
Oriente Parisios advectus. quem descripsit H. Omont, Inventaire Sommaire I 98, contulerunt H. Hageman et E. Kapp. continet Gregorii Nysseni In Orationem Domi-

nicam (f. 1); In Ecclesiasten (f. 15, incribitur τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν); In Canticum (f. 64ᵛ); Orationem de divinitate Filii et Spiritus Sancti (ff. 211ᵛ-216). diu dubitabam, num cod Paris 584A e libro E descriptus sit. in utroque libro eadem opera eodem ordine disposita sunt. idem est in utroque codice titulus operis totius necnon singularum homiliarum. eadem subscriptione desinunt homiliae In Ecclesiasten. denique omnibus paene in mendis conspirant E et cod Paris 584A, quorum pauca affero:

p. 298, 12 καὶ φῶς: καθὼς E Paris 584A
p. 309, 22 τοῦ om E Paris 584A
p. 322, 9 ἥλων: ἡδονῶν E Paris 584A
p. 322, 14 ἀναγκαίαν ποιεῖ om E Paris 584A
p. 322, 15 διὰ om E Paris 584A
p. 322, 15 τὴν om E Paris 584A
p. 324, 2 ἐπιτεχνώμενα: ἐπιτεχνώματα E Paris 584A
p. 339, 4 verba τί . . . χρυσίον om E Paris 584A
p. 366, 20 ἐπ' ἐμὲ: εἰπέ μοι E Paris 584A

dubitationem autem adtulerunt loci pauci, ubi corruptelas exhibet E, veram autem lectionem cod Paris 584A:

p. 325, 4 ἡ prim cod Paris 584A: om E
p. 408, 5 ἔχειν cod Paris 584A: ἔχων E
p. 419, 11 ἐγγιγνομένη cod Paris 584A: ἐγγινομένης E
p. 434, 16 νοήσωμεν cod Paris 584A: νοήσομεν E
p. 440, 18 δὲ cod Paris 584A: δὴ E

mihi in dubio haerenti, utrum re vera e codice E descriptus sit cod Paris 584A an veras lectiones, quarum modo mentionem feci, coniecturis non difficilibus nactus sit, auxilium tulerunt loci nonnulli, ubi condicio codicis E causa mendarum codicis Paris 584A fuisse videtur. p. 422, 15 pro συμμετατίθεσθαι scripsit συμι- cod Paris

584A, post quod spatium duarum litterarum vacuum reliquit et τίθεσθαι exaravit. quo loco cod Paris 584A ligaturam codicis E legere non potuit et lineam primam alterius litterae -μ- pro littera -ι- legit. p. 332, 6 pro ὡς exaravit ὧν E, in margine ὡς scripsit E vel manus posterior, duplicem recensionem ὧν ὡς praebet cod Paris 584A. p. 391, 13 ante ποῖον suprascripsit οὖν aut E aut manus posterior, cod Paris 584A ligaturam, qua usum est eius exemplar, non intelligens litteram -ο- solam descripsit, ita ut ὃ ποῖον nunc praeberet. denique p. 430, 9 δυνάμεως inter δυνά- et -μεως spatium duarum litterarum vacuum reliquit cod Paris 584A, quia in E linea explicit post δυνά-. suas etiam mendas habet codex Paris 584A, veluti:

p. 280, 21 φησίν om Paris 584A
p. 285, 15 μηδενὶ: οὐδενὶ Paris 584A
p. 288, 12 οὐ κάλλος: οὐκ ἄλλος Paris 584A
p. 289, 21 verba μήτε τι τῶν γινομένων om Paris 584A
p. 323, 13 ἐπὶ τῶν πινάκων: ἐπινάκων Paris 584A
p. 378, 4 ἀμετρίας: ἁμαρτίας Paris 584A
p. 391, 3 κεκλοφότος: καὶ κλοφότος Paris 584A
p. 428, 6 οὐκοῦν: οὐκ ἂν Paris 584A

animadvertas autem, precor, virum doctissimum H. Langerbeck in praefatione ad In Cant (vol. VI p. 12 Jaeger) codicem Paris 584A non ex E sed e libro simili descriptum esse opinari. utcumque res se habet, codicem Paris 584A, quippe qui ad textum constituendum nihil prosit, in apparatu critico negligendum esse duxi.

Codex classis secundae est etiam codex Londinensis,
Λ Mus. Brit. Old Royal 16 D. I (= Λ), membr. saec. XII, in foliis 479 multa Gregorii opera continens. descripserunt G. F. Warner et J. P. Gilson, Catalogue of Western Manuscripts in the Old Royal and King's Collection, II, 187 sq. de codice egerunt J. H. Srawley

(cui l audit) in editione Orationis Catecheticae (p. XLVI), W. Jaeger in praefatione ad opus De Professione Christiana (vol. VIII, 1 p. 99 sq., cf. etiam p. 158), J. P. Cavarnos in praefatione ad librum De Virginitate (vol. VIII, 1 p. 231 sq. Jaeger). liber inter annos 1616 et 1626 a clerico graeco, Metrophane Critopulo, ex Oriente Britanniam advectus est (vide J. Kemke, Patricius Junius, 1898, p. 129). contulerunt W. Solmitz et E. Kapp. homiliae In Ecclesiasten inde ab initio usque ad p. 314, 3 desunt, reliqua pars in capite libri invenitur (ff. 3-28), sequuntur Gregorii homiliae In Canticum (ff. 28-117), deinde subscriptio: τέλος τοῦ ἐκκλησιαστοῦ καὶ τοῦ ἄσματος τῶν ἀσμάτων, quae probat virum ignotum inter saecula nonum et duodecimum Gregorii homilias in scripta Salomonica unum in librum coniunxisse.

Cui libro corrigendo operam navavit manus posterior (Λ^2), XIV forte saeculi. correcturas e codice S vel e libro ei simillimo hausit Λ^2, ut his locis intelligetur:

p. 324, 4 προτιμότερα: μάταια προτιμότερα S πρότερα Λ (-ιμο- sscr et in margine μάταια add Λ^2)
p. 324, 18 κατεστορέσθω: κατεστρώσθω S κατεστορέσθω Λ (in κατεστρώσθω corr Λ^2)
p. 332, 1 ὑπωρόφιον: ὑπερήφανον S ὑπωροφίαν Λ (in ὑπωρόφιον corr Λ, in margine ὑπερήφανον Λ^2).

E codice Λ descriptus est codex Vaticanus graecus
Y 1802 (= Y), membr. saec. XII-XIII, ff. 312-327, binis columnis scriptus. de quo vide G. Karo et Io. Lietzmann, Catenarum Graecarum Catalogus, p. 308; M. Faulhaber, Hohelied-, Proverbien- und Predigercatenen, Theologische Studien der Leo-Gesellschaft 4, pp. 75-82; O. Hoppmann, Die Catene des Vat. Gr. 1802 zu den Proverbien, Catenenstudien II; A. Rahlfs, Verzeichnis der griechischen Handschriften des Alten Testaments p. 267. contulerunt J. Callahan et J. P. Cooke. in primo folio codicis invenitur nota possessoris: τὸ βιβλίον τοῦτό ἐστιν ἐμοῦ Ἰωάννου Στεφάνου ἐπισκόπου Βονονίας, id est Johannis Stephani Ferrerii, qui olim episcopus Vercellensis, deinde (1502-10) episcopus Bononiensis fuit (de quo vide Carolus Sigonius, Historia de rebus Bononiensibus, Francoforti, 1604, p. 193 sq. et Aug. Oldoinus, Athenaeum Romanum, Perusiae, 1676, p. 431 f.), etiam codices nonnullos Aristotelis Magnorum quae dicuntur Moralium ultimo decennio saeculi quinti decimi nactus protinus Jacobo Fabro Stapulensi, viro praeclaro, tunc autem iuveni, communes fecit (vidi Fabri epistulam ad Guilelmum Budaeum in Decem librorum Moralium Aristotelis Tres Conversiones, Parisiis, 1527, p. 116, quam versioni principi latinae a Georgio Valla confectae praefixit). postea liber 118 (93) in bibliotheca Aloysii Lollini episcopi Bellunensis (1547-1626) fuit (P. Batiffol, Ecole Française de Rome, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire IX, 1889, 47) et inde in Bibliothecam Vaticanam pervenit. continet catenam in Proverbia (ff. 1-140r), deinde homilias Gregorii Nysseni In Ecclesiasten (ff. 140v-190r) qui inscribitur: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν, deinde eiusdem In Canticum (ff. 190v-311) quod opus subscribitur: τέλος τοῦ ἐκκλησιαστοῦ καὶ τοῦ ἄσματος τῶν ἀσμάτων, deinde Pselli In Canticum (ff. 312-321 bombycina), Johannis Damasceni εἰς κοιμηθέντας (ff. 322-326v bombycina), denique Iohannis Chrysostomi περὶ ἐλεημοσύνης (ff. 326v-327v bombycina). iam apparet librarium partis membranaceae codicis Y, commentariorum in tria Salomonica Veteris Testamenti cupidum ideoque collectione codicis Λ, ubi de Ecclesiaste et Cantico solis agebatur, minus contentum, opera Gregorii (qui librum Proverbiorum interpretatus non est) catena anonyma ad Proverbia auxisse.

Gregorii homiliae In Ecclesiasten hoc in libro Y nonnullis locis correctae sunt. corrector autem plerumque erasit vel correxit litteram unam vel duas, ita ut incertum esset, utrum Y ipse an manus posterior correxerit locum. dubitandum enim non est, quin manus posterior codici corrigendo operam navaverit. sic manus posterior p. 319, 22 ἓν suprascripsit, p. 321, 1 super litteras -αὶ (in θεσαλὴ καὶ) suprascripsit -η (= θεσαληκὴ), p. 321, 14 ad παρὰ in margine διὰ adscripsit; p. 376, 4 vero ad falsam lectionem εὐκαιρίαν veram ὠφέλειαν in margine adscripsit.

Codicem Y apographon esse libri Λ multis iam argumentis probatur. titulus operis totius homiliarumque primae et secundae iam periit in Λ, sed homiliae inde a tertia (inscribitur: ὁμιλία Γ′ εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ΛΥ) usque ad octavam (inscribitur: ὁμιλία ὀγδόη [ὀδόη Y] τοῦ αὐτοῦ ΛΥ eodem iam modo inscribuntur. corruptelae etiam omnes codicis Λ in Y inveniuntur, cuius rei pauca solum exempla adfero:

p. 317, 8 εὐταξίαν: ἀταξίαν ΛΥ
p. 317, 12 παιδαγωγηθήσεται: παιδαγωγὸν τίθεται ΛΥ
p. 318, 16 ἑαυτὸν ante ἔδωκε coll ΛΥ
p. 320, 19 κατασκευῇ: παρασκευῇ ΛΥ
p. 321, 8 ὦ πόσαι: ὁπόσαι ΛΥ
p. 321, 8 ante πόσα add πόσα τὰ σχήματα ΛΥ
p. 321, 15 ὀμμάτων: νοημάτων ΛΥ
p. 322, 1 δένδρων: κέδρων ΛΥ
p. 322, 3 νομίζεται: νομιζόμενα ΛΥ

aliis locis habet Y mendas proprias, quarum origo e codice Λ optime intellegitur. sic librarius codicis Λ litteram ν forma unciali scribere solebat, quam Y saepe falso pro littera η forma unciali exarata habuit. sic ter pro ἂν scripsit ἀὴ Y (p. 333, 17; p. 339, 22; p. 433, 2), pro ἄνθη scripsit ἀήθη (p. 332, 11). p. 346, 19, 19-20 verba ὑγρὸν ...

οἷς om Y, quae lineam unam tenent in Λ. alibi autem oculus librarii falso in lineam priorem codicis Λ delapsus est. sic p. 394, 14 post γὰρ verba τοῦ (13) ... γὰρ (14) iterum scripsit, propterea quod verbum τοῦ (13) in priore linea codicis Λ super ὅλως (14), quocum continuare oportebat, exaratum invenit. item p. 399, 17 post τὴν verba σωφροσύνην (16) ... τὴν (17) iterum scripsit, quod in Λ τὴν σωφροσύνην in linea praecedente super τὴν καθαρότητα scriptum est. p. 412, 8 post ἐν verba αὐτῆς (pro ἑαυτῆς) γενέσθαι (7) .... ἐν (8) iteravit Y, quia post ἐν habuit αὐτῇ Λ, super αὐτῇ autem in priore linea verbum ἑαυτῆς litteris prima et ultima longe ab -αὐτῇ- distantibus scriptum erat. rursus p. 415, 17 post πέρας verba διὸ (16) ... πέρας (17) iterum scripsit Y, quia πέρας (17) sub verbo πέρας (16) scriptum invenit in Λ.

Et alias mendas proprias exhibet Y, quarum paucas e. gr. do:

p. 421, 7 δίψος: δίψης Y
p. 423, 8 οὐκ: οὐ Y
p. 424, 17 ὧν: ὃν Y
p. 431, 10 τὰ ὀνόματα: τῷ·ὀνόματι Y (corr)
p. 434, 2 ἕτερον: ἕτερος Y
p. 435, 4 ᾧ: ὃ Y
p. 437, 4-5 μακαρίζεται om Y
p. 437, 7 τῷ: τῶν Y
p. 438, 9 εὐκαιρία: ἀκαιρία Y (corr)
p. 439, 13 περὶ: πίστεως Y

magni vero momenti est codicem Y e Λ descriptum esse, cum adhuc iis correctionibus carebat codex Londinensis, quas siglo Λ² designare solemus, veluti:

p. 314, 3 ποιήσουσι: ἐποίουν Λ (corr Λ²) Y
p. 315, 19 εἴπερ: litterae εἰ- in corr Λ² ἢ περ Y
p. 316, 4 post αἰσχύνη scholium addidit Λ² in marg (vide ad locum) additione caret Y

p. 316, 7 συνδιάθεσιν: διάθεσιν Λ (συν- sscr Λ²) Y
p. 317, 1 καλῶς: καλὸν Λ (-ῶς sscr Λ²) Y
p. 317, 21 δι' om Λ (in marg scr Λ²) Y
p. 318, 9 αὐτὸν om Λ (sscr Λ²) Y
p. 319, 18 καταμερίζεται: καταναγκάζεται μερίζεσθαι Λ (corr Λ²) Y
p. 322, 15 ἐφευρίσκει: εὑρίσκει Λ (ἐφ- sscr Λ²) Y
p. 322, 15 τὴν om Λ (sscr Λ²) Y
p. 323, 4 τῷ μεγέθει om Λ (sscr Λ²) Y
p. 323, 5 παριόντα: συμπαριόντα Λ (συμ- del) Y
p. 323, 5 χρείαν: χρῆσιν Λ (corr) Y

His paucis e multis exemplis videmus codicem Y de Λ descriptum esse, antequam saeculo quarto decimo Λ² textum correxerit. iam consentaneum est Y codicis Λ vice fungi posse, ubi Λ² primam lectionem Λ delevit vel, ut saepe, dubiam reddidit. Y ergo ab apparatu critico reieci, ubi pristina lectio codicis Λ sine dubio adservatur, lectiones autem Y notavi, ubi perierunt vel folia vel lectiones codicis Y. cum, ut supra vidimus, codex Λ initio saeculi septimi decimi ex Oriente a Metrophane Critopulo in Britanniam adportatus sit, patet Y, ut apographon eius, in Oriente ex eo descriptum esse et inde nescio quo modo saeculo XVI ineunte ad episcopum Bononiensem pervenisse.

Taur. c. III. 14 Cum codice Λ artissimo vinculo coniunctus est et liber Taurinensis c. III. 14 (olim LXXI), bombycinus saec. XIV, compactus foliis 346, qui iam saeculo sexto decimo, cum describebatur ex eo codex Montepessulanus (infra p. 257 sq.), nonnullis in locis evanidus etiam plura incendio anni 1904 perpessus hodie non facile legitur. codicem descripsit I. Pasinus (Codices Manuscripti Bibl Regii Taurinensis Athenaei, 1749, vol. I, p. 166 sq.), de eo egerunt viri doctissimi Georgius Pasquali (cui T audit) in praefatione ad epistolas Gregorii (ed. 2, vol. VIII, 2 Jaeger, p. XXXV) et W. Jaeger (cui Q audit) in praefationibus ad libros Contra Eunomium (vol. II², p. LXII), ad librum De Professione Christiana (vol. VIII. 1, p. 100 sq.) et De Perfectione (vol. VIII, 1, p. 146), etiam J. Cavarnos in praefatione ad librum De Virginitate (in eodem volumine p. 232 sq.) necnon J. Daniélou in praefatione ad Vitam Mosis p. XXXII sq. continet Gregorii homilias In Ecclesiasten ff. 1-26, deinde nihil nisi Gregoriana eodem ordine ut in Λ disposita (sed non omnia quae complectitur Λ). exarata sunt folia inde ab eo, quod nunc numeratur octavum, usque ad septem et vicesimum, quae omnia contuli, manu saeculi XIV, interiit autem principium operis usque ad p. 291, 7-8 συγκρίσει τὸ, id est, ni fallor, folia duo. lacunam explevit librarius recentioris aetatis, saeculi XV vel XVI, qui foliis sex et recta parte folii septimi homilias In Ecclesiasten exaravit inde ab initio usque ad p. 301, 8 προχείρου νοήσειεν, versam partem folii septimi autem vacuam reliquit. extant ergo verba Gregorii inde a p. 291, 7 usque ad p. 301, 8 et a manu prima et a manu recentiore scripta. hic de manu prima sola agam, de manu recentiore vide infra p. 253 sq. incertum est, utrum ff. 8-27 e codice Λ an uterque codex (Londinensis et Taurinensis) e fonte communi descriptus sit. iam perierunt inscriptiones operis totius necnon homiliarum II, VI, VIII in libro Taurinensi, sed inscribuntur homiliae III, IV, V, VII iisdem verbis in utroque codice. immo in inscriptionibus librarium codicis Taurinensis saepe ductum, formas litterarum, ligaturas codicis Λ imitari credas, quod et in textu homiliarum nonnunquam invenitur. menda omnia codicis Λ exhibet et liber Taurinensis, sed etiam permulta menda propria exhibet sicuti:

p. 356, 7 τὸ: τῷ Taur
p. 360, 4 καί ante τις add Taur

p. 361, 20 ἐρχόμεναι: ἀρχόμεναι Taur
p. 362, 4 εἰς om Taur
p. 364, 15 τὸ τοῦ: τοῦτο Taur
p. 409, 10 οἰκείως: οἰκειώσεως Taur
p. 424, 17 ὦν: ὃν Taur
p. 431, 2 θέαν: θείαν Taur
p. 436, 3 παρακαλοῦντος: παρακαλούντων Taur

Necessitas, quae inter libros Taurinensem et Londinensem intercedit, non facile intelligitur, quia ille exemplar summa cum fide sequitur nec lacunas longiores exhibet, nisi ubi verba aliqua omittit et Λ. unum tantum locum inveni, ubi e condicione mechanica quae dicitur codicis Λ falsa lectio libri Taurinensis intelligitur. p. 387, 14-15 enim maculam exhibet membrana in Λ, ita ut compendium litterarum -ούς (in verbo ἀκρωτηριασμούς) compendio litterarum -ένους simile sit et sic a librario codicis Taurinensis descriptum sit. quamquam folia illa XIX codicis Taurinensis quam diligentissime perlustratus sum, alterum locum eiusdem generis invenire non potui. e contrario multis in locis falsam lectionem praebet liber Taurinensis, ubi vera lectio in Λ et hodie luce clarius legitur. prudenter ergo egerimus, si librum Taurinensem aut apographum (vel apographum apographi) codicis Λ aut e fonte communi ortum esse dicemus, eius lectiones autem, quae ad textum constituendum nihili sunt, ab adnotatione critica abiciemus.

Libris classis secundae recensitis iam ratio quae inter codices E et Λ, e quibus fluxerunt reliqui, intercedit excutienda est. e fonte communi descriptos esse E et Λ iam probatur locis, ubi eadem omittit uterque codex. praecipue autem pp. 326, 17-328, 12 expositionem solidam de recta corporis animique cultura et de vino, contextui orationis pernecessariam, omiserunt EΛ, quae in libris manuscriptis adhuc dormiens hac in editione primum typis

imprimetur. omittunt et alia, quorum pauca adducere liceat:

p. 325, 12 ἑκάστην om EΛ
p. 337, 2-3 πόσου . . . πάντα om EΛ
p. 338, 2-3 κάλλος . . . ἀρετὴν om EΛ
p. 340, 13 καὶ ἡδὺν ὀφθῆναι om EΛ
p. 341, 2 εἰκὸς om EΛ
p. 345, 18 δημοσιεύων ἐν συμβολαίοις om EΛ
p. 347, 19 τῆς ἡδονῆς om EΛ
p. 358, 21 δι' ἐπινοίας om EΛ
p. 371, 21-22 τῇ διανοίᾳ om EΛ
p. 373, 8 βίον om EΛ
p. 383, 15 ῥητῷ om EΛ
p. 387, 11-12 τῆς πολυπαιδίας τὸ ἐπαχθὲς om EΛ
p. 393, 4 τις καὶ περιληπτικὸς om EΛ
p. 413, 7 τε καὶ περιεξεσμένῳ om EΛ
p. 437, 3 κτᾶται om EΛ
p. 440, 4 δι' om EΛ

Fons communis codicum EΛ interdum etiam falso addidit aliqua, ut

p. 323, 11 ὢν post χαλκὸς add EΛ
p. 336, 15 σχεδὸν post αὐτοῦ add EΛ
p. 346, 15 καλῶς post ἀπόστολος add EΛ
p. 347, 15 ἐπιπίπτοντος post ᾠδαῖς add EΛ
p. 361, 6 εἰ μὴ ante διὰ add EΛ
p. 383, 9 δένδρου μίσος post ἐναντίου add EΛ
p. 397, 3 ὄντως καλὴ ante καὶ ἀναιρεῖ add EΛ
p. 413, 5 καὶ αὐτοῦ τοῦ post ὄντων add EΛ
p. 414, 8 μόνον post ὅσον add EΛ
p. 420, 20 πάλιν ante ἀπλανῶς add EΛ
p. 423, 8 φιλόσαρκος: φίλος τῆς ἰδίας σαρκὸς EΛ
p. 426, 12 τὸ ἐναντίον post μισῆσαι add EΛ
p. 432, 5 διερευνήσασθαι post στῖφος add EΛ
p. 433, 18 τροπώσασθαι post παράταξιν add EΛ

aliasque mendas omnis generis habuit fons communis codicum EΛ sicut

p. 321, 4 συμπαρείληπται: συμπαρελήφθη EΛ
p. 321, 14 συνεισενεχθείη: συνεισαχθείη EΛ
p. 324, 4 προτιμότερα: πρότερα EΛ
p. 325, 11-12 ἀπορρύψασθαι: ἀπονίψασθαι EΛ
p. 329, 1 παρανοίας: παροινίας EΛ
p. 332, 3 ὑπηρεσίαν: ἐπιθυμίαν EΛ
p. 340, 22 πρὸς τὴν ζωὴν post εἶναι coll EΛ
p. 341, 14 παραμυθία: παραμυθίαν EΛ
p. 342, 1 καθ' ἡδονὴν: τῆς ἡδονῆς EΛ
p. 346, 4 χρεώστην: χριστὸν EΛ
p. 349, 11 τῆς τραχείας: τῆς ῥαχίας EΛ
p. 356, 2 εὗρον: τοῦ εὑρεῖν EΛ
p. 367, 10 κολοσσῶν: κάλλη στοῶν EΛ
p. 367, 20 τοῦ νοῦ: τούτου EΛ
p. 371, 5-6 βοσκηματώδει: βοσκήματι οὐδὲ EΛ
p. 375, 11 τὸ ὑπερβάλλειν: τοῦ λαλεῖν EΛ
p. 390, 3 ἐδίδαξε: ἔδειξε EΛ
p. 398, 3 ψαλμῳδίας ἡμῖν ἐμβοᾷ: ψαλμῶν διεσήμανε καὶ βοᾷ EΛ
p. 406, 4 πάντων: ὄντων EΛ
p. 406, 8 ἀφράστου: ἀφθάρτου EΛ
p. 407, 14 εἶναι: ἐν ἐμοί EΛ
p. 411, 1 εἶναι: ἐστὶν ἃ EΛ
p. 415, 3 τῆς θείας φύσεως: τοῦ θείου θαύματος EΛ
p. 419, 20 ὅλης οὔσης: ὁ νοῦς EΛ
p. 424, 2 μαθὼν: ἅμα μὲν EΛ
p. 424, 12 καὶ ἀφθαρσία ante καὶ φῶς coll EΛ
p. 429, 13 καὶ ἀκοντισταὶ καὶ: τίνες οἱ EΛ
p. 430, 3 ἀντέχειν: ἄνωθεν EΛ
p. 433, 6 περιοικοδομήσωσιν: περιοικοδομηθῶσιν EΛ
p. 434, 12 νεύειν: ἔχειν EΛ

Codices E et Λ e fonte communi fluxisse monstrat et

titulus operis. codices E et Y (hunc apographon codicis Λ initio mutili esse iam supra p. 214 diximus) opus nostrum ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν inscribunt, cum inscriptionem simpliciorem (εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν) conservent S, Doctrina Patrum, Sudae Lexicon. homiliae secunda tertia quinta sextaque eodem modo inscribuntur in EΛ (Y), simillimo modo autem homiliae quarta septima octava (confer adnotationem criticam).

Hyparchetypum illum codicum E et Λ litteris uncialibus scriptura continua scriptum fuisse docent mendae aliquae codicis E sicut

p. 298, 12 καὶ φῶς: καθὼς E (Θ pro Φ)
p. 322, 9 ἥλων: ἡδονῶν E (Δ pro Λ)
p. 366, 20 ἐπ' ἐμὲ: εἰπέ μοι E (scriptura continua male resoluta)
p. 427, 5 ἐπιγνώσῃ: ἐπίγνωθι E (Θ pro C)
p. 430, 4 ἐρύμασι: εἴργμασι E (Γ pro Y)
p. 431, 3 εἰσδύῃ: εἰσδύνει E (N pro H)
p. 431, 19 ἐκκαλούμενοι: εἰσκαλούμενοι E (K pro IC)
p. 441, 9 ἀΐδιον: ἡδεῖαν E (H pro AI),

ubi litterae unciales falso descriptae sunt postquam in partes ierunt E et Λ. fontis litteris uncialibus et scriptura continua scripti crebriora etiam sunt vestigia in Λ ut:

p. 323, 10 Σοηνίταις: αἰγινίταις Λ (ΓΙ pro H)
p. 324, 8 ὁ γὰρ: οἱ δὲ Λ
p. 338, 19 εὐθηνίαν: εὐθυμίαν Λ
p. 354, 20 ὑποδείκνυσι: ὑποδεικνύει Λ (E pro C)
p. 381, 1 ἂν εἴη: πᾶσι Λ (C pro E)
p. 393, 5 ὁ περὶ: ὅπερ ἡ Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 393, 14 πῦρ ἀνάπτειν: πυρὰν ἅπτειν Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 395, 16 ψιλῷ τις: ψιλότης Λ (scriptura continua male resoluta)

p. 398, 14 συμφυῆναι: συμφυῆ εἶναι Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 398, 16 τῇ σοφίᾳ σε συνοικίζων: τῆς σοφίας ἐσσυνοικίζων Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 427, 17 ἡ διημαρτημένη: ἤδη ἡμαρτημένη Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 432, 12 ὑψαύχενές τε: ὑψαυχενισταὶ Λ (scriptura continua male resoluta)
p. 437, 1 πλέον: πασῶν Λ (AC pro ΛΕ)
p. 439, 3-4 ἢ ἑαυτὸν: εἰς αὑτὸν Λ (E pro C)

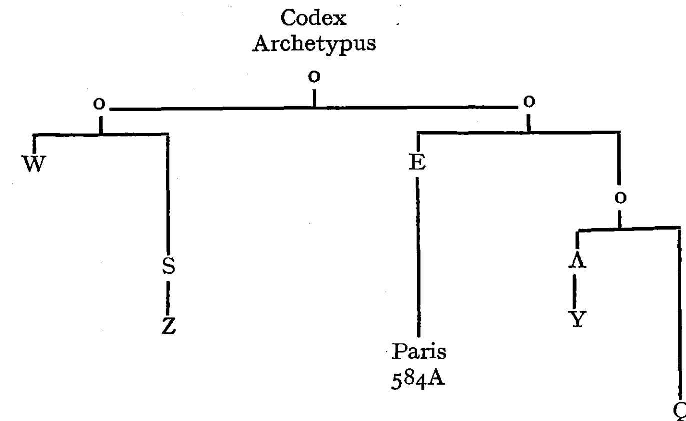
Cum ergo exemplaria singula codicum E et Λ, a fortiori autem eorum hyparchetypus litteris uncialibus scriptus esset, monendum est hunc (vel eius exemplar) compendiis nonnullis usum esse et hic illic, fortasse ubi difficilis erat res, verba alterum ab altero divisisse. quod in p. 398, 3 ψαλμῳδίας ἡμῖν ἐμβοᾷ facile videbis, ubi ψαλμῶν διεσήμανε καὶ βοᾶ falso exaraverunt ΕΛ (δι- sscr.). casu enim accidisse ut codices E et Λ scripturam continuam eodem (falso) modo resolverint iam minus est veri simile. hoc loco ergo verba illa divisa erant sive in codice hyparchetypo sive in eius exemplari. verbum καὶ autem falso legerunt, propterea quod hyparchetypus (vel eius exemplar) compendio litterae -μ- simili usus erat. eadem fere docet p. 419, 20 ὅλης οὔσης, ubi ὁ νοῦς falso exarant ΕΛ. iam luce clarius est falsam lectionem in hyparchetypo fuisse, quia librarius ille litteras unciales exemplaris falso legit et N pro Λ (in ὅλης) exaravit. quod fieri vix potuit, nisi exemplar hyparchetypi pro litteris -ης compendio illo antiquo et bene noto usum esset. et aliis locis duobus fons communis codicum E et Λ scripturam continuam falso resolvisse aut compendium falso legisse videtur:

p. 367, 10 κολοσσῶν: κάλλη στοῶν ΕΛ
p. 375, 11 τὸ ὑπερβάλλειν: τοῦ λαλεῖν ΕΛ.

cum hyparchetypus vel eius exemplar interdum verba

divideret, hyparchetypum ipsum litteris uncialibus scriptum saeculis quinto vel sexto vix dabis, potius aetati recentiori, fortasse etiam saeculo nono, cum ea vis fuit scripturae nuper repertae minusculis utentis, ut et codices unciales verba dividere inciperent (v. W. Jaeger, Traditio V, 1947, 92).

Iam ratio, quae inter libros utriusque classis obtinet, sic fere delineari potest:

De codicibus mixtae recensionis

Praeter codices utriusque classis, quos supra recensuimus, extant alii, quorum lectiones nunc ad primam nunc ad alteram classem nutant. in quibus est codex
G Venetus Marcianus App. 73 (= G). descripserunt I. Mingarelli, Graeci Codices apus Nanios patricios Venetos asservati, Bononiae, 1784, p. 37-39; C. Castellani, Catalogus Codicum Graecorum etc., Venetiis, 1895, p. 141; cf. Rahlfs, Verzeichnis, p. 304 sq. homilias In Ecclesiasten contulit S. Barlow. est membranaceus binis columnis exaratus, continet interpretationem in Isaiam, fortasse Basilii Novarum Patrarum episcopi saec. X (ff. 1-55[r]), cf. August Möhle in editione Theodoreti interpretationis In Isaiam, Mitteilungen des

Septuaginta-Unternehmens etc., V, Berolini, 1932, p. VII); Gregorii Nysseni homilias In Ecclesiasten (ff. 55r-108v); Theodoreti quaestiones in Genesin (ff. 109-124v). in Gregorii homiliis excidit folium unum inter folia quae nunc 85 et 86 numerantur (inde a p. 368, 21 ἐναργῆ usque ad p. 371, 17 ποτὸν), scil. folium tertium quaternionis tertii decimi (sed servatur folium sextum eiusdem quaternionis). periit et finis homiliarum inde a p. 441, 12-13 (βρῶσις καὶ ἡ πό-), scil. folium quintum quaternionis sexti decimi. numeros quaternionum saepe invenies in eorum principio et fine: ι' (fol. 64v); ια' (fol. 72r et 79v); ιβ' (fol. 80r); ιγ' (fol. 87r); ιδ' (fol. 102v). G arto vinculo cum alio codice, qui olim Naniorum erat, coniunctus esse videtur: App. 69 saec. XI (descripserunt Mingarelli, p. 31-33; Castellani, p. 132 sq.; cf. Rahlfs, p. 304). eorundem operum, immo Theodoreti Quaestionum in Vetus Testamentum et Basilii interpretationis In Isaiam, partes continet, ita ut Marc. App. 69 partes fere in G omissas complectatur. natura vinculi, quod inter libros forma certe, aetate fortasse diversos obtinet editoribus Theodoreti (vel codicologiae quae vocatur studiosis) indiganda erit. nobis autem persuasum est librum G, quem saeculo circiter XIV dedit Castellanius, aetati anteriori, saeculo XII vel etiam XI (sicut et Marcianum App. 69) tribuendum esse. usque ad finem saeculi XVII vel initium saeculi sequentis erat, ut et alii nonnulli libri olim Naniani (vide Ada Adler, Suidae Lexicon, pars V, Lipsiae, 1938, p. 249 sq.), monasterii Virginis Mariae in duabus insulis τῶν Στροφάδων, ad meridiem insulae Zacynthi in mari Ionico sitarum, Harpyiarum illarum, tristium monstrorum, antiqui domicilii. in fine autem quaternionis XII, fol. 86v, leges: ἡ τηαύτη βίβλος ὀνήσθη παρεμοῦ νοῦτζίου σεγοῦρου δια ἐνὸς χρυσοῦ et eadem manu in principio quaternionis sequentis fol. 87r: τὴν τη αὐτὴν βίβλον (e βίβλος corr) ὀνισάμην ἐνὸς χρυσοῦ. familia Segurorum vel Sigurorum (vide Ἐλευθερουδάκη Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν, XI, Athenis, 1931, verbo Σιγοῦρος), a stirpe normannica de Segur fortasse originem trahens, in insula Zacyntho certe iam diu eminens, in fine saeculi XVI et initio saeculi sequentis archiepiscopum Dionysium, immo virum sanctum, dioecesi Zacyntho dedit (1546-1624). Dionysius monachus in Strophadum insulis fuerat, deinde et archiepiscopus insulae Aeginae, antequam archiepiscopus in patria factus est. praenomen autem Nucii in familia Sigurorum saepe dabatur (sic et proavus et pater archiepiscopi Dionysii Nucius appellatus est), ita ut pro certo vix haberes, quis Nucius Sigurus ille fuerit, qui codicem G unius nummi aurei emit. a familia Sigurorum autem, fortasse a monacho illo Dionysio, qui postea archiepiscopus Zacynthi fuit, codex in monasterium Strophadum insularum illatus est (nisi forte Nucius Sigurus eum pro Naniis patriciis Venetis saeculo XVIII emit), inde ad Nanios, tandem anno 1797 in Bibliothecam Marcianam venit.

Codicem G nunc ad primam nunc ad alteram classem nutare ipsis probatur inscriptionibus. opus enim totum τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία πρώτη inscribitur, ubi verbum ἑρμηνεία cum libris classis alterius (ΕΛ) consentit. homiliae autem singulae inde a secunda τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία (sequitur numerus homiliae) inscribuntur (excepta sola homilia tertia, quae τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τρίτη inscribitur), quod simplex est genus inscriptionis, sicut nonnunquam (ante homilias II, III, IV, VIII) invenies in codice W. nonnullis locis cum fonte communi codicum W et S, de quo supra (pp. 203 sqq.) egimus, conspirat, velut

p. 323, 11-12 ἡ ἐπιθυμία τῆς περιεργίας: ἡ περιεργία τῆς ἐπιθυμίας WSG

p. 342, 14 ὅπουπερ: ὅπηπερ WSG
p. 343, 20 μηκέτι: οὐκέτι WSG
p. 364, 8 προθεωρία: ἡμῖν προθεωρηθεῖσα WSG
p. 368, 7 ἐξουσιάσεται: ἐξουσιάζεται WSG
p. 382, 19 δεσποτικῆς: θείας WSG
p. 383, 1 ἀπιστίας: ἀπειθείας WSG
p. 397, 2 κόλπῳ: προκολπίῳ WSG

interdum conspirat G cum codice W contra S:

p. 346, 20 ἐνρυῇ S: ἐγγίσῃ τὸ εἶδος WG
p. 360, 11 ἢ μάχαιρα ante ἢ κίνδυνος coll WG
p. 361, 21 ἐπελήσθη: ἐπλήσθη W ἔπλησεν G
p. 400, 16 ζητεῖσθαι S: ζητῆσαι WG
p. 420, 17 γινόμενοι κατεδουλούμεθα S: ἐγινόμεθα WG (ἐγινώμεθα)

saepe autem G menda communia habet cum S contra W, sicut:

p. 313, 13 μᾶλλον W: πλέον SG
p. 325, 8 ἡ W: τῇ SG
p. 362, 19 εἰς ἴσον W: ἰσοστασίους S ἰσοστάσιον G
p. 366, 18 μισεῖν W: μισεῖ καὶ S μισεῖν καὶ G
p. 368, 18 κατηριθμήσθω W: καταριθμείσθω SG
p. 411, 18 χέρσῳ W: χερσαίῳ SG
p. 415, 10 τοῦ W: αὐτοῦ SG

sed G etiam cum fonte communi codicum E et Λ (supra p. 218 sqq.) interdum consentit, sicut

p. 314, 3 ποιήσουσιν: ἐποίουν EΛG
p. 324, 4 προτιμότερα: πρότερα EΛG
p. 367, 10 κολοσσῶν: κάλλη στοῶν EΛG
p. 398, 3 ψαλμῳδίας: ψαλμῶν EΛG
p, 406, 4 πάντων: ὄντων EΛG
p. 419, 20 ὅλης οὔσης: ὁ νοῦς EΛG

nec lectiones codicis E absunt in G, sed interdum G una it cum E contra Λ, veluti

p. 335, 3 κύριον Λ: ἄρχειν EG
p. 336, 3 φησὶ Λ: γάρ φησι EG
p. 340, 21 ὡς: οἷς Λ οὓς EG
p. 356, 17 τὴν ante ἀφροσύνην add EG
p. 358, 5 τῷ ante φωτὶ add EG
p. 359, 13 εἶναι om EG
p. 395, 1 οἷον om EG
p. 395, 18 τοῦ om EG

alibi autem cum Λ contra E consentit G, sicut

p. 339, 6 ὀφείλειν: ὀφειλὴν Λ ὁ φειλήν G
p. 354, 17 εἶπεν: εἰπὼν ΛG
p. 376, 4 ἀκαιρίᾳ: καιρία ΛG
p. 406, 6 ὄντως om ΛG
p. 407, 3 τῷ alt: τὸ ΛG
p. 423, 15 ἐν pr om ΛG
p. 430, 15 ἀνακινῆσαι: ἀνακαινίσαι ΛG

rursus et propria Minerva menda permulta in textum intulit G, cuius rei exempla pauca dabo:

p. 315, 9 κατάλληλον: κατάδηλον G
p. 319, 1 προθεῖναι: προσθῆναι G
p. 323, 9-10 verba ἢ Σοηνίταις στύλοις om G
p. 328, 18 verba τῶν πάντων om G
p. 330, 9 verba ἣν μετὰ πάντων κακεῖνον om G
p. 330, 18 δεηθείη ὁ: δεηθῆς G
p. 331, 14 τῷ: τὸ G
p. 331, 16 τὰ om G
p. 331, 16 τῶν om G
p. 332, 14 αὖ καρπῶν: ἀκάρπων G
p. 332, 17 ἑτεροφυῶν: ἑτεροφύλλων G
p. 333, 6 ὡς om G
p. 333, 19 verba τῆς ψυχῆς om G
p. 334, 6 ἑαυτοῦ: διεαυτοῦ G
p. 334, 14 ἄνθρωπον ὄντα: ἀνθρώπινον G
p. 335, 16 ἀπόδων: πετεινῶν G

in re orthographica superbe agit G, saepissime enim -ε- pro -αι-, -ει- pro -ε-, -ι- pro -ει-, -η- pro -ε-, -ο- pro -ω- exarat. grato autem animo memoria tenendum est codicem G (vel potius eius exemplar) duobus (vel pluribus) locis veram vel, ut ita dicam, veriorem lectionem contra consensum codicum classis primae et secundae servavisse. p. 283, 1 enim ἐξαγιαστοῦ τὸ (pro ἐξαγίστου τὸ) exaravit, ubi reliqui aut ἐξ ἁγίου τὸ (EYP) aut ἐξ ἁγίου τοῦτο (S) praebent. p. 336, 2 verba σοὶ δὲ ταῦτα ὀλίγα servavit G. utrum lectiones has ex exemplari ab archetypo librorum adhuc servatorum libero hauserit an coniecturis debeantur diiudicare non possum.

Quoniam G cum hyparchetypo utriusque classis necnon cum codicibus W, S, E, Λ singulis nonnusquam consentit, insuper autem bis saltem lectionem archetypo meliorem praebet, iam quaerendum est fundamentum, super quod domus haec e laterculis tam disparibus exaedificata est. ut ad quaestionem hanc difficillimam respondeamus, lacunae codicis G perlustrandae sunt. compluribus enim locis omittit, quae et in fonte communi codicum W et S omittuntur, veluti:

p. 302, 14-15 verba καὶ .... ὁδῷ om WSG
p. 318, 10 γὰρ om WSG
p. 322, 8 τόν τε om WSG
p. 367, 9 verba ἐπάλξεών τε καὶ om WSG
p. 371, 18 ἡ om WSG
p. 424, 14 δὲ om WSG
p. 430, 15 οὖν om WSG
p. 440, 10 καὶ om WSG,

quae pauca esse non infitiamur, sed monendum est fontem codicum W et S perpauca omisisse. neque vero negandum est aliis locis, ubi lacunam praebent W et S, textum integrum inveniri in G. ubi autem lacunae vel in W solo vel in S solo inveniuntur, textum integrum

semper exaravit G (nisi quod p. 437, 1 verba πλέον ... ἐστι omiserunt GS propter homoeoteleuton). ceterum G cum fonte communi codicum W et S non solum menda, sed etiam saepe verba addita communia habet, veluti:

p. 316, 4 post αἰσχύνη scholium solidum exarant WSG (vide adn)
p. 337, 1 post πωλουμένου add τοῖς ὠνουμένοις WSG
p. 381, 4 post τινὰ add τὸν λόγον WSG
p. 386, 4 post γενήσεται add ἐκ γὰρ τοῦ κλαῦσαι τὸ γελάσαι γίνεται WSG
p. 392, 7 post πᾶσι add κατ' ἐξουσίαν WSG.

lucem claram autem huic quaestioni adfert p. 349, 10 ubi (pro τῆς τραχείας 11) post τοῦ οὐραίου (10) addunt τῆς χειᾶς τῆς καταδύσεως ὅ ἐστιν τοῦ φωλαιοῦ WS, addit autem τῆς καταδύσεως τοῦ φωλεοῦ G. iam manibus paene tangimus librum, de quo derivavit fons communis codicum W et S. hic ad falsam lectionem, nempe verbum rarum τῆς χειᾶς, vel in margine vel inter lineas adscripsit aliquis verba synonyma et faciliora τῆς καταδύσεως et τοῦ φωλεοῦ. fons codicum W et S autem et lemma (τῆς χειᾶς) et scholia in textum recepit et verbum τοῦ φωλαιοῦ cum reliquis additione verborum ὅ ἐστιν coniunxit (nisi et hoc iam prius in exemplari fontis illius factum erat). in G autem vel potius in eius exemplari lemma ipsum τῆς χειᾶς scholiis eiectum est, quia librarius scholia perperam pro correctura habuit.

Longe aliter res se habet, si lacunas fontis communis codicum E et Λ, scilicet classis secundae, inspicis. ex sescentis enim lacunis huius fontis una sola et in codice G invenitur (p. 365, 4 enim φησίν om EΛG), alibi autem G textum integrum exaravit.

In fine disputationis tam laboriosae e lacunis praecipue codicis G stabilimus fundamentum eius cum fonte communi codicum W et S artissimo vinculo coniunctum

esse, fortasse (si p. 349, 10 fides est) cum exemplari eius. super id fundamentum fabri varium struxerunt aedificium, textum integrum nonnumquam (non semper) ubi lacunam nunc praebent W et S, varias lectiones, scholia aliaque e codice W, e codice S, e fonte codicum E et Λ (vel e codice ei simili), e codice E, e codice, fortasse etiam e codice nunc deperdito ab archetypo nostro libero depromendo. iam suspicamur opus tam varium non a librario aliquo (vel librariis pluribus) perfectum esse, sed a viro docto editioni Gregorii homiliarum In Ecclesiasten operam navante. quae suspicio mox in certitudinem mutabitur. G enim homiliae uni cuique inde a secunda usque ad octavam textum libri Ecclesiastae Veteris Testamenti praefingit. hunc textum a Gregorio Nysseno ortum non esse comparebit e textu biblico a textu Gregorii ipsius toto coelo discrepante. ne discrimina textus homiliis praemissi et textus in homiliis singulis adhibiti librariis, qui opus Gregorii describebant, vitio vertas, subiungimus exempla sola, ubi differentiae illae cum variis lectionibus Veteris Testamenti consentiunt (editionem Rahlfsii sequimur):

Eccl. I, 13, 3 οὐρανὸν Gregorius p. 299, 24 et p. 300, 13 una cum codd Vaticano Alexandrino Sinaitico: ἥλιον G ante homiliam II una cum correctore cod Sinaitici

Eccl. I, 18, 2 προστιθεὶς Gregorius p. 309, 16 una cum codd Vaticano et Alexandrino: προσθεὶς G ante homiliam II una cum cod Sinaitico

Eccl. II, 7, 3 textum integrum praebet Gregorius p. 338, 21 et codd biblici, πολλὴ ante homiliam IV om G una cum prima lectione cod Sinaitici

Eccl. II, 11, 1 ante ποιήμασιν add τοῖς Gregorius p. 352, 4 una cum cod Alexandrino et correctore cod Sinaitici, qua additione caret G ante homiliam IV una cum cod Vaticano et prima lectione cod Sinaitici

Eccl. II, 11, 3 post μόχθῳ add μου Gregorius p. 352, 6 una cum cod Alexandrino, hac additione caret G ante homiliam V sicut codd Vaticanus et Sinaiticus

Eccl. II, 19, 1 post οἶδεν legit εἰ Gregorius p. 362, 10 et p. 368, 7 una cum cod Vaticano, sed ἢ G ante homiliam V una cum codd Sinaitico et Alexandrino

cum ergo textus Ecclesiastae homiliis singulis a Gregorio ipso praemissus non esset, iam patet eum ab editore aliquo, male ferente quod textus biblicus lectoribus praesto non esset, additum esse. eundem virum et interpretationes Gregorii e libro fonti communi codicum W et S simili descriptas variis lectionibus ex aliis libris et primae et secundae classis depromptis vel correxisse vel depravavisse, ut supra diximus, iam veri simile est. si autem fontem nunc deperditum codicum E et Λ recte saeculo IX dedimus (supra p. 223), iam comparet et editionem homiliarum In Ecclesiasten, ortam postquam in partes iere E et Λ, saeculo Photiano vel postea paratam esse. — lectiones omnes codicis G in adnotatione critica protulimus.

Eodem fere tempore ac G mea quidem sententia exaratus est codex Atheniensis Bibliothecae Nationalis Θ 448 (= Θ), membranaceus, saec. XI vel XII. eum A. I. Sakkelion, Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, Athenis, 1892, p. 85 initio saec. XV dedit, sed forma litterarum ea est, quam minusculam mediam vocare solemus. contulit J. Walsh et A. van Teslaar. insunt γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν (ff. 1-65r, inscriptio fere evanuit, subscribitur verbis τέλος τοῦ ἐκκλησιαστοῦ) et eiusdem homiliae In Canticum (ff. 65-196). inter folia quae nunc 62 et 63 numerantur exciderunt verba Gregorii inde a p. 428, 6-7 τῶν ἐν ἡμῖν usque ad p. 435, 19 οἷς φησι, scilicet folia tria. Θ arto vinculo cum

codice G coniunctus est. opus totum eodem modo inscribitur ac in G, omittit autem Θ verba τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν necnon ὁμιλία πρώτη. et homilia octava eodem fere modo inscribitur in utroque libro (verba τοῦ αὐτοῦ autem omittuntur in Θ). homilia tertia, quae in G aliter ac in reliquis homiliis inscribitur (supra p. 225) inscriptione caret in Θ. homiliae secunda quarta quinta sexta nihil nisi verbum ὁμιλία cum nota numeri prae se ferunt, septima autem verba ὁμιλία ἑβδόμη. quae omnia leguntur et in G, omittit autem Θ verba τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν. in Θ ergo homiliae singulae iisdem verbis (brevius autem) inscribuntur ac in G. sed demonstrant inscriptiones operis totius necnon homiliae octavae librarium codicis Θ etiam verba εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν in inscriptionibus exemplaris invenisse. et multa menda codicis G ei cum Θ communia sunt veluti

p. 315, 9 κατάλληλον: κατάδηλον GΘ
p. 328, 18 verba τῶν πάντων om GΘ
p. 330, 9 verba ἦν . . . . κακεῖνον om GΘ
p. 332, 14 αὖ καρπῶν: ἀκάρπων GΘ
p. 332, 17 ἑτεροφυῶν: ἑτεροφύλλων GΘ (-ύλω- Θ)
p. 386, 10 πρώτων: προγόνων ἡμῶν GΘ.

sed aliis locis Θ veram lectionem servavit, ubi falsam exhibet G, sicut

p. 323, 9-10 ἢ Σοηνίταις (σοινίταις Θ) στύλοις Θ: om G
p. 331, 14 τῷ Θ: τὸ G
p. 333, 6 ὡς Θ: om G
p. 333, 19 τῆς ψυχῆς Θ: om G

denique etiam Θ homiliis singulis inde a secunda usque ad octavam praemittit textum libri Ecclesiastae textui in G praemisso (cf. supra p. 230 sq.) similem. sed tribus locis Veteris Testamenti, ubi in partes ierunt librarius et unus e correctoribus codicis Sinaitici, lectiones

codicis Θ a lectionibus codicis G discrepant. Eccl. I 13, 3 οὐρανὸν scripsit Θ una cum librario codicis Sinaitici, ἥλιον habet G cum correctore codicis Sinaitici. Eccl. II 7, 3 post ποιμνίου addidit πολλὴ Θ cum correctore codicis Sinaitici, ποιμνίου tantum habet G cum librario codicis Sinaitici. Eccl. III 8, 2 πολέμου exaravit Θ cum correctore codicis Sinaitici, τοῦ πολέμου autem G cum librario eiusdem codicis. multis locis Θ etiam lectiones (vel mendas?) proprias habet veluti Eccl. I 16, 5 καρδία exaravit G una cum codicibus Vaticano Alexandrino Sinaitico: ἡ καρδία Θ. Eccl. III 5, 2 ἀπὸ habet G una cum iisdem codicibus biblicis, omisit Θ. Eccl. III 10, 1 σὺν habent codices iidem biblici, οὖν habet G, omisit Θ. Eccl. III 11, 2 σὺν habet G una cum codicibus biblicis, omisit Θ. Eccl. III 11, 4 ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι habent codices biblici, sed μέχρι solum G et ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι Θ. ubi autem in partes ierunt codices biblici, Θ nonnunquam lectiones codicis Sinaitici fidelius sequitur quam G. sic Eccl. III 1, 2 τῷ παντὶ πράγματι habent Θ necnon codices Alexandrinus Sinaiticus correctorque codicis Vaticani, παντὶ πράγματι τῷ librarius codicis Vaticani, παντὶ πράγματι G. Eccl. I 16, 1 autem τῷ λέγειν exaravit Θ lectionem codicum Vaticani et Alexandrini secutus, ubi τοῦ λέγειν legit codex Sinaiticus et τὸ λέγειν G.

Cum de codice G verba faceremus (supra p. 228-230), statuimus eum saepe easdem lacunas exhibere ac hyparchetypus codicum W et S, non autem lacunas hyparchetypi classis alterius (EΛ). animadvertendum est codicem Θ, quamquam artissimo vinculo cum G coniunctum, non solum lacunas nonnullas codicibus WS communes exhibere, sed etiam alias, quae in EΛ inveniuntur. sic quinque loci (p. 302, 14-15; p. 318, 10; p. 322, 8; p. 367, 9; p. 371, 18), quos omisisse codices WS supra (p. 228) diximus, desunt et in codice Θ, in locis sequentibus autem textum integrum exhibet Θ

(p. 424, 14; p. 430, 15; p. 440, 10). sed et lacunae aliae communes sunt codicibus ΕΛΘ, sicuti

p. 373, 8 βίον om ΕΛΘ
p. 377, 16 ἀνισότητα: ἰσότητα ΕΛΘ
p. 377, 18 ἡλικίας om ΕΛΘ
p. 383, 15 ῥητῷ om ΕΛΘ
p. 387, 11-12 verba τῆς alt... ἐπαχθὲς om ΕΛΘ
p. 388, 4 ζωῆς om ΕΛΘ
p. 393, 4 verba τις καὶ περιληπτικός om ΕΛΘ
p. 401, 21 verba τὰ πονηρὰ om ΕΛΘ
p. 408, 4-5 συμβουλὴν ταύτην: βουλὴν ΕΛΘ
p. 411, 14 διὰ τι; ὅτι: διότι ΕΛΘ
p. 413, 7 verba τε καὶ περιεξεσμένῳ om ΕΛΘ
p. 426, 12 πρόσθες om ΕΛΘ
p. 437, 3 κτᾶται om ΕΛΘ
p. 438, 2 σὺν om ΕΛΘ
p. 439, 17 λέγεται: λέγει ΕΛΘ
p. 440, 4 δι' om ΕΛΘ

non super idem fundamentum ergo struxerunt textum libri mixtae recensionis. G codice classis primae usus esse videtur, Θ autem librum lacunas utriusque classis exhibentem iam ultra contaminavisse et homiliis inde a secunda usque ad octavam textum libri Ecclesiastae a G paulum discrepantem praefixisse.

Athen 2410

Codici Θ simillimus est cod Bibl Nat Atheniensis 2410, quem monasterii Joannis Praecursoris apud Serras siti ante annum 1914 fuisse arbitror. librum, qua est sua benignitate, meum in usum descripsit vir doctissimus S. B. Kougeas Atheniensis. est chartaceus, ff. 287, saec. XIII-XIV exaratus. continet catenam in Hiob (3-98); textum solum libri Siracidis (98^{v}-133); textum solum libri Sapientiae Salomonis (134-143); catenam in Proverbia (144-196); Gregorii Nysseni homilias In Ecclesiasten (197-229^{r}), post quas periere

folia aliqua; denique eiusdem interpretationem In Canticum in initio mutilam (230-287). tabellas foliorum inde a 197 usque ad 201^{r} lucis ope perfectas contuli. inscribitur opus nostrum τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν, eodem ergo modo ac in Y (cf. ἀρχιεπισκόπου). praebet ut reliqui codices mixtae recensionis ante homiliam secundam (etiam ante homilias sequentes?) textum libri Ecclesiastae, eundem vero textum ac codex Θ. in homiliis ipsis autem codici Atheniensi 2410 (= Athen) cum Θ communes sunt mendae omnes veluti:

p. 278, 5 ἐν: ἐκ Athen Θ
p. 278, 10 μετὰ: μὲν Athen Θ
p. 278, 17 διὰ om Athen Θ
p. 279, 2 καθὼς: συνήθως Athen Θ
p. 279, 4 γε: μὲν Athen Θ
p. 279, 5 πᾶσαν: τὴν Athen Θ
p. 279, 8 τοῦτο om Athen Θ
p. 279, 12 τινα τῶν: τεινόντων Athen Θ
p. 280, 12 εἶπε post ναθαναὴλ coll Athen Θ.

habet et mendas proprias codex Atheniensis 2410 sicut

p. 280, 16 καὶ: ὁ Athen
p. 281, 10 ἓν μὲν om Athen
p. 281, 21 εἶτα: εἰ καὶ Athen
p. 283, 5 εἴδει: ἤδη Athen

artum est vinculum, quo cum Y coniungitur codex Atheniensis 2410. quod probatur non solum inscriptione utriusque codicis, sed etiam mendis communibus sicut:

p. 278, 1 παροιμιακή: παροιμία καὶ ἡ Athen Y
p. 278, 21 διὰ post ὅμως add Athen Y
p. 281, 10 οὖν om Athen EY
p. 283, 1 ἁγίων ἅγιον: ἅγια ἁγίων Athen ἅγιον ἁγίων Y.

codicem Atheniensem 2410 ut nullius momenti ab adnotatione critica abiecimus.

Ottob. 56 Libro Θ simillimus est etiam codex Vaticanus Ottobonianus graecus 56, chartaceus, saec. XVI a Georgio Gregoropulo exaratus (E. Lobel, Proceedings of the British Academy 1931, 97). codicem descripserunt E. Feron et F. Battaglini, Codices Manuscripti Graeci Ottoboniani Bibl. Vaticanae, Romae, 1893, p. 37; M. Faulhaber, Hohelied-, Proverbien- und Prediger-Catenen, Theologische Studien der Leo-Gesellschaft 4 (Vindobonae, 1902) p. 146; Rahlfs, Verzeichnis, p. 240. erat olim Arsenii episcopi Monembasiae († 1535, vide Krumbacher, Geschichte der Byz. Litt., ed. 2, 603; Vogel et Gardthausen, p. 42 n. 4), deinde illustrissimi cardinalis Reginaldi Pole († 1558, vide Vogel et Gardthausen p. 153 n. 5; 197 n. 3, 372 n. 8; E. Lobel, Proceedings of the British Academy, 1931, 97-101; G. Mercati, Codici Latini Pico Grimani Pio etc. p. 117). eodem fere tempore vel non multis annis post praesto erat Iulio Poggiano, qui laboribus concilii Tridentini perfectis Catechismi Romani versioni Latinae operam navavit (1564-1566, vide E. Mangenot, Dictionnaire de Théologie Catholique, verbo Catéchisme, col 1918) et nomen suum folio ultimo codicis inscripsit. saeculo XVII fuit in bibliotheca Altaempsiana, quae annis 1689-1691 ab Alexandro VIII Ottobonianorum stirpi donata est. continet Procopii catenam in Proverbia (ff. 1-151), deinde Gregorii Nysseni homilias In Canticum (ff. 154-323), eiusdem γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν (ff. 326-389), denique homiliam nonam (et spuriam) in librum Ecclesiastae inde a III 12 usque ad XII 14 quae incipit: δηλάδη συνῆκα ὅτι οὐδὲν (ff. 389-413, vide Faulhaber p. 146). specimen foliorum 326-332 contulit J. Walsh. iam conspirat codex Ottobonianus cum Θ, quoad inscriptionem attinet, at ordo operum Gregorianorum

idem est ac in P (vide infra p. 241). menda omnia codicis Θ invenies et in codice Ottoboniano (ubi rectam lectionem exhibent G et P) sicut:

p. 278, 5 ἐν: ἐκ Θ Ottob
p. 278, 10 μετὰ: μὲν Θ Ottob
p. 278, 11 verba καὶ πόνων post ἱδρώτων coll Θ Ottob
p. 278, 21 τὸ: τῷ Θ Ottob
p. 278, 22 τῆς: τὴν Θ Ottob
p. 278, 23 σπουδῆς: σπουδὴν Θ Ottob
p. 279, 4 γε: μὲν Θ Ottob
p. 279, 8 τοῦτο om Θ Ottob
p. 279, 12 τινὰ τῶν: τεινόντων Θ Ottob
p. 280, 21 verba δὲ αὐτὸν om Θ Ottob
p. 281, 3-4 verba τὰ πάντα ματαιότης om Θ Ottob
p. 282, 16 ὅσα: εἰς ἃ Θ Ottob
p. 282, 17-18 verba καθὼς . . ἔργων om Θ Ottob.

sed et menda sua habet codex Ottobonianus veluti:

p. 279, 20 συναγωνίσαιτο: συναγωνίσαιντο Ottob
p. 280, 14 τοῦ pr om Ottob
p. 280, 15 οὗτος om Ottob
p. 280, 20 ῥήματα: ῥῆμα Ottob
p. 281, 21 τινος: τινα Ottob
p. 284, 5-6 verba δὲ . . . παρὸν om Ottob.

iam codicem Ottobonianum e Θ descriptum esse putabis, sed ita non est. interdum enim spatium complurium litterarum vel etiam verborum vacuum reliquit librarius codicis Ottoboniani, ubi in codice Θ aut vera aut falsa lectio et hodie luce clarior legitur, sicut:

p. 279, 2 καθὼς: συνήθως Θ (scholium ad πάντως 1 esse videtur), spatium octo fere litterarum vacuum reliquit Ottob (καθὼς scripsit manus altera)
p. 279, 4 γε ἡμῖν ἡ ἐπιγραφή: μὲν ἡ ἐπιγραφὴ Θ μὲν post quod spatium quinque fere litterarum vacuum

reliquit Ottob (μὲν expunxit, γε suprascripsit, ἡμῖν ἡ ἐπιγραφὴ supplevit manus altera)
p. 287, 6-7 ἡλίω καθορᾶς recte scripsit Θ, spatium quinque fere litterarum vacuum reliquit Ottob (ἡλίω καθορᾶς supplevit manus altera)
p. 290, 3 οἷς recte Θ: spatium duarum fere litterarum vacuum reliquit Ottob.

iam veri simile est codicem Ottobonianum ex eodem libro variis lectionibus et scholiis instructo fluxisse, unde descriptus est et Θ. interdum etiam cum codice P (contra Θ) consentit liber Ottobonianus veluti

p. 281, 16 ἕτερον om Ottob (sscr manus posterior) P
p. 288, 19 verba μὴ γίνου τῶν ἀναισθήτων ἀνοητότερος om Ottob post εἰληφὼς (pro εἰληχὼς) coll P
p. 290, 13 τὸ om Ottob (add manus altera) P

lectiones codicis Ottoboniani ad textum constituendum nihil valentes in adnotatione critica neglexi.

Casanat 203 E codice Ottoboniano descriptus est codex Casanatensis 203, et ipse chartaceus, tribus manibus saeculo XVI exaratus. librum descripserunt F. Bancaloni, Studi Italiani di Filologia Classica II 169 sq.; Karo-Lietzmann, Catalogus, 303; Rahlfs, Verzeichnis, 234. specimen contulit J. Walsh. continet catenam in Proverbia a Procopio confectam, deinde Procopii fragmentum in Canticum Canticorum, deinde aliam Catenam in Proverbia, deinde γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν (ff. 225-270), denique (ff. 271-289) homiliam nonam (et spuriam) in Ecclesiasten. omnia, quae omisit codex Ottobonianus (nec postea addidit manus posterior), omissa sunt etiam in codice Casanatensi, sicut

p. 278, 17 διὰ om Ottob Cas
p. 279, 7 τῆς alt om Ottob Cas

p. 279, 8 τοῦτο om Ottob Cas
p. 279, 20 verba τῇ ἐκκλησίᾳ om Ottob (in marg add man recent) Cas
p. 280, 14 ταῦτα τοῦ: ταῦτα Ottob om Cas
p. 280, 14 τοῦ alt om Ottob Cas
p. 281, 3-4 verba τὰ πάντα ματαιότης om Ottob Cas
p. 282, 23 τι om Ottob Cas
p. 287, 14 γῇ om Ottob Cas
p. 290, 3 οἷς: spatium duarum fere litterarum vacuum reliquit Ottob, om Cas.

multa etiam alia vitia in utroque codice exhibentur veluti:

p. 284, 10 αἰσθητὴν: αἴσθησιν τὴν Ottob Cas
p. 285, 2 μεγέθους: βάθους Ottob (in marg μεγέθους man recent) Cas (in marg μεγέθους)
p. 288, 14 ὑποδείγματι: ὑπουργήματι Ottob (in marg ὑποδείγματι manus recentior) ὑπουγήματι (sic) Cas (in marg ὑποδείγματι).

gravissimum autem argumentum afferunt loci, ubi causam mendarum in codice Casanatensi extantium condicionem libri Ottoboniani fuisse invenies. p. 277, 4-5, ut exemplo utar, verba τῶν γὰρ . . . προγυ- om codex Casanatensis, quae in codice Ottoboniano unum quidem versum explent. p. 281, 21 autem pro verbis εἶτά τινος ἐναντίου γεγενημένου librarius codicis Ottoboniani exaravit: εἶτα τινὰ ἐναντίου γε-, deinde in linea sequenti: — γενημένου, postea τινα expunctum et in margine iuxta syllabam γε- verbi γεγενημένου verbum τινὸς manu recentiore scriptum est. librarius codicis Casanatensis, qui nimis rapide codicem Ottobonianum descripsit, primum correcturam marginalem τινὸς falso ad litteras -τίου verbi ἐναντίου rettulit et εἶτα τινὰ ἐναντγετινὸς scripsit, postea de integro instaurans laborem suum

denique (manu recentiore adiuvante) ad bonum finem perduxit. non aliter res se habet p. 289, 19, ubi exaravit ματαιότης pro ματαιότητος librarius codicis Ottoboniani et propter homoioteleuton ματαιότης (20) omnia inde a λόγον usque ad ματαιότης (20) omisit, primum ματαιότης postea in ματαιότητος correxit et in margine verba omissa addidit. quae nimis rapide describens librarius codicis Casanatensis verbum ματαιότητος quidem recte scripsit, verba in margine codicis Casanatensis addita autem omisit. sero autem rem intellexit, verba ἐστίν, καλῶς ἐκεῖθεν expunxit et verum textum a verbo λόγον incipiens denuo descripsit. iam satis superque nobis probatum est codicem Ottobonianum exemplar codicis Casanatensis fuisse. librum Casanatensem in adnotatione critica negleximus.

Inter libros mixtae recensionis eminet codex Paris. gr.
P 1002 (= P), saec. XIV, chartaceus, ff. 227. descripserunt H. Omont, Inventaire Sommaire, I 200; Karo et Lietzmann, 302; Rahlfs, Verzeichnis, 209; denique Josef Schmid, Studien zur Geschichte des griechischen Apokalypse-Textes, 1. Teil: Der Apokalypse-Kommentar des Andreas von Kaisareia, Münchener Theologische Studien, 1, 1. Ergänzungsband, 1956, I, pars 1, 70. contulit J. Walsh. fuit olim in bibliotheca cardinalis Ridolfii († 1550), nepotis papae Leonis X (cf. Montfaucon, Bibliotheca Bibliothecarum, II 776, sub numero 116), anno Domini 1558 librum obtinuit Catharina de Medici regina, denique anno 1599 in Bibliothecam Regiam pervenit (Omont, Inventaire Sommaire, IV p. XXVI). librarius, qui multis compendiis usus est, vir doctus fuisse videtur, fortasse lingua Latina edoctus. in folio 149^{r} enim, ubi verba ἐμοὶ μὲν . . . πρᾶξις (inde a p. 391, 16 usque ad p. 392, 12) describere oportebat, sex lineas vacuas reliquit, in margine autem adscripsit librarius ipse, ni fallor, primum Graece λείπ(ει), deinde Latine:

„dimidia pagina desideratur", quae ad exemplar pertinere videntur. litteras humaniores in Occidente renascentes in memoriam reducit etiam finis quaternionum. non numerantur enim quaterniones, sed in margine inferiore foliorum 129^{v}, 137^{v}, 145^{v}, 153^{v}, ubi desiisse videntur quaterniones, primum verbum (vel prima verba) quaternionis sequentis iterum exaravit librarius P, ut tum mos erat (Robert Devreesse, Introduction à l'étude des mss. grecs, Parisiis, 1954, p. 21). virum natione Italum ante cardinalem Ridolfium librum nostrum possidentem vel inspicientem demonstrant adnotationes manu litterarum Graecarum vix perita in margine inferiore folii 155^{v} exaratae, quae non facile leguntur: κολα δε δοννα ἀτ̣ζελου σ̣εστα α̣δ̣ερρει, et iterum in margine inferiore folii 156^{v}: κολα δε. continet Gregorii Nysseni homilias In Canticum (f. 1), eiusdem homilias In Ecclesiasten (f. 120), deinde catenam in Proverbia (f. 162), denique Andreae Caesareensis commentarium in Apocalypsim (ff. 179-227). inscribitur opus nostrum iisdem verbis ac in G (supra p. 225, sed omittuntur verba ὁμιλία πρώτη), homiliae singulae autem inscribuntur vel numero in margine adposito (ante homiliam IV, VII, VIII), vel numero verbum ὁμιλία sequente (ante homiliam VI), vel pluribus (quae in adnotatione critica ante homilias II, III, V invenies).

Codicem P primo obtutu non mixtae recensionis, sed classis secundae esse putabis. quae enim omittuntur in P, saepe deficiunt in libris classis alterius, sicuti

p. 315, 15 τῇ φύσει om ΕΛΡ
p. 318, 9 αὐτὸν om ΕΛΡ
p. 323, 11 ὅτιπερ ἂν: ὅ τι ΕΛΡ
p. 324, 18 ταύτῃ om ΕΛΡ
p. 325, 1 κατόψει: ὄψει ΕΛΡ

p. 331, 12 ἐξ om ΕΛΡ
p. 331, 21 μὲν ἡ om ΕΛΡ
p. 335, 14 καὶ ἑρπετῶν om ΕΛΡ
p. 340, 13 καὶ ἡδὺν ὀφθῆναι om ΕΛΡ
p. 371, 21-22 τῇ διανοίᾳ om ΕΛΡ
p. 391, 13 ὡς ἂν om ΕΛΡ
p. 417, 17 πᾶς om ΕΛΡ
p. 419, 5 μήπω: μὴ ΕΛΡ
p. 419, 12 νοητὴ καὶ om ΕΛΡ
p. 426, 11 συ om ΕΛΡ.

codicem P autem mixtae recensionis esse probant lacunae, quarum nonnullas non solum cum E (contra Λ), sed etiam cum Λ vel eius apographo Y (contra E) communes habet veluti:

p. 334, 10 εἰς om EP
p. 337, 1 γὰρ om EP
p. 354, 9 ἰδίου om ΛΡ
p. 366, 3 αἱ alt om ΛΡ
p. 370, 22 alt τις om EP
p. 382, 4 πρὸς om EP
p. 400, 17-18 καὶ . . . . κύριον om EP
p. 406, 6 ὄντως om ΛΡ
p. 410, 9 καὶ Ἐν . . . ἁμαρτωλὸν om EP

aliae lacunae codicis P inveniuntur etiam in libris classis primae, sicut:

p. 318, 12 τοιοῦτον om WP
p. 371, 18 ὁποία: ποιὰ WSP
p. 371, 18 ἡ om WSP
p. 397, 16 ἐφεξῆς: ἑξῆς WP
p. 404, 1 τί φυλάξαι om WS post ἐνομίσθη coll P
p. 404, 1-2 verba δηλονότι τὸ . . . ζητήσεως om W ante ἐγένετό σοι (3) coll P

textum codicis P ex utraque classe conflatum esse probat etiam locus supra (p. 229) adhibitus p. 349, 10, ubi post οὐραίου addidit τῆς ῥαχίας καταδύσεως P. verbum ῥαχίας falsa lectio est librorum classis secundae (pro τραχείας), verbum καταδύσεως autem glossa ad falsam lectionem χειᾶς classis primae (vide adnotationem ad locum). mendae omnis generis codici P communes sunt cum codicibus singulis classis alterius (ΕΛ) eorumque hyparchetypo, rarius etiam cum libris classis primae (WS) et eorum hyparchetypo, cuius rei exempla permulta collegi. artissimo autem vinculo coniunctus est codex noster cum Θ, cum quo mendas permultas communes habet, sicut:

p. 287, 2 προεισελθὸν: προσελθὸν ΘΡ
p. 302, 7 τοῦ om ΘΡ
p. 307, 10 αὐξηθεὶς: ηὐξήθη ΘΡ
p. 308, 5 εἰπών: εἶπον ΘΡ
p. 315, 12 πάθος ante τῇ ψυχῇ coll ΘΡ
p. 318, 12 τοιοῦτον om ΘΡ
p. 323, 9 Νουμιδικοῖς: νουμηδείοις ΘΡ
p. 333, 17 οὐχ ante ὑπερεῖδον add ΘΡ
p. 345, 16 ἀφέληται: ἀφέλκηται Θ ἐφέλκηται P
p. 360, 10 verba Θεοῦ . . . Ἰησοῦ: Χριστοῦ ΘΡ
p. 375, 10 σημαινομένην om ΘΡ
p. 379, 1 πάλιν post ἥξει add ΘΡ
p. 386, 17 τις om ΘΡ
p. 402, 19 τὸ om ΘΡ
p. 414, 19 ᾗ: διεξέρχηται ΘΡ (-εται)
p. 422, 21 ἂν om ΘΡ

nonnullis locis una eunt codices tres mixtae recensionis:

p. 288, 19 ἀναισθήτων: ἀνοήτων GΘΡ
p. 338, 2 σῇ om GΘΡ
p. 361, 6 ἀποφυγὴν: ἀποφυγὴ GΘΡ

p. 381, 4 ἔνορκον: ἐν ὅρκω G(ὅρκω)ΘP
p. 426, 17 post ἔδειξεν add οὖν GΘP

non solum codices G et Θ, sed etiam P homiliis singulis inde a secunda usque ad octavam verba libri Ecclesiastae, de quibus agit Gregorius, praefigit. non eandem autem formam Veteris Testamenti homiliis praemittit P ac G et Θ, sed textum a ceteris libris recensionis mixtae (necnon a Gregorio ipso) discrepantem. exempla dabo ubi a textu Veteris Testamenti in codicibus G et Θ praefixo dissidet P, ita quidem ut variae lectiones codicis P inveniantur et in codicibus Veteris Testamenti:

Eccl. I, 16, 2 ἰδοὺ ἐγὼ P: ἰδοὺ G ἐγὼ ἰδοῦ Θ
Eccl. I, 17, 2 ἐπιστήμας P: ἐπιστήμην ΘG
Eccl. II, 2, 2 post ποιεῖς add ἀνελογισάμην δὲ καὶ τοῖς (sic) ἀγρύπνους νύκτας, τὰς ἐν τοῖς τοιούτοις περισπασμοῖς, καὶ ἔγνων ὅτι τὰ πάντα ματαιότης P (quae verba in editionibus Veteris Testamenti desunt, varia autem lectio esse videntur).

Eccl. II, 8, 1 καί γε P: καὶ GΘ
Eccl. II, 12, 4 σὺν τὰ ὅσα P: τὰ ὅσα GΘ
Eccl. II, 16, 2 τὸν αἰῶνα P: αἰῶνα GΘ
Eccl. II, 16, 3 ἐρχόμεναι P: αἱ ἐρχόμεναι GΘ
Eccl. II, 19, 1 εἶδεν P: οἶδεν GΘ
Eccl. II, 19, 1 εἰ P: ἢ GΘ.

quibus exemplis patet P non eundem textum libri Ecclesiastiae homiliis praemisisse ac G et Θ. lectiones omnes codicis P notavi in mantissa critica.

Textum Gregorii codici P similem praebet fragmentum in codice Casanatensi 198 servatum. invenitur in fol. 94 (verso) in fine Gregorii Agrigentini explanationis In Ecclesiasten, manu saec. XIII (?) binis columnis exaratum et κατηγορία τοῦ οἴνου· τοῦ ἁγίου γρηγορίου νύσσης· [Casanat 198]

ἀπὸ τοῦ σολομῶντος inscriptum. continet verba Gregorii Nysseni inde a p. 328, 4-5 ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνας usque ad p. 330, 17 χορηγία προνοηθῆναι. nonnullis locis mendas easdem praebet cod Casan 198 ac P, sicut:

p. 329, 17 ἐκείνων: ἐκείνην Casanat 198 P
p. 329, 18 τόκου om Casanat 198 P
p. 330, 2 οἶνον ante φησίν coll Casanat 198 P
p. 330, 4 τινὶ ante μανία coll Casanat 198 P
p. 330, 6 post ἀποθέτων add ἐκείνων Casanat 198 P (ἀποθέντων)
p. 330, 9-10 post οἶνον coll κἀκεῖνον Casanat 198 P
p. 330, 12 καὶ om Casanat 198 P
p. 330, 15 κεχρῆσθαι ante τῷ ὄντι coll Casanat 198 P

fragmentum, quod ex exemplari codicis P descriptum esse videtur, in adnotatione critica neglexi.

Inter codices mixtae traditionis videntur esse et duo codices recentioris aetatis. quorum prior est codex Atheniensis Bibl. Nat. 275, saec. XV, chartaceus, continens Gregorii homilias In Canticum, deinde (267-364) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἐξήγησις εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν. librum descripsit Sakkelion in Catalogo p. 48. tabellas lucis ope perfectas foliorum 267-271 contulit J. Walsh. scriptus est stilo lato, scripturam antiquiorem imitari videtur librarius. iam verbum ἐξήγησις, quo in inscriptione utitur librarius, codicem nostrum cum asseclis nonnullis codicis Taurinensis, id est cum classe secunda coniungit (vide infra pp. 256 sqq.). et mendas nonnullas communes habet cum classe secunda veluti [Athen 275]

p. 278, 21 post ὅμως add διὰ Atheniensis 275 Y
p. 282, 10 οὖν ἤδη: δὴ Atheniensis 275 EYGΘPv.

alibi autem cum codice S arto vinculo coniunctus esse videtur, quod mendis probatur:

p. 279, 13 τοσοῦτον ante τὰς add cod Atheniensis 275 S
p. 281, 3 post ματαιότης add φησὶ cod Atheniensis 275 S
p. 281, 5 post δέ add τι cod Atheniensis 275 S
p. 281, 21 γεγενημένου: γενομένου cod Atheniensis 275 S
p. 282, 3 ἐπήλπισα: ἐπόνησα cod Atheniensis 275 S
p. 283, 9 τοιαῦτα: τὰ τοιαῦτα cod Atheniensis 275 S.

lectiones codicis Atheniensis 275 in adnotatione critica neglexi.

Inter codices recentiores mixtae traditionis videtur
Monac CCCCI esse etiam cod Monacensis CCCCI, quamquam in hoc codice textus libri Ecclesiastae homiliis inde a secunda usque ad octavam non praefigitur. codicem descripsit Ign. Hardt, Cat. Codd. Bibl. Regiae Bavaricae, IV, 244 ssq. continet Polyaeni Strategemata, deinde τοῦ ἁγίου γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν διαλόγων (sic) ὀκτώ (ff. 190-251 a Manuele Glynzunio anno circiter 1580 exarata, vide M. Sicherl, Byzantinische Zeitschrift XLIX, 1956, 49), deinde commentarium anonymum in Lucam (ff. 252-317); Iatromathematica (ff. 318-321); denique Herennii philosophi expositionem in metaphysica (ff. 322 ssq.). tabellas luce opis perfectas foliorum 190-194 contulit vir mihi ignotus. mendae non paucae codici Monacensi cum codicibus secundae classis communes sunt sicut:

p. 277, 7 στροφαὶ: ἀναστροφαὶ Monac EYGΘP
p. 278, 1 παροιμιακή: παροιμία καὶ ἡ Monac Y
p. 278, 15 νοημάτων: νοητῶν Monac EYP
p. 279, 6 ἡ alt om Monac EYP
p. 281, 15-16 τῆς τοῦ σκιάσματος: τις τοῦ σκιάσματος τῆς Monac EYP.

alibi autem cum codice S it liber Monacensis:

p. 278, 15 ἀσφάλειαν: ἀσάφειαν Monac S
p. 278, 18 ἓν ante καὶ add Monac SG

p. 278, 23 κατορθῶσαι: κατορθώσομεν Monac S
p. 279, 14 post μέλει add τοσοῦτον Monac S (post ἐκκλησίᾳ add)
p. 280, 19 ante πηξάμενον add εἰς ἑαυτὸν Monac add ἑαυτῷ SG.

lectiones codicis Monacensis in adnotatione critica neglexi.

Cum libros singulos mixtae recensionis excuteremus, monuimus codices eos (praeter Monacensem, fortasse etiam Atheniensem 275) homiliis inde a secunda usque ad octavam textum libri Ecclesiastae in singulis homiliis a Gregorio expositum praefixisse. animadvertimus etiam codices illos non eundum textum Veteris Testamenti homiliis illis praefixisse. at textus Veteris Testamenti homiliis illis in libris mixtae recensionis praemissus adeo similis est, ut de eo in codicibus GΘP aliisque adservato verba pauca facere liceat. Gregorius enim ipse textum homiliis suis non praefixit, quippe cum textum biblicum toto coelo discrepantem in homiliis adhibuerit. ne discrimina textus homiliis Gregorii in libris praecipuis mixtae recensionis (GΘP) praemissi et in homiliis singulis a Gregorio ipso adhibiti librariis, qui opus Gregorii describebant, vitio vertas, subiungimus exempla tantum, ubi differentiae illae cum variis lectionibus in Vetere Testamento repertis consentiunt. editionem Rahlfsii sequimur, etiam varias lectiones in editione Holmesii et Parsonsii (= HP) contulimus:

Eccl. I, 15, 2 ἀριθμηθῆναι Greg(orius) p. 304, 7 codd Vat(icanus) et Sin(aiticus): τοῦ ἀριθμηθῆναι GΘP cod Alex(andrinus)
Eccl. I, 16, 4 οἳ ἐγένοντο GΘP codd Vat. Sin. Alex.: τοῖς γενομένοις Greg. p. 308, 8 una cum compluribus libris in HP notatis

Eccl. I, 18, 2 προστιθεὶς Greg. p. 309, 16 codd Vat. Alex.: προσθεὶς GΘP cod Sin.
Eccl. II, 1, 1 ἐν GΘP: ἐν τῇ Greg. p. 309, 19 una cum nonnullis libris in HP notatis
Eccl. II, 1, 2 ἀγαθῷ GΘP codd Vat. Alex. Sin.: ἀγαθοῖς Greg. p. 309, 20 una cum codice uno in HP notato
Eccl. II, 3, 3 ὡδήγησεν G (ὁ-) ΘP codd Vat. Alex. lectioque prior codicis Sinaitici: ὡδήγησέ με Greg. p. 312, 8 correctorque codicis Sinaitici
Eccl. II, 3, 6 ποιήσουσιν Greg. p. 312, 18 codd Vat. Alex. Sin.: ποιοῦσιν GΘP codd duo in HP notati
Eccl. II, 8, 2 verba καὶ περιουσιασμοὺς . . . χωρῶν GΘP codd Vat. Alex. Sin.: om Greg. pp. 346, 6 - 347, 2 Ioannes Chrysostomus
Eccl. II, 11, 1 ποιήμασίν GΘP cod Vat. necnon prima lectio codicis Sinaitici: τοῖς ποιήμασι Greg. p. 352, 4-5 cod Alex. correctorque codicis Sinaitici
Eccl. II, 11, 3 μόχθῳ GΘP codd Sin. Vat.: μόχθῳ μου Greg. p. 352, 6 cod Alex.

Iam comparet editores, non Gregorium ipsum homiliis Gregorii verba libri Ecclesiastae praemisisse sicut nunc in codicibus recensionis mixtae invenimus. formae autem textus Veteris Testamenti ab editoribus mixtae recensionis adhibiti tam similes sunt, ut viros illos anonymos multo alium ab alis abesse vel locis vel temporibus vix vero simile habeas. pauca dabo exempla variarum lectionum libri Ecclesiastae codicibus GΘP communium. iterum editionem Rahlfsianam sequimur, varias lectiones in editione Holmesii et Parsonsii (= HP) contulimus:

Eccl. I, 15, 1 τοῦ om GΘP cod Vat. necnon prima lectio codicis Sinaitici
I, 17, 1 verba καὶ ἔδωκα . . . γνῶσιν om GΘP cum nonnullis codd in HP notatis

I, 18, 2 προστιθεὶς: προσθεὶς GΘP cod Sin.
II, 3, 6 ποιήσουσιν: ποιοῦσιν GΘP cum duobus codd in HP notatis
II, 6, 2 ἀπ' αὐτῶν: ἐν αὐτοῖς GΘP cum cod uno in HP notato
II, 8, 5 οἰνοχόον: οἰνοχόους GΘP cod Alex. corr codicis Sinaitici
II, 10, 2 ὑφεῖλον: ἀφεῖλον GΘP codd Vat. Sin.
II, 12, 4 αὐτήν: αὐτή GP αὕτη Θ αυτη cod Sin.
II, 19, 3 ᾧ alt om GΘP cum primis lectionibus codicum Vaticani et Sinaitici
II, 20, 2 ἐπί: ἐν GΘP codd Vat. Sin.
II, 24, 2 ante ὃ φάγεται add εἰ μὴ GΘP cum codd nonnullis in HP notatis πλὴν add corr codicis Sinaitici
III, 11, 3 ὁ ante ἄνθρωπος om GΘP una cum codd in HP notatis

Iam comparet GΘP testes praecipuos esse inter codices mixtae recensionis. textus Veteris Testamenti his in codicibus singulis homiliis inde a secunda usque ad octavam praemissus similis est, at non idem. conservant igitur memoriam trium editorum tempore locoque vix alter ab altero longe distantium. floruerunt editores illi, postquam in partes ierunt E et Λ, id est inter saeculum nonum et undecimum vel duodecimum, cum descripti sunt codices G et Θ.

De codicis Taurinensis asseclis

Iam nobis libri nonnulli saeculi sexti decimi vel septimi decimi recensendi sunt, quos codicis Taurinensis asseclas esse probabimus. inter quos antiquisssimus esse videtur codex Vallicellianus D 56, chartaceus, in Vallicell. D 56
prima parte saec. XVI a Michaele Damasceno Cretenis in Italia (vide H. Omont, Facsimiles des mss. grecs du XVe et XVIe siècle, no 36; Vogel et Gardthausen,

Die griechischen Schreiber, 310 sq.) exaratus. continet Gregorii Nysseni In Inscriptiones Psalmorum; Quando Sibi Subiecerit; πρὸς τοὺς ἀχθομένους ταῖς ἐπιτιμήσεσι; epistula II; De beatitudinibus; In Ecclesiasten (ff. 144-195); Vita Mosis; De Oratione Dominica; De Deitate Filii et Spiritus Sancti; Apologeticum ad Petrum de Hexahemeron. inscribitur opus nostrum τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν. codicem descripsit Ae. Martini, Catalogo di manoscritti greci essistenti nelle biblioteche italiane, II 94. tabellas foliorum sex (inde a 144 usque ad 150) lucis ope perfectas contulit M. Foley. e codice Taurinensi fluxisse videtur liber Vallicellianus, id quod locis nonnullis inde a p. 291, 7 usque p. 298, 3 (ubi extat manus prima codicis Taurinensis et tabellae lucis ope perfectae codicis Vallicelliani mihi praesto erant) praecipue probatur. exhibet enim codex Vallicellianus mendas omnes libri Taurinensis, addit suas proprias, quae e formis litterarum in codice Taurinensi usitatis optime intelliguntur, sicut:

p. 295, 4 εἰπὲ: εἰ περὶ cod Vall
p. 295, 13 σεαυτῷ: σεαυτοῖς cod Vall
p. 296, 8 ἄλλο: ἀλλὰ cod Vall
p. 296, 17 ἡ pr: ἣ ἡ cod Vall
p. 297, 21 αὐτῶν: αὐτῷ cod Vall

codicis Taurinensis ergo apographon est codex Vallicellianus.

Ambros B 151 sup — E codice Vallicelliano descriptus est codex Ambrosianus B 151 sup., chartaceus saec. XVI, nihil nisi opus nostrum continens (Ae. Martini et D Bassi, Catalogus Codicum Graecorum Bibliotheca Ambrosianae I, 171). inscribitur eodem modo ac in codice Vallicelliano. tabellas foliorum sex (ff. 1-6) lucis ope perfectas contulit J. Walsh. codicem Ambrosianum e codice Vallicelliano descriptum

esse iam demonstrant menda nonnulla, ubi ductum singularem Michaelis Damasceni male intellexit librarius codicis Ambrosiani:

p. 279, 22 μόνην: μένην Ambr.
p. 280, 8 τὰ: τὰς Ambr.
p. 284, 4 σώματος: σώματις Ambr.
p. 284, 5 ἀπαθὴς: ἀπωθὴς Ambr.
p. 284, 16 ἔχοι: ἔχει Ambr.

E codice Ambrosiano rursus descripti sunt libri duo, quorum primus est codex Matritensis Bibliothecae Nationalis 4861 (olim Archivii Historici Nationalis 163, 5), chart., a. d. V Id. Ian. 1562 ab Antonio Calosyna Cretensi (Tridenti?, cf. Vogel et Gardthausen 37; Jaeger in praefatione ad Contra Eunomium ed. 2 vol. II p. L sqq. Jaeger) Martini de Ayala episcopi Segoviae (1560-1564, cf. P. A. Revilla, Catalogo de los códices griegos de la biblioteca de el Escorial I, p. XXVIII) iussu exaratus. codicem descripserunt Graux et Martin, Notices sommaires des mss. grecs d'Espagne et de Portugal, 23 sq. continet Gregorii Nysseni homilias In Canticum, deinde τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν (ff. 109-170r), sequuntur opera alia ab Andrea Darmario exarata. tabellas foliorum inde ab 109 usque ad 113 lucis ope perfectas contuli. librum e codice Ambrosiano descriptum esse iam probat p. 282, 4, ubi post διεξίωμεν iterum scripsit (postea expunxit): νὰ μὴν τὰ καθ' ἕκαστον διεξίωμεν, quia litteris -να incipit versus in libro Ambrosiano. rursus p. 285, 13 πὲσσεία (pro περισσεία) scripsit Calosynas, propterea quod librarius codicis Ambrosiani compendio pro syllabis περι- usus erat. — Matrit 4861

E codice Ambrosiano descriptus est et codex Rosanboensis 91 (24), chartaceus, qui in foliis sexaginta sex nihil continet nisi homilias In Ecclesiasten. descripsit — Rosanb 91

librum H. Omont, Catalogue des mss. grecs des départements, Parisiis, 1886, p. 68. microfilmi qui dicitur maxima cum benignitate meum in usum faciendi potestatem dedit vir nobilis Marchio de Rosanbo, heres prolesque fratrum clarissimorum Pithou et possessor delectorum codicum graecorum, quos in castello stirpis suae in Gallia adservat. codex Rosanboensis binis columnis a Gentiano Herveto (1499-1584) exaratus est, quarum sinistra textum graecum, dextra autem Herveti versionem Latinam exhibet. (a librario eodem exarata esse ff. 20-40 et 246-374 codicis Oxoniensis New College 31 et ff. 1-46 codicis Oxoniensis Auct E 1. 5 docuit E. Lobel, Proceedings of the British Academy 1931, 97-101, vide tabell. II). inscribitur opus nostrum eodem modo ac in codicibus Vallicelliano et Ambrosiano. tabellas foliorum inde a tertio usque ad sextum excussi. codicem nostrum, qui menda omnia fere codicis Ambrosiani exhibet, e codice illo descriptum esse probant loci, ubi scriptura codicis Ambrosiani difficile legitur et ideo a Herveto male intellecta est:

p. 281, 20 τι: τὸ vel aliud quid Rosanb. (τι sscr.)
p, 281, 21 πράττῃ: πράττει Rosanb.
p. 282, 9 λυσιτελοῦντι: λυσιτελοῦς τι Rosanb.
p. 283, 1 τοῦ τε: τοῦτ' Rosanb.

Matrit 3179

Codex Matritensis 3179 (olim Regii Palatii 13), chartaceus, saeculo XVI partim ab Andrea Darmario exaratus est (Werner Jaeger in praefatione ad De Professione Christiana vol. VIII, 1, p. 103), sed homiliae In Ecclesiasten fortasse a manu discipuli (Graux et Martin, Notices sommaires des mss. grecs d'Espagne et de Portugal, p. 74-76). continet Gregoriana varia, deinde eadem ac liber Vallicellianus eodem ordine disposita (In Inscr. Ps.; Quando Sibi Subiecerit; Πρὸς τοὺς ἀχθομένους; Epist. II; De Beat.), deinde (ubi incipit manus discipuli)

De Oratione Dominica, denique (ff. 389-483) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν, in marg extat numerus N'). antequam in bibliothecam regis Hispani pervenit, fuit codex noster in bibliotheca Diego de Covarrubias episcopi Civitatensis (Ciudad Rodrigo, † 1577), cuius (necnon fratris Antonii) iussu Tridenti vel Venetiis multos libros descripsit Andreas Darmarius (Graux, Essai, 276 sq.; Vogel et Gardthausen, Verzeichnis, 16 sqq.).

Paris 1006

Codici Matritensi simillimus est codex Paris. gr. 1006, chartaceus, saec. XVI ab Andrea Darmario exaratus. continet nihil nisi homilias In Ecclesiasten. inscribitur iisdem verbis ac codex Matritensis. tabellas foliorum inde a primo usque ad quintum lucis ope perfectas contulit M. Foley.

Fragm. Taurinense

E codice Taurinensi descriptus est etiam liber nunc deperditus, cuius fragmentum nunc in codice Taurinensi adservatur. iam cum de codice Taurinensi verba faceremus (supra p. 217), animadvertimus folia duo in principio operis usque ad p. 291, 7-8 συγκρίσει τὸ periisse, in foliis inde a primo usque ad septimum verba Gregorii usque ad p. 301, 8 προχείρου νοήσειεν manu aetatis recentioris exarata esse. quae folia principium codicis deperditi esse mihi persuasum est, quia non solum lacunam codicis explent, sed et textum inde a p. 291, 8 usque ad p. 301, 8 a manu priore exaratum iterum praebent. fragmentum litteris grandibus in principio homiliarum et alibi caret, quae certe postea addere in animo habebat librarius; ideo spatia vacua reliquit. fragmentum autem e codice Taurinensi descriptum esse patet e locis, ubi extat utraque manus. omnia enim menda manus prioris invenies etiam in textu a manu posteriore exarato, alia autem manui posteriori debentur sicut:

p. 292, 2 γῆν om fr(agmentum)
p. 292, 18 τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν: τὸν καρπὸν ἀπολαμβάνειν fr.
p. 293, 1 πρὸ: πρὸς fr.
p. 293, 6 γίνεται om fr.

aliis locis autem formas litterarum vel compendiorum a librario codicis Taurinensis usitatas male intellexit librarius posterior sicut:

p. 294, 10 προφαινόμενον: προφαινομένων fr.
p. 294, 15 ἑαυτῷ: ἑαυτῶν fr.
p. 295, 4 εἰπὲ: εἰ περὶ fr.
p. 295, 13 σεαυτῷ: ἑαυτῆς fr.
p. 297, 13 ἔρρεψε: ἔτρεψε fr.

Iam de aliis codicibus recentioris aetatis agendum est, quos e codice Taurinensi fluxisse demonstrant lacunae vel vestigia lacunarum. inter quos est codex Bononiensis Bibliothecae Communalis Archigymnasii A. I. 7, chart. saec. XVI. codicem primus descripsit vir anonymus, fortasse Iosephus Mezzofanti (cf. C. Lucchesi, La prima descrizione dei codici greci dell' archiginnasio, Biblioteca de L'Archiginnasio XXXIII, 1927, p. 11), deinde A. Olivieri (Studi Italiani di Filologia Classica III, 1895, 471), denique C. Lucchesi (Sorbelli, Inventari dei manuscritti delle biblioteche d'Italia XXX, 1924, 13 sq.). fuerat in bibliotheca stirpis Cornaro Venetiis, postea D. Antonii Magnani Bononiensis S. I. († 1811), qui testamento libros suos municipio Bononiensium reliquit. continet Gregorii Nysseni homilias In Ecclesiasten (ff. 2-58), quae τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἑρμηνία εἰς τὸν ἐκκλησι (sic.). λόγος ᾱ. κείμενον σολομόντος inscribuntur, deinde eiusdem homilias In Cant (ff. 59-168). tabellas lucis ope perfectas inde a secundo folio usque ad undecimum excussi. in initio homiliarum In Ecclesiasten exhibet

Bononiensis A. I. 7

liber ornamentum pampinum imitans, in textu litteras grandes frequentes, verba Ecclesiastae saepe praecedit κείμενον σολομόντος vel talia, verbis Gregorii praemittit adnotationem ἑρμηνία etc. in textu post commata brevia vel brevissima spatium vacuum saepe reliquit librarius. hic illic etiam spatium vacuum reliquit, propterea quod exemplar legere non potuit, id quod evenit non solum in inscriptione (vide supra), sed etiam p. 280, 16 ὀνομάζεται.

Codici Bononiensi similis est codex Escorialensis Y — II — 2 (olim II. H. 8), chart., saec. XVI. continet catenam in Proverbia, deinde (ff. 115-162) Gregorii Nysseni homilias In Ecclesiasten, quae τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν inscribuntur, denique eiusdem homilias In Cant. descripsit E. Miller in Catalogo p. 193; M. Faulhaber, Biblische Zeitschrift I, 1903, 360 et Hohelied-, Proverbien- und Prediger- Catenen, Theologische Studien der Leo-Gesellschaft 4 (Vindobonae, 1902) 114; A. Rahlfs, Verzeichnis p. 55. foliorum quinque inde a 115 usque ad 120 tabellas lucis ope perfectas excussi. in capite folii 115 invenies idem fere ornamentum pampinum imitans ac in libro Bononiensi, invenies et litteras grandes (sed multo simpliciores), fuit et codex Escorialensis olim Venetiis, ubi eum a. d. VI kal. Iul. anno 1572 a Gabriele hieromonacho emit Diego Guzman de Silva, legatus regis Philippi II ad Serenissimam Rem Publicam (P. A. Revilla, Catalogo de los Códices Griegos de la Biblioteca de el Escorial I, Madrid, 1936, pp. LXV et LXVII). spatia vacua non exhibet liber Escorialensis, sed tribus locis lineam libratam, ubi spatium vacuum reliquerunt nonnulla codicis Taurinensis apographa, id est

Escorialensis Y - II - 2

p. 280, 3 post αἰσθήσεως

p. 281, 5 post προ- (in προφορᾷ)
p. 284, 19 post μυστή-(ρια).

ostendere fortasse voluit librarius, quod in exemplari litteras lineam libratam sequentes a manu recentiore exaratas invenit.

Monte-pess 122

Codicem Montepessulanum 122, chart., saec. XVI exaratum, descripsit H. Omont, Inventaire Sommaire III, 374 et fusius Catalogue des Mss. Grecs des Départements, Parisiis, 1886, 45; etiam J. P. Cavarnos in praefatione ad Gregorii tractatum De Virginitate (vol. VIII, 1, p. 233 Jaeger). anno 1721 erat codex C 47 in bibliotheca Johannis Bouhier, in supremo Divionensium senatu praesidis et litterarum humaniorum studiosissimi (Ch. des Guerrois, Le président Bouhier etc., Parisiis, 1855). nunc continet opera multa Gregorii, in initio eadem opera ac codex Taurinensis, deinde Contra Manichaeos (ff. 167 sqq., quod in codice Taurinensi non invenitur), denique τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης ἐξήγησις ἀκριβὴς εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν τοῦ σολομῶντος (ff. 169-234), quae verba praecedit ornamentum serpentem imitans. manus librarii ei, quae codicem Bononiensem exaravit, similis est, eadem esse non videtur. demonstrant autem numeri quaternionum librum nostrum olim multo maiorem, ingentem vere fuisse. invenies in fol. 169r numerum ρκβ', in fol. 233 numerum ρλ'. erat olim liber ingens foliorum mille quadraginta, quorum octingenti septem perierunt. aliquando enim in duas vel plures partes divisus esse videtur, cum in libro Montepessulano secundum ordinem numerorum invenias, e.g. in folio 233 numerum λς'. qua re probatur codicem ingentem divisum esse et postea folia trecenta et duodeviginti complexisse (quorum nonaginta quattuor nunc desunt). exhibet liber Montepessulanus in fol. 234v subscriptionem, quae

στίχοι ἡρωικοὶ εἰς τὸ τέλος τῆς βίβλου inscribitur: Γήθει μὲν λιμένα πλωτὴρ πολυβένθεα μάρπτων / Γήθει δ' αὖ τε γραφεὺς στίχων ὕστατον ἐκπολιτεύων. / Πρωτονοτάριος ἔσχεν 'Ιωάννης βίβλον, ὦ τᾶν, / Τήνδε ὁ Χωνιάτης, εὖ τε τάδ' ἐγράφετο. / "Αλλος ἔπειθ' ἕξει τήνδε κτέαρ, ᾧ ἂν ὁ αἰὼν / Δώῃ· τῶν γε βροτῶν πάντα γὰρ οἶδε τρέπειν. post quod lineas tres vel quattuor vacuas reliquit et sic perrexit: 'Αλλ, ὦ ὑψιμέδων Θεὲ κρείων οὐρανιώνων / Μὴ χειρὸς λαχέμεν βαρβαρικῆς μερόπων. cum in hexametris primo atque secundo loquatur amanuensis, in distichis autem possessor libri (ἔσχεν), item cum versus nonnulli omissa sint necnon omnia eadem manu scribantur, iam consentaneum est subscriptionem non ad codicem Montepessulanum pertinere, sed ex exemplari eius descriptam esse. e tabellis lucis ope perfectis, quae homilias In Ecclesiasten complectuntur (ff. 169-234), patet codicem Montepessulanum usui fuisse, cum typis imprimerentur homiliae nostrae; exhibent enim numeros paginarum et fasciculorum editionis Morellianae inde a 374-2-11 usque ad 467-11-29. procul dubio e codice Taurinensi descriptus est liber Montepessulanus. tribus in locis enim lacunas exhibet, quae lineam unam explent in codice Taurinensi. p. 320, 18-19 verba ἀλλήλων . . . παρέχων . . . Λάκαινα καὶ omisit Montepess; p. 354, 14-15 verba ταῖς καθηκούσαις . . . αὐτομάτως omisit Montepess; p. 383, 12-14 verba οὐ σφαλησόμεθα . . . γὰρ φησὶ omisit Montepess. praeterea librarius codicis Montepessulani, ut librarii codicum Escorialiensis et Bononiensis, non raro verba, quae evanuerunt in codice Taurinense, omisit et spatium vacuum reliquit, quod interdum explevit manus recentior. cuius rei exempla pauca dabo. p. 280, 3 verba καὶ πεῖσαι omisit, spatium reliquit Montepess. (add καὶ παῦσαι manus recentior); p. 280, 5 -νέφικτα (in verbo ἀνέφικτα) omisit, spatium reliquit Montepess. (add manus recentior); p. 280, 11 εἰ μὴ omisit, spatium reliquit Monte-

pess. (add. manus recentior); p. 280, 16 ὀνομάζεται omisit, spatium reliquit Montepess. (add. manus recentior); p. 280, 18 μάθωμεν omisit, spatium reliquit Montepess. (add. manus recentior); p. 365, 13 τοῦ μὲν γὰρ omisit, spatium reliquit Montepess.; p. 372, 17 βοήθεια omisit, spatium reliquit Montepess. (βοήθειαν add. manus recentior); p. 394, 11 -πέπτον omisit, spatium reliquit Montepess. ubicumque post p. 291, 7 (ubi incipit manus prima codicis Taurinensis) spatium vacuum reliquit librarius codicis Montepessulani, nunc evanuit textus libri Taurinensis, ita ut aut legi non posset aut vix legi posset. p. 383, 12 textum codicis Taurinensis in fine lineae evanidum (-οῦντες verbi νοοῦντες) legere non potuit librarius codicis Montepessulani et vacuum reliquit, ultro autem lineam sequentem neglegentia omisit. iam dubitandum non est, quin e codice Taurinense haustus sit textus libri Montepessulani.

Iam supra correctionum mentionem fecimus, quibus manus complures et textum et margines codicis Montepessulani instruxerunt. hic autem de iis tantum correctionibus breviter disserere liceat, quae manu correctoris littera latina 'D' signatae sunt. denotat procul dubio Frontonem Ducaeum, S. J., (1558-1624), bibliothecarium Collegii Claromontani Parisiis, qui operibus Gregorii Nysseni operam navabat maximam et editionis principis iterataeque (infra p. 270) pars magna fuit. (confer clarissimi Laurentii Vallae († 1475) emendationes in codice Agennensi Livii tertiae Decadis litteris L. V. consignatas, vide Conwayum in praefatione ad libros XXI-XXV in Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensi p. XX). subiunximus correctiones margines littera 'D' notatas:

p. 341, 16 ἐπώμοσεν: ἔπωμπεν(sic) Montepess (ἐπώμασεν? in marg D)

p. 353, 17 δόγματι: δόματι Montepess (δόγματι in marg D)
p. 367, 17 καθεῖναι: καὶ θῆναι Montepess (καθε . . . . . in marg D)
p. 371, 6 ἐπικεκυφότι recte Montepess (ἐπικεκωφότι in marg D)
p. 378, 11 φθορὰν: διαφορὰν Montepess (φθορὰν in marg D)
p. 383, 17 ἑαυτοῖς: ἑαυτοὺς Montepess (ἑαυτοῖς in marg D)
p. 390, 15 διανοίᾳ: lacunam reliquit Montepess (διανοία in marg D)
p. 394, 11 ἄπεπτον: post ἄ- lacunam reliquit Montepess (ἄπρεπον in marg D, sequitur crux parva et ἄπεπτον)
p. 394, 21 παρὰ: περὶ Montepess (παρὰ in marg D)
p. 404, 20 τὸ ζητούμενον· μεῖζον γὰρ τοῦ εὑρεῖν τὸ: τῶ Montepess φυλακή, φησί in marg D [incertum])
p. 421, 12 τε καὶ ἰώδει: ται (sic) καὶ τὸ δει (sic) Montepess (τε καὶ γνώμη in marg D)
p. 422, 7 προλήψεως: προσλήψεως Montepess (προλήψεως in marg D)
p. 430, 4 τὴν πάροδον: τὰ παρόδου Montepess (τὴν π . . . . in marg D)

iam comparet correctiones ad pp. 371, 6; 394, 11 (ἄπρεπον); p. 421, 12 coniecturas falsas esse Ducaei, correctionem autem ad p. 390, 15 lectionem veram a Ducaeo vix coniectura adeptam. de reliquis correctionibus non constat, utrum lectiones e libro aliquo haustae an coniecturae Ducaei sint. difficile non fuerit fusius disserere de correctoribus codicis Montepessulani, sed haec erat cura praecipua stabilire, quod codice Montepessulano usi sunt editores principes Gregorii Nysseni.

Ex eodem exemplari ac codex Montepessulanus descriptus est et codex Paris. gr. 589, chartaceus, saec. Paris 589
XVI, in foliis sexaginta octo nihil nisi opus nostrum continens. quorum in primo exhibet idem fere orna-

mentum serpentinum ac codex Montepessulanus, deinde inscriptionem: τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἐξήγησις ἀκριβὴς εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν τοῦ σοφωτάτου σολομῶντος. tabellas lucis ope perfectas foliorum inde a primo usque ad quintum contulit M. Foley. inveniuntur numeri paginarum editionis Morellianae in foliis secundo tertio quarto. librarius codicis Parisini verba Gregorii aliqua omisit et spatium vacuum reliquit saepius ac collega, qui codicem Montepessulanum exaravit, nonnusquam iisdem locis eadem vel plura omisit ac librarius codicis Montepessulani, sicut:

p. 280, 3 verba καὶ πεῖσαι κατα- om, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 280, 5 verba τὰ ἀνέφικτα omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 280, 11 verba εἴη εἰ μὴ omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 280, 16 verbum ὀνομάζεται omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 281, 7 litteras -ακε- (in διάκενος) omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 281, 12-13 verba ὡς τὰ ἐν ψάμμῳ τῶν παίδων omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)
p. 284, 15 verba ἀναγκαίως ἢ τοιαύ- omisit, spatium vacuum reliquit cod Paris 589 (add man recentior)

Apographon codicis Taurinensis est et cod. Basileensis A. III. 11, chartaceus saec. XVI, quem descripsit H. Omont, Centralblatt für Bibliothekswesen III, 1886, 392. continet Gregorii Nysseni homilias In Ecclesiasten (ff. 1-135), deinde eiusdem In Canticum (ff. 136-311), in fine Theodori Prodromi commentarium Basil A. III. 11

In Psalmos (ff. 312-516). tabellas lucis ope perfectas foliorum inde a primo usque ad quintum excussi. invenitur in capite folii primi idem ornamentum serpentinum ac in codicibus Montepessulano et Parisino, sequitur: γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἐξήγησις εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν. lacunas et spatia vacua exhibet codex Basileensis in locis, ubi eadem omittunt codices Montepessulanus et Parisinus 589, saepe autem lacunas longiores, necnon in locis, ubi textum integrum habent illi, sicuti:

p. 280, 3 verba καὶ πεῖσαι κα- om, spat vacuum reliquit (cod) Basil(eensis)
p. 280, 5 verba τὰ ἀνέφικτα τῇ om, spat vacuum reliquit Basil
p. 280, 16 verba -κκλησιαστὴς ὀνομάζεται· τάχα δὲ οὐκ om, spat vacuum reliquit Basil
p. 280, 18 verba διὰ τούτου μάθωμεν ὅτι εἰς om, spat vacuum reliquit Basil
p. 281, 5 προ- (in προφορᾷ) om Basil
p. 281, 7 -κενος (in διάκενος) om Basil
p. 281, 12 verba -στία ὡς τὰ ἐν ψάμμῳ τῶν παίδων οἰκοδομήματα om, spat vacuum reliquit Basil.

Iam demonstravimus codices Vallicellianum Montepessulanum necnon fragmentum codici Taurinensi adglutinatum e codice Taurinensi fluxisse. eiusdem codicis apographa (vel apographorum apographa) videntur esse et reliqui libri, de quibus in hac parte praefationis egimus, non facile autem probari potest necessitudo, quae inter reliquos libros et codicem Taurinensem intercedit. periere enim, ut supra (p. 217) monuimus, folia duo codicis Taurinensis usque ad p. 291, 7-8; tabellae autem lucis ope perfectae librorum illorum recentioris aetatis, quae nobis in promptu erant, usque ad p. 291, 7-8 non perveniunt. nihilo minus codices Matritensem 3179,

Parisinum 1006, Escorialensem e codice Taurinensi derivavisse iam veri simile est. corruptelae enim nonnullae iis communes sunt cum codice Vallicelliano, quem apographon codicis Taurinensis esse supra probavimus:

p. 278, 16 μή: καὶ Vall Matr Paris 1006 Escor
p. 278, 21 post ὅμως add δὴ Matr Paris 1006 add διὰ Vall Escor
p. 281, 15 ὅταν: ὅτε Vall Matr Escor
p. 281, 15 τῆς: τις Vall Matr Escor
p. 281, 16 ante κορυφῆς add τῆς Vall Matr Escor.

codices Bononiensem, Parisinum 589, Basileensem autem e codice Taurinensi fluxisse probant spatia vacua iisdem in locis ubi, ut supra demonstravimus, exemplar, immo codex Taurinensis, legi non potuit a librario libri Montepessulani.

E codice Taurinensi ergo fluxerunt libri omnes, de quibus in hac parte praefationis nostrae egimus. utrum e codice Taurinensi ipso descripti sint omnes vel nonnulli an ex apographo uno vel pluribus, eruere vix operae pretium est. certe demonstrant spatia vacua relicta in nonnullis apographis codicis Taurinensis, ubi textum integrum vel integriorem exhibent alia apographa eiusdem codicis, locos in codice Taurinensi iam saeculo sexto decimo evanidos aut in margine codicis ipsius (qui nunc periit) aut in apographo (vel apographis) eius e codice simillimo expletos esse.

De catenis aliisque excerptis

De catenis In Ecclesiasten Gregorii fragmenta adservantibus fuse egerunt G. Karo et I. Lietzmann in Catenarum Graecarum Catalogo (Nachrichten von der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil.-

Hist. Kl., 1902, 310-312) necnon M. Faulhaber, Hohelied-, Proverbien- und Prediger-Catenen, Theologische Studien der Leo-Gesellschaft 4, Vindobonae, 1902, 138-166. catenarum tria genera distinguebat Faulhaber: catenam Procopii, catenam Polychronii, catenam Trium Patrum (Olympiodori catenam vel potius commentarium In Ecclesiasten praetermitto, quod ad Gregorii homilias edendas nihil commodi adfert).

Confecta est Catena Procopii (Cat. Proc.) saeculo Cat. Proc. sexto, excussi in codice unico Marciano Graeco 22, saec. XII membranaceo. descripserunt Karo-Lietzmann 303, 312 et Faulhaber 112, 143. adservat codex Marcianus nihil nisi fragmenta Catenae Procopianae (Faulhaber 144), e Gregorii homiliis In Ecclesiasten autem non plus novem fragmenta (ibidem 145). verba Gregorii nonnumquam verbotenus adfert, saepius autem decurtat aut suis verbis explicat, raro autem et suo Marte addit aliquid (vide ad p. 379, 1). nonnullis in locis menda exhibet sicut

p. 280, 1 ταῦτα om
p. 297, 15 συγκαλυφθήσεται: συλληφθήσεται
p. 303, 11 κόσμου: κοσμίου
p. 378, 9 συνέζευξε: συνέταξε
p. 378, 24 ἐτέχθην: ἐτέχθη, post καιρὸς p. 379, 1 add ἐν ᾗ ὥρα οὐ γινώσκει
p. 379, 1 τεθνήξομαι: τεθνήξεται
p. 425, 7-8 καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου: καὶ ἰσχύος καὶ δυνάμεως.

ex archetypo autem librorum Gregorii adhuc servatorum (infra pp. 267-270) non derivabat Cat. Proc., quod nonnullis in locis sola lectionem veram servat. ita p. 279, 21 βλέπει ante τὴν collocavit itaque clausulam rectam effecit (ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν), liber archetypus autem βλέπει perperam post πολιτείαν collocavit. p. 297, 20 τὰ πάλιν ἐν

recte praebet Cat. Proc., ubi per haplographiam aut τὰ aut ἐν omiserunt libri nostri. recta via ergo Cat. Proc. pendet de exemplari litteris uncialibus exarato ab archetypo nostro alieno.

Alia est catena a Polychronio quodam diacono saeculo sexto vel postea conscripta (Cat. Polychr.). quam multis in libris adhuc exstantem (Faulhaber 148-154) in codice Marciano graeco 21, saec. XI membranaceo, indagavi. Gregorium nostrum semel tantum nominat (scholium 13, fol. 83ʳ, cf. pp. 299, 24-303, 13), verba Gregorii autem saepius ac Cat. Proc. adfert, decurtat, explicat, pessumdat. textus Gregorii e libro aliquo classis alterius depromptus esse videtur, quod his locis probare liceat:

Cat. Polychr.

p. 296, 12-13 καθαρθεῖσα: καθαρισθεῖσα Cat. Polychr. EYP
p. 303, 13 διακοσμηθείσῃ: κοσμηθείσῃ Cat. Polychr. Y
p. 312, 15 ἐπ' ἴσης ἀγαθὸν: ἐλπὶς ἀγαθῶν Cat. Polychr. ἐλπὶς εἰς ἀγαθὸν EY
p. 351, 3 ὑπολειφθῆναι: ἐπιλειφθῆναι Cat. Polychr. EΛ
p. 356, 21 ἔφοδος: ὁδὸς Cat. Polychr. EΛP

rarius autem cum libris mixtae traditionis it Cat. Polychr. sicuti:

p. 295, 2 ἓν om Cat. Polychr. WGΘ
p. 302, 5 κατασπασθείσης: κατασπασθεῖσα Cat. Polychr. SGΘ
p. 375, 6 ἐλλιπὴς: ἐλπὶς Cat. Polychr. G.

cum e codice ab archetypo nostro alieno Gregoriana hauserit Cat. Proc., e libro classis alterius (vel mixtae traditionis) autem Cat. Polychr., recte non iudicasse videtur Faulhaber, qui Cat. Polychr. e Cat. Proc. excerptam esse duxit (p. 158 sqq.).

Cat. Tr. Patr.

Catena quae dicitur Trium Patrum (Cat. Tr. Patr.), quod praebet excerpta e Gregorio Nysseno, e Gregorio Theologo (immo e paraphrasi libri Ecclesiastae Gregorio

Thaumaturgo tributa), e Maximo Confessore, saeculo septimo vel postea orta est. testis praecipuus est codex Parisinus graecus 152, membr. saec. XII vel XIII, ff. 206-257. descripserunt Omont, Inventaire Sommaire, I, 18; Lietzmann, Catenen, 57, 64 sq.; Rahlfs, Verzeichnis, 202; Faulhaber, 140 sqq. tabellas lucis ope confectas excussi. auctores non nominantur, Gregorii homiliae raro adferuntur. quod eo molestius fert editor Gregorii homiliarum In Ecclesiasten, quod textu archetypo codicum adhuc adservatorum meliore usus esse videtur qui catenam conscripsit. sic p. 278, 8 lacunam (post προοίμιον) praebent libri omnes, ubi textum integrum legisse videtur Cat. Tr. Patr. (vide ad locum). alibi Gregorii dicta suis verbis explicare et decurtare solet, raro autem a vera lectione discrepat, sicuti

p. 294, 10 ὄντων: ὁρατῶν
p. 295, 1 τὰ: τὰ παρόντα
p. 310, 15 κλάσει: κολάσει.
p. 310, 11-12 cum libris classis primae ire videtur, ubi verba καὶ βρασμὸς ὅλου τοῦ σώματος post πνεύματος (11) collocavit Cat. Tr. Patr., om W (in marg. add.), falso ordine καὶ ὅλου τοῦ σώματος βρασμὸς exaravit S. p. 311, 5 autem cum GΘ it εἴσω pro ἐντὸς exarans.

Vat. 1694

Aliam catenam falso pro textu integro habuit Faulhaber (p. 146). continet enim codex Vaticanus graecus 1694 (olim Lollini, cf. supra p. 213; necnon Mélanges d'Archéologie et d'Histoire IX, 1889, p. 32), membranaceus, catenam In Ecclesiasten (ff. 1-70), deinde etymologica quaedam (ff. 71-75), denique in folio 75ᵛ subscriptionem librarii Michaelis (falso Manuelem nominaverunt Vogel et Gardthausen 275, ut benigne me admonuit vir doctissimus P. Canart) τοῦ Γαζῆ anni 1203 (cf. P. F. De' Cavalieri et I. Lietzmann, Specimina, ad tabellam 34; Karo et Lietzmann 312; Rahlfs 265). tabellas

lucis ope perfectas inde a primo folio usque ad sextum (rectum) contuli. incipit catena: ἀρχὴ συν (sic) θεῷ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ, mox praebet Eccl. I, 1—11, deinde ἑρμηνεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης, deinde textum homiliae primae usque ad p. 283, 19 (fol. 4^r λεγόμενα). quae sequuntur in folio quarto quinto sexto (recto) Gregoriana non sunt. mendis propriis scatet liber, quarum nonnullae cum codicibus mixtae recensionis eum coniungunt, sicut:

p. 279, 7 τῆς alt om Vat. GΘ
p. 280, 17 ἐπιγραφῆς: γραφῆς ταύτης ἀρχὴν Vat. γραφῆς GΘ
p. 282, 8 τὸ: τῶι Vat. τῷ G
p. 283, 11 χώραν post τοιούτων coll. Vat. P.

una autem cum asseclis codicis Taurinensis it p. 279, 7 καινῆς: νέας Vat. Vallicell. Ambros. Rosanb. Escor. ad textum constituendum nihil commodi affert codex Vaticanus 1694, neglegitur igitur in apparatu critico.

Catenarum reliquarum lectiones non omnes adtuli in apparatu critico, sed selegi, quae ad textum Gregorii constituendum prosunt aut ad memoriam textus traditi lucem adferunt aliquam.

Athen 2429 Hic liceat mihi de fragmento nimium brevi verba facere. est in folio 3^r codicis Atheniensis Bibliothecae Nationalis 2429, saec. XII vel XIII, qui ante annum 1914 monasterii S. Ioannis Praecursoris prope Serras siti fortasse fuerat. continet verba Gregorii inde a p. 291, 4 usque ad p. 291, 14, inscribitur autem τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν. brevius est fragmentum, quam ut necessitatem, qua cum reliquis coniungatur, stabilire possis. mendas autem sequentes praebet:

p. 291, 5 μετοικισθῇ: μετοικισθεῖ
p. 291, 6 γὰρ om
p. 291, 6-7 κατώρθωσε om

p. 291, 8 παρελθὸν: παρελθὼν
p. 291, 10 ante παρὰ add αὐτῇ
p. 291, 10 τὸ: τὸν?
p. 291, 14 λειπόμενα: ἑξῆς.

De codice archetypo

Cum textum Scripturae Sacrae homiliis inde a secunda usque ad octavam praefigant codices tantum mixtae recensionis (supra pp. 247-249), verba Ecclesiastae I, 1-11 in codice archetypo homiliae primae praemissa erant. inveniuntur enim homiliae primae praefixa in libris omnibus, quippe ubi adhuc adservatur initium operis nostri, i.e. in codicibus SEYGΘP eorumque asseclis. quorum codicum discrepantias omnes ab editione Rahlfsiana Veteris Testamenti hic subiunxi (variae lectiones codicis Θ non notantur, propterea quod evanuerunt):

Eccl. I, 2 Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης: ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής EYPv
Eccl. I, 5, 2 εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ: εἰς τὸν αἰῶνα P (cf. I, 4, 2; sscr. εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ)
Eccl. I, 5, 2 ἕλκει: ἕλκεται? S
Eccl. I, 6, 3 κυκλῶν: κυκλοῦν Y
Eccl. I, 9, 1 γενησόμενον: γενηθησόμενον Y
Eccl. I, 9, 2 καὶ τί . . . . . ποιηθησόμενον om P
Eccl. I, 10, 1 Ἰδὲ: ἰδοῦ SEYP (sscr. ἴδετε)
Eccl. I, 10, 2 ἤδη in ras E
Eccl. I, 10, 2 post γέγονε add ὑπὸ τὸν ἥλιον E (in ras, cf. Eccl. I, 9, 3)
Eccl. I, 10, 3 γενομένοις: γεγονόσιν G
Eccl. I, 10, 3 super γενομένοις sscr. γενησομένοις P
Eccl. I, 10, 3 ἀπὸ om EYP
Eccl. I, 11, 3 αὐτοῖς: αὐτῶν EGP αὐτῷ Y

Eccl. I, 11, 4 γενησομένων: γενομένων EYP (sscr. γενησομένων)
Eccl. I, 11, 4 τὴν ἐσχάτην: τὸ ἔσχατον P.

textum Ecclesiastae cunctis in libris homiliae primae praemissum in editionem nostram non recepimus, quod eum ab editore aliquo exeuntis antiquitatis, non a Gregorio ipso hic collocatum esse nobis iam persuasum est. nonnullis enim locis textus Ecclesiastae homiliae primae praefixus a textu a Gregorio ipso in textu homiliae adhibito differt, ut ex exemplis hic subiunctis comparebit. (in lemmate adfertur textus Ecclesiastae a Gregorio ipso in homilia prima adhibitus, post lemma autem textus Ecclesiastae homiliae primae in libris praefixus. variae lectiones si in lemmate adferuntur, ad textum Ecclesiastae in homilia prima ipsa adhibitum pertinent.)

Eccl. I, 2 Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής, τὰ πάντα ματαιότης Greg. p. 281, 3-4: ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης SG ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής EYP
Eccl. I, 3, 2 verba ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ om Greg pp. 285, 13-14 (exhibent SE² in marg GP) atque p. 291, 2-3: exhibent ante homiliam primam SEYGP
Eccl. I, 10, 3 γεγονόσιν Greg p. 297, 10: γενομένοις SEYP
Eccl. I, 10, 3 ἀπὸ Greg p. 297, 11: om EYP
Eccl. I, 11, 3 αὐτῶν Greg p. 297, 18: αὐτοῖς P αὐτῷ Y
Eccl. I, 11, 4 γενομένων Greg p. 297, 21: γενησομένων SG.

descripti ergo sunt omnes codices nostri e libro unico exeuntis antiquitatis, in quo versus Veteris Testamenti Eccl. I, 1-11 ab editore aliquo homiliae primae praefixi erant.

Libros nostros ex archetypo communi fluxisse probatur et litteris vel verbis omissis sicut:

p. 289, 12 προσιόντων: προσόντων libri
p. 295, 9 σεαυτὸν: ἑαυτὸν libri
p. 310, 10 ὅς: ὃ libri
p. 313, 8 ῥέποντι: ῥέοντι libri
p. 323, 9 Νουμιδικοῖς: νουμιδίαις W νουμιδοῖς S νουμηδείαις E (-ηδείαις e corr) νουμηδεῖς G νουμηδείοις ΘP om Λ
p. 328, 3 ἀμπελώνων: ἀμπέλων libri
p. 377, 1 μετρουμένου: μέτρου libri

alibi autem menda erant in codice archetypo sicuti:

p. 291, 1 λέγων: λέγομεν SE (-ωμεν) YGΘP
p. 325, 3 πλακῶν: πλαγίων libri
p. 342, 11 τί: ἀντὶ τίνος WSEGΘ ἀντὶ τίνων ΛP
p. 345, 6 post προδείκνυσιν add ἵν WSEP add ἵνα GΘ add ἥν Λ (in ἵν corr Λ²)
p. 346, 4 χρεώστην: χρήστην WSGΘ χριστὸν ΕΛP
p. 396, 1 συνειλοχότι: συνειληχότι libri
p. 410, 20 γνῶσιν: ἕνωσιν libri.

nonnullis locis etiam lacunas longiores exhibebat codex archetypus. p. 277, 8 lacunam statuimus, quam verbis εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν ἐπιθυμίαν ἡμᾶς εἰσηγήσαντο explere tentavimus. p. 320, 18 post δι' ἀλλήλων lacunam statuit Jaeger et p. 432, 12 post ὑψικάρηνοι editor. cum autem p. 349, 11 verba τῆς τραχείας (in τῆς χειᾶς vel τῆς ῥαχίας etc. in libris mss. corrupta) falso ante τὸν ὄφιν ἀνελκυσθῆναι anteposita sint, id est undeviginti litteris, p. 277, 8 autem, si placet emendatio nostra, omissae sint litterae triginta octo, iam veri simile est lineas singulas in codice archetypo litterarum undeviginti fuisse. litteris uncialibus exaratus erat codex hyparchetypus classis primae (supra p. 205), certe ergo codex noster archetypus litteris uncialibus saeculo quinto vel sexto exaratus erat, fortasse binis vel pluribus columnis, cum non plus undeviginti litteras complecteretur linea singula.

De editionibus impressis

Typis homiliae Gregorii In Ecclesiasten primum in lucem prolatae sunt a Gentiano Herveto Latinitate donatae Parisiis apud S. Nivellium anno domini 1573, ut docet cod. Rosanboensis f. 3: „Latina hęc translatio edita est a Nivellio anno domini 1573." iam supra (p. 252) demonstravimus textum graecum, e quo fluxit Herveti versio latina, e codice Ambrosiano B 151 sup. descriptum esse.

Textus graecus, adiuncta Herveti versione correcta, primum typis divulgatus est Parisiis ex officina Claudii Morelli, typothetae regii, anno 1615. editio princeps anno 1638 iterum impressa est apud Aegidium Morellum. editionem iteratam ad verbum paene repetivit textus Migneii. editiones Aegidii Morelli („editionem Morellianam") necnon Migneii excussimus, editiones Nivellii et Claudii Morelli nancisci non potuimus.

De fontibus manuscriptis editionis Morellianae nobis diu ac intento studio conquirentibus non contigit, ut certa fieret fides. inveniuntur in appendice editionis Morellianae (vol. III, pp. 20-23) necnon in editione Migneii (vol. XLIV 1381-1390) adnotationes criticae Frontonis Ducaei, ubi de codicibus a se adhibitis loquitur. quorum unus erat liber Federici Morelli, regii professoris, (Ducaei compendium: M), alter autem bibliothecae regiae (Ducaei siglum: R). semel modum (ad 654 D Migneii) mentionem fecit „regii codicis Medicaei." codex Federici Morelli (Morell) fortasse idem est ac codex Montepessulanus 122, de quo supra (pp. 256 sqq.) egimus. inveniuntur enim menda omnia paene, quae codici Morelli tribuit Ducaeus, etiam in codice Montepessulano, sicut:

p. 288, 18 ἀθλήσεως: ἀθλίσεως Morell Montepess
p. 290, 21 περικτυπούντων: ἐκτυπούντων Morell Montepess
p. 306, 2 ἀναξιόπιστον: ἀξιόπιστον Morell Montepess

p. 321, 3 Νουμιδίας: νουμηνείας Morell νουμηνίας Montepess
p. 322, 9 ἐγκροτούμενον: ἐκκροτούμενον Morell Montepess
p. 326, 12 ἐξασκῶν: ἐξαστικῶν Morell Montepess
p. 350, 3 κακῷ: καινῶ Morell Montepess
p. 365, 15 συναπεσβέσθη: ἐναπεσβέσθη Morell Montepess
p. 375, 11 τὸ ὑπερβάλλειν: τοῦ λαλεῖν Morell Montepess
p. 382, 17 παρασπείροντος: παρασπείραντος Morell Montepess
p. 409, 17 ὑμῶν: ἡμῶν Morell Montepess.

sed uno loco (p. 286, 13) pro vera lectione τῆς προσθήκης Ducaeus in editione Morelliana mendam τῆς προθεῖναι (quam in τὸ προθεῖναι pessumdedit Migneius) profert e codice Morelli, ubi τῆς προσθῆναι (sic) praebet codex Montepessulanus.

Cum ergo dubium sit an idem sit codex Morelli ac codex Montepessulanus, iam reliquum testimonium Ducaei de codice Morelli adiendum est. codicem enim illum Morelli adhibet Ducaeus in iis tantum operibus Gregorii edendis, quae continet codex Montepessulanus, excepta sola Oratione Catechetica, quae deest nunc in codice Montepessulano, cum periit magna pars codicis olim ingentis (supra p. 256). lectiones codicis Morelli excussi in Oratione in XL Martyres atque in Oratione in Diem Natalem, ubi lectiones codicis Morelli crebro affert Ducaeus et praesto mihi erant tabellae codicis Montepessulani lucis ope perfectae. decem in locis congruunt lectiones codicum Morelli et Montepessulani, quas hic adferre supervacaneum duxi. tribus autem in locis discrepat lectio a Ducaeo codici Morelli tributa a lectione, quae invenitur in codice Montepessulano. PG XLVI 756 A λόγου παντὸς praebebat codex Morelli secundum Ducaeum, παντὸς λόγου autem habet codex Montepessulanus. PG XLVI 768 C verbum ὡσεὶ (ante

δημοσίοις) omisit codex Morelli, sed adhuc plane videtur in codice Montepessulano. denique PG XLVI 1131 B pro ἣν τῇ τῶν 'Αιγυπτίων λέγω κακίᾳ in codice Morelli legit Ducaeus ἐπὶ δὲ 'Αιγυπτίων λέγω κακῶν, in codice autem Montepessulano ἐπὶ τῶν αἰγυπτίων λέγω κακῶν invenimus. discrepantiae lectionum fortasse negligentiae Ducaei vel typothetae tribuendae sunt, praesertim cum (excepto tantum PG XLVI 768 C) non ad crucem ipsam locorum difficilium sed ad nugas spectent. sed incerta manet res.

Codex regius, cuius lectiones saepe adfert Ducaeus in adnotationibus, hodie in bibliotheca Parisina, ni fallor, non extat. certe idem non est ac codices Parisini graeci 584 A, 589, 1006 aut codex Coislinianus 58 (= E), quippe qui in bibliothecam regiam post mortem Ducaei pervenerunt. codex Parisinus graecus 1002 (= P) inde ab anno 1599 in bibliotheca regia adservatus est, sed p. 375, 11 recte ὑπερβάλλειν praebet, ubi secundum Ducaeum falso λίαν exaravit librarius codicis regii.

„codex regius Medicaeus" autem, quem semel (ad 653 D Migneii) citat Ducaeus, idem esse videtur ac P. lectio Νουμηδείας enim (pro Νουμιδίας, p. 321, 3) invenitur in P.

Restant quae de codice Theodori Canteri Ultraiectensis (1540-1617) inveniuntur in editione Hoescheliana (1593) operum selectorum Gregorii: „codex orationum S. Greg. Nysseni, satis magnus in bibliotheca nobilis et cl. v. D. Theodori Canteri" (PG XLIV 44 A) necnon in praefatione ad editionem Morellianam: „Misit enim ad nos ingentem codicem Antuerpia R. P. Andreas Schottus, qui libros sive homilias Nysseni amplius triginta complectitur, sumptibus clar. viri Theodori Canteri Ultrajectensis senatoris olim exscriptas etc." (ibidem, 53 B). cum ingens fuerit codex Montepessulanus et hactenus vestigia editionis typis impressae adservet (supra p. 257), iam oritur quaestio, num idem sit ac

codex Canteri. non ita est, ut e lectionibus codicis Canteri ad Orationem de XL Martyribus a Ducaeo in medium prolatis (PG XLVI 1213 sqq.) mihi persuasi. nec idem erat codex Morelli ac codex Canteri. non raro enim lectiones discrepantes codicum Morelli et Canteri profert Ducaeus, e.g. ad Orationes de Pauperibus Amandis (ibidem, 1199-1202), de Sancto Baptismate (1203 sq.), de Resurrectione (1205 sqq.), etc.

Iam colligimus perisse codicem Canteri necnon regium codicem a Ducaeo olim adhibitos, codicem P autem semel tantum adtulisse Ducaeum. codicis Morelli autem a Ducaeo saepe in consilium vocati fortasse superstes est codex Montepessulanus 122, sed incerta est res. codicem Montepessulanum autem saeculo decimo septimo adhibitum esse, cum prelo mandarentur homiliae In Ecclesiasten, nemo est qui negabit, praesertim cum numeros quaternionum paginarumque editionis principis (supra p. 257) necnon correctiones coniecturasve Ducaei (supra p. 258 sq.) in margine inveniantur.

Ex editione Morelliana descriptum esse codicem Urbinatem gr. 12, chartaceum, a Josepho Cretensi saec. XVII iussu Federici ducis de Montefeltro exaratum (vide Werner Jaeger in praefatione ad Contra Eunomium ed. 2, vol. II, p. LX et ad De Professione Christiana p. 124) didici a R. P. McDonough in praefatione ad In Inscriptiones Psalmorum et H. Langerbeck in praefatione ad In Canticum. codicem descripsit C. Stornajolo, Codices Urbinates Graeci, Romae, 1895, p. 19. homilias In Ecclesiasten exhibent ff. 238-301, quae sic inscribuntur: τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου νύσσης ἐξήγησις ἀκριβῆς (sic) εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν τοῦ σολομῶντος. tabellas lucis ope perfectas inde a 238^{v} usque ad 247^{r} contulit M. Foley, descriptae videntur ex editione Morelliana et homiliae In Ecclesiasten. inveniuntur enim in codice Urbinate mendae omnes editionis Morellianae, ut mihi ff. Urbinas 12

inde a 239^{r} usque ad 240^{r} perlustranti persuasum est. sed et mendas suas addidit codex Urbinas, sicuti

p. 278, 11 κατορθοῦται: κατορθοῦσαι
p. 280, 11 ὁ om
p. 280, 16 post ἄρα add τε
p. 281, 11 τινα: τινος
p. 281, 14 ἡ pr: ὁ
p. 281, 20 μετιὼν: προτιὼν
p. 282, 12 εἰ: εἰς
p. 282, 19 ἐστὶ: ἐπὶ
p. 283, 9 μάταιον: ματαιότητα
p. 284, 14 κατηγορεῖται: κατηγορῆται
p. 284, 16 ἐρεῖ: ἐρῇ

Reliquum est, ut gratias agam maximas viris, qui mihi homilias In Ecclesiasten edituro auxilium tulerunt. tabellas lucis ope perfectas codicum omnium semel atque iterum inspexi, sed codices paene omnes fide ac diligentia maxima ab aliis collati erant, antequam opus meum adgressus sum. nomina virorum, qui munere illo difficili ingratoque functi sunt, iam cum libros singulos recensui commemoravi, hic autem recordari grato animo, quantum iis debeat editor, liceat. tabellas lucis ope perfectas collegerat conferrique iusserat vir doctissimus Werner Jaeger, qui me tironem in artem criticam olim introduxit, laboribus meis inde ab initio semper favit, procrastinantem propellebat, paene desperanten confirmabat, titubantem consilio benigno atque docto in viam rectam retrahebat. quantum Jaegero debeat textus Gregorii hic editus docebit, spero, mantissa critica. quantum autem illi debeat editor verbis exprimi vix potest. et alii viri auxilium tulerunt, quibus gratiam dico maximas, imprimis viro nobili Marchioni de Rosanbo, qui omni ope annisus est, ut codicis sui microfilmo q. d. uti possim; deinde viro doctissimo S. Kougeas, qui codicem Atheniensem 2410 meum in usum maxima

cum fide descripsit; praefectis bibliothecarum Taurinensis et Monacensis, qui de codicibus ibi adservatis mihi roganti scripserunt; viro doctissimo Johanni Callahan, Gregorii homilias De Oratione Dominica edituro, qui e libris operis illius lucem praeclaram attulit editioni nostrae (cf. ad p. 349, 10); collegis in Universitate Michiganensi humanissimis F. Copley et H. C. Youtie, quorum unus Latinitatem partis praefationis emendavit, alter autem locos Gregorii nonnullos perdifficiles mecum pertractavit; denique fratri meo carissimo Henrico G. Alexandro, qui bibliothecam Musei Britannici saepius a me rogatus adiit. gratias sinceras ago et Instituto Studiorum Classicorum in Universitate Harvardiana necnon Scholae Studiorum Superiorum Rackhamianae („Rackham Fund") in Universitate Michiganensi, quae stipibus munificis facultatem otiumque horum studiorum mihi fecerunt.

Dabam in Universitate Michiganensi
In Urbe Ann Arbor
In Civitate Michiganensi.

PAULUS ALEXANDER

Typis impressa erat praefatio et textus, cum a.d. XIV Kal. Nov. 1961 v. cl. Werner Jaeger morte nobis ereptus est. iam supra recordatus eram, quantam partem ille vir summi ingenii habuisset in hac editione homiliarum In Ecclesiasten instituenda propellenda perficienda. addo quod ter plagulas legit et in hoc negotio laborioso atque immenso mendas omnis generis correxit textumque multis locis feliciter emendavit. ego autem Jaegeri morte consilio eius sagace et patrio orbatus sic agere conatus sum, ut editio mea tanto labore viri illius praecellentis digna et ingenio eius monumento esset. de vita morteque enim sapientis, qualis erat Werner Jaeger, ait Gregorius noster (p. 365 infra): τοῦ . . . σοφοῦ ἡ ζωὴ διαιωνίζει διὰ τῆς μνήμης. P. A.

CONSPECTUS SIGLORUM

(In Ecclesiasten)

W codex Vaticanus graecus 448 membranaceus saec. IX-X

S codex Vaticanus graecus 1907 membranaceus saec. XII-XIII

E codex Parisinus Coislinianus 58 membranaceus saec. X

Λ codex Londinensis Mus. Brit. Old Royal 16. D. I. saec. XII

Y codex Vaticanus graecus 1802 membranaceus saec. XII-XIII

G codex Venetus Marcianus App. 73 membranaceus saec. XII?

Θ codex Atheniensis Bibl. Nat. 448 membranaceus saec. XI-XII?

P codex Parisinus graecus 1002 chartaceus saec. XIV

v textus vulgatus editionis Parisinae anni 1638 et Mignei

Cat Proc Catena Procopii (saec. VI), teste codice Marciano graeco 22 (saec. XI?)

Cat Polychr Catena Polychronii (saec. VI), teste codice Veneto Marciano graeco 21 (saec. X-XI)

Cat Tr Patr Catena Trium Patrum, i.e. Gregorii Theologi (potius: Thaumaturgi), Gregorii Nysseni, Maximi Confessoris (saec. VII?), teste codice Parisino graeco 152 (saec. XIII)

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ ΟΜΙΛΙΑ Α′

Πρόκειται ἡμῖν ὁ Ἐκκλησιαστὴς εἰς ἐξήγησιν ἴσον ἔχων τῷ μεγέθει τῆς ὠφελείας τὸν πόνον τῆς θεωρίας. τῶν γὰρ παροιμιακῶν νοημάτων ἤδη προγυμνασάντων τὸν νοῦν, ὧν οἱ σκοτεινοὶ λόγοι καὶ αἱ σοφαὶ ῥήσεις καὶ τὰ αἰνίγματα καὶ αἱ ποικίλαι τῶν λόγων στροφαί, καθὼς περιέχει τὸ τοῦ βιβλίου ἐκείνου προοίμιον, . . . τότε τοῖς πρὸς τὰ τελειότερα τῶν μαθημάτων αὐξηθεῖσιν ἐπὶ ταύτην τὴν γραφὴν τὴν ὑψηλὴν

6-8 Prov 1,6

TITULUS : τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία πρώτη S (periitW) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης (-σ- alt eras?) ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν E (ὁμιλία ᾱ in marg, periit Λ) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν Y (ὁμιλία α′ om) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία πρώτη G γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν Θ (evanuit fere titulus necnon 3-6, ὁμιλία α′ om) τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσης ἑρμηνεία εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν P (ὁμιλία α′ om) τοῦ ἐν ἁγίοις γρηγορίου νύσσης ἐξήγησις ἀκριβὴς εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν τοῦ σαλομῶντος v ὁ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν λόγος Doctrina Patrum p 298 (Diekamp, sed locus citatus in textu Gregorii non invenitur cf test ad p. 335, 6) εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν Sudae Lexicon I 542 (Adler) ἑρμηνεία τοῦ Νύσσης εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν (catalogus anni 1204 bibliothecae Patmiacae, ed Diehl Byzantinische Zeitschrift I (1892) 520. post titulum Eccl 1, 1-11 exhibent SEYGΘP v quae an hic collocaverit Gregorius dubium est (cf praef p 268)

SEYGΘPv 6 αἱ sscr E 7 ἀναστροφαί EYGΘPv cf Prov. I 3 8 lacunam post προοίμιον statui quae ex In Cant I p 22, 8 sq (vol VI Jaeger) necnon e Cat Tr Patr (προγυμνάσας ἤδη σαλομῶν πρὸς πόθον πνευματικὸν διὰ τῶν παροιμιακῶν νοημάτων τὸν ἡμέτερον νοῦν καὶ τῇ ἠθικῇ φιλοσοφίᾳ πρὸς τοῦτον παιδαγωγήσας ἡμᾶς εἰσαγωγικῶς) sic fere supplenda est: εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν ἐπιθυμίαν ἡμᾶς εἰσηγήσαντο 9 αὐξηθεῖσιν e corr S

ὄντως καὶ θεόπνευστον ἡ ἄνοδος γίνεται. εἰ οὖν ἡ παροιμιακὴ μελέτη ἡ πρὸς ταῦτα ἡμᾶς ἑτοιμάζουσα τὰ μαθήματα οὕτως ἐπίπονός τίς ἐστι καὶ δυσθεώρητος, πόσον χρὴ πόνον αὐτοῖς ἐνορᾶν τοῖς ὑψηλοῖς τούτοις νοήμασι τοῖς νῦν προκειμένοις εἰς θεωρίαν ἡμῖν; ὥσπερ γὰρ οἱ ἐν παιδοτρίβου τὴν παλαιστρικὴν ἐκπονήσαντες πρὸς μείζονας ἱδρῶτας καὶ πόνους ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς γυμνικοῖς ἀποδύονται, οὕτω μοι δοκεῖ μελέτη τις εἶναι ἡ παροιμιώδης διδασκαλία, πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἀγῶνας παιδοτριβοῦσα τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ προμαλάσσουσα. εἰ οὖν ἡ μελέτη μετὰ τοσούτων ἱδρώτων κατορθοῦται καὶ πόνων, τί χρὴ περὶ αὐτῶν τῶν ἀγώνων λογίσασθαι; ἦ που πᾶσάν τις ὑπερβολὴν ἐννοήσας οὐκ ἂν παραστήσειε κατ' ἀξίαν τῷ λόγῳ, πόσους ὑποδείκνυσι πόνους τὸ τῆς γραφῆς ταύτης στάδιον τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὴν τῶν νοημάτων ἀσφάλειαν διὰ τῆς ἀθλητικῆς ἐμπειρίας, ὡς μὴ ἐν πτώματι δεῖξαι τὸν λόγον, ἀλλ' ἐν πάσῃ νοήματος συμπλοκῇ ὄρθιον διασῶσαι διὰ τῆς ἀληθείας τὸν νοῦν. πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τῶν δεσποτικῶν παραγγελμάτων ἐστὶ τὸ δεῖν ἐρευνᾶν τὰς γραφάς, ἀνάγκη πᾶσα, κἂν κατόπιν τῆς ἀληθείας ὁ ἡμέτερος εὑρεθῇ νοῦς τοῦ μεγέθους τῶν νοημάτων οὐκ ἐφικνούμενος, ὅμως τὸ μὴ δοκεῖν παρορᾶν τὴν ἐντολὴν τοῦ κυρίου διὰ τῆς κατὰ δύναμιν περὶ τὸν λόγον σπουδῆς κατορθῶσαι. οὐκοῦν ἐρευνήσωμεν τὴν προκειμένην

19 Ioh 5, 39

SEYGΘPv 1 οὕτως v παροιμιακή: παροιμία καὶ ἡ Yv 2 παθήματα? (π- in ras) Y 3 τίς om EP 5 ἡμῖν ante εἰς θεωρίαν coll P γὰρ om P ἐν: ἐμ? Y (corr) ἐκ Θ τὴν om EYΘPv 6 ἐμπονήσαντες P ἱδρῶτας: ἀγῶνας P 7 γυμναστικοῖς P 10 μετά: μὲν Θ 11 καὶ πόνων post ἱδρώτων 10 coll Θ 12 ἦ που: ὅπου ΘP εἰ που G ἤτοι v πᾶσάν: ποίαν v 13 τῶν λόγων G ὑποδεικνύοι? G 14 τοῖς sscr Θ 15 τῶν: τῷ Y (corr man recentior) νοητῶν EYPv ἀσάφειαν S ἀθλητικῆς: ἀληθείας P 16 ἐν: ἐμ P τὸν λόγον om P ἐν: ἐμ P πάσῃ: πᾶσι GΘ(?) 17 διὰ om Θ 18 post ἐπειδὴ add ἓν SG 19 δεῖν ἐρευνᾶν: διερευνᾶν G ante κατόπιν add πολὺ SG 20 εὑρεθῇ post ἀληθείας coll P ἐρευνηθῇ v 21 post ὅμως add διὰ Yv τὸ: τῷ SΘ? 22 τῆς: τὴν Θ om P 23 σπουδὴν Θ κατορθώσομεν SG ἐρευνήσομεν Θ 23-p 279, 1 verba τὴν ... γὰρ perierunt Θ

γραφὴν ὡς δυνάμεθα. πάντως γὰρ ὁ τοῦ ἐρευνᾶν τὴν ἐντολὴν δεδωκὼς καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ τοῦτο δύναμιν δώσει, καθὼς γέγραπται ὅτι Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ.

Καὶ πρῶτόν γε ἡμῖν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου προτεθήτω εἰς θεωρίαν. κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν Μωϋσῆς καὶ ὁ νόμος ἀναγινώσκεται, οἱ προφῆται, ἡ ψαλμῳδία, ἡ ἱστορία πᾶσα καὶ εἴ τι τῆς ἀρχαίας τε καὶ τῆς καινῆς διαθήκης ἐστί, πάντα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν καταγγέλλεται. πῶς οὖν τοῦτο μόνον κατ' ἐξαίρετον τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ καλλωπίζεται; τί
620 M. οὖν ἐστιν ὃ περὶ τούτων ἡμεῖς ὑπειλήφαμεν; ὅτι ταῖς μὲν ἄλλαις πάσαις γραφαῖς, ἱστορίαις τε καὶ προφητείαις, καὶ πρὸς ἄλλα τινὰ τῶν μὴ πάνυ τῇ ἐκκλησίᾳ χρησίμων ὁ σκοπὸς βλέπει. τί γὰρ μέλει τῇ ἐκκλησίᾳ τὰς τῶν πολέμων συμφορὰς δι' ἀκριβείας μαθεῖν ἢ τίνες ἐθνῶν ἄρχοντες καὶ πόλεων γεγόνασιν οἰκισταὶ καὶ τίνες τίνων ἄποικοι ἢ ποῖαι βασιλεῖαι κατὰ τὸν ἐφεξῆς χρόνον διαφανήσονται καὶ ὅσοι γάμοι καὶ παιδοποιΐαι δι' ἐπιμελείας ἐμνημονεύθησαν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅσα δι' ἑκάστης ἔστι διδαχθῆναι γραφῆς· τί ἂν τοσοῦτον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐσεβείας τῇ ἐκκλησίᾳ συναγωνίσαιτο; ἡ δὲ τοῦ βιβλίου τούτου διδασκαλία πρὸς μόνην βλέπει τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν,

3 Ps 67, 12 16 Dan 7, 17 sqq?

SEYGΘPv 1 γὰρ om P 2 καθώς: συνήθως Θ (glossa ad πάντως 1?) 3 γὰρ add ante ὅτι Θ ante δυνάμει add ἐν P 4 γε: μὲν Θ ἡμῖν om Θ verba ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου post θεωρίαν (5) coll P 5 εἰς θεωρίαν: τῇ θεωρίᾳ SG ante κατὰ add πῶς πάσης γραφῆς ἐν ἐκκλησίᾳ κηρυσσομένης κατ' ἐξαίρετον ἐπίκειται τῷ βιβλίῳ τούτῳ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἡ προσηγορία SG, quae, ut docet Jaeger, sunt vestigium capitulationis, cf De virg p 250,8 (vol VIII, 1 Jaeger), De hom opif capp 16, 17, 25 (Migne) πᾶσαν: τὴν Θ post μωυσῆς add καὶ ἀαρων P 6 ἡ alt om EYPv 7 τῆς prim om EYΘP v τῆς alt om GΘ 8 τοῦτο om Θ κατ': καὶ EYΘP v cf De prof Christ p 139, 14 (vol VIII, 1 Jaeger) 9 ἐκκησιαστοῦ Y (corr) 12 τινὰ τῶν: τεινόντων Θ 13 μέλλει SY τοσοῦτον add post τῇ ἐκκλησίᾳ S ante τῇ ἐκκλησίᾳ add G cf 20 πολεμίων G 14 post συμφορὰς add ἢ τὰ ἐν αὐτοῖς κατορθώματα SG 15 ἢ: καὶ Θ 16 διεφάνησαν Θ cf προφητείαις 11 et Dan 7, 17 sqq 18 ὅσα δι' om Y ὅσα διὰ τῆς Θ ὅσα v (δι' om) 19 τοσοῦτον om P 20 τῇ ἐκκλησίᾳ om Θ 21 βλέπει τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν Cat Proc: τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτείαν βλέπει SEYGΘPv cf praef p 263

δι᾽ ὧν ἄν τις τὸν ἐν ἀρετῇ κατορθώσειε βίον, ταῦτα ὑφηγουμένη. ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἐστὶ τὸ ὑπερθεῖναι τὸν νοῦν τῆς αἰσθήσεως καὶ πεῖσαι καταλιπόντα πᾶν ὅτιπέρ ἐστι μέγα τε καὶ λαμπρὸν ἐν τοῖς οὖσι φαινόμενον πρὸς τὰ ἀνέφικτα τῇ αἰσθητικῇ καταλήψει διὰ τῆς ψυχῆς ὑπερκύψαι κἀκείνων τὴν ἐπιθυμίαν λαβεῖν, ὧν οὐκ ἐφικνεῖται ἡ αἴσθησις. τάχα δὲ καὶ πρὸς τὸν καθηγεμόνα τῆς ἐκκλησίας ἡ ἐπιγραφὴ βλέπει. ὁ γὰρ ἀληθινὸς ἐκκλησιαστὴς ὁ τὰ ἐσκορπισμένα συνάγων εἰς ἓν πλήρωμα καὶ τοὺς πολλαχῇ κατὰ τὰς ποικίλας ἀπάτας πεπλανημένους εἰς ἕνα σύλλογον ἐκκλησιάζων τίς ἂν ἄλλος εἴη εἰ μὴ ὁ ἀληθινὸς βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Ναθαναήλ, ὅτι Σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ; εἰ οὖν τὰ ῥήματα ταῦτα τοῦ βασιλέως ἐστὶ τοῦ Ἰσραήλ, ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος καὶ θεοῦ υἱός ἐστι, καθὼς λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ἄρα ὁ αὐτὸς καὶ ἐκκλησιαστὴς ὀνομάζεται. τάχα δὲ οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος εἰς ταύτην τὴν διάνοιαν τὴν τῆς ἐπιγραφῆς ἀναφέρομεν σημασίαν, ἵνα διὰ τούτου μάθωμεν, ὅτι εἰς αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ εὐαγγελίου τὴν ἐκκλησίαν πηξάμενον ἡ τῶν ῥημάτων τούτων ἀναφέρεται δύναμις. Ῥήματα γάρ, φησίν, ἐκκλησιαστοῦ υἱοῦ Δαβίδ. οὕτω δὲ αὐτὸν καὶ

13-14 Ioh 1, 49 14-15 Eccl 1, 1 20 Eccl 1, 1

SEYGΘPv 1 τις ante κατορθώσειε coll EYP v ἐν ἀρετῇ: ἐνάρετον EYP v ταῦτα mirum, legi non potest in S sed habetur in apographo eius (cod Vat gr 1433), omittit Cat Proc 2 ὑπερθῆναι E (corr E²) 3 πεῖσαι: παῦσαι v καταλειπόντα G 6 ἀναλαβεῖν G 7 ἡγεμόνα P 9 συνάγων S Cat Proc: συναγαγὼν EYGΘP v πολλαχῇ E (litt -λλαχῇ in ras) 10 ἀπάτας om G 11 ἂν post ἄλλος coll G 12 εἶπε (sic) post Ναθαναὴλ coll GΘ (εἶπεν) ὅτι om GΘ 13 ὁ alt om ? Θ 14 ταῦτα τοῦ: αὐτοῦ Y (corr) τοῦ om Θ Cat Proc cf Eccl I, 1, 2 15 ἐστιν (sic) ante υἱὸς coll Θ 16 ὁ αὐτὸς καὶ: οὗτος καὶ S καὶ ὁ αὐτὸς Yv καὶ αὐτὸς Cat Proc (quae ἄρα post αὐτὸς coll) 17 εἰκότως G ἐπιγραφῆς: γραφῆς GΘ 18 ἀναφέρομεν: ὀνομάζομεν G φέρομεν P τούτου: τοῦτο v 19 τὸν om YP διὰ om P ante πηξάμενον add ἑαυτῷ SG 20 τούτων om SY Ῥήματα: ῥῆμα Θ 21 δὲ αὐτὸν om Θ Cat Proc

Ματθαῖος ἐν ἀρχαῖς τοῦ εὐαγγελίου κατονομάζει, υἱὸν Δαβὶδ λέγων τὸν κύριον.

Ματαιότης ματαιοτήτων, εἶπεν ὁ ἐκκλησιαστής, τὰ πάντα ματαιότης. μάταιον νοεῖται τὸ ἀνυπόστατον, ὃ ἐν μόνῃ τῇ τοῦ ῥήματος προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχει· πρᾶγμα δὲ ὑφεστὸς τῇ τοῦ ὀνόματος σημασίᾳ οὐ συνεμφαίνεται, ἀλλ᾽ ἔστι τις ψόφος ἀργὸς καὶ διάκενος, ἐν σχήματι λέξεώς τινος διὰ συλλαβῶν προφερόμενος, εἰκῇ προσπίπτων τῇ ἀκοῇ χωρὶς σημασίας, οἷα δὴ παίζοντές τινες ὀνοματοποιοῦσιν, ὧν τὸ σημαινόμενόν ἐστιν οὐδέν. ἓν μὲν οὖν τοῦτο εἶδος τῆς ματαιότητος. ἄλλη δὲ ματαιότης λέγεται τῶν κατά τινα σπουδὴν πρὸς οὐδένα σκοπὸν γινομένων ἡ ἀχρηστία, ὡς τὰ ἐν ψάμμῳ τῶν παίδων οἰκοδομήματα καὶ ἡ κατὰ τῶν ἄστρων τοξεία καὶ ἡ τῶν ἀνέμων θήρα καὶ ἡ πρὸς τὴν ἰδίαν σκιὰν τοῦ δρομέως ἅμιλλα, ὅταν φιλονεικῇ τῆς τοῦ σκιάσματος κορυφῆς ἐπιβῆναι καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐν τοῖς εἰκῇ γινομένοις εὑρίσκομεν, ἅπερ πάντα τῷ τῆς ματαιότητος ὑπάγεται ῥήματι. ἔστι δὲ πολλάκις κἀκεῖνο μάταιον ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγόμενον, ὅταν πρός τινα σκοπόν τις ὁρῶν καὶ
621 M. ὥς τι λυσιτελὲς τῷ προκειμένῳ κατὰ σπουδὴν μετιὼν ἕκαστα πράττῃ, εἶτά τινος ἐναντίου γεγενημένου εἰς ἀνόνητον περιέλθῃ ὁ πόνος, καὶ τότε τὸ ἐπὶ μηδενὶ κατορθώματι τὴν σπουδὴν

1 Matth 1, 1 3-4 Eccl 1, 2

SEYGΘPv 1 ταῖς ante ἀρχαῖς add P ἀρχῇ Θ 3 φησὶ post ματαιότης add S 3-4 τὰ πάντα ματαιότης om Θ 4 τὸ: πᾶν τὸ S (πᾶν fort postea add) GΘ 5 post δέ add τι S ὑφεστὼς SYGΘP 7 διάκονος Y (-ε- sscr) διάκαινος P 8 τῇ ἀκοῇ om G 9 οἷον ? Θ 10 οὖν om EY v δὴ P τοῦτο post εἶδος sscr Θ 13 τῶν ante ἐν coll EYP v παιδίων EYGP v incertum Θ 14 ἀστέρων G ἡ alt om Θ ἰδίαν om P 15 ὅτε EYP v φιλονεικεῖ EYP? τῆς: τις EYΘP v 16 κορυφῆς: τῆς κορυφῆς EYP v τὴν κορυφὴν Θ cf De beat IV, 1245 A (Migne) ἕτερον om P 17 γενομένοις Y v 18 ἐπάγεται P τῇ om Θ 19 καὶ om Θ 20 τι om P τῶν προκειμένων Y v τὸ προκειμένον GΘ (-κείμενον) 21 πράττη E (-τη in ras E²) γενομένου S γεγενημένου Y (-η e corr) περιέλθοι Θ 22 τὸ: τῷ SGΘP καὶ Y v

προχωρῆσαι τῷ ῥήματι τοῦ ματαίου διασημαίνεται. λέγει γὰρ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡ συνήθεια τὸ Μάτην ἐκοπίασα καὶ Μάτην ἐπήλπισα καὶ Ἐπὶ ματαίῳ τοὺς πολλοὺς ὑπέστην καμάτους. καὶ ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον διεξίωμεν, ἐφ' οἷς τὸ ὄνομα τῆς ματαιότητος κυρίως λέγεται, ἐν ὀλίγῳ τὴν ἔννοιαν τῆς φωνῆς ταύτης περιληψόμεθα. ματαιότης ἐστὶν ἢ ῥῆμα ἀδιανόητον ἢ πρᾶγμα ἀνόνητον ἢ βουλὴ ἀνυπόστατος ἢ σπουδὴ πέρας οὐκ ἔχουσα ἢ καθόλου τὸ ἐπὶ παντὶ λυσιτελοῦντι ἀνύπαρκτον.

Εἰ οὖν ἤδη νενόηται ἡμῖν τοῦ ματαίου ἡ ἔννοια, ἐξεταστέον ἂν εἴη, τί βούλεται ἡ ματαιότης τῶν ματαιοτήτων. τάχα δ' ἂν ἡμῖν γνωριμώτερον τὸ ζητούμενον νόημα γένοιτο, εἰ τὴν γραφικὴν συνήθειαν ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένων συνεξετάσαιμεν. ἡ τῶν ἀναγκαίων τε καὶ συμφερόντων πρᾶξις ἔργον παρὰ τῆς γραφῆς ὀνομάζεται, ἀλλὰ τὰ ὑπερβαίνοντα τῶν σπουδαζομένων, ὅσα εἰς αὐτὴν ὁρᾷ τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, ἔργον ἔργων λέγεται, καθὼς ἡ ἱστορία δηλοῖ, δεικνύντος, οἶμαι, τοῦ λόγου διά τινος ἀναλογίας ἡμῖν ἐκ τοῦ ἔργου τῶν ἔργων, τί τὸ ἐν τοῖς σπουδαζομένοις ἐστὶ προτιμότερον. ὃν γὰρ ἐπέχει λόγον πρὸς τὴν καθόλου ἀργίαν ἡ περὶ τὰ ἔργα σπουδή, τὸν αὐτὸν ἔχει λόγον πρὸς τὰ λοιπὰ ἔργα ἡ πρὸς τὰ ὑψηλότερα καὶ προτιμότερα τῶν σπουδαζομένων ἐνέργεια. οὕτως καὶ ἅγιόν τι παρὰ τῆς γραφῆς λέγεται· καὶ πάλιν

11 Eccl 1, 2   16-17 Num 4, 47   23-p 283, 1 Ex 26, 33

SEYGΘPv 1 spatium sex fere litt inter διασημαί- et -νεται vacuum reliquit, trium autem linearum inter -νεται et λέγει vacuum reliquit E   διασημαίνηται P   3 ἐπήλπισα: ἐπόνησα S   6 περιληψώμεθα EYG v   παραλήψομαι Θ   7 ἢ prim om G   8 τὸ: τῷ G   10 οὖν ἤδη: δὴ EYGΘP v   11 ἂν: ἀὴ Y   12 νόημα: ὄνομα S   γένηται P   13 κρίττω G   συνεξετάσομεν S   ἐξετάσωμεν G   συνεξετάσωμεν P   14 τε om Θ   16 ὅσα: εἰς ἃ Θ   τὴν sscr Θ²   ἔργον: ἔργα SEYGP v cf 18 et Num 4, 47   17 λέγεται ante ἔργων coll Θ   17-18 καθὼς . . . ἔργων om Θ   δεικνύντος: δηλοῦντος P   19 τοῖς om S   ἐστι om P   21 τὸν αὐτὸν: τοιοῦτον v   incertum Θ   τὰ λοιπὰ ἔργα: τὰ ἔργα τὰ λοιπὰ Θ   22 ὑψηλότερα: ὑψηλά τε SG   23 οὕτω v   τι: ὃ G om Θ   τῇ γραφῇ YΘP v

ἁγίων ἅγιον, ὡς ἴσῳ τῷ μέτρῳ τοῦ τε ἐξαγίστου τὸ ἅγιον ὑπερέχειν ἐν ἁγιότητι καὶ τούτου πάλιν τὸ τῶν ἁγίων ἅγιον, τὸ καθ' ὑπέρθεσιν ἐν ἁγιασμῷ θεωρούμενον. ἅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἐδιδάχθημεν λόγου τῆς γραφικῆς συνηθείας τῷ τοιούτῳ εἴδει τὴν ἐπίτασιν τοῦ ὑποκειμένου νοήματος σημαινούσης, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ματαιοτήτων ματαιότητος νοοῦντες οὐ σφαλησόμεθα. λέγει γὰρ οὐχ ἁπλῶς εἶναι μάταια τὰ ἐν τοῖς οὖσι φαινόμενα, ἀλλὰ καθ' ὑπέρθεσίν τινα τῆς κατὰ τὸ μάταιον σημασίας εἶναι τοιαῦτα, ὡς εἴ τις λέγοι τοῦ νεκροῦ νεκρότερον καὶ τοῦ ἀψύχου ἀψυχότερον. καίτοι ἡ συγκριτικὴ ἐπίτασις χώραν ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὅμως λέγεται τούτῳ τῷ ῥήματι πρὸς τὴν τῆς ὑπερβολῆς τοῦ δηλουμένου σαφήνειαν. ὥσπερ οὖν ἐστι τὰ ἔργα τῶν ἔργων καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων νοούμενα, δι' ὧν ἡ ὑπερθετικὴ πρὸς τὸ κρεῖττον ἔνδειξις ἑρμηνεύεται, οὕτω καὶ ἡ τῶν ματαιοτήτων ματαιότης τὸ ἀνυπέρθετον δείκνυσι τῆς ἐν τῷ ματαίῳ ὑπερβολῆς.

Καὶ μή τις ὑπολάβῃ κατηγορίαν εἶναι τῆς κτίσεως τὰ λεγόμενα. ἦ γὰρ ἂν εἰς τὸν πεποιηκότα τὰ πάντα διαβαίνοι τὸ ἔγκλημα, εἰ τοιούτων ἡμῖν δημιουργὸς ἀναφανείη ὁ συστησάμενος ἐξ οὐκ ὄντων τὰ πάντα, εἴ περ ματαιότης εἴη τὰ πάντα.

7-9 (λέγει . . . σημασίας) affert Greg Agrigentinus, In Eccl I, 761 B-C (Migne)

SEYGΘPv 1 ἅγιον ante ἁγίων coll YPv   1-2 ὡς . . . τῶν ἁγίων ἅγιον om Θ   1 ἴσου τοῦ μέτρου G   τε om G   ἐξαγίστου τὸ: ἐξ ἁγίου τοῦτο S   ἐξ ἁγίου τὸ EYP v   ἐξαγιαστοῦ τὸ G   correxi   2 ὑπερεχ P (sic) ὑπερέχων v   3 ἅπερ: ὥσπερ G ὅπερ YP v   οὖν om P   4 λόγου om P   συνηθείας: ἐννοίας Θ   5 ὑποκειμένου: τοιούτου P   6 τοῦτο: τούτῳ G   7 λέγεται ? P   8 τὰ om Y v   καθ' SP Greg Agrigentinus (PG XCVIII 761 C, vide supra 3): κατὰ EYGΘ v   9 ante τοιαῦτα add τὰ S   λέγει P   11 χώραν post τοιούτων coll P   ἐπὶ τῶν τοιούτων om Θ   14 δι' om EYΘP v   15 οὕτως SEGΘP   16 ἀνυπέρθετον: inter -ρ- et -τ- erasae sunt litterae duae, -λη- sscr E   18 μή τις: μηδεὶς EYGΘP v   ὑπολάβοι Y v   19 ἦ: εἰ in ras Y   ἢ EGΘ καὶ v   τὰ om YΘP v   διαβαίνει SΘP   20 εἰ in ἢ corr E²   τοιούτων: τούτων v   ἀναφανείει G (-ει in corr?)   21 ματαιότης: μάταια Θ   ματαιότητος v   εἴη: ὦσι Θ

ἀλλ' ἐπειδὴ διπλῆ μέν ἐστιν ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευή, ψυχῆς σώματι συνδραμούσης, μεμέρισται δὲ καταλλήλως **624 M.** ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων τὸ τῆς ζωῆς εἶδος· ἄλλη γὰρ ψυχῆς καὶ ἑτέρα σώματός ἐστι ζωή· ἡ μὲν γὰρ θνητὴ καὶ ἐπίκηρος, ἡ δὲ ἀπαθὴς καὶ ἀκήρατος, καὶ αὕτη μὲν εἰς τὸ παρὸν βλέπει μόνον, τῆς δὲ ὁ σκοπὸς εἰς τὸ διηνεκὲς παρατείνεται· ἐπεὶ οὖν πολλὴ διαφορὰ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀθάνατον καὶ τοῦ προσκαίρου πρὸς τὸ ἀΐδιον, πρὸς τοῦτο φέρει τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἡ φωνὴ τὸ μὴ δεῖν πρὸς τὴν αἰσθητὴν ταύτην βλέπειν ζωήν, ἥτις συγκρινομένη τῇ ὄντως ζωῇ ἀνύπαρκτός τις καὶ ἀνυπόστατός ἐστιν.

'Αλλ' οὐδὲν ἧττον εἴποι τις ἂν μὴ ἔξω τῆς τοῦ δημιουργοῦ κατηγορίας καὶ τοῦτον εἶναι τὸν λόγον, διότι παρ' αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὥστε εἰ ἡ διὰ σαρκὸς κατηγορεῖται ζωή, σαρκὸς δὲ ποιητὴς ὁ θεός, εἰς ἐκεῖνον <ἂν> ἀναγκαίως ἡ τοιαύτη μέμψις τὴν ἀναφορὰν ἔχοι. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐρεῖ πάντως ὁ μήπω τῆς σαρκὸς ἔξω γενόμενος μηδὲ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν διακύψας ζωήν. ἐπεὶ ὅ γε πεπαιδευμένος τὰ θεῖα μυστήρια οὐκ ἀγνοεῖ πάντως, ὅτι οἰκεία μὲν καὶ κατὰ φύσιν τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ὁμοιωμένη, ἡ δὲ αἰσθητικὴ ζωὴ ἡ διὰ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργείας διεξαγομένη ἐπὶ τούτῳ τῇ φύσει δέδοται, ἐφ' ᾧτε τὴν

SEYGΘPv 1 inter μέν et ἐστιν rasura duarum litt P 2 σώματος E (corr E^2) G 3 ἑκάτερον SΘ ἑκατέρων EP (post θεωρουμένων coll) ἑκατέρα G τὸ: καὶ v 4 ante ζωή add ἡ SG 5 ἐπίκαιρος Θ ante ἀκήρατος vestigia alterius α partim erasi Y 8 τοῦτο: τούτου P 9 ἡ ante τοῦ coll P ante τὸ add πρὸς G μὴ δεῖν: μηδὲν Θ 10-11 τῇ ὄντως ζωῇ: πρὸς τὴν ὄντως ζωὴν Y v 11 τις: τις ὡς ἀληθῶς SG τε P ἐστι ante καὶ coll SGP τις post ἀνυπόστατός add P 12 εἴπῃ P μή: οὐ G ἔξω om P 13 καὶ alt om SG 14 ὥστε: ὡς EYP v ὡς ὅτε Θ εἰ om S? ΘP fort in ras E κατηγορεῖται om S post ζωὴ add ματαιότης SG 15 <ἂν> ἀναγκαίως scripsit Jaeger: ἂν καὶ SG ἀν καιωσ E (-αγ- sscr E^2) ἀναγκαίως YGΘP v 16 ἔχει GP 17 μηδ' Θ 18 διακύψαι Y 19 καὶ om Θ 20 τοῖς . . . φύσιν om Y ἡ alt om P ὁμοιομένη G 21 ἡ alt om EY v 22 τούτῳ: τοῦτο Θ τῇ om v δίδοται? S ὧτε E (-τε in ras) ὢ GP v τὴν: διὰ τῆς G

τῶν φαινομένων γνῶσιν ὁδηγὸν γενέσθαι τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν τῶν ἀοράτων ἐπίγνωσιν, καθώς φησιν ἡ Σοφία ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως τὸν πάντων γενεσιουργὸν καθορᾶσθαι. ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἀβουλία οὐ τὸ διὰ τῶν φαινομένων θαυμαζόμενον εἶδεν ἀλλ' ὃ εἶδεν ἐθαύμασεν. ἐπεὶ οὖν πρόσκαιρός τε καὶ ὠκύμορος ἡ τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια, τοῦτο μανθάνομεν διὰ τῆς ὑψηλῆς ταύτης φωνῆς, ὅτι ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων βλέπει οὐδέν. ὁ δὲ διὰ τούτων πρὸς τὴν τοῦ ὄντος κατανόησιν ὁδηγούμενος καὶ διὰ τῶν παρατρεχόντων τὴν στάσιμον φύσιν κατανοήσας καὶ τοῦ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντος ἐν περινοίᾳ γενόμενος εἶδέ τε τὸ ὄντως ὂν ἀγαθὸν καὶ ὃ εἶδεν ἐκτήσατο· κτῆσις γάρ ἐστι τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἡ εἴδησις.

Τίς γὰρ περισσεία, φησί, τῷ ἀνθρώπῳ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον; τὴν ἐν τῷ σώματι ζωὴν προσηγόρευσε μόχθον ἐπὶ μηδενὶ κατορθώματι ἀκερδῶς σπουδαζόμενον. Τίς γάρ, φησί, περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ; τοῦτ' ἔστι, τί περιγίνεται τῇ ψυχῇ διὰ τοῦ βιωτικοῦ μόχθου τοῖς πρὸς τὸ φαινόμενον ζῶσιν; ἐν τίνι δὲ καὶ ἔστιν ἡ ζωή ἢ τί μένει τῶν φαινομένων

2-4 Sap 13, 5 12-13 Eccl 1, 3 15-16 Eccl 1, 3 18-p 287, 3 Eccl 1, 4-7 cum 1, 3 coniungit et ad vitam sensilem (p 284, 10) refert. secundum enim Gregorium demonstrant Eccl 1, 4-7 elementa (solem, terram, aquam), in (p 285, 18; 286, 14; 286, 23) quibus vitam degimus, eventu (ὅρος p 286, 16; στάσις p 286, 17; ἀκίνητος p 286, 19; ἀνήνυτος p 286, 19) carere semperque eadem esse (p 286, 6), sive moventur (ut sol vel aqua) sive immobilia sunt (ut terra). cf De hom opif XIII 163 A (Migne)

SEYGΘPv 1 γνῶσιν: γνώσεως G om P 3 καὶ om E (add E^2) Y cf Rahlfsii adnot ad Sap Sol 13, 5, 1 γενεσιουργὸν: δημιουργὸν G 4 τὸ: τὸν S fort recte 6 ante ὠκύμορος add ἐπίκηρος καὶ P 9 ὄντως E? (corr) GΘ καὶ om P 11 τε: καὶ EP ὂν om S ἀγαθὸν ante ὂν coll Θ 12 γάρ om S 13 γὰρ om G φησὶ ante περισσεία coll P v post ἀνθρώπω add ἐν παντὶ μόχθω αὐτοῦ SE^2 (in marg) GP v, falso cf p 291, 3 ᾧ: ὃ Θ μοχθεῖ (-εῖ e corr) E^2 14 post ἥλιον add μόχθον SEGΘP v, fort recte, sed duplex recensio (cf μόχθον ante ἐπὶ) esse vid τῷ om P ante ἐπὶ add τὸ P ζωὴ G 15 ἀκερδῶς: κέρδος Y v 16 περισσεία ante φησὶ coll Y v post ἀνθρώπῳ add ἐν παντὶ μόχθω ᾧ μοχθεῖ G add ἐν παντὶ μόχθω ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον Θ τί: τίς E 18 ἢ om EYP v

καλῶν ἐν ταὐτότητι; ἥλιος περιέρχεται τὸν ἴδιον δρόμον λάμπων ἀνὰ μέρος καὶ σκοτιζόμενος, φωτίζων τε τὸν ὑπερκείμενον ἡμῖν ἀέρα, ὅταν ὑπὲρ γῆς ἑαυτὸν δείξῃ, καὶ σκότος διὰ τῶν δυσμῶν ἐφελκόμενος. ἕστηκε δὲ ἡ γῆ καὶ μένει ἐν τῷ παγίῳ ἀκίνητος, καὶ τὸ ἑστὼς οὐ κινεῖται, καὶ οὐχ ἵσταται τὸ κινούμενον, πάντα δὲ διὰ τῶν αὐτῶν ἐν παντὶ τῷ χρονικῷ διαστήματι δείκνυται, κατ' οὐδὲν διὰ τῆς πρὸς τὸ καινότερον μεταβολῆς ἀλλασσόμενα. δοχεῖόν ἐστι τῶν πανταχόθεν συρρεόντων ὑδάτων ἡ θάλασσα, καὶ οὔτε
625 M. ἡ σύρροια λήγει οὔτε ἡ θάλασσα αὔξεται. τίς ὁ σκοπὸς τοῦ δρόμου τοῖς ὕδασιν ἀεὶ πληροῦσι τὸ μὴ πληρούμενον; ἐπὶ τίνι δὲ τὰς ἐπιρροὰς δέχεται τῶν ὑδάτων ἡ θάλασσα, ἀναυξὴς διὰ τῆς προσθήκης εἰς ἀεὶ διαμένουσα; ταῦτα λέγει, ἵνα ἐξ αὐτῶν τῶν στοιχείων, ἐν οἷς ἐστιν ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, προερμηνεύσῃ τῶν ἐν ἡμῖν σπουδαζομένων τὸ ἀνυπόστατον. εἰ γὰρ ὁ συντεταμένος οὗτος τοῦ ἡλίου δρόμος ὅρον οὐκ ἔχει οὔτε ἡ ἀνὰ μέρος φωτός τε καὶ σκότους διαδοχὴ στάσιν ἐκδέχεται ἥ τε γῆ καταδεδικασμένη τὴν στάσιν μένει ἐν τῷ παγίῳ ἀκίνητος, ἀνήνυτα δὲ μοχθοῦσιν οἱ ποταμοὶ τῇ ἀπλήστῳ φύσει τῆς θαλάσσης ἐνδαπανώμενοι, μάτην δὲ τὰς ἐπιρροὰς δέχεται τῶν ὑδάτων ἡ θάλασσα, εἰς οὐδὲν πλέον ὑπολαμβάνουσα τοῖς κόλποις τὸ διὰ παντὸς εἰσχεόμενον· εἰ ταῦτα ἐν τούτοις ἐστίν, ἐν τίσιν εἰκὸς τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, ὃ ἐν τούτοις τὴν ζωὴν ἔχει, καὶ τί ξενιζόμεθα, εἰ Γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται, καὶ οὐκ ἐπιλείπει

1 Eccl 1, 5-6   4 Eccl 1, 4, 2   8-13 Eccl 1, 7   25 Eccl 1, 4,1

SEYGΘPv 1 ὁ ante ἥλιος add P   2 τε om v   3 ἡμῶν EGΘP   5 ἑστὸς v   6 οὐκ Y   δὲ διὰ τῶν: δι 'EY v   δὲ δι' P cf p 399, 6-7   αὐτῶν e corr E   8 ἀλλασσόμενον YP v   9 πανταχοῦ P   ὑδάτων om P   11 μὴ om v   12 δὲ om P v   δέχεται ante τὰς ἐπιρροὰς coll EYP v   cf 21   ἀναύξις E (ex -ης corr) Θ   13 εἰς om SG   post ταῦτα add δὲ Θ   14 ante ἐν add τῶν SGΘ   16 συντεταγμένος v   17 μέρους ΘP   ante φωτὸς add τοῦ G   post στάσιν add οὐκ ἔχει ἣ P   20 δαπανώμενοι EYP v   21 ἐπιρροίας G   ἡ θάλασσα ante τῶν ὑδάτων coll P   23 τίσιν: τίνι G v   24 εἶναι post εἰκὸς 23 coll P

τὴν φύσιν οὗτος ὁ δρόμος, τῆς ἀεὶ ἐπεισιούσης γενεᾶς τῶν ἀνθρώπων τό τε προεισελθὸν ἐξωθούσης καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπεισιόντος ἐξωθουμένης;

Τί οὖν βοᾷ διὰ τούτων τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ λόγος; ὅτι, ὦ ἄνθρωποι, εἰς τὸ πᾶν ἀποβλέποντες τὴν ἑαυτῶν φύσιν νοήσατε. ἃ περὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν βλέπεις, ἃ ἐν τῷ ἡλίῳ καθορᾷς, ἃ ἐν τῇ θαλάσσῃ κατανοεῖς, ταῦτά σοι καὶ τὴν σὴν φύσιν ἑρμηνευέτω. ἔστι γάρ τις καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀνατολή τε καὶ δύσις. μία ὁδὸς τοῖς πᾶσιν, εἷς ὁ κύκλος τῆς τοῦ βίου πορείας. ὅταν διὰ γενέσεως ἀνατείλωμεν, πάλιν εἰς τὸ συγγενὲς χωρίον ἡμῶν καθελκόμεθα. τῆς γὰρ ζωῆς ἡμῖν ἐπιδυείσης, ὑπόγειον καὶ τὸ ἡμέτερον γίνεται φέγγος, ὅταν ἡ ἀντιληπτικὴ τοῦ φωτὸς αἴσθησις γῆ γένηται· πάντως δὲ ἡ γῆ πρὸς τὸ συγγενὲς ἀναλύεται, καὶ οὗτος κύκλος τίς ἐστι διηνεκῶς ἐν τοῖς αὐτοῖς ἑλισσόμενος. καθάπερ ἐπὶ τοῦ ἡλίου φησὶν ὁ λόγος, ὅτι ἀνατέλλων μὲν κατὰ τὸ ἄνω τῆς γῆς μέρος τοῖς νοτίοις ἐνδιοδεύει, ὑπόγειος δὲ κατὰ τὸ ἀντικείμενον τὸ βόρειον ὑπέρχεται μέρος καὶ τοῦτον τὸν τρόπον εἰς ἀεὶ περιοδεύων κυκλοῖ τὸν ἑαυτοῦ δρόμον καὶ πάλιν ἀνακυκλῶν περιέρχεται· Κυκλοῖ γάρ, φησί, κυκλῶν· οὕτω τοίνυν καὶ τὸ σὸν πορεύεται πνεῦμα (ἀπὸ μέρους ἅπαν ὀνομάζων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα),

17 Eccl 1, 5   21 Eccl 1, 6, 3

SEYGΘPv 1 τὴν φύσιν: τὸν βίον S τῇ φύσει P   οὕτως Θ   ἀεὶ om EYP v   ἐπιούσης GΘ   2 προσελθὸν GΘP   3 ἐπεισιόντος: ἐπισιόντος G   προσιόντος P   5 post τὴν add τῶν (e corr) P   6 ἃ prim in ras S   8 σὴν om P   τις SGΘ Cat Polychr: om EYP v   9 ante τῆς add ἡ P   10 εἷς ὁ κύκλος: ἰσόκυκλος Θ   12 καθελκώμεθα GP   ἡμῶν EYGP v   ὑποδυείσης P   ὑπόγαιον G   ὑπόγεων Θ   13 φέγγος ante γίνεται coll P   post φωτὸς add ἡμῶν EYGP v   14 γῆ om Y v γίνηται E (-η- in ras) v   γίνεται YP   15 οὕτως Θ   τις om EYP v   16 τοῦ om EYP v   φησὶν: φύσιν P   ὁ λόγος: καὶ σελήνης in ras E^2 ὁ δρόμος Y v om P   17 τὸ: τὰ P   μέρη P   18 ἐνδιοδεύει E (supra -ει vestigia correcturae E^2)   ἐνοδεύει P   ὑπόγειοι e corr E^2 ὑπόγεως Θ   βόριον G   βόρειαν ΘP   19 περιοδεύων ante εἰς coll G   21 post κυκλῶν add in marg καὶ ἐπὶ κυκλοὺς αὐτοῦ ἐπιστρέφη τω πνευμα (sic, cf Eccl I 6, 4) E^2 πορεύεται: περιέρχεται GΘ   22 ἀπὸ . . . πνεῦμα om P

τὴν ἐγκύκλιον ταύτην διὰ τῶν ὁμοίων περιτρέχον φοράν. Πορεύεται γάρ, φησί, τὸ πνεῦμα καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα. ὁ δὲ ταῦτα κατανοήσας οὐκ ἂν μικρὰ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ βίον ὠφεληθείη. τί λαμπρότερον τοῦ φωτός; τί τῶν ἀκτίνων φανότερον; ἀλλ' ὅμως εἰ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος ἔλθοι, κρύπτεται τὸ φέγγος καὶ ἡ ἀκτὶς ἀφανίζεται.

Πρὸς ταῦτά τις βλέπων σωφρονέστερον τὸν ἑαυτοῦ παρερχέσθω βίον, καταφρονῶν τῆς ὧδε περιφανείας, μαθὼν ἐκ τῶν ὁρωμένων, ὅτι οὐ διαρκεῖ πρὸς τὸ διηνεκὲς τὸ ἐπίσημον, ἀλλ' ἀγχίστροφοί εἰσιν αἱ τῶν ἐναντίων διαδοχαί· μένει δὲ οὐδὲν εἰς ἀεὶ τοιοῦτον, οἷον ἐν τῷ παρόντι ἐστίν, 628 M. οὐ νεότης, οὐ κάλλος, οὐχ ἡ ἐκ τῶν δυναστειῶν περιφάνεια. καὶ ταῦτα μὲν τοῖς ἐν εὐκληρίᾳ τινὶ ζῶσιν· ὅσοις δὲ ἐπίπονος ὁ πρὸς ἀρετὴν δοκεῖ βίος, τῷ τῆς γῆς ὑποδείγματι πρὸς τὸ ἐγκαρτερεῖν τοῖς δεινοῖς ἡ ψυχὴ παιδοτριβείσθω. Ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἕστηκεν. τί μοχθηρότερον τῆς ἀκινήτου ταύτης παγιότητος; καὶ ὅμως παρατείνεται μέχρις αἰῶνος ἡ στάσις. σὺ δέ, ᾧ ὀλίγος ὁ τῆς ἀθλήσεως χρόνος, μὴ γίνου τῆς γῆς ἀψυχότερος, μὴ γίνου τῶν ἀναισθήτων ἀνοητότερος ὁ λογισμὸν εἰληχὼς καὶ λόγῳ πρὸς τὴν ζωὴν διοικούμενος, ἀλλὰ Μένε, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, ἐν ἑδραίᾳ καὶ ἀμετακινήτῳ τῇ στάσει. ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῶν θείων παραγγελμάτων ἐστί, τὸ ἑδραῖοι καὶ ἀμετακίνητοι

2-3 Eccl 1, 6, 3-4 15 Eccl 1, 4, 2 21-22 II Tim 3, 14 23-p 299, 1 I Cor 15, 58

SEYGΘPv 1 διὰ om P περιτρέχον: περιτρέχοντα (-τα in ras) E^2 περιτρέχων YG περιτρέχον ante τῶν coll P 4 αὐτοῦ P ὀφεληθείη G 5 φανώτερον G φανερώτερον v 6 ἔλθῃ v cf Hoey *Use of the Optative Mood* p 63 sq ἀκτὶν E 7 ἑαυτοῦ: αὐτοῦ P 8 παρεχέσθω G (-ρ- ante -χ- eras) βίον ante μετερχέσθω (pro παρερχέσθω) coll P 10 ἀλλὰ Y v 11 εἰς ἀεὶ: ἐς ἀεὶ Y εἰς τὸ v 13 ὅσος G ὁ ? in ἐστὶν corr E^2 13-14 ὁ πρὸς: πρὸς GΘ 14 πρὸς bis scr E (ὁ et πρὸς primum eras, ἐστὶν sscr E^2) 16 ἔσηκεν G μοχθότερον Y 18 σὺ S (quod comprobat Cat Proc: σὺ οὖν κρατῶν ἀρετὴν μιμοῦ τὴν γῆν κτλ.): σοὶ EYGΘP v ᾧ om EYGΘP v τῆς γῆς: τῶν ἀψύχων P 19 μὴ . . . ἀνοητότερος om E post εἰληφὼς (pro εἰληχὼς 20) coll P ἀναισθήτων: ἀνοήτων GΘP 21 φησιν om E (in marg add E^2) 22 ἀκινήτω ΘP τῇ om S

γίνεσθε, ἄσειστος ἔν σοι μενέτω ἡ σωφροσύνη, παγία ἡ πίστις, ἀμετάθετος ἡ ἀγάπη, ἀκίνητος ἡ ἐν παντὶ καλῷ στάσις, ὡς ἂν καὶ ἡ ἔν σοι γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἑστήκοι. εἰ δέ τις κεχηνὼς πρὸς τὴν πλεονεξίαν καθάπερ τινὰ θάλασσαν τὴν ἀμετρίαν τῆς ἐπιθυμίας ἁπλώσας πρὸς τὰ πανταχόθεν εἰσρέοντα κέρδη ἀπλήστως ἔχοι, οὗτος πρὸς τὴν ὄντως θάλασσαν βλέπων θεραπευέσθω τὴν νόσον. ὡς γὰρ ἐκείνη τὸ ἑαυτῆς οὐ παρέρχεται μέτρον ἐν ταῖς μυρίαις τῶν ὑδάτων ἐπιρροαῖς, ἀλλ' ἐν τῷ ἴσῳ διαμένει πληρώματι, καθάπερ οὐδεμιᾶς αὐτῇ γινομένης ἐξ ὑδάτων προσθήκης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις <τοῖς> ἰδίοις μέτροις ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν προσιόντων διειλημμένη συμπλατῦναι τῷ πλήθει τῶν προσόδων τὴν ἀπολαυστικὴν λαιμαργίαν οὐ δύναται, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰσρέον οὐ παύεται, ἡ δὲ τῆς ἀπολαύσεως δύναμις ἐν τῷ ἰδίῳ ὅρῳ φυλάσσεται. εἰ οὖν ἡ ἀπόλαυσις πλεονάσαι οὐ δύναται παρὰ τὸ μέτρον τῆς φύσεως, εἰς τί τὰς τῶν προσόδων ἐπιρροὰς ἐφελκόμεθα, οὐδέποτε πρὸς εὐποιΐαν ἄλλων ἐκ τῶν ἐπεισιόντων ὑπερχεόμενοι; ἐπεὶ δὲ κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν τῆς ματαιότητος λόγον ἢ τὸ ἀνόητον ῥῆμα ἢ τὸ ἀνόνητον πρᾶγμα ματαιότης ἐστίν, καλῶς ἐκεῖθεν τοῦ λόγου ἄρχεται, ὡς ἂν μήτε τι τῶν γινομένων μήτε τι τῶν λεγομένων, εἴ τι πρὸς τὸν ὧδε βλέπει σκοπόν,

19 cf p 281, 3-282, 9

SEYGΘPv 1 γίνεσθε: γίνεσθαι Y ante καὶ p 288, 23 coll GΘ μενέτω ante ἐν coll GΘ 2 ἡ alt om G ἐν om S 3 ἑστήκοι: στήκ· (ultima litt non legitur) S στήκῃ cod Vat gr 1433 GΘ -κοι in ras E^2 εἰστήκει Y v 4 ante καθάπερ ras in marg E ante καθάπερ add καὶ v 5 ἐπιθυμίας: πλεονεξίας P ἁπλώσας: nonne ex ἀποπληρώσας corruptum? Jaeger 6 ante ἀπλήστως add μὴ E (e ras) οὕτως Y 8 μυρίων P 10 γινομένης post ὑδάτων coll EYP v 11 τοῖς add Jaeger 12 προσιόντων scripsit Jaeger: προσόντων libri v διειλημμένης G 12-13 τῷ πλήθει post προσόδων coll P 13 λαιμάργως v 14 οὐ om E (in marg add E^2) YGP v 18 ἄλλων om P ἐκ: ὑπὲρ v ἐπερχόμενοι G ὑπερχόμενοι Θ ἐπειδὴ EYP v δὲ: τοίνυν E^2 (sscr) P om Y 20 ἀνόητον: ἀνόνητον Y v ἀνόνητον: ἀνόητον YGΘ ματαιότητος v ante καλῶς add καὶ G 21 μήτε τι: μήκετι G 22 τι om Θ τις v τὸν om G

ὡς ὑφεστὼς λογισώμεθα. πᾶσα γὰρ ἀνθρώπων σπουδὴ πρός τι τῶν παρὰ τὸν βίον ἀσχολουμένη νηπίων ἄντικρύς ἐστι τὰ ἐπὶ ψάμμων ἀθύρματα, οἷς ἡ τῶν γινομένων ἀπόλαυσις τῇ περὶ τὰ γινόμενα σπουδῇ συναπέληξεν· ἅμα τε γὰρ τοῦ πονεῖν ἐπαύσαντο, καὶ ἡ ψάμμος πρὸς ἑαυτὴν συρρυεῖσα οὐδὲν ἴχνος τῶν πεπονημένων τοῖς παισὶν ὑπελείπετο.

Τοῦτό ἐστιν ὁ ἀνθρώπινος βίος, ψάμμος ἡ φιλοτιμία, ψάμμος ἡ δυναστεία, ψάμμος ὁ πλοῦτος, ψάμμος ἕκαστον τῶν κατὰ σπουδὴν διὰ σαρκὸς ἀπολαυομένων· ἐν οἷς νῦν αἱ νηπιώδεις ψυχαὶ τοῖς ἀνυποστάτοις ἐμματαιάζουσαι καὶ πολλοὺς περὶ ἕκαστον τούτων ὑπομένουσαι πόνους, εἰ μόνον ἀπολείποιεν τὸ τῆς ψάμμου χωρίον, τὴν ἐν σαρκὶ λέγω ζωήν, τότε τὸ μάταιον τῆς ὧδε διατριβῆς ἐπιγνώσονται· τῷ
629 M. γὰρ ὑλικῷ βίῳ καὶ ἡ ἀπόλαυσις συναπέμεινεν, ἐφέλκονται δὲ μεθ' ἑαυτῶν οὐδὲν ὅτι μὴ τὴν συνείδησιν μόνην. ὥς μοι δοκεῖ καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιαστὴς ὥσπερ ἤδη ἔξω τούτων γενόμενος καὶ γυμνῇ τῇ ψυχῇ τῆς ἀΰλου ζωῆς ἐπιβατεύων ἐκεῖνα εἶπεν, ἃ εἰκός ποτε καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν, ὅταν ἔξω τοῦ παραλίου τούτου τόπου γενώμεθα, περὶ ὃν ἡ ψάμμος ἐστὶν ἡ ὑπὸ τῆς τοῦ βίου θαλάσσης ἐκπτυομένη, καὶ πάντων χωρισθῶμεν τῶν περικτυπούντων ἡμᾶς καὶ καταβομβούντων κυμάτων, ἐκ τῆς νοηθείσης θαλάσσης μόνον

2 sq cf Hom Il 15, 363 sq.; Heracl B 70 (Diels-Kranz[8])
9-20 cf 2-6

SEYGΘPv 1 ὑφεστὸς E² (ex ὑφεστὼς corr) v de subiunctivo λογισώμεθα post ὡς ἂν finale cf Kühner-Gert II⁴ 385 sq. 2 παρὰ: περὶ EYP v 3 ψάμμον v 4 τοῦ: τῷ P 5 πονεῖν: ποιεῖν Θ ἐπαύσατο Y v αὑτὴν Y v 6 οὐδὲ Θ τῶν om P τοῖς παισὶν om v ὑπελίπετο S (?) cod Vat gr 1433 8 ψάμμος ὁ πλοῦτος om EP 10 νηπιώδαις Y ἐνματαιάζουσαι G ἐκματαιάζουσαι v 11 ὑπομένουσα P 12 ἀπολίποιεν SΘ² (-ι- ex -ει- corr) Y v 13 τὸ om P 14-15 ἐφέλκωνται P 15 ante μὴ add εἰ Θ μόνην e μόνον corr? Y ὡς: ὁ SEYGΘP (sscr γρ[άφεται] ὡς P vel P²) v 16 μέγας om P ἔξω post τούτων coll EYP v 18 εἰπεῖν G 19 ἥξω Y (corr) 20 τοῦ βίου post θαλάσσης coll P ἐκπτυομένη e corr S 21 περικτυπούντων: ἐκτυπούντων EY κτυπούντων P 22 ante ἐκ add καὶ P μόνην EGΘP v

τὴν μνήμην τῶν ὧδε σπουδασθέντων ἐπαγόμενοι, λέγων τὸ Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, καὶ τὸ Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον. ὄντως γάρ, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, πάσης ἐστὶ ψυχῆς οὗτος ὁ λόγος, ὅταν γυμνωθεῖσα τῶν τῇδε πρὸς τὸν ἐλπιζόμενον μετοικισθῇ βίον. εἴτε γάρ τι τῶν ὑψηλοτέρων ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κατώρθωσε, κατηγορεῖ τούτου, ἐν ᾧ ἦν, τῇ πρὸς τὸ εὑρεθὲν συγκρίσει τὸ παρελθὸν ἀτιμάζουσα· εἴτε καὶ προσπαθῶς περὶ τὴν ὕλην διατεθεῖσα ἴδοι τὰ ἀπροσδόκητα καὶ τῇ πείρᾳ μάθοι τῶν σπουδασθέντων παρὰ τὸν βίον αὐτῇ τὸ ἀνόνητον, τότε θρηνοῦσα τὴν φωνὴν ταύτην προήσεται, οἷα δὴ ποιοῦμεν ἐκ μεταμελείας οἱ ἄνθρωποι τὰς ἀβουλίας ἑαυτῶν ἐν τοῖς ὀλοφυρμοῖς διηγούμενοι, τὸ Ματαιότης ματαιοτήτων καὶ τὰ λειπόμενα.

Πάντες οἱ λόγοι, φησίν, ἔγκοποι, καὶ οὐ δυνήσεται ἀνὴρ τοῦ λαλεῖν. καὶ μὴν οὐδὲν ἐκ τοῦ προχείρου νομίζεται τοῦ λαλεῖν εὐκολώτερον. τίς γάρ ἐστι κόπος τῷ λαλοῦντι ὅ τί τις βούλεται; ὑγρὰ ἡ γλῶσσα καὶ εὔστροφος καὶ πρὸς ὅτιπερ ἂν ἐθέλῃ ῥημάτων εἶδος ἀπόνως ἑαυτὴν σχηματίζουσα· ἀκώλυτος ἡ ὁλκὴ τοῦ ἀερίου πνεύματος, ᾧ συγκεχρημένη τοὺς φθόγγους ἐργάζεται· ἄλυπος ταῖς παρειαῖς ἡ ὑπουργία καὶ τοῖς χείλεσιν ἅμα ἡ πρὸς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λεγομένου

2-3 Eccl 1, 2 2-3 Eccl 1, 3 cf p 285, 13-14 13 Eccl 1,2
15-16 Eccl 1, 8

SEYGΘPv 1 ὧδε om P λέγων scr Jaeger: λέγομεν SYGΘP v λέγωμεν E 2 τὰ: καὶ τὸ E (falso hic collocata) καὶ τὰ Y v τὸ Τίς: οὐδεὶς SEYGΘ οὔτις v 3 post περισσεία add ἐν S ἀνθρώπῳ: ἐν μόχθῳ P ᾧ: ὃ Θ ὄντως: οὕτως v 4 γε om P 6 τι: τοιοῦτον? P 7 τούτου: τοῦ SGΘ τοῦτο P 8 post παρελθόν add τι v 9 ἴδοι ex εἴδοι corr? E ἴδῃ P μάθῃ P 10 παρὰ: περὶ Y v ἀνόητον Θ 11 προοίσεται v cf Hoey, *Use of the Optative Mood 66 sqq* 13 ματαιότης om Θ 13-14 καὶ τὰ λειπόμενα: καταλειπόμενα G 15 post δυνήσεται add ἔτι S 16 οὐδὲν: οὐδὲ Y νομίζεται: γνωρίζεται P 17 ὅ τί τις: ὅ τις EY v ὅ τι P 19 ἂν om EYP v ἐθέλει EY ἐθέλοι YGP v ῥημάτων: διηγημάτων S ἀτόνως P 20 ἀερίου: ἐν ἀερίου G ἐναερίου Θ τοῦ (add) πνεύματος ante τοῦ ἀερίου coll P 21 πορείαις G 22 ἡ om G

συνεργίᾳ. τίνα οὖν ἐνορᾷ κόπον τῷ λόγῳ, τοῦ σωματικοῦ πόνου μὴ ποιοῦντος τῷ λόγῳ τὸν κόπον; οὐ γὰρ γῆν σκάπτοντες ἢ πέτρας ἀνακυλίοντες ἢ ἐπὶ τῶν ὤμων ἀχθοφοροῦντες ἢ ἄλλο τι τῶν ἐπιπόνων κατεργαζόμενοι τὸν λόγον διεξοδεύομεν, ἀλλὰ τὸ συστὰν ἐν ἡμῖν νόημα διὰ φωνῆς ἐκκαλυφθὲν λόγος ἐγένετο. ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τοιοῦτος λόγος κόπον οὐκ ἔχει, νοητέον ἂν εἴη, τίνες οἱ κοπιῶντες λόγοι, οὓς οὐ δυνήσεται ἀνὴρ τοῦ λαλεῖν. Οἱ πρεσβύτεροι, φησί, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ. πρεσβύτερος δὲ κατὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν ὁ ἐκβὰς τὴν ἄτακτον ἡλικίαν καὶ ἐν γηραιᾷ καταστάσει γενόμενος λέγεται, ὡς εἴ γέ τις ἀστατοίη τῷ λογισμῷ καὶ ἐν ἀταξίᾳ τὸν βίον ἔχοι, οὔπω πρεσβύτερος ὁ τοιοῦτος, κἂν ἐν πολιᾷ τύχῃ φαινόμενος, ἀλλ' ἔτι ἀνήρ. οὐκοῦν οἱ λόγοι, οἵ γε ἀληθῶς λόγοι, οἱ πρὸς τὸ ψυχωφελές τε καὶ χρήσιμον τῶν ἀνθρώπων γινόμενοι, οὗτοι πλήρεις ἱδρώτων εἰσὶ καὶ πόνων καὶ πολὺν ἐπάγονται κόπον, ἵνα γένωνται λόγοι. τὸν γὰρ κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν, φησὶν ὁ τῶν τοιούτων λόγων τεχνίτης, ὡς δέον μὴ ῥῆμα νοεῖσθαι τὸν λόγον, ἀλλὰ τὴν ἐν
632 M. τοῖς ἔργοις ἀρετὴν εἰς διδασκαλίαν βίου τοῖς ὁρῶσιν προτιθεμένην ἀντὶ λόγου γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις. πάντες οὖν οἱ τοιοῦτοι λόγοι ἔγκοποι, τῶν τὴν ἀρετὴν ὑφηγουμένων πρῶτον ἐν ἑαυτοῖς κατορθούντων, ἅπερ διδάσκουσι. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ δεῖν πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν, ὧν

7-8 Eccl 1, 8, 2 8-9 I Tim 5, 17 17-18 II Tim 2, 6
24 II Tim 2, 6

SEYGΘPv 1 συνεργεία, GY συνέργεια v cf p 438, 16 1-2 verba κόπον τῷ . . . ποιοῦντος om EYP v 3 ἀνακαλύπτοντες GΘ 6 κόπον: πόνον EP 7 οἷς EY v 9 μᾶλλον G οἱ κοπιῶντες: οἰκοποιῶντες Y δὲ om EYP v 10 τὴν prim om P κοινὴν om EYP v 11 γηρεᾷ EY v 13 τύχῃ: τύχοι EYP v -ῃ incertum G φαινόμενος: γενόμενος YGΘP 14 ἀνὴρ ante ἔτι coll P τὸ om Θ 15 τε: τι Θ γενόμενοι YP 16 εἰσὶ post πόνων coll P κόπον: πόνον GΘ 17 γένονται G 18 τὸν καρπὸν ἀπολαμβάνειν v 19 ἀλλὰ: ἀλλὴν? (sic) P 20-21 προστιθεμένην GΘ 21 γενέσθαι EY v 22 οἱ τοιοῦτοι: οὗτοι οἱ SΘ 23 ἑαυτοῖς: αὐτοῖς S ὅπερ Y v 24 δεῖ EP ὧν: τὸ S ὃν EGΘ

πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτοῖς διὰ τῆς ἀρετῆς γεωργοῦμεν.

Ἢ τάχα καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς λογικῆς φύσεως διερμηνεύει ὁ λόγος. ἐπειδὰν γὰρ ἔξω γενομένη τῶν αἰσθητηρίων, ἃ δὴ ματαιότης ὠνόμασται, καὶ εἰς τὴν τῶν ἀοράτων θεωρίαν διαδυεῖσά πως ἡ διάνοια τῷ λόγῳ παραστῆσαι τὸ νοηθὲν ἐγχειρήσῃ, τότε πολὺς γίνεται κόπος τῷ λόγῳ, τῆς ἑρμηνευτικῆς ταύτης φωνῆς μηδεμίαν μηχανὴν ἐξευρισκούσης περὶ τὴν τῶν ἀνεκφωνήτων σαφήνειαν. οὐρανὸν ὁρῶμεν, τὰς τῶν φωστήρων αὐγὰς τῇ αἰσθήσει δεχόμεθα, γῆς ἐπιβεβήκαμεν, τὸν ἀέρα τῷ στόματι ἕλκομεν, τῷ ὕδατι πρὸς τὸ δοκοῦν τῇ φύσει κεχρήμεθα, τὸ πῦρ εἰς κοινωνίαν βίου παραδεχόμεθα· κἂν τι περὶ τούτων ἐννοῆσαι θελήσωμεν τί τῶν φαινομένων ἕκαστον πέφυκε τῷ τῆς οὐσίας λόγῳ ἢ ὅπως τὴν ὑπόστασιν ἔσχεν, Οὐ δυνήσεται ἀνὴρ τοῦ λαλῆσαι, κἂν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὢν τύχῃ, πάσης καταληπτικῆς ἐπιστήμης πρὸς τὴν τῶν ἀνεφίκτων ἐξαγόρευσιν ἀτονούσης. εἰ δὴ ὁ περὶ τούτων λόγος κόπος ἐστὶ ὑπερβαίνων τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ λαλεῖν δύναμίν τε καὶ φύσιν, τί ἄν τις εἴποι πάσχειν τοὺς περὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου λόγους ἢ τοῦ πατρὸς τοῦ λόγου; ἧ που πᾶσα ὑψηγορία τε καὶ μεγαλοφωνία ἀφασία τίς ἐστι καὶ σιωπή, εἰ πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ ζητουμένου σημασίαν κρίνοιτο, ὡς τοῦτο μόνον ἐπ'

14 Eccl 1, 8, 2

(W)SEYGΘPv 1 ἑαυτοῖς: ἐν αὐτοῖς S cf ad p 292, 23 διὰ om S γεωργουμένης S 2 Ἢ om SΘ λογικῆς om P διερμηνεύῃ G 3 γενόμενοι E (corr) YΘP v δή: ἡ EYP v 4 καὶ om EYGΘPv τὴν: τὶ P θεωρίαν om P 5 διαδυεῖσα: nil corrigendum, et alibi enim aoristo secundo passivi compositorum verbi δύεσθαι utitur, cf p 349, 1; 434, 14; cf Veitch, Greek Verbs, 206 sq. παραστῆσαι post διάνοια coll EYP v 6 ἐγχερίσῃ E ἐγχειρήσει Y v post λόγω add διὰ EYP v 10 τῷ alt om EYP v 10-11 ὕδατι . . . κεχρήμεθα post παραδεχόμεθα coll P 13 (ἕκα)στον incipit W post λόγῳ add πόθεν W^{2}EYP v add ἢ ὅθεν GΘ varia lectio ad ἢ ὅπως fuit 14 τοῦ om Θ τοὺς sscr W ἄλλους om P 15 ὧν YΘP τύχοι P 16 εἰ δὴ e corr W vel man recentior, in marg ἐπει (sic) W εἰ δὲ YP v ἐπεὶ δὴ G τούτων (-ν sscr) E 17 κόπον ἔχει ὑπερβαίνοντα W^2 (e corr) EYP(L σκοπὸν) Pv ἀνθρωπείαν EY v 19 τοῦ alt om G ἢ που: εἰ ὅπου W^2 (e corr) ὅπου S ἥπου Θ 20 τε om GΘ ἀσάφιά Y v (-ειά) 21 ἀλήθειαν GΘ σημασία Θ

αὐτοῦ τὸ ῥῆμα κυρίως εἰπεῖν, ὅτι κἂν πάντας κινήσῃ τις λογισμοὺς καὶ μηδὲν ἐλλίπῃ τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων, εἰ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀξίαν τοῦ προκειμένου κρίνοιτο ἡ φωνή, ὅπερ ἂν εἴπῃ, λόγος οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ δυνήσεται ἄνθρωπος τοῦ λαλεῖν. οὐ γὰρ τὴν δι' ὀφθαλμῶν ἐγγινομένην τῇ ψυχῇ περὶ τὸ φαινόμενον θεωρίαν ἡ ὄψις ἔστησεν, ἀλλ' ἀεὶ βλέποντες ὡς μηδέπω ἑωρακότες ἔτι ἐν ἀγνοίᾳ τὸ διὰ τῆς αἰσθήσεως λαμβανόμενον ἔχομεν. διαβῆναι γὰρ τὸ χρῶμα ἡ ὄψις οὐ δύναται, ἀλλ' ἔχει μέτρον τῆς ἰδίας ἐνεργείας τὸ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὄντων αὐτῇ προφαινόμενον. διό φησιν· Οὐκ ἐμπλησθήσεται ὀφθαλμὸς τοῦ ὁρᾶν, καὶ οὐ πληρωθήσεται οὖς ἀπὸ ἀκροάσεως· ὧν ἡ ἀκουστικὴ δύναμις δεχομένη τὸν περὶ ἑκάστου λόγον πληροῦσθαι φύσιν οὐκ ἔχει. οὐδεὶς γὰρ εὑρεθήσεται λόγος διαλαμβάνων δι' ἀκριβείας ἐν ἑαυτῷ τὸ ζητούμενον. πῶς οὖν πλησθήσεται ἀκοὴ τῆς περὶ τῶν ζητουμένων ἀκροάσεως, τοῦ πληροῦντος οὐκ ὄντος;

Εἶτα μετὰ τοὺς λόγους τούτους αὐτὸς ἑαυτὸν ἐρωτᾷ καὶ ἑαυτῷ ἀποκρίνεται. ἐρωτήσας γάρ· Τί τὸ γεγονός;
633 M. αὐτό, φησί, τὸ γενησόμενον· καὶ τί τὸ πεποιημένον; αὐτό, φησί, τὸ ποιηθησόμενον. τί οὖν βούλεται τὸ ἐρώτημα; ὡς ἐξ ἀκολουθίας ἡμῶν πρὸς αὐτόν, ἀφ' ὧν μεμαθήκαμεν,

4-5 Eccl 1, 8, 2   11-12 Eccl 1, 8, 3-4   19-21 Eccl 1, 9

WSEYGΘPv 1 αὐτὸν W αὐτῶν SP κυρίως εἰπεῖν: εἰπεῖν κυρίως εἶπεν? W^2 (e corr) 2 μηδὲν: μηδὲ ἓν E μὴδένα (sic) G μηδὲ ἕνα Θ μὴ ἓν P ἐλλείπῃ WY v λίπῃ E εἴπῃ GΘ λείπῃ P 3 τὴν in marg E προσκειμένου S 4 εἴποι EY v ante λόγος add ὁ W ἄνθρωπος: ἀνὴρ GΘ 5 λαλῆσαι P οὐ: οὔτε WSGΘ δι': διὰ τῶν GΘ 6 ἀλλὰ v 7 μήπω W post ἑωρακότες add ὦσιν YG v add εἰσὶν E (fort in ras) P 8 ἔχοντες P 8 γὰρ om v μέτρον: μόνον W^2 (e corr) 9 ἐμφάνειαν Θ ὄντων: ὁρατῶν Cat Tr Patr 10-11 προφαινομένων G 12 ὧν ἡ: ἡ W (lacuna unius vel duarum litterarum ante ἡ) om EYP v ὃν ἡ GΘ 13 δεχομένη post ἑκάστου coll P πληρωθῆναι WSGΘ 14 post λόγος add ὁ EYGΘP v 15 τὸ: τὸν W πλησθῇ WSGΘ 16 τὸ ζητούμενον P 18 λόγους W^2 (-ς sscr) 19 γενηθησόμενον v 22 ὡς om EYP v post ἡμῶν add αὐτὸ προελθὸν S

ἀντιτιθέντων καὶ λεγόντων· εἰ τὰ πάντα ματαιότης, δῆλον ὅτι οὐδὲ γέγονεν ἕν τι τούτων, ἃ οὐχ ὑφέστηκε· τὸ γὰρ μάταιον πάντως ἀνύπαρκτον, τὸ δὲ ἀνύπαρκτον οὐκ ἄν τις ἐν τοῖς γεγονόσι λογίσαιτο. εἰ δὴ ταῦτα οὐκ ἔστιν, εἰπὲ τί ἐστι τὸ γενόμενον, ὃ ἐν τῷ εἶναι μενεῖ; συντόμως οὖν αὐτῷ γέγονε πρὸς τὸ ἐρωτηθὲν ἡ ἀπόκρισις· βούλει γνῶναι, τί ἐστι τὸ γενόμενον; νόησον, τί ἐστι τὸ ἐσόμενον, καὶ ἐπιγνώσῃ ὃ γέγονε. τοῦτο δέ ἐστι τὸ νόησόν μοι, φησίν, ὦ ἄνθρωπε, οἷος γενήσῃ διὰ τῆς ἀρετῆς σεαυτὸν ὑψώσας. εἰ κατὰ πάντα διὰ τῶν ἀγαθῶν χαρακτήρων τὴν ψυχὴν μορφωθείης, εἰ ἔξω γένοιο τῶν τῆς κακίας κηλίδων, εἰ πάντα ῥύπον τῶν ὑλικῶν μολυσμάτων τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἀποκλύσειας, τί γενήσῃ διὰ τῶν τοιούτων καλλωπιζόμενος; οἵαν σεαυτῷ περιθήσεις μορφήν; ἐὰν τοῦτο τῷ λογισμῷ κατανοήσῃς, ἐδιδάχθης τὸ ἐν τοῖς πρώτοις γενόμενον, ὅ γε ἀληθῶς ἐστι γενησόμενον, τὸ Κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν. καὶ ποῦ νῦν ἐκεῖνό ἐστιν, ἐρῶ πρὸς τὸν ταῦτα διδάσκοντα, ὅ ποτε γέγονε καὶ εἰς ὕστερον αὖθις ἐλπίζεται, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν; ἀλλ' ἀποκρίνεται πάντως

1 Eccl 1, 2, 2   15-16 Gen 1, 26

WSEYGΘPv 1 ἀντιτιθέντων E (alt -τι- sscr) τὰ (cf Eccl I 2): ταῦτα WSEYG Pv τὰ παρόντα Cat Tr Patr 2 οὔτε EY v γέγονεν: γέγον (sic) G ἕν om WGΘ τι: ἔτι (sic) G τούτων: τοιοῦτων (sic, e corr) W^2 ἃ: ὃ (e corr) W^2S οὐχ expunct W 3 post πάντως add ἀνυπόστατον καὶ P τὸ δὲ ἀνύπαρκτον om G τις om Θ 4 λογίσοιτο (- ισοιτο e corr?) W^2 post εἰ (e corr W^2) add οὖν W^2 δὴ e corr W^2 δὲ SGΘP 5 γενόμενον: γεγονὼς W γενησόμενον SΘ Cat Proc, cf 7 ὃ: ἣ v μένει libri v, correxi σύντομος WE(-ο- alt in corr?) YGΘP v γέγονε om Yv ante αὐτῷ coll P 6 τὸ ἐρωτηθὲν: τὸ ζητηθὲν e corr W τὸν ἐρωτηθέντα P βούλῃ W 7 γενόμενον: γεγονὸς W γενησόμενον S cf 5 γνώσῃ WS 8 τὸ om W (an recte?) τί S μοι om P φησίν om EYP v οἷον Y 9 σεαυτὸν Cat Polychr coniecturam Jaegeri probans: ἑαυτὸν ceteri ὑψώσας: ἱστορήσας (ἱστο- e corr) W^2 post εἰ add τὰ Θ 9-10 διὰ τῶν ἀγαθῶν bis scr erasit G 11 πάντων P ῥύπον om P ὑλικῶν: ψυχικῶν P 12 post τί sscr ἂν W vel manus posterior 13 σεαυτῷ: γε σαυτῶ W (σ- fort e corr) S σεαυτοῦ Θ 14 τοῦτο τῷ: τούτω τῶ WSGΘ (corr) τοῦτο EY v 15 ὅ γε ἀληθῶς ἐστι γενησόμενον om EYPv γε om Θ γενησόμενον: γενόμενον WGΘ 16 ante ὁμοίωσιν add καθ' P cf ad p 336, 11 17 τὸν om v ὅ: οὐ W ἐς Y 18 in marg γὰρ ? W^1 vel alia manus (incertum ubi addendum)

τὸν αὐτὸν λόγον ἡμῖν ὁ τὰ ὑψηλὰ παιδεύων, ὅτι διὰ τοῦτο τὰ παρόντα ματαιότης ὠνόμασται, διότι ἐκεῖνο ἐν τοῖς παροῦσιν οὐκ ἔστι. Καὶ τί, φησί, τὸ πεποιημένον; αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον. μηδεὶς τῶν ἀκουόντων πολυλογίαν οἰέσθω καὶ ματαίαν τινὰ ῥημάτων ἐπανάληψιν ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ γεγονότος καὶ τοῦ πεποιημένου. δείκνυσι γὰρ δι' ἑκατέρου τῶν ῥημάτων ὁ λόγος τὴν τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σάρκα διαφοράν. γέγονεν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα πεποίηται. οὐκ ἐπειδὴ ἄλλο τι καὶ ἄλλο σημαίνει τῶν ῥημάτων ἡ ἔμφασις, τῇ διαφορᾷ ταύτῃ κέχρηται τῶν ῥημάτων ἐφ' ἑκατέρου τῶν σημαινομένων ὁ λόγος, ἀλλ' ἵνα σοι δῷ τὰ πρόσφορα περὶ ἑκατέρου λογίζεσθαι. ἐκεῖνο κατ' ἀρχὰς γέγονεν ἡ ψυχή, ὃ εἰς ὕστερον καθαρθεῖσα πάλιν ἀναφανήσεται· ἐκεῖνο πεποίηται ταῖς χερσὶ τοῦ θεοῦ τὸ σῶμα πλασσόμενον, ὃ δείξει τοῖς καθήκουσι χρόνοις αὐτὸ ἡ ἀνάστασις· ὁποῖον γὰρ ἂν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἴδοις, τοιοῦτον πάντως παρὰ τὴν πρώτην πεποίηται. οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἐστιν ἡ ἀνάστασις, εἰ μὴ πάντως ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις.

Διὸ τούτοις ἐπάγει καὶ τὸ ἀκόλουθον λέγων, ὅτι ἔξω τοῦ ἀρχαίου ἐστὶν οὐδέν. Οὐκ ἔστι γάρ, φησί, πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι εἴ τι μὴ κατὰ τὸ ἀρχαῖόν ἐστιν, οὐδὲ ἔστιν ὅλως, ἀλλὰ νομίζεται.

3-4 Eccl 1, 9, 2   20-21 Eccl 1, 9, 3

WSEYGΘPv 1 ὑμῖν W   2 ὠνόμασται post ὅτι (1) coll W   ἐκεῖνα v   4 παλιλογίαν (alt -λ- falso inter -α- et -λ- sscr) W   παλιλλογίαν SGΘP cf De Orat dominica I 1125 D, 1136 C (Migne)   ἡγείσθω EYv   6 ἑκατέρων G   7 πρὸς post λόγος coll GΘ   post ψυχῆς add καὶ GΘ   post διαφορὰν add βλέπει ἐπεὶ GΘ (βλέπειν Θ)   8 πεποίοται Y   9 ἔμφασις: δύναμις E (in marg γρ(άφεται) ἔμφασις) P   ἔκφασις Θ   10 ἑκατέρα P   12 ὅ: ὅς Y   12-13 καθαρισθεῖσα EYPv   14 τὸ σῶμα om G   πλασσόμενον: -σόμενον e corr W^2 πλαττόμενον EYPv   δείξῃ WP   15 αὐτῷ Θ   ὁποῖον . . . ἴδοις om W (in marg add) S   ἂν om? W (in marg) ἀεὶ Y v   εἴδοις W (in marg) ἴδῃς GΘ   16 τοιοῦτο S post quod add ὅ   παρὰ (sscr περὶ) P   cf ad p 418, 11   19 διὸ: διὰ τοῦτο GΘ   διὸ τού- e corr W^2 καὶ: κατὰ WSGΘ^2 (e καὶ corr)   ὅτι om P   21 ὅτι om P   εἰ: ἡ W   τι om EY v   22 οὐδὲ: οὐδ' W οὐδὲν Yv   ante ὅλως add πάντως EP

οὐ γάρ ἐστι, φησί, πρόσφατόν τι ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὥστε λαλῆσαί τινα καὶ δεῖξαί τι τῶν ἐπιγενομένων, ὅτι καινόν ἐστι τοῦτο καὶ τῷ ὄντι ὑφέστηκεν. αὕτη τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἡ διάνοια, ἡ δὲ λέξις τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Καὶ οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὃς λαλήσει καὶ ἐρεῖ, ἴδε τοῦτο καινόν ἐστι. καὶ ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένοις διὰ τῶν ἐφεξῆς λόγων· εἴ τι ἀληθῶς, φησί, γέγονεν, ἐκεῖνό ἐστιν, ὃ ἐν τοῖς αἰῶσιν ἐγένετο τοῖς πρὸ ἡμῶν. ταύτην **636 M.** γὰρ ἐνδείκνυται τὴν διάνοιαν αὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς γραφῆς οὕτως ἔχοντα· Ἤδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γεγονόσιν ἀπὸ ἔμπροσθεν ἡμῶν. εἰ δὲ ἐπεκράτησε λήθη τῶν γενομένων, θαυμάσῃς μηδέν· καὶ γὰρ τὰ νῦν ὄντα λήθῃ συγκαλυφθήσεται. ὅτε γὰρ πρὸς κακίαν ἡ φύσις ἔρρεψε, ἐν λήθῃ τῶν ἀγαθῶν ἐγενόμεθα· ὅταν γένηται πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὖθις ἡμῖν ἡ ἀνάλυσις, πάλιν τὸ κακὸν λήθῃ συγκαλυφθήσεται. ταύτην γὰρ οἶμαι τὴν διάνοιαν ἐν τοῖς εἰρημένοις εἶναι, ἐν οἷς φησιν· Οὐκ ἔστι μνήμη τοῖς πρώτοις, καί γε τοῖς ἐσχάτοις γενομένοις οὐκ ἔσται αὐτῶν μνήμη, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι τῶν ἐπιγενομένων μετὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐκληρίαν, δι' ὧν ἐν κακοῖς γέγονε τὸ ἀνθρώπινον, ἐξαλείψει τὴν μνήμην τὰ πάλιν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐπιγινόμενα· Οὐκ ἔσται γὰρ αὐτῶν μνήμη μετὰ τῶν γενομένων εἰς τὴν ἐσχάτην, τουτέστιν ἡ ἐσχάτη κατάστασις

1-2 Eccl 1, 9, 3 - 1, 10,1   8 Eccl 1, 10, 2-3   10-11 Eccl 1, 10, 2-3   17-18 Eccl 1, 11   21-22 Eccl 1, 11, 3-4

WSEYGΘPv 1 οὐ: ὃν W, οὐ in marg E   τι post ἥλιον coll P   2 δεῖξαι: διδάξαι GΘ   ἐπιγινομένων EYΘP v   4 καὶ fort expunctum W   5 ὅς: ὅσα WSΘ   6 ἴδε: ἰδού S   ante ἴδε spatium unius litterae E   7 λέγων Yv   γέγονε ante φησὶ coll W   γέγονεν: γέγος? S   8 ἐγένετο: γέγονε W   11 γινομένων P   12 θαυμάσεις SGΘP   συγκαλυφθήσεται: καταληφθήσεται EYPv   συλληφθήσεται Cat Proc   13 ὅτε: ὅτ' ἂν G ὅταν Θ   πρὸς: εἰς Yv   ἐν om E (fort sscr E^2, erasum) YPv   14 post ὅταν add δὲ Yv   17 ante Οὐκ add καὶ S   18 αὐτῶν om Yv post μνήμη coll P   ὅτι om EYPv   ἐπιγινομένων WEYP v   19 ἐξ ἀρχῆς om W (in marg add W^1)   20 τὰ πάλιν ἐν Cat Proc: τὰ πάλιν W (in marg -αι adscripsisse vid W = τὰ πάλαι, postea ad -αι add alt -α W^1 = τὰ παλαιὰ) ΘP   πάλιν ἐν S (post πάλιν add τὰ S^2)   τὰ πάλαι EY v   τὰ παλαιά G   21 ἐπιγενόμενα S   22 τὴν ἐσχάτην: τὸ ἔσχατον P

ἀφανισμὸν παντελῆ τῆς τῶν κακῶν μνήμης ἐμποιήσει τῇ φύσει, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Β'

Ἐγώ, φησίν, ὁ ἐκκλησιαστής. ἐμάθομεν δὲ τίς ὁ ἐκκλησιαστὴς ὁ τὰ πεπλανημένα τε καὶ διεσκορπισμένα συνάγων εἰς ἓν καὶ ποιῶν τὰ πάντα μίαν ἐκκλησίαν καὶ μίαν ποίμνην, ἵνα μηδὲν ἀνήκοον ᾖ τῆς καλῆς τοῦ ποιμένος φωνῆς τῆς τὰ πάντα ζωοποιούσης. Τὰ γὰρ ῥήματα, φησίν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν. οὗτος ὀνομάζει ἑαυτὸν ἐκκλησιαστὴν ὡς ἰατρὸν καὶ ζωὴν καὶ ἀνάστασιν καὶ φῶς καὶ ὁδὸν θύραν τε καὶ ἀλήθειαν καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ὀνόματα. ὥσπερ οὖν τοῦ μὲν ἰατροῦ ἡ φωνὴ πρὸς τοὺς ἀσθενοῦντας οἰκείως ἔχει, ὁ δὲ τῆς ζωῆς λόγος ἐπὶ τῶν νεκρῶν ἐνεργὸς γίνεται τῶν ὅταν ἀκούσωσι τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου μηκέτι ἐναπομενόντων τῇ ἀρχαίᾳ νεκρότητι· οἱ δὲ ἐν χώμασιν ὄντες τὴν φωνὴν τῆς

5 Eccl 1, 12   5-9 cf pp 280, 8-281, 2   9-10 Ioh 6, 63   10-11 Eccl 1, 12   11-12 Matth 9, 12 (ἰατρός); Ioh 14, 6 (ὁδός, ἀλήθεια, ζωή); Ioh 11, 25 (ἀνάστασις, ζωή); Ioh 12, 46 (φῶς); Ioh 10, 7 (θύρα)

WSEYGΘPv 1 ἐποίησε Yv   τῆς φύσεως v   2 τῷ κυρίῳ ἡμῶν om EYPv   post δόξα add καὶ τὸ κράτος EGYΘv   τοὺς αἰῶνας: τὸν αἰῶνα S   τῶν αἰώνων om WSG   3 Ἀμήν om P   TITULUS   τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία β' WG εἰς τὰ ἑξῆς τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ὁμιλία β' S   ὁμιλία β'   ὁμιλία δευτέρα εἰς τὰ ἑξῆς τοῦ ἐκκλησιαστοῦ E   ὁμιλία δευτέρα εἰς τὰ ἑξῆς τοῦ ἐκκλησιαστοῦ Y   ὁμιλία β' Θ   τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία β P (in marg εἰς τὸ ἑξῆς) homiliae secundae textum Ecclesiastae inde a 1, 12 usque ad 2, 3 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244), addit verbum ἑρμηνεία P   5 ὁ prim om GΘP   ὁ alt om Y   6 διεσκορπισμένα: διεσκεδασμένα W^2 (in marg διεσκορπισ- W, -μένα καὶ in marg add W^2) S σκορπισμένα P   cf Ioh 11, 52; p 280, 9; Epist XVII p 53, 14, ed 2, vol VIII, 2 Jaeger)   7 συναγάγων EYPv   cf ad p 280, 9   ἐκκλησίαν καὶ μίαν om EYPv   8 ᾖ om E (sscr E^2) Y   ποιμνίου P   9 τὰ om P   γὰρ om W   10 οὕτως WΘP   11 ἑαυτὸν: αὑτὸν YP   12 καὶ φῶς: καθὼς E   καὶ πάντα in ras scr W^2 13 ante ὥσπερ add ἵν' W   16 ὥσπερ in marg scr $Θ^2$ (cf 13)   17 χώματι W

ἀναστάσεως ἐπιζητοῦσι· καὶ ὁ τοῦ φωτὸς λόγος τοῖς ἐσκοτισμένοις ἁρμόδιος ἥ τε ὁδὸς τοῖς πεπλανημένοις, ἀλλὰ καὶ ἡ θύρα τοῖς τοῦ εἰσελθεῖν δεομένοις· οὕτως καὶ ὁ ἐκκλησιαστὴς τοῖς ἐκκλησιάζουσι διαλέγεται πάντως. οὐκοῦν πρὸς ἡμᾶς λαλεῖ ὁ ἐκκλησιαστής. καὶ δὴ ἀκούσωμεν τῶν λόγων αὐτοῦ ἡμεῖς ἡ ἐκκλησία. ὡς γὰρ ὁ μὲν χορὸς πρὸς τὸν κορυφαῖον ὁρᾷ, πρὸς δὲ τὸν κυβερνήτην οἱ ναῦται καὶ πρὸς τὸν στρατηγὸν ἡ παράταξις, οὕτω καὶ πρὸς τὸν καθηγεμόνα τῆς ἐκκλησίας οἱ ἐν τῷ πληρώματι ὄντες τῆς ἐκκλησίας. τί οὖν φησιν ὁ ἐκκλησιαστής; Ἐγὼ ἐγενόμην βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ. πότε τοῦτο; ἢ πάντως ὅτε Κατεστάθη βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιὼν ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου; πρὸς ὃν εἶπεν ὁ κύριος ὅτι Υἱός μου εἶ σύ, καὶ ὅτι Σήμερον γεγέννηκά σε· τὸν γὰρ ποιητὴν τοῦ παντός, τὸν τῶν αἰώνων πατέρα, σήμερον εἶπε γεγεννηκέναι, ἵνα διὰ τοῦ παραθεῖναι τὸ χρονικὸν ὄνομα τῷ καιρῷ τῆς γεννήσεως μὴ τὴν προαιώνιον ὕπαρξιν, ἀλλὰ τὴν ἐν χρόνῳ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων διὰ σαρκὸς γέννησιν παραστήσῃ ὁ λόγος.

637 M. Ταῦτα οὖν ὁ ἀληθινὸς ἐκκλησιαστὴς διεξέρχεται διδάσκων, οἶμαι, τὸ μέγα τῆς σωτηρίας μυστήριον, ὅτου χάριν ὁ θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη. Ἔδωκα γάρ, φησί, τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν. αὕτη ἡ αἰτία τοῦ

10-11 Eccl 1, 12   12-14 Ps 2, 6-7   14 Ps 2, 7   22-24 Eccl 1, 13, 1-3

WSEYGΘPv 2 ἀλλὰ: καλὴ W (litt κ- fort e litteris uncialibus -IC verbi πεπλανημένοις orta) om EP λεία Y v λία ἀλλὰ G   3 οὕτω v   5 ἀκούσομεν W   6 λόγων: ῥημάτων P   7 κορυφαία G   δὲ om S (add S^2)   8 οὕτως WEGΘ   11 ἐπὶ om S   12 κατεστάθην Yv   14 ὅτι om S   post ὅτι add ἐγὼ GP   16 παραθῆναι W   πειραθῆναι Θ   19 παραστήσῃ W (παρα- in ras W^2) SEΘP v   παραστήσει GY ? (in -η corr)   20 ἀληθὴς W (-θης scr W^2?)   21 σωτηρίας: εὐσεβείας EYPv   cf 18   22 ὁ θεὸς post σαρκὶ coll EYv   23 τοῦ alt om P   ἐπισκέψασθαι P (sscr γρ (άφεται) κατα-)   ἐν τῇ: τῇ WS   ἐν Yv   cf p 300, 2 et Eccl I 13, 2   24 γινομένων W^2 (γι -e corr)

ἐπιδημῆσαι διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις τὸν κύριον, τὸ δοῦναι τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπισκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ ἑαυτοῦ περὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γενομένων. τὰ γὰρ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν οὐκ ἐδεῖτο τοῦ ἐπισκεπτομένου, ὡς οὐδὲ τοῦ ἰατρεύοντος τὸ μὴ τῇ νόσῳ κρατούμενον. ἐπεὶ οὖν περὶ γῆν τὰ κακά· τὸ γὰρ ἑρπυστικὸν θηρίον ὁ ὄφις ὁ ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ συρόμενος βρῶμα ποιεῖται τὴν γῆν οὐδὲν τῶν οὐρανίων σιτούμενος, ἀλλ' ἐν τῷ πατουμένῳ συρόμενος πρὸς τὸ πατοῦν ἀεὶ βλέπει, τηρῶν τὴν πτέρναν τῆς ἀνθρωπίνης πορείας καὶ τὸν ἰὸν ἐνιεὶς ἐκείνοις τοῖς Τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων ἀπολέσασι· διὰ τοῦτο ἔδωκε τὴν καρδίαν αὐτοῦ Ἐκζητῆσαι καὶ κατασκέψασθαι περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν· ἐν γὰρ τοῖς ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀταπείνωτον βλέπει τὴν θείαν μεγαλοπρέπειαν ὁ προφήτης λέγων, ὅτι Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑπουράνιον μέρος διὰ τῆς κακίας ἐταπεινώθη· οὕτω γάρ φησιν ὁ ψαλμῳδὸς ὅτι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐταπεινώθησαν· τοῦτο ἦλθεν ὁ ἐκκλησιαστὴς ἐπισκέψασθαι, τί γέγονεν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ὃ μὴ πρότερον ἦν, πῶς εἰσῆλθεν ἡ ματαιότης, πῶς ἐπεκράτησε τὸ ἀνύπαρκτον, τίς ἡ δυναστεία τοῦ μὴ ὑπάρχοντος. τὸ γὰρ κακὸν ἀνυπόστατον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τὸ δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὂν οὐδὲ ἔστι πάν-

4-5 Luc 5, 31 6-7 Gen 3, 14 9 Gen 3, 15 10-11 Luc 10, 19 12-13 Eccl 1, 13 15-16 Ps 8, 2 18 Ps 106, 17

WSEYGΘPv 1 τὸ: τοῦ ΘP 2 αὐτοῦ om W (sscr W vel manus recentior) ἑαυτοῦ S 3 ὑπὸ τὸν: ὑπ' P οὐρανίων W 5 τῇ om S 6 ante θηρίον add καὶ βίαιον Yv ὁ alt om EYPv 7-9 βρῶμα ... συρόμενος om P 9 πατούμενον W² (e corr) EYΘPv 12 post αὐτοῦ add τοῦ GΘP 13 γινομένων GΘ γεγενημένων P 13-14 ἐν ... οὐρανῶν om E (in marg add) 14 βλέπειν W 15 ἐπήρθη e corr W (in marg correctura evanuit) 16 ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν om W δὲ: καὶ Yv ἐπουράνιον v 17 ψαλμὸς WSGΘ 18 ἁμαρτίας: ἀνομίας GΘ 19 τί: ὃ W 20 ἐκράτησεν S 22 ἐνυπόστατον Y (supre ἐ- sscr ἀ-) μὴ post ὅτι coll WSEGΘP 23 μὴ post ὄντος coll EYGΘv μὴ bis (et ante et post ὄντος) scr P οὐδὲ: οὐδὲν GΘ

τως κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ἀλλ' ὅμως τῶν τῇ ματαιότητι ὁμοιωθέντων ἐπικρατεῖ ἡ ματαιότης.

Ἦλθεν οὖν ἐκζητῆσαι τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ, τί γέγονεν ὑπὸ τὸν ἥλιον, τίς ἡ σύγχυσις τῶν τῇδε πραγμάτων, πῶς ἐδουλώθη τὸ ὂν τῷ μὴ ὄντι, πῶς δυναστεύει κατὰ τοῦ ὄντος τὸ ἀνυπόστατον. καὶ εἶδεν, Ὅτι περισπασμὸν πονηρὸν ἔδωκεν ὁ θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ. τοῦτο δὲ οὐχ, ὡς ἄν τις ἐκ τοῦ προχείρου νοήσειεν, εὐσεβές ἐστιν οἴεσθαι, ὅτι αὐτὸς ἔδωκεν ὁ θεὸς τὸν πονηρὸν τοῖς ἀνθρώποις περισπασμόν· ἢ γὰρ ἂν εἰς ἐκεῖνον ἡ τῶν κακῶν αἰτία ἐπαναφέροιτο. ὁ γὰρ τῇ φύσει ἀγαθὸς καὶ ἀγαθῶν πάντως παρεκτικὸς γίνεται, διότι Πᾶν δένδρον καλὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, καὶ οὔτε ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴ οὔτε ἐξ ἀμπέλου ἄκανθα φύεται. ὁ οὖν τῇ φύσει ἀγαθὸς οὐκ ἄν τι πονηρὸν ἐκ τῶν θησαυρῶν ἑαυτοῦ προχειρίσαιτο· οὐδὲ γὰρ ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας κακὰ λαλεῖ, ἀλλὰ κατάλληλα τῇ ἑαυτοῦ φθέγγεται φύσει· πόσῳ οὖν μᾶλλον ἡ τῶν ἀγαθῶν πηγὴ οὐκ ἄν τι τῶν πονηρῶν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως προχέοι; ἀλλὰ τοῦτο νοεῖν ὑποτίθεται ἡ εὐσεβεστέρα διάνοια, ὅτι τὸ ἀγαθὸν τοῦ θεοῦ δόμα, τοῦτο δέ ἐστιν ἡ αὐτεξούσιος
640 M. κίνησις τῇ διημαρτημένῃ τῶν ἀνθρώπων χρήσει ὄργανον εἰς ἁμαρτίαν ἐγένετο. ἀγαθὸν γὰρ τῇ φύσει τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀδούλωτον, τὸ δὲ ὑπεζευγμένον ἀνάγκαις οὐκ ἄν τις

3-4 Eccl 1, 13 6-7 Eccl 1, 13, 4-6 11-12 (ὁ ... γίνεται) Ioh Dam Sacr Par 396 B (Migne XCVI) 12-13 Matth 7, 17 13-16 Luc 6, 45

WSEYGΘPv 1 ματαιότητι: ὁμοιότητι P 2 ἡ om Yv 5 τὸ: τῷ G καταδυναστεύει GΘ 5-6 ἀνυπόστατον: ἀνύπαρκτον Θ 6 εἶδον S οἶδεν Yv ἔδωκεν post ὁ θεὸς coll S 7 τῶν om v 8 νοήσειεν post τις coll P 9 ἐστιν οἴεσθαι: ἔστι νοεῖσθαι W ἔδωκεν post ὁ θεὸς coll E 11 αἰτία ante τῶν 10 coll P ἀναφέροιτο ΘP 12 πάντων S 14 ὁ: ὃ E YPv ἀγαθὸν EYPv 15 ἑαυτοῦ: αὐτοῦ EYΘPv προεχειρίσατο W προχειρήσατο G 17 ἑαυτοῦ: αὐτοῦ EYGΘP v φύσει ante φθέγγεται coll P ἡ: τῇ Θ 19 προχέῃ W ὑποτίθεται: προτίθεται P εὐσεβεστάτη GΘ (-τα- sscr Θ²) 20 δόμα: δόμαν e corr man recentior W δόγμα P 21 ante τῇ add ἡ v χρήσει: φύσει e corr W² (in marg χρή- W) χρήσει S (χ - e φ- corr) 23 ὑπεζεγμένον W ὑποζευγμένον YG ante ἀνάγκαις add ἐν P

ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμήσειεν. ἀλλ' ἡ αὐτεξούσιος αὕτη τῆς διανοίας ὁρμὴ ἀπαιδαγωγήτως πρὸς τὴν αἵρεσιν τῆς κακίας ἀπορρυεῖσα περισπασμὸς τῆς ψυχῆς ἐγένετο ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίων πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς τῆς φύσεως κινήσεις κατασπασθείσης. τοῦτό ἐστιν ὃ σημαίνει τὸ ἔδωκεν, οὐχ ὅτι αὐτὸς τὸ κακὸν τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ ἐνεποίησεν, ἀλλ' ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ δοθεῖσιν ἀγαθοῖς ὁ ἄνθρωπος ὑπὸ ἀβουλίας εἰς κακῶν ὑπηρεσίαν ἐχρήσατο. σύνηθες δέ ἐστι τῇ ἁγίᾳ γραφῇ τὰ τοιαῦτα τῶν νοημάτων ταῖς τοιαύταις ἐξαγγέλλειν φωναῖς, ὡς τὸ Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας καὶ Ἔδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν καὶ Ἐσκλήρυνε τὴν καρδίαν Φαραὼ καὶ τὸ Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκλήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε, καὶ Ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ὁδῷ, καὶ Ἠπάτησάς με καὶ ἠπατήθην, καὶ ὅσα τούτοις ἐστὶν ὁμοιότροπα, ἐφ' ὧν ἡ ἀκριβὴς διάνοια οὐ τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ τι τῶν ἀτόπων ἐγγενέσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συνίστησιν, ἀλλὰ κατηγορεῖ τῆς ἐξουσίας, ἣ ἀγαθὸν

5 Eccl 1, 13, 5 10-11 Rom 1, 26 11 Rom 1, 28 12 Ex 9, 12 12-14 Is 63, 17 14-15 Ps 106, 40 15 Jer 20, 7

WSEYGΘPv 1 ἀριθμήσαιτο EP 2 αἵρεσιν: ὁρμὴν P (sscr γράφεται προαίρεσιν) 3 περισπασμὸς: πειρασμὸς v τῇ ψυχῇ EP 5 κινήσεις post ἐμπαθεῖς coll P κατασπασθεῖσα SGΘ 7 παρὰ . . . δοθεῖσιν e corr W^2 τοῦ om GΘPv ὁ ἄνθρωπος: ἄνθρωποι S 8 ὑπὸ Θ εἰς om v ἐχρήσαντο SG 9 ἁγίᾳ: θείᾳ P νοημάτων: ὀνομάτων S 11 πάθη . . . εἰς om P παραδέδωκεν G 12 ἐσκλήρανε P τὸ Τί: ὅτι SGΘ ἐπλάνησεν P 13 κύριε fort om WP ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου: ἐν ἀβάτω καὶ οὐχ ὁδῶ W? (in ἀπὸ τῆς ὁδοῦ corr W^2, in marg erasum ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου W?) SGΘ cf 14 13-14 ἡμῶν . . . σε e corr W^2 13 ἡμῶν τὰς καρδίας: ἡμῶν τὰς καρδίας ἡμῶν e corr W^2 ἡμῶν τὴν καρδίαν S τὰς καρδίας ἡμῶν EYGΘPv 14 τοῦ . . . σε fort om W (fort in marg scr W, in textu scr W^2 e corr) S (in marg scr S^2) 14-15 καὶ . . . ὁδῷ om W (in marg ἐπλάνησεν . . . οὐχ scr W) SGΘ cf ad 13 ἐπλάνησας P 15 καὶ Ἠπάτησας . . . ἠπατήθην W^2 e corr post με add κύριε S 16 ὁμότροπα E (corr E^2) Yv τὸ e corr S 17 τοῦ om ΘP ἀτόπων: ἀνθρώπων Yv ἐγγίνεσθαι P 18 φύσει post συνίστησιν coll Yv

μέν ἐστι καὶ θεοῦ δῶρον δεδομένον τῇ φύσει, γέγονε δὲ διὰ τῆς ἀβουλίας ἡμῖν δύναμις τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον ῥοπῆς. εἶδεν οὖν ὁ ἐκκλησιαστὴς Σύμπαντα τὰ πεποιημένα ἐν τῷ ὑπὸ τὸν ἥλιον βίῳ, ὅτι πάντα ἦν ματαιότης. οὐκ ἦν γὰρ ὁ συνιῶν, οὐκ ἦν ὁ ἐκζητῶν τὸν θεόν, ἐπειδὴ πάντες ἐξέκλιναν καὶ ἅμα ἠχρειώθησαν. διὰ τοῦτο εἰπὼν ὅτι Καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν ὅτι οὐχ ὁ θεὸς τούτων αἴτιος ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῆς ἀνθρωπίνης ὁρμῆς, ἣν πνεῦμα ὠνόμασεν. κατηγορεῖ δὲ τούτου τοῦ πνεύματος, οὐχ ὅτι τοιοῦτον ἐξ ἀρχῆς ἦν· ἦ γὰρ ἂν ἔξω κατηγορίας ἦν εἰ τοιοῦτον ἐγένετο· ἀλλ' ὅτι διαστραφὲν ἐξηρμόσθη τοῦ κόσμου.

Διεστραμμένον γάρ, φησίν, οὐ δυνήσεται ἐπικοσμηθῆναι, τουτέστιν οὐκ ἂν γένοιτο τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ διακοσμηθείσῃ κτίσει οἰκεῖον τὸ ἐνδιάστροφον. ὥσπερ γὰρ ὁ τεχνίτης ὁ κατὰ πρόθεσίν τι ἑαυτῷ τεκταινόμενος κανόνι καὶ σπάρτῳ διευθύνει τὰ μέρη τὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ σκεύους διὰ τῆς τεχνικῆς πρὸς ἄλληλα θέσεως συμπεραίνοντα· εἰ δέ τι τούτων μὴ κατὰ

3-4 Eccl 1, 14 4-6 Ps 13, 2-3 6-7 Eccl 1, 14, 3 7-9 Eccl 1, 14, 3 12 Eccl 1, 15

WSEYGΘPv 2 ἀβουλίας . . . δύναμις τῆς om EYPv τῆς alt: τῇ W πρὸς: εἰς P τροπῆς GΘ post ῥοπῆς add κακόν EYPv 3 εἶδεν om Θ οὖν post ὁ coll Θ 5 οὐκ . . . θεὸν om EP ἐξέκλειναν W 6 καὶ prim om EYGΘPv asyndeta Scripturae Sacrae coniungere solet Gregorius cf Psalm 13, 2-3 et ἐπειδὴ 5 Καὶ alt om GΘ 8 ἀλλὰ EY v ἀνθρωπίνης: τοιαύτης (sscr γρ[άφεται] ἀνθρωπίνης) P 9 τοῦ sscr E 10 ἢ γὰρ ἂν partim e corr W^2 ἔξω: ἴσως W 10-11 post κατηγορίας verba ἔξω ἦν ἤ(sic) τοιοῦτον exaravit W^2 e corr (W in marg correcturam habuisse vid quae postea erasa est) 11 τοιοῦτο P post ὅτι add τοιοῦτον P τῷ κόσμῳ GΘ τοῦ κοσμίου Cat Proc 12 οὐ δυνήσεται om Θ (sed post φησίν exhibet signum omissionis) 13 γένοιτο om P τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ διακοσμηθείσῃ κτίσει: τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ διακοσμηθείσῃ E (in marg κτίσει) παρὰ θεοῦ τῇ διακοσμηθίσῃ (sic) κτίσει G παρὰ θεοῦ τῇ διακοσμηθείσῃ Θ τῇ παρὰ τοῦ θεοῦ διακοσμηθείσῃ τῇ κτίσει P τῇ: τὸ Y κοσμηθείσῃ Yv 14 κτήσει W γὰρ om GΘ post ὁ alt add τῶν W^2 GΘ 15 κανόνι καί: κανονικῷ Θ σπάρτῃ P διευθύνῃ P 16 ἀπεργασίαν EGΘP ἐπεργασίαν Yv 17 σχέσεως Pv συμπαρενοῦντα Θ συμπεραινοῦντα P τούτων W (τοῦ e corr W^2, -ν sscr W) τούτῳ S

τὴν σπάρτον διευθυνθείη, οὐ παραδέχεται πάντως τὴν διαστροφὴν ἡ εὐθὴς ἁρμονία, ἀλλὰ χρὴ κἀκεῖνο ὑπαχθῆναι τῇ σπάρτῳ καὶ εὐθὺ γενέσθαι, εἰ μέλλοι τῷ εὐθεῖ συναρμόζεσθαι· οὕτω φησὶν ὁ ἐκκλησιαστής, ὅτι ἡ παρὰ τῆς κακίας διαστραφεῖσα φύσις τῇ κεκοσμημένῃ ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου κτίσει ἐγγενέσθαι οὐ δύναται. Καὶ ὑστέρημα, φησίν, οὐ δυνήσεται ἀριθμηθῆναι. ὑστερεῖσθαι τὸ λείπεσθαι ἡ γραφικὴ συνήθεια νοεῖν διδάσκει, καὶ τοῦτο ἐκ πολλῶν **641 M.** ἔστι πιστώσασθαι. ὁ γὰρ Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμυημένος Παῦλος οἶδε καὶ ὑστερεῖσθαι καὶ περισσεύειν· καὶ ὁ διὰ τῆς ἀσωτίας τὴν πατρικὴν ἐκδαπανήσας οὐσίαν λιμοῦ κατασχόντος ἤρξατο ὑστερεῖσθαι· καὶ περὶ τῶν ἁγίων ὁ Παῦλος διεξιὼν τά τε ἄλλα φησὶ περὶ αὐτῶν, ἐν οἷς ἐκακοπάθουν τῷ σώματι, καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτι Ὑστερούμενοι καὶ θλιβόμενοι. οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα Ὑστέρημα ὁ λόγος εἰπὼν τὸ λεῖπον διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδείξατο· τὸ δὲ λεῖπον ἐναρίθμιον τοῖς οὖσι γενέσθαι οὐ δύναται. καὶ γὰρ οἱ μαθηταί, ἕως μὲν πάντες ἦσαν ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι, δυοκαίδεκα ἦσαν τὸν ἀριθμόν, ἐπεὶ δὲ ἀπώλετο ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἐκολοβώθη ὁ ἀριθμὸς τῷ μὴ συναριθμεῖσθαι τοῖς οὖσι τὸν λείποντα· ἕνδεκα γὰρ μετὰ τὸν Ἰούδαν καὶ ἦσαν καὶ ὠνομάζοντο. τὸ οὖν Ὑστέρημα, φησίν, οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. τί τοῦτο σημαίνει διὰ τοῦ λόγου; ὅτι ἦν ποτε καὶ τὸ καθ'

6-7 Eccl 1, 15, 2 9-11 Phil 4, 12 10-12 Luc 15, 14 14-15 Heb 11, 37 15 Eccl 1, 15, 2 19 cf Ioh 17, 12 20-21 Matth 28, 16 etc. 22-23 Eccl 1, 15, 2

(W)SEYGΘPv 1 σπάρτην YPv διευθυνθῇ WS 2 εὐθής: ἁπλῶς W² e corr εὐθὲς Y εὐθὺς P de forma εὐθής cf E.C.E. Owen, Journal of Theological Studies XXVI 67 κακεῖνου W ὑπαχθεῖναι W² e corr παραθεῖναι E (-ει- in ras E²) P 3 σπάρτη Pv εὐθὲς P 3-4 εἰ . . . συναρμόζεσθαι om G 3 μέλλει P τῷ εὐθεῖ: τὸ εὐθὲς Θ 4 post ἐκκλη- folia duo usque ad p 307, 15 μὲν deperdita sunt in W 5 διεστραφεῖσα P κεκοσμημένη (- μη- sscr) E 9 μεμυημένος: μεμνημένος EYv cf Philipp 4, 12 10 περισσεύεσθαι EP 11 δαπανήσας Yv 12 post ἤρξατο add τοῦ Ev 14 ὅτι om G 15 καὶ θλιβόμενοι: κακουχούμενοι S θλιβόμενοι P 17 γενέσθαι ante τοῖς coll S 18 πάντες om P 19 τῷ ἀριθμῷ GΘ 20 τὸ λεῖπον Yv τὸ ex τὸν corr Θ 22 οὖν om Θ δυνηθήσεται P τοῦ libri sed cf Rahlfs ad Eccl 1, 15, 2 et p 304, 7; p 305, 9

ἡμᾶς τῷ παντὶ ἐναρίθμιον· συνετελοῦμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν ἱερὰν τῶν λογικῶν προβάτων ἑκατοντάδα. ἐπεὶ δὲ ἀπεβουκολήθη τῆς οὐρανίου διαγωγῆς τὸ ἓν πρόβατον ἡ ἡμετέρα φύσις διὰ κακίας πρὸς τὸν ἁλμυρὸν τοῦτον καὶ αὐχμῶντα τόπον κατασπασθεῖσα, οὐκέτι ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐπὶ τοῦ ποιμνίου τῶν ἀπλανῶν μνημονεύεται, ἀλλ' ἐνενήκοντα καὶ ἐννέα κατονομάζονται· τὸ γὰρ μάταιον ἔξω τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑφεστώτων γίνεται, διότι Ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. ἦλθεν οὖν ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλὸς καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων λαβὼν ἀποκαταστῆσαι τοῖς οὖσι τὸ τῇ ματαιότητι τῶν ἀνυπάρκτων ἐναπολλύμενον, ἵνα πάλιν ἄρτιος γένηται ὁ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ ἀριθμός, ἀποσωθέντος τοῦ ἀπολωλότος τοῖς μὴ ἀπολλυμένοις.

Τίς οὖν ἡ τοῦ πλανηθέντος ἐπάνοδος καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς ἀπὸ τῶν κακῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναλύσεως, ἐν τοῖς ἐφεξῆς διδασκόμεθα. ὁ γὰρ πεπειραμένος Κατὰ πάντα καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διαλέγεται. ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβὼν δι' αὐτῶν τῶν ἀσθενημάτων τῆς φύσεως τὴν ἔξω κακίας ὁδὸν ὑποδείκνυσι. νῦν γάρ μοι νόησον τὴν σοφίαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ κατὰ σάρκα Σολομῶντος ἡμῖν διαλέγεσθαι, διαλέγεσθαι δὲ ταῦτα, δι' ὧν ἂν μάλιστα πρὸς ὑπεροψίαν ὁδηγηθείημεν τῶν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις σπουδαζομένων. οὐ γὰρ καθ' ὁμοιότητα τῶν πολλῶν, οἷς οὐκ ἔστι κατ'

2-3 Matth 18, 12 6-7 Matth 18, 13 8-9 Eccl **1, 15, 2** 16-17 Heb 4, 15 17-18 Matth 8, 17

SEYGΘPv 1 ἐναρίθμιον post ἡμᾶς coll EP 2 τῶν λογικῶν προβάτων: τῶν προβάτων Θ τοῦ λόγου P ἑκαντοντάθα G ἐπεὶ: ἐπειδὴ Yv 3 οὐρανίου: ὀρείου EYPv sed cf Matth 18, 12 4 ἡμετέρα: ἀνθρωπίνη GΘ διὰ κακίας om P τὸν: τὸ P ἁλμυρὸν scr Jaeger: αὐχμῶντα S ἁλμῶντα EYGΘv ἁλμηρὸν P τοῦτον om P 5 αὐχμῶντα scripsi (cf adn praecedentem): αὐχμηρὸν libri (super αὐχμηρὸν sscr γρ(άφεται) ἁλμῶντα P) v 7 κατωνομάζοντο EGΘP 9 τοῦ om EGΘP cf ad p 304, 22 10 ἀναλαβὼν Yv 11 τὸ: τῷ G ἐναπολόμενον E ἐναπολλόμενον YP 13 ἀπολομένοις EΘ ἀπολυμένοις Y ἀπολλομένοις G 14 οὖν om P 15 τοῦ κακοῦ P 16 διδιδασκόμεθα E 18 ἀσθενειῶν S 19 τὴν bis scr S ὑποτίθησιν EP (-σι) 20 νόησον om P ἡμῖν om EYPv 21 ἂν om EYPv 23 οὐ: ο (sic) Θ

ἐξουσίαν τὸ καταθύμιον, καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ γίνεται λόγος, ὡς διὰ τούτου τὸ ἀναξιόπιστον ἔχειν, κατηγορῶν ἐκείνων, ὧν οὐ πεπείραται. ἡμεῖς γὰρ οὐ τῇ ἑαυτῶν πείρᾳ πάντα μανθάνομεν, ἀλλὰ διὰ μόνων τῶν λογισμῶν ἐκεῖνα γινώσκομεν, ὧν τὴν ἀπολαυστικὴν τῶν ἡδέων πεῖραν ἡ πενία κωλύει. κἄν τινι προσάγηται συμβουλὴ παρ' ἡμῶν, τὸ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι δεῖν τὰ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τιμώμενα, πρόχειρος ἡ παραγραφὴ τοῦ ἀκούοντος, τὸ διὰ τοῦτο ἡμᾶς ἀτιμάζειν ἐκεῖνα, ὅτι μὴ τῇ πείρᾳ τὴν ἐν αὐτοῖς ἡδονὴν ἐγνωρίσαμεν. ἐπὶ δὲ τοῦ ταῦτα ἡμῖν διαλεγομένου ἀργεῖ πᾶσα τοιαύτη ἀντίρρησις. Σολομὼν γάρ ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων. ὁ δὲ Σολομὼν
644 M. οὗτος τρίτος ἦν ἐν τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Ἰσραὴλ μετὰ τὸν Σαοὺλ ἐκεῖνον καὶ τὸν παρὰ τοῦ κυρίου ἐξειλεγμένον Δαβίδ. αὐτὸς τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκδεξάμενος καὶ αὐξηθείσης εἰς μέγεθος ἤδη τοῖς Ἰσραηλίταις τῆς δυναστείας ἀναδείκνυται βασιλεύς· ὃς οὐκέτι διὰ πολέμου καὶ μάχης τρίβων τὸ ὑποχείριον, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν τῇ εἰρήνῃ ἐμβιοτεύων ἔργον ἐποιεῖτο οὐ τὴν κτῆσιν τῶν μὴ προσόντων, ἀλλὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν περιόντων. ὡς οὖν οὐδενὸς αὐτῷ πρὸς οὐδὲν τῶν καταθυμίων ὄντος κωλύματος· ἥ τε γὰρ περιουσία τῇ ἐπιθυμίᾳ συνεξετείνετο καὶ ἡ σχολὴ πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν ἄνετος ἦν· οὐδενὸς τῶν ἀβουλήτων τὴν ἐν τοῖς καταθυμίοις διαγωγὴν ἐπικόπτοντος, τά τε ἄλλα σοφὸς ὢν καὶ ἐφευρεῖν τι τῶν καθ' ἡδονὴν ὑπὸ συνέσεως ἱκανὸς εἶπε τὰ καὶ τὰ

SEYGΘPv 2 τούτου: τοῦτο E τούτων? P (sscr) τὸ ἀναξιόπιστον: τὸ ἀξιόπιστον E?Y, in μι (sic) ἀξιόπιστον corr E^2 ἔχει v 3 οὐ om Θ ante πάντα add τὰ S fort recte 4 ἀλλὰ . . . γινώσκομεν om P μόνον Y τῶν: τὸν Y (corr) ἐκεῖνα in ἐκείνῳ corr Y 5 post ἡδέων add τὴν EYv 6 συμβουλεία G παρ' ἡμῶν om P παρὰ οὐδὲν Θ 7 ἡγεῖσθαι om P πρόχειρος Y (-ος e corr) 9 τῇ om P τὴν: τῇ EYv τῶν τὴν G ἡδονὴν om EYv post ἐγνωρίσαμεν coll P 10 ἐπὶ: ἐπεὶ G τοῦ om G 11 ῥῆσις S 13 Σαοὺλ: σαμουὴλ P παρὰ: πατέρα Θ ἐξηλεγμένον YGΘ 14 αὐτὸς: οὗτος EYGPv παρὰ: ἐκ GΘ αὐξηθεὶς EYv 16 διὰ: ἀπὸ S 18 κτῆσιν e κτίσιν corr? Y κτίσιν G 19 οὖν om EYPv οὐδὲν: οὐδενὶ Yv 21 τῆς ἐπιθυμίας Yv ἐξετείνετο GΘ 23 ἐπισκόπτοντος Y τε: δὲ EYΘv 24 καθ': κατὰ τὴν GΘ prim τὰ om GΘ

τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν σπουδαζομένων ἐπινοῆσαι καὶ πάντα ποιήσας, ὅσα καθεξῆς τῷ λόγῳ ἀπηριθμήσατο, δι' αὐτῆς εἶπε μεμαθηκέναι τῆς πείρας, ὅτι ἓν πέρας ἐστὶ τῶν ἐν τούτοις σπουδαζομένων ἡ ματαιότης. τάξιν δὲ τοιαύτην ἐπέθηκε τῷ διηγήματι, ὡς πρῶτον μὲν ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς τῇ παιδεύσει δοῦναι σχολὴν καὶ μὴ καταμαλακισθῆναι πρὸς τὰς ἐκ τῶν τοιούτων πόνων σπουδάς, χρήσασθαι δὲ τῇ προαιρέσει τοῦ πνεύματος, τουτέστι τῇ ὁρμῇ τῆς φύσεως, εἰς προσθήκην γνώσεως, εἰ καὶ μετὰ πόνων κατωρθοῦτο τὸ σπουδαζόμενον, καὶ οὕτως αὐξηθεὶς διὰ σοφίας μὴ λόγῳ κατασκέψασθαι τὴν ἐμπαθῆ καὶ ἄλογον περὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις τῶν ἀνθρώπων ἀπάτην, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἑκάστου τῶν σπουδαζομένων ἐπιγνῶναι τὸ μάταιον.

Ὁ μὲν οὖν σκοπὸς τῶν μετὰ τὰ προεξητασμένα γεγραμμένων οὗτός ἐστι. καιρὸς δ' ἂν εἴη καὶ αὐτὴν παραθέσθαι καθεξῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῶν γεγραμμένων τὴν ἐπὶ λέξεως θεωρίαν. Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ λέγειν, ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην ἐγώ. ἐπειδὴ γὰρ εἶδον, φησίν, περὶ ἐμαυτὸν τὸ ἐκ τῆς δυναστείας μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τῆς βασιλείας ἀθρόως ἐπιγενόμενον, οὐκ ἔστην ἐπὶ τῶν παρόντων οὐδὲ αὐταρκὲς ᾠήθην εἰς εὐκληρίαν βίου τὸ ἀπόνως μοι προσγενόμενον, ἀλλὰ πρὸ τούτων τὸ τῆς σοφίας κτῆμα περὶ παντὸς ἐποιησάμην, ὃ οὐκ ἔστι δυνατὸν ἄλλως εἰ μὴ μετὰ πόνων

2 Eccl 2 3-4 Eccl 2, 11; 2, 17; 2, 19; 2, 21; 2, 26 4-14 Eccl 1, 16-18 18-19 Eccl 1, 16, 1-2

(**W**) **SEYGΘPv** 1 καὶ ante δι' 2 coll EP om Yv 5 τοῖς om EYPv 7 μεταμαλακισθῆναι P πρὸς om Yv 9 ante γνώσεως add τῆς P 10 πόνου E πόνους P κατώρθου S ἠυξηθῆναι (sic) E (ἠυ- et -ναι e corr E^2) ηὐξήθη GΘP 11 ante μὴ add ὡς P 15 οὖν om EYv ab οὖν rursus incipit W μετὰ τὰ προεξητασμένα γεγραμμένων: ἐξητασμένων EYPv μετὰ τὰ ἐξητασμένα γεγραμμένα G γεγράμμενων Θ cf p 403, 21 16 οὗτος: τοιοῦτος P 18 ἐλάληλα (sic) P τῷ: τὸ W (in τοῦ corr man recentior) τοῦ E (e τῷ corr?) YGΘv 19 ἰδοὺ om EP εἶδον: ἴδων (sic) W φησίν: ἐγὼ EYPv 20 ἐκ om Θ οἶκον Y 21 ἐπιγινόμενον W 21-23 οὐκ . . . προσγενόμενον om Yv ἔστην: ἔστιν G 22 εἰς: ὡς G 24 ὃ: ἦν EYPv δυνατὸν om EP

τε καὶ ἱδρώτων κτήσασθαι. διὰ τοῦτο εἰπών, ὅτι Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ λέγειν, ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην ἐγὼ ἐπήγαγε τὸ Καὶ προσέθηκα σοφίαν. τὸν γὰρ κατὰ τὸ αὐτόματόν μοι προσγεγονότα τῆς δυναστείας ὄγκον ηὔξησα τῇ τῆς σοφίας προσθήκῃ, ταῦτα κατ' ἐμαυτὸν εἰπών, ὅτι χρὴ μάλιστα διὰ τούτου τῶν προγεγονότων βασιλέων δειχθῆναι ὑπέρτερον καὶ ἐν σοφίᾳ τὸ πλέον ἔχειν. Προσέθηκα γὰρ σοφίαν ἐν πᾶσι τοῖς γενομένοις ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅπως ἂν ταῦτα γένοιτο κατενόησα. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἐν τῇ γνώσει τῶν ἑτέροις προπεπονημένων τοῖς φιλοπονοῦσιν ἡ σοφία συνίσταται; διὸ φησίν· ἡ καρδία μου εἶδε πολλά, σοφίαν καὶ γνῶσιν, οὐ κατὰ τὸ αὐτόματον ἀκμητὶ τῆς τῶν τοιούτων γνώσεως ἐγγενομένης, ἀλλ' ἐπειδή, φησίν, Ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν, ὡς οὐκ ἂν μαθὼν ἐκεῖνα, εἰ μὴ πόνος τε καὶ μελέτη τῆς γνώσεως αὐτῶν καθηγήσατο· ἀλλὰ καὶ
645 M. Παραβολάς, φησί, καὶ ἐπιστήμην ἔγνων, τουτέστι τὴν ἐξ ἀναλογίας γινομένην τοῦ ὑπερκειμένου κατάληψιν διὰ τῆς παραθέσεως τῶν γινωσκομένων. καὶ ταῦτα μεμαθηκέναι

3 Eccl 1, 16, 3 6-9 Eccl 1, 16, 4 11-12 Eccl 1, 16, 5
14-16 Eccl 1, 17, 1 17 Eccl 1, 17, 2

WSEYGΘPv 1 τε om EYGΘPv καὶ ἱδρώτων om P εἶπον WG 2 ἐν . . . ἐμεγαλύνθην bis scr P τῷ: τοῦ W^2 (e corr) EPv τὸ GΘ ἐγὼ ante ἐμεγαλύνθην coll P 3 τὸ καί: καὶ τὸ EYv τὸ P 3-4 αὐτόματον: αὐτὸ Θ 4 post προσγεγονότα add μέσον W^2 qui verba προσγεγονότα . . . ὄγκον e corr scr προσγεγονότα: προσγενόμενον EYPv 5 εἶπον ΘP 6 τούτου: τούτων EP (sscr) τοῦτο Yv δειχθῆναι om EP 7 post ὑπέρτερον add εἶναι E^2 (in marg) P 8 ante σοφίαν add φησὶ EYGΘPv 8 γεγενημένοις S 10 τῇ om P πεπονημένων G 11 τοῖς om EYv ἡ om W καθίσταται P 12 εἶδε: οἶδεν Θ οἶδε P post ἀκμητὶ add τε v (e menda ἀκμητὲ in cod Montepessulano 122 ortum) 13 ἐγγινομένης Θ 16 καθηγήσαιτο W^2 (e corr) καὶ om P γνώσεως αὐτῶν: τούτων γνώσεως P 18 γενομένην GΘPv 19 γινωσκομένων W (-οσκο-, in marg παρακειμεν' W) SG (-οσκω-) Θ Cat Tr Patr: παρακειμένων EYPv litt unciales ΓΙΝΟ- falso pro ΠΑΡ- lectae? cf Plat Resp VI 508e; infra p 413, 1; De Vita Moysis 404 B (Migne); De hom opif 128A (Migne); sed cf etiam De hom opif 129A (Migne) καί? eras E

λέγει· Παραβολὰς γάρ, φησί, καὶ ἐπιστήμην ἔγνων, καθάπερ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διδάσκων τοὺς ἀκροωμένους ὁ κύριος τὸν περὶ τῆς βασιλείας λόγον ὑπ' ὄψιν ἄγει, ἢ μαργαρίτην ἢ θησαυρὸν ἢ γάμον ἢ κόκκον ἢ ζύμην ἤ τι τοιοῦτον διηγησάμενος, οὐ ταῦτα λέγων εἶναι τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὁμοιώσεως τῶν ἐν τούτοις σημαινομένων ἐναύσματά τινα καὶ αἰνίγματα τῶν ὑπὲρ κατάληψιν πραγμάτων παραβολικῶς τοῖς ἀκούουσιν ὑποδείκνυσιν. καὶ εἰς τοῦτό μοι γέγονε, φησίν, ἡ προαίρεσις τοῦ πνεύματος, τὸ γενέσθαι μοι πλῆθος σοφίας, ὡς ἂν διὰ τοῦ γενέσθαι σοφὸς μὴ διαμάρτοιμι τῆς τῶν ὄντων γνώσεως μηδὲ ἐκτὸς γενοίμην τῆς τοῦ λυσιτελοῦντος εὑρέσεως. ἐκ γὰρ σοφίας ἡ γνῶσις συνίσταται, ἡ δὲ γνῶσις εὐκολωτέραν ἡμῖν ποιεῖ τὴν τοῦ ὑπερέχοντος κρίσιν. τοῦτο δὲ οὐκ ἀκμητὶ τοῖς σπουδάζουσι παραγίνεσθαι πέφυκεν, ἀλλ' ὁ προστιθεὶς ἑαυτῷ γνῶσιν συνεπιτείνει πάντως τῇ μαθήσει τὸν πόνον. διὸ φησίν, ὅτι Ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα. καὶ τοιοῦτος γεγονὼς τότε τῶν ἡδέων ὡς ματαίων καταψηφίζεται.

Λέγει γὰρ ὅτι Εἶπα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου, δεῦρο δή, πειράσω σε ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἰδὲ ἐν ἀγαθοῖς, καί γε τοῦτο ματαιότης. οὐ γὰρ εὐθὺς ἔδωκεν ἑαυτὸν τῇ τοιαύτῃ πείρᾳ οὐδὲ ἄγευστος τοῦ κατεσκληκότος τε καὶ σεμνοτέρου βίου πρὸς τὴν τῶν ἡδέων μετουσίαν κατώλισθεν, ἀλλ' ἐνασκηθεὶς

1-2 Eccl 1, 17, 2 3-4 Matth 13, 45 (μαργαρίτης); 44 (θησαυρός); 22, 2 (γάμος); 13, 31 (κόκκος); 33 (ζύμη) 8-16 Eccl 1, 17, 3-18, 1
16-17 Eccl 1, 18, 2 19-21 Eccl 2, 1

WSEYGΘPv 1 γὰρ om G 2 διδάσκων post καθάπερ coll Yv 4 τοιοῦτον: τῶν τοιούτων EYGPv 6 ἐναυγάσματα Yv ἐναυγμάσματα Θ ἐνάσματα P 8 ὑποδεικνύουσι Y ὑποδείκνυσι P ὑποδεικνύει v γέγονε, φησίν: φησιν γέγονεν φησὶν W (prim φησιν eras) φησὶ γέγονεν P 9 τὸ: τοῦ G γενέσθαι: ἐνάγεσθαί P μοι om GΘ 11 τῆς om G 13 ὑπερέχοντος: προσέχοντος EYΘv cf p 386, 15; De prof Christ p 135, 7 (vol VIII, 1 Jaeger) 15 ἀλλ' ὁ: ἀλλὰ ΘP προσθεὶς EYv συνεπιτείνῃ Y 16 ὅτι om EYPv προστιθεὶς: προσθεὶς Yv 17 προσθήσει: προστίθησιν EYPv 19 ἐγὼ ante εἶπα coll GΘ δή om P 20 ἀφροσύνῃ Y ἰδοὺ v post γε add καὶ alt S 21 ἑαυτὸν: αὐτὸν τῇ ποιήσει ἢ P 22 τοῦ om E τε om SEP 23 κατώλησθεν G κατωλήσθησεν P

ἐκείνοις καὶ κατορθώσας τῷ ἤθει τὸ ἀμειδὲς καὶ ἀνένδοτον, δι' ὧν μάλιστα τὰ τῆς σοφίας μαθήματα τοῖς σπουδάζουσι γίνεται, τότε καθίησι πρὸς τὰ τῇ αἰσθήσει τερπνὰ νομιζόμενα, οὐ πάθει πρὸς ταῦτα καθελκυσθείς, ἀλλὰ τοῦ ἐπισκέψασθαι χάριν, εἴ τι συντελεῖ πρὸς τὴν τοῦ ἀληθινῶς ἀγαθοῦ γνῶσιν ἐν τούτοις γενομένη ἡ αἴσθησις. ἐπεὶ τό γε κατ' ἀρχὰς ἐχθρὸν ἑαυτοῦ ποιεῖται τὸν γέλωτα καὶ περιφορὰν ὀνομάζει τὸ πάθος, ὅπερ ἴσον ἐστὶ κατὰ διάνοιαν τῇ παραφορᾷ τε καὶ παρανοίᾳ· ἢ τί γὰρ ἂν ἄλλο τις ὀνομάσειε κυρίως τὸν γέλωτα, ὃς μήτε λόγος ἐστὶ μήτε ἔργον ἐπί τινι σκοπῷ κατορθούμενον, διάχυσις δὲ σώματος ἀπρεπὴς καὶ πνεύματος κλόνος καὶ βρασμὸς ὅλου τοῦ σώματος καὶ διαστολὴ παρειῶν καὶ γύμνωσις ὀδόντων τε καὶ οὔλων καὶ ὑπερῴας αὐχένος τε λυγισμὸς καὶ φωνῆς παράλογος θρύψις συνεπικοπτομένης τῇ κλάσει τοῦ πνεύματος· τί ἂν ἄλλο εἴη τοῦτο, φησί, καὶ οὐ παράνοια; διό φησι Τῷ γέλωτι εἶπον περιφοράν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε τῷ γέλωτι, ὅτι· μαίνῃ καὶ παρεξέστηκας καὶ οὐκ ἐντὸς τοῦ καθεστῶτος μένεις, ἑκουσίως ἀσχημονῶν καὶ διαστρέφων

7-8 Eccl 2, 2 10-15 cf Aristot Problem 35, 6, 965 a 14; Greg Nyss De hom opif 12, 160 C (Migne) 16 Eccl 2, 1

WSEYGΘPv 1 προκατορθώσας Yv 2 τὰ om P 3 καθίεισι G 5 τι: τις Yv ἀληθινοῦ P γνῶσιν ante ἀγαθοῦ coll Yv 6 ἡ ante ἐν (5) coll W ἔπειτα S τό γε: τότε YP? v 7 ποιεῖται: ποιεῖ καὶ Yv περιφορὰν in παραφορὰν corr Y παραφορὰν P (περι- sscr) 8 παραφορᾷ: περιφορᾶ Θ παραφορᾶ P (περι- sscr) τε om P post καὶ add τῇ GΘ 9 ἢ: εἰ WYGv om SP ἢ Θ correxi cf p 393, 18 ἂν om YPv ἄμ om Θ, sscr Θ^2 ἄλλως Θ τις om Θ ὀνομάσειεν G ὀνομάσει P 10 ὃς scripsi: ὃ libri v λόγος W^2 (e corr, λόγος in marg W litteris -ΓΟC uncialibus scriptis cf praefationis p 206) ἔργω G post ἔργον add ἐστὶ P 11 διάλυσις v στόματος v 11-12 καὶ βρασμὸς ὅλου τοῦ σώματος om W (in marg add W) post πνεύματος coll Cat Tr Patr 12 βρασμὸς post σώματος coll S παριῶν W 14 λυγισμοὶ v φωνὴ W συνεπικοπτομένη WSv ἐπικοπτομένης G 15 κλάσει: κολάσει Cat Tr Patr ἂν: γὰρ WS εἴη τοῦτο, φησί: τοῦτο εἴη ἂν W^2 (e corr) τοῦτο εἴη φησὶ SP 15-16 καὶ . . . φησι alt om? W (add W^2) 16 εἶπα EPv εἴπατε Y cf p 311, 2 παραφοράν YΘ(corr Θ^2)v περιφορὰ G ἔλεγε: ἔλεγον GΘ εἶπον Cat Tr Patr 17 ὅτι om EYPv τί Cat Tr Patr μένη W σημαίνῃ G

ἐν τῷ πάθει τὸ εἶδος, ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ τὴν διαστροφὴν ἐργαζόμενος. εἶπον δὲ Καὶ τῇ εὐφροσύνῃ, τί τοῦτο ποιεῖς; ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν, ὅτι· πρὸς τὴν ἡδονὴν ἀντιστατικῶς
648 M. ἔσχον ὑποπτεύων αὐτῆς τὸν προσεγγισμόν, οἱονεὶ κλέπτου τινὸς λαθραίως ἐντὸς παραδυομένου τῶν τῆς ψυχῆς ταμιείων, οὐκ ἀφῆκά ποτε κατακρατῆσαι τῆς διανοίας αὐτήν. εἰ γὰρ ἔγνων μόνον τὴν ἡδονὴν οἷόν τι θηρίον τὰς αἰσθήσεις μου περιέρπουσαν, εὐθὺς <ἂν> ἀπεμαχόμην τε πρὸς αὐτὴν καὶ ἀντέβαινον, Τί ταῦτα ποιεῖς λέγων πρὸς τὴν ἀνδραποδώδη ταύτην καὶ ἄλογον εὐφροσύνην· τί ἐκθηλύνεις τὸ ἀνδρῶδες τῆς φύσεως; τί καταμαλάσσεις τῆς διανοίας τὸ σύντονον; τί ἐκνευρίζεις τῆς ψυχῆς τὸν τόνον; τί διαλυμαίνῃ τοῖς λογισμοῖς; τί μοι τὸ καθαρὸν τῆς τῶν νοημάτων αἰθρίας τῇ παρ' ἑαυτῆς ὁμίχλῃ ζόφον ποιεῖς;

Ταῦτα, φησί, καὶ τὰ τοιαῦτα ποιήσας Ἐσκεψάμην εἰ ἡ καρδία μου ἑλκύσει ὡς οἶνον τὴν σάρκα μου, τουτέστιν ὅπως ἂν ἐπικρατεστέρα γένοιτο ἡ τῶν νοητῶν ἐπιμέλεια τῶν τῆς σαρκὸς κινημάτων, ὥστε μὴ στασιάζειν πρὸς ἑαυτὴν τὴν φύσιν, ἄλλα μὲν τῆς διανοίας προαιρουμένης, πρὸς ἕτερα δὲ τῆς σαρκὸς ἀφελκούσης, ἀλλ' ὡς καταπειθὲς καὶ ὑποχείριον ποιῆσαι τῷ νοητῷ τῆς ψυχῆς μέρει τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν

2 Eccl 2, 2, 2 15-16 Eccl 2, 3

WSEYGΘPv 1 τῇ διαστροφῇ G 2 ἀφροσύνῃ Y 3 τῷ: τὸ WGΘ post πρὸς add δὲ WS ὀδύνην P ἀνστατικῶς G 4 ante ὑποπτεύων add καὶ (e corr?) S 5 ἐντὸς: εἴσω GΘ ταμείων YΘPv displicet clausula 6 ἀφῆκε P κρατῆσαι P 7 μόνην WS? (corr) P 8 περιέπουσαν SP <ἂν> add Jaeger: om libri v ἀντεμαχόμην EYPv τε: τὰ EYv 10 ἀνδρῶδῶδες Y (corr) 12 ἐκνευρίζῃς W ἐκνεβρίζεις Y τὸν om Y ante τῆς coll v διαλυμαίνεις E 12-13 τοῖς διαλογισμοῖς S τοὺς λογισμοὺς EP 13 post τῶν add καθαρῶν EYPv 14 ζόφον ποιεῖς: ζοφοποιεῖς S ποιεῖς: ἐμποιεῖς EY (ἐμ- fort postea add) v 15 Ταῦτα: τοιαῦτα P τὰ om EYv εἰ ἡ e corr W^2 (in marg scr W) 16 ἐκλύσει W (e ἑλκύσει corr?) 17 ἂν om WEYPv νοητῶν (-μα- sscr, i e νοημάτων) W νοημάτων P ἐπιμέλεια: ἐπίσκεψις P (sscr-μελεια) 18 κινημάτων: νοημάτων Cat Polychr cf ad 17 19-20 -ανοίας . . . ἀφελκούσης om Y δὲ expunx W om P ἐφελκούσης E (corr) Yv ante καὶ add τε EP 21 post νοητῷ add τῶ G

φρόνημα, ἑλκυσθέντος τε καὶ καταποθέντος τοῦ ἐλαττουμένου ἐν τῷ πλεονάζοντι, ὃν τρόπον ἐπὶ τῶν διψώντων γίνεται· οὐ γὰρ ἐναπομένει ὁ οἶνος τῇ κύλικι, εἴ γε τῷ διψῶντι στόματι προσαχθείη, ἀλλὰ μεθίσταται πρὸς τὸν πίνοντα καὶ ἀφανὴς γίνεται μετὰ σπουδῆς ἐπὶ τὸ ἐντὸς εἰσελκόμενος. οὗ γενομένου ἀπλανής μοι καὶ ἀνεμπόδιστος ἐγένετο ἡ ὁδηγία πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῶν **ὄντων.** Ἡ καρδία γάρ μου, φησίν, ὡδήγησέ με ἐν σοφίᾳ, δι' ἧς κατεκράτησα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἡδονῶν, καὶ γέγονέ μοι ἡ παίδευσις αἰτία τοῦ κρατῆσαι ἐπὶ εὐφροσύνῃ. οὕτω γὰρ περιέχει ἡ ἀκολουθία τῆς λέξεως. τόδε μοι μάλιστα κατὰ τὴν γνῶσιν σπουδαζόμενον ἦν τὸ ἐπὶ μηδενὶ ματαίῳ τὴν ζωὴν ἀσχολῆσαι, ἀλλ' εὑρεῖν ἐκεῖνο τὸ ἀγαθόν, οὗ τις ἐπιτυχὼν οὐχ ἁμαρτάνει τῆς τοῦ συμφέροντος κρίσεως, ὃ διαρκές τέ ἐστι καὶ οὐ πρόσκαιρον καὶ πάσῃ τῇ ζωῇ παρατείνεται, ἐπ' ἴσης ἀγαθὸν πάσῃ ἡλικίᾳ γινόμενον καὶ πρώτῃ καὶ μέσῃ καὶ τελευταίᾳ καὶ παντὶ τῷ τῶν ἡμερῶν ἀριθμῷ. Ἕως οὗ γὰρ ἴδω, φησί, ποῖον τὸ ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὃ ποιήσουσιν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν. τὰ γὰρ διὰ σαρκὸς σπουδαζόμενα, κἂν ὅτι μάλιστα πρὸς τὸ παρὸν δελεάζῃ τὴν αἴσθησιν, ἐν ἀκαρεῖ τὸ εὐφραῖνον ἔχει· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἐν τῷ σώματι γινομένων διαρκῶς ἡσθῆναι, ἀλλ' ἡ τοῦ πίνειν ἡδονὴ συναπολήγει τῷ κόρῳ, καὶ ἐπὶ

7-8 Eccl 2, 3, 3   10 Eccl 2, 3, 4   17-19 Eccl 2, 3, 5-7

WSEYGΘPv 1 τε: δὲ WGΘ om EYPv   οἷον Cat Polychr   καὶ καταποθέντος om Y   ἐλαττωμένου P   4 προσαχθείη: προστεθείη WSGΘ   5 διαφανὴς EYPv   ἑλκόμενος S   7 ὄνων Y (corr Y^{2})   ἡ in marg scr E vel manus recentior   γὰρ om EYPv   post μου coll G   8 τῆς sscr E   om Y   10 οὕτω: οὕτως W   τοῦτο P   11 τόδε μοι: τοδέ μοι W^{2} (e corr) τὸ δέ μοι SEYGΘPv   τὸ ἐμοὶ Cat Polychr   12 σπουδαζόμενον ante κατὰ 11 coll S   τὸ: τῷ WP (τὸ sscr)   ζωὴν: σπουδὴν GΘ   14 τε om YΘ   15 ἐπ' ἴσης: ἐπὶ γῆς WΘ ἐλπὶς εἰς EYv   ἐλπὶς Cat Polychr   cf infra p 313, 10 et adn ad p 313, 21; de prof Christ p 138, 12 (vol VIII, 1 Jaeger)   16 γενόμενον Θ   17 τῷ: τῶν S (corr) om P   19 τὸν: τῶν Θ   21 οὐ: οὐδὲ S^{2}GΘ   22 -δενὶ τῶν τῶ σώμα- expunctum W   ἐν om WS (add S^{2}) τῷ om P γενομένων S   διαρκῶς: διὰ σαρκὸς Θ

τοῦ ἐσθίειν ὡσαύτως ἡ πλησμονὴ τὴν ὄρεξιν ἔσβεσε, καὶ εἴ τις ἄλλη ἐπιθυμία κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῇ τοῦ ἐπιθυμητοῦ μετουσίᾳ κατεμαράνθη, κἂν πάλιν γένηται, πάλιν μαραίνεται· διαρκεῖ δὲ οὐδὲν εἰς ἀεὶ τῶν τῇ αἰσθήσει τερπνῶν οὐδὲ ὡσαύτως ἔχει. καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἄλλο τῇ νηπιότητι ἀγαθὸν καὶ ἕτερον τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ, ἄλλο τῷ παρακμάσαντι καὶ ἕτερον τῷ παρ' ἡλικίαν, καὶ τῷ γέροντι πάλιν ἄλλο τῷ εἰς γῆν ἤδη ῥέποντι. ἐγὼ δέ, φησίν, ἐζήτουν ἐκεῖνο τὸ ἀγαθόν, ὃ πάσῃ ἡλικίᾳ καὶ παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς ἐπ' ἴσης ἀγαθόν ἐστιν, οὗ κόρος οὐκ ἐλπίζεται καὶ πλησμονὴ
649 M. οὐχ εὑρίσκεται, ἀλλὰ συμπαρατείνεται τῇ μετουσίᾳ ἡ ὄρεξις, καὶ συνακμάζει τῇ ἀπολαύσει ὁ πόθος καὶ τῇ τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐπιτυχίᾳ οὐ περιγράφεται, ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον ἐντρυφᾷ τῷ ἀγαθῷ, τοσούτῳ μᾶλλον ἡ ἐπιθυμία τῇ τρυφῇ συνεκκαίεται, καὶ ἡ τρυφὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ συνεπιτείνεται καὶ κατὰ πᾶν διάστημα τῆς ζωῆς ἀεὶ καλὸν τοῖς μετιοῦσι γίνεται, οὐδὲν τῷ ἀστάτῳ τῶν ἡλικιῶν τε καὶ τῶν χρόνων συναλλοιούμενον, ὃ καὶ μύοντι καὶ ἀναβλέποντι, εὐημεροῦντι καὶ λυπουμένῳ, νυκτερεύοντί τε καὶ διημερεύοντι, πεζεύοντι καὶ θαλαττεύοντι, ἐνεργοῦντι καὶ ἀνειμένῳ, ἄρχοντι καὶ δουλεύοντι καὶ πᾶσιν ἁπαξαπλῶς τοῖς κατὰ τὸν βίον ἐπ' ἴσης ἀγαθόν ἐστιν, ὑπὸ τῶν περιστατικῶς τινι συμπιπτόντων

WSEYGΘPv 2 εἴ τις: ἥτις Θ   4 δὲ om GΘ   οὐδὲν εἰς: οὐδενὶ GΘ   5 τέρπον P (sscr τέρπνων)   5-8 non eodem modo aetates humanas numerat p 377, 7-9   5-6 τινὶ ποιότητι in τῇ νιποιότητι corr Y   6 ante ἄλλο add καὶ EYPv   7 παρακμάσαντι e corr ? S   καὶ prim et alt om Θ   τῷ prim: τὸ EYPv   παρ' ἡλικίαν: παρήλικι S   sed cf p 377, 9   καὶ alt post ἄλλο 8 coll W   8 post εἰς add τὴν GΘ   ῥέποντι scripsit Jaeger: ῥέοντι libri v, post quod add ἄλλο GΘ   9 post πάσῃ add τῇ S   τῶ om S   10 κόρο G   13 ἐπιτυχίᾳ: ἡλικία EYv   13-15 μᾶλλον . . . συνεκκαίεται om Θ   13 μᾶλλον: πλέον SYGv   om P   14 τῆς τρυφῆς W   15 συνεκκαίεται: συνεκτείνεται Yv   τρυφὴ: τροφὴ Θ   συνεπιτείνεται: συνεκτείνεται EYPv   17 τῶν alt om P   18 βλέποντι SP   19 λυπημένω Y   τε post εὐημεροῦντι coll EYP (τι pro τε)v bis habet GΘ   ἡμερεύοντι EYGΘPv   19-20 πεζεύοντι καὶ θαλαττεύοντι om EYGΘPv   20 ἀνημένω W   20-21 ἐνεργοῦντι . . . δουλεύοντι om EYPv   21 ἐπ' ἴσης: ἐλπὶς εἰς EP   om Yv   cf adn ad p 312, 15   22 ὑπὸ: ὑπὲρ Θ   περιστατικῶς in -ῶν corr man recentior W   παραστατικῶς G

οὔτε τι χεῖρον οὔτε κρεῖττον γινόμενον, οὔτε ἐλαττούμενον οὔτε αὐξόμενον. τοῦτό ἐστι, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, τὸ ὄντως ὂν ἀγαθόν, ὅπερ ἰδεῖν ὁ Σολομὼν ἐζήτει, ὃ ποιήσουσιν οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τὸν ἥλιον κατὰ πάντα τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς αὐτῶν. ὅπερ οὐδὲν ἕτερον εἶναί μοι φαίνεται ἢ τὸ τῆς πίστεως ἔργον, ἧς ἡ ἐνέργεια κοινή τε πᾶσίν ἐστιν, ἐκ τοῦ ὁμοτίμου τοῖς ἐθέλουσι προκειμένη καὶ παντοδυνάμως καὶ διαρκῶς τῇ ζωῇ παραμένουσα. τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαθὸν ἔργον, ὃ καὶ ἐν ἡμῖν γένοιτο ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γʹ

Τί μετὰ τοῦτο ἡμᾶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ διδάσκει φωνή, καιρὸς ἂν εἴη διερευνήσασθαι. μεμαθήκαμεν ἐν πρώτοις, ἃ μεμαθήκαμεν, ὅτι ὁ πᾶσαν ἐκκλησιάζων τὴν κτίσιν καὶ τὰ ἀπολωλότα ζητῶν καὶ τὰ πεπλανημένα συναθροίζων εἰς ἕν, οὗτος ἐπισκέπτεται τὸν ἐπίγειον βίον. ἐπίγειον γάρ ἐστι τὸ ὑπουράνιον, ὅπερ ὁ λόγος τὸ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ὀνομάζει, ἐν ᾧ

3-5 Eccl 2, 3, 6-7   13-17 cf p 280, 8-281, 2   17 Eccl 1, 13, 3; cf p 300, 3-301, 2

WSE(Λ)(Y)GΘPv 1 τι om EP ante κρεῖττον add τι Yv γενόμενον EYGv ἐλαττονούμενον WG 2 αὐξανόμενον Yv τοῦτό ἐστι: τουτέστιν W τοῦτο γάρ ἐστι P 3 ὄντως ὂν: ὄντος ὢν W ὁ (post ἰδεῖν) om GΘ a verbo ἐζήτει incipit Λ ἐποίουν EΛ (corr $Λ^{2}$) YGΘPv 4 τῶν ἡμερῶν om EΛPv 5 οὐδὲν ἕτερον: οὐδέτερον E οὐδέν τι ἕτερον P 6 ἧς: οἷς P post ἡ add κοινὴ P τε om P ante πᾶσιν add καὶ $SΛ^{2}$ 7 ἐθέλουσιν W θέλουσι SEΛv παντοδύναμος WΛ? 8 παραμείνουσα S (corr S^{2}) τὸ in ras? Λ 10 post αἰῶνας add τῶν αἰώνων WΛGPv Ἀμήν om? P in fine homiliae secundae τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν λόγ(ος) β W^{2} 11 TITULUS: τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία Γʹ εἰς τὸν ἐκκλησιαστήν + W εἰς τὰ ἑξῆς ὁμιλία τρίτη S ὁμιλία τρίτη εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ ἐκκλησιαστοῦ EΛ (Γʹ pro τρίτη) τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία τρίτη G inscriptione caret Θ ὁμιλία τρίτη εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν πρὸς τὰ ἑξῆς P homiliae tertiae textum Ecclesiastae inde a II 4 usque ad II 6 praemittunt GΘP (cf praefationis p 230, 232, 244) 12 διδάσκει om W post τοῦτο coll GΘ διδάξει v 13 εἴη om G 14 ἅ: ὃ W 15 post πεπλανημένα add ζητῶν καὶ P ἕν e corr W^{2} 16 ἐπίγειον prim om Θ ἀνθρώπινον P 17 ὑπουράνιον ex ἐπουράνιον corr vid $Λ^{2}$ Y^{2} ἐπουράνιον G τὸ om P

κατακρατεῖ ἡ ἀπάτη καὶ ἡ ματαιότης καὶ τὸ ἀνύπαρκτον. ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ μεμαθήκαμεν ἐξηγήσει τὸ ἐκ προσώπου τοῦ Σολομῶντος γίνεσθαι τὴν κατηγορίαν τῆς ἀπολαυστικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς διαθέσεως, ὡς ἂν ἡμῖν ἀξιόπιστος γένοιτο ἡ τῶν τοιούτων ἀθέτησις, τοῦ κατὰ πᾶσαν ἐξουσίαν τὸ πρὸς ἡδονὴν εἰς ἀπόλαυσιν ἔχοντος καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις σπουδάζεσθαι ἀντ' οὐδενὸς διαπτύοντος.

Τί τοίνυν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκ τρίτου μανθάνομεν; ὃ πάντων μάλιστα οἶμαι κατάλληλον εἶναι τοῖς ἐκκλησιάζουσι μάθημα, λέγω δὲ τὴν περὶ τῶν μὴ κατὰ λόγον γεγενημένων ἐξομολόγησιν, ἢ τὸ τῆς αἰσχύνης ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ πάθος διὰ τῆς τῶν ἀτόπων ἐξαγορεύσεως. ἔοικε γὰρ μέγα τι καὶ ἰσχυρὸν πρὸς τὴν τῆς ἁμαρτίας ἀποφυγὴν ὅπλον εἶναι ἡ ἐναποκειμένη τοῖς ἀνθρώποις αἰδώς, εἰς αὐτὸ τοῦτο, οἶμαι, παρὰ τοῦ θεοῦ ἐντεθεῖσα τῇ φύσει, ὡς ἂν ἡμῖν ἀποτροπὴ τῶν χειρόνων ἡ τοιαύτη τῆς ψυχῆς διάθεσις γένοιτο. συγγενῶς δὲ ἔχει πρὸς ἄλληλα καὶ οἰκείως τό τε κατὰ τὴν αἰδῶ καὶ τὸ κατ' αἰσχύνην πάθος, δι' ὧν ἀμφοτέρων ἡ ἁμαρτία κωλύεται, εἴπερ ἐθέλοι τις πρὸς τοῦτο χρήσασθαι τῇ τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς διαθέσει. μᾶλλον γὰρ τοῦ φόβου πολλάκις ἡ αἰδὼς πρὸς τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀτόπων ἐπαιδαγώγησεν, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσχύνη ἡ ἐπακολουθοῦσα τοῖς ἐλέγχοις τοῦ πλημμελήματος ἱκανὴ δι' ἑαυτῆς σωφρονίσαι

2-7 cf p 305, 16-307, 14   11 Eccl 2, 4 sqq

WSEΛGΘPv 1 ἡ ματαιότης καὶ om Λv 3 γενέσθαι EΛ?YPv 5 τὸ: τοῦ W 6 καὶ e corr? S 7 παρὰ om Θ 9 κατάδηλον GΘ οἶμαι κατάλληλον εἶναι: εἶναι κατάδηλον οἶμαι Θ 10 τὴν om W post περὶ add τὴν G μὴ om GΘ 12 πάθος ante τῇ ψυχῇ coll GΘP 13 τι ante μέγα coll WSGΘP 14 ἡ sscr W vel man recentior ἀποκειμένη Θ 15 τῇ φύσει om EΛPv 16 ἀποστροφὴ EΛPv 17 διάθεσις: πρόσις G (sic) γένοιτο ante διάθεσις coll EΛPv γίνοιτο (post διάθεσις) Θ 18 τό τε corr Jaeger: τότε libri v (τὸ, τε G) τὸ alt om P κατ': κατὰ τὴν Θ 19 εἴπερ Λ (litt ει- e corr $Λ^{2}$) ἧ περ Y 20 τούτοις GΘ 21 ἀποφυγὴν: ἀπο- e corr W^{2} ἀγωγὴν? E (in ἀποχὴν corr E^{2}) ἀγωγὴν cod Paris gr 584 A ἀποχὴν P cf 14 22 ἡ alt om WSEΛGPv ἐπακολουθείσασα W (-ει- in -η- corr W^{2}) ἐπακολουθήσασα S 23 σωφρονῆσαι EG

τὸν ἁμαρτάνοντα πρὸς τὸ μὴ πάλιν ἐν τοῖς ὁμοίοις γενέσθαι. καὶ ἔστιν, ὡς ἄν τις ὅρῳ τὴν διαφορὰν αὐτῶν ὑπογράψειεν,
652 M. αἰσχύνη μὲν ἐπιτεταμένη αἰδώς, αἰδὼς δὲ τὸ ἔμπαλιν ὑφειμένη αἰσχύνη. δείκνυται δὲ καὶ τῷ κατὰ πρόσωπον χρώματι ἡ τῶν παθῶν διαφορά τε καὶ κοινωνία. ἡ μὲν γὰρ αἰδὼς ἐρυθήματι μόνῳ ἐπισημαίνεται, συμπαθόντος πως τῇ ψυχῇ τοῦ σώματος κατά τινα φυσικὴν συνδιάθεσιν καὶ τοῦ περικαρδίου θερμοῦ πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὄψεως ἀναζέσαντος, ὁ δὲ αἰσχυνθεὶς ἐπὶ τῇ φανερώσει τοῦ πλημμελήματος πελιδνὸς γίνεται καὶ ὑπέρυθρος, τοῦ φόβου τὴν χολὴν τῷ ἐρυθήματι μίξαντος. τὸ οὖν τοιοῦτον πάθος ἱκανὸν ἂν γένοιτο τοῖς προειλημμένοις τινὶ τῶν ἀτόπων εἰς τὸ μηκέτι ἐν τούτοις γενέσθαι ,ὧν ἂν τὸν ἔλεγχον ἐν αἰσχύνῃ ποιήσωνται. εἰ δὴ ταῦτα οὕτως ἔχει καὶ δεόντως ὁ λόγος τοῦ πάθους κατεστοχάσατο, ὡς ἐπὶ φυλακῇ τῶν πλημμελημάτων τῆς

3-4 (αἰσχύνη μὲν . . . ὑφειμένη αἰσχύνη) affert Doctr Patrum p 252, 15-16 (Diekamp) 5-11 cf Aristot Eth Nic 4, 15, 1128 b 10-14; Probl XI, 53, 905a 5; Clem Alex Paed I, VIII, p 133, 13 (Ståhlin); Greg Nyss In Psalm pars I, cap IV p 36, 11 supra; De an 92 B (Migne)

WSEΛGΘPv 2 post τις add εἴπῃ P ὅρων W (-ων e corr W^2) αὐτῶν sscr E 3 αἰδώς prim om Θ δὲ: δ' S τὸ om WS 4 ὑφειμένη WSYΘv: ὑφιεμένη EPΛ^2 (in marg) ὑφημένη G post αἰσχύνη add μᾶλλον δὲ κυριώτερον ἄν τις καθίκοιτο (καθήκοιτο W^2 e corr, καθείκοιτο G) τῆς τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεως εἰπὼν αἰσχύνην μὲν εἶναι τὴν μετὰ (post quod add πρᾶξιν Migne) τῶν κατεγνωσμένων ἐπιγινομένην αἰδῶ, αἰδῶ δὲ κατὰ τὸ (τὸν G) ἀντίστροφον τὴν (sscr W^2) πρὸ τοῦ γενέσθαι τι τῶν κατεγνωσμένων αἰσχύνην δι' (e corr W^2) ἧς ἡ ὁρμὴ τῶν ἀνθρώπων (ἀπρεπῶν Θ Migne) ἀνακόπτεται WSΛ^2 (in marg) GΘ Migne (in adnotatione, non habet editio 1638). verba magistelli cuiusdam esse videntur ignota Doctrinae Patrum in capitulo 33, quod Ὅροι καὶ ὑπογραφαὶ ἐκ διαφόρων λόγων ἀπανθισθέντες inscribitur δὲ scr man recentior S τῷ: τὸ S κατὰ: κατὰ τὸ W^2 (e corr) 5 post κοινωνία add κατὰ? γνωρίζεται W (glossa ad ἐπισημαίνεται 6) 6 συμπαθοῦντος G διάθεσιν Λ (συν- sscr Λ^2) Pv 8 θερμοῦ: θυμοῦ G 12 ante γένοιτο add εἰς διόρθωσιν WSΛ^2 (in marg) πρειλημμένοις G 13 ποιήσονται WΘ(?)P 14 εἰ: η W (corr W^2) 14 ἔχοι EΛPv δέοντος v παθόντος P 15 ἐπὶ φυλακῇ: εἴη φυλακῇ τῆς W (τῆς eras)

τοιαύτης διαθέσεως ἐγγινομένης τῇ φύσει, καλῶς ἐστιν ἴδιον μάθημα τῆς ἐκκλησίας ἡγήσασθαι τὸ διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τῶν πεπλημμελημένων κατόρθωμα· ἔστι γὰρ διὰ τούτου τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ τῆς αἰσχύνης ὅπλῳ κατασφαλίσασθαι. ὥσπερ γὰρ εἴ τις ἐκ λαιμαργίας ἀμέτρου δυσπέπτους τινὰς χυμοὺς ἐν ἑαυτῷ συναγάγοι, εἶτα ἐν φλεγμονῇ γενομένου τοῦ σώματος τομῇ καὶ καυτῆρι θεραπευθεὶς τὴν νόσον καθάπερ τινὰ παιδαγωγὸν πρὸς τὴν εὐταξίαν ἔχοι τοῦ ἐφεξῆς βίου τὴν οὐλὴν τοῦ καυτῆρος ἐπὶ τοῦ σώματος βλέπων, οὕτως ὁ στηλιτεύσας ἑαυτὸν διὰ τῆς τῶν κρυφίων ἐξαγορεύσεως τῇ μνήμῃ τοῦ κατ' αἰσχύνην πάθους πρὸς τὸν ἐφεξῆς παιδαγωγηθήσεται βίον.

Ταῦτα τοίνυν ἐστίν, ἃ διὰ τῆς νῦν ἀναγνώσεως τῶν ἐν τῷ ἐκκλησιαστῇ γεγραμμένων ἡ ἐκκλησία παιδεύεται. λέγει γὰρ ἐλευθέρᾳ φωνῇ δημοσιεύων ἐκεῖνο καὶ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων καθάπερ τινὰ στήλην ἔγγραφον ἀνατιθεὶς τὴν τῶν γεγενημένων παρ' αὐτοῦ ἐξαγόρευσιν, ἃ τοιαῦτά ἐστιν, ὡς τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν καὶ τὴν σιωπὴν εἶναι τοῦ λόγου ἐνδοξοτέραν. λέγει δέ· εἰ μὲν ἀληθῶς ταῦτα πεποιηκὼς ἢ διὰ τὴν ἡμετέραν ὠφέλειαν πλασσόμενος, ἐφ' ᾧτε δι' ἀκολούθου τὸν λόγον πρὸς τὸν σκοπὸν συμπερᾶναι, οὐκ ἔχω τοῦτο δι' ἀκριβείας εἰπεῖν· λέγει δ' οὖν ὅμως ταῦτα, οἷς οὐκ ἂν ὁ

19-p 318, 10 cf p 368, 9-13

WSEΛGΘPv 1 ἐγγινομένης E (-ς sscr) καλόν Λ (-ῶς sscr Λ^2) Yv 3 πεπλημμένων S πλημμελημένων P τούτου: τοῦτο v 5 ἀμέτρου om P τινὰς post χυμοὺς coll P 6 αὑτῷ Λv συναγάγοι W (-οι e corr W^2) συναγάγῃ EΛv συνάγῃ P εἶτα om W (in marg add W^2) φλεγμονῇ W (-λ- e corr) 7 καὶ om G καυτῆρσι W καυτηρίῳ Θ καυστῆρι Λv θεραπευθῇ P 8 ἀταξίαν Λv εὐεξίαν P ἔχοι om WSΘ ἔχει post ἐφεξῆς coll P 9 καυστῆρος Λv βλέποι W^2 (-λ- e corr) SΘ 11 τὴν μνήμην v ἑξῆς EΛPv 12 παιδαγωγηθήσεται: παιδαγωγὸν τίθεται Λv 14 ἡ om Θ (sscr Θ^2) 15 ἐκεῖνο om P 16 ἀνατιθεὶς om P 18-19 ἐνδοξοτέραν: ὑψηλοτέραν P 19 εἰ: ἡ W ἣ G ὁ P μὲν om P μὲν mirum est ταῦτα ante διὰ coll EΛv ἢ sscr E ἦ v 20 ante πλασσόμενος add ταῦτα P ᾧτε: ὧτε καὶ GΘ ὧ καὶ P 21 διαπερᾶναι Λv δι' om Λ (in marg Λ^2) Y μετ' v

πρὸς ἀρετὴν βλέπων ἑκουσίως συνενεχθείη. ἀλλ' εἴτε οἰκονομίας χάριν τὰ μὴ γενόμενα ὡς γεγονότα διέξεισι καὶ κατηγορεῖ ὡς ἐν πείρᾳ γενόμενος, ἵνα ἡμεῖς πρὸ τῆς πείρας τὴν τῶν κατηγορημένων ἐπιθυμίαν ἐκκλίνωμεν, εἴτε καὶ καθῆκεν ἑαυτὸν ἑκουσίως πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ἀπόλαυσιν, ὥστε δι' ἀκριβείας τὰ αἰσθητήρια ἑαυτοῦ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων γυμνάσαι, προκείσθω κατ' ἐξουσίαν τῷ βουλομένῳ, ἐφ' ὅπερ ἂν ἐθέλῃ τὸν στοχασμὸν ἄγειν. εἰ δέ τις λέγοι τῷ ὄντι γεγενῆσθαι αὐτὸν ἐν τῇ τῶν ἡδέων πείρᾳ, οὕτως ὑπολαμβάνομεν. καθάπερ γὰρ οἱ ἐπὶ τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης δυόμενοι καὶ διερευνῶντες ἐν τῷ πυθμένι τοῦ ὕδατος, εἴ πού τινα μαργαρίτην εὕροιεν ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον τῶν ἐν βυθῷ τικτομένων, οἷς ἡδονὴν μὲν οὐδεμίαν ἡ ὑπὸ τὸ ὕδωρ ταλαιπωρία φέρει, ἡ δὲ τοῦ κέρδους ἐλπὶς βυθίους ἐποίησεν, οὕτως εἰ
653 M. γέγονεν ὁ Σολομὼν ἐν τούτοις πάντως ὥσπερ τις τῶν κατὰ θάλασσαν πορφυρευόντων ἔδωκεν ἑαυτὸν τῇ τρυφῇ ὑποβρύχιον, οὐκ ἐφ' ᾧτε καταπλησθῆναι τῆς θαλαττίας ἅλμης, ἅλμην δὲ λέγω τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τοῦ ζητῆσαί τι τῇ διανοίᾳ χρήσιμον ἐν τῷ τοιούτῳ βυθῷ. χρήσιμον δ' ἂν εἴη διὰ τῶν τοιούτων εὑρισκόμενον, κατά γε τὸν ἐμὸν στοχασμόν, ἢ τὸ ἀμβλῦναι τὰς τοῦ σώματος ὁρμὰς διὰ τοῦ

WSEΛGΘPv 2 μή: μήτε Θ   γενόμενα: γεγονότα S   2-3 καὶ κατηγορεῖ . . . πείρας om W (in marg add W, erasit et omnia inde a διέξεισι usque ad πείρας partim in marg partim in textu iterum scr W^2)   3 ἵν' W^2 (in marg) SP post πρὸ spatium duarum litt vac E   4 κεκατηγορημένων W   κατηγορουμένων ΛP κατηγορηθέντων GΘ   εἴτε: ἐπεὶ G   καὶ om GΘ   5 ἑαυτόν: αὐ (?) αὐτὸν W (corr W^2)   τῶν om S   6 δι' ἀκριβείας in marg Λ^2 διὰ Y (ἀκριβείας om) δι'ακριβείας om v   ante τὰ add καὶ Λ ? v   καὶ om v   7 κείσθω Θ   κατ' ἐξουσίαν: ἐν ἐξουσίᾳ GΘ 8 ὧπερ G   ἐθέλοι SP   ἀγαγεῖν S   si coniectura est adridet post δὲ add εἰ GΘ   λέγει P   9 αὐτὸν om EΛ (sscr Λ^2) YPv 10 γὰρ om WSGΘ   θαλάττης S ? Λv   11 καὶ om GΘ   διερευνόντες W   ἤ τι: ἤτοι P   12 τοιοῦτον om WΘP   τοιούτων G ante βυθῷ add τῷ WG   14 οὕτως εἰ: οὑτωσὶ Θ   16 θάλατταν GΛv   ἑαυτὸν ante ἔδωκε coll Λv   17 ᾧτε: ᾧ W (τε sscr et in marg scr W)   τῆς om P   θαλαττείας W   18 τι om GΘ 19 ante χρήσιμον add τὸ GΘP   δὲ Θ   ante διὰ add τὸ WSE^2 (sscr) Λ (vel Λ^2, sscr)   20 ἢ: in marg scr οὐδὲν ἕτερον E^2

προθεῖναι κατ' ἐξουσίαν ὃ βούλεται· πρὸς γὰρ τὸ κωλυόμενον φιλονεικοτέρας ἀεὶ τὰς κινήσεις ἡ φύσις ἔχει· ἤτοι τοῦ ἀξιοπίστου χάριν ἐν τούτοις γίνεται ὁ διδάσκαλος, ὡς μηκέτι τοῖς ἀνθρώποις ἀσπαστὸν νομισθῆναι τὸ καταπεφρονημένον πρᾶγμα ὑπὸ τοῦ διὰ τῆς πείρας διδαχθέντος τὸ μάταιον. καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἰατρούς φασιν ἐν ἐκείνῳ μάλιστα κατορθοῦν τὴν τέχνην, οὗ ἂν διὰ τῶν ἰδίων σωμάτων τὸ εἶδος τῆς ἀρρωστίας γνωρίσωσι. καὶ ἀσφαλέστεροι τῶν τοιούτων γίνονται σύμβουλοί τε καὶ θεραπευταί, ὧν διὰ τοῦ προθεραπευθῆναι τὴν γνῶσιν ἔσχον, ὅσῳ τῷ ἰδίῳ πάθει προεδιδάχθησαν.

Ἴδωμεν τοίνυν τί λέγει πεπονθέναι ὁ τῷ καθ' ἑαυτὸν βίῳ τὸν ἡμέτερον ἰατρεύων βίον. Ἐμεγάλυνα, φησί, ποίημά μου, ᾠκοδόμησά μοι οἴκους. εὐθὺς ἐκ κατηγορίας ὁ λόγος ἄρχεται. οὐ γὰρ τὸ τοῦ θεοῦ φησι ποίημα, ὅπερ εἰμὶ ἐγώ, ἀλλὰ τὸ ἐμὸν ἐμεγάλυνα. ἐμὸν δὲ ποίημα οὐδέν ἐστιν ἄλλο ἢ ὅπερ τῇ αἰσθήσει τὴν ἡδονὴν φέρει. ἔστι δὲ τοῦτο τὸ ποίημα τῷ μὲν γενικῷ λόγῳ ἕν, τῇ δὲ κατὰ λεπτὸν διαιρέσει εἰς πολλὰ ταῖς τῆς τρυφῆς χρείαις καταμερίζεται. τὸν γὰρ ἅπαξ ἐντὸς τοῦ βυθοῦ τῆς ὕλης γενόμενον ἀνάγκη πᾶσα πανταχόσε τὸν ὀφθαλμὸν περιάγειν, ὅθεν ἂν ᾖ δυνατὸν ἡδονὴν ἐκφυῆναι. καθάπερ γὰρ ἐκ μιᾶς πηγῆς πολλαχῇ διὰ σωλήνων ὀχετηγεῖται τὸ ὕδωρ καὶ οὐδὲν ἧττον ἓν τὸ ὕδωρ ἐστὶ

12-13 Eccl 2, 4

WSEΛGΘPv 1 προθῆναι W   προσθῆναι G   προσθεῖναι P potestatem habet Solomon proponendi quae velit   2 κινήσεις: φύσεις Θ   cf adn sequentem   ἡ φύσις: ἡ φύσεις G   om Θ ἤτοι: ἢ ΘP   5 τῆς om P   6 καὶ alt om SP   μάλιστα om v 9 γίνωνται S   γένωνται Λ   θεραπευσταὶ P   10 εἶχον v ὅσα WSGΘP medici homines aegros eo tutius curant quantum ipsos idem morbus antea docuerat   ἐδιδάχθησαν P   11 εἴδωμεν E   εἰδῶμεν Θ   ὁ post βίῳ 12 coll EΛGΘPv   12 ἰατρεύων: θεραπεύων ΘP   ἐμεγαλύνθην P   13 μοι om WSEΛΘPv cf p 327, 26   14 ποίημά ante φησιν coll EΛPv   15 δὲ sscr EΛ^2 om Yv   18 καταμερίζεται: καταναγκάζεται μερίζεσθαι Λ (corr Λ^2) Yv   μερίζεται P   19 ἐντὸς e corr W^2 τῆς ὕλης ante τοῦ βυθοῦ coll v   20 πανταχόσθαι E (-θαι ex -ε corr E^2)   πανταχόσαι G   21 γὰρ om P   πηγῆς: τῆς γῆς Θ 22 ἓν: ἢ EYPv   ἓν ἢ e corr Λ   om GΘ   τὸ ὕδωρ om GΘ

τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς μεριζόμενον, κἂν ἐν μυρίοις κρουνοῖς τύχῃ ῥέον, οὕτω μία τῇ φύσει οὖσα ἡ ἡδονὴ ἄλλως καὶ ἄλλως ἐν ταῖς τῶν ἐπιτηδευμάτων διαφοραῖς ὑπονοστοῦσα ῥέει πανταχοῦ ταῖς τοῦ βίου χρείαις ἑαυτὴν συνεισάγουσα. οἷον ὁ βίος ἀναγκαίαν ἐποίησε τῇ φύσει τὴν οἴκησιν· ἀσθενέστερον γὰρ πέφυκε τὸ ἀνθρώπινον ἢ ὥστε τὰς ἐκ τοῦ θάλπους τε καὶ κρύους ἀνωμαλίας φέρειν· μέχρι τούτου ὁ οἶκος ἔχει πρὸς τὴν ζωὴν τὸ ὠφέλιμον. ἀλλὰ παρελθεῖν τοὺς ὅρους τῆς χρείας ἡ ἡδονὴ τὸν ἄνθρωπον ἐβιάσατο. ὡς γὰρ οὐχὶ σώματι τὸ χρειῶδες πορίζων, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιτηδεύων τέρψεις καὶ ἐντρυφήματα λυπεῖται σχεδόν, ὅτι μὴ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπωρόφιον μηδὲ τὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας ἔχει τῷ ὀρόφῳ καὶ αὐτὰς ἐντεκτήνασθαι. διὸ πλατύνει μὲν ἁπανταχόθεν τὰς τῶν κατασκευασμάτων περιγραφάς, τὴν τῆς συνοικίας περιβολὴν ὡς οἰκουμένην τινὰ ἄλλην ἑαυτῷ κτίζων, ἀνατείνει δὲ εἰς ὅτι μήκιστον ὕψος τοὺς τοίχους, ποικίλλει δὲ ταῖς ἔνδον τῶν οἰκημάτων διασκευαῖς, ἐξ ἀλλήλων καὶ δι' ἀλλήλων . . . παρέχων τῇ κατασκευῇ τῶν ἔνδον οἴκων τὴν ποικιλίαν. εἶτα Λάκαινα

19 sq de crustis Laconicis et Thessalicis cf Lucian, Hipp 5 p 21, 17 (Nilén); Basil, Hom in Div 2, 285B (Migne XXXI)

WSEΛGΘPv 1 αὐτῆς post πηγῆς coll WP om v 2 τύχοι ΛPv μία φύσις οὖσα τῇ ἡδονῇ P 3 ὑπονοοῦσα v 5 ἐποίησε S (-ησε inc) ἐποίει cod Vat gr 1433 6 ἢ om WS τοῦ om S 8 post ἀλλὰ sscr το (sic) W (vel man recentior) add τῷ EΛ? (corr in nescio quid $Λ^{2}$) Y add τὸ v 9 τὸν ἄνθρωπον post παρελθεῖν coll GΘ 11 τέρψις G ἐν τρυφῇ μεταλυπεῖται G 12 αὐτὸν om P 13 ἔχῃ E αὐτὸς WS διὰ W^{2} (-α e corr?) 15 συνοικείας Wv post περιβολὴν ras quindecim fere litterarum W 16 δὲ om P ὅτι μήκιστον om GΘ 17 ποικίλαις W^{2} (-αις e corr) ποικίλει Θ ταῖς in τὰς corr $Λ^{2}$ 18-19 ἐξ . . . ποικιλίαν om v tamquam molestam iterationem praecedentis lineae (vel duplicem recensionem?) falso. immo 18 post δι' ἀλλήλων maiorem lacunam statuit Jaeger, post quam Gregorius recapitulasse vid iisdem fere verbis quod antea dixerat 19 τὴν κατασκευὴν W τῇ παρασκευῇ Λ οἰκημάτων P εἶτα Λάκαινα: μέταλλα καινὰ S εἰ τὰ λάκενα G ἰταλικὰ Θ ἐκ Λακώνων δὲ v (e coniectura) cf Lucian, Hipp 5 p 21, 17 (Nilén)

καὶ Θεσσαλὴ καὶ ἐκ Καρύστου λίθος ἀναπτύσσεται διὰ σιδήρου εἰς πλάκας, τά τε Νειλῷα μέταλλα καὶ τὰ τῆς Νουμιδίας ἀναζητεῖται καί που καὶ ἡ Φρυγία πέτρα ταῖς σπουδαῖς ταύταις συμπαρείληπται, ἣ τῇ λευκότητι τοῦ μαρμάρου τὴν πορφυρᾶν βαφὴν πρὸς τὸ συμβὰν κατασπείρασα τρυφὴ γίνεται τοῖς λιχνοτέροις ὄμμασι πολυειδῆ τινα
656 M. καὶ πολυσχημάτιστον τὴν διάχυσιν τοῦ χρώματος ἐν τῷ λευκῷ ζωγραφήσασα. ὢ πόσαι περὶ τούτων σπουδαί, πόσα τὰ μηχανήματα, τῶν μὲν ὕδατι καὶ σιδήρῳ διαπριόντων τὰς ὕλας, ἄλλων δὲ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ πονούντων τῶν κατεργαζομένων τὴν ἔκπρισιν; καὶ οὐδὲ ταῦτα ἤρκεσε τοῖς πονοῦσι περὶ τὸν μάταιον κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθαρὸν τῆς ὑέλου διὰ φαρμάκων εἰς βαφὰς ποικίλας καταμολύνεται, ὡς ἂν καὶ παρὰ ταύτης τι συνεισενεχθείη τῇ τῶν ὀμμάτων χλιδῇ. πῶς δ' ἄν τις εἴποι τὰς τῶν ὀρόφων

2 ferreum λιθοπρίστην πρίονα respicere videtur, cf Pollux 10, 148 (Bethe) 3-4 de lapide Aegyptio et Numidico cf Seneca Epist 86, § 6 (Hense); Lucian, Hipp, 6, p 22, 7 (Nilén) 3 de Phrygio lapide cf Lucian, Hipp 6, p 22, 6 (Nilén); Basil, Hom In Div 2, 285 B (Migne XXXI) 10 cf Ausonius, Mosella, 359-363 (. . . te marmore clarus Erubris . . . stridentesque trahens per levia marmora serras)

WSEΛGΘPv 1 θεσσαλὴ καί: θεσσαλὴ καὶ ἡ SG (θεσαλὴ) θεσσαλὴ (alt -σ- sscr) καὶ Λ θεσσαλικὰ ἢ Θ Θεσσαλῆς καὶ v ante ἐκ add ἡ SG καρύτου P λίθους Θ λίθου P ἀναπτύσσεται S (-ται in ras) προσλαμβανόμενος καὶ ἀναπτύσσων Θ ante διὰ add καὶ E (eras) Λv 2 πλάκα v post πλάκας lineam unam vacuam reliquit E 3 νουμηδίας WSΛ (-δ- e corr) GΘ νουμηδείας EP νουμιδίας Y (e νουμηνίας?) ἀναζητεῖται om P 3 που καὶ om Θ ἡ sscr W (vel man recentior) φρυγεία W 4 ταύταις om P συμπαρελήφθη EΛGPv συμπαραλαμβάνεται Θ ἣ om Θ 5 κατασπείρουσα Λ (corr $Λ^{2}$) Yv 6 ὄμμασι om P πολυειδῆ W (-ειδῆ e corr W^{2}) 7 πολυσχημάτιτον? W post πολυσχημάτιστον spatium trium fere litt vacuum relictum E 8 ζωγραφήσασται G ὢ πόσαι: πόσαι WSΘ ὁπόσαι Λv ante πόσα add πόσα τὰ σχήματα Λv varia lectio ad πόσα τὰ μηχανήματα esse vid 10 νύκτα καὶ ἡμέραν EP νύκτα (post quod eras litt una) καὶ ἡμέραν Λv νύκταν Y 11 ἔκπρησιν Λv 12 τὸν: τὸ P 13 τὸ in marg scr E^{2} ὑάλου GΘ 14 ταύτας P (-ης sscr) συνεισαχθείη EΛ συναχθείη Pv 15 νοημάτων Λv πῶς om W (in marg add W^{2}) δὲ GΘ τις om? W (in marg scr W, e corr W^{2}) εἴπῃ P

περιεργίας, ἐφ' ὧν τὰ ξύλα ἐκ δένδρων γινόμενα πάλιν ἐπαναστρέφοντα διὰ τῶν σοφισμάτων τῆς τέχνης δένδρα νομίζεται κλάδους καὶ φύλλα καὶ καρποὺς ἐν ταῖς γλυφίσιν ἐκφύοντα. σιωπῶ τὸν χρυσὸν τὸν εἰς λεπτούς τε καὶ ἀερώδεις ὑμένας διατεινόμενον καὶ πανταχῇ τούτοις ἐπιχρωννύμενον, ὡς ἂν τὴν λιχνείαν τῶν ὀμμάτων πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφοι, τὴν δὲ τῶν ἐλεφάντων συνεισφορὰν εἰς τὸν περίεργον καλλωπισμὸν τῶν εἰσόδων τόν τε ἀλειφόμενον ταῖς γλυφίσι τούτων χρυσὸν ἢ τὸν διὰ τῶν ἥλων ἐγκροτούμενον ἄργυρον καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. τί ἄν τις λέγοι ἢ τὰ ἐδάφη τῶν οἴκων ταῖς ποικίλαις τῶν λίθων βαφαῖς ὑπολάμποντα, ὡς ἂν καὶ οἱ πόδες αὐτῶν τῆς αὐγῆς τῶν λίθων κατατρυφῶσι, τήν τε κατὰ τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων οἴκων φιλοτιμίαν, ὧν οὐχὶ ἡ χρεία τῆς ζωῆς τὴν κατασκευὴν ἀναγκαίαν ποιεῖ, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία διὰ τῶν ἀνονήτων προϊοῦσα ἐφευρίσκει τὴν ἀκαιρίαν; χρὴ γὰρ τῶν οἴκων τοὺς μὲν δρόμους εἶναι, τοὺς δὲ περιπάτους, τοὺς δὲ εἰσοδίους, τοὺς δὲ προεισοδίους καὶ ἄλλους

8 cf Basil Hom In Div 2, 285 B (Migne XXXI)   10-13 de pavimentis cf Seneca Epist 86 § 7 (Hense)

WSEΛGΘPv 1 δένδρων: κέδρων Λ fort recte cf Eusebii Hist Eccl X 43 p 381, 17 (Schwartz ed minor)   κέδρου v   γενόμενα S   2 ἀναστρέφονται WS   ἐπαναστρέφονται GΘ   post τέχνης add καὶ S   3 νομιζόμενα Λv   γλυφίσιν Λ (-σ- e corr) γλυφέσιν G   4 ἐκφύονται G   σκοπῶ P   τὸν alt om P   τε om EΛPv   5 καὶ πανταχῇ τούτοις ἐπιχρωννύμενον om E (in marg scr) πανταχοῦ Λv   6 ὡς ἂν om P   τὴν om GΘ   ἐπιστρέφη Θ   7 εἰσφορὰν EΛv   τὸν: τὸ P   8 τόν τε om WS (aut καὶ τὸν aut ἢ τὸν sscr S^2) GΘ   ἀλειφόμενον e corr S^2, (fort -μένων in -μενον corr)   ἀλειφομένων GΘ   ταῖς γλυφίσι om P   τούτων: τούτων ἢ WSΛv   τὸν GΘ   9 ἥλων: ἡδονῶν E   ὕλων P ἐκκροτούμενον Λ   10 τί om P   τίς ante ἄν coll P om Θ   λέγει P (sscr -η) οἰκιῶν WΛv   11 λίθων: ἄνθων W   ὑπερλάμποντα P   12 κατατρυφῶεν WS   τε: δὲ W   14 ἀναγκαίαν ποιεῖ om E   ἡ om W   15 ἐπιθυμίη? Λ   διὰ om E   ἀνοήτων EΛ(corr Λ^2) ΘPv   ἐφευρίσκει τὴν: ἐφευρίσκει E   εὑρίσκει Λ (ἐφ- et τὴν sscr Λ^2)v   ἀκαιρίαν in marg W (e corr W^2)   16 δρομαίους G   16-17 post περιπάτους add εἶναι P   17 δὲ prim: μὲν v   particulam δὲ primum trium (εἰσόδιος, προεισόδιος, ἐπιπύλιος) generum stoarum introducere mirum   εἰσοδίους: εἰσόδους SΘP   τοὺς δὲ προεισοδίους om P προεισοδίους: ἐξοδίους W (in marg corr W^2) ἐξόδους S   καὶ om EPΛ (in marg adscr Λ vel Λ^2) Yv

ἐπιπυλίους· οὐ γὰρ ἀρκεῖν ἡγοῦνται πρὸς κόμπον τὰς πύλας καὶ τὰ προπύλαια καὶ τὴν ἐντὸς τῶν πυλῶν εὐρυχωρίαν, εἰ μή τι τοιοῦτον προσεντυγχάνοι τοῖς εἰσιοῦσιν, οἷον εὐθὺς καταπλῆξαι τῷ μεγέθει τοῦ ὁρωμένου τὸν εἰσερχόμενον· λουτρά τε πρὸς τούτοις παριόντα τῇ φιλοτιμίᾳ τὴν χρείαν ποταμοῖς ὅλοις ἐν τῇ τῶν κρουνῶν δαψιλείᾳ κατακλυζόμενα, καὶ τούτων προβεβλημένα γυμνάσια, καὶ ταῦτα περιττῶς διὰ ποικίλων μαρμάρων εἰς κόσμον ἐξησκημένα, στοαί τε πανταχόθεν περὶ τὴν οἴκησιν Νουμιδικοῖς ἢ Θεσσαλοῖς ἢ Σοηνίταις στύλοις ὑπερειδόμεναι ὅ τε ἐν τοῖς ἀνδριᾶσι χαλκὸς εἰς μυρία εἴδη σχηματιζόμενος πρὸς ὅτιπερ ἂν ἡ ἐπιθυμία τῆς περιεργίας χέῃ τὴν ὕλην, τά τε ἐκ τῶν μαρμάρων εἴδωλα καὶ τὰς ἐπὶ τῶν πινάκων γραφάς, δι' ὧν καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκπορνεύουσιν ἀπογυμνούσης τῆς τέχνης διὰ

WSEΛGΘPv 1 ἐπιπυλίους: ἐπιπνόους W (corr W vel man recentior) ante κόμπον add τὸν SΛ (vel Λ^2 sscr)   κόμπας Θ   τὰς: τοὺς P   3 πρὸς ἐν τυγχάνοι W προεντυγχάνοι SE   προεντυγχάνει Λv ἐντυγχάνει P   εἰσιοῦσιν: ἐοῦσιν ? Θ (corr Θ^2)   4 τῷ μεγέθει om Λ (sscr Λ^2) Yv   5 παριόντα W (συμ- in marg) συμπαριόντα E (γρ(άφεται) συμπαρατείνοντα in marg E^2) Λ (συμ- del) v συμπαρατείνοντα P cf p 320, 8; p 328, 4; p 328, 19; p 348, 7   φιλοσοφία P   χρείαν: χρῆσιν EPΛ (corr) v   7 περισσῶς EΛPv   8 στοαί S (στο- e ras) res fastidiosas longe enumerans casu accusativo utitur, porticus autem et aes (8, 11) casu nominativo habet   τε om GΘP   9 Νουμιδικοῖς scripsi: νουμιδίαις W νουμιδοῖς S   νουμηδείαις E (-ηδείαις e corr) νουμηδεῖς G νουμηδείοις ΘP   om Λ   Νουμιδίοις v   ἢ prim om Λ   9-10 ἢ Σοηνίταις στύλοις om G   ἢ Σοηνίταις: ἴσοηνίταις (sic) W ἢ συηνίταις S   ἢ αἰγινίταις Λ (-αἰ e corr Λ^2) ἢ σοινίταις ΘP   ἢ σογινίταις Y   ἢ Ἀιγινήταις v   10 ὑπεριδόμενοι W   ante ὅ τε add ὢν? in marg W vel man recentior sed incertum est ubi addi velit hoc verbum cf adnot sequentem   11 post χαλκὸς add ὢν EΛ (del? Λ^2) YPv   σχηματίζοιτο EΛ (?, corr Λ^2) YPv   ὅτιπερ ἂν: ὅ τι EΛ (περ ἂν sscr Λ^2) YPv   11-12 ἡ ἐπιθυμία τῆς περιεργίας: ἡ περιεργία τῆς ἐπιθυμίας WSGΘ   ἡ ἐπιθυμία τῆς περιεργίας Λ (supra ἐπιθυμία scr β', supra περιεργίας scr α' Λ^2) Y   12 χέῃ in χέει corr man recentior W   χέει EΛ (corr Λ^2) Yv χέοι P   τά τε: καὶ τὰ S   13 ἐπὶ: ἐκ P   ἐπιγραφὰς EΛ (ἐπι- del Λ^2) Yv   cf p 325, 17   14 διὰ: ἀπὸ EΛ (del et διὰ sscr Λ^2) YPv

μιμήσεως τὰ ἀθέατα, καὶ ὅσα ἐν τοῖς τοιούτοις ἔστιν ἰδεῖν εἰς ἔκπληξίν τε καὶ ὥραν ἐπιτεχνώμενα.

Πῶς ἄν τις τὰ καθ' ἕκαστον διεξέλθοι τῷ λόγῳ, ἐν οἷς ἡ σπουδὴ κατηγορία καὶ ἔλεγχος τῆς περὶ τὰ προτιμότερα ῥᾳθυμίας ἐστίν; ὅσῳ γὰρ ἄν <τις> πλεονάσῃ τῷ τε πλήθει καὶ τῇ περὶ τὰς ὕλας φιλοτιμίᾳ τὴν ἐν τοῖς κατασκευαζομένοις σπουδήν, τοσούτῳ μᾶλλον ἐλέγχει τὸ τῆς ψυχῆς ἀκαλλώπιστον. ὁ γὰρ πρὸς ἑαυτὸν βλέπων καὶ τὴν ἰδίαν ὄντως οἴκησιν καλλωπίζων, ὥστε ποτὲ καὶ τὸν θεὸν ἔνοικον δέξασθαι,
657 M. ἄλλας ἔχει τὰς ὕλας, ἐξ ὧν τὸ κάλλος τῇ τοιαύτῃ οἰκήσει συνερανίζεται. οἶδα ἐγὼ χρυσὸν τοῖς τοιούτοις ἔργοις ἐνστίλβοντα τὸν ἐκ τῶν τῆς γραφῆς νοημάτων μεταλλευόμενον, οἶδα ἄργυρον τὰ θεῖα λόγια τὰ πεπυρωμένα, ὧν ἀπαστράπτει ἡ λαμπηδὼν διὰ τῆς ἀληθείας ἐκλάμπουσα. λίθων δὲ ποικίλων αὐγάς, ἐξ ὧν οἵ τε τοῖχοι τοῦ τοιούτου ναοῦ κατακοσμοῦνται, καὶ τῆς κατασκευῆς τὰ ἐδάφη τὰς ποικίλας τῶν ἀρετῶν διαθέσεις νοήσας οὐκ ἂν ἁμάρτοις τοῦ τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ πρέποντος κόσμου. κατεστορέσθω τῇ ἐγκρατείᾳ τὸ ἔδαφος, δι' ἧς ἡ τῆς γηΐνης διανοίας κόνις οὐ διοχλήσει τὸν διαιτώμενον. ἡ τῶν οὐρανίων ἐλπὶς ὡραϊζέτω τὸν ὄροφον, πρὸς ἣν ἀναβλέπων τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ οὐκ εἰδώλοις κάλλους διὰ γλυφίδων μεμορφωμένοις

WSEΛGΘPv 2 ἐπιτεχνώματα E ἐπιτεχνούμενα Θ 3 τις om Θ τὰ om SEP καθ' om P ἕκαστον post Πῶς coll P διεξέλθῃ P 4 προτιμήτερα ? W ante προτιμότερα add μάταια S πρότερα EΛ (-ιμο- sscr et in marg μάταια add Λ^2) YGΘPv 5 ἂν om P <τις> addidi τε om EΛ (sscr Λ^2) YPv 7 ἐλέγχῃ W 8 ὁ γάρ: οἱ δὲ Λ ἰδίαν: οἰκείαν P ὄντως: οὕτως Θ om P 10 τὰς om G ante τῇ add ἐν P 12 τῶν om v 13 ante οἶδα ras unius litt E ἀργύριον G cf p 322, 9 13-14 ἀστράπτει EΛPv 14 ἐκβλάμπουσα G 15 τοῖχοι: λίθοι P 16 κατασκοσμοῦνται (sic) W κοσμοῦνται P ποικιλίας G 17 οὐκ ἂν: οὐκ G οὐχ Θ 18 ταύτῃ om EΛPv κατεστορίσθω W κατεστρώσθω S καταστορέσθω Ev κατεστορέσθω Λ (in κατεστρώσθω corr Λ^2) YGΘP cf perfectum passivi ὑπεστορεσμένοι apud Philostratum, Vit Apoll VI 10 (p 214, 2 Kayser) 19 διενοχλήσει S Λ^2 ? (e διοχλήσει corr) 20 οὐρανῶν Λ (in marg -ι- add Λ^2) v 21 ἣν: ὃν WSΛ^2 (e corr) 22 εἰδώλων Λ (-ων e corr) κάλλει W κάλλος Λ (-ος e corr) μεμορφωμένοις Λ (-οις in -ων? corr Λ^2)

ἐνατενίσεις, ἀλλ' αὐτὸ κατόψει τὸ ἀρχέτυπον κάλλος οὐ χρυσῷ τινι καὶ ἀργύρῳ διηνθισμένον, ἀλλ' ὅπερ ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιόν ἐστι πολύν. εἰ δὲ χρὴ καὶ τὸν ἐκ πλακῶν κόσμον ὑπογράψαι τῷ λόγῳ, ἔνθεν ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ ἀπάθεια διαπλακούτω τὸν οἶκον, ἐκεῖθεν ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ ἀόργητον κοσμείτω τὴν οἴκησιν, καθ' ἕτερον μέρος ἡ ταπεινοφροσύνη καὶ τὸ μακρόθυμον διαλαμπέτω καὶ κατ' ἄλλο πάλιν ἡ περὶ τὸ θεῖον εὐσέβεια. πάντα δὲ ταῦτα ὁ καλὸς τεχνίτης ἡ ἀγάπη εὐθέτως πρὸς ἄλληλα συναρμοζέτω. κἂν λουτρῶν ἐπιθυμῇς, ἔχεις, ἐὰν θέλῃς, καὶ λουτρὸν κατοικίδιον καὶ κρουνοὺς ἰδίους, δι' ὧν ἔστι τὰς κηλῖδας τῆς ψυχῆς ἀπορρύψασθαι, ᾧ ἐκέχρητο καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ καθ' ἑκάστην νύκτα ἐντρυφῶν τῷ τοιούτῳ λουτρῷ. στύλους δὲ τὴν τῆς ψυχῆς στοὰν ὑπερείδοντας μὴ Φρυγίους τινὰς ἢ πορφυρίτας περιεργάζου, ἀλλὰ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ στάσιμόν τε καὶ ἀμετακίνητον τῶν ὑλικῶν ἔστω σοι τούτων καλλωπισμάτων πολυτιμότερον. εἴδωλα δὲ παντοδαπὰ ἢ ἐν γραφαῖς ἢ ἐν πλάσμασιν, ὅσα πρὸς μίμησιν τῆς ἀληθείας δι' ἀπάτης ἐπιτεχνῶνται οἱ ἄνθρωποι, ἡ τοιαύτη οὐ καταδέχεται

12-13 Ps 6, 7, 2

WSEΛGΘPv 1 ἐνατενίσεις om Λ (in marg ἐνατενίσεις Λ^2) Yv ἐνατενηθεὶς G ὄψει EΛPv κατ' ὄψῃ G 2 διηνθισμένον Λ (-μέ- e corr) διηνθησμένον G ὅπερ ὑπὲρ: incertum utrum om W (in marg add W, in textu ὧπερ scr et ὑπὲρ sscr man recentior) ὑπὲρ S (ὅπερ sscr S^2) χρυσὸν S 3 χρὴ ante κόσμον coll P πολλὺ W (-λ- prim expunct) καὶ om P τὸν om EΛ (sscr Λ^2) YPv πλακῶν scripsi: πλαγίων libri v cf p 321, 2 et p 325, 5 (διαπλακούτω) 4 ὑπογράφειν P ἡ prim om EP ἡ alt om P 5 διαπλακούσθω P cf In Cant XI 331, 11 (vol VI Jaeger) 6 κοσμήτω W 7 κρόθυμον W (corr man recentior) 8 ante πάντα ras unius litt? W ἅπαντα S ἡ: τῇ SGΘ 9 λούτρον G 9-10 ἐπιθυμεῖς WG 10 ἔχῃς W ἔχεις post θέλῃς coll EΛPv om G κατοικίδιον e corr S 11 κρονοὺς W 11-12 ἀπονίψασθαι EΛPv ἀπορρίψασθαι G 12 ᾧ: ὡς W ὃ Θ ἐχρῆτο WSG (-η- in -ει-corr) ἐκέχρητο Λ (-η- e corr) ἐκέχριστο Y ἐχρήσατο Θ 12 καθ' ἑκάστην νύκταν WG κατὰ νύκτα (ἑκάστην om) EΛv κατὰ νύκτα ἑκάστην P 13 λοχτρῷ? S στύλου P (corr) τὴν om P τῆς om P 14 ὑπειρίδοντας W φρυγίας P 15 τό: τῷ WG τὴν P ante στάσιμον add τὸ P 16 ἀμετακίνητον e corr W^2 ἀκίνητον SGΘ post τούτων add τῶν WSΛ^2 (sscr)

οἴκησις, ἐν ᾗ γέμει τὰ τῆς ἀληθείας ἀγάλματα. δρόμους δὲ καὶ περιπάτους ἐπιθυμῶν τὴν ἐν ταῖς ἐντολαῖς ἔχεις διαγωγήν. οὕτω γάρ φησιν ἡ σοφία· Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης περιπατῶ καὶ ἀνὰ μέσον ὁδῶν δικαιώματος ἀναστρέφομαι. ὡς καλόν ἐστιν ἐν τούτοις διακινεῖσθαι καὶ διαγυμνάζεσθαι τὴν ψυχὴν καὶ διελθόντα τῇ κινήσει τὸν τῆς ἐντολῆς τόπον ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἐπαναστρέφειν, τουτέστι πληρώσαντα τὴν σπουδαζομένην αὐτῷ ἐντολὴν πάλιν πρὸς τὸν δεύτερόν τε καὶ τρίτον καὶ πολλοστὸν τῆς εὐσεβείας δίαυλον μὴ ἀποκαμεῖν. τὰ δὲ εἰσόδια καὶ προεισόδια κάλλη ἡ τοῦ ἤθους κατόρθωσις καὶ ἡ εὐσχημοσύνη τοῦ βίου καλλωπιζέτω. ὁ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξασκῶν εἰς κάλλος τὸ ἑαυτοῦ οἰκοδόμημα μικρὰ φροντιεῖ τῆς γηΐνης ὕλης, οὐκ ἐνοχλήσει μετάλλοις, οὐκ Ἰνδικὰ περάσει πελάγη, ἵνα τὰ τῶν ἐλεφάντων ὀστᾶ ἐμπορεύσηται, οὐ τεχνιτῶν περιεργίας μισθώσεται, ὧν ἡ τέχνη προσαπομένει τῇ ὕλῃ· ἀλλ' οἴκοθεν ἕξει τὸν πλοῦτον τὸν ταῖς τοιαύταις κατασκευαῖς χορηγοῦντα τὰς ὕλας· πλοῦτος δέ ἐστιν ἡ προαίρεσις. τὴν δὲ τοῦ σώματος τοῦ ἰδίου φύσιν, ἕως ἂν συζῇ τῇ σαρκί, τοσοῦτον θεραπεύσει, ὅσον μὴ στερῆσαι τῶν ἀναγκαίων τινός. τοσοῦτον γὰρ ἑαυτῷ περιθήσει οἰκίδιον,

3-4 Prov 8, 20

WS(ΕΛ)GΘP(v) 1 γέμη W 3 οὕτως GΘ ᾠδαῖς P (in marg γρ(άφεται) ὁδοῖς) 4 ὁδοῦ Λ ὁδὸν YΘ (corr Θ^2) 5 διακονίζεσθαι SΛ^2 (-ίζε- e -ει- corr) καὶ διελθόντα . . . ἐπὶ om P 7 ἀναστρέφειν Λ (ἐπ- sscr Λ^2) Yv 7-8 σπουδαζομένην: τῶν σπουδαζομένων ΕΛ (τῶν del et -ων in -ην corr Λ^2) Yv 9-10 καὶ πολλοστὸν . . . κάλλη om Λ (in marg dextra Λ^2, in marg superiore Λ ipse aut man eiusdem aetatis) Yv 9 εὐποιίας W (ex εὐσεβείας? corr W vel man recentior) ΕΛ (in marg superiore) Pv δίαυλον: διάβολον G ἀποκάμνειν WΕΛ (in marg superiore) GΘP 10 ante προεισόδια add τὰ ΕΛ (in marg superiore) ἡ alt om P 11 ὁ om W vel man recentior) Θ 12 ἑαυτοῦ οἰκοδόμημα: οἰκοδόμημα τὸ ἑαυτοῦ Λv φροντίσει WSGΘ 15 μισθώσηται WG προσαπομένει ut vid Λ (in προσαπτομένη corr Λ^2) προσ . . . μένει Θ (tres litt evan) προσαπτομένη YPv 16 οἴκοθεν S (-θ- e corr) ἕξει: ἔχει ΕΛv ἔχοι P τὸν alt om GP 17-p 328, 12 πλοῦτος . . . ἐπιγέλαστον om ΕΛv 17 ἡ om G 18 τὴν: γῆν GΘP 19 συνζῇ W ζῇ P θεραπεῦσαι GΘP ὅσον: ὡς ἂν S στερίσαι G

ὡς διαθάλψαι μόνον, εἰ τούτου γένοιτο χρεία, καὶ κατασκιάσαι πάλιν, ὅταν καταφρύγηται τῷ φλογμῷ τῶν ἀκτίνων τὰ σώματα, τήν τε τοῦ ἱματίου σκέπην πρὸς τὸν αὐτὸν βλέπων σκοπὸν κατασκευάσει, ὡς ἂν τὸ γυμνὸν ἐπικαλυφθείη τοῦ σώματος, οὐ πορφυρευτάς τινας καὶ κοκκοβάφους ἀναζητῶν οὐδὲ τοὺς ῥᾳδιουργοῦντας εἰς νῆμα τοῦ χρυσίου τὴν φύσιν, οὐδὲ τοὺς ἐκ Σηρῶν βόμβυκας περιεργαζόμενος καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν νῆμα διὰ τῆς ὑφαντικῆς περιεργίας ἐσθῆτα ποιῶν πρὸς χρυσὸν καὶ πορφύραν συγκεκραμένην, τῇ τε ἐπιτυχούσῃ τροφῇ τὸ ἐνδέον τῆς χρείας παραμυθήσεται, χαίρειν ἐάσας ὀψαρτυτικὰς μαγγανείας. ἐν ὀλιγοδείᾳ δὲ διὰ τῶν ἐπιτυχόντων τῇ σαρκὶ λειτουργήσας πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ζωὴν ἀναθήσει τῇ τῆς ψυχῆς ἐπιμελείᾳ μεγαλύνων τὸ τοῦ θεοῦ ποίημα, οὐχὶ τὸ ἴδιον, ὡς ἂν μὴ καὶ αὐτὸς εἰς ἀνάγκην ἔλθοι ποτὲ τοῦ τὴν ματαίαν δι' ἐξαγορεύσεως δημοσιεύειν σπουδήν, καθὼς νῦν μεμαθήκαμεν παρὰ τοῦ εἰπόντος, ὅτι Ἐμεγάλυνα ποίημά μου, οὐ τὸ τοῦ θεοῦ, ὅπερ ἦν αὐτός, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, ὅπερ ἦν τὸ τῆς σαρκὸς ἐνδιαίτημα, οὐ ταῖς χρείαις ὁριζόμενον, ἀλλὰ ταῖς ματαίαις ἐπιθυμίαις συμπλατυνόμενον.

Προστίθησι δὲ τούτοις ὁ λόγος καὶ ἄλλου πράγματος ἐξαγόρευσιν, ὅπερ τις τῆς τε τῶν νοημάτων παραφορᾶς καὶ τῆς ἐκ τοῦ καθεστῶτος ἐκστάσεως ἀρχέγονον λέγων οὐκ ἂν ἁμάρτοι. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ οἴνου γινομένη τῆς διανοίας λύμη. εἰπὼν γὰρ ὅτι Ἐμεγάλυνα ποίημά μου καὶ Ὠικοδόμησά μοι οἴκους ἐπάγει τούτοις τὸ καὶ Ἐφύτευσά

13 Plat Apol 29d-30b etc 13-14 Eccl 2, 4 17 Eccl 2, 4, 1 25 Eccl 2, 4, 1 26 Eccl 2, 4, 2 26-p 328, 1 Eccl 2, 4, 3

WSGΘP 1 γένηται P 3 τε: δὲ W (corr?) 5 κοκκοφάγους G 6 νήματα S 7 πόμβυκας GΘ (-ικας) πομβικας P περιεργαζομένους G 9 πορφυρίδα WGΘP 11 χαίρει νεάσας G ὀψαρτυκὰς SG(ὀ-)ΘP (-τικὰς) ὀλίγω W? (in marg -δεια W, in textu in ὀλιγοδεία corr W^2) SGΘP 12 αὐτοῦ WGΘP 14 οὐχὶ τὸ: οὐχ ὅτι W 15 ποτὲ τοῦ: τότε GΘP (ante ἔλθοι coll) τὴν om P 17 μου om P 21 δὲ om ΘP 22 περιφορᾶς P 23 ἐκ om P 24 δέ om P 25 post γὰρ add φησιν W (expunx) 26 μοι om P καὶ om P

μοι ἀμπελῶνας. ὡς κατὰ κοινοῦ δηλονότι τὸ Ἐμεγάλυνα καὶ ἐπὶ τῶν καθεξῆς ὑπαριθμουμένων σημαινόμενον. νοεῖν οὖν δέδωκε διὰ τούτου, ὡς καὶ τῆς φυτείας τῶν ἀμπελών<ων> διὰ τοῦ μεγαλυνθῆναι παριούσης τὴν χρείαν. Ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνας, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν, ὅτι παρεσκεύασα τῷ πυρὶ τὰς ὕλας, δι' ὧν ηὔξησα τῶν ἡδονῶν τὴν φλόγα, ἢ ὅτι κατέχωσα τὸν νοῦν εἰς βάθος, καθάπερ τινὰ χοῦν ἐπιτύμβιον ἐπιφορήσας τῇ διανοίᾳ τὴν μέθην. Ἐφύτευσά μοι ἀμπελῶνας, οὐκ ἐσωφρονίσθην, φησί, τῷ διηγήματι τῆς τοῦ Νῶε παραφορᾶς, ὅτι κἀκεῖνον ἡ τοιαύτη φυτεία τοῦ κόσμου τῆς εὐσχημοσύνης ἀπογυμνώσασα ἔδειξε τοῖς ὁρῶσιν ἐλεεινόν τε ἅμα καὶ ἐπιγέλαστον. τοῖς μὲν γὰρ εὐνουστέροις τῶν παίδων ἐλέους ἄξιον ἐνομίσθη τὸ ἄσχημον, τῷ δὲ ἀτασθάλῳ τε καὶ ἀπαιδεύτῳ γέλωτος ἀφορμὴ τὸ τῆς μέθης γίνεται θέαμα. πολὺν δὲ περιλαμβάνει παθημάτων κατάλογον ἡ τῆς
660 M. τῶν ἀμπελώνων φυτείας ἐξομολόγησις. ὅσα γὰρ καὶ οἷά ἐστι τὰ ἐκ τοῦ οἴνου ἀποτελούμενα πάθη, πάντα τῇ δυνάμει περιέχει ὁ λόγος. τίς γὰρ οὐκ οἶδε τῶν πάντων, ὅτι ὁ οἶνος, ὅταν παρέλθῃ τῇ ἀμετρίᾳ τὴν χρείαν, ἀκολασίας ἐστὶν ὑπέκκαυμα, ἡδονῶν χορηγία, νεότητος λύμη, γήρως ἀσχημο-

1 Eccl 2, 4, 1   4 Eccl 2, 4, 3   8 Eccl 2, 4, 3   9 sqq Gen 9, 20 sqq

WS(EΛ)GΘP(v) 1 δηλονότι: δῆλον τι G   2 τῶν καθεξῆς: τῆς ἑξῆς P   συναριθμουμένων P   ante σημαινόμενον add συσ-S^2 συσσημαινόμενον GΘP   3 ἔδωκεν WS (-κε) τοῦτο P   τῆς W (e corr?)   ἀμπελών<ων> scripsi: ἀμπέλων libri cf 16 et Eccl II 4, 3   4 τοῦ: τὸ P   περιούσης S   cf ad p 323, 5   μοι om WSGΘ   cf lineas 1 et 8 et Eccl 2, 4, 3   5 τῷ prim: τὸ WG   ὅτι om GΘP   6 ἢ om GΘP   9 post τῆς add τε GΘ   10 τοιαύτη: τοιαύ G   11 εὐσχημοσύνης: αἰσχύνης G   12 τε ἅμα: θέαμα W   θέαμά τε S (cui clausula displicuisse videtur)   sed cf 15   τοῖς rursus incipiunt EΛv   ante τοῖς add καὶ G   μὲν om P   13 ἐλέου EΛv   ἀσχημάτιστον EΛ (corr Λ^2) v   15 περιλαμβάνει παθημάτων: παθημάτων περιλαμβάνει Θ   καταλαμβάνει κυμάτων P   16 ἀμπέλων Θ   καὶ οἷά: καινά W (in marg corr W)   17 ἐκ om Λv   ante τοῦ add τῆς P   17-18 τῇ δυνάμει περιέχει: ὁμοῦ ἀδυνατεῖ διεξελθεῖν SΛ^2 (in marg dextra, praecedit γρ(άφεται))   18 τῶν om GΘ   πάντων om GΘ   παρόντων P cf ad p 358, 8   ὅτι ὁ οἶνος om P   ὁ alt om WEΛG v   19 παρίῃ EΛ (e corr) P (-οι sscr)   παρήει Υv   20 ὑπέρκαυμα G (-ρ- e corr?)

σύνη, γυναικῶν ἀτιμία, μανίας φάρμακον, παρανοίας ἐφόδιον, ψυχῆς δηλητήριον, διανοίας νέκρωσις, ἀρετῆς ἀλλοτρίωσις; ἐκεῖθεν ὁ ἀπροφάσιστος γέλως, ὁ ἄνευ αἰτίας θρῆνος, τὸ αὐτόματον δάκρυον, ἡ ἀνυπόστατος μεγαλαυχία, ἡ ἐπὶ τῷ ψεύδει ἀναισχυντία, ἡ τῶν ἀνυπάρκτων ἐπιθυμία, ἡ τῶν ἀμηχάνων ἐλπίς, ἡ ὑπέρογκος ἀπειλή, ὁ ἄλογος φόβος, ἡ τῶν κατ' ἀλήθειαν φοβερῶν ἀναισθησία, ἡ ἀναίτιος ὑποψία, ἡ παράλογος φιλανθρωπία, ἡ τῶν ἀδυνάτων ἐπαγγελία· ἵνα παρῶμεν τὰ ἄλλα, τὸν ἀπρεπῆ νυσταγμόν, τὴν πάρετον καρηβαρίαν, τὴν ἐκ τῆς ἀμέτρου πληθώρας ἀσχημοσύνην, τὴν τῶν ἄρθρων λύσιν, τὸν λυγισμὸν τοῦ αὐχένος οὐκέτι ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνέχοντος, τῆς ἐκ τοῦ οἴνου ὑγρότητος τὸν σύνδεσμον τοῦ αὐχένος ὑπολυούσης. τί τὸ παράνομον ἄγος τῆς θυγατρομιξίας εἰργάσατο; τί τὴν διάνοιαν τοῦ Λὼτ ἀπὸ τῶν γινομένων ἐξέκλεψεν, ὃς καὶ τὸ ἄγος ἐτόλμησε καὶ ἠγνόησεν, ὅπερ ἐτόλμησεν; τίς ὥσπερ ἐν αἰνίγματι τὴν ἀλλόκοτον τῶν τέκνων ἐκείνων προσηγορίαν ἐκαινοτόμησεν; πῶς αἱ τοῦ ἐναγοῦς τόκου μητέρες ἀδελφαὶ τῶν ἰδίων τέκνων ἐγένοντο; πῶς οἱ παῖδες τὸν αὐτὸν ἔσχον πατέρα τε ὁμοῦ καὶ προπάτορα; τίς ὁ συγχέας ἐν παρανομίᾳ τὴν φύσιν; οὐκ οἶνος ἐκβὰς τὰ μέτρα τὴν ἀπιστουμένην ταύτην τραγῳδίαν εἰσήνεγκεν; οὐ μέθη τὸν τοιοῦτον μῦθον τῇ ἱστορίᾳ συνέπλασεν,

13 sqq Gen 19, 30-38   16-p 330, 1 Oedipi fabulam significat

SEΛGΘPv 1 παροινίας EΛv   2 νέκρωσις om P   3 ὁ prim om P   4 μελαυχία Θ (-γα- sscr Θ^2)   6 φόβος: ψόφος P   7 κατὰ EΛPv   10 τὴν: τῆς G   11 λύσιν om P   λυγισμὸν Λ (-υ- e corr?)   λογισμὸν cod Paris gr 584A   12 αὐτὸν G   ἐπέχοντα P   13 ἐπιλυούσης P   14 ante ἄγος add μύσος καὶ man recentior W   ἄγος post θυγατρομιξίας coll GΘ om P   ἠργάσατο G   15 ἐξέκλεψεν: ἀπ(-π? del)ἐξέκοψεν (e corr) W   ἔκλεψεν P cf p 000,00   ὃς: ὡς G   17 ἐκείνην (sic) ante τῶν τέκνων coll P   18 τόκου om P   post μητέρες add καὶ GΘ   τέκνον G (-ο- e corr?)   19 πατέρα τε ὁμοῦ: καὶ πατέρα P (post προπάτορα coll)   τε om WP   ὁμοῦ om P   20 ὁ e corr? Λ   ἐν: τῇ P   οὐχὶ S   21 τραγῳδίαν ante ταύτην coll EΛP   22 οὐ om W (sscr man recentior)   τῇ ἱστορίᾳ scripsi: τῆς ἱστορίας libri (in τὴν ἱστορίαν? corr Λ vel man recentior) v   συνέπλεξεν EΛPv   συνέπαθεν Θ

ὃς ταῖς ὑπερβολαῖς καὶ τοὺς ὄντως μύθους παρέρχεται; Ἐπότισαν γάρ, φησίν, οἶνον τὸν ἑαυτῶν πατέρα, καὶ οὕτως αὐτῷ τῆς διανοίας ἐξωσθείσης ὑπὸ τοῦ οἴνου καθάπερ μανίᾳ τινὶ κατεχόμενος τὸ τραγικὸν τοῦτο διήγημα τῷ βίῳ κατέλιπεν, ἐκκλαπείσης παρὰ τὸν τοῦ ἄγους καιρὸν ὑπὸ τῆς μέθης αὐτῷ τῆς αἰσθήσεως. ὢ κακῶς τῶν Σοδομιτικῶν ἀποθέτων αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι τὸν οἶνον μεθ' ἑαυτῶν ἐκκομίσασαι! ὢ κακὴν φιλοτησίαν ἐκ πονηροῦ κρατῆρος τῷ πατρὶ παρεγχέασαι! ὡς πολύ γε ἄμεινον ἦν μετὰ πάντων κἀκεῖνον τὸν οἶνον ἐν Σοδόμοις καταφθαρῆναι πρὶν τῆς τοιαύτης τραγῳδίας χορηγὸν γενέσθαι!

Καὶ τοιούτων ὄντων ὑποδειγμάτων καὶ τοσούτων καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῶν ἐκ τοῦ οἴνου κακῶν ἐμφυομένων τῷ βίῳ, καὶ τοῦτο πεποιηκέναι φησὶν ὁ ἀνεπαισχύντως διὰ τῆς ἐξαγορεύσεως τὸ ἑαυτοῦ στηλιτεύων, τὸ μὴ μόνον τῷ ὄντι κεχρῆσθαι οἴνῳ, ἀλλ' ὅπως ἂν καὶ πλεονάσειεν ἡ τοῦ τοιούτου κτήματος χορηγία προνοηθῆναι. Ἐφύτευσα γάρ μοι, φησίν, ἀμπελῶνας, ὧν οὐκ ἂν δεηθείη ὁ αὐτὸς ἄμπελος εὐθηνοῦσα γινόμενος, ἄμπελος πνευματική, εὐθαλής τε καὶ ἀμφιλαφής, τοῖς τοῦ βίου κλάδοις καὶ ταῖς ἀγαπητικαῖς ἕλιξι διαπλεκομένη πρὸς τὸ ὁμόφυλον, καὶ κομῶσα μὲν ἀντὶ φύλλων τῇ εὐσχημοσύνῃ τῶν τρόπων, ἡδὺν δὲ καὶ πέπειρον τὸν τῆς ἀρετῆς βότρυν

1-2 Gen 19, 33, 35   17 Eccl 2, 4, 3   18 Ps 127, 3; Ez 17, 6

WSEΛGΘPv 2 φησὶ post οἶνον coll P   αὐτοῦ WS   3 ἐξωθείσης P   ὑπὸ: ἀπὸ v   τοῦ om GΘ   μανία (-ν- e corr?) S μαγεία Λ (-ει- e corr) μαγία v   4 τινὶ ante μανία coll P   τούτω P   4-5 κατέλειπεν W   5 ἐκκλαπείσης Θ (alt -κ- sscr Θ^2)   6 σοδομητῶν G σοδομιτῶν ΘP   ἀποθέτων: ἀποθέντων P   cf p 345, 14; p 365, 1   7 ante αἱ add ἐκείνων P   μεθ' ἑαυτῶν post ἐκεῖναι coll EΛPv   ἐκκομίσασαι e corr P   9 γε: τε EΛPv   ἦν . . .κἀκεῖνον om GΘ   ἦν om W (in marg add W, sscr man recentior) S   κἀκεῖνον post οἶνον coll P   10 καταφθαρεῖναι W   11 χωρηγοὶ P   12 καὶ om P   post καὶ add τῶν WE? (corr E^2)   13 ἐμφυομένων: ἐμφυομένω? Θ   om v   14 ἀναπαισχύντως G   15 τὸ pr: τὰ ΛΘPv   fort recte, cf pp 333, 1; 334, 6   τὸ alt: τῶ SΘP   κεχρῆσθαι post μόνον coll P   16 οἴνῳ om Θ   τοιούτος (sic) W (corr man recentior)   χρήματος EP   18 δεηθείην Λv   δεηθῆς G δεηθείης Θ   ὁ om GΘ?   γενόμενος? Λv   20 ταῖς om P   διαπλεκόμενος P   21 εὐσχημοσύνη e corr W   22 πέπειρον Λ (-ει- in -η-? corr Λ^2)   πέπηρον YGv   τὸν om Λ (sscr Λ vel Λ^2) Yv

661 M. ἐκτρέφουσα. ὁ ταῦτα ἐν τῇ ἰδίᾳ καταφυτεύων ψυχῇ καὶ γεωργῶν οἶνον τὸν τὴν καρδίαν εὐφραίνοντα καὶ Ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν κατὰ τὴν παροιμιώδη φωνήν, ὡς ὁ τῆς τοιαύτης γεωργίας ἀπαιτεῖ νόμος, οἱονπερεὶ σκάλλων τοῖς λογισμοῖς τὸν βίον καὶ τὰ νόθα τῶν παραφυομένων ταῖς τῶν ἀρετῶν ῥίζαις ἐκτίλλων, ἐπάρδων δὲ τοῖς μαθήμασι τὴν ψυχὴν καὶ τῇ δρεπάνῃ τοῦ κριτικοῦ λόγου περικόπτων τὴν εἰς τὰ περιττὰ καὶ ἀνόνητα τῆς διανοίας φοράν, μακαριστὸς ἂν εἴη τῆς γεωργίας οὗτος τῷ τῆς σοφίας κρατῆρι τὸν ἑαυτοῦ βότρυν ἐνθλίβων.

Ἀλλ' οὐ γινώσκει τὴν τοιαύτην φυτουργίαν ὁ πρὸς τὴν γῆν βλέπων καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀσπαζόμενος. προστίθησι γὰρ τούτοις τὰ τῶν κήπων τε καὶ παραδείσων τοῦ πλούτου ἐγκαλλωπίσματα. τίς χρεία παραδείσων πολλῶν τῷ πρὸς τὸν ἕνα παράδεισον βλέποντι; τίς δέ μοι ἡ ἐκ κήπου ὄνησις τοῦ τὰ λάχανα φύοντος, τὴν τῶν ἀσθενούντων τροφήν; εἰ ἐν τῷ ἑνὶ παραδείσῳ ἤμην, οὐκ ἂν εἰς πολλῶν παραδείσων ἐπιθυμίαν διεχεόμην. εἰ ἐν ὑγείᾳ τὴν ψυχὴν διῆγον, ὡς δύνασθαι τῆς στερροτέρας μετέχειν τροφῆς, οὐκ ἂν ἐν τοῖς λαχάνοις ἀπησχολούμην, κηπεύων ἐμαυτῷ τὴν κατάλληλον τῇ ἀσθενείᾳ τροφήν. ἀλλ' ἐπειδὴ ἅπαξ συνεισῆλθε μὲν ἡ τρυφὴ τῇ χρείᾳ, παρῆλθε δὲ τοὺς ὅρους αὐτῆς ἡ ἐπιθυμία,

2 Sir 40, 20   2-3 Prov 12, 11; 28, 19   12-13 Eccl 2, 5

WSEΛGΘPv 1 καταφυτεύων ante ἐν coll   2 γεωργὸν GΘ ἐργαζόμενον W   3 παροιμιώδη φωνήν: παροιμίαν P   4 οἱονπερεὶ σκάλλων: οἷον περισκάλλων W (in marg σκαλίζων W) SEGΘ οἷον περεισκαλῶν Λ (in περισκάλλων corr Λ^2)   περισκάλλων P (in marg περιει . . .) οἷόν περ εἰσκαλῶν v   correxit Jaeger (οἱονπερεὶ ut ὡσπερεὶ dictum)   6 δὲ om EΛ (sscr Λ^2) Yv   τε P   μαθήμασι: θαύμασι P   8 τὰ sscr P   ἀνόητα GΘ   10 ἐκθλίβων EΛGΘPv   11 τοιαύτην: αὐτὴν W (τοι- in marg W)   ὁ om v   12 βλέπων: λέγων v   ἐξ om EΛPv   14 πολλῶν om P   τῷ: τὸ G   15 τὸν om W   ἡ post κήπου coll EP om Θ   16 τὰ om GΘ   φυτεύοντος W   τῶν om GΘ   17 ἑνὶ om Λ (sscr Λ^2) Yv   18 ante ἐν add δὲ P   19 στερεωτέρας ΛGv   20 ἐπησχολούμην Λv ἀπεσχολούμην G   σεαυτῷ G   καταλλήλων Λ (corr Λ^2) Y (corr Y^2)   21 ἅπαξ om P   μὲν ἡ om EΛ (sscr Λ) YPv   22 τρυφὴ E (-υ- e corr) τροφὴ G   τοὺς om P

μετὰ τὴν ἐν τοῖς οἴκοις πολυτέλειαν καὶ τὴν ὑπωρόφιον τῶν ματαίων δαπάνην τότε καὶ τὴν ὕπαιθρον ἐπιτηδεύει τρυφὴν καὶ τῇ τοῦ ἀέρος φύσει πρὸς τὴν τῶν ἡδονῶν ὑπηρεσίαν συγκέχρηται. δένδρα γὰρ αὐτῷ διὰ γεωργίας ἐπιτηδεύεται ἀειθαλῆ τε καὶ δασέα καὶ ἀντὶ ὀρόφου τῷ ἀέρι γινόμενα, ἵνα καὶ ὕπαιθρος ὡς ἐν οἴκῳ τρυφῴη, καὶ παντοδαπαῖς πόαις διὰ τῆς τῶν κηπευόντων τέχνης ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἀμφιέννυται, ὥστε πανταχόθεν ἡδέα πάντα τῷ ὀφθαλμῷ προσπίπτειν, ἐφ' ὅπερ ἂν περιαγάγῃ τὸ βλέμμα, καὶ διὰ παντὸς ἐν τοῖς καταθυμίοις εἶναι καὶ βλέπειν ἐν ἑκάστῃ τοῦ ἔτους ὥρᾳ τὰ ὑπὲρ τὴν ὥραν, πόαν ἐν χειμῶνι καὶ ἄνθη πρόωρα καὶ τὴν ἀναδενδρουμένην ἄμπελον τὴν τοῖς ἀλλοτρίοις κλάδοις τοὺς ἰδίους ἐνδιαπλέκουσαν καὶ τὰς γλαφυρὰς τοῦ κισσοῦ πρὸς τὰ δένδρα περιπλοκὰς ὅσα τε αὖ καρπῶν εἴδη ἐξ ἑτερογενῶν ἀλλήλοις μιγνύμενα τὴν φύσιν βιάζεται, τῷ εἴδει τε καὶ τῇ γεύσει τὸ ἐπαμφοτερίζον ἐπισημαίνοντα, ὡς ἀμφότερα εἶναι δοκεῖν, ἅπερ ἂν ἐκ τῆς τῶν ἑτεροφυῶν συγκράσεως γένηται. πάντα ταῦτα καὶ εἴ τι ἄλλο ἐν τοῖς φυτοῖς ἐξεῦρεν ἡ τέχνη βιασαμένη τὴν φύσιν, ἃ ἡ χρεία μὲν τῆς ζωῆς οὐκ ἐζήτησεν, ἐπιζητεῖ δὲ ἡ ἀπαιδαγώγητος ἐπιθυμία.

Ταῦτα ἐν τῇ τῶν κήπων τε καὶ παραδείσων φιλοτεχνίᾳ

1 cf pp 320-324   21 Eccl 2, 5

WSEΛGΘPPv 1 ὑπερωφέλειαν W   ὑπερήφανον S   ὑπωροφίαν E (in ὑπορρόφιον corr) Λ (in ὑπωρόφιον corr, in marg ὑπερήφανον Λ²) Yv   ὑποροφίαν G   cf p 320, 12; p 333, 4   τῶν: τὴν ? Λ   3 ὑπηρεσίαν: ἐπιθυμίαν EΛPv   5 δασεία WΛ (?, corr) Y (-ει-) G (-εῖ)   6 ὡς: ὧν E (in marg corr E²) Λ (corr) Yv ὧν ὡς P   τρυφῶν WS(-ῶν e corr) E (in τρυφᾷ corr E²) Λ (corr Λ²) YGv   τρυφᾷ P   cf Hoey, Use of the Optative Mood 94   8 ὥστε: ὡς τὰ Λ (? corr Λ²) YP ?v   ὡς GΘ   παντὶ P τῶν ὀφθαλμῶν? Λ (corr) Y   προσπίπτεις P   9 ὥπερ S περιαγάγει W   10 τὰ: τὸ Λv   11 ὥραν: αὔραν P   12 κλάδοις om P   14 αὖ καρπῶν W (in αὐτοῖς ἀκάρπων corr man recentior) αὐτοῖς καρπῶν EΛ (in αὖ καρπῶν corr Λ²) YPv ἀκάρπων GΘ   15 τε om P   17 ἑτεροφύλλων GΘ (-ύλω-) γίνεται EΛGΘP v   18 ταῦτα ante πάντα coll WS   ἐξεῦρεν post ἄλλο coll EΛPv   ἐξευρεῖν W   21 ἐν τῇ: ἐπὶ P   τε om EΛ (sscr Λ²) Pv

γεγενῆσθαι ὁ τὰ ἑαυτοῦ ἐξαγορεύων λέγει. ὁ γὰρ εἰπών, ὅτι Ἐφύτευσα πᾶν ξύλον καρποῦ τῇ περιληπτικῇ ταύτῃ φωνῇ τὸ μηδὲν ἐλλελοιπέναι τῶν τοιούτων συνενεδείξατο. εἶτα μετὰ τὴν τρυφὴν τὴν ὕπαιθρόν τε καὶ ὑπωρόφιον οὐδὲ τὸ ὕδωρ ἀσυντελὲς πρὸς τὴν τῶν ἡδονῶν συνεισφορὰν καταλείπεται, ὡς δέον πᾶσιν ἐντρυφᾶν τοῖς στοιχείοις, τῇ γῇ διὰ τῶν οἴκων, τῷ ἀέρι διὰ τῶν δένδρων, τῷ ὕδατι διὰ τῆς χειροποιήτου θαλάσσης. ἵνα γὰρ καὶ ἡ τοῦ ὕδατος ὄψις ἐφηδύνῃ
664 M. τῶν ὀφθαλμῶν τὴν ἀπάτην, λίμνη τὸ ἔδαφος γίνεται, κυκλόθεν περιοικοδομηθέντος τοῦ ὕδατος, ὡς ἂν καὶ ἡ νῆξις ἡδονὴν φέροι τοῖς φαιδρυνομένοις τὰ σώματα καὶ τὸ ἀπορρέον εὐανθεστέρους τοὺς παραδείσους κατασκευάζοι, πανταχῇ πρὸς τὰς χρείας τῶν ἀρδομένων κατασχιζόμενον. Ἐποίησα γάρ μοι, φησί, κολυμβήθρας ὑδάτων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶντα ξύλα. εἰ δέ μοι ἦν ἡ τοῦ παραδείσου πηγή, τουτέστιν ἡ τῶν ἀρετῶν διδασκαλία, δι' ἧς ὁ τῆς ψυχῆς αὐχμὸς ἐδροσίζετο, ὑπερεῖδον ἂν τῶν γηίνων ὑδάτων, ὧν πρόσκαιρος μὲν ἡ ἀπόλαυσις, παροδικὴ δὲ ἡ φύσις. οὐκοῦν ἄμεινον ἂν εἴη τῆς θείας πηγῆς, δι' ἧς αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς ἐκφύονταί τε καὶ ἄρδονται, βραχεῖαν ἀπόρροιαν ἑαυτοῖς

1-2 Eccl 2, 5, 2   13-15 Eccl 2, 6

WSEΛGΘPv 1 ἑαυτοῦ: ἐξ αὐτοῦ P   2 ἅπαν W   3 ἐλλελοιπέναι Λ (-λ- prim e corr Λ²) ἐνλελοιπέναι Y (-ο- in -ει- vel -οι- corr) ἐκλελοιπέναι v   4 τροφὴν v   τῶν ὑπέθρων GΘ (-παίθ-)   ὑπόρροφον W   ὑπορρόφιον E (-ορ- e corr E²) ὑπεροφίων G   ὑπωροφίων Θ   cf ad p 332, 1   5 εἰσφορὰν Λ (corr Λ²) YPv   6 ὡς om G   7 τῶν: τὸν W (corr) οἰκιῶν EP   οἰκείων Λ (in οἴκων corr Λ vel man recentior) YPv cf p 322, 16   8 ἡ om v   post ἡ add διὰ WSΛ² (in marg)   ὄψις om Θ   ἐφηδύνοι EΘP (-οι super -η sscr)   9 post λίμνη add καὶ P   11 φέρεροι W φέρῃ P (-οι sscr)   12 εὐθαλεστέρους Λv   τοὺς sscr E om Λ (corr Λ²) v   κατασκευάζειοι W (corr) κατασκευάζῃ P (corr)   14 φησί om P   15 βλαστῶν P   βλαστῶν τὰ v   εἰ δέ: εἴθε W² (-θε e corr, in marg εἴθε W)   ἡ δὲ GΛv   μοι: μὴ Θ   μοι μὴ P   17 ὑπερείδων WY ὑπερεῖδον Λ² (-ει et -ον e corr)   οὐχ ante ὑπερεῖδον add ΘP   ὑπεριδὼν v   ἂν post γηίνων coll EΛ   om v   19 ἄμεινον ἂν εἴη: βουληθῶμεν ἐκ Θ   δι' ἧς: ὅθεν Θ   τῆς ψυχῆς om G   20 τε om GΘPv   ἑαυτοῖς Λ (-οι- e corr?) ἑαυτῆς Y

ὀχετηγῆσαι, ὡς ἂν τὸ τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδευμάτων ἄλσος ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θάλλοι, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δʹ

Ἔτι ἡμῖν ὁ τῆς ἐξομολογήσεως τόπος παρακατέχει τὸν λόγον. πάντα γὰρ σχεδὸν καθεξῆς διεξέρχεται ὁ τὰ ἑαυτοῦ διηγούμενος, δι' ὧν τῶν κατὰ τὸν βίον τοῦτον πραγμάτων ἡ ματαιότης γνωρίζεται. νυνὶ δὲ καθάπερ μείζονός τινος κατηγορίας ἅπτεται τῶν αὐτῷ πεπραγμένων, ἐξ ὧν τὸ κατὰ τὴν ὑπερηφανίαν διαβάλλεται πάθος. τί γὰρ τοσοῦτον εἰς τῦφον ἐν τοῖς ἀπηριθμημένοις ἐστίν, οἶκος πολυτελὴς καὶ πλῆθος ἀμπέλων καὶ ἡ ἐν κήποις ὥρα καὶ τῶν ὑδάτων ἥ τε κατὰ τὰς κολυμβήθρας σύστασις καὶ ἡ ἐν παραδείσοις διάχυσις, ὅσον τὸ ἄνθρωπον ὄντα δεσπότην ἑαυτὸν τῶν ὁμοφύλων οἴεσθαι; Ἐκτησάμην γάρ, φησί, δούλους καὶ παιδίσκας, καὶ οἰκογενεῖς ἐγένοντό μοι. ὁρᾷς τὸν ὄγκον τῆς ἀλαζονείας; θεῷ ἄντικρυς ἡ τοιαύτη φωνὴ ἀντεπαίρεται. τὰ σύμπαντα γὰρ δοῦλα εἶναι τῆς πάντων ὑπερκειμένης ἐξουσίας παρὰ τῆς προφητείας ἠκούσαμεν. ὁ οὖν κτῆμα

11-14 Eccl 2, 4-6 15-16 Eccl 2, 7, 1-2 19 Ps 118, 91

WSEΛGΘPv 1 post ὀχετηγῆσαι add διαπροσοχῆς (sic) ἐπιμελοῦς καὶ δακρύων Θ post ἂν add καὶ G ἄλσος: κάλλος WS 2 θάλη W 3 ᾧ . . . Ἀμὴν om P post δόξα add καὶ τὸ κράτος v post αἰῶνας add τῶν αἰώνων EΛPv 4 TITULUS: τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμι(λία)Δ̄ WG εἰς τὰ ἀκόλουθα ὁμ(ιλία) δʹ (in marg νεʹ) S εἰς τὰ ἑξῆς ὁμιλία τετάρτη E ὁμιλία Δ̄ ΛΘv inscriptione caret P homiliae quartae textum Ecclesiastae 2, 7-11 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244) 5 τόπος P (sscr γρ(άφεται) τρόπος P[2]) 6 γὰρ om P καθεξῆς om EΛ (corr Λ[2] in marg) Yv διέρχεται Θ ante ἑαυτοῦ add δι' G 7 τῶν om GΘ (sscr Θ[2]) τοῦτον W (-ο- alt ex -ω- corr?) 8 νῦν v μείζονός om P 9 αὐτοῦ P 10 πάθος om P τίς E τοσοῦτον: τοσοῦτος EP om GΘ εἰς om EP 11 τύφος EP ἀπηριθμένοις G 12 ἡ prim om P 12-13 ἥ τε: εἴ τε G 13 ἡ om G 14 διάλυσις v τὸ: τὸν W τὸ S (e corr) ἀνθρώπινον GΘ ὄντα om GΘ 15 γάρ om G 17 ante τὰ add καὶ Θ 18 πάντων om W (πάν in marg W) S 19 κτῆμα om P

ἑαυτοῦ τὸ τοῦ θεοῦ κτῆμα ποιούμενος ἐπιμερίζων τε τῷ γένει τὴν δυναστείαν, ὡς ἀνδρῶν τε ἅμα καὶ γυναικῶν ἑαυτὸν κύριον οἴεσθαι, τί ἄλλο καὶ οὐχὶ διαβαίνει τῇ ὑπερηφανίᾳ τὴν φύσιν, ἄλλο τι ἑαυτὸν παρὰ τοὺς ἀρχομένους βλέπων; Ἐκτησάμην δούλους καὶ παιδίσκας. τί λέγεις; δουλείᾳ καταδικάζεις τὸν ἄνθρωπον, οὗ ἐλευθέρα ἡ φύσις καὶ αὐτεξούσιος, καὶ ἀντινομοθετεῖς τῷ θεῷ, ἀνατρέπων αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ φύσει νόμον. τὸν γὰρ ἐπὶ τούτῳ γενόμενον, ἐφ' ᾧτε κύριον εἶναι τῆς γῆς καὶ εἰς ἀρχὴν τεταγμένον παρὰ τοῦ πλάσαντος, τοῦτον ὑπάγεις τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ, ὥσπερ ἀντιβαίνων τε καὶ μαχόμενος τῷ θείῳ προστάγματι. ἐπιλέλησαι τῶν τῆς ἐξουσίας ὅρων, ὅτι σοι μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιστασίας ἡ ἀρχὴ περιώρισται. Ἀρχέτωσαν γάρ, φησί, πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. πῶς παρελθὼν τὴν ὑποχείριόν σοι δουλείαν κατ' αὐτῆς ἐπαίρῃ τῆς ἐλευθέρας φύσεως, μετὰ τῶν τετραπόδων ἢ καὶ τῶν ἀπόδων ἀριθμῶν τὸ ὁμόφυλον; Πάντα ὑπέταξας τῷ ἀνθρώπῳ, βοᾷ διὰ τῆς προφητείας ὁ λόγος καὶ ὑπ' ἀριθμὸν ἄγει τῷ λόγῳ τὰ ὑποχείρια, κτήνη
665 M. καὶ βόας καὶ πρόβατα. μὴ ἐκ τῶν κτηνῶν σοι γεγόνασιν

6 e Gregorii homiliis In Ecclesiasten affert Doctrina Patrum p 298 (Diekamp): τὸ δὲ ἀκρότατον ἐλευθερίας εἶδος τὸ αὐτεξούσιόν ἐστι γενέσθαι. quod hic forte omisit liber archetypus, nisi falso homiliis nostris tribuit auctor Doctrinae Patrum 8-10 Gen 1, 26 13-14 Gen 1, 26 17-18 Ps 8, 7-8

WSEΛGΘPv 1 κτῆμα: κτίσμα G om ΘP ἐπιμερίζων om P τε om GΘP 2 ἅμα post γυναικῶν coll EP om Λv 3 ἑαυτὸν κύριον WS (κύριον in ras S): ἄρχειν ἑαυτὸν EP κύριον ἑαυτὸν Λv ἄρχειν αὐτὸν G ἑαυτὸν Θ διαβαίνῃ W διαβαίνοι P 5 ante δούλους add γάρ φησι P παιδίσκα v τί λέγεις om Λ (in marg Λ[2]) v 7 ἀντινομοθετὴς W αὐτοῦ Λ (-οῦ e corr Λ[2]) αὐτῶν Y om P τὸν: τὲν (sic) G 8 τοῦτο W ᾧτε: ᾧ P 9 παρὰ: ὑπὸ P 10 τε om W 10-11 τε καὶ μαχόμενος: τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ P 12 ὅρω om P σοι μέχρι: μέχρι σε P 13 γὰρ om Θ 14 καὶ ἑρπετῶν om EΛPv παρελθὼν: παρελθῶν σὺ G γὰρ ἐλθὼν Θ 15 σοι om GΘ ἐλευθέρου S cf 6 16 τῶν τετραπόδων ἢ καὶ τῶν ἀπόδων: τῶν τετραπόδων ἢ τῶν ἀπόδων W (in marg καὶ τῶν πετεινῶν W) τῶν πετεινῶν ἢ τῶν τετραπόδων S τῶν τετραπόδων ἢ τῶν πετεινῶν GΘ τῶν τετραπόδων ἢ καὶ ἀπόδων P πετεινῶν glossa ad ἀπόδων est 17 διὰ om WSGΘ 18 ὑπὸ EΛGΘPv τῷ λόγῳ post ὑποχείρια coll Λv 19 ἐκ τῶν κτηνῶν: ἐκτηνῶν G

ἄνθρωποι; μὴ αἱ βόες σοι τὴν ἀνθρωπίνην γονὴν ἐτεκνώσαντο; μία δουλεία τῶν ἀνθρώπων τὰ ἄλογα. σοὶ δὲ ταῦτα ὀλίγα; Ἐξανατέλλων, φησί, χόρτον τοῖς κτήνεσιν καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων. σὺ δὲ τὴν φύσιν δουλείᾳ καὶ κυριότητι σχίσας αὐτὴν ἑαυτῇ δουλεύειν καὶ ἑαυτῆς κυριεύειν ἐποίησας. Ἐκτησάμην γὰρ δούλους καὶ παιδίσκας. ποίας, εἰπέ μοι, τιμῆς; τί εὗρες ἐν τοῖς οὖσι τῆς φύσεως ταύτης ἀντάξιον; πόσου κέρματος ἐτιμήσω τὸν λόγον; πόσοις ὀβολοῖς τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ ἀντεστάθμησας; πόσων στατήρων τὴν θεόπλαστον φύσιν ἀπενεπόλησας; Εἶπεν ὁ θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν. τὸν καθ' ὁμοιότητα τοῦ θεοῦ ὄντα καὶ πάσης ἄρχοντα τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ θεοῦ κληρωσάμενον τίς ὁ ἀπεμπολῶν, εἰπέ, τίς ὁ ὠνούμενος; μόνου θεοῦ τὸ δυνηθῆναι τοῦτο, μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ. Ἀμεταμέλητα γὰρ αὐτοῦ, φησί, τὰ χαρίσματα. οὐκ ἂν οὖν ὁ θεὸς τὴν φύσιν καταδουλώσειεν, ὅς γε καὶ αὐθαιρέτως ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ δουλωθέντας εἰς ἐλευθερίαν ἀνεκαλέσατο. εἰ δὲ ὁ θεὸς οὐ δουλοῖ τὸ ἐλεύθερον, τίς ὁ ὑπερτιθεὶς τοῦ θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν; πῶς δὲ καὶ πραθήσεται ὁ ἄρχων πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐπιγείων πάντων; ἀνάγκη

3-4 Ps 103, 14 6 Eccl 2, 7 9 Gen 1, 26 10-11 Gen 1, 26 15-16 Rom 11, 29

WSEΛGΘPv 1 ante ἄνθρωποι add οἱ P αἱ: οἱ GΘ βόες E (-ες e corr E^2) 2 ante δουλεία add γὰρ EΛPv σοὶ δὲ ταῦτα ὀλίγα om WSEΛPv (propter homoioteleuton ἄλογα-ὀλίγα, cf et p 288, 18) 3 ἐξανατέλλων E (-να- sscr) φησί: γάρ φησι EGΘP γὰρ Λv om Θ 4 σύ: αὐτὸς Θ δουλείας Λ (-ς eras) Yv ante καὶ add τε GP κυριότητος? Λ (corr Λ^2) Yv 5 καὶ ἑαυτῆς κυριεύειν om W 6 γὰρ om WSGΘ ante δούλους add φησι P 9 ἀντεστάθμισας EΛΘP 10 ἀπενεπώλησας WE (-ω- in -ο- corr) YGv ἀπεμπόλησας SΘP ἀπενεμπόλησας Λ^2 (-μ- sscr, -όλη- e corr) 11 post καὶ add καθ' WEP cf ad p 295, 16; de hom opif 133 D, 177 D 12 τῆς om P 13 τοῦ om W 14 ἀπεμπολῶν Λ^2 (-πεμπο- e corr) Θ εἰπέ om W (in marg scr W) τὸ om S 15 post αὐτοῦ add σχεδὸν EΛ (glossa in marg eras) v glossa lectoris timidi 16 φησί om WSΘ 17 ὅς G (ὅ- ex ὡ- corr?) τῆς ἁμαρτίας P 18 δέ: δὴ E 19 τὸ om v 20 αὐτοῦ Ev αὑτοῦ Λ om P 21 τῶν om P ἁπάντων GP

γὰρ πᾶσα καὶ τὸ κτῆμα τοῦ πωλουμένου συναποδίδοσθαι. πόσου τοίνυν πᾶσαν τὴν γῆν τιμησόμεθα; πόσου δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πάντα; εἰ δὲ ταῦτα ἀτίμητα, ὁ ὑπὲρ ταῦτα ποίας ἄξιος τιμῆς, εἰπέ μοι; κἂν τὸν κόσμον ὅλον εἴπῃς, οὐδὲ οὕτως εὗρες τὴν πρὸς ἀξίαν τιμήν. οὐδὲ γὰρ ὅλον εἶπε τὸν κόσμον ὁ εἰδὼς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀκριβῶς τιμᾶσθαι ἄξιον εἶναι τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀντάλλαγμα. ἄνθρωπος τοίνυν ὅταν ὤνιος ᾖ, οὐδὲν ἕτερον ἢ ὁ τῆς γῆς κύριος ἐπὶ τὸ πωλητήριον ἄγεται. οὐκοῦν συναποκηρυχθήσεται αὐτῷ δηλαδὴ καὶ ἡ ὑπάρχουσα κτῆσις. αὕτη δέ ἐστι γῆ τε καὶ νῆσοι καὶ θάλασσα καὶ τὰ ἐν τούτοις πάντα. τί οὖν καταθήσεται ὁ ὠνούμενος; τί δὲ λήψεται ὁ ἀποδιδόμενος, τοσούτου κτήματος ἑπομένου τῷ συναλλάγματι; ἀλλὰ τὸ βραχὺ βιβλίδιον καὶ ἡ ἐγγεγραμμένη συνθήκη καὶ ἡ τῶν ὀβολῶν ἀπαρίθμησις δεσπότην σε τῆς εἰκόνος τοῦ θεοῦ εἶναι ἠπάτησεν; ὢ τῆς ἀνοίας. εἰ δὲ ἀπόλοιτο τὸ συμβόλαιον, εἰ δὲ ὑπὸ σητῶν διαβρωθείη τὰ γράμματα, εἰ δὲ ὕδατός ποθεν παρεμπεσοῦσα ῥανὶς ἐξαλείψειεν, ποῦ σοι τὰ τῆς δουλείας ἐνέχυρα; ποῦ σοι τὰ τῆς δεσποτείας ἐφόδια; οὐδὲν γὰρ ὁρῶ πλέον παρὰ τὸν ὑποχείριον ἐκ τοῦ

1-2 secundum ius Romanum peculium cum servo non emitur, nisi expressis verbis hoc stipulatum est, Dig 18, 1, 29; 21, 2, 3 2 Gen 1, 26 4 Prov 17, 6a; Matth 16, 26; Mc 8, 36 15 Gen 1, 26

WSEΛGΘPv 1 γὰρ om EP τοῖς πωλουμένοις P post πωλουμένου add τοῖς ὠνουμένοις WSΛ^2 (in marg) GΘ glossa est, emptores res emptas accipere consentaneum est ἀποδίδοσθαι WP 2 τοίνυν: duo verba deleta Λ τῶν ὑπὸ Yv γῆν: τιμὴν P τιμησώμεθα G 2-3 πόσου δὲ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πάντα om EΛ (in marg scr Λ^2) Yv cf p 336, 21 2 τῆς om GP 3 ποίας: πόσου Θ post τιμῆς sscr ἐστιν man recentior W add ἀξίας P 5 εἶπεν (sic) post κόσμον coll WSG (bis post κόσμον scr, postea expunxit) Θ 6 ἀνθρωπίαν G 8 πωλητήριον: πρατήριον G 10 κτίσις WSGΘv καὶ θαλάσσα ante καὶ νῆσοι coll EΛPv 11 ὁ om Λ (sscr Λ^2) v sscr Y 12 ὁ om Λ (sscr Λ^2) v ἀποδόμενος ΘP τοσούτου: ὅλου τοῦ GΘ 13 τοῦ συναλλάγματος EΛ (corr E^{2}Λ^2) Yv βυβλίδιον W βιβλίον E 13 ἡ om G 13-14 ἐπιγεγραμμένη GΘP 15 post εἶναί add σε Λ (eras) Yv 16 ἀπόλυτο G ὑπό: ἀπὸ Θ σιτῶν G διαφθαρείη EΛΘPv 17 ante ὕδατος add ὑπὸ W (in marg) 18 δεσποτίας G

ὀνόματός σοι προσγενόμενον πλὴν τοῦ ὀνόματος. τί γὰρ τῇ σῇ φύσει ἡ ἐξουσία προσέθηκεν; οὐ χρόνον, οὐ κάλλος, οὐκ εὐεξίαν, οὐ τὰ κατ' ἀρετὴν προτερήματα. ἐκ τῶν αὐτῶν σοι ἡ γένεσις, ὁμοιότροπος ἡ ζωή, κατὰ τὸ ἴσον ἐπικρατεῖ τά τε τῆς ψυχῆς καὶ τὰ τοῦ σώματος πάθη σοῦ τε τοῦ κυριεύοντος κἀκείνου τοῦ ὑπεζευγμένου τῇ κυριότητι, ὀδύναι καὶ εὐθυμίαι, εὐφροσύναι καὶ ἀδημονίαι, λῦπαι καὶ ἡδοναί, θυμοὶ καὶ φόβοι, νόσοι καὶ θάνατοι. μή τις ἐν τούτοις διαφορὰ πρὸς τὸν δοῦλον τῷ κυριεύοντι; οὐ τὸν αὐτὸν ἕλκουσιν ἀέρα διὰ τοῦ ἄσθματος; οὐχ ὡσαύτως ὁρῶσι τὸν
668 M. ἥλιον; οὐχ ὁμοίως τῇ τῆς τροφῆς προσθήκῃ συντηροῦσι τὴν φύσιν; οὐχ αἱ αὐταὶ τῶν σπλάγχνων διασκευαί; οὐ μία κόνις οἱ δύο μετὰ τὸν θάνατον; οὐχ ἓν τὸ κριτήριον; οὐ κοινὴ βασιλεία καὶ γέεννα κοινή; ὁ οὖν ἐν πᾶσι τὸ ἴσον ἔχων ἐν τίνι τὸ πλέον ἔχεις, εἰπέ, ὥστε ἄνθρωπον ὄντα δεσπότην ἀνθρώπου σεαυτὸν οἴεσθαι καὶ Ἐκτησάμην λέγειν δούλους καὶ παιδίσκας, ὥσπερ αἰπόλιόν τι ἢ συβόσιον. εἰπὼν γὰρ ὅτι Ἐκτησάμην δούλους καὶ παιδίσκας προσέθηκε τὴν ἐν τοῖς ποιμνίοις καὶ βουκολίοις προσγενομένην εὐθηνίαν αὐτῷ. Καὶ κτῆσις γάρ, φησί, βουκολίου καὶ ποιμνίου ἐγένετό μοι πολλή, ὡς ἐν τῇ ἴσῃ τάξει τούτων τε κἀκείνων ὑπεζευγμένων τῇ ἐξουσίᾳ.

Εἶτα ἐπὶ τούτοις ὁδῷ πρόεισιν ἐπὶ τὰ μείζω τῶν ἁμαρτη-

16-17 Eccl 2, 7 17-18 Eccl 2, 7 20-21 Eccl 2, 7, 3

WSEΛGΘPv 1 προσγινόμενον Λv 2 σῇ om GΘP χρόνος G 2-3 κάλλος, οὐκ εὐεξίαν, οὐ τὰ κατ' ἀρετὴν om EΛ (in marg scr Λ[2]) Yv οὐκ ἄλλος G 3 τὰ κατ': κατὰ τὴν P 4 γέννησις S 5 τε pr om S τε alt: γε GΘ 6 καὶ ἐκείνου EΛv ὑπεζεγμένου W 7 εὐδαιμονία P 8 ante θυμοὶ add καὶ P 10 ὡσαύτως ante οὐχ coll Θ 12 κατασκευαὶ EΛPv 13 οἱ δύο om P τὸν om G οὐχὶ Λv 14 κοινή alt om Θ οὖν ἐν: ἐν EΛ (οὖν in marg scr Λ[2]) Yv οὖν G οὖν ἐπὶ Θ 15 τὸ om Θ ὥστε: ὡς P 16 ἑαυτὸν SEΛGΘPv καὶ om P λέγεις SEΛΘPv παιδίκας G 17-18 ὥσπερ . . . παιδίσκας om P 17 συοβόσιον Λ (corr Λ[2]) Yv 18 τὴν om Θ 19 post ποιμνίοις add τε WS προσγενομένην W (-ε- pr ex -ι- corr ?) προγεγενημένην Ev om Θ προσγινομένην P εὐθυμίαν Λ (corr Λ[2]) Yv 20 κτήσεις W φησὶ post βουκολίου coll G καὶ ποιμνίου om P 23 τὰ: τὰς GΘ

μάτων ἡ ἐξαγόρευσις· βοᾷ γὰρ καθ' ἑαυτοῦ τὴν πάντων τῶν κακῶν ῥίζαν, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. καί φησιν ἐπὶ λέξεως οὕτως, ὅτι Συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον. τί γὰρ ἐλύπησε καταμεμιγμένον τῇ γῇ τὸ χρυσίον κἀκείνοις ἐγκεχυμένον τοῖς τόποις, οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐνετέθη παρὰ τοῦ κτίσαντος; τί ὀφείλειν σοι πλέον παρὰ τοὺς καρποὺς τὴν γῆν ὁ δημιουργήσας ἐποίησεν; οὐ μόνα σοι τὰ ἀκρόδρυα καὶ τὰ σπέρματα πρὸς τὴν τροφὴν ἀπεκλήρωσεν; διὰ τί παρέρχῃ τῆς ἐξουσίας τοὺς ὅρους; ἢ δεῖξον καὶ ταῦτά σοι συγκεχωρημένα παρὰ τοῦ κτίσαντος, ὥστε μεταλλεύειν τε καὶ ἀνορύσσειν καὶ πυρὶ καταχωνεύειν τὸ ὑποκείμενον καὶ συνάγειν ταῦτα, ἃ μὴ ἐσκόρπισας. ἢ ταῦτα μὲν ἴσως οὐδὲ ἔγκλημά τις εἶναι λογίσεται τὸ οὕτως ἑαυτῷ συνάγειν ἐκ τῶν τῆς γῆς μετάλλων τὰ χρήματα. ἀλλ' ἐπειδὴ πρόσκειται τῷ λόγῳ, ὅτι Περιουσιασμοὺς βασιλέων καὶ τῶν χωρῶν, οὐκέτι πρὸς τὸ ἀνεύθυνον ἡ τοῦ συναγαγεῖν διάνοια φέρεται. ὡς γὰρ ἐξὸν τῇ βασιλικῇ δυναστείᾳ ἐκ τῶν χωρῶν τὸν περιουσιασμὸν τῶν χρημάτων συνάγειν, δηλονότι φόρους ἐπιβάλλειν, δεκάτας εἰσπράττεσθαι, εἰσφέρειν χρήματα τοὺς ὑποχειρίους καταναγκάζειν, οὕτως συνειλοχέναι φησὶ τό τε χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον. πλὴν εἴτε οὕτως εἴτε ὡς ἑτέρως, ἡδέως ἂν μάθοιμι τί πλέον ἔσται τῷ τὰς τοιαύτας ὕλας

1-2 I Tim 6, 10 3-4 Eccl 2, 8 15 Eccl 2, 8, 2 20 Eccl 2, 8

WSEΛGΘPv 1 ἡ om GΘ ἐξαγορεύσεις GΘ 2 τῶν om P 3 ὅτι om EΛPv γε prim sscr Θ γε alt om Θ 4 τί . . . χρυσίον om E καταμεμιγμένον post γῇ coll Λv 5 ἐκκεχυμένον Λ (corr Λ[2]) Yv 6 post κτίσαντος add αὐτό GΘ τί: ὅτι GΘ ? ὀφειλὴν Λ (corr Λ[2]) Yv ὁ φειλήν G παρὰ: περὶ v 7 τῆς γῆς Λ (corr Λ[2]) Yv 9 καὶ om P σοι post δεῖξόν coll EΛPv 12 ἃ om GΘ σκορπίσας GΘ 13 οὐδὲν EΛPv λογίσηται WΛPv τὸ: τῶ S οὕτω σεαυτῶ ΛPv συναγαγεῖν Θ 15 περιουσιασμὸς WSG καὶ e corr S 16 συνάγειν WEGP 17 ἐξὸν: ἐξ ὧν G ἐξῆν P βασιλικῇ E (-λι- sscr) 18 τῶν χρημάτων om P συναγαγεῖν GΘ 20 συνειλοχέναι: συνειλιχέναι W (-ι- in -η- corr vid man recentior) συνειληχέναι SΛP συνηλοχέναι G cf p 396, 1 τε sscr W om SGΘ 21 ἄργυρον P εἴτε prim om EΛ (in marg scr Λ[2]) Yv ὡς om EΛ (in marg scr Λ[2]) YGPv 22 μάθοι GΘ

συνάγοντι. δεδόσθω καθ' ὑπόθεσιν μὴ κατὰ μνᾶν ἢ δραχμὴν ἢ τάλαντον τοῖς φιλοχρηματοῦσι προσγίνεσθαι, ἀλλ' ἀθρόως αὐτοῖς ἀποχρυσωθῆναι τὰ πάντα. τὴν γῆν, τὴν ψάμμον, τὰ ὄρη, τὰ πεδία, τὰς νάπας, πάντα ὑποθώμεθα πρὸς ταύτην κατὰ τὸ ἀθρόον μεταβεβλῆσθαι τὴν ὕλην. τί πρὸς εὐδαιμονίαν διὰ τούτων ἐπιδώσει ὁ βίος; εἰ ἐκεῖνο ἐν παντὶ βλέπει, ὃ νῦν ἐν ὀλίγῳ ὁρᾷ, τί τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν, τί τῶν κατὰ τὸ σῶμα σπουδαζομένων διὰ τῆς τοιαύτης περιουσίας γενήσεται; ἆρα τίς ἐλπὶς ἔσται διὰ τούτου τὸν ἐν τοσούτῳ ζῶντα χρυσῷ γενέσθαι σοφόν, ἀγχίνουν, θεωρητικόν, ἐπιστήμονα, φίλον θεῷ, σώφρονα, καθαρόν, ἀπαθῆ, παντὸς τοῦ πρὸς κακίαν καθέλκοντος ἀμιγῆ τε καὶ ἀπαράδεκτον; ἢ τοῦτο μὲν οὐχί, δυνατὸν δὲ τῷ σώματι καὶ ἡδὺν ὀφθῆναι καὶ εἰς πολλὰς ἐτῶν ἑκατοντάδας τὴν ζωὴν παρατείνοντα, ἀγήρω καὶ ἄνοσον καὶ ἀπήμονα καὶ πάντα, ὅσα περὶ τὸν ἐν σαρκὶ βίον σπουδάζε-
669 M. ται; ἀλλ' οὐδεὶς οὕτω μάταιος οὐδὲ τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀνεπίσκεπτος, ὡς ταῦτα νομίσαι τοῖς ἀνθρώποις προσγίνεσθαι, εἴπερ εἰς πλῆθος ἄφθονον ἡ τῶν χρημάτων ὕλη κατ' ἐξουσίαν πᾶσι προχέοιτο· ἐπεὶ καὶ νῦν ἔστιν ἰδεῖν πολλοὺς τῶν κατὰ τὴν τοιαύτην προεχόντων περιουσίαν ἐν ἐλεεινῷ σώματι ζῶντας, ὡς εἰ μὴ παρεῖεν οἱ θεραπεύοντες μὴ ἂν ἑαυτοῖς πρὸς τὴν ζωὴν ἱκανοὺς εἶναι. εἰ οὖν ἡ καθ' ὑπόθεσιν ἡμῖν τοῦ χρυσίου περιουσία προτεθεῖσα τῷ λόγῳ

22 cf 1 sqq

WSEΛGΘPv 1 δραγμὴν WΛ (-χ- sscr man rec) GΘP 2 ἀθρόως: εὐθὺς E (del, in marg ἀθρόως scr) 3 ἑαυτοῖς Θ 4 ὑποθώμενος? S ὑποθῶμεν Λv 6 εἰ W (sscr ἡ man recentior) εἰ incertum S βλέπη W βλέποι ΛGΘ 7 τῆς om ΛP τῶν alt om Θ τὸ om EΛPv 9 τὸν: τῷ E τὸ Λv ζῶντι E 10-11 φιλόθεον W 12 ἤ: εἰ G 13 καὶ ἡδὺν ὀφθῆναι om EΛ (in marg ἰδεῖν ὀφθῆναι scr Λ²) YPv 15 περὶ: κατὰ P 18 εἰς: εἰ? W 19 πᾶσι om P -ι e corr Λ προέκειτο GΘ 20 τὴν om P ἐν om W (in marg scr W, in textu man recentior) SΛΘv 21 ὡς scripsi: οἷς WSΛPv οὓς EGΘP παρίεν W παρεῖεν Λ (-ει- e corr) παρῶεν Y 22 ἂν ἑαυτοῖς: ἂν αὐτοῖς W (corr W, in marg ἐν? scr W) ἂν ἑαυτοὺς SP ἄνευ ἀυτῶν EΛ (in ἂν ἑαυτοὺς corr Λ²) YGv πρὸς τὴν ζωὴν post εἶναι coll EΛPv ἱκανῶς W ἡ om GΘ 23 προστεθεῖσα EΛ (-σ- add manus recentior)

οὔτε σώματος οὔτε ψυχῆς τι κέρδος ὑπέδειξεν, πολλῷ μᾶλλον εἰκὸς τὸ ἐν ὀλίγῳ δεικνύμενον ἄχρηστον εἰς ὠφέλειαν τῶν ἐχόντων ἐλέγχεσθαι. ἢ τί γὰρ ἂν γένοιτο παρ' αὐτῆς τῆς ὕλης κέρδος τῷ ἔχοντι, ὃ μήτε γεύσει μήτε ὀσφρήσει μήτε τῇ ἀκοῇ ἐνεργὸν γίνεται, ὃ κατὰ τὴν ἀφὴν ὁμοτίμως πρὸς πᾶν τὸ ἀντίτυπον ἔχει; μὴ γάρ μοι τὴν ἐκ συναλλάγματος πορίζομένην τροφὴν ἢ περιβολὴν τῷ χρυσῷ προστιθέτω τις. ὁ γὰρ χρυσίῳ τὸν ἄρτον ἢ τὸ ἱμάτιον ἀλλαξάμενος τοῦ ἀχρήστου τὸ ἐπωφελὲς διημείψατο καὶ ζῇ τροφὴν ἑαυτῷ τὸν ἄρτον, οὐ τὸν χρυσὸν ποιησάμενος. ὁ δὲ τὴν ὕλην ταύτην διὰ τῶν τοιούτων συναλλαγμάτων ἑαυτῷ συναγαγὼν εἰς τί τῶν χρημάτων ἀπώνατο, τίς συμβουλὴ διὰ τούτων, τίς διδασκαλία πραγμάτων, ποία τοῦ μέλλοντος πρόρρησις, τίς πρὸς τὰς τοῦ σώματος ὀδύνας παραμυθία; ἔσχεν, ἠρίθμησεν, ἀπέθετο, σφραγῖδι κατεσημήνατο, αἰτηθεὶς ἠρνήσατο, ἀπιστηθεὶς καὶ ἐπώμοσεν. οὗτος ὁ μακαρισμός, τοῦτο τῆς σπουδῆς τὸ πέρας, αὕτη ἡ ἀπόλαυσις, μέχρι τούτου ἡ εὐδαιμονία τὸ ὕλην τῇ ἐπιορκίᾳ πορίσασθαι. ἀλλ' εὔχρουν, φησί, τοῦ χρυσίου τὸ εἶδος. μὴ καὶ τοῦ πυρὸς εὐχροώτερον; μὴ τῶν ἄστρων περικαλλέστερον; μὴ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου φανότερον; τίς ὁ κωλύων σε τῆς ἀπολαύσεως ταύτης, ὥστε

WSEΛGΘPv 1 οὔτε ψυχῆς om P οὐδὲ ψυχῆς Θ πολὺ WΛGΘv 2 εἰκὸς om EΛ (ἰκὸς in marg Λ²) Pv εἰκῶς G 3 ἐλέγχεται EΛPv ἤ: εἰ E (eras) om P 4 κέρδος om EΛ (in marg scr Λ²) YPv cf 1; p 356, 20 ὅ: ἢ v ὃ obiectum est participii ἔχοντι μήτε prim: μὴ τῇ W 5 ἔργον GΘ ὅ: ἢ v cf ad 4 6 ante πᾶν add τὸ P 7 post πορίζομένην add τινὶ WSGΘ προστιθέσθω W περιθέσθω S προτιθέτω E περιθέτω P τις om WSΘ χρυσίου Λ (-ου e corr?) 8 τὸν ἄρτον ἢ τὸ ἱμάτιον: τὸ ἱμάτιον ἢ τὸν ἄρτον P 8-9 τῷ ἀχρήστῳ S ζῇ: ζωῆς P 10-11 τὸν ἄρτον, οὐ τὸν χρυσόν: τὸν χρυσὸν οὐ τὸν ἄρτον S (corr S²) τὸν ἄρτον οὐ τὸν χρυσὸν Λ (in marg ἄρτον in χρυσὸν et χρυσὸν in ἄρτον corr Λ²) 11 post συναλλαγμάτων add ποιούμενος E (expunct) ἑαυτῷ bis scr G συνάγων WSEP 13 ποία: ἢ τίς GΘ πόρισις WΘ 14 τίς Λ (τίνα Λ²) παραμυθίαν EΛPv 15 σφφραγῖδι Λ (-γ-e corr) κατεσημαίνατο Λ 15-16 αἰτηθεὶς ἠρνήσατο om G 18 τό: τοῦ ΛP ἐπιορκίᾳ: εὐδαιμονίᾳ P πορίσασθαι: χρήσασθαι P 19 χρυσοῦ WEP τὸ post φησί coll Θ 20 τοῦ ἡλίου om P 21 φανώτερον WΛ (-α- et -ω e corr) P (e corr) v φανότερον S (e corr) φαεινότερον G cf p 288, 5

σοι ἀνάγκην εἶναι διὰ τῆς εὐχροίας τοῦ χρυσοῦ τὰ καθ' ἡδονὴν πορίζειν ταῖς ὄψεσιν; ἀλλὰ σβέννυται, φησί, τὸ πῦρ καὶ ὁ ἥλιος δύεται καὶ οὐ διαρκεῖ τῆς λαμπηδόνος ἡ χάρις. τοῦ δὲ χρυσοῦ τίς, εἰπέ μοι, διὰ τοῦ σκότους παραλλαγὴ πρὸς τὸν μόλυβδον; ἀλλ' οὐκ ἄν, φησίν, ἐκ τοῦ πυρὸς ἢ τῶν ἄστρων γένοιτο ἡμῖν δέραια καὶ περιδέξια καὶ πόρπαι καὶ ζῶναι καὶ μανιάκαι καὶ στέφανοι καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁ δὲ χρυσὸς ταῦτά τε ποιεῖ καὶ εἴ τι ἄλλο πρὸς κόσμον ἐπιτηδεύεται. ἤγαγε πρὸς τὸ κεφάλαιον τῆς ματαιότητος τὴν σπουδὴν ἡ συνηγορία τῆς ὕλης· αὐτὸ γὰρ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς εἴποιμι ἄν· [ἀντὶ] τί[νων] σπουδάζει ὁ χρυσῷ τὴν κόμην περιανθίζων ἢ τῶν ὤτων ἐξάπτων τὰ προκοσμήματα ἢ τὴν δέρριν περιβάλλων τοῖς περιτραχηλίοις χλίδωσιν ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ φέρων μέρει τοῦ σώματος; χρυσὸν προδείκνυσιν, ὅπουπερ ἂν τύχῃ προβεβλημένος τοῦ σώματος, οὐδὲν αὐτὸς πρὸς τὴν αὐγὴν τοῦ χρυσίου μεταμορφούμενος. ὁ γὰρ πρὸς τὸν χρυσοφοροῦντα βλέπων τὸ μὲν χρυσίον οὕτως ὁρᾷ ὡς εἰ τύχοι καὶ ἐν τοῖς πρατηρίοις προκείμενον, τὸν δὲ φοροῦντα οἷος πέφυκε

WSEΛGΘPv 1 σοι om W (add W vel man recentior) post εἶναι coll S χρυσίου SGΘ τὰ: τὸ S καθ' ἡδονὴν: τῆς ἡδονῆς EΛv 2 ὁ om G 4 χρυσίου GΘ διὰ τοῦ σκότους om W (in marg add W, in textu W^{2}) τοῦ σκότους om S (add S^{2}) 5 τὸν: τὸ P ἀλλ' om GΘ 6 γένηται W δέρεα WE (alt -ρ- sscr) δέρρα S (-α ex -αι corr?) Λ (in περιδέρεα corr $Λ^{2}$) Yv δέρραια G δέραια Θ (alt -ρ- sscr) πόρται P 7 μανίακαι S (sic, -αι e corr) μανίαι Λ (corr) 8 πρὸς om W (in marg add W, in textu add W^{2}) ἐπιτηδεύεται W (-δεύεται e corr) 9 ἤγαγε om W (in marg add W^{2}) πρὸς τὸ in ras W τὴν om v ἡ e corr? Λ om GΘ 10 συνηγορία: κατηγορία Θ εἴποιμ' S ἂν om W 11 τί scripsi: ἀντὶ τίνος WSEGΘ ἀντὶ τίνων ΛPv ἀντί duplicatio est verborum ἄν et τί σπουδάζει ὁ: σπουδάζεις $SΛ^{2}$ σπουδάζῃ ὁ G 12 προκοσμήματα: προκομήματα W (fort corr man recentior) περικοσμήματα EΛPv προσκοσμήματα Θ cf In Cant I p 19, 16 (vol VI Jaeger) nonne corruptum? δέρην SΘPv δέρριν Λ (in δείρριν corr $Λ^{2}$) 12-13 περιβαλὼν G 13 ταῖς περὶ τραχήλοις W χλιδόσιν SΛΘ χληδόσιν G χλιδῶσιν v ante μέρει add ἐν W μέρει post σώματος coll P 14 προδεικνύειν W προδεικνύεις S προδεικνὺς Λ (sic, -ς e corr) ὅπουπερ ἂν: ὅπηπερ ἂν WSG ὅπερ ἄν που ΘP τύχοι ΛGv 15 προβεβλημένον Λ (-ν e corr) 17 τὸ μὲν χρυσίον scripsi propter προκείμενον 18: τὸν μὲν χρυσὸν libri v τύχῃ P (sscr -οι) 18 χρυσοφοροῦντα P προκείμενον Λ (-ν e corr) Y προκείμενος v post οἷός add τε EΛ (del) v

τοιοῦτον βλέπει. κἂν εὐεργές τε καὶ διάγλυφον ᾖ τὸ χρυσίον, κἂν τὰς χλοερὰς ἢ πυραυγεῖς ψηφῖδας ἐν ἑαυτῷ περιείργῃ, οὐδὲν μᾶλλον αἴσθησίν τινα τῶν παρακειμένων ἡ φύσις ἐδέξατο, ἀλλ' εἴτε λώβη τις εἴη περὶ τὰ πρόσωπα εἴτε τι
672 M. λείποι τῶν κατὰ φύσιν, ἢ ὀφθαλμοῦ ἐκρυέντος ἢ παρειᾶς εἰδεχθῶς ἐν οὐλῇ κοιλανθείσης, μένει τὸ αἶσχος ἐν τῷ φαινομένῳ, μηδὲν τῇ αὐγῇ τοῦ χρυσίου ἐπισκοτούμενον· κἂν ἐπαλγὴς ὤν <τις> τύχῃ τῷ σώματι, οὐδεμίαν ἐπήγαγε παραμυθίαν τῷ πονοῦντι ἡ ὕλη.

Ὃ οὖν μήτε πρὸς κάλλος μήτε πρὸς εὐεξίαν σώματος μήτε πρὸς τὴν τῶν ἀλγημάτων παραμυθίαν φέρει τι χρήσιμον τοῖς σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τίνος σπουδάζεται; καὶ τίς ἡ διάθεσις τῶν τῇ καρδίᾳ προστετηκότων τῇ ὕλῃ, ὅταν ἐν τῷ συνειδότι τῆς τοιαύτης κτήσεως τύχωσιν ὄντες; ὡς τί πλέον ἔχοντες ἑαυτοῖς ἐπαγάλλονται; ἆρ' εἴ τις αὐτοὺς ἐρωτήσειεν, εἰ δέχονται αὐτοῖς ἀμειφθῆναι πρὸς ἐκεῖνο τὴν φύσιν καὶ γενέσθαι αὐτοὶ τοῦτο, ὃ τῇ τοσαύτῃ παρ' αὐτῶν διαθέσει τετίμηται, ἕλοιντο ἂν τὴν μεταβολήν, ὥστε ἐξ ἀνθρώπου πρὸς τὸν χρυσὸν αὐτοῖς μεταβῆναι τὴν φύσιν καὶ δειχθῆναι μηκέτι λογικοί τε καὶ διανοητικοὶ καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις πρὸς τὴν ζωὴν κεχρημένοι, ἀλλ' ὠχροί τε καὶ βαρεῖς καὶ ἄναυδοι ἄψυχοί τε καὶ ἀναίσθητοι, οἷα ἡ τοῦ χρυσοῦ φύσις ἐστίν; οὐκ ἂν οἶμαι ταῦτα ἑλέσθαι οὐδὲ τοὺς σφόδρα διὰ τῆς

WSEΛGΘPv 1 κἂν om Θ 2 χλοερὰς: σχλοερὰς W (corr man recentior) πυραυγὴς W περιείργει E περίειργον Θ 3 παρακειμένων ἡ φύσις om P 4 παρεδέξατο P τὰ πρόσωπα: τὰς ὄψεις EΛPv τι om P 5 λείπει WP ἐκρυόντος P 6 εἰδεχθοὺς W 8 ἐπαλγὴς ὤν: ἐπαλγήσων W ἐπαλγὴς SEP cf p 370, 1 <τις> addidi τύχῃ om W τύχοι (pro τύχῃ) post σώματι coll EΛΘ (post quod ὢν coll) P (-η, sscr -οι) v ἐπανήγαγε P Ὃ: εἰ Λ (e corr?) μήτε alt sscr Λ (man recentior?) 11 ἀλγηδόνων P ante φέρει add χρήζει ἢ P 12 σπουδάζεται Λ (-αι sscr e corr?) 14 τύχωσι ante κτήσεως coll S 15 ante ἑαυτοῖς add ἐν E (vel E^{2})P ἐπαγάλλωνται S ἐπαγγέλλονται GΘP ἄρα GΘ 15-16 ἐρωτήσειεν εἰ δέχονται αὐτοῖς om G 16 αὐτοῖς om Θ ἐκεῖνο τὴν: τὴν τοιαύτην GΘ 17 αὐτοὶ om EΛPv ὃ τῇ: ὅτι W -τῃ παρ' αὐτῶν scr man recentior W διαθέσει ante παρ' coll SP 18 τετίμηνται P ἀνθρώπων EΛPv 19 αὐτοὺς Λ 20 οὐκέτι WSGΘ 21 τε om WSGΘ 22 οἷα: ἃ GΘ χρυσίου SE 23 ἑλέσθαι: λεγέσθαι sic Θ

ἐπιθυμίας συντετηκότας τῇ ὕλῃ. εἰ οὖν ἐν κατάρας εἴδει τοῖς εὖ φρονοῦσίν ἐστι τὸ ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῆς ἀψύχου ὕλης γενέσθαι, τίς ἡ ἄλογος περὶ τὴν κτῆσιν τούτων μανία, ὧν τὸ πέρας ἡ ματαιότης ἐστίν, ὡς καὶ φόνων διὰ τοῦτο καὶ λῃστείας κατατολμᾶν τοὺς προσεληλυθηκότας τοῖς χρήμασι; καὶ οὐ τούτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πονηρᾶς ἐπινοίας τῶν τόκων, ἣν ἄλλην τις λῃστείαν καὶ μιαιφονίαν ὀνομάσας οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ δέοντος. ἢ τί γὰρ διαφέρει λαθραίως ἐκ τοιχωρυχίας ἀλλότρια ληϊσάμενον ἔχειν καὶ τῷ φόνῳ τοῦ παροδεύοντος δεσπότην ἑαυτὸν τῶν ἐκείνου ποιεῖν ἢ διὰ τῆς τῶν τόκων ἀνάγκης κτᾶσθαι τὰ μὴ προσήκοντα; ὢ κακῆς προσηγορίας! τόκος ὄνομα τῇ λῃστείᾳ γίνεται. ὢ πικρῶν γάμων! ὢ πονηρᾶς συζυγίας, ἣν ἡ φύσις μὲν οὐκ ἐγνώρισεν, ἡ δὲ τῶν φιλοχρηματούντων νόσος ἐν τοῖς ἀψύχοις ἐκαινοτόμησεν. ὢ χαλεπῶν κυημάτων, ἀφ' ὧν ὁ τοιοῦτος τόκος ἐκφύεται. μόνον ἐν τοῖς οὖσι τὸ ἔμψυχον τῇ κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορᾷ διεκρίθη. τούτοις εἶπεν ὁ πλάσας θεὸς Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, ὥστε διὰ τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως εἰς πλῆθος τὸ ζωογονούμενον αὔξεσθαι. ὁ δὲ τοῦ χρυσίου τόκος ἐκ ποίων γάμων συνίσταται; ἐκ ποίας τελεσφορεῖται κυήσεως; ἀλλ' οἶδα τὴν ὠδῖνα τοῦ τοιούτου τόκου, παρὰ τοῦ προφήτου μαθὼν Ἰδού, φησίν, ὠδίνησεν ἀδικίαν, συνέλαβε πόνον καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. οὗτος ἐκεῖνός ἐστιν ὁ τόκος, ὃν ὠδίνησε

16 Gen 1, 27 17 Gen 1, 22; 1, 28 22-23 Ps 7, 15

WSEΛGΘPv 1 εἰ οὖν: ἃ EP κατάρα v εἴδει om Λv 2 post φρονοῦσιν add εἴδει Λ ἤδη v 3 γεγενῆσθαι GΘ post τίς add οὖν P ἡ om v κτίσιν ΛG τούτων S (-ων e corr) 4 πέρας: τέλος EΛPv φόνον G τοῦτον G τούτων Θ 4-5 καὶ λῃστείας ante διὰ τοῦτο coll WS (τούτων) 5 νηστείας G κατατολμῆσαι v προλελυσσηκότας WGPv προσλελυσηκότας S προσλελυττηκότας E προλελυσηκότας Λ (-σ- ante -λ- add et -σ- post -υ- sscr Λ[2]) προλελυπηκότας Θ 6 τούτων scripsi: τοῦτο libri v 8 ἢ e corr? E γὰρ om P 9 τοιχωρυγίας Θ 10 τῶν om GΘ ἐκείνων GΘ 11 τῶν om ΘP 12 τῆς ληστίας Λ (corr Λ vel Λ[2]) v (-είας) 14 φιλοχρημάτων Θ 17 ἐκρίθη P 19 αὐξάνεσθαι ΘP 20 post συνίσταται add καὶ SGΘ 21 οἶδα: οἱ Θ παρὰ: περὶ Λ 22 post μαθόντες (pro μαθὼν) add ἴσασιν αὐτὸν πόθεν ἐστίν Θ φησίν om EΛPv ὤδινεν EΛv 23 ἐστιν post τόκος coll GΘ ὁ τόκος ante ἐκεῖνος coll WS

μὲν ἡ πλεονεξία, τίκτει δὲ ἡ ἀνομία καὶ ἡ μισανθρωπία μαιεύεται. ὁ γὰρ ἀεὶ κρύπτων τὴν εὐπορίαν καὶ ὅρκῳ τὸ μὴ ἔχειν πιστούμενος, ἐπειδὰν ἴδῃ τινὰ ἀνάγκῃ καταπνιγόμενον, τότε ἐγκύμων τῷ βαλλαντίῳ προφαίνεται, τότε τὸν πονηρὸν τῆς φιλοκερδίας ὠδίνει τόκον, ἐλπίδα τοῦ δανείσματος τῷ δυστυχοῦντι προδείκνυσιν, [ἵν'] ἐπιβάλλει ὕλην τῷ δυστυχήματι ὥσπερ ὁ τῷ ἐλαίῳ κατασβεννύων τὴν φλόγα· οὐ γὰρ ἐθεράπευσε τῷ δανείῳ τὴν ζημίαν, ἀλλ' ἐπέτεινεν· καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς αὐχμοῖς αὐτομάτως ἀκανθοφοροῦσιν αἱ **673 M.** ἄρουραι, οὕτω καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς τῶν στενοχωρουμένων οἱ τῶν πλεονεκτῶν ὑλομανοῦσι τόκοι. εἶτα προτείνει τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ χρήματος, ὥσπερ ἡ ὁρμιὰ τὸ κεκρυμμένον ἄγκιστρον τῷ δελεάματι, περιχανὼν δὲ ὁ δείλαιος τῇ πρὸς τὸ παρὸν εὐπορίᾳ καὶ εἴ τι κρυπτὸν ἐν ἀποθέτοις εἶχε τῇ τοῦ ἀγκίστρου ὁλκῇ συνεξήμεσε. τοιαῦτα τὰ τῶν τόκων εὐεργετήματα. κἂν μέν τις πρὸς βίαν ἀφέληταί τινος τὸ ἐφόδιον ἢ λαθὼν ὑποκλέψῃ, βίαιος καὶ λωποδύτης καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὁ δὲ δημοσιεύων ἐν συμβολαίοις τὴν ἀδικίαν καὶ ἐμμάρτυρον τὴν πικρίαν ποιούμενος καὶ συνθήκαις τὴν

16-17 Arist Eth Nic I 5 1096 a 5

WSEΛGΘPv 2 μαιεύεται: ταμιεύεται G 3 ἐπειδὴ P ἴδῃ P (-οι sscr) post τινα coll EΛPv κατεπειγόμενον GΘ cf Contra Usurarios 437 B (Migne) sed etiam 444A (Migne) 4 τότε pr post βαλαντίῳ (sic) coll W ἔγκυμον G τὸ βαλάντιον (sic) G προφένεται W (corr man recentior) προφαίρεται G 5 τῇ φιλοκερδίᾳ Λ (corr Λ[2]) v ante ὠδίνει add ὃν W ἐλπίδι P post ἐλπίδα add τε W 6 post προδείκνυσιν scr. ἵν WSEP scr ἵνα GΘ scr ἣν Λ (in ἵν corr Λ[2]) scr ἣν v ultimae litterae verbi prioris falso iteratae sunt ἐπιβάλῃ W (-η ex -ει corr) SEGΘ ἐπιβάλλει Λ (-in -η? corr Λ[2]) v ἐπιλάβῃ P cf adnot priorem ὕλην: ὕδωρ Θ 9 ἀκανθοφοροῦσιν ante αὐτομάτως coll W 11 οἱ ante τόκοι coll Θ τῶν πλεονέκτων om Θ ante τόκοι add οἱ G 12 κρυπτόμενον S 13 δελέατι WΘP δελεάσματι Λ? (e corr) v cf p 348, 14 περιχαίνων W περιχαρὼν G 14 ἔχει Θ 15 συνεξήμισε P 16 ἀφελεῖταί W ἀφέληταί ταί S (sic) ἀφέλκηται Θ ἐφέλκηται P 17 post λαθὼν add τὸ ἐφόδιον ἢ λαθὼν P ὑποκλέψει W ὑπέκλεψε S βιαίως GΘ 18 δημοσιεύων ἐν συμβολαίοις om EΛ (in marg add Λ[2]) Pv 19 καὶ prim post ἐμμάρτυρον coll EΛ (corr Λ[2])Pv ἐνμάρτυρον W

παρανομίαν κρατύνων φιλάνθρωπος καὶ εὐεργέτης καὶ σωτὴρ καὶ πάντα τὰ χρηστὰ τῶν ὀνομάτων προσαγορεύεται· καὶ τὸ μὲν ἐξ ὑφαιρέσεως κέρδος κλέμμα λέγεται, ὁ δὲ διὰ τῆς τοιαύτης ἀνάγκης ἀπογυμνῶν τὸν χρεώστην φιλανθρωπίᾳ τὴν πικρίαν ὑποκορίζεται· οὕτω γὰρ τὰς ζημίας τῶν δειλαίων κατονομάζουσι. Συνήγαγόν μοι καί γε ἀργύριον καί γε χρυσίον. ἀλλὰ τούτου χάριν ὁ σοφῶς παιδεύων τὸν βίον ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἐξαγορευομένων καὶ ταῦτα κατηριθμήσατο, ἵνα μαθόντες οἱ ἄνθρωποι παρὰ τοῦ τῇ πείρᾳ κατεγνωκότος, ὅτι ἓν τῶν ἐπ' ἀτοπίᾳ κατεγνωσμένων τοῦτό ἐστι, φυλάξωνται πρὸ τῆς πείρας τὴν τοῦ κακοῦ προσβολήν, καθάπερ ἔστι καὶ τοὺς ληστρικούς τε καὶ θηριώδεις τόπους ἀπαθῶς παρελθεῖν διὰ τοῦ προμαθεῖν τοὺς ἐν τούτοις προκινδυνεύσαντας.

Καλῶς δὲ ὁ θεῖος ἀπόστολος τὸ πάθος τῆς φιλαργυρίας ὁρίζεται, ῥίζαν αὐτὴν πάντων τῶν κακῶν εἶναι ἀποφηνάμενος. ὥσπερ γὰρ ἐάν τινι μέρει διεφθορὼς καὶ σηπεδονώδης ἐπιρρυῇ χυμὸς καὶ φλεγμονὴ τῷ τόπῳ ἐγγένηται, ἀνάγκη πᾶσα εἰς ἀπόστασίν τινα καὶ διαφθορὰν τὸ ἐνσκῆψαν ὑγρὸν ἀπορραγῆναι, διαφαγόντος τοῦ πύου τὴν ἐπιφάνειαν, οὕτως οἷς ἂν ἐνρυῇ

2-4 cf Contra Usur 445 B (Migne) 6-7 Eccl 2, 8 16 I Tim 6, 10

WSEΛGΘPv 2 προσαγορεύεται: ὀνομάζεται P 3 ἀφαιρέσεως? E (corr) κέρδος om P κρέμμα? Λ (corr) 4 χρεώστην cod Vat gr 1433 (e coniectura?): χρήστην WSGΘ χριστὸν EΛPv cf Contra Usur 440 A (Migne); De orat dom V 1180 C (Migne) 7 γε om GΘ cf p 339, 3 σοφὸς WΛv 8 ἐν om S (add S^2) 10 ἐπ': ἐν π' G 11 φυλάξονται W τὴν post κακοῦ coll P 12 ἔστι: εἴ τις WSΛ^2 (e corr) 13 παρελθεῖν: παρέλθοι WS διελθεῖν ΛPv τοῦ: τὸ EΛv προμαθεῖν: προελθεῖν EΛ (in marg corr Λ^2) v 15 καλῶς: καθῶς (sic)? W (corr man recentior) ante τὸ add καλῶς EΛGv 16 ὁρίζεται Λ (-αι e corr) post πάθος coll P εἶναι om EΛPv 17 ἐάν scr Jaeger: εἰ libri v εἴ τινι W^2 (e corr) μέρει om P διεφθορὸς G σηπεδώδης G (σι-)Θ ἐπιρρυείη W ἐπιρρύει GP (-υεῖ) 18 καὶ ante ἀνάγκη coll Θ ἐνγένοιτο WG (ἐγγ-) ἐγγίνεται ΘP (e ἐγγένηται corr) 19 ὑπόστασιν P ἐνσκῆψαν P (sscr ἐνασκήψαν) 19-20 ἀπορραγῆναι: ἀπορραγῆσαι G vox passiva sensu intransitivo ('prorumpi'), ut vox activa Lucian Abd 6 cf pp 407, 12; 408, 1, 18 20 διαφυγόντος v ποιοῦ WΛ (corr Λ^2) Gv πύου E (-υ- in ras) ἂν om WPv ἐνρυῇ: ἐγγίσῃ WGΘ ἐπιρρυῇ P

τῆς φιλοχρηματίας ἡ νόσος, εἰς ἀκολασίαν ὡς τὰ πολλὰ τὸ πάθος ἀπέσκηψε. διὰ τοῦτο προστίθησι τῇ περιουσίᾳ τοῦ χρυσίου τε καὶ ἀργυρίου τὴν ἀκολούθως τῷ προκατασχόντι νοσήματι ἐπακολουθοῦσαν ἀσχημοσύνην. Ἐποίησα γάρ, φησίν, ᾄδοντας καὶ ᾀδούσας, τῶν συμποσίων τὰ ἐντρυφήματα, οἰνοχόους καὶ οἰνοχόας. ἤρκεσεν ἡ μνήμη τῶν ὀνομάτων στηλιτεῦσαι τὸ πάθος, ὅπερ ἡ περὶ τὰ χρήματα νόσος προωδοποίησεν. ὢ τῆς ἀτόπου ταύτης φιλοτεχνίας! ὡς ἀθρόον ἐπιβάλλει τῶν ἡδονῶν τὸ ῥεῦμα, οἷόν τισι χειμάρροις διπλοῖς δι' ἀκοῆς τε καὶ ὄψεως τὰς ψυχὰς ἐπικλύζον, ἵνα καὶ βλέπηται τὸ κακὸν καὶ ἀκούηται. ἡ ᾠδὴ τὴν ἀκοὴν καταστρέφεται, ἡ ὄψις τὴν ὄψιν καταγωνίζεται. ἐκεῖθεν ὁ θῆλυς φθόγγος διὰ τῆς λελυμένης τῶν ᾠδῶν ἁρμονίας συνεισάγει ἑαυτῷ ἐπὶ τὴν καρδίαν τὰ πάθη, ἐντεῦθεν ἡ ὄψις οἷόν τι μηχάνημα πολεμικὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ ταῖς ᾠδαῖς προδιαλυθέντος ἐμπίπτουσα τὴν ψυχὴν καταστρέφεται. στρατηγὸς δὲ τῆς παρατάξεως ταύτης ὁ οἶνος γίνεται, ὥσπερ τις πονηρὸς τοξότης διπλοῖς βέλεσι κατατοξεύων τὸν ἄνθρωπον ἐπί τε τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄψιν τὰς τῆς ἡδονῆς εὐθύνων ἀκίδας· βέλος γὰρ γίνεται τῆς μὲν ἀκοῆς ἡ ᾠδή, τῆς δὲ ὄψεως τὸ φαινόμενον. οὐ γὰρ ψιλὸν ὄνομα τῶν οἰνοχόων ἐστίν, ἀλλ'
676 M. ἐκ τοῦ ἔργου πάντως ἡ ἐπωνυμία γίνεται. ὅταν τοίνυν

4-6 Eccl 2, 8, 3-5

WSEΛGΘPv 1 ante τῆς add τὸ εἶδος W add τὸ εἶδος ἐπιρρυὲν G add τὸ εἶδος καὶ ἐπιρρύῃ Θ cf p 319, 7; De Pauperibus Amandis 481 C (Migne) 2 ἐπέσκηψε ΛPv ἀπέσκηψε Θ (ἀ- e corr) τούτου G 3 χρυσοῦ SGΘ τε om GΘ post καὶ add τοῦ WS ἀργύρου SGΘ 6 post ἤρκεσεν add ἡμῖν WSGΘ an dittographia ante ἡ μνήμη? 7 νόσος om E (in marg add) 8 προοδοποίησεν W post προωδοποίησεν add αὐτῆς Θ 9 ἐπιβάλλοι P 10 διπλοῖς om W (in marg add W, in text scr W^2) διπλόοις P ἐπικλύζων WG alt καὶ om EΛPv 11 κακὸν: ἄδικον S 11-12 καταστρέφηται G κατατρέφηται P 12 καταγωνίζηται P 13 διὰ om P συνάγει P 14 τῆς καρδίας P τὸ πάθος EΛPv 15 post ᾠδαῖς add ἐπιπίπτοντος EΛPv 17 τάξεως W (παρ- sscr W) ὁ om W (sscr) 19 τὰς τῆς ἡδονῆς εὐθύνων ἀκίδας: εὐθύνων τὰς ἀκίδας EΛPv 20 γὰρ om WSP μὲν post βέλος coll WS μὲν post βέλος add GΘP τῆς alt om Θ ὄψεω W (corr)

ἐγχέηται μὲν ἀφειδῶς τοῖς συμπόταις ὁ ἄκρατος, ὑπηρετῇ δὲ τῇ τοιαύτῃ διακονίᾳ νεότης εἰς κάλλος ἐξησκημένη ἢ παίδων διὰ τοῦ κόσμου θηλυνομένων ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ θήλεος γένους ἀναστρεφομένου τῷ συμποσίῳ καὶ ταῖς φιλοτησίαις τὸν ἀπρεπῆ φλογμὸν συνεγχέοντος, εἰς τί ποτε εἰκὸς τελευτῆσαι τὰς τοιαύτας σπουδάς; ὁ γὰρ σκοπὸν ἑκάστου τῶν γινομένων τὴν ἡδονὴν ποιούμενος καὶ παριὼν τῇ περιεργίᾳ τὴν χρείαν, ὅπως μὲν κατακοσμήσει τὰς τὴν ᾠδὴν μουσουργούσας, οἵαν δὲ περιθήσει ταῖς οἰνοχοούσαις τὴν στολήν, σιωπᾶν χρὴ τὰ τοιαῦτα μᾶλλον καὶ μὴ ἐμβαθύνειν τῷ λόγῳ τῇ τῶν τοιούτων ὑπογραφῇ, ὡς ἂν μὴ δι᾿ αὐτῆς τῆς κατηγορίας ἐπιξαίνοι τοῖς ἐμπαθεστέροις ἡ μνήμη τὰ τραύματα. διὰ ταῦτα ὁ χρυσὸς καὶ ὑπὲρ τούτων ὁ ἄργυρος, ἵνα τὰ τοιαῦτα παρασκευάσῃ τῆς τρυφῆς δελεάματα.

Ἢ τούτου χάριν τὸ κατὰ τὴν ἡδονὴν πάθος ὄφις ὑπὸ τῆς γραφῆς ὀνομάζεται, ᾧ φύσις ἐστίν, εἰ ἡ κεφαλὴ πρὸς τὴν ἁρμονίαν τοῦ τοίχου παραδυείη, πάντα τὸν κατόπιν ὁλκὸν συνεπάγεσθαι. οἷον τί λέγω; ἀναγκαίαν τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖ ἡ φύσις τὴν οἴκησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς χρείας ταύτης ἡ

15 Gen 3, 1

WSEΛGΘPv 1 ἐκχέηται P ὑπηρετεῖ WΛv 4 ἀναστρεφομένῳ E (corr E²) τοῦ συμποσίου W 5 φλογμὸν: λογισμὸν v συνεγχέαντος W συγχέοντος Pv εἰς: εἰ W (corr man recentior) εἰκὸ W (corr man recentior) εἰκῶς G 6 τὰς: τὰ W (corr man recentior) post τοιαύτας add ἐστι S σκοπῶν G 7 τὴν ἡδονὴν om EΛv 8 κατακοσμήσῃ WEΛGv κατακοσμήσοι P (-η sscr) 9 δὲ: δὴ Θ περιθήσῃ WP (-οι sscr) ταῖς οἰνοχοούσαι W (corr man recentior) τὰς οἰνοχοούσας Θ τὴν om GΘ 10 τῶν τοιούτων: τούτων P ἀπογραφῇ E 11 ἀπογραφῇ E τῆς om v ἐπιξέοι W (-ε- alt e corr?) S? ἐπιξένοι G ἐπιξαίνῃ P 12 -ς ἡ μνήμη τὰ τραύματα e corr W² (in marg nescio quid corr W) ἡ Λ (e corr?) τῇ Y 13 τούτων: τῶν τοιούτων GΘP ὁ om Θ τὰ post παρασκευάσῃ coll P τῆς om S 14 δελεάσματα ΛGΘPv cf ad p 345, 13 15 post Ἢ add οὐ S post χάριν add τῆς ψυχῆς GΘ cf ad p 349, 1 16 ᾧ om G ante φύσις add ἡ Λ (del) Yv φύσις: ὄφις G εἰ om W (in marg add W) οὗ G 17 τοίχους P παραδυῇ SΛ (-ῇ e corr) Θ (-υῇ) παραδύοι E (-οι e corr) P παραδύει G ἅπαντα G 18 συνεισάγεσθαι EΛPv τοῖς: αὐτοῖς v ποιεῖ ante τοῖς coll GΘ

ἡδονὴ τῇ ἁρμονίᾳ τῆς ψυχῆς παραδυεῖσα εἰς ἄμετρόν τινα καλλωπισμοῦ πολυτέλειαν τὴν χρείαν παρέτρεψεν καὶ τὴν σπουδὴν μετεποίησεν. εἶτα πρὸς ἀμπελῶνάς τινας καὶ κολυμβήθρας καὶ παραδείσους καὶ τὰ τῶν κήπων ἐγκαλλωπίσματα μεθέρπει τὸ θηρίον, ἡ ἡδονή. μετὰ ταῦτα ἐπικορυφοῦται τῇ ὑπερηφανίᾳ καὶ τῷ τύφῳ περιελίσσεται τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων ἀρχὴν ἑαυτῇ ὑποζεύξασα. ἐπὶ τούτοις τὸν τῆς φιλοχρηματίας ὁλκὸν ἐπισύρεται, ᾧ κατ᾿ ἀνάγκην ἕπεται τὸ ἀκόλαστον, τὸ ἔσχατόν τε καὶ οὐραῖον μέρος τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν θηριώσεως. ἀλλ᾿ ὥσπερ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ οὐραίου τὸν ὄφιν ἀνελκυσθῆναι, τῆς τραχείας φυσικῶς φολίδος πρὸς τὸ

10-12 cf De orat dom IV, 1172 A (Migne): φασὶ γὰρ τὸ θηρίον τοῦτο τὸν ὄφιν, εἰ τὴν κεφαλὴν ἀπαγάγῃ τῇ ἁρμονίᾳ, εἰς ἣν παραδύεται, μὴ ἂν ἐκ τοῦ οὐραίου ῥᾳδίως παρὰ τῶν ἀντισπώντων ἀνελκυσθῆναι, τῆς ῥαχίας φυσικῶς τῆς φολίδος εἰς τὸ ἔμπαλιν πρὸς τὴν τῶν ἐφελκομένων βίαν ἀντιβαινούσης. ubi pro ῥαχίας recte τραχείας exhibet et τῆς ante φολίδος omittit classis prima librorum (Φ), altera (Ψ) autem necnon versio Syriaca eundem textum exhibet ac Migne. fontem (cf φασί) eruere non potui.

WSEΛGΘPv 1 inter τῇ et ἁρμονίᾳ eras litt sex W ἁμαρνίᾳ P τῆς ψυχῆς ante ἁρμονίᾳ coll W (corr W) εἰς: ὡς G 2 καλλωπισμὸν πολυτελῆ ἀντὶ τῆς χρείας Θ 3 εἶτα: εἰ P 4 κήπων: κοπῶν P 6 περιειλίσσεται ΘP τῇ Λ (corr Λ²) GΘ 7 ἀρχῇ Λ (corr Λ²) Θ ἄρχειν G ἑαυτὴν Θ 8 ὑποσύρεται P κατὰ EΛΘv 10 οὐκ: οὐ καὶ G post οὐραίου add τῆς χρείας (-ρ- incertum, eras, ρα- sscr W) τῆς καταδύσεως ὅ ἐστιν τοῦ φωλαιοῦ W add τῆς χειᾶς τῆς καταδύσεως ὅ ἐστιν τοῦ φωλεοῦ S add τῆς ῥαχίας EΛv add τῆς καταδύσεως τοῦ φωλεοῦ G add τῆς ῥαχίας καταδύσεως τοῦ φωλεοῦ Θ add τῆς ῥαχίας καταδύσεως P 11 τῆς τραχείας addidi: om libri v ante φολίδος add τῆς libri v, delevi. χειᾶς (cf ad 10) falsum est cum locus unde extrahitur genitivo simplici exprimi non possit. et ῥαχίας falsa lectio est, nam quid sibi vult 'cauda spinae' vel 'spina caudae'? quare loco parallelo (cf testimonia) confisus verba in archetypo falso post οὐραίου collocata delevi, τῆς τραχείας ante φυσικῶς addidi, τῆς ante φολίδος ut falsam coniecturam archetypi delevi. in De orat dom (cf testimonia) τῆς τραχείας praetuli variae lectioni τῆς ῥαχίας, quod 'spina squamarum' sensu caret et quod τῆς τραχείας probatur Gregorii (?) Oratione In diem natalem Christi 1133 B (Migne), ubi de parte corporis (ὁλκὸς) serpentis dicitur: ἀεὶ τῇ φολίδι τῆς ἁμαρτίας περιτραχύνει τὸν βίον. de positione verbi φυσικῶς cf p 324, 8; Orat cat 5, p 23 (Srawley)

ἔμπαλιν τοῖς ἐφελκομένοις ἀντιβαινούσης, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐκ τῶν τελευταίων ἄρξασθαι τῆς ψυχῆς ἐξοικίζειν τὴν τῆς ἡδονῆς ἑρπηδόνα, εἰ μή τις τῷ κακῷ τὴν πρώτην εἴσοδον ἀποκλείσειε. διὸ καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπιτηρεῖν ὁ τῆς ἀρετῆς ὑφηγητὴς ἐγκελεύεται, κεφαλὴν ὀνομάζων τὴν ἀρχὴν τῆς κακίας, ἧς μὴ παραδεχθείσης ἄπρακτόν ἐστι τὸ λειπόμενον. ὁ γὰρ καθόλου πρὸς τὴν ἡδονὴν πολεμίως διατεθεὶς οὐκ ἂν ταῖς μερικαῖς προσβολαῖς τοῦ πάθους ὑπενεχθείη, ὁ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ πάθους ὑποδεξάμενος ἅπαν ἐν ἑαυτῷ τὸ θηρίον συμπαρεδέξατο. διὰ τοῦτο πάντα διεξελθὼν ὁ τὰ τοιαῦτα δημοσιεύων πάθη ἐπὶ κεφαλαίῳ ἀναλαμβάνει τὸν λόγον. εἰπὼν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὅτι Ἐμεγάλυνα ποίημά μου καὶ νῦν ἐπάγει μετὰ τὴν ἐπὶ μέρους ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, ὅτι Ἐμεγαλύνθην δεικνὺς ὅτι οὐ διὰ μικρῶν τινων γέγονεν αὐτῷ τῶν ἐναντίων ἡ γνῶσις, ἀλλ' ὡς εἰς τὸ ἀκρότατον μέγεθος προελθεῖν τὴν πεῖραν, ὡς μηδεμίαν τῶν ὁμοίων μνήμην ἐν τοῖς πρὸ αὐτοῦ γεγενημένοις τὸ ἴσον ἔχειν. φησὶ
677 M. γὰρ ὅτι Ἐμεγαλύνθην καὶ προσέθηκα παρὰ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅτου χάριν προπαιδευθεὶς πάσῃ σοφίᾳ πρὸς τὴν τῶν τοιούτων κατῆλθε πεῖραν νῦν τὸν σκοπὸν ἐξεκάλυψε. Σοφία γάρ μου, φησίν, ἐστάθη μοι. σημαίνει δὲ διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι διὰ τῆς σοφίας ἀνηρευνησάμην πᾶσαν ἀπολαυστικὴν ἐπίνοιαν, καὶ ἔστη μοι ἡ διάνοια ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου τῶν ἐν τούτοις

4-5 Gen 3, 15 12 Eccl 2, 4 14 Eccl 2, 9 18-19 Eccl 2, 9, 1-3 21 Eccl 2, 9, 4

WSEΛGΘPv 1 ἐφελκωμένοις G 3 ἡδονῆς: ψυχῆς GP 6 ἐνεκελεύετο G 8 προστεθεὶς Λv τοῦ πάθους ante προσβολαῖς coll P 9 ὑποδεξάμενος om P 10 ἐν om WSGΘ ἑαυτοῦ G 11 ἐπικεφαλαίων E (in -αιῶν corr) G ἐπὶ κεφαλαίων P 12 ἐμεγάλυνα Λ^{2} (-α e corr) ἐμεγάλυνε Y 13 μετὰ om v 14 ἐμεγαλύνθη W 15 ante αὐτῷ add ἐν P 16 προελθὼν P 17 post ἴσον quattuor fere litt expunct Θ 18 post ἐμεγάλυνα (pro Ἐμεγαλύνθην) add ποίημά μου WS (Eccl 2, 4) ἐμεγαλύνθη Λ (corr Λ^{2}) προσέθηκα Λ (-α e corr Λ^{2}) προσέθηκε Yv post προσέθηκα add σοφίαν ΘP (Eccl 1, 16) 21 ἀπεκάλυψεν GΘ ante Σοφία add ἡ WSGΘ μου: μοι Θ 24 ἔστι Λ (corr Λ^{2}) Yv μοι: μου EΛGPv

εὑρισκομένων. ἥ τε γὰρ ὄψις τῇ ἐπιθυμίᾳ συνήργησε καὶ ἡ προαίρεσις διὰ τῆς τῶν ὄψεων ἡδονῆς τῶν καταθυμίων ἐνεφορήθη· ὡς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῶν εἰς ἀπόλαυσιν ἐπινοουμένων, ἀλλά μοι γενέσθαι μερίδα κτήσεως τὴν τῶν καθ' ἡδονὴν μετουσίαν. ὅπερ οὐδὲν ἄλλο σημαίνειν μοι φαίνεται ἢ ὅτι περιέσχον ἐν ἐμαυτῷ πᾶσαν ἀπολαυστικὴν ἐπίνοιαν, οἷον ἀπό τινος κτήματος τὴν εὐφροσύνην ἀπὸ τῶν γινομένων καρπούμενος. Οὐκ ἀπεκώλυσα γάρ, φησί, τὴν καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης, καὶ ἡ καρδία μου εὐφράνθη ἐν παντὶ μόχθῳ μου, καὶ τοῦτο ἐγένετο μερίς μου ἀπὸ παντὸς μόχθου μου, μερίδα τὴν κτῆσιν λέγων. ἐπεὶ οὖν διεξῆλθε τὴν ἐπὶ μέρους τρυφήν, ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐπιδραμὼν καὶ πάντα τῷ λόγῳ διεξελθών, δι' ὧν τοῖς ἀπολαύουσιν αἱ ἡδοναὶ συναγείρονται, τὰ τῶν οἰκοδομημάτων κάλλη, τοὺς ἀμπελῶνας, τοὺς κήπους, τὰς κολυμβήθρας, τοὺς παραδείσους, τὴν κατὰ τῶν ὁμοφύλων ἀρχήν, τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν, τὴν ἐν τοῖς συμποσίοις πρὸς τὰς θυμηδίας παρασκευήν, πάντα, καθὼς αὐτὸς ὀνομάζει, τὰ ἐντρυφήματα, ἐν οἷς ἀπησχολήθη αὐτοῦ ἡ σοφία τὰ τοιαῦτα διερευνωμένη καὶ εἰς ἐπίνοιαν ἄγουσα, ὧν ἀπολελαυκέναι φησὶ διὰ πάσης αἰσθήσεως, τῶν τε ὀφθαλμῶν τὰ πρὸς ἡδονὴν εὑρισκόντων τῆς τε ψυχῆς ἐχούσης πᾶν τὸ κατ' ἐπιθυμίαν ἀκώλυτον· τότε τὴν πρώτην ἑρμηνεύει φωνήν, ἣν ἐν προοιμίοις τοῦ λόγου πεποίηται, μάταια εἶναι τὰ

1-5 Eccl 2, 10 3-4 cf Epist XVII, p 53, 6-7 (ed 2, vol VIII, 2 Jaeger) 8-11 Eccl 2, 10, 3-5 14-19 Eccl 2, 4-8 19 Eccl 2, 8, 4 21-23 Eccl 2, 11 24 Eccl 2, 11, 4

WSEΛGΘPv 1 γὰρ om v τῆς ἐπιθυμίας W 3 ὑπολιφθῆναι W ἐπιλειφθῆναι EΛv 4 μερίδα κτήσεως: κτίσεως W cf 11; p 369, 12; Epist XVII p 53, 6 (ed 2, vol VIII, 2 Jaeger) τῶν om P 6 ὅτιπερ ἔσχον W? (corr man recentior?) SGΘ 8 φησί om Λv 10-11 verba καὶ ... μόχθου μου om P 11 ἀπὸ: ἐπὶ ΛP v ἐν G παντὶ G κτίσιν WG 12 τροφὴν G 12-13 ἐπιδραμών: διαδραμὼν W δραμὼν S 13 ἀπολάβουσιν G 14 συνεγείρονται EΛv γίνονται P 16 κατὰ om P ante ὁμοφύλων add τὴν G 17 περισσεῖαν v 18 αὐτὸς om EΛv 19 τὰ om P 22-23 κατ' ἐπιθυμίαν: καταθύμιον W^{2} (e corr) 23 ἀκόλουθον GΘ

πάντα ἀποφηνάμενος. φησὶ γὰρ πρὸς ταῦτα βλέπων περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀποφήνασθαι, ὅτι Πάντα ματαιότης ἐστίν, ὅσα ἥ τε αἴσθησις βλέπει καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων εἰς εὐφροσύνην ἐπιτηδεύεται. Ἐπέβλεψα γὰρ ἐγὼ ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασί μου, οἷς ἐποίησαν αἱ χεῖρές μου, καὶ ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα τοῦ ποιεῖν, καὶ ἰδοὺ τὰ πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος, καὶ οὐκ ἔστι περισσεία ὑπὸ τὸν ἥλιον. πᾶσα γὰρ ἡ τῶν αἰσθήσεων δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια ὅρον ἔχει τὴν ὑφ' ἡλίῳ ζωήν, τὸ δὲ ἐπέκεινα διαβῆναι καὶ τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν ἐν περινοίᾳ γενέσθαι ἡ αἰσθητικὴ φύσις οὐ δύναται. ταῦτα οὖν πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκεψάμενος παιδεύει τὸν βίον τὸ πρὸς μηδὲν τῶν ὧδε θαυμαστικῶς διατίθεσθαι, πλοῦτον, φιλοτιμίαν, τὴν κατὰ τῶν ὑποχειρίων ἀρχήν, θυμηδίας τε καὶ τρυφὰς καὶ συμπόσια καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν τιμίων εἶναι νενόμισται, ἀλλ' ὁρᾶν, ὅτι ἓν τέλος τῶν τοιούτων πάντων ἡ ματαιότης ἐστίν, ἧς περισσεία εἰς τὸ ἐφεξῆς οὐχ εὑρίσκεται. καθάπερ γὰρ οἱ καθ' ὕδατος γράφοντες ἐνεργοῦσι μὲν διὰ τῆς χειρὸς τὴν γραφὴν τοὺς τύπους τῶν χαρακτήρων ἐν τῷ ὑγρῷ
680 M. διαγράφοντες, μένει δὲ τῶν χαραγμάτων οὐδὲν ἐπὶ σχήματος, ἀλλ' ἡ τοῦ γράφειν σπουδὴ ἐν μόνῳ τῷ γράφειν ἐστίν· ἕπεται γὰρ ἀεὶ τῇ χειρὶ ἡ τοῦ ὕδατος ἐπιφάνεια τὸ κεχαραγμένον ἐπιλεαίνουσα· οὕτως πᾶσα ἡ ἀπολαυστικὴ σπουδὴ

2 Eccl 2, 11, 4   4-8 Eccl 2, 11   16-17 ἓν . . . εὑρίσκεται falso Eustathio episcopo Antiochiae tribuit Cat Polychr, quam sequuntur F. Cavallera, S. Eustathii Episcopi Antiocheni in Lazarum etc, Paris, 1905, p 80 et M. Spanneut, Recherches sur les écrits d'Eustathe d'Antioche, Lille, 1948, pp 51, 124 (frg 80)

WSEΛGΘPv 2 ante πάντα add τὰ GΘ   4 ἐγὼ om Λv   ante ἐγὼ add φησιν P   8 ante τῶν add διὰ SGΘ   9 ὑφ' ἥλιον SΛ[2] (-ίω Λ)P   ὑφηλίων Θ   12 παιδεύει: τῇ παιδεύσει W   τὸ om G   τοῦ Θ (e τὸν corr ?)   13 θαυμαστικῶν GΘ   16 ἓν τέλος: ἓν τὸ τέλος G   ἐντελὲς Θ   τοιούτων om P   ἁπάντων EΛPv cf 6   19 τῷ ὑγρῷ: ταῖς χερσὶ P   20 ἐνδιαγράφοντες EΛv   21 μόνῳ τῷ: ἔθει τὸ W (in marg μόνω W)   23 ἐπιλεαίνουσα: ἐπιμιγνύουσα W (-μι- e corr man recentior) ἐπικαλύπτουσα S (e coniectura ?)

καὶ ἐνέργεια τοῖς γινομένοις ἐναφανίζεται. παυσαμένης γὰρ τῆς ἐνεργείας ἐξηλείφθη καὶ ἡ ἀπόλαυσις, καὶ οὐδὲν εἰς τὸ ἐφεξῆς τεταμίευται οὐδὲ ὑπελείφθη τι τοῖς ἡδομένοις ἴχνος εὐφροσύνης ἢ λείψανον, παρελθούσης τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν ἐνεργείας. τοῦτό ἐστιν, ὃ σημαίνει ὁ λόγος εἰπών, ὅτι Οὐκ ἔστι περισσεία ὑπὸ τὸν ἥλιον τοῖς τὰ τοιαῦτα πονοῦσιν, ὧν τὸ πέρας ματαιότης ἐστίν· ὧν καὶ ἡμεῖς ἔξω γενοίμεθα χάριτι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'

Νῦν ἡμῖν παρὰ τοῦ μεγάλου τῆς ἐκκλησίας καθηγεμόνος ἡ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τῶν μαθημάτων γίνεται μυσταγωγία. προκαθήρας γὰρ τὰς ψυχὰς διὰ τῶν προλαβόντων λόγων καὶ πάσης ἀποστήσας τῆς κατὰ τὸ μάταιον ἐγγινομένης τοῖς ἀνθρώποις ἐπιθυμίας οὕτω προσάγει τῇ ἀληθείᾳ τὸν νοῦν οἷόν τι φορτίον ἐξ ὤμων τὴν ἀχθηδόνα τῶν ματαίων ἀποσεισάμενον. τὸ δὲ τοιοῦτον ὡς ἐν δόγματι παιδευέσθω ἡ ἐκκλησία, μαθοῦσα διὰ τῆς παρούσης διδασκαλίας, ὅτι

1-5 παυσαμένης . . . ἐνεργείας et haec falso Eustathio tribuunt Cat Polychr Cavallera Spanneut   5-6 Eccl 2, 11, 5

WSEΛGΘPv 1 ἐμφανίζεται Λ (-α- ante -φ- sscr) YGΘv   2 τῆς om GΘ   3 ἑξῆς P   ταμιεύεται EΛPv Cat Proc Cat Polychr   οὐδ' W   4 ἢ om? S (add S[2])   κατὰ: μετὰ G   καθ' P   τὴν om P   6 ποιοῦσιν P   7 πέρας: τέρμα Λv   γενοίμενα G   8 post δόξα add καὶ τὸ κράτος WSPv   post αἰῶνας add τῶν αἰώνων EGPv   10 TITULUS εἰς τὰ ἀκολουθα (sic) τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ὁμιλ(ία) ε̄ W   εἰς τὰ ἀκόλουθα ὁμιλία πέμπτη S (in marg νς') ὁμιλία ε̃ ὁμιλία πέμπτη εἰς τὰ ἑξῆς E   ὁμιλία ε̃ εἰς τὰ (?) ἑξῆς Λ (in marg ὁμιλία ε) Y τοῦ αὐτοῦ εἰς τ(ὸν) ἐκκλησιαστὴν ὁμιλ(ία) ε̄ G ὁμιλία ε̃ Θ   ε̃ εἰς τὰ ἑξῆς P (in marg) ὁμιλία ε' v   homiliae quintae textum Ecclesiastae inde a 2, 12 usque ad 2, 26 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244); in fine add verbum ἑρμηνεία P   13 προκαθάρας E (-α-sec in ras) ΘP cf ad p. 402, 11   γὰρ om W (in marg add W[1]) ψυχὰς: καρδίας P   14-15 τοῖς ἀνθρώποις ante ἐγγινόμενης coll Λv   post ἐπιθυμίας coll P   15 τὸν νοῦν ante τῇ ἀληθείᾳ coll P   16 φοντίον G   16-17 ἀποσεισάμενος GΘ   ἀποσεισαμένη P   17 τῷ δὲ τοιούτῳ G

ἀρχὴ τοῦ κατ᾽ ἀρετὴν βίου ἐστὶ τὸ τῆς κακίας ἐκτὸς γενέσθαι. καὶ γὰρ ὁ μέγας Δαβὶδ εἰσαγωγικήν τινα πρὸς τὴν καθαρὰν πολιτείαν ὑφήγησιν ἐν ταῖς ψαλμῳδίαις ποιούμενος οὐκ ἀπὸ τῆς τελειότητος τῶν ἐν τῷ μακαρισμῷ θεωρουμένων τοῦ λόγου ἄρχεται. οὐ γὰρ εἶπεν ἐν πρώτοις μακαριστὸν εἶναι τὸν ἐν πᾶσι κατευοδούμενον, τὸν ὡμοιωμένον τῷ ξύλῳ, τὸν ἐν ταῖς διεξόδοις τῶν ὑδάτων ἐρριζωμένον, τὸν ἀειθαλῆ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς διαμένοντα, τὸν ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις τὸν καρπὸν τοῦ ἰδίου βίου δρεπόμενον, ἀλλ᾽ ἀρχὴν μακαρισμοῦ τὴν ἀπόστασιν τῶν κακῶν ἐποιήσατο, ὡς οὐκ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἀγαθὸν γενέσθαι, πρὶν ἀποκλύσασθαι τῆς κακίας τὸν ῥύπον. οὕτω τοίνυν καὶ ὁ πολὺς οὗτος ἐκκλησιαστὴς ὑπεξαιρεῖ πρῶτον τῷ λόγῳ τὰ μάταια, ἵνα καθάπερ ἐπὶ σώματος κάμνοντος ταῖς καθηκούσαις ἐπιμελείαις ἐκκαθαρθέντος τοῦ ἀρρωστήματος αὐτομάτως τὸ ἀγαθὸν τῆς ὑγείας ἐγγένηται. διὰ τοῦτο κατέδραμε τῷ λόγῳ τῆς ματαιότητος, εἶπεν οὐκ ἀσφαλὲς τοῦ καλοῦ κριτήριον εἶναι τὴν αἴσθησιν, ὑπ᾽ ὄψιν ἤγαγε τὸ ἐν τοῖς σπουδαζομένοις ἀνύπαρκτον, ἐχώρισε τὴν ἐπιθυμητικὴν ἡμῶν διάθεσιν τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως· καὶ οὕτως ὑποδείκνυσι τὸ ὄντως αἱρετόν, τὸ ἀληθῶς ἐπιθυμητόν, οὗ ἡ σπουδὴ πρᾶγμά ἐστιν ἐνεργόν τε καὶ ἐνυπόστατον, εἰς ἀεὶ παραμένον τοῖς μετιοῦσι, πάσης τῆς κατὰ τὸ μάταιον ἐννοίας κεχωρισμένον.

2-3 Ps 1 6 Ps 1, 3, 4 (κατευοδωθήσεται); 1, 3, 1 (ξύλον) 7 Ps 1, 3, 1 (διεξόδους τῶν ὑδάτων) 8-9 Ps 1, 3, 2 10 Ps 1, 1 15-16 Eccl 1, 1-11 16-17 Eccl 1, 12-18 17-18 Eccl 2, 1-3 18-20 Eccl 2, 4-11 20-23 Eccl 2, 12

WSEΛGΘPv 2 εἰσαγωγὴν? G εἰσαγωγικὸν GPv 5 τοῦ: τῷ Λ om v λόγῳ Λv 6 ὁμοιωμένον WG ὡμοιώμενον Θ 7 τὸν pr: τῷ W τὸν Λ (in τῷ corr Λ[2]) om P ἐξόδοις P ἐρριζομένου W ἐρριζώμενον Λ (in ἐρριζωμένῳ corr Λ[2]) ἐρριζωμένῳ P 9 τῶν καρπῶν Λv ἰδίου om ΛΘP v δρεψόμενον P ἀλλ᾽ om P 11 ἀλλ᾽ Λ (corr Λ[2])Pv ἀλλ᾽ ὡς Θ ἀπεκδύσασθαι GΘ 12 οὗτος W (-ο- alt in ras) 13 ἐξαίρει S 14-15 verba ταῖς . . . αὐτομάτως om v ἐκκαθαρθέντες Θ (-ο- sscr) 15 ὑγιείας Θ 16 ἐγγίνεται Λv 17 εἰπὼν W (-ων- e corr man recentior) Λ? (corr) Gv 19 ἐχώρησε P (corr) 20 ante ἀπολαύσεως add ἡμῶν W[1] ὑποδεικνύει Λv τὸ om G 21 ἐστιν om P 22 ἀνυπόστατον Λ? (corr) Y (corr?) ἐνύπαρκτον P ante εἰς add καὶ EP 23 τὸ: τὸν G post μάταιον ras septem litt W εὐνοίας S

Ἐπέβλεψα γὰρ ἐγώ, φησί, τοῦ ἰδεῖν σοφίαν. ὡς δ᾽ ἂν ἀκριβῶς ἴδοιμι τὸ ποθούμενον, εἶδον πρότερον καὶ τὴν παραφορὰν καὶ τὴν ἀφροσύνην. ἐκ γὰρ τῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον παραθέσεως ἀκριβεστέρα γίνεται τῶν σπουδαζομένων ἡ θεωρία. τὴν δὲ σοφίαν καὶ βουλὴν ὀνομάζει λέγων· Ὅτι 681 M. τίς ἄνθρωπος, ὃς ἐπελεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς, τὰ ὅσα ἐποίησεν αὐτή; διδάσκει τοίνυν τίς ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία, ὅτι τὸ ἐπακολουθῆσαι τῇ ὄντως σοφίᾳ, ἣν καὶ βουλὴν ὀνομάζει ποιητικὴν τῶν ἀληθῶς ὄντων τε καὶ ὑφεστώτων καὶ μὴ ἐν ματαιότητι θεωρουμένων, τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας ἐστὶ τὸ κεφάλαιον· ἡ δὲ ὄντως σοφία καὶ ἡ βουλὴ οὐδὲν ἄλλο κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον ἐστὶ πλὴν τῆς τοῦ παντὸς προεπινοουμένης σοφίας. αὕτη δέ ἐστιν, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐποίησεν ὁ θεός, καθώς φησιν ὁ προφήτης, ὅτι Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, Χριστὸς δὲ θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία, ἐν ᾗ τὰ πάντα ἐγένετο καὶ διεκοσμήθη. εἰ οὖν τοῦτό ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη σοφία τὸ ἐν περινοίᾳ τῶν ἀληθινῶν ἔργων τῆς ὄντως σοφίας τε καὶ βουλῆς γενέσθαι, ἔργον δὲ τῆς βουλῆς ἐκείνης ἤτοι τῆς σοφίας κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον ἡ ἀφθαρσία ἐστὶν ἥ τε τῆς ψυχῆς μακαριότης καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φρόνησις καὶ πᾶν τὸ κατ᾽ ἀρετὴν νοούμενον ὄνομά τε καὶ νόημα, τάχα δι᾽ ἀκολούθου τῇ γνώσει τῶν ἀγαθῶν προσαγό-

1 Eccl 2, 12, 1 2-3 Eccl 2, 12, 2 5 Eccl 2, 12, 3-4 6-7 Eccl 2, 12, 3-4 14 Ps 103, 24, 2 15 I Cor 1, 24

WSEΛGΘPv 1 ἔβλεψα ΛPv (praefigit Κεφ. β′, στίχ. ιβ′ quod ad librum Ecclesiastae refert) ὡς E (-ς sscr) 2 εἴδοιμι W (corr man recentior) ἴδον W πρῶτον P 3 παραφορὰν corr Jaeger: περιφορὰν WSEΛPv ἐπιφορὰν GΘ 5 ante βουλὴν ras trium litt E 6 ὃς: ὅστις Λv om P τά: ἢ σύμπαντα S σύμπαντα varia lectio est in libro Ecclesiastae 8 ὅτι . . . σοφίᾳ om EP 9 ποιητικὴν om Θ (in marg Θ[2]) τῷ W (corr man recentior) 11 ἐστὶ ante σοφίας coll Λv ὄντος W ἡ alt om ΛPv 12-13 προεπινοουμένης W (in προσεπι- corr man recentior) προσεπινοουμένης E (corr) ἐπινοουμένη P 13 αὕτη δέ ἐστιν om P post πάντα add ἐν σοφία G 14 καθώς: καὶ ὡς GΘ 15 δὲ om S 17 τὸ om P τῶν ἔργων τῶν ἀληθινῶν G ὄντος W 18 ἤτοι: καὶ Θ τῆς om P 19 γε om P 20 μακαριότης ante τῆς coll S καὶ ἡ ἀνδρία post δικαιοσύνη coll P ἀνδρία SEP 21 πᾶν om P ὄνομά τε καὶ νόημα: νόημά τε καὶ ὄνομα EP

μεθα. ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα εἶδον, φησί, καὶ ὥσπερ ἐν ζυγῷ διέκρινα τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος, εὗρον τὴν διαφορὰν τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀφροσύνης, οἵαπερ ἂν εὑρεθείη φωτὸς ἀντεξεταζομένου πρὸς ζόφον. καί μοι δοκεῖ προσηκόντως τῷ κατὰ τὸ φῶς ὑποδείγματι πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ χρήσασθαι κρίσιν. ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκότος τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀνύπαρκτον (εἰ γὰρ μὴ εἴη τι τὸ ἀντιφράσσον τὴν ἡλιακὴν ἀκτῖνα, σκότος οὐκ ἔσται), τὸ δὲ φῶς αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ ἐστιν ἐν ἰδίᾳ οὐσίᾳ κατανοούμενον, δείκνυσι τῷ ὑποδείγματι, ὅτι ἡ κακία καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφέστηκεν, ἀλλὰ τῇ στερήσει τοῦ ἀγαθοῦ παρυφίσταται, τὸ δὲ ἀγαθὸν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει μόνιμόν τε καὶ πάγιον καὶ οὐδεμιᾷ τινος προηγουμένου στερήσει παρυφιστάμενον. τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῷ ἀγαθῷ νοούμενον κατ' οὐσίαν οὐκ ἔστιν· ὃ γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἔστιν ὅλως· στέρησις γὰρ τοῦ ὄντος ἐστὶν ἡ κακία καὶ οὐχὶ ὕπαρξις. ἴση τοίνυν ἡ διαφορὰ τοῦ φωτὸς πρὸς τὸ σκότος καὶ τῆς σοφίας πρὸς ἀφροσύνην ἐστίν. ἀπὸ μέρους γὰρ ἅπαν τὸ ἀγαθὸν περιλαμβάνει τῷ τῆς σοφίας ὀνόματι καὶ τῇ ἀφροσύνῃ πᾶσαν κακοῦ φύσιν συνερμηνεύει.

Ἀλλὰ τί κέρδος ἡμῖν ἐκ τοῦ θαυμάσαι τὸ ἀγαθόν, εἰ μή τις καὶ ἔφοδος παρὰ τοῦ διδασκάλου πρὸς τὴν τούτου κτῆσιν ὑποδειχθείη; πῶς οὖν ἔστι καὶ ἡμᾶς ἐν τῇ τοῦ καλοῦ μετουσίᾳ γενέσθαι, ἀκούσωμεν τοῦ διδάσκοντος. Τοῦ σοφοῦ,

2 Eccl 2, 13, 1   5 Eccl 2, 13, 2   23 Eccl 2, 14, 1

WSEΛGΘPv 1 ταῦτα post φησί coll Λv   2 εὗρον: τοῦ εὑρεῖν EΛv   3 οἵαπερ (ad διαφορὰν spectat): οἵα περ WSEΛGΘv οἷά περ P   εὑρεθείη: εἴη GΘ   4 δοκεῖ προσηκόντως om P   τῷ: τὸ WG   5 κρίσιν: χρῆσιν Λv   χρίσιν G   6 αὐτοῦ G   post ἀνύπαρκτον add ἐστιν Θ   7 εἴη: ἦν S   ᾖ G   cf Hoey Use of Optative Mood pp 57 sqq   τι ante τὴν coll EΛv   om SGΘP   8 οὐσίᾳ: ὑποστάσει W   9 post δείκνυσιν add οὖν W[1] (in marg) G   9-10 καθ' ἑαυτὴν: ἐφ' ἑαυτῇ Θ   10 ὑφίσταται Λv   11 ἔχει om P   12 προηγουμένως Λ   προηγούμενον G   προηγουμένη v   14 verba ὃ . . . ἔστιν om W (in marg scr W[1])   οὐδὲ: οὐδὲν v   15 ὄντως G   οὐχ GΘP   17 ante ἀφροσύνην add τὴν EGΘP   πᾶν EP   18 τῷ: τὸ W   21 ὁδὸς EΛPv   ante πρὸς add καὶ P   κτίσιν G   22 ἔστι om P   23 ἀκούσομεν W

φησίν, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ. τί ταῦτα λέγει; ἔστι γάρ τι ζῷον ὅλως, ὃ ἔξω τῆς κεφαλῆς ἔχει τὰ τῶν ὀφθαλμῶν αἰσθητήρια, κἂν ἔνυδρον εἴπῃς κἂν χερσαῖον κἂν ἐναέριον; ἐν πᾶσι γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ λοιποῦ προβέβληται σώματος καὶ τῇ κεφαλῇ τῶν ἐχόντων κεφαλὴν ἐγκαθίδρυται. πῶς οὖν ἐνταῦθα μόνου λέγει τοῦ σοφοῦ τὴν κεφαλὴν ὠμματῶσθαι; ἢ τοῦτο πάντως ὑποσημαίνει τῷ λόγῳ, ὅτι ἀναλογία τίς ἐστι τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων πρὸς τὰ τοῦ σώματος μέρη; καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως
684 M. τὸ προέχον τοῦ ὅλου κεφαλὴ ὀνομάζεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸ ἡγεμονικόν τε καὶ προτεταγμένον ἀντὶ κεφαλῆς νοεῖται· καὶ ὃν τρόπον πτέρναν τὴν τοῦ ποδὸς βάσιν προσαγορεύομεν, οὕτως ἂν εἴη τις καὶ τῆς ψυχῆς βάσις, δι' ἧς ἐφάπτεται τῆς συμφυΐας τοῦ σώματος, ὅθεν τὴν αἰσθητικὴν δύναμίν τε καὶ ἐνέργειαν τῷ ὑποκειμένῳ ἐνίησιν. ὅταν τοίνυν ἡ διορατική τε καὶ θεωρητικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις πρὸς τὰ αἰσθητὰ τὴν ἀσχολίαν ἔχῃ, εἰς τὰς πτέρνας αὐτῆς ἡ τῶν ὀφθαλμῶν φύσις ἀντιμεθίσταται, δι' ὧν τὰ κάτω βλέπει, τῶν ὑψηλῶν θεαμάτων ἀθέατος μένουσα. εἰ δὲ γνωρίσασα τῶν ὑποκειμένων τὸ μάταιον ἀναγάγοι τὰς ὄψεις ἐπὶ τὴν ἑαυτῆς κεφαλήν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, καθὼς διερμηνεύει ὁ Παῦλος, μακαριστὴ ἂν γένοιτο τῆς ὀξυωπίας,

1-7 Origenes, de Eccl 2, 14, 1 verba faciens, oculos hominis cuiusque et docti et indocti in capite sitos esse animadvertit, cf Jean Scherer, Entretiens d'Origène etc, p. 160, 19 sqq   7-9 cum Gregorii doctrina de analogia partium animae et corporis cf Origenem de eorum homonymia, In Exod X, 3 (p 247 Baehrens); De Princ I, 1, 9 (p 27, 1 sqq Koetschau); Contr Cels VII 34 (vol II p 184, 20 sqq Koetschau); Scherer, Entretiens d'Origène, p 146 sq   21-22 I Cor 11, 3   eundem locum affert Origenes (Scherer, Entretiens d'Origène, 160)

WSEΛGΘPv 1 ante φησίν add γὰρ P   post ὀφθαλμοὶ add αὐτοῦ WS   post ἐν add τῇ EΛv cf p 358, 11   λέγεις S   2 γὰρ: ἄρα v   τι om ΛPv   ὅλως om G   4 ἀέριον EP   ὁ om v   7 ὀμματῶσθαι W   ὀμματοῦσθαι G   8 τῶν sscr Λ   om Y   post τὰ add λοιπὰ P   13 τις om ΛPv   16 τε καὶ θεωρητικὴ om P   δύναμις ante τῆς ψυχῆς coll EP   17 ἔχῃ W (e corr) om P   ἔχει v   18 τὰ om S (add S[2])   κατὰ Θ (corr)   19 εἰ: ἡ G   20 γνωρίσασα W (alt -σα add W[1] vel man recentior)   ἀνάγοι P   22 Παῦλος: ἀπόστολος S

ἐκεῖ ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμούς, ὅπου οὐκ ἔστιν ἡ τοῦ κακοῦ ἐπισκότησις. Παῦλος ὁ μέγας καὶ εἴ τινες ἄλλοι κατ' ἐκεῖνον μεγάλοι ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἶχον καὶ πάντες οἱ ἐν Χριστῷ ζῶντες καὶ κινούμενοι καὶ ὄντες. ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὸν ἐν φωτὶ ὄντα σκότος ἰδεῖν, οὕτως οὐκ ἔστι τὸν ἐν Χριστῷ τὸν ὀφθαλμὸν ἔχοντα πρός τι τῶν ματαίων ἐνατενίσαι. ὁ οὖν ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων (κεφαλὴν δὲ τὴν τοῦ παντὸς ἀρχὴν ἐνοήσαμεν) ἐν πάσῃ ἀρετῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχει (Χριστὸς γάρ ἐστιν ἡ παντελὴς ἀρετή), ἐν ἀληθείᾳ, ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐν παντὶ ἀγαθῷ.

Τοῦ οὖν σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, ὁ δὲ ἄφρων ἐν σκότει πορεύεται. ὁ γὰρ μὴ ἐπὶ τὴν λυχνίαν τὸν ἑαυτοῦ λύχνον προτείνας, ἀλλ' ὑποβαλὼν τῇ βάσει τῆς κλίνης τὸ φέγγος ἑαυτῷ σκότος ἐποίησεν, δημιουργὸς τοῦ ἀνυπάρκτου γενόμενος· μάταιον δὲ τὸ ἀνύπαρκτον. ἴσον οὖν ἐστι κατὰ τὸ σημαινόμενον τῷ ματαίῳ τὸ σκότος. τοῦ τοίνυν ἄφρονος ἡ ψυχὴ φιλοσώματός τις καὶ σαρκώδης γεγενημένη ἐν τῷ ταῦτα βλέπειν βλέπει οὐδέν· σκότος γάρ ἐστιν ἀληθῶς ἡ ἐν τούτοις ὀξυωπία. ὁρᾷς τοὺς δριμεῖς τούτους καὶ εὐστρόφους κατὰ τὸν βίον, οὓς δικανικοὺς ὀνομάζομεν, ὅπως ἑαυτοῖς δι' ἐπινοίας τὴν ἀδικίαν ἐξευμαρίζουσι μάρτυσι, συνηγόροις, ἐγγράφοις, τῇ τῶν δικαστῶν θεραπείᾳ, ὥστε καὶ τὸ κακὸν κατεργάσασθαι καὶ ἐκδῦναι τὴν τιμωρίαν; τίς οὐ θαυμάζει

3 Eccl 2, 14 4-5 Act 17, 28 11-12 Eccl 2, 14, 1-2 12-14 cf Mc 4, 21; Lc 8, 16

WSEΛGΘPv 2 ἐπισκότισις WEΛ? Y ἐπισκότωσις P ὁ μέγας om P εἰ: ἤδη WSΘ 4 ζῶντες: ὄντες W γὰρ: ἂν Λv 5 ante φωτὶ add τῷ EGP 6 ante Χριστῷ add τῷ EΛv τοὺς ὀφθαλμοὺς GΘ ἀτενίσαι P 7 οὖν om W (in marg scr W^1) SΘ τὴν om P τοῦ om v 8 παντὸς: παρόντος P 12 διαπορεύεται GΘ 13 προτείνας: προθεὶς Cat Polychr fort recte cf Mt 5, 15 (τιθέασιν); Mc 4, 21 (τεθῇ); Lc 8, 16 (τίθησιν); Lc 11, 33 (τίθησιν) ὑποβάλλων SE? (ras) Λv ὑποβὰς P 16 τῶν ματαίων G 17 τις: τε EP γενομένη P 18 ante ἀληθῶς add ὡς GΘ 18-19 ἀληθῶς ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ ὀξυωπία P 20 ἑαυτοὺς W αὐτοῖς GΘ 21 δι' ἐπινοίας om EΛPv ἐξευμαρίζωσι P 22 ἐγγράφοις: γραφαῖς EΛPv 23 κατεργάζεσθαι Λv ἐκδοῦναι Λ (corr Λ^2) Y (corr) Pv θαυμάσει GΘP

τὸ ἀγχίνουν τῶν τοιούτων καὶ εὐπερίβλεπτον; ἀλλ' ὅμως τυφλοί εἰσιν οὗτοι, εἰ πρὸς ἐκεῖνον τὸν ὀφθαλμὸν ἐξετάζοιντο τὸν τὰ ἄνω βλέποντα, τὸν τῇ κεφαλῇ τῶν ὄντων ἐγκείμενον. τυφλοί εἰσιν ἄντικρυς οἱ τὴν πτέρναν ἑαυτῶν καλλωπίζοντες τὴν σπαρασσομένην τοῖς ὀδοῦσι τοῦ ὄφεως· δι' ὧν γὰρ τὰ κάτω βλέπουσι, τὰ δήγματα τῆς ἁμαρτίας ἑαυτοῖς ἐγχαράσσουσιν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, καὶ τὸ μακαριζόμενον αὐτῶν ἐν ἀνθρώποις πάσης ἐστὶ δυσπραγίας ἐλεεινότερον. πόσοι δὲ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου τῶν ἐν τῷ ὕψει ἀγαθῶν ἐμφορούμενοι καὶ τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντως ὄντων ἀποσχολάζοντες τυφλοί τινες ἐν τοῖς ὑλικοῖς πράγμασιν εἶναι νομίζονται καὶ ἀνόητοι, οἷος καὶ ὁ Παῦλος εἶναι καυχᾶται, μωρὸν ἑαυτὸν διὰ τὸν Χριστὸν εἶναι λέγων· ἡ γὰρ φρόνησις αὐτοῦ καὶ ἡ σοφία πρὸς οὐδὲν τῶν ὧδε σπουδαζομένων ἠσχόλητο. διὸ λέγει· Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χρι-
685 M. στόν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· ἡμεῖς τυφλοὶ τῷ κάτω βίῳ διὰ τὸ τὰ ἄνω βλέπειν καὶ ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἔχειν. τούτου χάριν ἄστεγος ἦν καὶ ἀτράπεζος, πένης, ἀλήτης, γυμνός, λιμῷ καὶ δίψῃ κατατρυχόμενος. ἀλλ' ὁ κάτω τοιοῦτος ἐν τοῖς ἄνω σκόπησον οἷος ἦν. ἕως γὰρ τρίτου οὐρανοῦ

7 Ps 10, 5, 2 12-13 I Cor 4, 10 15-16 I Cor 4, 10 19 II Cor 11, 27 19-20 II Cor 12, 2

WSEΛGΘPv 1 τὸ: τὸν WG τῶν τοιούτων: τούτων P εὐπερίγραπτον P εὐπερίτρεπτον v cf Basil Hom In Psalm VII 241 C (Migne XXIX) 2 οὗτοι: οἱ τοιοῦτοι Λv 3 ante τῇ add ἐν P 6 δόγματα Λ? (corr Λ^2) Yv δείγματα Cat Polychr 6-7 ἐγχαράττουσιν GΘ 7 ante ἀδικίαν add τὴν GΘP 8 αὐτῶν om W ἁπάσης GΘ ἐστι om Λv 10 ἀγαθῶν: ἀγώνων Λv 11 post ὄντων sscr ἀγαθῶν P ἀποσχολάοντες E (in ἀπασχολάζοντες corr) ἀποσχολάζοντες Λ (-ο- pr e corr) ἀπασχολάζοντες Yv 12 ἀνόνητοι Λv οἷον v ὁ om E 13 εἶναι om EGΘP Χριστὸν: κύριον GΘ 14 αὐτῷ WSG ἡ om P ὧδε om P 15 σπουδαζομένων: σχολαζομένων P ἠσχολεῖτο W (-λεῖ- e corr?)G (-όλει-)Λv post διὰ add τὸν Λv 16 τὸ: τῷ W τοῦ S (e corr?) G τὰ om EΛPv 17 τοὺς ὀφθαλμοὺς post καὶ coll Λv ἡμῶν om Λv 18 καὶ om S ἀλίτης WG 19 δίψει WΛGΘv (cf II Cor 11, 27, ubi extat utraque lectio, et infra p 421, 7 sqq, ubi verbo feminino et neutro utitur Gregorius) τοιούτοις? W (corr) 20 ἐν om EP

ὑψωθείς, ὅπου ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἦν, ἐκεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔσχεν, τοῖς ἀπορρήτοις τοῦ παραδείσου μυστηρίοις ἐναγαλλόμενος καὶ τὰ ἀθέατα βλέπων καὶ ἐντρυφῶν ἐκείνοις,ὅσα ὑπὲρ αἴσθησίν ἐστι καὶ διάνοιαν. τίς οὐκ ἂν ἐλεεινὸν αὐτὸν ᾠήθη, δεσμώτην βλέπων καὶ πληγαῖς αἰκιζόμενον καὶ βύθιον ἐκ ναυαγίου διὰ πελάγους τοῖς κύμασι μετὰ τῶν δεσμῶν συμπεριφερόμενον; ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ τὰ ἐν ἀνθρώποις τοιαῦτα, τοῦ μέντοι ἐν κεφαλῇ διὰ παντὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν οὐκ ἀπετράπη λέγων Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ; θλῖψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ λέγειν· τίς μου τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐξορύξει καὶ πρὸς τὸ πατούμενόν τε καὶ γήϊνον μεταστήσει; τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἐγκελεύεται τὸ ἴσον ποιεῖν ἐν τῷ παραγγέλλειν τὰ ἄνω φρονεῖν, ὅπερ ὅμοιόν ἐστι τῷ λέγειν ἐν κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν.

Ἀλλ' εἰ μεμαθήκαμεν, πῶς εἰσι τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, φύγωμεν τὴν ἀφροσύνην, ἥτις σκότος τοῖς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ πορευομένοις γίνεται. Ὁ γὰρ ἄφρων, φησίν, ἐν σκότει πορεύεται. ἄφρων δέ ἐστι, καθὼς ἡ προφητεία φησίν, ὁ ἐν τῇ καρδίᾳ λέγων μὴ εἶναι θεόν, ὃς διεφθάρη καὶ ἐβδελύχθη ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν. ἡ δὲ ἀκολουθία τοῦ λόγου

5-6 II Cor 11, 23-26   9-11 Rom 8, 35   14-15 Col 3, 1
15-16 Eccl 2, 14, 1   17-18 Eccl 2, 14, 1   19-20 Eccl 2, 14, 2
20-22 Ps 13, 1

WSEΛGΘPv 2 εἶχε GΘ   παραδείσου om P   μυστηρίου P   3 ante ἐκείνοις add ἐν S   4 ante τίς add καὶ v   5 post δεσμώτην add αὐτὸν GΘ   6 ἐν ναυαγίω Λv   7 συμφερόμενον W (corr W^2) S (corr S^2)Λv   εἰ καὶ: κἂν EP   εἰ Λv   ἀνθρώποις: $\overline{οις}$ GΘ (corr $Θ^2$)   8 ante κεφαλῇ add τῇ P   διὰ παντὸς post ὀφθαλμοὺς coll P   9-10 τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ: τοῦ χριστοῦ τῆς ἐν χριστῶ ἰησοῦ Λ (χριστοῦ pr in θεοῦ corr $Λ^2$) Yv τῆς ἐν χριστῶ ἰησοῦ G τοῦ Χριστοῦ ΘP   10 ἢ διωγμὸς om P   11 ἢ μάχαιρα ante ἢ κίνδυνος coll WGΘ   ἴσον post ἐστιν coll W   τῷ: τὸ WG τοῦ Λ? (corr $Λ^2$) Yv   12 ἀπο: ἐκ ? S   ἀπὸ τῆς κεφαλῆς om Θ   13 τοῦτο Λ (τούτω $Λ^2$) Y   15 τῷ : τὸ W τοῦ Λ? (corr $Λ^2$) Yv   τὸ G   18 ἥτις: εἴ τις W   20 σκότι W   21 διεφθάρει W   22 ἐν: ἐπὶ Θ cf Ps 13,1   τοῖς om EΛPv

θεραπεύει διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων τοὺς μικροψύχως περὶ τὴν ζωὴν ταύτην διακειμένους, οἷς χαλεπόν τι τὸ τοῦ θανάτου νομίζεται καὶ διὰ τοῦτο κέρδος οὐδὲν τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου τοῖς τὴν ὑψηλοτέραν μετιοῦσι ζωὴν εἶναι πεπίστευται, ὅτι ἀμφοτέροις πρὸς τὸ αὐτὸ πέρας ἡ ζωὴ καταλήγει καὶ οὐκ ἔστιν ἀποφυγὴν τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἀστειοτέρας κατορθωθῆναι ζωῆς. τὰς οὖν τοιαύτας ἀντιθέσεις ὡς ἐξ ἰδίου προσώπου ποιούμενος πάλιν καθάπτεται τῆς ἀτοπίας τῶν προφερόντων ἐκεῖνα, ὡς ἀνεπισκέπτως ἐχόντων τῆς τῶν ὄντων φύσεως, καὶ διδάσκει τὴν διαφοράν, ἐν τίνι τὸ πλέον ἔχει ἡ ἀρετὴ τῆς κακίας, ὡς οὐχὶ διὰ τῆς τοῦ θανάτου κοινότητος ὁμοτιμίας τινὸς ἐν αὐτοῖς ἐλπιζομένης, ἀλλὰ διὰ τῶν εἰς ὕστερον ἀναμενόντων καλῶν ἢ κακῶν τῆς διαφορᾶς εὑρισκομένης. ἔχει δὲ ἡ λέξις τῆς ἀντιθέσεως οὕτως· Ἔγνων ἐγώ, ὅτι συνάντημα ἓν συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. καὶ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου, ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καί γε ἐμοὶ συναντήσεται, καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην; ἐγὼ περισσὸν ἐλάλησα ἐν καρδίᾳ μου, διότι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καί γε τοῦτο ματαιότης. ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ
688 M. τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα, καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι αἱ ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη· καὶ πῶς ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος; οἷς ἐπάγει τὸ μίσους ἄξια νομίσαι τὰ πάντα, περὶ

10-13 cf Origenis schol ad Eccl 2, 15 (Klostermann, Analecta zur Septuaginta, p 29 sq)   14-22 Eccl 2, 14, 3-16, 5

WSEΛGΘPv 1 μικροψύχους? S (corr)   4 μετιοῦσι om P   ζωὴν ante μετιοῦσι coll E   πιστεύεται SG   ὅτι W (in οἷον τί corr W^1)   6 ἀποφυγεῖν EΛ (corr $Λ^2$) Yv   ἀποφυγὴ GΘP   de οὐκ ἔστιν quod sequitur infinitivus passivi et subjectum in accusativo vide p 349, 10; p 385, 14; In Psalmos pars I caput IV p 35, 25 supra; pars II caput VI p 88, 8 supra   ante διὰ add καὶ W   add εἰ μὴ EΛGPv   6-7 κατορθῶσαι S   κατορθωθῆναι E (in κατορθωθείη corr E^2)   κατορθωθείη P   cf ad 6   8 ἀτονίας E   ἀπονοίας P   9 τῶν om Θ   10 ἔχοι E   11 οὐκ ἰδία Θ   12 τινὸς om P   ἑαυτοῖς W   ante ἐγὼ add καί γε S   16 ante καρδίᾳ add τῇ SΛv   τοῦ om EΛPv   18 ante καρδίᾳ add τῇ v   sed cf p 364, 19   post διότι add ὁ Λv   19 ἡ libri v: om Septuaginta cf p 364, 21 et p 365, 19   20 post εἰς add τὸν Θ   αἱ alt om SP   21 ἐπλήσθη W   ἔπλησεν GΘ(-σε)   ὁ om WSPv

ἃ πρότερον ἐμπαθῶς εἶχε τὸ μάταιον ὡς ἀγαθὸν ἀσπαζόμενος, καὶ πάντα μεμισηκέναι φησίν, ὅσα πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην βλέπων ἐπόνησε, διότι οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ μετ' αὐτὸν πάντα ἐπόνησεν, ὃς εἰς τί χρήσεται τοῖς πεπονημένοις προγνῶναι διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλίαν οὐχ οἷόν τε. λέγει δὲ κατὰ λέξιν οὕτως· Καὶ ἐμίσησα σὺν τὴν ζωήν, ὅτι πονηρὸν ἐπ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι πάντα ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. καὶ ἐμίσησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μόχθον μου, ὃν ἐγὼ μοχθῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἀφίω αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γινομένῳ μετ' ἐμέ· καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφὸς ἔσται ἢ ἄφρων καὶ εἰ ἐξουσιάσεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα καὶ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον; καί γε τοῦτο ματαιότης. ταῦτα εἰπὼν ἀλλοτρίως φησὶ καὶ πρὸς τοῦτο τῇ ψυχῇ διατεθῆναι τὸ νομίσαι μίαν εἶναι τῷ τε κατ' ἀρετὴν βεβιωκότι καὶ τῷ μηδεμίαν πρὸς τοῦτο πεποιημένῳ σπουδὴν τὴν μερίδα. τῷ μὲν γὰρ τὸν μόχθον εἶναί φησιν ἐν σοφίᾳ καὶ γνώσει καὶ ἀνδρείᾳ, τῷ δὲ ἑτέρῳ ἐν θυμῷ καὶ ἐν ἀλγήμασι τοῖς διὰ τὴν περὶ τὸν βίον σπουδὴν προσγινομένοις. τὸ οὖν εἰς ἴσον τούτους ἀλλήλοις ἄγειν οὐ ματαιότητος μόνον ἀλλὰ καὶ πονηρίας εἶναί φησιν. ἔχει δὲ καὶ αὕτη ἡ λέξις οὕτως·

6-13 Eccl 2, 17, 1-19, 4

WSEΛGΘPv 1 ἃ: ὧν P   ἐμπαθῶς Λ (ἐ- e corr?) ἀγαγὸν P (e ἀγαθὸν corr?)   3 ἐπόνεσε WEΛ (-ε- ex -η- corr?) YG (-εν) μεθ' ἑαυτὸν G   3-4 verba διότι . . . πάντα ἐπόνησεν om Θ   4 ante πάντα add τὰ WS   ἐπόνεσε WE (-εν) Λ? YG (-εν) ὅς: ὡς W   εἰς om v   προπεπονημένοις P   5 οἷόν τε: οἶονται (sic) W   οἷός τε Λ (corr?) Yv   6 σὺν om Λv cf p 366, 19 τῇ ζωῇ W   6-7 ἐπ' ἐμὲ τὸ eras W   7 ποίημα τὸ om W (in marg add W^{1}, erasum) EΛΘPv cf p 366, 20   10 γενομένω Λ (corr? Λ^{2}) YΘPv   εἶδεν P   εἰ: ἢ G   ἢ Θ   11 ἐξουσιάζεται WSGΘ   cf p 368, 2 (ἐξουσιάσει); p 368, 7 (ἐξουσιάσεται)   μου om EΛv   ᾧ: ὃ Θ   13 καὶ eras E   φησὶ καὶ πρὸς τοῦτο τῇ ψυχῇ: φησὶ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ φησὶ τὴν ψυχήν μου GΘ   τῇ ψυχῇ P   14 τὸ: τῷ v τε om P   15 τῷ: τὸ G   17 ante γνώσει add ἐν SEΛP cf Eccl 2, 21   ante ἀνδρεία (ἀνδρία WEΘ) add ἐν WSGΘP Eccl 2, 21   ἐν post καὶ om W   ἀλγήματι W (corr W aut W^{1}) 18 τὴν περὶ om W   σπουδῆς P   19 εἰς ἴσον: ἰσοστασίους S ἰσοστάσιον GΘ sed cf De perfectione p 189, 1 (vol VIII, 1 Jaeger) τούτους post ἄγειν coll EΛPv   τούτοις Θ   ματαιότης ΛGP -τος sscr E   20 φησὶν ante εἶναι coll S

Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος ὅτι μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ. καί γε τοῦτο ματαιότης καὶ πονηρία μεγάλη. ὅτι γινώσκει τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προαιρέσει καρδίας αὐτοῦ, ᾧ αὐτὸς μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι πᾶσαι αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀλγημάτων καὶ θυμοῦ περισπασμὸς αὐτοῦ, καί γε ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐτοῦ. καί γε τοῦτο ματαιότης. πάλιν ἑτέραν ἀνθυποφορὰν τῶν τὸν ἀπολαυστικὸν βίον προτιμότερον κρινόντων τῆς ὑψηλοτέρας ζωῆς προφέρει τε αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ ἀνατρέπει τὸ προφερόμενον, ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ διεξιὼν ἑκάτερα, καὶ τὴν λύσιν καὶ τὴν ἀντίθεσιν. τὸ γὰρ ἀντιτεθέν ἐστι τὸ μηδὲν ἀγαθὸν οἴεσθαι δεῖν ἄλλο ἢ ὅπερ ἄν τις εἰς ἑαυτὸν καταδέξηται, τοῦτο δέ ἐστι βρῶσις καὶ πόσις, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἀπάντησις τὸ μὴ ταῦτα εἶναι, οἷς ὁ ἄνθρωπος τρέφεταί τε καὶ εὐφραίνεται, ἀλλὰ σοφίαν καὶ γνῶσιν· ὡς τοῦτο μὲν ἀγαθὸν εἶναι τὸ ἐν τούτοις τὴν σπουδὴν ἔχειν, τὸ δὲ διὰ σαρκὸς σπουδαζόμενον περισπασμὸν ψυχῆς εἶναι καὶ ματαιότητα. τὰ δὲ ῥήματα τῆς ὑψηλῆς διδασκαλίας τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν ἀνθρώπῳ, ὃ φάγεται καὶ πίεται καὶ δείξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. καί γε τοῦτο

1-10 Eccl 2, 20-23   21-p 364, 6 Eccl 2, 24-26

WSEΛGΘPv 2 post ᾧ add ἐγὼ P   3 post καὶ prim ras sex litt W   ἀνδρία EΘ   4 ὃς om S (sscr S^{2}) sed cf p 369, 13 (ᾧ) et Eccl II 21   αὐτῷ: ἑαυτῶ G   6 γινώσκει: γίνεται ΛΘPv cf p 369, 17, 19, 21   τῇ om S   6-7 προπροαιρέσει P   7 ante καρδίας add τῆς P   ᾧ: ὃ SΘ   10 ante πάλιν spatium sex litt relictum Λ   ἀνθυποφέρει GΘ   12 προφέρει τε: προφέρεται Λv   13 ἑκάτερα: ἀμφότερα P   14 ἀντιτιθὲν G   verbum ἐστιν (pro ἐστι) sequitur litt incerta W   15 ἄλλο ante δεῖν coll P   αὐτὸν S 16 τοῦτο δὲ: τοῦτο δ' G   τοῦτ' Θ   πόσης G   17 post μὴ add δὲ G   ὁ om GΘ   τε om SΛGΘv   19 τὴν om P   20 εἶναι ante ψυχῆς coll P   ματαιότητος P   22 ἐν om EΛv   ἐν ἀνθρώπω: ενω P   ἀνθρώπου E   ὃ: ὢ W ὃ S (spatium litt unius post verbum relictum) ὃς Λv ἢ ὃ G εἰ μὴ ὃ ΘP   δείξη W   23 ἀγαθὸν om G

εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ θεοῦ ἐστιν, ὅ τί τις φάγεται καί τις πίεται παρὲξ αὐτοῦ, ὅτι τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου αὐτοῦ ἔδωκε σοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ εὐφροσύνην, καὶ τῷ ἁμαρτάνοντι ἔδωκε περισπασμὸν τοῦ προσθεῖναι
689 M. καὶ συναγαγεῖν, τοῦ δοῦναι τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου τοῦ θεοῦ· ὅτι καί γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος.

Ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν ἐφεξῆς γεγραμμένων καὶ ἡ κατὰ τὸ ἀκόλουθον προθεωρία αὕτη ἐστίν, ἣν δι' ὀλίγου νῦν παρεθέμεθα. καιρὸς δ' ἂν εἴη πάλιν ἐπαναλαβεῖν τὴν λέξιν καὶ προσαρμόσαι δι' ἀκριβείας τοῖς ῥητοῖς τὰ νοήματα. Καὶ ἔγνων καί γε ἐγώ, ὅτι συνάντημα ἓν συναντήσεται τοῖς πᾶσιν αὐτοῖς. καὶ εἶπα ἐγώ, ὡς συνάντημα τοῦ ἄφρονος καί γε ἐμοὶ συναντήσεται, καὶ ἵνα τί ἐσοφισάμην; τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἀντίθεσις, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιτίθησι λέγων· εἰ ἕν ἐστιν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ τοῦ θανάτου συνάντημα καὶ οὐκ ἐξαιρεῖται τῆς τοῦ θανάτου μετουσίας ἡ ἀρετὴ τὸν ἐν σοφίᾳ γενόμενον, εἰς μάτην μοι γέγονεν ἡ περὶ τὴν σοφίαν σπουδή. ἡ δὲ πρὸς τὰ εἰρημένα τοῦ λόγου ἀπάντησις ποία; Ἐγώ, φησί, τοῦτο περισσὸν ἐλάλησα ἐν τῇ καρδίᾳ μου, ὅτι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καί γε τοῦτο ματαιότης. ὅτι οὐκ ἔστι μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα. καταγινώσκει γὰρ ὡς περιττῶς τε καὶ μὴ ἀκολούθως τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ὑπενεχθείσης καὶ ἄφρονα ὀνομάζει τὸν λόγον,

10-13 Eccl 2, 14, 3-15, 4   18-21 Eccl 2, 15, 5-16, 2   22 Eccl 2, 15, 6

WSEΛGΘPv 1 τοῦ om GΘP   2 τις om EΛPv   cf p 370, 22   πίεται om P   τῷ pr om W (in marg add W^1) SEΛPv   cf p 371, 2, 5   τὸ ἀγαθὸν G   πρὸ om W   4 ἁμαρτάνοντι libri v   cf p 372, 12 (ἁμαρτωλῷ)   προσθῆναι E   προθεῖναι P   5 συνάγειν G τοῦ alt om W   7 καὶ ἡ om ? W (in marg ἡ scr W^1) SGΘ   κατὰ e corr W vel man recentior   8 προθεωρία: ἡμῖν προθεωρηθεῖσα WSGΘ (-α in ras)   ὀλίγων v   11 τοῖς om G   12 αὐτοῖς ante πασῖν coll G   13 ante τοῦτο spat quattuor litt vacuum Λ   δὲ om WSGΘ   14 ἡ om P   15 τὸ τοῦ: τοῦτο v   καὶ om P   17 ἡ om P   18 τοῦ λόγου om P   19 ante ἄφρων add ὁ E   cf p 361, 18   20 καὶ ante ὅτι coll EΛPv   cf p 361, 18   21 ante αἰῶνα add τὸν ΘP   21-22 καταγινῶσ sic Λ   22 μὴ om Λ (fort add $Λ^2$) Yv   ἀκολούθως Λ (ἀ-e corr)   23 ἐπενεχθείσης Λv   τὸν P (in τῶν corr)

ὃς οὐχὶ τῶν ἀποθέτων ἐστὶν οὐδὲ ἔνδοθεν ἐκ τῶν ταμιείων τῆς σοφίας προφέρεται, ἀλλ' ὥσπερ τι περίττωμα τῆς διανοίας ἐστὶν ἀφροῦ δίκην ἀποπτυόμενος. Ἄφρων γάρ, φησίν, ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, τὸ δὲ οὕτω χρῆσθαι τῷ λόγῳ μάταιόν τε καὶ εἰς οὐδέν ἐστι πλέον, πρὸς οὐδὲν γὰρ ἕτερον τοῦ λόγου τὴν σπουδὴν ἔχοντος, ἢ πεῖσαι μὴ πρὸς τὰ φαινόμενα βλέπειν. ἐκ τῶν ὁρωμένων ποιεῖται ὁ ἀντιλέγων τὴν μάχην· καὶ γὰρ καὶ ὁ θάνατος τῶν φαινομένων ἐστίν· τί δήποτε λέγων; οὐκ ἐν τούτῳ τοῦ ἐναρέτου τε καὶ τοῦ πονηροῦ βίου ἡ κρίσις γίνεται, ὡς δέον μόνον τὸν πονηρὸν τεθνάναι τῷ σώματι, τὸν δὲ ἀγαθὸν μένειν τοῦ σωματικοῦ θανάτου ἀπείρατον; οὐκ εἰδώς, ἐν τίνι ἐστὶ τῆς ἀρετῆς τὸ ἀθάνατον καὶ τίς τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων ὁ θάνατος. τοῦ μὲν γὰρ σοφοῦ, φησίν, ἡ μνήμη διὰ παντὸς ζῇ καὶ παντὶ τῷ αἰῶνι συμπαρατείνεται, τῷ δὲ ἄφρονι συναπεσβέσθη καὶ τὸ μνημόσυνον. περὶ γὰρ τῶν τοιούτων φησὶ καὶ ὁ προφήτης, ὅτι Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν περιφανῶς καὶ ἐκδήλως· τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ Ἤχου προσθήκη ἐνδείκνυται. Οὐκ ἔστιν οὖν, φησί, μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα, ἀλλὰ τοῦ μὲν σοφοῦ ἡ ζωὴ διαιωνίζει διὰ τῆς μνήμης, τὸν δὲ ἄφρονα

3 verbis ἀφρός et ἄφρων ludit   3 Eccl 2, 15, 6   15-20 cf test ad p 361, 10-13   16-18 Ps 9, 7   18 Ps 9, 7, 2   18-19 Eccl 2, 16, 1-2

WSEΛGΘPv 1 τὸν P (corr)   ἀποθέτων: ἀποθέντων G   (λόγοι) ἀπόθετοι sunt sermones arcani, cf Plat Phdr 252 b; Plut Quaest Conv VIII 8 p 337, 7 (Bernardakis)   ταμείων EΛPv   ταμειίων (sic) G   2 προσφέρεται Λv   προφαίρεται G   ὡς Θ   τι post περίττωμα coll S   om Θ   τῆς alt om WSGΘ   3 ἐστὶν om P   4 φησίν om EΛGΘPv   τὸ: τῷ WP   5 τε: δὲ P   καὶ om P   πλέον ante ἐστὶ coll EΛPv   γὰρ om v   5-6 duplex recensio verba πρὸς . . . ἔχοντος esse non videntur   6 τὴν om P   πρὸς om Λv   7 ὁρωμένων e corr P   ante ποιεῖται add γὰρ EΛv   ὁ om S (sscr S^2)   8 καὶ alt om Λv   9 παναρέτου GΘ   τε om P   τοῦ alt om W (in marg add W^1)P   12 ἀπείραστον Λv   13 τοῦ μὲν γὰρ om v   15 συναπέσβη W   ἐναπεσβέσθη v   16 ὁ om v   ἀπωλεῖται P   17 αὐτῶν: αὐτῆς P   post αὐτῶν add μετ' ἤχου S   verbis περιφανῶς καὶ ἐκδήλως interpretatur Gregorius verba μετ' ἤχους (Ps 9, 7)   εὐδήλως v   18 τοῦ om v   φησί om P   19 ante μνήμη add ἡ GΘ   ante αἰῶνα add τὸν ΘP

διαδέχεται λήθη· ἐν γὰρ ταῖς ἐρχομέναις ἡμέραις τὰ πάντα τοῦ ἄφρονος ἐν λήθῃ γίνεται, οὑτωσὶ λέγων τῷ ῥήματι· Καθότι ἤδη αἱ ἡμέραι αἱ ἐρχόμεναι τὰ πάντα ἐπελήσθη. εἰ οὖν ὁ μὲν σοφὸς ζῇ τῇ σοφίᾳ, ὁ δὲ ἄφρων τῷ θανάτῳ τῆς λήθης ἐνηφανίσθη, πῶς, φησί, λέγεις, ὅτι ἀποθανεῖται ὁ σοφὸς μετὰ τοῦ ἄφρονος; διὰ τοῦτο τοῖς κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἐσπουδασμένοις αὐτῷ ἀλγύνεται καὶ ἐπαισχύνεται καὶ μισεῖν λέγει πάντα, ὅσα αὐτῷ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην διεσπουδάσθη, ὅμοιον πάσχων ὥσπερ ἂν εἴ τις πεφαρμακωμένου μέλιτος ἀναιδῶς ἐμφορηθεὶς ἐκ λαιμαργίας, εἶτα εἰς χυμὸν αὐτῷ πονηρὸν τῆς λιχνείας μεταβληθείσης ἐν τῷ ἐμέτῳ λάβοι τοῦ ἀνακεκραμένου φαρμάκου τὴν αἴσθησιν τοῦ συνεκπτυομένου μετὰ τοῦ
692 M. μέλιτος, καὶ διὰ τοῦτο τῇ μνήμῃ τῆς ἀηδίας μισῶν τὸ μέλι, οὗ ἡ πλησμονὴ διὰ τοῦ φαρμάκου τὴν ἀνατροπὴν κατειργάσατο. τούτου χάριν ὁ μέχρι κόρου τῶν πρὸς τρυφὴν σπουδαζομένων ἑαυτὸν ἐμπλήσας ἐν τῷ τῆς ἐξαγορεύσεως ἐμέτῳ καθάπερ τινὸς δηλητηρίου ποιότητα τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνην σικχανθείς τε καὶ βδελυξάμενος μισεῖν βοᾷ τὴν ζωὴν ἐκείνην, λέγων οὑτωσὶ κατὰ τὴν λέξιν, ὅτι Καὶ ἐμίσησα σὺν τὴν ζωήν, ὅτι πονηρὸν ἐπ' ἐμὲ τὸ ποίημα τὸ πεποιημένον

2-3 Eccl 2, 16, 3-4 4-5 Eccl 2, 16, 5 19-p 367, 1 Eccl 2, 17, 1-3

WSEΛGΘPv 2-3 verba ἐν λήθῃ . . . τὰ πάντα om S (in marg add S^2) 2 οὑτωσὶ: οὑτωσεὶ WG οὕτως ἀεὶ Λv 3 ἤδη om Θ αἱ alt om S^2ΛPv cf p 361, 20 ἐπλήσθη Θ 4 ζῇ τῇ σοφίᾳ: ζητεῖ σοφίαν WEΛΘPv τῇ λήθῃ GΘ 4-5 συνηφανίσθη GΘ 5 πῶς e corr P λέγει SGΘ 7 post ἀλγύνεται add τε S post λέγει add καὶ GΘ 8 διεσπούδασται E ἐσπούδασται ΛPv 9 post τις add παρὰ P πεφαρμακευμένου WSEGΘ φαρμακωμένου Λ (πε -sscr $Λ^2$) Yv cf Plut Amatorius 22 p 387, 22 (Hubert) 9-10 verba μέλιτος . . . εἶτα post μεταβληθείσης 11 coll P 9 ἀναίδην WG ἀνέδην SΘ fort recte 10 αὐτὸ E 11 λιχυείας? S λιχνίας WP verbum λιχνεία cibum delicatum et exquisitum hic significat, cf Nic Dam 56 (F Jacoby FGr Hist II A p 325, 23) μεταβαλούσης W τῷ om P 12 λάβοι: λόβῃ? P 13 μισώῃ GΘ 14 οὗ ἡ: ὁ τῇ E ὅτι Λv ἀποτροπὴν E ἀπότροπον P 14-15 κατηργάσατο G 15 ὁ: οὐ Λv 18 σιχανθεὶς WS (corr S^2) GΘ μισεῖν: μισεῖ καὶ SΘ μισεῖν καὶ G 19 οὑτωσεὶ G τὴν om P καὶ om ΘP σὺν om EΛv cf Eccl 2, 17 et p 362, 6 τῇ ζωῇ W 20 ἐπ' ἐμὲ: εἰπέ μοι E (corr) πεποιημένον E (-ι- add E^2)

ὑπὸ τὸν ἥλιον. οὐ γὰρ ἄλλῳ τινί, φησίν, ἀλλ' ἐμαυτῷ γέγονα πονηρός, οἷς ἐποίησα ὑπὸ τὸν ἥλιον. ἕστηκε γάρ μοι τῶν γενομένων οὐδέν, ἀλλ' οἴησις ἦν πάντα τὰ σπουδαζόμενα καὶ ὁρμὴ προαιρέσεως. Τὰ γὰρ πάντα ματαιότης, φησί, καὶ προαίρεσις πνεύματος. καὶ ἄλλως λέγει μίσους ἀξίαν εἶναι τὴν ὧδε σπουδήν, ὅτι μὴ ἑαυτῷ τις, ἀλλὰ τῷ μεθ' ἑαυτὸν πονεῖ, ὅπερ ἂν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κατὰ σπουδὴν ἐνεργήσας τύχῃ, νεώρια, λιμένας, τὰς λαμπράς τε καὶ πολυτελεῖς τῶν ἐπάλξεών τε καὶ οἰκοδομημάτων κατασκευάς, προπύλαια καὶ πύργους καὶ κολοσσῶν ἀναστήματα τάς τε κατὰ γῆν φιλεργίας, ἄλση παντοδαπὰ καὶ λειμώνων κάλλη καὶ ἀμπελῶνας μιμουμένους τὰ πελάγη τοῖς πλάτεσι καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον πονεῖ μὲν ὅσπερ ἂν τύχῃ πονήσας, μετέχει δὲ ὁ μετ' ἐκεῖνον ἐπιδημῶν τῷ βίῳ.

Ἄδηλον δὲ εἰ μὴ κακίας ὕλην τὴν περιουσίαν ποιήσεται. οὐ γὰρ πάντων ἐστὶ τὸ γνώσεως ἕνεκεν εἰς τὴν τῶν τοιούτων πεῖραν καθεῖναι τὴν αἴσθησιν. ὅπερ ἐγώ, φησίν, ὑπὸ σοφίας πεποίηκα. κατ' ἐξουσίαν οἷόν τινα πῶλον τὴν τῆς φύσεως ὁρμὴν μικρὸν ἀφεὶς ἐπισκιρτῆσαι τοῖς κάτω πάθεσι πάλιν ἀνεστόμωσα τῇ τῶν λογισμῶν ἡνίᾳ καὶ τῇ τοῦ νοῦ ἐξουσίᾳ

4-14 Eccl 2, 17, 4-2, 18, 3

WSEΛGΘPv 1 ἀλλ': ἀλλὴ W (= ἀλλ' ἤ?) 1-2 verba οὐ . . . ἥλιον om P 3 γινομένων P 4 τὰ: ταῦτα G πάντα om G φησί post πνεύματος coll EΛv 5 ἄλλος v 6 μετ' αὐτὸν S 7 πονεῖν P 8 τύχοι ΛPv post νεώρια add καὶ S 9 ἐπάλξεών τε καὶ om WS (cf ad 10) GΘ post προπύλαια add τε EΛPv 10 post πύργους add ἐπάλξεων S cf 9 κολοσσῶν W (in κάλη (sic) στοῶν corr W^1) κάλλη στοῶν EΛGPv post ἀναστήματά add τε EΛPv 13 πονεῖ μὲν: πονούμενος GΘ ὅπερ S (spat post ὁ- ?) ὥσπερ Λ καὶ ὅπερ G καίπερ Θ τύχοι P (-η sscr) πονέσας WEΛΘP ante μετέχει add αὐτὸς S 14 τῷ βίῳ ante ἐπιδημῶν coll P 15 ante ἄδηλον add καὶ S δὲ om W (in marg add W^1) SΘ τὴν om GΘ ποιήσηται W (vel man recentior, ex ποιήσεται corr) EΛGv 16 τὴν om W (in marg add W) 17 καθιέναι GΘ 18 πεπόνηκα P 19 κάτω πάθεσι: κατὰ πρόθεσιν WGΘP κατὰ γῆν ἄνθεσιν S cf p 368, 10, 14 20 ἀνεστόμωσα S (in ἀνεστόμισα corr S^2) τοῦ λογισμοῦ EΛPv τοῦ νοῦ: τούτου EΛPv

ὑπήγαγον. τίς οἶδε, φησίν, εἰ κἀκεῖνος ὅστις ποτὲ μεθ' ἡμᾶς ἐν τούτοις γενόμενος ἐξουσιάσει τῆς ἀπολαύσεως καὶ οὐκ αὐτὸς μᾶλλον κυριευθήσεται, οἷόν τι ἀνδράποδον τῇ δυναστείᾳ τῆς ἡδονῆς ὑποκύψας; διὰ τοῦτο, φησίν, ἐμίσησα ἐγὼ σύμπαντα τὸν μόχθον μου, ὃν ἐγὼ μοχθῶ ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅτι ἀφίω αὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ γενομένῳ μετ' ἐμέ. καὶ τίς οἶδεν, εἰ σοφὸς ἔσται ἢ ἄφρων καὶ εἰ ἐξουσιάσεται ἐν παντὶ μόχθῳ μου, ᾧ ἐμόχθησα καὶ ἐσοφισάμην ὑπὸ τὸν ἥλιον; ταύτην γὰρ οἶμαι τοῦ ῥητοῦ τούτου εἶναι τὴν ἔννοιαν, τὸ μὴ πάθει αὐτὸν πρὸς τὸν ἀπολαυστικὸν βίον κατολισθῆσαι, ἀλλά τινι λόγῳ σοφίας ἐπὶ τοῦτο ἐλθεῖν, ἐν ἐξουσίᾳ ποιούμενον τὴν μετουσίαν καὶ οὐκ αὐτὸν ὑπὸ τῆς δυναστείας ταύτης κατακρατούμενον. τίς οὖν οἶδε, φησίν, εἰ μὴ ἐξουσιασθήσεται ὑπὸ τούτων ὁ μετ' ἐμέ, ἅπερ οὐ διὰ πάθους ἐγώ, ἀλλ' ὑπὸ σοφίας ἐμόχθησα; δηλοῖ γὰρ διὰ τοῦ μόχθον ὀνομάσαι τὴν τρυφήν, ὅτι βεβιασμένως οἷόν τινα δυσκαταγώνιστον ἆθλον τῆς ἡδονῆς τὴν μετουσίαν προσήκατο. καὶ τοῦτο οὖν, φησίν, ἐν τοῖς ματαίοις κατηριθμήσθω. καὶ ἄλλῳ δέ τινι λέγει τῶν ὧδε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀποτετάχθαι καὶ φανεροῖ τῷ λόγῳ ὃ βούλεται. διαβέβληται γὰρ πρὸς τὸν τῆς ὀρθῆς κρίσεως ἁμαρτάνοντα, ὅταν τις βλέπων ἐναργῆ τῶν ἐναντίων βίων
693 M. τὴν διαφοράν, ἐξ ὧν ὁ μὲν περὶ τὴν ἀρετὴν πονεῖ καὶ πρὸς

4-8 Eccl 2, 18, 1-19, 3 9-13 cf p 317, 19-318, 10 15 Eccl 2, 18

WSEΛ(G)ΘPv 1 ποτὲ om GΘ 3 αὐτοῖς v τῆς δυναστείας Θ 4 τῇ ἡδονῇ GΘ 5 ἐγὼ om P μοχθῶ: ἐμόχθησα P 6 γινομένῳ WS μετ': κατ'? Λ² (e corr) v 7 εἰ prim: ἢ G ἔστιν P εἰ alt sscr Θ ἐξουσιάζεται WSGΘ cf ad p 362, 11 8 μου: αὐτοῦ G μου Θ (e corr?) 9 εἶναι om Θ 11 τούτῳ G 12 μετουσίαν: μετ' ἐξουσίαν Θ vitae voluptariae 10 aut voluptatis 17 particeps est 12-13 κρατούμενον P 14 ἅπερ: ὅπερ Θ ἀλλὰ ΛGv 15 τοῦ : τὸ Θ μόχθου v 16 βεβιασμένως: βεβασανισμένως Cat Polychr 17 post προσήκατο add ἵνα μετὰ τὴν πεῖραν καταφρονήσῃ Cat Polychr 18 καταριθμείσθω SGΘP v κατηριθμείσθω Λ (in καταριθμείσθω corr Λ²) καὶ om W (add man recentior) ἄλλως G λέγει ante τινὶ coll GΘ 19 ὃ: ὧ W 21 ὅταν τις: ὅτι EΛPv cf p 369, 3 verba ἐναργῆ usque ad p 371, 17 ποτὸν desunt in G (vide praefationis p 224) 22 πονεῖ: ποιεῖ P καὶ om W (add man recentior)

οὐδὲν ἀνθρώπινον τὴν ἐπιθυμίαν κατάγει, ὁ δὲ ἕτερος κατὰ τὸ ἔμπαλιν πόνον μέν τινα τῶν ἐναρέτων οὐχ ὑπομένει, μόνοις δὲ τοῖς σωματικοῖς μόχθοις ἐγκατατρίβεται· ὅταν οὖν τις πρὸς τοῦτον φέρῃ τοῦ καλοῦ τὴν ψῆφον παρορῶν τὸν ἐν σοφίᾳ προέχοντα, οὐ μόνον ματαίαν, ἀλλὰ καὶ πονηρὰν τὴν ἄδικον ταύτην ἀποφαίνεται κρίσιν. λέγει δὲ τοῖς ῥήμασιν οὕτως· Καὶ ἐπέστρεψα, φησίν, ἐγὼ τοῦ ἀποτάξασθαι τῇ καρδίᾳ μου πρὸς τῷ ἄλλῳ μόχθῳ, ᾧ ἐμόχθησα ὑπὸ τὸν ἥλιον. τί οὖν ἐστιν, ὃ ἀπεταξάμην; ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος, ὅτι μόχθος αὐτοῦ ἐν σοφίᾳ καὶ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀνδρείᾳ, καὶ ἄλλος ἄνθρωπος οὐδὲν ἐν τοῖς τοιούτοις πονήσας. πῶς οὖν τις τὴν μερίδα τῆς προτιμήσεως τῷ τοιούτῳ προσθήσει; Καὶ ἄνθρωπος γάρ, φησίν, ᾧ οὐκ ἐμόχθησεν ἐν αὐτῷ, (τουτέστι τῷ μὴ μοχθήσαντι ἐν τῷ ἀγαθῷ) δώσει αὐτῷ μερίδα αὐτοῦ (ἀντὶ τοῦ· ἐν ἀγαθοῦ μοίρᾳ τὸν τοιοῦτον βίον ὁρίσεται). ἀλλὰ Ματαιότης, φησί, τοῦτο καὶ πονηρία μεγάλη. πῶς γὰρ οὐκ ἔστιν πονηρία μεγάλη, ὅταν γινώσκῃ τὴν ἐγκειμένην τῷ ἀνθρώπῳ περὶ τοὺς μόχθους σπουδὴν καὶ προαίρεσιν; τοῦτο γάρ ἐστιν, ἐν οἷς φησιν· Ὅτι γινώσκει τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προαιρέσει καρδίας αὐτοῦ, ᾧ αὐτὸς μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον. τί οὖν ἐστιν ὃ γινώσκει; Ὅτι πᾶσαι, φησίν, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἀλγημάτων καὶ θυμοῦ περισπασμὸς αὐτοῦ, καί γε ἐν νυκτὶ οὐ κοιμᾶται ἡ καρδία αὐτοῦ. τῷ ὄντι γὰρ τοῖς εἰς τὸν περισπασμὸν τοῦτον τὴν ψυχὴν

7-9 Eccl 2, 20 9-10 Eccl 2, 21, 1-2 12-16 Eccl 2, 21, 3-5 19-21 Eccl 2, 22 21-23 Eccl 2, 23, 1-3

WSEΛΘPv 2 οὐκ W 3 τις om P 4 φέρει W (corr man recentior) P καλοῦ: κακοῦ P παρορμῶν Θ 5 ante σοφίᾳ add τῇ EΛPv παρέχοντα P 8 τὴν καρδίαν Λv cf p 363, 1 9 ὃ: ὧ EP 11 πονέσας WEΛ 12 τῷ om Θ προστίθησι SΘ 13 γάρ om WSP ᾧ: ὃ W ὃς ΘP sed cf p 363, 4 οὐκ om Λv 14 μὴ om P μὴ: βίον v αὐτῷ om P 15 βίον om P ὁρίσετο W 16 τοῦτο ante φησί coll Θ 17 γινώσκη P (e corr) 19 post ἐστιν add ἐν παντὶ μόχθω αὐτοῦ W (del) 20 ante καρδίας add τῆς P cf p 363, 7 21 ᾧ: ὃ Θ cf p 363, 7 22 φησὶν ante πᾶσαι coll Θ 22-23 περισπασμοῦ P ante τῷ spat trium litt Λ 24 πειρασμὸν v τοῦτον: τοῦ βίου Cat Proc

ἀσχολοῦσιν. ἐπαλγὴς μὲν ἡ ζωὴ οἷόν τισι κέντροις ταῖς τῶν πλειόνων ἐπιθυμίαις τὴν καρδίαν μαστίζουσα, ἐπώδυνος δὲ ἡ περὶ τὴν πλεονεξίαν σπουδή, οὐ τοσοῦτον οἷς ἔχει εὐφραινομένη, ὅσον ἀλγυνομένη τοῖς λείπουσιν· οἷς μερίζεται νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ὁ πόνος καταλλήλως δι' ἑκατέρας αὐτῶν ἐνεργούμενος, τῆς μὲν ἡμέρας δαπανωμένης ἐν μόχθοις, τῆς δὲ νυκτὸς ἀποπεμπούσης τῶν ὀμμάτων τὸν ὕπνον· αἱ γὰρ τοῦ κέρδους φροντίδες τὸν ὕπνον ἐκκρούουσιν. ὁ οὖν πρὸς ταῦτα βλέπων πῶς οὐ καταψηφίζεται τῆς σπουδῆς ταύτης τὴν ματαιότητα; διὰ τοῦτο προστίθησι τοῖς προειρημένοις, ὅτι Καί γε τοῦτο ματαιότης.

Πάλιν ἄλλης ἀντιθέσεως καθάπτεται, τὸ δὲ ἀντιτιθέμενον τοῦτό ἐστιν· εἰ τὸ ἔξω ἡμῶν ἐν ματαίοις ἀριθμεῖς, ὦ διδάσκαλε, ὅπερ ἂν εἰς ἑαυτοὺς ἀναλάβωμεν, οὐκ ἂν εἰκότως καταγνωσθείη ὡς μάταιον. ἀλλὰ μὴν ἡ βρῶσις τε καὶ ἡ πόσις ἐν ἡμῖν αὐτοῖς γίνεται. οὐ τῶν ἀποβλήτων ἄρα τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἀλλὰ θείαν ἄν τις εὐεργεσίαν τὴν τοιαύτην χάριν ὁρίσαιτο. αὕτη τῆς ἀντιθέσεως ἡ διάνοια, τὰ δὲ ῥήματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, φησίν, ἐν ἀνθρώπῳ, ὃ φάγεται καὶ πίεται καὶ δείξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. καί γε τοῦτο εἶδον ἐγώ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς τοῦ θεοῦ ἐστιν, ὅτι τίς φάγεται καὶ τίς πίεται πάρεξ αὐτοῦ.

11 Eccl 2, 23, 4   19-22 Eccl 2, 24-25

WSEΛΘPv 1 οἷόν τισι: οἱονεὶ S   2 τὴν καρδίαν E (in τῆς καρδίας corr E^2) τῆς καρδίας P   μαστιζομένη E (in μαστιζομένης corr) μαστίζουσαι Λ   μαστιζομένης P   4 εὐφραινομένης P   5 νυκτὸς καὶ ἡμέρας P   7-8 verba αἱ . . . ὕπνον om S (in marg add)   8 post φροντίδες add τῶν ὀμμάτων P   9 σπουδῆς: ζωῆς Θ (in marg corr Θ^2)   10 προσθήσει W (in προτίθήσει sic corr man recentior)   12 ἄλλης ἀντιθέσεως: ἄλλως ἀντὶ διαθέσεως P   ἀντιθέμενον P   13 τὸ sscr P   ante ματαίοις add τοῖς EΛPv   ἀριθμῇς W   15 καταγνωσθῇ Λv   16 αὐτοῖς ante ἡμῖν coll WSΘ   17 ἄν om EΛPv   18 ὁρίσετο W   ὁρίζεται Θ   19 φησίν post ἔστιν coll S post ἀνθρώπω coll Θ   20 ante ὃ add ἢ WSEΛPv   sscr εἰ μὴ Θ^2 cf p 363, 22   post ὃ add ἂν S   cf ad p 363, 22   φάγηται S   πίηται S   δείξῃ WS   21 τοῦ om S   22 φάγεται καὶ τίς om v   alt τίς om EP

ταῦτα ὁ τῆς λαιμαργίας συνήγορος ἀνθυποφέρει τῷ διδασκάλῳ. τί δὲ πρὸς ταῦτα ὁ τῆς σοφίας ὑφηγητὴς τῷ ἀνθρώπῳ φησὶ τῷ ἀγαθῷ; ἡ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ προσθήκη πάντως καὶ τὴν
696 M. ἀντιδιαστολὴν ἐνεδείξατο, ὥστε δῆλον εἶναι τὸ τῇ ἀγαθότητι ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενον. τῷ οὖν ἀνθρώπῳ οὐ τῷ βοσκηματώδει, τῷ τῇ γαστρὶ ἑαυτοῦ ἐπικεκυφότι, τῷ λαιμὸν ἀντὶ λογισμοῦ κεκτημένῳ, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ τῷ κατ' εἰκόνα τοῦ μόνου ἀγαθοῦ ζῶντι οὐ ταύτην ἐνομοθέτησεν ὁ θεὸς τὴν τροφήν, περὶ ἣν ἡ κτηνώδης κέχηνε φύσις, ἀλλ' Ἔδωκεν αὐτῷ, φησίν, ἀντὶ τροφῆς σοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ εὐφροσύνην. πῶς γὰρ ἄν τις τὴν ἀγαθότητα διὰ τῶν τῆς σαρκὸς ἐδωδίμων αὐξήσειεν; Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, οὗτος τοῦ ἀληθινοῦ λόγου ὁ λόγος, οὐ τρέφεται ἄρτῳ ἡ ἀρετή, οὐ διὰ κρεῶν ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις εὐεκτεῖ καὶ πιαίνεται. ἄλλοις ἐδέσμασιν ὁ ὑψηλὸς βίος τρέφεται καὶ ἁδρύνεται· τροφὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ σωφροσύνη, ἄρτος ἡ σοφία, ὄψον ἡ δικαιοσύνη, ποτὸν ἡ ἀπάθεια, ἡδονὴ οὐχ ἡ τοῦ σώματος, ὁποία ἡ περὶ τὸ καταθύμιον σχέσις, ἀλλ' ἧς ὄνομά τε καὶ ἔργον ἡ εὐφροσύνη ἐστίν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὠνόμασε τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ καλὸν γινομένην διάθεσιν, ὅτι ἐκ τοῦ εὖ φρονεῖν ἡ τοιαύτη παραγίνεται τῇ διανοίᾳ κατάστασις. χρὴ τοίνυν καὶ ἐνταῦθα μαθεῖν, ἅπερ

2-3 Eccl 2, 26, 1   7 Eccl 2, 26, 1 cf Gen 1, 26   9-10 Eccl 2, 26, 2-3   12 Matth 4, 4   19-20 Eccl 2, 26, 3

WSEΛ(G)ΘPv 2 τί: ὅτι Λv   4 διαστολὴν Λ (corr) v   ὥστε: ὥ τε P   τὸ om P   5 οὖν om W (in marg add W^2)   5-6 βοσκηματώδει: βοσκήματι οὐδὲ EΛv   βοσκηματώδει οὐδὲ P   6 τῇ om P   ἑαυτῶ Λ   ἑαυτοῦ om P   κεκυφότι Θ   τῷ alt: τῶ W (in τὸν corr man recentior)   8 μόνου ante τοῦ coll EΛPv   9 τρυφὴν Λv   cf 16   8-9 τὴν τροφὴν ante ὁ θεὸς coll WSΘ   9 ἀλλὰ δέδωκεν Θ   10 σωφροσύνην P   11 ἂν om Λv   τὴν: τε Λv   ἀγαθότητος Λv   σαρκός: γαστρὸς Λv   12 μόνον W   cf Matth 4, 4   ὁ om W (sscr W vel man recentior) SEP   13 post ἄρτῳ add μόνω S   15 post τρέφεται add τε S   16 ἡ prim om WSΘ   17 ab ἡ ἀπαθεία rursus incipit G   18 ποιὰ WSGΘP   post ὁποία add δὴ Λv   ἡ om WSGΘP   19 ἡ εὐφροσύνη: εὐφροσύνης Θ   post ὠνόμασεν add ἐν GΘ   21 εὐφρονεῖν v   καταγίνεται P   21-22 τῇ διανοίᾳ om EΛPv

καὶ παρὰ τοῦ ἀποστόλου ἠκούσαμεν, ὅτι Οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ ἀπάθεια καὶ μακαριότης. ἃ δὲ τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως ἕνεκεν παρὰ τῶν ἀνθρώπων σπουδάζεται, ἁμαρτωλῶν ἐστι σπουδὴ καὶ περισπασμὸς ψυχῆς ἀπὸ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω κατασπωμένης, ἧς πᾶν τὸ διάστημα τῆς ἐν τῷ βίῳ τούτῳ διαγωγῆς εἰς τὴν περὶ τοῦ προσθεῖναι καὶ συναγαγεῖν σπουδὴν ἀναλίσκεται. ὁ οὖν τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ κρίνων ἀγνοεῖ ἐν τῷ ματαίῳ τὸ ἀγαθὸν ὁριζόμενος. ταῦτα εἶπον ἐγὼ τῇ ἐμαυτοῦ φωνῇ, ἐπισφραγίσει δὲ τὴν διάνοιαν ταύτην ἡ τῶν θείων ῥημάτων παράθεσις· φησὶ γάρ· Τῷ ἁμαρτωλῷ ἔδωκε περισπασμὸν τοῦ προσθεῖναι καὶ συναγαγεῖν, τοῦ δοῦναι τῷ ἀγαθῷ πρὸ προσώπου τοῦ θεοῦ· ὅτι καί γε τοῦτο ματαιότης καὶ προαίρεσις πνεύματος. ὅσα τοίνυν ἐκ τῆς παραλλήλου ταύτης συνεξετάσεως τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος διὰ τῆς νῦν μεμαθήκαμεν ἀναγνώσεως, γένοιτο ἡμῖν βοήθεια πρὸς ἀποφυγὴν μὲν τῶν κατεγνωσμένων, ἐφόδιον δὲ τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον κατορθουμένων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ϛ′

Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι

1-3 Rom 14, 17 7 Eccl 2, 26, 5 8-9 Eccl 2, 26, 6
12-14 Eccl 2, 26, 4-7 21-p 373, 1 Eccl 3, 1

WSEΛGΘPv 1 ἠκούσαμεν: ἐμάθομεν EP 2 τοῦ . . . καὶ e corr W² 4 ἕνεκεν om S (in marg add S²) 6 σπωμένης G 7 προσθῆναι W 8 τοῦτο om GΘ τὸ om W (in marg add W¹) EΛPv 11 θείων ῥημάτων: θεωρημάτων GΘ 12 ἁμαρτωλῷ libri v cf ἁμαρτάνοντι p 364, 4 παρέδωκεν W 15 ὅσοι G συντάξεως S 15-16 τοῦ τε καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος: τῆς τοῦ καλοῦ καὶ χείρονος v 17 ante βοήθεια add ἡ E 18-19 verba ἐν . . . Ἀμὴν om Λv 19 post δόξα add καὶ τὸ κράτος GΘ τοὺς αἰῶνας: τὸν αἰῶνα SΘ ante Ἀμὴν add τῶν αἰώνων GΘP 20 TITULUS εἰς τὰ ἀκόλουθα τοῦ ἐκκλησιαστ(οῦ) ὁμι(λία) ϛ′ W ὁμοίως ὁμιλία ἕκτη S (in marg νζ′) τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἕκτη E τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ϛ′ Λ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία ϛ′ G ὁμιλία ϛ′ ΘP (in marg) v homiliae sextae textum Ecclesiastae inde a 3, 1 usque ad 3, 4 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244) 21-p 373, 1 verba Τοῖς . . . οὐρανόν om G 21 ὁ χρόνος: χρόνοις W (corr) καὶ om W (corr)

ὑπὸ τὸν οὐρανόν· αὕτη τῶν προκειμένων ἡμῖν λογίων εἰς θεωρίαν ἀρχή. ἔστι δὲ καὶ ὁ πόνος τῆς ἐξετάσεως οὐ μικρὸς καὶ τὸ ἐκ τοῦ πόνου κέρδος τοῦ πόνου ἄξιον. τάχα γὰρ ὁ σκοπὸς τῶν ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ βιβλίου θεωρηθέντων ἡμῖν ἐν τούτῳ μάλιστα φανεροῦται τῷ μέρει, ὡς προϊὼν ἐπιδείξει διὰ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος. κατεγνώσθη τὰ πάντα ἐν τοῖς προλαβοῦσι λόγοις ὡς μάταια, ὅσα κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐπ' οὐδενὶ ψυχικῷ κέρδει σπουδάζεται. ὑπεδείχθη τὸ ἀγαθόν, πρὸς ὃ χρὴ διὰ τῶν τῇ κεφαλῇ ἐγκειμένων ὀμμάτων βλέπειν, τοῖς δὲ τὴν σωματικὴν προϊσχομένοις ἀπόλαυσιν ἀντετέθη ἡ κατὰ σοφίαν τροφή. λείπει τὸ γνῶναι πῶς ἄν τις κατ' ἀρετὴν βιῴη καθάπερ τινὰ τέχνην καὶ ἔφοδον 697 M. πρὸς τὴν τοῦ βίου κατόρθωσιν διὰ τοῦ λόγου λαβών. ταῦτα οὖν ἐστιν, ἃ ἐπαγγέλλεται ἡμῖν ἐν προοιμίοις ἡ προκειμένη τῶν λογίων ἐξέτασις, ἐν οἷς ἀποφαίνεται, ὅτι Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι ὑπὸ τὸν οὐρανόν. εἰ γάρ τις τῷ βάθει τῆς διανοίας ἐγκύψειε, πολλὴν ἂν εὕροι φιλοσοφίαν ἐμπεριειλημμένην τοῖς ῥήμασι θεωρητικήν τε καὶ συμβουλευτικὴν τῶν συμφερόντων. καὶ ὡς ἂν γένοιτό τις ἡμῖν δι' ὀλίγων ἔφοδος πρὸς τὴν τοῦ ῥητοῦ θεωρίαν, οὑτωσὶ τὸν λόγον διαληψόμεθα· τῶν ὄντων τὸ μέν ἐστιν ὑλικὸν

9-10 Eccl 2, 14, 1 10-11 Eccl 2, 24-26 15-16 Eccl 3, 1
21 cf De hom opif VIII 145A (Migne)

WSEΛGΘPv 1 λόγων G 3 τὸ om P 4 τοῖς πρώτοις W (-ς utrumque add W vel man recentior) βιβλίου: βίου P 5 φανεροῦται: θεωρεῖται P ὡς W (-ς add W vel man recentior) 7 τοῖς W (-ς add W vel man rec) τόν: τὸ GΘ 7-8 ἄνθρωπον EΛPv 8 βίον om EΛGΘPv ψυχικῷ post σπουδάζεται coll EP post ὑπεδείχθη add γὰρ v 9 post διὰ add τὸ P 10 ὀμμάτων: νοημάτων Λv 11 ante σοφίαν add τὴν EΛPv τροφή scripsi: τρυφή libri v cf p 371, 9, 10, 16 12 βιώσει Ev βιώση ΛP ἐφόδιον WS cf 20, sed etiam p 372, 18 14 post ἃ add καὶ P 15 λόγων SΛGΘPv cf 1; p 378, 7 15-16 πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς: πᾶσι χρόνοις (?) καιρὸς W (corr W vel man recentior) 17 post ἂν add τις Θ ἐγκύψει P εὕρῃ P εὕροιτο v 19 συμβουλὴν P 20 ἡμῖν ante τις coll S οὑτωσί: οὗτος εἰ sic W (corr W vel man recentior) οὕτω S οὑτωσεὶ G 21 διαληψόμεθα W (-ό- ex -ώ- corr?) διαληψώμεθα EΛ διαλειψώμεθα G

τε καὶ αἰσθητόν, τὸ δὲ νοητόν τε καὶ ἄϋλον. τούτων τὸ μὲν ἀσώματον ὑπέρκειται τῆς αἰσθητικῆς καταλήψεως, ὃ τότε γνωσόμεθα, ὅταν τὰς αἰσθήσεις ἀποδυσώμεθα· τῆς δὲ ὑλικῆς φύσεως ἡ αἴσθησις τὴν ἀντίληψιν ἔχουσα διαβῆναι τὸ οὐράνιον σῶμα καὶ εἰς τὰ ἐπέκεινα τῶν φαινομένων διαδῦναι φύσιν οὐκ ἔχει. οὗ χάριν περὶ τῶν γηΐνων τε καὶ ὑπουρανίων ὁ λόγος ἡμῖν διαλέγεται, ὅπως ἂν ἀπταίστως ἐν τούτῳ διαβιῴημεν. ὑλικὸς οὗτος ὁ βίος, διὰ σαρκὸς ἡ ζωή, ἐπισκοτεῖται δέ πως ὑπὸ τῶν κατ' αἴσθησιν προφαινομένων ἡ τοῦ καλοῦ θεωρία. ἐπιστήμης οὖν τινος πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐπιδεόμεθα, ἵνα καθάπερ ἐπὶ τῶν κατασκευασμάτων κανών τις ᾖ ἐπὶ στάθμη διευθύνων πᾶν τὸ γινόμενον. τοῦτο οὖν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ λόγου προδείκνυται, δι' οὗ πρὸς τὸ δέον ἡ ζωὴ κατευθύνεται.

Δύο γὰρ εἶναί φησι τοῦ καλοῦ κριτήρια παρὰ τὸν βίον ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ σπουδαζομένων, τὸ σύμμετρόν τε καὶ τὸ εὔκαιρον. καὶ τοῦτο δογματίζει νῦν λέγων· Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι· νοητέον δὲ ἀντὶ τοῦ χρόνου τὸ μέτρον, διότι παντὶ τῷ γινομένῳ συμπαρατείνεται χρόνος. ταῦτα τοίνυν τοῦ καλοῦ τὰ κριτήρια. εἰ μὲν καὶ καθόλου πρὸς πᾶσαν ἀρετῆς κατόρθω-

17 cf De hom opif XIII 165A (Migne) 18 Eccl 3, 1 19 cf Antiphon Soph frg B 9 (Diels-Kranz^8)

WSEΛGΘPv 1 τε sscr Λ αἰσθητικόν GΘ 2 αἰσθητῆς WSEΛΘP (corr) v ὃ: ὁ Λ^2 (e corr) ἡ Y ᾗ v 3 ἀποδυσόμεθα W δ' W 4 ἀντίληψιν W (ἀν -e ras man recentior) 5 οὐρανικὸν v 6 διαδυῆναι GΘ cf ad p 293, 5 post χάριν add τὰ W^1 (sscr) EΛPv περὶ om S τε om EΛGΘPv 7 ὑπερουρανίων W ἐπουρανίων EΛPv ἂν om P ἀπτέστως W (corr W^1) -ίστως aut corr aut del Λ 8 διαβιῶμεν SΛv διαβιωίημεν E (-ι- tert eras) cf p 373, 12 9 ἐπισκοτεῖται litt uncialibus in marg iteravit W ἐπισκοτεῖ G πως om W (in marg add W^1) ἐμφαινομένων EΛPv 11 σκευασμάτων GΘ 12 ᾗ e corr W διευθύνῃ W (-η sscr man recentior) EGv διευθύνει Λ incertum P 17 τε om EΛPv 18 ὁ om W (sscr man recentior) 19 δ' GΘ τῶν γινομένων v 20 ante χρόνος add ὁ P καλοῦ: καθόλου Θ 21 μὲν: μὴ v καὶ om ΛGv πρὸς sscr P

σιν ἐπιτηδείως ἔχει, οὔπω διϊσχυρίζομαι, ἕως ἂν ὁ λόγος προϊὼν ἐπιδείξῃ. ὅτι μέντοι τὸ πλεῖον τῆς τεταγμένης ζωῆς τῇ τοιαύτῃ κατορθοῦται παρατηρήσει, παντὸς ἂν εἴη κατανοῆσαι. τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ μέτρον ἐστὶ τῇ μεσότητι τῶν παραθεωρουμένων μετρούμενον; οὐ γὰρ ἂν γένοιτο ἀρετὴ ἢ ἐλλιπὴς τοῦ καθήκοντος μέτρου ἢ ὑπερπίπτουσα, οἷον ἐπὶ τῆς ἀνδρείας, ἧς τὸ μὲν ἐλλεῖπον δειλία, τὸ δὲ ὑπερβάλλον θράσος γίνεται. οὗ χάριν καί τινες τῆς ἔξω σοφίας, κλέπται τάχα τῶν ἡμετέρων γενόμενοι, διελόμενοι τὴν σημαινομένην ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ διάνοιαν ὁ μὲν τὸ μηδὲν ἐλλείπειν ἐν ἀποφθέγματι συνεβούλευσεν, ὁ δὲ τὸ ὑπερβάλλειν ἐκώλυσεν· ὁ μὲν γὰρ τὸ Μέτρον ἄριστον ἀπεφήνατο, ὁ δὲ τὸ Μηδὲν ἄγαν ἐνομοθέτησεν. δείκνυται δὲ δι' ἑκατέρων, ὅτι καὶ τὸ μὴ ἐφικέσθαι τοῦ ἐπιζητουμένου κατ' ἀρετὴν μέτρου τῶν κατεγνωσμένων ἐστὶ καὶ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν συμμετρίαν ἀπόβλητον. ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν εὐκαιρίαν μέρους ὁ αὐτὸς ἂν ἡμῖν ἀποδοθείη λόγος, ὅτι οὔτε τὸ προλαμβάνον τὴν εὐκαιρίαν οὔτε τὸ ἐφυστερίζον ἐν ἀγαθοῦ κρίνεται μοίρᾳ. τί ὤνησε τὸν γεωπόνον ἐπισπεύσαντα
700 M. τὴν τῶν ἀσταχύων τομήν, πρὶν ἁδρυνθῆναι καθ' ὥραν τὰ

1-2 spem facit disputationis longioris, sed ad rem, ni fallor, non revertit 4-5 cf Aristot Eth Nic II 6, 1106 a 26 sqq 7-8 cf Aristot Eth Nic II 8, 1109 a 2 sqq 12 cf Sept Sap frg 3 α 1 (Cleobulus, Diels-Kranz^8) 13 cf Sept Sap frg 3 β 1 (Solon, Diels-Kranz^8); Pind frg 204 (Bowra)

WSEΛGΘPv 1 ἔχοι P 2 μέντοι: μέν τι Λ πλέον S 3 τῇ om Θ πάντως G πάντων Θ εἴη : ᾗ G 5 παραθεωρημένων Cat Polychr μετρουμένη GΘ ἂν eras? Λ 6 ἐλλιπὴς: ἐλπὶς G 7 μὲν om S (sscr S^2) ἐλλείπων W ἐλλίπον G ἐκπίπτον Θ 9 γινόμενοι SP 10 σημαινομένην om ΘP μηδὲν: μη (sic) W 11 λείπειν Θ συνεβούλευσαν P τὸ ὑπερβάλλειν: τοῦ λαλεῖν EΛ τὸ λίαν v 12 ἐκώλυσεν om P ἐναπεφήνατο P δὲ om S (add S^2) 14 ζητουμένου Θ 15 ὑπερβάλλειν e corr Λ 16 κατὰ τὴν: κατ' S 17 ἂν om Θ ἀποδοθήσεται Λv ἀποδειχθείη P 18 ἐφυστερίζον Λ (-φυ- e corr ?) ὑφυστερίζον G 19 μοῖρα ante κρίνεται coll P post τί add γὰρ EP post γεηπόνον (pro γεω-) add ἢ WSGΘ ἐπισπεύσαντα: ἐμπιστεύσαντα Λ (corr Λ^2) Yv 20 ἀνδρυνθῆναι E (corr?) P

λήϊα, ἢ ὑπερθέμενον τὴν περὶ τὸν ἄμητον σπουδήν, ἕως οὗ περιρρυείη τῇ καλάμῃ τὰ σπέρματα; ἐν οὐθετέρῳ γὰρ ἐνεργὸς ἐπ' ἀγαθῷ γίνεται ἡ σπουδή, καθ' ἑκάτερον τοῦ καιροῦ τὴν ὠφέλειαν ἐν τῇ ἀκαιρίᾳ τῆς τομῆς ἀπολλύοντος. ὃ δὲ ἐπὶ μέρους εἴρηται, καὶ ἐν παντὶ δυνατόν ἐστι κατανοῆσαι. οἶδε γὰρ τὸ ἴσον καὶ ἡ ναυτιλία, εἴτε τις προλάβοι τὴν εὐκαιρίαν εἴτε ἐφυστερίσειεν. τί δ' ἄν τις τὰ τῆς ἰατρικῆς λέγοι, παρ' ὅσον ἐστὶν εἰς βλάβην ὑπερβολή τε καὶ ἔλλειψις τοῦ τῇ θεραπείᾳ καθήκοντος καιροῦ καὶ μέτρου; ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐᾶσαι χρή, τοῦ ἐφεξῆς λόγου ἐν αὐταῖς ταῖς τοῦ ἐκκλησιαστοῦ φωναῖς σαφέστερον φανερουμένου τοῖς ὑποδείγμασιν.

Ἀλλ' οὗ χάριν ταῦτα ἡμῖν προτεθεώρηται; ὅτι οὔτε τὸ ἄμετρον ἀγαθόν ἐστιν οὔτε τὸ ἄκαιρον, ἀλλ' ἐκεῖνο καλόν τε καὶ αἱρετόν, ὃ δι' ἀμφοτέρων ἔχει τὸ τέλειον. εἰ γὰρ μόνον τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν σπουδασθείη, παροφθείη δὲ τὸ λειπόμενον, ἀνόνητον ἔσται καὶ τὸ κατορθωθὲν ἐν τῷ λείποντι. οὐκοῦν καθάπερ δύο ποσὶν ἐνεργούντων ἡμῶν τὴν κίνησιν, εἴ τι συμβαίη περὶ τὸν ἕτερον, ἄχρηστός ἐστι καὶ ὁ ἀπαθὴς πρὸς τὸν δρόμον διὰ τὴν τοῦ συνεργοῦντος ἀσθένειαν, οὕτως εἰ λείποι τῷ καιρῷ τὸ μέτρον ἢ τῷ μέτρῳ ἡ εὐκαιρία, τῷ λείποντι πάντως καὶ τὸ παρὸν συνηχρείωται. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἡ συμμετρία καὶ ἐν τῷ μέτρῳ ἡ εὐκαιρία τὸ χρήσιμον ἔχει. χρόνος οὖν ἀντὶ τοῦ μέτρου ἡμῖν νενόηται, διότι παντὸς

10-11 Eccl 3, 3, 1

WSEΛGΘPv 1 περί: ὑπὲρ GΘ   οὗ om Θ   2 περιρρυῇ SE (-ρ- alt add E^2) ΛGΘPv   3 ἐπ' ἀγαθῷ om Θ   ἑκάτερον: ἕτερον Λ (corr Λ^2) YΘP   ἑτέρου v   cf p 378, 3   4 ὠφέλειαν: εὐκαιρίαν Λ (in marg ὠφέλειαν Λ vel Λ^2) Y (in marg ὠφέλειαν)   ἀκαιρίᾳ Λ (ἀ-e corr) καιρίᾳ GΘ (corr Θ^2)   ἀπολέσαντος S   ἀπολλύοντα E (-α in -ι corr) Λ (alt -λ- sscr) Y (-ολυ-) Pv   ἀπολύοντος GΘ   5 δ' Λ   7 ἐφυστερήσειεν WEΛGP (-η- in -ι- corr)   cf p 375, 18   τὰ om Θ   8 λέγῃ P   ante εἰς add καὶ Λv   ante ὑπερβολή add ἡ P   9 post καιροῦ add τε Θ   10 post χρή add διὰ W^1 (in marg) EΛGPv   11 τοῦ ὑποδείγματος EΛPv   13 ἄκαιρον: εὔκαιρον Λ   τε om G   15 ἐξ αὐτῶν: ἐν αὐτῷ v   post δὲ add τὸ ἕτερον S   16 ἀνόητον Θ   ἔσται om P   17 ἡμῶν om P   20 λείπει P   τῷ prim: τὸ G   τὸ om P   τῶ μέτρω W (in τῶν μέτρων corr man recentior)   ἡ del ?W^2 om G   21 λείποντι: παντὶ G   23 τοῦ om P   ἡμῖν post οὖν coll G   post νενόηται add διὰ τί S fort recte cf p 411, 14   παντὸς om Θ

τοῦ καθ' ἕκαστον μετρου<μένου> ὁ χρόνος μέτρον ἐστίν. τὰ γὰρ γινόμενα ἐν χρόνῳ γίνεται πάντως, καὶ τῇ παρατάσει ἑκάστου τῶν γινομένων καὶ τὸ διάστημα τοῦ χρόνου συμπαρατείνεται, ὀλίγον ἐν τῷ ἐλάττονι καὶ ἐν τῷ πλείονι πλεῖον. ὁ χρόνος μέτρον κυήσεως, μέτρον τῆς τῶν ἀσταχύων αὐξήσεως, μέτρον τῆς τῶν καρπῶν τελειώσεως, μέτρον ναυτιλίας, μέτρον πορείας, μέτρον τῆς καθ' ἕκαστον ἡλικίας, βρέφους, παιδίου, μειρακίου, παιδός, ἐφήβου, ἀνδρός, μεσήλικος, τελείου, παρήλικος, πρεσβύτου, γέροντος. ἐπειδὴ τοίνυν οὐχ ἓν τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον πᾶσι τοῖς γινομένοις ἐστίν (οὐδὲ γάρ ἐστι δυνατὸν γενέσθαι πάντα ἀλλήλοις ἰσόμετρα διὰ τὴν τῶν ὑποκειμένων διαφοράν), κοινὸν δέ, καθὼς εἴρηται, πάντων τῶν μετρουμένων μέτρον ὁ χρόνος ἐστὶν ἐν ἑαυτῷ περιέχων τὰ πάντα, τούτου χάριν οὐχὶ μέτρον εἶπε τοῖς πᾶσι διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τῶν μετρουμένων τὴν περὶ τὸ πλεῖόν τε καὶ ἔλαττον ἀνισότητα, ἀλλὰ χρόνον εἶπε τοῖς πᾶσι τὸ γενικὸν μέτρον, ᾧ πᾶν τὸ γινόμενον παραμετρεῖται. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας τὸ μὲν προβεβηκὸς ἀσθενεῖ, τὸ δὲ μήπω καθεστηκὸς ἀτακτεῖ, ἄριστον δὲ τὸ μέσον τῶν δύο, ᾧπερ ἂν τὰς ἑκατέρωθεν ἀηδίας ἐκφεύγῃ, ἐν ᾧ δείκνυται τῆς μὲν νεότητος κεχωρισμένη τῆς ἀταξίας ἡ δύναμις, τοῦ δὲ γήρως διεζευγμένη τῆς ἀδρανείας ἡ φρόνησις, ὥστε εἶναι

5 Arist De Gen Anim IV 10, 777 a 31 sqq   16 Eccl 3, 1, 1

WSEΛGΘPv 1 μετρου<μένου> scripsi: μέτρου libri v cf 13, 15   2 γενόμενα Θ   3 τῶ χρόνω? S   4 ὀλίγον: -ον incertum S ὀλίγος cod Vat gr 1433   ἐν prim om P   πλεῖον: πλείων SE (-ν sscr) ΘP πλέων Λ (-ω- e corr)   5 ὁ om EΛGΘPv   χρόνου v   κυήσεως: κινήσεως Θ   9 παρήλικος: παρήκος S (corr S^2)   γέροντος: γηραίου P   10 πᾶσι τοῖς γινομένοις: τοῖς πᾶσιν Λv   13 τῶν om EΛΘv   μέτρον ὁ χρόνος om P   ὁ χρόνος post ἐστίν coll G   ἑαυτῷ e corr? S   αὐτῷ GΘ   14 περιέχον P   οὐχί: οὐ S   οὐκ P   εἶπε ante μέτρον coll P   τοῖς om S (add S^2)   16 τε om ΘP   ἐλάττονα G   cf adn sequentem   ἀνισότητα: ἰσότητα EΛ (ἀν- sscr) YGΘPv   cf 12 (διαφοράν) χρόνος S   εἶπε: εἶναι G   17 ᾧ: ὃ W   ὡς Θ   18 ἀνθρωπίνης ἡλικίας: ἀνθρωπότητος EΛΘPv   προβεβηκὸς: παρηβηκὸς S   παραβεβηκὸς G   20 ᾧπερ scripsi: ὅπερ libri v   ἑκατέρων ΛΘv   ἀηδίας ante ἑκατέρωθεν coll P   ἐκφεύγοι WΘP   ἐκφύγῃ S   22 τῆς ἀδρανείας ante διεζευγμένη coll P

δύναμιν φρονήσει συγκεκραμένην, ἐπ' ἴσης φεύγουσαν τήν τε τοῦ γήρως ἀδρανείαν καὶ τὸ θρασὺ τῆς νεότητος· οὕτως ὁ χρόνον ὁρίζων τοῖς πᾶσι καθ' ἑκάτερον χωρίζει τῷ **701 M.** λόγῳ τὴν ἐξ ἀμετρίας κακίαν, τό τε ὑπὲρ χρόνον ἀτιμάζων καὶ τὸ ἐλλεῖπον ἀποπεμπόμενος.

Ἀλλὰ καιρὸς ἂν εἴη καὶ αὐτὴν ἡμῖν δι' ἀκολούθου προτεθῆναι τῶν θεοπνεύστων λογίων τὴν θεωρίαν. Καιρός, φησί, τοῦ τεκεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν. καλῶς ἐν πρώτοις τὴν ἀναγκαίαν ταύτην συζυγίαν τῷ λόγῳ συνέζευξε συνάπτων τῇ γενέσει τὸν θάνατον· ἕπεται γὰρ κατ' ἀνάγκην τῷ τόκῳ ὁ θάνατος καὶ πᾶσα γένεσις εἰς φθορὰν διαλύεται· ἵνα διὰ τοῦ συνημμένως δειχθῆναι τὸν θάνατόν τε καὶ τὴν γένεσιν οἱονεὶ κέντρῳ τινὶ τῇ τοῦ θανάτου μνήμῃ τοὺς ἐμβαθύνοντας τῇ κατὰ σάρκα ζωῇ καὶ τὴν παροῦσαν ἀγαπῶντας διαγωγὴν διυπνίσῃ καὶ πρὸς τὴν φροντίδα τῶν μελλόντων διαναστήσῃ. ταῦτα φιλοσοφεῖ κατὰ τὸ λεληθὸς ἐν ταῖς πρώταις τῶν βιβλίων ἐπιγραφαῖς καὶ ὁ φίλος τῷ θεῷ Μωϋσῆς, εὐθὺς τῇ Γενέσει συμπαραγράψας τὴν Ἔξοδον, ὡς τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς ἐπιγεγραμμένοις καὶ δι' αὐτῆς τῆς τῶν βιβλίων τάξεως τὰ καθ' ἑαυτοὺς παιδευθῆναι· οὐ γάρ ἐστι γένεσιν ἀκούσαντα μὴ καὶ ἔξοδον εὐθὺς ἐννοῆσαι. ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα νενοηκὼς ὁ μέγας ἐκκλησιαστὴς ἐπιδείκνυται, τῇ γενέσει σύστοιχον ἀποδείξας τὸν θάνατον. Καιρὸς γάρ, φησί, τοῦ τεκεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν. ἦλθεν ὁ καιρὸς καὶ ἐτέχθην,

3 Eccl 3, 1, 1   7-8 Eccl 3, 2, 1   22-23 Eccl 3, 2, 1

WSEΛGΘPv 1 δύναμιν om P   φρονήσει post συγκεκραμένην coll EΛΘ (-αμμένην) Pv   2 post τε add τὴν G   3 χρόνος GP   ὁρίζων Λ (in -ον corr)   τοῖς del Λ   χωρίζει: ὁρίζει G   6 καιρὸς: κέρδος W (-δ- in ras?) ἦ? S (corr)   6-7 προστεθεῖναι Λ (corr) Y   προτεθεῖναι G   προστεθῆναι Pv   λόγων EΛPv cf p 373, 1, 15   9 τῷ λόγῳ om EP   τῶν λόγων G   συνέζευξε: συνέταξε Cat Proc   10 γεννήσει G Cat Proc   11 γέννησις S διαφθορὰν G   14 τῆς κατὰ σάρκα ζωῆς E (corr) Λv   καὶ τὴν παροῦσαν ἀγαπῶντας διαγωγὴν Cat Proc: om libri v   15 διυπνίζει G   διαναστήσει W   16 κατὰ in ras W²   ταῖς om P   17 βίβλων WGΘ   cf 19   φίλος: σοφὸς W   τοῦ θεοῦ Θ   19 δι' om Θ   βίβλων G   20 οὐ: οὔτε EΛGΘPv   21 καὶ om Λv   24 ante καὶ ἐτέχθην add φησί Λv   ἐτέχθη Cat Proc

ἥξει ὁ καιρὸς καὶ τεθνήξομαι. εἰ πρὸς τοῦτο πάντες ἐβλέπομεν, οὐκ ἂν τὴν σύντομον τοῦ βίου πορείαν καταλιπόντες κύκλῳ μετὰ τῶν ἀσεβῶν περιῆμεν, τὴν περιοδικὴν τοῦ βίου πλάνην ἑκουσίως πλανώμενοι ἐν δυναστείαις καὶ περιφανείαις καὶ πλούτοις, δι' ὧν ταῖς πολυοδίαις τοῦ βίου τούτου ἐναμηχανοῦντες οὐκέτι τοῦ λαβυρίνθου τῆς ζωῆς ταύτης τὴν ἔξοδον ἐξευρίσκομεν, δι' ὧν δοκοῦμεν σπουδάζειν, διὰ τούτων ἑαυτοῖς τὰ σημεῖα τῆς ἀπλανοῦς ὁδοιπορίας συγχέοντες. ὡς μακάριοί γε τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνοι, οἳ τὰς περιοδικὰς τῆς ζωῆς ἀπάτας καταλιπόντες ἐπὶ τὴν σύντομον τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἑαυτοὺς ἄγουσιν! αὕτη δέ ἐστι τὸ πρὸς μηδὲν τῶν τῇδε τὴν ψυχὴν ἐπιστρέφειν, ἀλλὰ συντετάσθαι τῇ σπουδῇ πρὸς τὸ διὰ πίστεως ἐν ἐλπίσι προκείμενον.

Πάλιν δὲ τὸ ῥηθὲν ἐξετάσωμεν. Καιρός, φησί, τοῦ τεκεῖν καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθανεῖν. εἴθε κἀμοὶ γένοιτο ἐν καιρῷ τε ὁ τόκος καὶ ὁ εὔκαιρος θάνατος! οὐ γὰρ ἄν τις εἴποι τὴν ἀκούσιον ταύτην ὠδῖνα καὶ τὸν αὐτόματον θάνατον παρὰ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ νῦν ὡς ἐν ἀρετῆς κατορθώσει προδείκνυσθαι· οὔτε γὰρ ἐπὶ τῷ θελήματι τῆς γυναικὸς ἡ ὠδὶς οὔτε ἐπὶ τῇ προαιρέσει τῶν τελευτώντων ὁ θάνατος. ὃ δὲ ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔστιν, οὔτε ἀρετὴν ἄν τις οὔτε κακίαν ὁρίσαιτο. οὐκοῦν νοῆσαι προσήκει τὸν τόκον τὸν εὔκαιρον καὶ τὸν ἐν καιρῷ γινόμενον θάνατον. ἐμοὶ δοκεῖ τόκος ὥριμος καὶ οὐκ ἀμβλωθρίδιος εἶναι, ὅταν,

2-3 Ps 11, 9   14-15 Eccl 3, 2, 1

WSEΛGΘPv 1 post ἥξει add πάλιν ΘP   ὁ om Θ   post καιρὸς add ἐν ᾗ ὥρα οὐ γινώσκει Cat Proc   τεθνήξεται Cat Proc ἐβλέπωμεν WG   2 τοῦ βίου post πορείαν coll EP om Λv   καταλιπόντες Λ (-ι- e corr) καταλείποντες YG (-ειπό-)   3 περιῆμεν scripsi: περιήειμεν WSEΛPv   περιείημεν G   περιίεμεν Θ cf Veitch, Greek Verbs (Oxford, 1887) 230   περιοδευτικὴν S cf 9   5 πολυωδίαις Λ (-υω- e corr) YP   8 σῆμα P   9 ante τῶν add φησί Λv   10 καταλειπόντες G   11 τὸ: τῷ W (in fine eras litt una)   τῶν G   πρὸς Λ (-ς add Λ²?) Y (add man recentior)   12 τῇ σπουδῇ om P   14 ἐξετάσομεν Θ   15 ante γένοιτο add τοῦτο G   τε om P   16 εἴπῃ P   17 ἑκούσιον P   τὸν om G 18 ἀρετῇ G   19 ὠδῖν GΘ (post quod ἦν add)   20 ἐπὶ: ἐν Λv   24 ἀμβλώθριος W   ἀμβλωθρίδιον S   ἀμβλωθρίδης v

καθώς φησιν Ἡσαΐας, ἐκ τοῦ θείου τις φόβου κυοφορήσας διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὠδίνων τὴν ἰδίαν σωτηρίαν γεννήσῃ· ἑαυτῶν γὰρ τρόπον τινὰ πατέρες γινόμεθα, ὅταν διὰ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως ἑαυτοὺς πλάσωμέν τε καὶ γεννήσωμεν
704 M. καὶ εἰς φῶς προαγάγωμεν. τοῦτο δὲ ποιοῦμεν διὰ τοῦ δέξασθαι ἐν ἑαυτοῖς τὸν θεόν, Τέκνα θεοῦ καὶ τέκνα δυνάμεως καὶ υἱοὶ ὑψίστου γενόμενοι. καὶ πάλιν ἑαυτοὺς ἀμβλίσκομεν καὶ ἀτελεσφορήτους τε καὶ ὑπηνεμίους ἀπεργαζόμεθα, ὅταν μὴ μορφωθῇ ἐν ἡμῖν, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἡ τοῦ Χριστοῦ μορφή. δεῖ γὰρ εἶναι, φησίν, ἄρτιον τὸν τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον. ἄρτιος δὲ πάντως ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ τελείως ὁ τῆς φύσεως συμπεπλήρωται λόγος. οὐκοῦν εἰ μέν τις δι' ἀρετῆς τέκνον θεοῦ ἑαυτὸν ἐποίησε λαβὼν ἐξουσίαν τῆς εὐγενείας ταύτης, ἔγνω οὗτος τὸν καιρὸν τῆς ἀγαθῆς ὠδῖνος καὶ χαίρει κατὰ τὸ εὐαγγέλιον εἰκότως, Ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. ὁ δὲ γενόμενος τέκνον ὀργῆς καὶ υἱὸς ἀπωλείας καὶ σκότους ἔκγονος, γέννημα ἐχίδνης, ἔκγονον κακὸν καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν ὁ πονηρὸς διαβάλλεται τόκος, οὐκ ἔγνω τὸν ζωογονοῦντα καιρόν· εἷς γὰρ καιρὸς ὁ εἰς ζωὴν τίκτων καὶ οὐ πολλοί. οὗ ὁ διαμαρτὼν ἐν τῇ ἀκαιρίᾳ τοῦ τόκου τῇ ἀπωλείᾳ ἑαυτὸν ὤδινε καὶ τῷ θανάτῳ τὴν ψυχὴν ἐμαιεύσατο.

1-3 Is 26, 17 6-7 Joh 1, 12 (τέκνα θεοῦ); Rom 8, 16 (τέκνα θεοῦ); Iud 18, 2? (υἱοὺς δυνάμεως); Luc 6, 35 (υἱοὶ ὑψίστου) 8-10 Gal 4, 19 10 II Tim 3, 17 15-16 Joh 16, 21 16-18 Eph 2, 3 (τέκνα . . . ὀργῆς); Joh 17, 12 (υἱὸς τῆς ἀπωλείας); I Thess 5, 5? (σκότους sc υἱοί); Matth 3, 7 (γεννήματα ἐχιδνῶν); Prov 30, 11 (ἔκγονον κακόν)

WSEΛGΘPv 2 γεννήσει W (corr man recentior) 3 γενώμεθα W (corr man recentior) 4 αὐτοὺς Λv ἑαυτοὺς post γεννήσωμεν coll G πλάσσωμεν Λ 5 προαγάγωμεν W (-ω- ex -ο- corr?) προσαγάγωμεν P τοῦ: τὸ EP 7 γινόμενοι E 8 τε om SP κατεργαζόμεθα P 9 ἐν ἡμῖν ante μορφωθῇ coll P 10 φησίν ante εἶναι coll SP 11 πάντων G τέλειος S 14 τῆς ἀγαθῆς ὠδῖνος ante τὸν καιρὸν coll P ante τῆς add διὰ P 17 ἔκγονος: ἔγγονος WEP ἔκγονον S ἔγγονον G ante γέννημα add κακὸν, post γέννημα add καὶ G ἔκγονον: ἔγγονον WEP 17-18 τὰ ἄλλα: τἆλλα SΘ 19 ὁ om Λv τίκτων post καιρὸς coll Λv 20 οὗ ὁ: ὁ οὖν G ἁμαρτῶν G

εἰ δὲ φανερόν ἐστι, πῶς ἐν καιρῷ τικτόμεθα, δῆλον ἂν εἴη, πῶς καὶ ἐν καιρῷ ἀποθνήσκομεν, οἷον πᾶς τῷ ἁγίῳ Παύλῳ καιρὸς τοῦ ἀγαθοῦ θανάτου εὔκαιρος ἦν. βοᾷ γὰρ ἐν τοῖς ἰδίοις λόγοις, ἔνορκον τρόπον τινὰ ποιούμενος, ἐν οἷς φησιν, ὅτι Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, καὶ τὸ Ἕνεκα σοῦ θανατούμεθα πᾶσαν ἡμέραν, καὶ Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. πάντως δὲ οὐκ ἄδηλον, πῶς ἀποθνήσκει καθ' ἡμέραν ὁ Παῦλος ὁ μηδέποτε τῇ ἁμαρτίᾳ ζῶν, ὁ ἀεὶ τὰ μέλη τῆς σαρκὸς νεκρῶν καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ὁ πάντοτε Χριστῷ συσταυρούμενος, ὁ μηδέποτε ἑαυτῷ ζῶν, ἀλλὰ ζῶντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν. οὗτος ἂν εἴη, κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ὁ εὔκαιρος θάνατος, ὁ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς γινόμενος πρόξενος. Ἐγὼ γάρ, φησίν, ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω, ὡς πεπεῖσθαι ἀληθῶς θεοῦ δῶρον εἶναι τὸ νεκρωθῆναι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ζωοποιηθῆναι τῷ πνεύματι· διὰ γὰρ τοῦ ἀποκτεῖναι ζωοποιεῖν ἐπαγγέλλεται ἡ θεία φωνή.

Ὅμοιον δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ ἑπόμενον· Καιρός, φησί, τοῦ φυτεῦσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἐκτῖλαι τὸ πεφυτευμένον. οἴδαμεν,

5 I Cor 15, 31 5-6 Rom 8, 36 6-7 II Cor 1, 9 8 cf I Cor 15, 31 9 cf Rom 6, 6 9-10 cf Col 3, 5 10-11 cf II Cor 4, 10 11-12 cf Gal 2, 19-20 14-15 Deut 32, 39, 3 15-16 cf I Pe 3, 18? 16-17 cf I Cor 15, 36 19-20 Eccl 3, 2, 2

WSEΛGΘPv 1 εἰ δὲ: ἤδη W ἂν εἴη: πᾶσι Λv 2 καὶ om EΛPv ἀποθνήσκωμεν W 4 ἐνόρκων W ἐν ὅρκω (sic) G ἐν ὅρκῳ ΘP post τινὰ add τὸν λόγον WSG cf Plat Phd 89c 5 ἀποθνήσκω om P νὴ: μὴ G 6 πᾶσαν: ὅλην τὴν GΘ (corrigentes citationem minus accuratam, cf Rom 8, 36) 7 ἐσχήκωμεν Λ 8 ἀποθνήσκει Λ (in -η corr) Y (e corr?) post ὁ ras duarum litt W 9 μηδέπω P 10-11 verba καὶ . . . περιφέρων om P 11 συστρούμενος G ὁ sequitur ras duarum litt W καὶ (pro ὁ) G μηδέπω P (corr) 12 ante ἑαυτῷ add ἐν W[2] (in marg) P οὕτως GΘ 13 γε om Θ ἐμὴν: ἡμετέραν EΛΘv ὁ prim om G 14 γενόμενος SΛΘPv 15 ὥστε G 16 τὸ νεκρωθῆναι: τὸν νεκρωθέντα P ζωοποιηθέντα P 18 φωνή: γραφή E (in marg γρ(άφεται) φωνή) P 20 ἐκτίλλαι SE (-λ- eras) ἐκτεῖλαι G οἶδα μὲν v post οἴδαμεν add δὲ S add γὰρ P

τίς ἡμῶν ὁ γεωργὸς καὶ ἡμεῖς τίνος γεώργιον. τὸ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ παρὰ τοῦ δούλου τοῦ Χριστοῦ μεμαθήκαμεν Παύλου. ὁ μὲν γὰρ κύριός φησιν, ὅτι Ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν, ὁ δὲ ἀπόστολος πρὸς ἡμᾶς λέγει, ὅτι θεοῦ γεώργιόν ἐστε. ὁ οὖν μέγας γεωργὸς τὰ ἀγαθὰ φυτεύειν μόνον ἐπίσταται (Ἐφύτευσε γὰρ ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς), τὰ δὲ ἐναντία τοῖς ἀγαθοῖς ἀποτίλλει· πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. οὐκοῦν ἡ Φαρισαϊκὴ κακία τε καὶ ἀπιστία καὶ ἡ πρὸς τὰ γινόμενα παρὰ τοῦ κυρίου
705 M. θαύματα ἀγνωμοσύνη ταῦτα τὰ φυτά ἐστι τὰ ἐκτιλλόμενα. χρὴ γὰρ ἐπικρατῆσαι τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας, χρὴ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, χρὴ πᾶσαν γλῶσσαν ἐξομολογήσασθαι ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. ἐπεὶ οὖν ταῦτα γενέσθαι χρὴ πάντως, ἡ νῦν ἐπικρατοῦσά τινων ἀπιστία οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς φυτείας, ἀλλὰ τοῦ παρασπείροντος τὰ ζιζάνια ἢ τοῦ παραφυτεύοντος τῷ δεσποτικῷ ἀμπελῶνι τὴν Σοδομιτικὴν κληματίδα. ὅπερ οὖν ἐκεῖ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παρὰ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς ἐπαιδεύθημεν, τοῦτο νῦν καὶ ἐν τῷ αἰνίγματι τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἐδιδάχθημεν, ὅτι ὁ αὐτὸς καιρός ἐστι τό τε σωτήριον τῆς

3-4 Joh 15, 1 5 I Cor 3, 9 6-7 Gen 2, 8 8-9 Matth 15, 13 12-13 Matth 26, 13 13-14 Philipp 2, 11 15-16 Arianos respicere et haec ergo ante concilium Constantinopolitanum (a. 381) scripsisse Gregorium animadvertit Jaeger

WSEΛGΘPv 2 τοῦ prim om EΛGΘPv 3 Παύλου ante μεμαθήκαμεν coll P 4 ὁ prim om EΛGΘv ἀπόστολος: παῦλος P πρὸς om EP 5 post οὖν ras quinque litt W μέγας eras W (in marg scr W[1]) τὰ ἀγαθὰ φυτεύειν: ἀεὶ φυτεύειν τὰ ἀγαθὰ G 6 μόνον post ἐπίσταται coll EΛv γάρ: φησὶν WΘ γάρ φησιν SG 7 ἐν Ἐδὲμ om P 8 post γὰρ add φησιν WS 10 ante ἀπιστία add ἡ WG πρός: εἰς P παρὰ om P τῆς σωτηρίας ante κήρυγμα coll P 14 Χριστὸς om Θ 15 πατρός: θεός G post πατρὸς add ἀμήν P 16 post ἔστιν add οὐκ G πατρὸς φυτείας e ras S 17 παρασπείραντος WSΛ (-α- tert e corr) YGΘ 17-19 τὰ ζιζάνια . . . ἐκεῖ om Λ (in marg add Λ[2]) Y 17 παρεμφυτεύοντος G 18 σοδομικὴν Pv 19 ἐκεῖ om v ἐν: παρὰ P δεσποτικῆς: θείας WSG 20 νῦν om G 21 ὁ om EΛ (sscr) YΘPv ante τῆς ras W

πίστεως φυτὸν παραδέξασθαι καὶ τὸ τῆς ἀπιστίας ἀποτῖλαι ζιζάνιον. ὃ δὲ ἐπὶ μέρους περὶ τοῦ κατὰ τὴν πίστιν κατορθώματος εἴρηται, τοῦτο καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς ἀκολούθως ἄν τις νοήσειε. καιρὸς τοῦ φυτεῦσαι τὴν σωφροσύνην καὶ ἐκτῖλαι τὸ τῆς ἀκολασίας φυτόν. οὕτω καὶ δικαιοσύνης φυτευθείσης ἀπορριζοῦται τὸ ἄδικον βλάστημα, καὶ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης φυτὸν τὸν τῦφον ἀνέτρεψεν ἥ τε ἀγάπη βλαστήσασα τὸ πονηρὸν τοῦ μίσους δένδρον ἐξήρανεν. ὥσπερ οὖν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου γίνεται· ἡ ἀδικία πληθυνομένη τὴν ἀγάπην κατέψυξε, καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγοντες διατρίβωμεν, ὁμοίως νοοῦντες οὐ σφαλησόμεθα.

Πάλιν ὁ ἐφεξῆς λόγος σύμφωνος τοῖς προεξητασμένοις ἐστί. Καιρὸς γάρ, φησί, τοῦ ἀποκτεῖναι καὶ καιρὸς τοῦ ἰάσασθαι. τοῦτο δὲ σαφῶς ἐν τῷ προφητικῷ ῥητῷ προηρμήνευται, ὃ ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ φησιν, ὅτι Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν ποιήσω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀποκτείνωμεν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἔχθραν, οὐκ ἰασόμεθα τὴν ἀγαπητικὴν διάθεσιν τὴν ἐν ἡμῖν διὰ τοῦ μίσους νοσήσασαν. οὕτω καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ὅσα ἐπὶ κακῷ καθ' ἡμῶν ζῇ, λέγω δὴ τὴν κακὴν τῶν παθημάτων παράταξιν καὶ τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον τὸν καθ' ἡμῶν διὰ τῶν ἡδονῶν στρατευόμενον καὶ αἰχμαλωτίζοντα ἡμᾶς τῷ

14-15 Eccl 3, 3, 1 16-17 Deut 32, 39, 3 21 Plat Resp VIII 560a; Greg Nyss De an 92B (Migne); Contra Forn 492A-B (Migne); infra p 429, 1 sqq

WSEΛGΘPv 1 καὶ τὸ: ante τὸ ras duarum litt E καὶ αὐτὸ τὸ Λ τὸ αὐτὸ v ἀπειθείας WSG 2 δ' Θ περὶ om P κατὰ ante τοῦ coll P 6 φυτευομένης S καὶ om Θ 7 τε: δὲ G 8 μίσους E (-ς sscr) 9 οὖν: γὰρ Λ om v post ἐναντίου add δένδρου μίσος E Λ(μῖ-)G(μῖ-)Θ(μῖ-) P add δένδρου μίσους v glossa est cf pp 393, 7; 405, 18; 422, 19 γίνεται: δηλάδη v post γίνεται add καὶ E?Λ? (sscr) P 10 κατέπτυξε P τὰ ἄλλα: τἄλλα Θ τἄλλα P 11 τὰ om G 12 ὁμοίως: οὕτω P φαλισώμεθα G 13 ἑξῆς P προεξηταμένοις Λ 14 τοῦ prim om P καὶ om v 15 ῥητῷ om EΛGΘPv 15-16 προερμηνεύεται SEΛGΘPv 17 ἐν om ΛP 18 ἰασώμεθα G 19 τοῦ Λ (e corr) νοσήσαν W (in marg corr W vel W[1]) 20 ζῇ om P δή: δὲ SP 21 τοῦτον: τούτων S 22 τῆς ἡδονῆς P

νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, καιρός ἐστι τοῦ ἀποκτεῖναι. ὁ γὰρ τῶν τοιούτων φόνος ἴασις γίνεται τοῦ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐξασθενήσαντος. φασὶν οἱ ἰατροὶ τὰς ἕλμινθας καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα θηρία ἔσωθεν ἐκ κακοχυμίας ἐνζωογονεῖσθαι τοῖς σπλάγχνοις, ὧν ἡ ζωὴ νόσος τῷ σώματι γίνεται· εἰ δὲ ἐκεῖνα διά τινος φαρμακοποσίας ἀναιρεθείη, πάλιν εἰς ὑγείαν ὁ κάμνων ἀναρρωσθήσεται. ἀναλογεῖ τὰ τοιαῦτα τοῦ σώματος πάθη πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἀρρωστήματα. ὅταν ὁ θυμὸς ἔνδοθεν ἐκμυζῶν ἢ διὰ τῆς μνησικακίας τῆς ψυχῆς τὸν τόνον καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐκνευρίζων ἢ τὸ τοῦ φθόνου θηρίον ἢ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον κακὸν ἡ κακὴ δίαιτα ζωογονήσῃ, ὁ αἰσθόμενος ὅτι θηρίον τρέφει ἔνδοθεν αὐτῷ ἡ ψυχὴ εὐκαίρως χρήσεται τῷ ἀναιρετικῷ τῶν παθῶν φαρμάκῳ. τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἐκ τοῦ εὐαγγελίου διδασκαλία, ὥστε ἐκείνων φονοκτονηθέντων ἐπιγενέσθαι τῷ πεπονηκότι τὴν ἴασιν.

Καιρὸς τοῦ καθελεῖν καὶ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι. ταῦτα
708 M. καὶ ἐν τοῖς πρὸς τὸν προφήτην Ἱερεμίαν παρὰ τοῦ θεοῦ ῥηθεῖσιν ἔστι μαθεῖν, ᾧ δέδοται θεόθεν ἡ δύναμις εἰς τὸ πρότερον καθαιρεῖν καὶ ἐκριζοῦν καὶ κατασκάπτειν καὶ τότε ἀνορθοῦν καὶ ἀνοικοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν. χρὴ

3-5 unde? in operibus Galeni non inveni 16 Eccl 3, 3, 2 19-20 Ier 1, 10

WSEΛGΘPv 1 ante τῆς add διὰ P τοῦ om P 2 διὰ τῆς: δι' G 3 φησὶν? Λ (corr) Y post φασὶν (-σὶ GP) add γὰρ W[1] (in marg) GΘP τὰς om G ἕλμιγγας Θ 4 θηρία: πάθη P ζωογονεῖσθαι EΛPv ζωοποιεῖσθαι Θ 6 ἀναιρεθῇ EP ἀνηρέθη Θ cf Hoey, Use of the Optative Mood 66 sqq ὑγίειαν EΘ ὑγίαν G cf p 403, 2; 421, 7 9 ἐκμυζῇ Θ ἢ: ἡ W ᾗ SP om GΘ 10 τὸ: τῷ G 11 τοσοῦτον? Λ (corr) Yv om P ζωογονήσει SEΛGPv 12 ἔνδοθεν ante τρέφει coll Θ αὐτῷ: αὐτοῦ (post ψυχὴ coll) EΛPv αὐτοῦ (ante ἡ ψυχή coll) Θ 13 post εὐκαίρως add ἂν S χρήσειται W χρήσηται S παθῶν: κακῶν G φαρμάκων? P 14 τοῦτο: τούτῳ? Λ (corr Λ[2]) Y ἐκ om S 15 ἐπιγίνεσθαι G γενέσθαι P πεποιηκότι v 16 ἀνοικοδομῆσαι EΛv 17 πρὸς om W (in marg scr W[1]) Λ? (in marg scr Λ[2]) Y τὸν om W (in marg scr W[1]) πρὸς τὸν προφήτην Ἱερεμίαν: τῷ προφήτῃ Ἱερεμίᾳ v 19 καθαίρειν GPv καθελεῖν Θ ἐκριζοῖν G 20 ἀνορθοῖν G καὶ ἀνοικοδομεῖν om P οἰκοδομεῖν G

γὰρ πρότερον ἐν ἡμῖν ἐρειπωθῆναι τὰ τῆς κακίας οἰκοδομήματα καὶ τότε καιρόν τε καὶ εὐρυχωρίαν εὑρεῖν πρὸς τὴν τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ κατασκευὴν τοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς οἰκοδομουμένου, οὗ ἡ ὕλη ἀρετὴ γίνεται. εἴ τις γὰρ ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον χρυσίον καὶ ἀργύριον καὶ λίθους τιμίους, ταῦτα ἡ ἀρετὴ ὀνομάζεται· ξύλῳ δὲ καὶ χόρτῳ καὶ καλάμῃ ἡ τῆς κακίας ἑρμηνεύεται φύσις, ἥτις εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς πυρὸς δαπάνην παρασκευάζεται. ὅταν οὖν ἐκ χόρτου καὶ καλάμης τὰ οἰκοδομήματα ᾖ, τουτέστιν ἐξ ἀδικίας τε καὶ ὑπερηφανίας καὶ τῆς λοιπῆς τοῦ βίου κακίας, πρότερον ταῦτα εἰς ἀφανισμὸν ἀγαγεῖν ὁ λόγος διακελεύεται, εἶθ' οὕτω τὸ χρυσίον τῆς ἀρετῆς ὕλην τῆς κατασκευῆς τοῦ πνευματικοῦ οἴκου ποιήσασθαι. οὐ γὰρ ἔστι τῇ καλάμῃ συμφυῆναι τὸν ἄργυρον ἢ τῷ χόρτῳ τὸ χρυσίον προσλιπανθῆναι ἢ τὸν μαργαρίτην τῷ ξύλῳ, ἀλλ' εἰ μέλλοι τοῦτο εἶναι, χρὴ πάντως ἀφανισθῆναι τὸ ἕτερον. Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; οὐκοῦν καθαιρεθήτω πρότερον τὰ τοῦ σκότους ἔργα καὶ τότε κατασκευασθήσεται τὰ φωτεινὰ τοῦ βίου οἰκοδομήματα.

Καιρὸς τοῦ κλαῦσαι καὶ καιρὸς τοῦ γελάσαι. σαφηνίζεται οὗτος ὁ λόγος τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ ἐκ προσώπου

2-3 I Cor 3, 16 4-7 I Cor 3, 12 17 II Cor 6, 14 20-21 Eccl 3, 4, 1

WSEΛGΘPv 1 ἐριπωθῆναι WE (in marg ἐκριζοθῆναι sic man posterior) G (-ρρ-) ἐρειπωθῆναι S (-ει- in ras) Λ (alt -ε- eras) P (-ρρ-) v ἐρημοποιηθῆναι Θ cf συνηρειπώθη De hom opif XXV 216 C (Migne); ἐρειπωθὲν In Psalm pars II cap VIII p 98, 7 supra 1-2 ἀνοικοδομήματα EΛΘPv cf 10, 19 2 τε om P 3 τοῦ θεοῦ om P οἰκοδομουμένου Λ (-ου in ras) οἰκοδομημένου P 4 οἰκοδομεῖ W (-εῖ e corr?) S cf I Cor 3, 12 5 χρυσὸν EGΘP καὶ prim om E ἢ ΛGPv ἄργυρον EGΘP καὶ alt om EΛPv 6 ξύλα EΛGΘPv χόρτος EΛGΘPv 7 ἥτις: εἴτις (sic) W 10 οἰκήματα G 11 ταῦτα om P 12 ἄγειν S 13 τῆς alt om Θ τοῦ bis scr Θ πνευματικοῦ om P 14 τῇ καλάμῃ post συμφυῆναι coll EΛΘPv 14-15 τὸ ἀργύριον S 15 ἢ om G τὸ om v τὸν χρυσὸν P post προσλιμπανθῆναι (sic) add ἢ τὸν χόρτον τῷ χρυσῷ προσλιπανθῆναι P 16 τὸ ξύλον Λ[2] (e corr) Y μέλλει ΛPv 18 καθαιρεθήσεται EΛΘPv πρότερον post οὐκοῦν coll P ἔργα om v 21 οὗτος post ὁ λόγος coll EΛΘPv post ἐκ add τοῦ? P

τοῦ κυρίου γεγενημένη, ἥ φησιν ὅτι Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. νῦν οὖν ἐστιν ὁ τοῦ κλαῦσαι καιρός, ὁ δὲ τοῦ γελάσαι δι' ἐλπίδος ἀπόκειται· ἡ γὰρ παροῦσα κατήφεια τῆς ἐλπιζομένης εὐφροσύνης μήτηρ γενήσεται. τίς δὲ οὐκ ἂν ἐν θρήνοις καὶ σκυθρωπότητι πάντα τὸν βίον ἑαυτοῦ δαπανήσειεν, εἴπερ αἴσθησιν λάβοι αὐτὸς ἑαυτοῦ καὶ γνοίη τὰ καθ' ἑαυτόν, ἅ τε εἶχεν ἅ τε ἀπώλεσεν καὶ ἐν οἷς ἦν τὸ κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις καὶ ἐν τίσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστίν; τότε θάνατος οὐκ ἦν, νόσος ἀπῆν, τὸ ἐμὸν καὶ τὸ σόν, τὰ πονηρὰ ταῦτα ῥήματα, τῆς ζωῆς τῶν πρώτων ἐξώριστο. ὡς γὰρ κοινὸς ὁ ἥλιος καὶ ὁ ἀὴρ κοινὸς καὶ πρὸ πάντων τοῦ θεοῦ ἡ χάρις καὶ ἡ εὐλογία κοινή, οὕτως ἐν ἴσῳ καὶ ἡ παντὸς ἀγαθοῦ μετουσία κατ' ἐξουσίαν προέκειτο, καὶ ἡ νόσος τῆς πλεονεξίας οὐκ ἐγνωρίζετο, καὶ τὸ πρὸς τὸ ἐλαττοῦσθαι μῖσος κατὰ τῶν ὑπερεχόντων οὐκ ἦν (οὐδὲ γὰρ ὅλως τὸ ὑπερέχον ἦν) καὶ μυρία ἐπὶ τούτοις ἄλλα, ἃ οὐδ' ἂν παραστῆσαί τις δυνηθείη τῷ λόγῳ παμπληθὲς τῶν εἰρημένων κατὰ τὸ μεγαλεῖον προέχοντα, λέγω δὴ τὴν πρὸς ἀγγέλους ὁμοτιμίαν, τὴν ἐπὶ θεοῦ παρρησίαν, τὴν τῶν ὑπερκοσμίων ἀγαθῶν θεωρίαν, τὸ τῷ ἀφράστῳ κάλλει τῆς μακαρίας φύσεως καὶ ἡμᾶς ὡραΐζεσθαι, δεικνύντας ἐν ἑαυτοῖς τὴν θείαν εἰκόνα τῇ

1-2 Matth 5, 4 5 sqq cf De beat III 1225 D sqq (Migne
21 cf Gen 1, 26

WSEΛGΘPv 1 τοῦ om SP κυρίου: θεοῦ G om P ἥ om W 2 οὖν om ΘP 3 ἐλπίδα P γὰρ om W (in marg add W[1]) 4 γενήσεται: γνωρίζεται Λ (in marg γενήσεται) γενήσεται post ἐλπιζομένης coll P post γενήσεται add ἐκ γὰρ τοῦ κλαῦσαι τὸ γελᾶσαι γίνεται WSG (γελάσαι) glossa lectoris est 5 ἐν om G 6 λάβη ΘP? post αὐτὸς add ἑαυτὸς P 7 τὰ om Pv 8 τὸ om S φύσις: ἐλευθερία W 9 τότε: ὅτε S νόστος? Λ 10 ταῦτα post ῥήματα coll G τῶν πρώτων W (-των del, in marg -γονων ἡμῶν adscr W[1]) τὸν πρῶτον Λ τῶν προγόνων ἡμῶν GΘ πρῶτον v 11 post πάντων add κοινὴ WSGΘ 12 καὶ ἡ prim scripsi: ἡ WSG κοινὴ ΕΛPv om Θ καὶ ἡ alt post ἀγαθοῦ coll Θ ἡ tert om v post ἡ add τοῦ P 14 τὸ om G 15 ὅλον P (-ως sscr) 16 ἐπὶ: πρὸς S πρὸς ἐπὶ Λ οὐδ' ἂν: οὐδεὶς ΘP 17 τις om ΘP 18 δὴ: δὲ WGΘ 20 ἀφράστῳ: ἀφθάρτω Θ κάλλει om Θ καὶ om Θ

ὥρᾳ τῆς ψυχῆς ἐπιστίλβουσαν. τὰ δὲ ἀντ' ἐκείνων, οἷα ὁ πονηρὸς τῶν παθημάτων ἐσμός, ἡ κακὴ τῶν λυπηρῶν σφηκιά, τί ἄν τις πρῶτον εἴποι τῶν τοῦ βίου κακῶν; πάντα ὁμοτίμως ἔχει πρὸς ἄλληλα, πάντα προτερεύει ταῖς τῶν κακῶν ἐξοχαῖς, πάντα τῶν ἴσων θρήνων ἀφορμὴ γίνεται. τί μᾶλλον γάρ τις θρηνήσει τῆς ἀθλιότητος; πόθεν πλέον τὴν φύσιν ἀπολο-
709 M. φυρεῖται, τὸ ὠκύμορον τῆς ζωῆς, τὸ ἐπίπονον, τὸ ἀπὸ δακρύων ἄρχεσθαι καὶ καταλήγειν εἰς δάκρυον, τὴν ἐλεεινὴν νηπιότητα, τὴν ἐν τῷ γήρᾳ παράνοιαν, τὸ ἀστατοῦν τῆς νεότητος, τὸ πολύμοχθον τῶν τῇ ἡλικίᾳ καθεστηκότων, τοῦ γάμου τὸ φορτικόν, τῆς ἀγαμίας τὸ ἔρημον, τῆς πολυπαιδίας τὸ ἐπαχθές, τῆς ἀπαιδίας τὸ ἄρριζον, τοῦ πλούτου τὸ ἐπίφθονον, τῆς πενίας τὸ ἐπώδυνον; καὶ σιωπῶ τὰς πολυτρόπους τῶν νοσημάτων διαφοράς, τὰς λώβας, τοὺς ἀκρωτηριασμούς, τὰς σήψεις, τὰς τῶν αἰσθητηρίων πηρώσεις, τὰς ἐκ δαιμόνων παραφοράς, πάντα ὅσα ἡ φύσις ἐν ἑαυτῇ περιέχει, ἃ τῇ δυνάμει ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων ἐστὶν ἔχων ἐν τῇ φύσει τὰ πάθη. τὴν δὲ τῶν ἐρώτων μανίαν καὶ τὸν δυσώδη βόρβορον, εἰς ὃν καταστρέφεται ἡ τοιαύτη λύσσα, παρίημι· καὶ τὴν συνεζευγμένην τῇ τροφῇ διὰ τῆς ἀποποιήσεως ἀηδίαν οὐ λέγω, ὡς ἂν μὴ δόξαιμι διὰ πάντων στηλιτεύειν τῷ λόγῳ τὸν βίον, κοπροποιόν τινα τὴν φύσιν ἡμῶν

WSEΛGΘPv 1 ἀποστίλβουσαν v 2 λυπηρῶν: πονηρῶν P 3 εἴποι W (-οι e corr) εἴπη ΛP (-οι sscr) v 4 προτερεύειν Λ τῶν κακῶν: κακαῖς P 5 θρήνων om P γάρ om S ante μᾶλλον coll P 6-7 ἀπολοφυρεῖται scripsi: ἀπολοφύρηται WSEΛGPv ἀπολοφύρεται Θ cf 6 (θρηνήσει) 7-8 ἀπὸ δακρύων om Θ 8 λήγειν P ἀπολίγειν G εἰς δάκρυον post καὶ coll G 10 τὴν ἡλικίαν W cf p 377, 19 11-12 verba τῆς πολυπαιδίας τὸ ἐπαχθές om ΕΛΘPv 13 πενίας: παιδίας (sic) G τὰς: τὰ? W 14-16 τὰς λώβας . . . παραφορὰς post πάθη 18 coll P 14-15 ἀκρωτηριασμ[εν]οὺς (sic) v cf De beat III 1220 B (Migne) 16 post ἐκ add τῶν P περιφορὰς P (corr) 17 περιέχει: φέρει WSGΘ τῶν om v 18 δὲ: τε W ἐρώτων: αἱρόντων W (in textu corr, in marg ἐρώτων adscr W) 19 post ὃν add καὶ man recentior W τοιαύτη G (super -η sscr -α) 21 ἀηδίαν E (-ηδι- in ras) 21-22 στηλιτεύειν W (-ει- in ras?) στηλιτεύων S 22 post βίον add καὶ G

ἀποδεικνύων. ταῦτα ἀφεὶς πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκεῖνο μάλιστά φημι δακρύων ἄξιον εἶναι τοῖς αἰσθανομένοις τὸ εἰδέναι πάντας, ὅτι τῆς σκιοειδοῦς ταύτης παραδραμούσης ζωῆς μένει ἡμᾶς Φοβερά τις ἐκδοχὴ κρίσεως καὶ πυρὸς ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους. ὁ οὖν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογιζόμενος ἆρ' οὐκ ἀεὶ τῷ θρήνῳ συζήσεται; οὐκοῦν καιρὸς ἂν εἴη νῦν ταῦτα τῷ λογισμῷ λαμβάνειν. ἐκ γὰρ τοῦ σκυθρωπῶς πρὸς τὴν παροῦσαν ἔχειν ζωὴν τὸ μηδὲν πλημμελεῖν ἐν ταύτῃ κατὰ τὸ εἰκὸς προσγενήσεται. τούτου δὲ κατορθωθέντος ἡ ἐπαγγελθεῖσα τῆς εὐφροσύνης χάρις δι' ἐλπίδος ἡμῖν ἀποκείσεται. ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, καθώς φησιν ὁ ἀπόστολος.

Τὸ δὲ ἐπαγόμενον οἷον ἐπανάληψις τοῦ προειρημένου ἐστίν. εἰπὼν γὰρ τοῦ δακρύου καὶ τοῦ γέλωτος τὴν εὐκαιρίαν ἐπήγαγε· Καιρὸς τοῦ κόψασθαι καὶ καιρὸς τοῦ ὀρχήσασθαι, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐπίτασις ἑκατέρου τῶν μνημονευθέντων ἐστίν. ὁ γὰρ ἐμπαθής τε καὶ ἐνδιάθετος θρῆνος κοπετὸς ὑπὸ τῆς γραφῆς ὀνομάζεται. ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ὄρχησις σημαίνει τὴν τῆς εὐφροσύνης ἐπίτασιν, καθὼς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ τοιοῦτον ἐμάθομεν, ἐν οἷς φησιν· Ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν καὶ οὐκ ἐκόψασθε. οὕτω φησὶν

4 Hebr 10, 27 10 sq Col 1, 5 11 Rom 5, 5 15 Eccl 3, 4, 2 20-21 Matth 11, 17; Luc 7, 32 21-p 399, 2 Deut 34, 8 dicitur ἔκλαυσαν. an Gregorio in animo est mors Jacobi Gen 50, 10?

WSEΛGΘPv 1 ἀποδεικνύειν G ταῦτα ἀφεὶς πάντα: πάντα ἀφεὶς ταῦτα EΛΘPv 2 verba δακρύων ἄξιόν φημι (hoc ordine) post αἰσθανομένοις coll EP φημι post ἄξιον coll EP post δακρύων coll G 3 σκιώδους W (-ιόδ) SEGΘP cf In Psalm pars I cap VII p 49, 1 supra ταύτης om P 4 ζωῆς om EΛΘ (ζωῆς? sscr Θ[2]) P ante παραδραμούσης coll v Φοβερά om v 6 ἄρα WG ἆρα S ζήσεται P 7 νῦν om ΘP 8 ante πρὸς add διακεῖσθαι G ἔχειν om G ante πρὸς coll P 9 τὸ alt om P προγενήσεται Θ (e corr) 10 τούτου: τοῦ G 11 δὲ: γὰρ Θ καταισχύνη W 13 δὲ om G γὰρ Θ 14 τοῦ alt sscr E 15 καὶ om Λv 16 ἑκατέρου om Θ 17 ἐστίν om P εὐπαθὴς Λv 18 ὀνομάζεται ante ὑπὸ coll G δὲ om G 19 post καθὼς add καὶ WGΘ cf ad p 389, 1 19-20 τὸ τοιοῦτον om P 20 φησιν om P ηὐλίσαμεν Θ 21 ὀρχήσασθε WSΛ[2] (ὀ-ex ὠ-corr) YG post ἐθρηνήσαμεν add ὑμῖν EΛΘPv cf Matth 11, 17, contra Luc 7, 32 Matthaeum hic sequitur Gregorius (cf ἐκόψασθε) ἐκόψασθετ' G

ἡ ἱστορία κοπετὸν μὲν ἐπὶ τῇ μεταστάσει τοῦ Μωυσέως τοῖς Ἰσραηλίταις γενέσθαι, ὀρχήσασθαι δὲ τὸν Δαβὶδ τῆς κιβωτοῦ προπομπεύοντα, ὅτε αὐτὴν ἐκ τῶν ἀλλοφύλων ἀνεκομίσατο, μὴ ἐν τῷ συνήθει δεικνύμενον σχήματι. ὑποφθέγγεσθαι γὰρ αὐτόν τί φησι τῶν ἐναρμονίων μελῶν ἐν τῷ μουσικῷ ὀργάνῳ ἀνακρουόμενον, συγκινεῖσθαι δὲ πρὸς τὸν ῥυθμὸν τῷ ποδὶ καὶ τῇ ἐνρύθμῳ κινήσει τοῦ σώματος τὴν ἔνδον δημοσιεύειν διάθεσιν. ἐπειδὴ τοίνυν διπλοῦς μὲν ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, διπλῆ δὲ καὶ ἡ ζωὴ καταλλήλως ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργουμένη, καλὸν ἂν εἴη τῇ σωματικῇ ζωῇ κοπτομένους (πολλαὶ δὲ τῶν θρήνων κατὰ τὸν βίον τοῦτον αἱ ἀφορμαί) τῇ ψυχῇ παρασκευάζειν τὴν ἐναρμόνιον ὄρχησιν. ὅσῳ γὰρ πλέον καταστυγνάζεται διὰ κατηφείας ὁ βίος,
712 M. τοσούτῳ μᾶλλον αἱ τῆς εὐφροσύνης ἀφορμαὶ τῇ ψυχῇ συναθροίζονται. στυγνὸν ἡ ἐγκράτεια, κατηφὲς ἡ ταπεινότης, θρῆνος τὸ ζημιοῦσθαι, πένθους ὑπόθεσις τὸ μὴ τὸ ἴσον πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἔχειν, ἀλλ' Ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται καὶ ὁ ἐναθλῶν τῇ πενίᾳ στεφανωθήσεται καὶ ὁ τοῖς ἕλκεσι βρύων καὶ διὰ πάντων θρήνου ἄξιον τὸν ἑαυτοῦ βίον ἐπιδεικνύμενος τῷ κόλπῳ τοῦ πατριάρχου ἐναναπαύσεται, ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς γενοίμεθα ἐλέει τοῦ σῴζοντος ἡμᾶς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

2-7 II Regn 6, 16-22 17-18 Luc 14, 11 19-20 Lazarum respicit, Luc 16, 20-22

WSEΛGΘPv 1 ante ἡ add καὶ Θ cf ad p 388, 19 μωσέως SEΛPv ante τοῖς add ἐπὶ EΛv 3 προπεμπεύοντι G ὅτι P ἐξ P τῶν om P ἀνεκομίσατο W (post -κο- ras duarum litt, -μι- sscr W vel man recentior) ἐκομίσαντο P 4 συνήθη E σχήματι om Θ ὑποφαίνεσθαι Θ 5 τι om v ἐν om Θ 7 εὐρύθμω SEP ἐρρύθμω G ἐν ῥύθμῳ Θv δημοσιεύει G 10 τῶν: τῷ W ἐνεργουμένων EΛ (-ων in -ην corr vid Λ[2]) YGΘPv 11 δὲ: καὶ Λ (in δὲ corr)v 12 αἱ om G ἀφορμαὶ: διαφοραὶ G cf 14 13 ὅσον Λv 14 τοσοῦτον G ἀφροσύνης P 15 ταπείνωσις Θv 16 ante ὑπόθεσις add ἡ G τὸ tert om v 19 διὰ: δι' αὐτῶν G ἄξιον ante θρήνου coll G ἐπιδεικνύμενος ante βίον coll P 20 ἐναναπαύεται WG 20-21 γενώμεθα G 21 post ἡμᾶς add ἐν G Χριστῷ (pro Χριστοῦ) ante Ἰησοῦ coll G ante ἐλέει add τῷ EΛΘPv post δόξα add καὶ τὸ κράτος EΘv 22 verba εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν om P τοὺς αἰῶνας: τὸν αἰῶνα S post αἰῶνας add τῶν αἰώνων EΘv add τῶν αἰ- (sic) G Ἀμήν om G

ΟΜΙΛΙΑ Ζʹ

Καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους καὶ καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν λίθους. ηὔξησεν ἤδη, δι' ὧν ἐδίδαξε, τὴν τῶν ἀκουόντων ἰσχὺν ὁ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως ταξιάρχης, ὥστε καὶ βαλεῖν δύνασθαι τοὺς ἀντιτεταγμένους καὶ τὰς εἰς τὸ βαλεῖν παρασκευὰς συμπορίζεσθαι. ἃ γὰρ προεπαιδεύθημεν, δι' ὧν πᾶσιν ἐφαρμόζειν τὸ ἐκ τοῦ χρόνου μέτρον καὶ τὴν ἐπὶ παντὶ εὐκαιρίαν ποιεῖσθαι τοῦ καλοῦ κριτήριον μεμαθήκαμεν, εἰς ταύτην ἡμᾶς ἄγει τὴν δύναμιν, ὡς τονωθῆναί τε ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὸν βραχίονα καὶ κατὰ σκοποῦ πέμπειν τοὺς ἀναιρετικοὺς τοῦ ἐχθροῦ λίθους καὶ πάλιν ἀνακαλεῖσθαι τούτους, οἷς ἂν τὸν πολέμιον βάλωμεν, εἰς τὸ ἀεὶ ἔχειν διὰ τῶν αὐτῶν κατακοντίζειν τὸν ἀντικείμενον. οἱ μὲν οὖν πρὸς τὸ γράμμα βλέποντες μόνον καὶ τῇ προχείρῳ παριστάμενοι διανοίᾳ τῶν εἰρημένων τὸν Μωυσέως νόμον ἴσως τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἐφαρμόσουσιν, ἐφ' ὧν προστάσσει ὁ νόμος

2-3 Eccl 3, 5, 1 6-8 cf p 374, 18 sqq 13-15 scholae Antiochenae modum interpretationis respicere videtur, fortasse Diodori, non certi auctoris opus In Ecclesiasten (cf ἴσως 15) cf Gregorii prologum ad Olympiadem In Cant, pp 4-7 (vol VI (Jaeger) 16-p 391,1 Exod 19, 13; Leu 20, 2; 20, 27; 24, 16; Deut 17, 5; 21, 21; 22, 21; 22, 24

WSEΛGΘPv 1 TITULUS + εἰς τὰ ἑξῆς τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ὁμιλία ζʹ + W ὁμιλία ἑβδόμη S (in marg νηʹ) ὁμιλία ζʹ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ ἑξῆς ὁμιλία ἑβδόμη E τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ἑβδόμη Λ τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία ζʹ G ὁμιλία ἑβδόμη Θ ζʹ in marg P ὁμιλία ζʹ v homiliae septimae textum Ecclesiastae inde a 3, 5 usque ad 3, 7 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244) 2 Καιρὸς ... συναγαγεῖν λίθους om Θ συνάγειν E 3 ἔδειξε EΛPv 4 ταξίαρχος Λv 5 βαλεῖν pr: βάλλειν WG βάλλειν SΘ βαλεῖν alt: βάλλειν WS 6 ἃ γὰρ om W (in marg add W^1) 7 πᾶσιν om P ἐπὶ: ἐν Λv 8 ante τοῦ add τὸ $Λ^2$ 9 ἄγει ante ἡμᾶς coll G ὡς τονωθῆναι: ὡς τὸ νοηθῆναι Λ (in ὥστε νοηθῆναι corr) YΘ ὡς τονοθῆναι P ὥστε νοηθῆναι v τε sscr W τινα Λv τε om G 10 τὸν om Λv τὴν G βραχίονα: δύναμιν G σκοπὸν P post σκοποῦ add βάλλειν W 11 τοῦ om S (sscr S^2) 12 οἷς: εἰς οἷον Λ (e corr ut vid) Yv ἂν Λ (e corr, in marg iterum scr) Y βάλλωμεν S ἔχειν om v 13 ἀντικείμενον: πολέμιον Θ 14 γράμμα: πρᾶγμα Θ 15 μωσέως WSEΛPv μωυσέος G (-ο- e corr?) ἴσως: εἴσω? G τοῖς om v 16 ἐφαρμόσωσιν E ὧν Λ (in ὃν corr? $Λ^2$) Y (δ- fort e corr) ὃν v προστάσει G

βάλλειν λίθους, εἴ τι παρανομοῦντες εὑρίσκοιντο· οἷα δὴ καὶ δι' αὐτῆς μεμαθήκαμεν τῆς ἱστορίας ἐπί τε τῶν εἰς τὸ σάββατον ἐξαμαρτόντων καὶ τοῦ τὰ ἱερὰ κεκλοφότος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλημμελημάτων, οἷς τὴν διὰ τῶν λίθων τιμωρίαν ὁ νόμος ἐπέταξεν. ἐγὼ δὲ εἰ μὴ καὶ τὸ συναγαγεῖν λίθους εὔκαιρον ὁ ἐκκλησιαστὴς ἐποιεῖτο, περὶ οὗ νόμος οὐδεὶς ἐγκελεύεται οὔτε τις ἐξ ἱστορίας πρᾶξις ὑφηγεῖται τὸ ὅμοιον, συνεθέμην ἂν τοῖς διὰ τοῦ νόμου τὸ ῥητὸν ἑρμηνεύουσιν, ὡς τότε ὄντος καιροῦ τοῦ βαλεῖν λίθους, ὅταν τις ἢ παρανομήσῃ τὸ σάββατον ἤ τι τῶν ἀνατεθέντων ὑφέληται. νυνὶ δὲ ἡ προσθήκη τοῦ δεῖν πάλιν συναγαγεῖν τοὺς λίθους, ὅπερ οὐδενὶ νόμῳ διώρισται, εἰς ἄλλην ἡμᾶς ἄγει διάνοιαν, ὡς ἂν μάθοιμεν ποῖον τοῦτο τὸ γένος λίθων ἐστίν, ὃ μετὰ τὴν βολὴν πάλιν κτῆμα τοῦ προεμένου γίνεσθαι χρή.

Ἐπειδὰν γὰρ βάλωμεν κατὰ καιρὸν τοὺς λίθους, πάλιν συνάγειν αὐτοὺς ἐν καιρῷ διδασκόμεθα. ἐμοὶ μὲν οὖν δοκεῖ μηδὲ τὸν νόμον οὑτωσὶ ψιλῶς ἐκλαμβάνειν κατὰ τὴν πρόχειρον ἔννοιαν. τί γὰρ θεοπρεπές τε καὶ μέγα τῇ ψιλῇ διανοίᾳ

2-3 Num 15, 32-36 3-4 Ios 7, 10-25? 4-5 Leu 24, 10-23

WSEΛGΘ(P)v 1 βαλεῖν G τι W (in τινες corr W^1) S (in τινες corr S^2) τινες GΘ v παρανοῦντες P εὑρίσκοντο Θ 3 ἐξαμαρτώντων WG ἐξαμαρτανόντων EΛΘv ἁμαρτανόντων P 5 νόμος: λόγος Θ μὴ post τὸ coll? Λ (del, supra εἰ sscr $Λ^2$) om Yv τὸ: τοῦ Θ συνάγειν WS 7 οὐδεὶς: οὐδὲν Θ τις: τῆς Λ (corr) v τις Y (-ι- in ras) ἐξ om v πρᾶξιν v 9 τοῦ om Λv βάλλειν S ἢ om G 9-11 verba ὅταν ... λίθους om P 10 παρανομίσῃ ἢ W (sic) παρανομήσει εἰς E παρανομήσῃ Λ (-η in ras) παρανομήσας Θ cf p 394, 15 ὑφέλειται W 11 νῦν E (in ras?) Θ πάλιν συναγαγεῖν: καὶ συνάγειν πάλιν WS πάλιν συναγαγεῖν Λ (καὶ ante πάλιν sscr $Λ^2$) Y καὶ συναγαγεῖν πάλιν G πάλιν συνάγειν Θ 13 ὡς ἂν om EΛPv μαθῶμεν EΛΘPv ante ποῖον sscr οὖν E vel E^2 ὁποῖον Λv οὖν ὁποῖον P τὸ om W (sscr W vel W^1) SEΛGPv ante λίθων add τῶν Θ λίθων om P ὅ: ὅτι E (corr) 14 πάλιν om P προιεμένου W (-ι- postea add) EΛΘPv cf p 397, 9 χρὴ ante γενέσθαι (pro γίνεσθαι) coll S 15 γὰρ om P βάλλωμεν Λ 16 συνάγειν: συναγαγεῖν EΛGv ἀναλαβεῖν P verba ἐμοὶ ... p 392,12 πρᾶξις om P (circa sex lineas vacuas reliquit) 17 μηδὲν G οὑτωσὶ ψιλῶς: οὑτωσεὶ καλῶς W οὕτως ὑψηλῶς Λ (in οὕτως ψιλῶς corr $Λ^2$) Yv οὑτωσεὶ ψιλῶς G οὕτως ψιλῶς Θ ἐκλαμβάνειν post ἔννοιαν coll Λv 17-18 ἐμπρόχειρον Λ 18 τε om v

τῶν γεγραμμένων ἐμφαίνεται; εἰ φρυγανιζόμενός τις ἑάλω κατὰ τὸ σάββατον, διὰ τοῦτο καταλευσθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἔδει, μηδεμιᾶς ἀδικίας ἐν τῷ πλημμελήματι φαινομένης; τί γὰρ ἠδίκει τινὰ κάρφη κατὰ τὸ συμβὰν διερριμμένα κατὰ
713 M. τὴν ἔρημον πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς χρείαν συγκομιζόμενος; οὐ γὰρ τὸ ἀλλότριον ἀφαιρεῖσθαι κατηγορεῖται, ὥστε δοκεῖν εὐλόγως τὴν ἀδικίαν κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ κοινῇ πᾶσι προκείμενον αἴτιον αὐτῷ γίνεται τῆς τῶν λίθων βολῆς. ἀλλ' ὅτι ἐν σαββάτῳ τοῦτο ἐποίησε, διὰ τοῦτο ὡς κακουργῶν κατακρίνεται. τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τῶν γινομένων ἕκαστον τῇ ἰδίᾳ κρίνεται φύσει, εἴτε κακὸν εἴτε μὴ τοιοῦτόν ἐστιν, ὁ δὲ χρόνος, καθ' ὃν ἐνεργεῖται ἡ πρᾶξις, ἔξωθεν τῆς τοῦ γινομένου φύσεως θεωρεῖται; τί γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ χρονικὸν διάστημα πρὸς τὸ ἐκ προαιρέσεως ἡμετέρας ἀποτελούμενον; ἐὰν ἔρηταί τις ἡμᾶς, τί ἡμέρα ἐστί, τὸ ὑπὲρ γῆς εἶναι τὸν ἥλιον πάντως ἀποκρινούμεθα καὶ μέτρον αὐτῆς ὄρθρον καὶ ἑσπέραν ποιούμεθα. ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος τῆς ἡμέρας οὐ μιᾷ τινι μόνῃ τῶν κατὰ τὴν ἑβδομαδικὴν περίοδον ἀνακυκλουμένων ἐφαρμοσθήσεται, ἀλλὰ καὶ πρώτης καὶ δευτέρας καὶ μέχρι τῆς ἑβδόμης ὁ αὐτός ἐστι λόγος καὶ οὐδὲν ἡ τοῦ σαββάτου ἡμέρα παρὰ τὰς λοιπὰς κατὰ τὸ εἶναι ἡμέρα παρήλλακται.

1-2 Num 15, 32   11-15 cf Orat fun in Bas 789 D-792 A (Migne)

WSEΛGΘ(P)v 2 ante διὰ add καὶ S   τοῦτο: τὸ Θ (corr $Θ^2$)   κατελευσθῆναι Θ   inter τὸν (-ν sscr man recentior) et ἄνθρωπον rasura novem fere litterarum W   4 κάρφη post συμβὰν coll Θ   5 συγκομιζόμενα Θ   6 κατηγόρηται S fort recte   7 ἀλλὰ EΛ (in ἀλλ' οὐ corr $E^2Λ^2$)   post πᾶσι add κατ' ἐξουσίαν WSG cf p 386, 13   8 αὐτῷ ante αἴτιον coll E (corr) ΛΘPv   ἀλλ': καὶ Θ   9 ἐποίησε ante τοῦτο coll S   ante διὰ add καὶ WS   κακοῦργος Θ   10 ὅτι om W (in marg add W)   12 ἡ om v   ἔξωθεν rursus incipit P   τῆς om W (add W^1)   15 ἐάν: ἢ ἂν G   ἔρηται? W (in ἔροιτο corr man recentior)   τις ἡμᾶς τί: τις ἡμᾶς (?) τί W (in τις ἡμῶν ὅτι corr man recentior)   τι σημεῖον ὅτι Θ   τις ἡμᾶς τί σημεῖον ὅτι P   post τὸ sscr γὰρ (?) Λ   εἶναι om S (sscr S^2)   16 ἀποκρινόμεθα Λ (-ο- alt e corr $Λ^2$)   αὐτοῖς P   18 τῶν: τῇ W   ἑβδοματικὴν EΛPv   21 παρά: κατὰ Λv   verba παρὰ . . . ἡμέρα om P   κατά: καθ' αὐτὸ WS   κατ' αὐτὸ G

ἐὰν δέ τις τὴν τοῦ ἁμαρτήματος ἐξετάσῃ διάνοιαν, τὸ μὴ δεῖν τι κατὰ τοῦ πέλας ποιεῖν πάντως ἐροῦμεν, οἷον Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις καὶ τὰ λοιπά, ὧν γενικός τις καὶ περιληπτικός ἐστι νόμος τὰ καθ' ἕκαστον ἐν ἑαυτῷ περιέχων καὶ ὁ περὶ τοῦ ἀγαπῆσαι τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν. ταῦτα δὲ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν ἐπ' ἴσης κατορθούμενά τε καὶ παρανομούμενα ἢ καλὰ πάντως ἐστὶν ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενα. οὐκ ἂν δέ τις, ὃ σήμερον κακὸν ἐκρίθη γενόμενον, εἴτε φόνος εἴη τὸ πλημμέλημα εἴτε τι ἄλλο τῶν ἀπειρημένων, τὸ αὐτὸ τοῦτο τῇ ἐφεξῆς καλὸν εἶναι νομίσειεν. εἰ οὖν τὸ κακὸν ἀεὶ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐν ᾧπερ ἂν χρόνῳ τύχῃ τολμώμενον, καὶ τῶν ἀνευθύνων πάντως οὐδὲν ἂν γένοιτο παρὰ τὸν χρόνον ὑπεύθυνον. εἰ τοίνυν τὸ πρὸ τοῦ σαββάτου φρυγανίζεσθαι καὶ πῦρ ἀνάπτειν ἔξω ἀδικίας ἐστὶ καὶ κολάσεως, πῶς τὸ αὐτὸ τοῦτο τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ πλημμέλημα γίνεται; ἀλλ' οἶδα τὸ σάββατον τῆς ἀναπαύσεως, οἶδα τὸν τῆς ἀπραξίας νόμον, ὃς οὐχὶ πεδήσας τὸν ἄνθρωπον τῆς φυσικῆς ἐνεργείας ἄπρακτον εἶναι διακελεύεται. ἢ γὰρ ἂν καὶ ἀδύνατα κελεύοι, ἀπρακτεῖν προστάσσων ἡμῖν, οἷς καὶ δίχα τῶν λοιπῶν ἔργων αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος ἔργον ἐστίν; τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἔργον ἐστὶν ὀφθαλμῶν μὲν ἡ ὄψις, ἀκοῆς δὲ ἡ κατὰ φύσιν

2-3 Ex 20, 13-15   5-6 Leu 19, 18; Matth 22, 39 etc   15-16 cf Ex 20, 8-11

WSEΛGΘ(P)v 1 τις post ἁμαρτήματος coll WS   τοῦ ἁμαρτήματος: τῆς ἁμαρτίας Θ   ἐξετάζῃ WSG   2 εἰροῦμεν G   post οἷον add τὸ WSG   2-3 οὐ μοιχεύσεις post φονεύσεις coll G   3 μοιχεύσῃς W   κλέψῃς W   4 γενικῶς W   τις καὶ περιληπτικὸς om EΛΘPv   cf Orat Catech p 24, 2 (Srawley)   περιληπτικῶς W   ante νόμος add ὁ SG   τὰ om S   5 ὁ περί: ὅπερ ἡ Λv   6 δέ: καὶ Λv   δὴ πάντα P   ἐπ' ἴσης om P   10 τὸ αὐτὸ om S   cf 35   τῇ? eras W   11 ἀεὶ om S   τύχῃ ante χρόνῳ coll P   12 τῶν ἀνευθύνων scripsi: τὸ ἀνεύθυνον libri v (τὸ om P)   πάντως om EΛΘPv   οὐδὲ v   τῶν χρόνων Θ   13 τὸ om G   14 πυρὰν ἅπτειν Λv   ante πῶς add καὶ v   15 τῇ om v   17 πεδίσαι W   18 ἤ: εἰ Λ (corr $Λ^2$) Yv   κελεύοι Λ (-οι e corr?)   κελεύειν Y (in κελεύει corr)   κελεύει? P (corr) v   20 εἶδος ante τῆς coll S   20-21 verba τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἔργον ἐστὶν om Λv   21 ὀφθαλμῷ W   μὲν om G   ἀκοῇ W

ἐνέργεια, μυκτήρων δὲ ἡ ὄσφρησις, στόματος ἡ τοῦ ἀέρος ὁλκή, γλώσσης ὁ λόγος, ὀδοῦσιν ἡ τῆς τροφῆς ὑπηρεσία, σπλάγχνοις ἡ πέψις, ποσὶν ἡ κίνησις, χερσὶν ἐκεῖνα, πρὸς ἃ πέφυκεν ἡμῖν ἐνεργεῖν ταῦτα τὰ μέλη. πῶς οὖν ἐστι δυνατὸν κυρωθῆναι τὸν τῆς ἀπραξίας νόμον, οὐ παραδεχομένης τὴν ἀργίαν τῆς φύσεως; πῶς πείσω τὸν ὀφθαλμὸν μὴ ὁρᾶν ἐν σαββάτῳ, οὗ φύσις ἐστὶ τὸ πάντως τι βλέπειν; πῶς τὴν ἀκουστικὴν ἐπίσχω ἐνέργειαν; πῶς πεισθήσεταί μοι ἡ ὄσφρησις τὴν ἀντιληπτικὴν τῶν ἀτμῶν αἴσθησιν ἀποθέσθαι κατὰ τὸ σάββατον; πῶς δὲ οὐκ ἐνεργήσει τὰ σπλάγχνα τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν τῷ νόμῳ δουλεύοντα, ὥστε ἄπεπτον τὴν τροφὴν ἐμμεῖναι τῷ σώματι, ἵνα ἀργὴν δείξῃ τὴν φύσιν κατὰ τὸ σάββατον; εἰ δὴ τὰ λοιπὰ τοῦ σώματος ἡμῶν οὐ δύναται δέξασθαι τὸν τῆς ἀργίας νόμον (οὐδὲ γὰρ ὅλως ἐν τῷ ζῆν ἔσται μὴ ἐνεργοῦντα), οὐκ ἔστι πάντως τὸ μὴ παρανομηθῆναι
716 M. τὸ σάββατον, κἂν ἀκίνητος ἡ χεὶρ ἢ ὁ ποῦς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματός τε καὶ τόπου μένῃ. ἐπεὶ οὖν οὐχὶ μέρει τινί, ἀλλ' ὅλῳ κεῖται τῷ ἀνθρώπῳ ὁ νόμος, οὐ μᾶλλον ἀπρακτοῦντες δι' ἑνὸς τῶν μελῶν νόμον φυλάξομεν ἢ τοῖς λοιποῖς αἰσθητηρίοις κατὰ φύσιν ἐνεργοῦντες τὸ προσταχθὲν παραλύσομεν. ἀλλὰ μὴν θεόθεν ὁ νόμος, οὐδὲν δὲ τῶν παρὰ τοῦ θεοῦ

WSEΛGΘ(P)v 1 post στόματος add δὲ EP 2 γλώσση W ἡ post τροφῆς coll Θ τῆς om EΛ (sscr? Λ) Yv 3 σπλάγχνων Gv πέψις P (-μ- sscr) ἐκεῖνα om W (in marg add W^1) 4 ἐνεργεῖν ante ἡμῖν coll Θ ταῦτα: αὐτὰ G 5 ante τὸν add τοῦτον P παραδεχομένοις Λv 6 ἀργίαν: ἐνέργειαν G τὸν om Θ 7 οὗ: ᾧ G cf contra p 348, 16 πάντως Λ (-τως e corr?) παντὸς Y 8 πῶς bis scr? Λ πεισθῇ EΛ (-θῇ fort e corr) YPv 9 αἴσθησιν post ἀντιληπτικὴν coll EΛΘPv 10 τὸ om P 11 ἄπεπτον e corr Θ 11-12 τὴν τροφὴν ἐμμεῖναι: τὴν τροφὴν post ἐμμεῖναι coll G ἐμαυτῷ εἶναι τὴν τροφὴν P 12 ἵνα ἀργὴν: ἵναργεὶν W (-α- sscr man posterior) = ἵν' ἀργεῖν 13 εἰ δὴ: ἤδη WGΘ εἴδειν S δύνασαι Λ 14 τῷ ζῆν: τῇ ζωῇ EΛGΘPv cf pp 436, 7; 437, 8 15 post ἔσται add τὰ W^2 (sscr) EΛΘPv τὸ om SG 17 τε om G 18 post ὅλῳ ras duarum litt W ὁ om EΛPv 19 φυλάξωμεν E (corr) ἢ: εἰ ΛGv 20 ἐνεργοῦντες ante κατὰ φύσιν coll Θ παραλύσωμεν E (corr) v καταλύσομεν Θ 21 μὴν: μὴ P δὲ om P παρὰ ante τῶν coll P τοῦ om ΛGv

προστασσομένων τοιοῦτον, οἷον ἢ παρὰ φύσιν εἶναι ἢ ἔξω τοῦ κατ' ἀρετὴν δείκνυσθαι λόγου, ἡ δὲ ἄλογος ἀργία ἀρετὴ οὐκ ἔστιν. ζητεῖν ἄρα προσήκει τί βούλεται τὸ παράγγελμα τῆς τοῦ σαββάτου ἀργίας. φημὶ τοίνυν ἐγὼ πάσης νομοθεσίας τῆς θεόθεν γεγενημένης ἕνα σκοπὸν εἶναι τὸ καθαρεύειν τῶν τῆς κακίας ἔργων τοὺς δεξαμένους τὸν νόμον, καὶ πᾶς νόμος ὁ τὰ ἀπειρημένα κωλύων σαββατίζειν ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων διακελεύεται. τοῦτο αἱ πλάκες, τοῦτο ἡ λευϊτικὴ παρατήρησις, τοῦτο ἡ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀκρίβεια, τὸ ἀργοὺς ἡμᾶς καὶ ἀπράκτους ἐκείνων εἶναι, ὧν τὸ ἔργον κακία ἐστίν. εἰ μὲν οὖν οὕτω τις ἐκλαμβάνοι τὸν νόμον, ὡς ἀργὸν ἐν κακίᾳ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, κἀγὼ συντίθεμαι τὸν σοφὸν ἐκκλησιαστὴν κατὰ τοῦ ξύλα ἑαυτῷ συνάγοντος καιρὸν ὁρίζειν εἰς τὸ βάλλειν λίθους, δι' ὧν κωλύεται ἡ συλλογὴ τῶν τῆς κακίας φρυγάνων τῶν εἰς πυρὸς ὕλην συναγομένων· εἰ δὲ ψιλῷ τις παραμένοι τῷ γράμματι, οὐκ οἶδα, ὅπως τὸ θεοπρεπὲς ἐν τῷ νόμῳ λογίσαιτο.

Οὐκοῦν νοητέον τοὺς λίθους τίνες εἰσὶν οἱ κατὰ τοῦ τοιούτου βαλλόμενοι, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἀφίκοιτο ἡ περὶ τὸν φρυγανισμὸν σπουδή. τί δὲ τὰ ξύλα, δι' ὧν τὸ πῦρ ἐκκαυθή-

8 Ex 31, 18 etc 9 Num 1, 47 sqq

WSEΛGΘPv 1 προστασσομένων EΛΘv προσταγμάτων P οἷον ἢ: ἢ EG οἱονεὶ Λv οἷον ΘP 5 τῶν: τῷ Λ (corr) Yv 6 ἔργω Λ (corr) Yv 6-8 verba τοὺς . . . ἔργων om P 6 δειξαμένους v 9 ἐν om WSG τῷ: τοῦ WSG δευτερονομίου WSG 10 ἡμᾶς om P 11 κακίας Θ οὖν om WP οὕτως EΘ ἐκλαμβάνει ΛPv ἐκλαμβάνοιτο G ἐκλάβοι Θ cf Hoey, Use of the Optative Mood 60 sqq τὸν νόμον ante τις coll G ὡς om v 12 συντίθημι E (corr) Λ (corr $Λ^2$) YΘv cf p 391, 8 13 ante ξύλα add τὰ WSG ἑαυτοῦ EΛ (corr) YGv 14 βαλεῖν E ὧν: ὃν Λ (corr?) Yv 16 ψιλῷ τις: ψιλῶς τις S ψιλότης Λ (corr $Λ^2$) Yv παραμένει Λv cf 11 (ἐκλαμβάνοι) οἶδ' P 17 πῶς Θ λογίσηται W λογίσεται? S cod Vat gr 1433 G cf Hoey, Use of the Optative Mood 100 sqq 18 ante 'Ουκοῦν spat quinque litt Λ τοῦ om EG 19 τέλος: πέρας WSG ἀφικειται W (sic, -ει- partim eras) ἀφίκηται SG cf Hoey, Use of the Optative Mood 92 sqq ἡ: τῇ Θ 19-20 τῶν φρυγανισμῶν G 20 τί: εἰ EYv τί Λ (in ras)

σεται τῷ συνειλοχότι; πάντως δὲ οὐκ ἄδηλα ταῦτα τῷ καὶ ὁπωσοῦν μυστικῶν ἐπαΐοντι λόγων. εἰ γὰρ καλῶς ὁ ἀπόστολος ξύλα καὶ καλάμην καὶ χόρτον τὴν πονηρὰν οἰκοδομὴν ὀνομάζει, διότι τὰ τοιαῦτα οἰκοδομήματα ἐν τῷ τῆς κρίσεως καιρῷ πῦρ γίνεται, καὶ τὸ ἄχυρόν φησιν ἡ τοῦ εὐαγγελίου φωνὴ πυρὶ ἑτοιμάζεσθαι, καὶ τὴν ἄκαρπον κληματίδα μόνῳ εὔθετον τῷ πυρὶ ἀπεφήνατο, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι ξύλα ἐστὶν εἰς πυρὸς παρασκευὴν συναγόμενα τὰ μάταια τοῦ βίου ἐπιτηδεύματα, καὶ οὗτός ἐστιν ὁ ἐν καιρῷ τοῖς λίθοις βαλλόμενος, ὅνπερ τὸν εἰς τὰ κακὰ ῥέποντα λογισμόν τις νοήσας οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ δέοντος. χρὴ δὲ πάντως νοεῖν, ὅτι οἱ ἀναιρετικοὶ τῆς κακίας λογισμοὶ οὗτοί εἰσιν οἱ λίθοι οἱ εὐστόχως ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ σφενδονώμενοι, οὓς ἀεὶ καὶ πέμπεσθαι χρὴ καὶ συνάγεσθαι· πέμπεσθαι μὲν εἰς καθαίρεσιν τοῦ κατὰ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ὑψουμένου, συνάγεσθαι δὲ εἰς τὸ ἀεὶ πλήρη τὸν τῆς ψυχῆς εἶναι κόλπον τῶν τοιούτων παρασκευῶν, ὥστε πρόχειρον εἶναι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὴν βολήν, εἴποτε ἄλλως τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλὴν ἐννοήσειεν. πόθεν οὖν συναγάγωμεν λίθους, οἷς τὸν ἐχθρὸν καταλεύσομεν; ἤκουσα τῆς προφητείας εἰπούσης· Λίθοι ἅγιοι κυλίονται ἐπὶ τῆς γῆς. οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς εἰς

3 cf I Cor 3, 12 necnon p 385, 6 sqq 5-6 Matth 3, 12; Luc 3, 17 6-7 Matth 3, 10; Luc 3, 9 20 Zach 9, 16

WSEΛGΘPv 1 συνειληχότι W (-λη- e corr) SEΛGΘP cf p 395, 15 (συλλογή) et p 339, 20 2 μυστικὸν v ἐπαγάγοντι Λ (corr Λ^2) Yv ἐπαίοντι G (-αι in ras) λόγον v εἰ: ἢ Λ ἦ v 3 καὶ prim om EΛPv cf p 385, 6 4 οἰκοδομίαν WSGΘ cf I Cor 3, 9 ὀνομάζῃ W 6 ἑτοιμάζεται ΛPv 7 post εὔθετον add εἶναι WSG 9 ἐστιν om P 10 τὸν om G τὰ om P 11 τις om Θ οὐκ ἂν: οὐχ EΛΘPv 12 οἱ om W αἱρετικοὶ Λ (corr?) Y 13 ὑπὸ: ἐκ S εὐστόχως post ἐκκλησιαστοῦ coll G σφενδονούμενοι WΛGΘPv 15 ζωῆς G (-ῆς bis scr, eras) 16 πλήρη E (in fine ras litt unius) πλήρην (-ς?) Λ πλήρης Y (corr) ante ψυχῆς add ἡμετέρας G εἶναι ante τὸν coll EΛPv 18 τὴν om S ἡμᾶς P βουλὴν P (corr) 19 συνάγομεν S? (corr S^2) G καταλεύσωμεν E (corr) Λ κατασαλεύσομεν G καταχώσωμεν v καταλύσομεν Cat Polychr cf pp 392, 2; 397, 14 21 οἱ om Λv

ἡμᾶς κατιόντες λόγοι, οὓς χρὴ συνάγειν ἐν τῷ τῆς ψυχῆς κόλπῳ, ἵν' ἐν καιρῷ κατὰ τῶν λυπούντων χρησώμεθα, ὧν ἡ 717 M. βολὴ καὶ ἀναιρεῖ τὸν πολέμιον καὶ τῆς τοῦ βάλλοντος δεξιᾶς οὐ χωρίζεται. ὁ γὰρ τῷ λίθῳ τῆς σωφροσύνης καταβαλὼν τὸν ἀκόλαστον λογισμὸν τὸν διὰ τῶν ἡδονῶν τὰς τοῦ πυρὸς ὕλας φρυγανιζόμενον κἀκεῖνον τῇ βολῇ κατηγωνίσατο καὶ διὰ χειρὸς ἀεὶ φέρει τὸ ὅπλον. οὕτως καὶ ἡ δικαιοσύνη λίθος κατὰ τῆς ἀδικίας γίνεται κἀκείνην ἀναιρεῖ καὶ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ προεμένου φυλάσσεται. κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πάντα τὰ πρὸς τὸ κρεῖττον νοούμενα ἀναιρετικὰ τῶν χειρόνων γίνεται καὶ τοῦ κατορθοῦντος τὴν ἀρετὴν οὐ χωρίζεται. οὕτως ἔστιν, κατά γε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἐν καιρῷ βαλεῖν τοὺς λίθους καὶ ἐν καιρῷ συναγαγεῖν λίθους, ὥστε καὶ ἀεὶ πέμπειν τὰς ἀγαθὰς βολὰς ἐπὶ τὸ καταλεύειν τὰ χείρονα καὶ μηδέποτε ἡμᾶς ἐπιλείπειν τῶν τοιούτων ὅπλων τὴν ἀφθονίαν.

Ἡ δὲ ἐφεξῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐγκειμένη ῥῆσις περιλήψεώς τινος καιρὸν καὶ ἀκαιρίαν ὁρίζεται· ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Καιρὸς τοῦ περιλαβεῖν καὶ καιρὸς τοῦ μακρυνθῆναι ἀπὸ περιλήψεως. ταῦτα δὲ οὐκ ἂν ἄλλως γένοιτο ἡμῖν καταφανῆ τὰ νοήματα μὴ τῆς λέξεως πρότερον διὰ τῆς γραφῆς νοηθείσης,

18-19 Eccl 3, 5, 2

WSEΛGΘPv 1 συναγαγεῖν Λv Cat Polychr ἐπισυνάγειν Θ 2 κόλπῳ: προκολπίῳ WSGΘ cf p 396, 16 varia lectio est ἵνα G χρησόμεθα W 3 βουλὴ Λ ante καὶ ἀναιρεῖ add ὄντως καλὴ EΛP add οὕτω καλὴ v 4 δεξιᾶς: χειρὸς EΛPv 4-5 καταβάλλων WSΛGΘv 8 ἀναιρεῖν Λ 9 προιεμένου ΘP προσεμένου v cf pp 391, 14; 401, 17 φυλάττεται EΛΘPv cf pp 405, 9; 411, 14; ad De perfectione p 213, 1 (vol VIII, 1 Jaeger) 10 τὰ om ΛPv ante τῶν sscr τε E add τε P 11 γίνονται EP χωρίζονται G χωρίζοντος P 12 οὕτως ἔστιν om Λv γε: τε v ἡμέτερον: ἐμὸν P ante ἐν add οὕτως χρὴ v βάλλειν WSE^2 (e βαλεῖν corr) GΘP 13 τοὺς om WSGP συνάγειν WEP ὡς EΛΘPv καὶ om G 14 ἐπὶ τὸ: ἐπὶ τῷ S Λ? (e τὸ corr) ἐπῶ E (in ἐπὶ τῷ corr, ἐπὶ τῷ? in marg) καταλύειν W (-υ- in ras) SΛGΘv cf ad p 396, 19 15 ἐπιλείπειν ante ἡμᾶς coll P 16 ἑξῆς WP ἐφεξῆς Λ (-εξ-expunct) ἐκκειμένη W 17 καιρὸν om W (in marg add W^1) 18 post Καιρός pr add φησι WSG τοῦ pr om W ἀπὸ om ΘP 19 περιλήμψεως Λ (-μ- eras) Y post περιλήψεως add verba ὁ μὲν οὖν μέγας δαβὶδ διὰ ψαλμῶν διεσήμανε καὶ βοᾷ λέγων (cf ad p 398, 3) Θ (expunct) 20 τὰ om P πρῶτον P

ὥστε γενέσθαι δῆλον ἡμῖν, ἐπὶ τίνος οἶδεν ὁ θεόπνευστος λόγος τῇ φωνῇ κεχρῆσθαι τῆς περιλήψεως. ὁ μὲν οὖν μέγας Δαβὶδ διὰ ψαλμῳδίας ἡμῖν ἐμβοᾷ λέγων· Κυκλώσατε Σιὼν καὶ περιλάβετε αὐτήν, αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Σολομών, ὅτε τὴν ἐνδιάθετον ἐποίει συζυγίαν τοῦ ἐρωτικῶς πρὸς τὴν Σοφίαν διατεθέντος, τά τε ἄλλα φησί, δι' ὧν γίνεται ἡμῖν ἡ πρὸς τὴν ἀρετὴν συνάφεια, καὶ τοῦτο ἐπάγει· Τίμησον αὐτήν, ἵνα σε περιλάβῃ. εἰ οὖν Δαβὶδ μὲν τὴν Σιὼν ἡμᾶς περιλαμβάνειν διακελεύεται, Σολομὼν δὲ τοὺς τετιμηκότας τὴν Σοφίαν παρ' αὐτῆς εἶπε περιλαμβάνεσθαι, τάχα τῆς προσηκούσης ἐννοίας οὐχ ἁμαρτάνομεν μαθόντες τὸ πρᾶγμα, οὗ εὔκαιρός ἐστιν ἡ περίληψις. τὸ γὰρ Σιὼν ὄρος ἐστὶ τῆς Ἱεροσολύμων Ἄκρας ὑπερφαινόμενον. ὁ οὖν ταύτην σε περιλαμβάνειν προτρεπόμενος τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ συμφυῆναι παρακελεύεται, ὥστε εἰς αὐτὴν φθάσαι τῶν ἀρετῶν τὴν ἀκρόπολιν, ἣν τῷ ὀνόματι Σιὼν παραδηλοῖ δι' αἰνίγματος· ὁ δὲ τῇ σοφίᾳ σε συνοικίζων

3-4 Ps 47, 13, 1 7 Prov 4, 8, 2 11-13 nomine Acrae denotabatur, mirabile dictu, pars inferior urbis Hierosolymitanae. altior erat mons Sion, ubi olim templum situm fuerat. cf Ios Bell Iud V, IV, 1 §§ 136 sqq p 453 (Niese): . . . καθ' οὓς οἱ Ἀσαμωναῖοι χρόνους ἐβασίλευον τήν τε φάραγγα ἔχωσαν συνάψαι βουλόμενοι τῷ ἱερῷ τὴν πόλιν καὶ τῆς Ἄκρας κατεργασάμενοι τὸ ὕψος ἐποίησαν χθαμαλώτερον, ὡς ὑπερφαίνοιτο καὶ ταύτῃ τὸ ἱερόν, necnon L-H Vincent et A-M Steve, Jérusalem de l'Ancient Testament I (Parisiis, 1954) 1-26, 175-192

WSEΛGΘPv 2 τῆς περιλήψεως om Λv ante μέγας add ὁ v 3 ψαλμωδιῶν S ψαλμῶν EΛGΘPv ψαλμῳδίας ἡμῖν ἐμβοᾷ: ψαλμῶν διεσήμανε καὶ βοᾶ EΛ (δι- sscr) Θ (ἐσήμανε cf ad p 397, 19) Pv scripturam continuam falso resolvit fons communis codicum EΛ, cf praefationis p 222 ante Σιὼν add λαοὶ S 4 περιλάβεται W 6 φησί in ras Λ ἡ om W (sscr W) EΛPv ante συνάφεια coll SG 7 συνάφεια: συμφωνία W (in marg corr W¹) 8 μὲν om EΛΘPv τὴν om P 8-9 περιλαμβάνειν διακελεύεται: παρακελεύεται περιλαμβάνειν EΛ (περι- sscr) Y (λαμβάνειν) ΘP (κελεύε ται) v 10 αὐτῆς Λ (-ῆ-e corr) 11 ἁμαρτάνωμεν W ἁμαρτήσομεν S 12 περίλημψις Λ πρόσληψις G ἱεροσολυμίτων Θ an recte? 13 περιλαμβάνειν ante σε coll WS λαμβάνειν P 14 συμφυῆναι: συμφυῆ εἶναι Λv cf p 385, 14 post συμφυῆναι add σε SG 15 τῷ: τὸ W τῶν ἀρετῶν om P 16 ante Σιὼν add τῆς EP τῇ σοφίᾳ σε συνοικίζων: τῆς σοφίας ἐσσυνοικίζων Λ (corr Λ²) Y (corr) v τῇ σοφία συνοικίζων G τῇ σοφία συνοικίζων σε P

τὴν παρ' ἐκείνης ἐσομένην περίληψίν σοι εὐαγγελίζεται. οὐκοῦν καιρός ἐστι τὴν Σιὼν περιλαμβάνειν καὶ ὑπὸ τῆς Σοφίας περιλαμβάνεσθαι, τοῦ μὲν ὀνόματος Σιὼν τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας ἐνδεικνυμένου, τῆς δὲ Σοφίας πᾶσαν ἀπὸ μέρους τὴν ἀρετὴν δι' ἑαυτῆς σημαινούσης. εἰ τοίνυν ἐγνώκαμεν διὰ τῶν εἰρημένων τὸ τῆς περιλήψεως εὔκαιρον, διὰ τῶν αὐτῶν ἐδιδάχθημεν, τίνων ὁ χωρισμὸς τῆς συμφυΐας ἐστὶ λυσιτελέστερος. Καιρὸς γάρ, φησί, τοῦ μακρυνθῆναι ἀπὸ περιλήψεως. ὁ πρὸς τὴν ἀρετὴν οἰκειωθεὶς τῆς πρὸς τὴν κακίαν σχέσεως ἠλλοτρίωται. τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ἢ Χριστῷ πρὸς Βελιάρ; ἢ πῶς δυνατόν ἐστι δυσὶ κυρίοις ἐναντίοις δουλεύοντα εὔνουν ἀμφοτέροις γενέσθαι; ἡ γὰρ τοῦ ἑνὸς ἀγάπη μῖσος τοῦ ἑτέρου ἐποίησεν. ὅταν οὖν ἡ ἀγαπητικὴ διάθεσις περιφυῇ τῷ καλῷ (τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὔκαιρον), ἐπ-
720 M. ηκολούθησε πάντως ἡ πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀλλοτρίωσις. εἰ ἀληθῶς τὴν σωφροσύνην ἠγάπησας, ἐμίσησας πάντως τὸ ἀντικείμενον. εἰ πρὸς τὴν καθαρότητα βλέπεις ἐρωτικῶς, ἐβδελύξω δηλονότι τὴν τοῦ βορβόρου δυσωδίαν. εἰ τῷ ἀγαθῷ προσεκολλήθης, ἐμακρύνθης πάντως τῆς τοῦ πονηροῦ προσκολλήσεως. εἰ δὲ καὶ πρὸς τὴν τοῦ πλούτου περιβολὴν ἄγοι τις τὸ τῆς περιλήψεως σημαινόμενον, δείκνυσι καὶ οὗτος ὁ λόγος, ποῖον πλοῦτον ἀγαθόν ἐστι προσπεριβάλλεσθαι

8-9 Eccl 3, 5, 2 10-11 II Cor 6, 14-15 12 cf Matth 6, 24

WSEΛGΘPv 1 ἐκείνοις v ἐπομένην Λ? (corr Λ²) v ἐσομένης P παράληψιν Θ 2 τὴν om EΛGPv 4 τὴν δὲ σοφίαν P 5 τὴν ante ἀπὸ coll P δι' ἑαυτῆς om Θ 6 περιλήμψεως Λ (-μ- eras) Y (-μ- sscr) διὰ τῶν: δι' S cf ad p 286, 6 8 γάρ om G 9 περιλήμψεως Λ (-μ- eras) Y ὁ: καὶ P post ὁ add γὰρ WSG 11 βελίαλ v δυσὶ om W (in marg add W¹, in textu man recentior) 12 ἐναντίοις δουλεύοντα: ἐναντίως δουλεύοντα Θ δουλεύειν ἐναντίοις καὶ P 13 μῖσος Λ (post -ο- eras litt unam) μίσους Y ἡ om G 14 περιφυῇ τῷ καλῷ: περιποιῆ τῶ καλῶ E περιποιῆ τὸ καλὸν Λv ἐκφύη τῶ καλῶ G 15 πάντως: ὄντως v 16 πάντως: ἂν πάντως EP ἂν Λv 17 καθαριότητα G βλέπεις W (-η- sscr man recentior) 18 δῆλον EΛΘP τὸ ἀγαθὸν Λ (corr) Y (corr) 21 ἀγάγοι S ἄγει ΘP περιλήμψεως Λ προλήψεως G 22 οὕτως W (corr) P (corr) προσπεριλαβέσθαι W (corr W¹) περιβαλέσθαι S περιβάλλεσθαι ΛGv

καὶ ποίων κτημάτων περιβολὴν ἀποπέμπεσθαι. οἶδα θησαυρὸν σπουδαζόμενον τὸν κεκρυμμένον ἐν τῷ ἀγρῷ, οὐχὶ τὸν πᾶσι φαινόμενον. οἶδα πάλιν πλοῦτον ἀτιμαζόμενον, οὐ τὸν ἐλπιζόμενον, ἀλλὰ τὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς προφαινόμενον. διδάσκει τοῦτο ἡ τοῦ ἀποστόλου φωνὴ λέγουσα· Μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. εἰ ταῦτα νενοήκαμεν, καὶ τὸν ἐφεξῆς λόγον διὰ τούτων νενοηκότες ἐσόμεθα.

Καιρὸς γάρ, φησί, τοῦ ζητῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. ὁ γὰρ νοήσας διὰ τῶν ἐξετασθέντων, τίνων προσήκει μακρύνειν ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς περιλήψεως καὶ τίσι συνάπτεσθαι, γνοίη ἄν, τί τε προσήκει ζητεῖν καὶ τίνων ἡ ἀπώλεια κέρδος ἐστίν. Καιρὸς γάρ, φησί, τοῦ ζητῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. τί τοίνυν ἐστίν, ὅ με ζητῆσαι χρή, ὥστε ἐπιτυχεῖν τοῦ καιροῦ τοῦ καθήκοντος; ἀλλὰ τί μὲν ζητεῖσθαι δέον ἡ προφητεία δείκνυσι λέγουσα· Ζητήσατε τὸν κύριον καὶ κραταιώθητε· καὶ πάλιν· Ζητήσατε τὸν κύριον καὶ ἐν τῷ εὑρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε, καὶ Εὐφρανθήτω καρδία ζητούντων τὸν κύριον. ἔγνων τοίνυν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅπερ ζητῆσαι χρή, οὗ ἡ εὕρεσίς ἐστιν αὐτὸ τὸ ἀεὶ ζητεῖν. οὐ γὰρ

1-2 cf Matth 13, 44 5-7 II Cor 4, 18 10-11 Eccl 3, 6, 1 11-12 cf pp 397, 16-400, 9 14 Eccl 3, 6, 1 17-18 Ps 104, 4 18-19 Is 55, 6 19-20 Ps 104, 3

WSEΛGΘPv 1 ἀποπεσθαι W sic (corr W) 2 ἐγκεκρυμμένον G 3-4 οὐ τὸν ἐλπιζόμενον om WS οὐ τὸν μὴ φενομένον ἀτιμαζόμενον G οὐχὶ τὸν μὴ ὁρώμενον Θ 4 τοῖς om ΛGv προφαινόμενον: προσφαινόμενον G προορώμενον P 5 φωνὴ ante τοῦ coll G 8 διὰ τούτων post ἐσόμεθα 9 coll Θ 9 νενοηκότες om S εἰσόμεθα S 10 post γάρ add ἐστι G 12 περιλήμψεως Λ (-μ- eras) Y τίσι: τίνων G γνώη Λ (corr) Yv 13 τε: γε P ἡ om W (add W vel W¹) 15 με: μὲν G om Θ ὡσγε? W (sic) ὥστ' P ἐπιτυχεῖν: ἐπὶ τοῦ τυχεῖν W 16 τοῦ om G τί: τὸ G ζητήσαι WGΘ ante δέον add τὸ G 17-18 verba καὶ κραταιώθητε . . . κύριον om EP 18 κραταιώθηται W 19 ἐπικαλέσασθαι G 20 ἔγνω G 21 ζητῆσαι: ζητεῖν WSG ζητῆσαι Λ (-ῆ- e corr, -σαι in ras?) Y οὗ ἡ: οὖν post εὕρεσις coll Θ ζητεῖν: ζητούμενον? W (corr) post ζητεῖν add τὸν κύριον G

ἄλλο τί ἐστι τὸ ζητεῖν καὶ ἄλλο τὸ εὑρίσκειν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ ζητῆσαι κέρδος αὐτὸ τὸ ζητῆσαί ἐστι. βούλει καὶ τὴν εὐκαιρίαν μαθεῖν, τίς ὁ καιρὸς τοῦ ζητεῖν τὸν κύριον; συντόμως λέγω· ὁ βίος ὅλος. ἐπὶ τούτου γὰρ μόνου εἷς καιρὸς τῆς σπουδῆς ἐστιν ἡ ζωὴ πᾶσα. οὐ γὰρ ἀποτεταγμένῳ τινὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ ἀφωρισμένῳ τὸ ζητεῖν τὸν κύριον ἀγαθόν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ μηδὲ ὅλως διαλείπειν ἀεὶ ζητοῦντα τοῦτό ἐστιν ἡ ἀληθὴς εὐκαιρία. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοί μου, φησί, διὰ παντὸς πρὸς τὸν κύριον. ὁρᾷς πῶς ἐπιμελῶς ἐρευνᾷ ὁ ὀφθαλμὸς τὸ ζητούμενον, οὐδεμίαν ἄνεσιν ἑαυτῷ διδοὺς οὐδέ τι διάλειμμα τῆς τοῦ ζητουμένου κατανοήσεως; τῇ γὰρ τοῦ Διὰ παντὸς προσθήκῃ τὸ διηνεκές τε καὶ ἀδιάλειπτον τῆς σπουδῆς ἐνεδείξατο. ὡσαύτως δὲ νοήσωμεν καὶ τὸν τοῦ ἀπολέσαι καιρόν, κέρδος εἶναι κρίνοντες τὸ ἀπολέσαι ἐκεῖνο, οὗ ἡ ὕπαρξις ζημία τῷ ἔχοντι γίνεται. κακὸν κτῆμα ἡ φιλαργυρία· οὐκοῦν ἀπολέσωμεν. πονηρὸν ἀπόθετον ἡ μνησικακία· οὐκοῦν προώμεθα. ὀλέθριον κτῆμα ἡ ἀκόλαστος ἐπιθυμία· τούτου μάλιστα πρὸ τῶν ἄλλων πτωχεύσωμεν, ἵνα διὰ τῆς τοιαύτης πτωχείας τὴν βασιλείαν κερδήσωμεν. Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, δηλαδὴ οἱ τοῦ τοιούτου πλούτου πενό-
721 M. μενοι καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ πονηρὰ τοῦ διαβόλου κειμήλια. μακαριώτερον μὲν τὸ μηδὲ τὴν ἀρχήν τινα κτήσασθαι, ἵνα

8-9 Ps 24, 15, 1 19-20 Matth 5, 3

WSEΛGΘPv 1 verba τί . . . ἄλλο om P τὸ tert om Λ ἐκ om ΛGv τοῦ: τὸ Λ (corr) om G 2 ζητῆσαι prim: ζῆσαι S ἐκζητῆσαι ΛGv 3 ὁ om WEΛv ἐκζητεῖν G λέγει P 4 μόνον v εἷς: ἧς v 5 ζωὴ Λ² (in ras) σπουδὴ Yv καιρῷ ante τινι coll S ἀποτεταμένω P (-ω e corr) 6 τὸν om WS 7 μήτε E Λ (in μητὶ corr Λ²) YΘv μηδ' P cf p 402, 4 διαλιπεῖν EGΘP ἡ om EΛΘPv 8 διὰ παντὸς post κύριον coll G cf p 405, 7 10 τι om P 11 τῆς: τῇ W (corr W vel man recentior) 12 προσθήκῃ: προσθέσει v ἀδιάληπτον WΘ 13 νοήσομεν Θ 14 τὸ: τοῦ EΛ (corr) YΘP ἐκεῖνο W (-ο e corr) ἐκεῖνον EΛ (-ν in ras?) Y 16 ἀπολέσομεν WΛ? (corr) post ἀπολέσωμεν add τοῦτο S ἀπόθετον om Θ post ἀπόθετον add ἡμῖν P 17 κτῆμα: χρῆμα WΘ 18 πτωχεύσομεν W τῆς: τῇ W (corr W vel man recentior) 20 τοῦ om G 21 τἄλλα Θ τὰ πονηρὰ om EΛΘPv

καθόλου ἀκτήμονες τῶν μολυνόντων γενώμεθα, καλὸν δὲ οὐχ ἧττον τῷ προληφθέντι τῇ πονηρᾷ κτήσει τὸ ἀπολέσαι τὰ τοιαῦτα κτήματα καὶ εἰς ἀφανισμὸν ἀγαγεῖν. ἀλλὰ τὸ μὲν μηδὲ ὅλως ποτὲ σχεῖν τῶν τοιούτων τὴν μετουσίαν κρεῖττον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐστί, τὸ δὲ λαβόντα ἐξαφανίσαι τούτου καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων δύναμις τὴν ἰσχὺν ἔχει. διὸ τὸ μηδὲν ἐσχηκέναι τῶν τοῦ ἀντικειμένου κτημάτων μόνου τοῦ κυρίου ἐστὶ τοῦ συμμετασχόντος ἡμῖν τῶν αὐτῶν παθημάτων χωρὶς ἁμαρτίας. Ἔρχεται γάρ, φησίν, ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρίσκει τῶν ἰδίων οὐδέν. τὸ δὲ δι' ἐπιμελοῦς μεταμελείας ἑαυτὸν ἐκκαθῆραι, τοῦτο καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τῶν δι' ἀρετῆς ἑαυτοὺς λαμπρυνόντων ἔστιν ἰδεῖν. ἀπώλεσεν ὁ Παῦλος τὸ πονηρὸν κτῆμα τῆς ἀπιστίας διὰ τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτῷ τῆς προφητείας τὴν χάριν, πλήρης τοῦ θησαυροῦ ἐγένετο ὃν ἐζήτησεν. ἀπώλεσεν ὁ Ἡσαΐας ἐν τῷ καθαρσίῳ τοῦ θείου ἄνθρακος πᾶν ῥυπαρὸν καὶ ῥῆμα καὶ νόημα· διὰ τοῦτο ἐπληρώθη τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἀπόλλυσι πᾶς ἐν τῇ μεταλήψει τοῦ κρείττονος πᾶν τὸ πρὸς τὸ ἐναντίον νοούμενον. οὕτως ὁ σώφρων τὴν ἀκολασίαν ἀπόλλυσι, τὴν ἀδικίαν ὁ δίκαιος, τὴν ὑπερηφανίαν ὁ μέτριος, ὁ εὔνους τὸν φθόνον, ὁ ἀγαπητικὸς τὴν ἀπέχθειαν. ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τυφλὸς εὗρεν ὃ μὴ εἶχεν, ἐκ τοῦ ἀπολέσαι ὃ εἶχε· τῆς γὰρ τυφλότητος ἀφαιρεθείσης ἡ τοῦ

8-9 cf Heb 4, 15   9-10 Joh 14, 30   14 Gal 2, 8-9?
16-18 cf Is 6, 6-7   22-23 cf Mc 8, 22-26

WSEΛGΘPv 2 κτίσει Λ (-ί- e corr) Yv   3 τοιαῦτα: πονηρὰ P cf p 401, 21   μὲν om Λv   4 μηδὲ: μη W (sic, corr W) μηδ' G cf p 401, 7   σχεῖν: ἔχειν EΛΘPv   5 τὴν ante τῶν coll WS om Pv   6 τούτου P (-το sscr= τοῦτο)   τὴν om Θ   ἔχειν Λ διὰ GΘ   7 τῶν om W (in marg add W vel W^1)   μόνον Λ   8 ἐστι: spat quattuor fere litt vacuum reliquit Θ   μετασχόντος EΛΘPv αὐτοῦ P   11 δι' om W (in marg add W^1) μεταμελείας: ἐπιμελείας P   ἐκκαθᾶραι E (-ᾶ- e ras) GΘP (-άραι ΘP)   cf p 353, 13   12 τῶν: τὸ Λ (corr Λ^2) Y (corr)   om P   δι': διὰ τῆς SG   13 ἰδεῖν: ἴδιον Θ   14 ἐν αὐτῷ: ἑαυτοῦ P   15 ante πλήρης add καὶ EP   ὃν: ὧν W   an recte?   ὁ om EΛΘP (sscr) v   16 ἐν om Θ   τοῦ θείου om G   ἄνθρακας G   ῥύπον W   (corr W) 17 καὶ ῥῆμα: κρῖμα Θ   18 ἀπολλύει S   19 τὸ om ΘP σωφρονῶν S   22 ηὗρεν G   22-23 ἐκ τοῦ: ἐν τῷ Θ (cf 22) 23 ante τῆς add δηλονότι S

φωτὸς ἀντεισῆλθεν αὐγή· καὶ ἐπὶ τοῦ λεπροῦ τοῦ πάθους ἀφανισθέντος ἡ τῆς ὑγείας ἐπανέρχεται χάρις, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ θανάτου ἀνισταμένων ἡ νεκρότης τῇ παρουσίᾳ τῆς ζωῆς ὑπεχώρησεν· οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἡμῖν φιλοσοφίας οὐκ ἔστι τι τῶν ὑψηλῶν κτήσασθαι μὴ τὴν περὶ τὰ γήϊνά τε καὶ ταπεινὰ σπουδὴν ἀπολέσαντας. ἐν γὰρ τῷ ταῦτα εὑρίσκειν ἀπόλλυται ἡμῖν τὰ προτιμότερα, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἡ τούτων ἀπώλεια τῆς τῶν τιμίων εὑρέσεως πρόξενος γίνεται. ταῦτα παρὰ τῆς τοῦ κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν· Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὑρήσει αὐτήν. τὸ γὰρ ἐν τοῖς κατὰ τὴν ὕλην σπουδαζομένοις τὴν ψυχὴν εὑρεθῆναι αἴτιον γίνεται τοῦ ἐν τοῖς ἀληθινοῖς ἀγαθοῖς αὐτὴν μὴ εὑρεθῆναι, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἡ τούτων στέρησις καὶ ἀπώλεια τῶν ἐλπιζομένων ὕπαρξις γίνεται. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; Καιρός, φησί, τοῦ ζητῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ ἀπολέσαι. εἰ τοίνυν ἔγνωμεν, τί ἐστι τὸ ζητούμενον κέρδος, ὃ διὰ τοῦ ἀπολέσαι τὰ κακῶς κτηθέντα εὑρίσκεται, τὸ μὲν ζητήσωμεν, τὸ δὲ ἀπολέσωμεν· τὰ καλὰ ζητήσωμεν, τὰ κακὰ ἀπολέσωμεν.

Καλῶς δὲ καὶ προσφυῶς τοῖς προεξητασμένοις καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν γεγραμμένων ἐπάγεται. φησὶ γάρ· Καιρὸς τοῦ

1-2 cf Matth 8, 1-4; Mc 1, 40-45; Lc 5, 12-16   2-4 cf Matth 9, 29-31; Mc 5, 41-43; Lc 8, 54-56 etc   9-11 Matth 10, 39
15-16 Matth 16, 26   16-17 Eccl 3, 6, 1   22-p 404, 1 Eccl 3, 6, 2

WSEΛGΘPv 1 ἀντεισήχθη P   2 ἀφηνισθέντος P   ὑγιείας Θ cf pp 384, 6; 421, 7   3 ἀνεσταμένων S   4 φιλοσοφίας Λ (φιλο- sscr) Y   6 τε om G   σπουδὴν om P   ἀπωλέσαντες W (in -ντα corr)   ἀπολέσαντες P   ταῦτα post εὑρίσκειν coll G   7 προτιμότερα Λ (-τιμο- eras) Y   8 γίνεται: γενήσεται EΛv   10 αὐτοῦ: αὑτοῦ EΛv   11 αὐτοῦ: αὑτοῦ EΛv   13 αὐτὴν post εὑρεθῆναι coll P   14 ὑστέρησις G   16 κερδήσῃ: κερδήσει W (corr man recentior)   κερδήσῃ post ἐὰν 15 coll P   τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ: καὶ ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ P   17 ἐγνώκαμεν P   18 ὃ om G   19 ζητήσωμεν: ζητήσομεν S   δὲ om? Λ (add Λ^2) ἀπολέσομεν WS   20 ante τὰ alt add καὶ S   21 δὲ om S   21-22 καὶ ἡ ἀκολουθία om P sed cf ad 22   22 ἐπάγεται: ἐπαγγέλλεται WG   post ἐπάγεται add καὶ ἡ ἀκολουθία τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγέλλεται P   φησὶ γάρ om W (in marg add W vel W^1) Θ   post Καιρὸς add γὰρ W (eras)

φυλάξαι καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβαλεῖν. τί φυλάξαι; δηλονότι τὸ εὑρεθὲν ἡμῖν ἐκ τῆς ζητήσεως. τί ἐκβαλεῖν; ἐκεῖνο πάντως, οὗ ἡ ἀπώλεια λυσιτελεῖν ἐνομίσθη. ἐγένετό σοι νόημα
724 M. δεξιόν, εἰσῆλθεν ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν τὸν θεόν, ἐδίψησεν ἡ ψυχή σου πρὸς τὸν θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, πόθος ἐγένετό σοι τοῦ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ κυρίου γενέσθαι· αὐλαὶ δ' ἂν εἶεν τοῦ κυρίου, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, αἱ ἀρεταί, αἷς ἐναυλίζεται ὁ λόγος καὶ πᾶς ὁ τῷ λόγῳ ἑπόμενος. ταῦτα φύλαξον, ὡς μὴ διαρρυῆναί σοι τὸν πλοῦτον τῶν καθαρῶν τῆς διανοίας κτημάτων. παρεισδύεταί τις λογισμὸς ἐναντίος, οἷόν τις λαθραῖος κλέπτης ἀφανισμὸν τῶν καθαρῶν νοημάτων ποιούμενος· ἐκβλητέος οὗτος καὶ ἀποπεμπτέος τῆς διανοίας. ἐν γὰρ τῷ ἐκεῖνον ἀπώσασθαι δι' ἀσφαλείας ἡμῖν ὁ τῶν ἀγαθῶν θησαυρὸς φυλαχθήσεται. εἰ δὲ μὴ ἐκβληθείη ὁ λυμαινόμενος, κέρδος οὐδὲν ἔσται τῆς κτήσεως, ἐν τῇ τῶν τοιχωρύχων ἐπιβουλῇ τῆς εὐπορίας ὑπορρεούσης. ἐπεὶ οὖν ἐδιδάχθημεν τὸν καιρὸν τοῦ ζητεῖν, Πᾶς δὲ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, ὅπως ἂν τὸ εὑρεθὲν παραμείνειεν, ἀκριβῆ τινα τῷ θησαυρῷ τὴν φρουρὰν ἐπιστήσωμεν. Πάσῃ φυλακῇ, φησί, τήρει σὴν καρδίαν μετὰ τὸ εὑρεῖν τὸ ζητούμενον· μεῖζον γὰρ τοῦ εὑρεῖν τὸ φυλάξαι τὴν εὑρεθεῖσαν χάριν· οἷον εὗρεν ὁ προσελθὼν τῇ πίστει τὴν διὰ τοῦ λουτροῦ καθαρότητα,

4-5 cf Ps 41, 3, 1 5-6 cf Ps 83, 3, 1 17-18 Matth 7, 8 19-20 Prou 4, 23

WSEΛGΘPv 1 ante τοῦ add τοῦ ἀπολέσαι ἤτοι P | τί φυλάξαι om W (in marg add W^1) S (sscr S^2) 1-2 τί φυλάξαι . . . ζητήσεως post ἐνομίσθη (3) coll P δηλονότι . . . ζητήσεως om W (in marg add W^1) 2 τῆς om W^1 (in marg) τί ἐκβαλεῖν om W (in marg add W^1) P 4 ἐπῆλθεν W 6 σου: μου G τοῦ prim om P κυρίου: θεοῦ P 7 γε om G 7 συναυλίζεται Λv αὐλίζεται Θ 9 διαδυῆναί S 10 ὑπεναντίος Θ 11 κλέπταις P (corr) εὐφανισμὸν Λ? (corr? $Λ^2$, εἰς sscr?) 13 ἐν: ἐκ W τῷ: τὸ W 14 ἐκβληθῇ Θ 15 κτίσεως Λ (corr) Y (corr) G 16 ὑπορρυοῦσης G (sic) ἐπειδὴ EΛPv 18 παραμήνοιεν? W παραμένῃ Λv παραμείνῃ GP (-οι sscr) παραμείνοιεν Θ ante ἀκριβῆ add ἐν G τινα: τινι G 18-19 τῶν θησαυρῶν P 19 φησί om P 20 τήρει P (e corr) verba τὸ ζητούμενον· μεῖζον γὰρ τοῦ εὑρεῖν om Λ (in marg add $Λ^2$) Yv 21 τὸ: τῶ Λv 22 καθαριότητα G διὰ om W λουτρου W (sic, -ου- prim e corr)

ἀλλὰ μείζων ὁ πόνος ἐν τῷ φυλάξαι, ὃ ἔλαβεν, ἢ ἐν τῷ εὑρεῖν, ὅ οὐκ εἶχεν. ὥσπερ οὖν εἴπομεν μὴ χρόνῳ τινὶ τὴν τοῦ ζητεῖν εὐκαιρίαν περιορίζεσθαι, ἀλλὰ πάντα τὸν βίον ἕνα καιρὸν εἶναι τῆς ἀγαθῆς ἐκείνης ζητήσεως, οὕτως καὶ τὸν τῆς φυλακῆς καιρὸν πάσῃ τῇ ζωῇ μετρεῖσθαι ἀποφαινόμεθα, τὴν αὐτὴν φωνὴν τῆς προφητείας καὶ νῦν παραθέμενοι τὴν λέγουσαν· Οἱ ὀφθαλμοί μου διὰ παντὸς πρὸς τὸν κύριον, ὅτι αὐτὸς ἐκσπάσει ἐκ παγίδος τοὺς πόδας μου. ἐν τούτῳ γάρ ἐστι τὸ ἄσυλον τὴν ἀγαθὴν κτῆσιν ἡμῖν φυλάσσεσθαι ἐν τῷ τὸν θεὸν φύλακα τῶν ἡμετέρων ποιήσασθαι. ὅταν γὰρ οἱ ὀφθαλμοί μου ὦσι διὰ παντὸς πρὸς τὸν κύριον, τότε ἄπρακτοι γίνονται τοῦ ἀντικειμένου αἱ παγίδες, δι' ὧν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ ψυχῇ τιμίων τὴν ἐπιβουλὴν τεχνάζεται. Μὴ δῷς, φησίν, εἰς σάλον τὸν πόδα σου, καὶ οὐ νυστάξει ὁ φυλάσσων σε. οὐκοῦν ἀκόλουθος ἡ παροῦσα ῥῆσις τῷ προάγοντι λόγῳ. ἐκεῖνος ἐκέλευσε ζητεῖν, ἵνα εὕρωμεν, οὗτος φυλάττειν συμβουλεύει, ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν. ὁ δὲ τοῦ φυλάττειν τὰ ἀγαθὰ τρόπος ἐστὶν ἐν τῷ ἐκβαλεῖν τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενα· ὥσπερ ἐπὶ τῆς πολεμουμένης πόλεως ἀσφαλεστέρα γίνεται ἡ φρουρὰ τῶν προδοτῶν ἐκβληθέντων, ἕως δ' ἂν ἐντὸς ὦσι, μᾶλλον ἐπιβουλεύουσι τῶν φανερῶν ἐχθρῶν οἱ λανθάνοντες. Καιρὸς γάρ, φησίν, τοῦ φυλάσσειν καὶ καιρὸς τοῦ ἐκβάλλειν.

2-5 cf pp 401, 2-13 7 Ps 24, 15, 1 11 cf Ps 24, 15, 1 14-15 Ps 120, 3 22-23 Eccl 3, 6, 2

WSEΛGΘPv 1 πόνος: τόνος? S ὃ: ἃ S 2 ὃ οὐκ sscr E εἶχεν: ἔλαβεν WS ἔχει G εἴπωμεν WG 6 καὶ νῦν post φωνὴν coll Θ 8-11 verba ὅτι . . . κύριον bis scr G 8 ἐκσπάσῃ W 9 γάρ ἐστι: πάρεστι W (corr W vel W^1) κτῆσιν: φύσιν P ἡμῖν ante κτῆσιν coll G φυλάττεσθαι ΛPv cf ad p 397, 9 11 μου om Θ τὸν om W 12 γίνωνται Λ 14 δῷς correxi: δώῃς libri v φησίν om G 15 σε om v ἀκόλουθος post παροῦσα coll G 17 φυλάσσειν Λv cf contra 9 post φυλάττειν add τὰ ἀγαθὰ S συμβουλεύειν Λ (-ν sscr) G συμβουλεύει Y (-ει sscr?) 18 τοῦ: τὸ G ἐν τῷ: τὸ G ἐκ τοῦ Θ ἐκβάλλειν WE (alt -λ- sscr) Λ (alt -λ- sscr) Pv 22 γάρ om G φησίν om W 23 ἐκβαλεῖν SG ἐκβάλλειν Λ (alt -λ- sscr) ἐκβάλειν Y cf p 404, 1-2

Ἡ δὲ ἐφεξῆς ἀκολουθία τοῦ λόγου εἰς μείζονά τινα τὴν περὶ τῶν ὄντων φιλοσοφίαν τὴν ψυχὴν ἄγει. δείκνυσι γάρ, ὅτι συνεχές ἐστι τὸ πᾶν ἑαυτῷ καὶ οὐκ ἔχει τινὰ λύσιν ἡ ἁρμονία τῶν ὄντων, ἀλλά τίς ἐστι σύμπνοια τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα. καὶ οὐκ ἀπέσχισται τὸ πᾶν τῆς πρὸς ἑαυτὸ συναφείας, ἀλλ' ἐν τῷ εἶναι μένει τὰ πάντα τῇ τοῦ ὄντως ὄντος δυνάμει
725 M. περικρατούμενα. τὸ δὲ ὄντως ὂν ἡ αὐτοαγαθότης ἐστὶν ἢ εἴ τι ὑπὲρ τοῦτό τις ἐπινοεῖ σημαντικὸν τῆς ἀφράστου φύσεως ὄνομα. πῶς δ' ἄν τις εὕροι ἐκείνου ὄνομα, ὅπερ Ὑπὲρ πᾶν ὄνομα εἶναί φησιν ἡ θεία τοῦ ἀποστόλου φωνή; πλὴν ὅτιπερ ἂν εὑρεθῇ ὄνομα ἑρμηνευτικὸν τῆς ἀνεκφωνήτου δυνάμεώς τε καὶ φύσεως, ἀγαθόν ἐστι πάντως τὸ σημαινόμενον. τοῦτο τοίνυν τὸ ἀγαθὸν ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν αὐτό τε ὡς ἀληθῶς ἔστι καὶ δι' ἑαυτοῦ τοῖς οὖσι δέδωκέ τε καὶ δίδωσι τήν τε τοῦ γενέσθαι δύναμιν καὶ τὴν ἐν τῷ εἶναι διαμονήν, πᾶν δὲ τὸ ἔξω αὐτοῦ θεωρούμενον ἀνυπαρξία ἐστί· τὸ γὰρ ἔξω τοῦ ὄντος ἐν τῷ εἶναι οὐκ ἔστιν. ἐπεὶ οὖν ἀντιθεωρεῖται

2-7 Heracl frg B 8, 10, 50, 57, 58 etc (Diels-Kranz[8]); Hippocr Alim 23 (IX 106 Littré); Plot II 3, 7 (II 170 Henry-Schwyzer); Greg Nyss Orat Cat 6 (p 29, 12-30, 5 Srawley); De Hom opif I, 129 C (Migne); ibid XIII, 165 A (Migne); In Psal pars I caput III, p 32, 11 supra; Contra Fat 152 C (Migne); cf doctrinam Stoicorum de συμπαθείᾳ τῶν ὄντων   9-10 Philipp 2, 9   12-16 Plat Resp VI 508e-509e

WSEΛGΘPv 1 τὴν om GΘ   2 περὶ: φιλορὶ G (cf φιλοσοφίαν)   ὄντων: νοητῶν Λv   post ἄγει add καιρὸς γὰρ φησὶν τοῦ ῥῆξαι καὶ καιρὸς τοῦ ῥάψαι (= Eccl 3, 7, 1) W sed et p 409, 10 Scripturam Sacram verbatim afferre negligit Gregorius   3 συνεχές ἐστι: συνεχέστι Θ   τὸ om W   αὐτῷ P   4 ὄντων: νοητῶν Λv   πάντων: ὄντων EΛGΘPv cf De hom opif I 129 C (Migne)   5 ἑαυτὸ: ἑαυτὸν Λ? Gv ἑαυτῶν Y   αὐτὸν Θ   ἑαυτῶ P   ἀλλ' P (sscr)   6 ὄντως om ΛGΘPv   7 ἡ αὐτοαγαθότης: ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης W   ἡ αὐτο αγαθόν G (sic)   ἡ αὐτὸ ἀγαθότης P   ἢ αὐτὸ ἀγαθότης v   8 ἀφράστου: ἀφθάρτου EΛGΘPv   cf p 414, 10   9 εὕροι post ἐκείνου coll G   ante ὄνομα add τὸ Θ   10 πᾶν om WSEΛΘPv   cf Phil 2, 9   εἶναι post φησιν coll EΛPv   om G   11 εὑρεθείη S   ἑρμηνευτικὸν om W (in marg ἑρμηνευτηκὸν add W^1)   σημαντικὸν Θ   12 δυνάμεώς Λ (-ά- in ras)   13 ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἀγαθὸν om GP   14 ἑαυτοῦ Λ (ἑ- sscr)   ἑαυτὸ v   17 ὄντως W (corr W vel man recentior)

τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, θεὸς δὲ ἡ παντελὴς ἀρετή, ἔξω ἄρα τοῦ θεοῦ ἡ κακία, ἧς ἡ φύσις οὐκ ἐν τῷ αὐτήν τι εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαθὴν μὴ εἶναι καταλαμβάνεται· τῷ γὰρ ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ νοήματι ὄνομα τὴν κακίαν ἐθέμεθα. οὕτως οὖν ἀντιθεωρεῖται τῷ ἀγαθῷ ἡ κακία, ὡς ἀντιδιαιρεῖται τὸ μὴ ὂν τῷ ὄντι. ἐπεὶ οὖν τῷ αὐτεξουσίῳ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἀπερρύημεν, ὥσπερ οἱ ἐν φωτὶ μύσαντες σκότος λέγονται βλέπειν· ἐν γὰρ τῷ μηδὲν βλέπειν ἐστὶ τὸ σκότος βλέπειν· τότε ἡ ἀνύπαρκτος τῆς κακίας φύσις ἐν τοῖς ἀπορρυεῖσι τοῦ ἀγαθοῦ οὐσιώθη, ἥτις ἕως τότε ἐστίν, ἕως ἂν ἡμεῖς ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ ὦμεν. εἰ δὲ πάλιν ἡμῶν ἡ αὐτεξούσιος τοῦ θελήματος κίνησις ἀπορραγείη τῆς πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον σχέσεως καὶ συμφυείη τῷ ὄντι, ἐκείνη μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ εἶναι μηκέτι ἔχουσα οὐδὲ τὸ εἶναι ὅλως ἕξει· κακὸν γὰρ ἔξω προαιρέσεως ἐφ' ἑαυτοῦ κείμενον οὐκ ἔστιν· ἐγὼ δὲ τῷ ἀληθῶς ὄντι ἐμαυτὸν προσκολλήσας τε καὶ προσράψας ἐν τῷ ὄντι μενῶ, ὃς ἀεί τε ἦν καὶ εἰς ἀεὶ ἔσται καὶ νῦν ἔστι. ταῦτά μοι δοκεῖ τὰ νοήματα ὁ τοῦ ῥῆξαι καιρὸς καὶ ὁ τοῦ ῥάψαι καιρὸς ὑποτίθεσθαι, ἵνα

15 cf Ps 72, 28   17 cf Ex 3, 14

WSEΛGΘPv 1 ἀρετῇ: ἀγάπη W (in marg ἀρετῇ W^1) SEΛv   2 αὐτήν τι εἶναι: αὐτῶ? τι εἶναι W (corr man recentior) αὐτή τι εἶναι S   αὐτῶ εἶναι τι G   αὐτὴν εἶναι v   ἀλλὰ EΛv   3 ἀγαθὴ WG   ἀγαθὸν Λv   τῷ alt: τὸ ΛGΘv   τῶ ἀγαθῶ E (corr)   4 νοήματος ΛPv   νόημά τι ἢ GΘ   οὖν om EΛPv   5 ἀντιδιαιρεῖται: ἂν διαίρηται W   ἀντιδιήρηται S   ἀντιθεωρεῖται Θ (-θεω- e corr?)   ante ὄντι add μὴ P   7 post ὥσπερ add γὰρ P   post ἐν add τῶ ΘP   μύσαντες: μύοντες EGΘP   μὴ ὄντες Λv   8 τότε: οὕτως E^2 (in ras) P   9 ἀποροῦσι W (in ἀπορρυῆσι corr man recentior)   12 ἀπορραγῇ WΘ   συμφυῇ SE^2 (e συμφυίη corr) P   13 ἐκεῖνο Λv   de vitii natura loquitur, cf 9   ἐν ἐμοὶ Λ (ἐν ἐ- expunx)   εἶναι ante ἔχουσα coll Ev   post ἔχουσα coll Λ (litteris β et α sscrptis ante ἔχουσα collocandum esse edocuit Λ vel man posterior) om P   14 εἶναι: ἐν ἐμοὶ EΛv   ἕξη W   15 κείμενον om P   ὄντι om P   ἐμαυτὸν Λ (-μ- eras?)   ἑαυτὸν G   15-16 προσκολλήσας τε incertum Λ   προσκολλήσασθαι Y   16 τε om Θ   μενῶ: μενω W (sic)   μένω ΛΘv   cf ἕξει 14   ὃς: ὡς WG   ὃ Λ (in ras?) v   ὢ Y   17 post ἀεὶ (-εί e corr) ? add ται G   18 ὁ om Θ   18 ἵν' SEΛPv

ἀπορραγέντες ἐκείνου, ᾧ κακῶς συνεφύημεν, προσκολληθῶμεν ἐκείνῳ, οὗ ἀγαθὴ ἡ προσκόλλησις. Ἐμοὶ γάρ, φησί, τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ θεῷ ἀγαθόν ἐστι, τίθεσθαι ἐν τῷ κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου. εἴποι δ' ἄν τις καὶ πρὸς ἄλλα πολλὰ τὴν συμβουλὴν ταύτην χρησίμως ἔχειν, οἷον Ἐξάρατε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. ταῦτα κελεύει ὁ θεῖος ἀπόστολος, τὸν ἐπὶ τῇ παρανόμῳ μίξει κατεγνωσμένον τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος ἀπορραγῆναι κελεύων, ὡς ἂν μὴ Μικρά, φησί, ζύμη τῆς τοῦ κατεγνωσμένου κακίας ὅλον τὸ φύραμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐχῆς ἀχρειώσειεν. τὸν δὲ ἀπορραγέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας πάλιν προσράπτει διὰ τῆς μετανοίας λέγων, ἵνα Μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. οὕτως οἶδεν εὐκαίρως τε ἀπορρῆξαι τὸ σπιλωθὲν μέρος τοῦ τῆς ἐκκλησίας χιτῶνος καὶ πάλιν εὐκαίρως προσράψαι, ὅταν διὰ τῆς μετανοίας ἐκπλυθῇ τοῦ μολύσματος. καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν ἰδεῖν ἔν τε τοῖς ἀρχαιοτέροις τῶν διηγημάτων καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ, ὅσα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οἰκονομικῶς ἐπιτελεῖται. οἴδατε γὰρ τίνων ἀπορρηγνύμεθα καὶ τίσιν ἀεὶ προσραπτόμεθα· τῆς γὰρ αἱρέσεως ἀποσχιζόμενοι τῇ εὐσεβείᾳ διὰ παντὸς ἐνραπτόμεθα, τότε

2-4 Ps 72, 28 5-6 I Cor 5, 13 8-10 cf I Cor 5, 6 11-12 II Cor 2, 7 13-14 Jd 23 16 exempla permulta populi Israel in deum peccantis, deinde eius poenitentiae, denique dei ei ignoscentis invenies in libro Iudicum. 17-18 de significatione verbi οἰκονομικῶς cf Suiceri Thes Eccl II 463 ('non sine mysterio et certa ratione et prout res, quae geritur, postulat'); Srawleium in ed Orat Cat ad p 43, 16 ('by accommodation'); vide etiam p 318, 2 (οἰκονομίας). Christianos ad Arianismum lapsos, postea in ecclesiam catholicam receptos fortasse respicit Gregorius.

WSEΛGΘPv 1 προσκολλωθῶμεν P 2 ante ἐκείνῳ add ἐν W γὰρ: δὲ W 4-5 συμβουλὴν ταύτην (sc Eccl 3, 7, 1): βουλὴν EΛΘPv cf p 409, 4 5 ἔχων EΛv τὸν: τὸ P ἐξάραι G 8 φησί post ζύμη coll G om P 9-10 ἐκκλησίας W 10 εὐχῆς om W ἀχριώσειεν W ἀχρειώσειεν Λ (-ν eras) Y 11 προσράπτει Λ (-σ- e corr, -ρ- expunct) Y προσάπτει Gv 11-13 verba ἵνα . . . μέρος bis scr G 15 ἐκπλυθῇ Λ (ante -θ- sscr -ν-?) Y (-υ- e -η- corr) 16 ἰδεῖν om P τε om G 17 ante ταῖς add τε add P 19 προσαπτόμεθα G 20 ἐρραπτόμεθα SGΘP ἐνραπτόμεθα E (-ν- in -ρ- corr) cf p 411, 5 τότε: τόν τε Θ

ἄρρηκτον βλέποντες τὸν τῆς ἐκκλησίας χιτῶνα, ὅταν
728 M. ἀπορραγῇ τῆς πρὸς τὴν αἵρεσιν κοινωνίας. ἀλλ' εἴτε κατὰ τὴν προεξετασθεῖσαν ἡμῖν θεωρίαν φιλοσοφεῖ περὶ τῶν ὄντων ὁ λόγος εἴτε τὰ τοιαῦτα διὰ τῆς συμβουλῆς ταύτης παιδεύει, κατὰ πάντα τὸ ἐπωφελές τε καὶ χρήσιμον περιέχει ἡ ῥῆσις ἡ ἐν καιρῷ τε ἀπορρηγνῦσα, ὧν πονηρὰ ἡ συνάφεια, καὶ κατὰ καιρὸν πάλιν συνάπτουσα, ὧν ἐπωφελής ἐστιν ἡ ἕνωσις.

Ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν, δι' οὗ μοι δοκεῖ μᾶλλον ὁ κατὰ τὴν ὑψηλοτέραν φιλοσοφίαν θεωρηθεὶς λόγος οἰκείως πρὸς τὸ ῥητὸν ἔχειν. προτέτακται γὰρ ὁ τοῦ σιγᾶν καιρὸς καὶ μετὰ τὴν σιγὴν ἔδωκε τὸν τοῦ λέγειν καιρόν. πότε οὖν καὶ περὶ τίνων τὸ σιγᾶν ἐστιν ἄμεινον; εἴποι μὲν ἄν τις τῶν πρὸς τὸ ἦθος βλεπόντων πολλαχῇ τὴν σιωπὴν εὐσχημονεστέραν εἶναι τοῦ λόγου, οἷον καθὼς διακρίνει τῆς σιωπῆς τε καὶ τοῦ λόγου τὴν εὐκαιρίαν ὁ Παῦλος, ποτὲ μὲν νομοθετῶν τὸ σιγᾶν, ποτὲ δὲ ἐπιτρέπων τὸ λέγειν. Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω· οὗτος σιωπῆς ὁ νόμος· Ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς πίστεως, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσιν· οὗτος ὁ τοῦ λέγειν καιρός. Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν· πάλιν ἔδωκε τῇ σιγῇ τὸν καιρόν· Εἰ δέ τι μαθεῖν

1 cf Jd 23 2-3 cf pp 406, 2-408, 4 4-7 cf Eccl 3, 7, 1 et p 408, 4 10-11 cf Eccl 3, 7, 2 17-18 Eph 4, 29 18-19 cf Eph 4, 29 20-21 cf I Cor 14, 34 21-p 410, 2 I Cor 14, 35

WSEΛGΘPv 1 τὸν om Θ 2 ἤτε W 3 ὄντως S 4 παιδεύει ante ταύτης coll P 5 ἡ alt om EΛΘPv 6 ἀπορρηγνύουσα Θ ἀπορρηγνῦναι P καὶ om G 7 κατὰ καιρὸν πάλιν συνάπτουσα om W (in marg scr W[1]) ἐπισυνάπτουσα S 8 τὰ: τὸ G 10 οἰκειώσεως v ante λόγος add ὁ G 11 γὰρ om Θ 12 λέγειν: λαλεῖν S cf Eccl 3, 7, 2 quem verbatim afferre mavult S περὶ sscr Λ 13 μὲν ἂν WS? (eras) G: om EΛΘPv cf p 410, 15 (ὃ δέ μοι . . . ἦλθεν) 15 ante τὴν add καὶ P 16 ante νομοθετῶν ras litt unius E τὸ om W 17 τὸ: τοῦ WEGY post τὸ ras litt unius Λ 17-18 μὴ ἐκπορευέσθω ante ἐκ 17 coll G 18 οὕτως Λ (-ο- super -ω- sscr) ὁ om G εἰ: ἡ W (sic) 19 τῆς om WG 20 ὁ om EΛΘPv ἐκκλησίας P 21 σιγήτωσαν P σιγῇ: σιωπῇ G μανθάνειν EΛΘPv est varia lectio in Novo Testamento

θέλουσιν, ὧν ἀγνοοῦσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν· πάλιν ὑπέδειξε τοῦ λόγου τὴν εὐκαιρίαν. Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους· καὶ αὕτη σιωπῆς εὐκαιρία· Λαλείτω ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· πάλιν ἡ ἐξουσία τοῦ λόγου. καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἔστιν εἰπεῖν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας γραφῆς· Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν, καὶ Ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. καὶ Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἄφωνος γίνεται ὁ πρὸς τὴν ἀντίδοσιν τοῦ κακοῦ μένων ἀκίνητος, ἐν οἷς δὲ προσήκει τῷ λόγῳ χρήσασθαι, ἀνοίγει ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα, φθέγγεται προβλήματα, πληροῖ τὸ στόμα αἰνέσεως, κάλαμον ποιεῖ τὴν γλῶσσαν. ἀλλὰ τί χρή, μυρίων ὄντων ἐν τῇ γραφῇ τῶν ὑποδειγμάτων, λεπτουργεῖν ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις τὸν λόγον; ὃ δέ μοι πρὸ τούτων ἐπὶ νοῦν ἦλθεν, ὡς συμφωνούσης τῆς περὶ τοῦ σιγᾶν τε καὶ λαλεῖν εὐκαιρίας τῇ ἀποδοθείσῃ περὶ τοῦ ῥήγματος καὶ τῆς ῥαφῆς θεωρίᾳ, τοῦτο βούλομαι πάλιν ἐπαναλαβὼν δι' ὀλίγων εἰπεῖν. ἐκεῖ τε γὰρ τὴν κακῶς τῷ ἐναντίῳ προσφυεῖσαν ψυχὴν ἀπορρήξας ὁ λόγος εἰς γνῶσιν ἤγαγε τοῦ ὄντως ὄντος διὰ τῆς

2-3 Col 3, 9 3-4 Eph 4, 25 6-7 Ps 38, 2, 3-38, 3, 1 8-9 Ps 37, 14 9 cf Ps 38, 2, 3-38, 3, 1 11-12 cf Ps 77, 2 12-13 cf Ps 70, 8 13 cf Ps 44, 2, 3 16-17 cf pp 406, 2-408, 4

WSEΛGΘPv 1 ὧν ἀγνοοῦσιν om EP a Gregorio citationi apostolicae (I Cor 14, 35) inserta sunt ἐν οἴκω om W (in marg add W^1) S (in marg add S^2) 2 ἐπέδειξε EΛv 2-3 Μὴ . . . ἀλλήλους bis scr P 3 ψεύδεσθαι ΛG 4 ἕκαστος ante ἀλήθειαν coll WS μετὰ τοῦ: πρὸς τὸν G αὐτοῦ om W 7 ἐναντίον: ἐνώπιον WE 8 ἀγαθοῦ P 9 καὶ Ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν om EPv post ἁμαρτωλὸν add ἐναντίον Λ add ἐναντίον μου GΘ 10 ἄφωνος E (ante -ω- ras unius litterae) τοῦ κακοῦ om P 11 ἐν οἷς: ὃ W ἐν ᾧ S 12 post στόμα add μου P 13 χρὴ om Θ 14 γραφῇ: ὑπογραφῇ WS (ὑπο- eras) 15 ἐν om Θ 16 ἐπὶ νοῦν ἦλθεν: ἐπῆλθεν P τῆς om E τῇ G τοῦ: τὸ GP τε om EΛΘPv 17 τῆς ἀποδοθείσης WG περὶ: ἀπὸ W (in marg corr W) ῥήματος G τῆς om P γραφῆς G 19 ἐκεῖ τε: ἐκεῖ W (τε in marg W^1) ἔγκειται G τὴν om G 19-20 ἀπορρήξας: ἀπορρίψας G 20 γνῶσιν coni Jaeger: ἕνωσιν libri v displicet genitivus ὄντως post ὄντος coll E om Θ

προσκολλήσεως, ὅπερ ὑπὲρ λόγον εἶναι ὁ προλαβὼν ἀποδέδωκε λόγος, ἐνταῦθά τε διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ τὸ σιγᾶν προτετάχθαι, τοῦτ' ἔστι διότι τὸ ὑπὲρ πᾶν ἐκεῖνο νόημά τε καὶ ὄνομα, ὃ ἡ τοῦ κακοῦ ἀπορραγεῖσα ψυχὴ καὶ ζητεῖ διὰ παντὸς καὶ ἐνραφῆναι τῷ εὑρεθέντι ἐφίεται, τοῦτο πάσης ἑρμηνευτικῆς 729 M. φωνῆς ἐστιν ὑψηλότερον· ὅπερ ὁ φιλονεικῶν ὑπὸ τὴν τοῦ λόγου σημασίαν καθέλκειν λανθάνει πλημμελῶν εἰς τὸ θεῖον· τὸ γὰρ ὑπὲρ πᾶν εἶναι πεπιστευμένον καὶ ὑπὲρ λόγον πάντως ἐστίν. ὁ δὲ λόγῳ διαλαμβάνειν ἐπιχειρῶν τὸ ἀόριστον οὐκέτι δίδωσι τὸ ὑπὲρ πᾶν εἶναι ἐκεῖνο, ᾧ ἀντεξάγει τὸν ἴδιον λόγον, τοιοῦτόν τι καὶ τοσοῦτον εἶναι οἰόμενος, οἷον καὶ ὅσον εἰπεῖν ὁ λόγος ἐχώρησεν, οὐκ εἰδὼς ὅτι ἐν τῷ πεπεῖσθαι ὑπὲρ γνῶσιν εἶναι τὸ θεῖον ἐν τούτῳ ἡ θεοπρεπὴς περὶ τοῦ ὄντως ὄντος φυλάσσεται ἔννοια. διὰ τί; ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῇ κτίσει ὂν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐκ φύσεως βλέπει καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἔξω ἑαυτοῦ γενόμενον ἐν τῷ εἶναι μένει, οὐ πῦρ ἐν ὕδατι, οὐκ ἐν πυρὶ τὸ ὕδωρ, οὐκ ἐν τῷ βυθῷ τὸ χερσαῖον, οὐκ ἐν τῇ χέρσῳ τὸ ἔνυδρον, οὐκ ἐν ἀέρι τὸ ἔγγειον, οὐκ ἐν γῇ πάλιν τὸ ἐναέριον· ἀλλ' ἐν τοῖς ἰδίοις ἕκαστον μένον ὅροις τῆς φύσεως ἕως τότε ἔστιν, ἕως ἂν ἐντὸς τῶν ἰδίων ὅρων μένῃ. εἰ δὲ ἔξω ἑαυτοῦ γένοιτο, ἐκτὸς καὶ τοῦ εἶναι γενήσεται.

2-3 cf Philipp 2, 9 8 cf Philipp 2, 9 necnon Plat Resp VI 509 b 15-16 cf p 406, 2-5

WSEΛGΘPv 1 εἶναι: ἐστὶν ἃ EΛv ἐστὶν ὡς Θ ἐστὶν P 1-2 ἀπέδωκε EΛGΘPv 2 ἐνταῦθά τε διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ τὸ om W (in marg add W^1 sed δοκεῖν scr) 3 τε om W (corr) δὲ SΘP cf p 410, 19 (ἐκεῖ τε) δοκεῖν W^1 (in marg) 3 τε om W (sscr W^1) 4 ὃ om G 5 ἐρραφῆναι SEGΘP ἐνραφῆναι Λ (-ρ- expunctum ?) cf p 408, 20 6 φωνῆς post ἐστιν coll G 7 λανθάνειν P 8 πᾶν sscr G 9 ἀώριστον G ἀόριστον P (-ι- e corr) 10 ἐκείνω ΘP ᾧ: ὃ Gv ἀντεξαγάγη E ἀντεξαγάγει Λ ἀντεξάγει Gv 11 τοιοῦτο W οἰόμενος om P ante οἷον add ὃ G 13 πεπεῖσθαι Λ (e corr) πεπείσται Y ἡ om W (corr) 14 ὄντως om Θ ὄντος: ὄντως W (-τως expunct) διὰ τί; ὅτι : διότι EΛΘPv cf ad p 376, 23 15 τῇ: τῷ P κτήσει W 16 ἐξ Λv ἑαυτοῦ S (e αὐτοῦ corr) 18 τῇ om WS τῷ GΘP χέρσῳ: χερσαίῳ SGΘP ἔγγαιον W ἔνγηον G 19 πάλιν: πᾶν W 20 ὅροις post ἰδίοις coll P τῆς: τοῖς G ἐντὸς post ὅρων coll Λv 21 μένει G γενήσεται: γινεταί Θ

καὶ ὥσπερ τῶν αἰσθητηρίων ἡ δύναμις ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργείαις παραμένουσα μεταβῆναι πρὸς τὴν παρακειμένην οὐ δύναται· οὔτε γὰρ <ὁ> ὀφθαλμὸς τὰ τῆς ἀκοῆς ἐνεργεῖ, οὔτε ἡ ἁφὴ διαλέγεται, οὔτε ἡ ἀκοὴ γεύεται, οὔτε ἡ γλῶσσα τὰ τῆς ὄψεως ἢ τὰ τῆς ἀκοῆς ἐνεργεῖ, ἀλλ' ἕκαστον ὅρον ἔχει τῆς ἰδίας δυνάμεως τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν· οὕτω καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἔξω ἑαυτῆς γενέσθαι διὰ τῆς καταληπτικῆς θεωρίας οὐ δύναται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ μένει ἀεὶ καὶ ὅπερ ἂν ἴδῃ, ἑαυτὴν βλέπει· κἂν οἰηθῇ τι ὑπὲρ ἑαυτὴν βλέπειν, τὸ ἐκτὸς ἑαυτῆς ἰδεῖν φύσιν οὐκ ἔχει. οἷον τὴν διαστηματικὴν ἔννοιαν ἐν τῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ παρελθεῖν βιάζεται, ἀλλ' οὐ παρέρχεται. παντὶ γὰρ τῷ εὑρισκομένῳ νοήματι συνθεωρεῖ πάντως τὸ συγκαταλαμβανόμενον τῇ ὑποστάσει τοῦ νοουμένου διάστημα· τὸ δὲ διάστημα οὐδὲν ἄλλο ἢ κτίσις ἐστίν. ἐκεῖνο δὲ τὸ ἀγαθόν, ὃ ζητεῖν τε καὶ φυλάττειν ἐμάθομεν καὶ ᾧ συνάπτεσθαι καὶ προσκολλᾶσθαι συνεβουλεύθημεν, ἄνω ὂν τῆς κτίσεως ἄνω ἐστὶ τῆς καταλήψεως. ἡ γὰρ ἡμετέρα διάνοια τῇ διαστηματικῇ παρατάσει ἐνδιοδεύουσα πῶς ἂν καταλάβοι τὴν ἀδιάστατον φύσιν; ἄνεισιν διὰ τοῦ χρόνου κατὰ ἀνάλυσιν ἀεὶ διερευνωμένη τὰ τῶν

15-16 cf Eccl 3, 6   16 cf Eccl 3, 8   20 ἀνάλυσις est via deum cognoscendi (Celsus ap Orig Contra Cels VII 42 p 192, 32 Koetschau; Clem Alex Strom V, XI, 71 p 374, 5 sqq Stählin, quam ἀφαίρεσιν appellaverat Albinus Didasc X p 165 (Hermann). cf etiam Festugière Révélation IV 99, 116-123, 314 sq.

WSEΛGΘPv 3 <ὁ> addidi: om libri v   ἐνεργεῖται EYv post ἐνεργεῖ ras trium litt Λ   4 οὔτε ἡ ἁφὴ διαλέγεται post γεύεται coll EΛGPv   ἡ prim om Gv   ἡ alt om Gv   5 ἕκαστος v   6 ante φύσιν add τὴν W   7 ἡ om S   διὰ om P   8 αὐτῇ Λ?YΘ αὐτῇ v   ἂν ἴδῃ: ἐὰν εἴδῃ W   9 verba κἂν . . . βλέπειν om W (in marg add W^1)   οἰηθείη Λv   ante τὸ add καὶ W   10 ἑαυτῆς: αὐτῆς G   ἰδεῖν post φύσιν coll EΛv   ἔννοιαν: δύναμιν G   12 συνθεωρεῖται EP   13 τοῦ νοουμένου om Θ   15 τὸ om S   φυλάσσειν EΛGΘv   15-16 ἐμάθοθεν P (sic)   verba καὶ ᾧ . . . συνεβουλεύθημεν om Λ (in marg add $Λ^2$) Yv   16 ᾧ: ὅπερ W (ὅ- in ras) ὥπερ S ὁ $Λ^2$ (in marg)   συγκολλᾶσθαι S   17 ὂν: ὢν G om P   ἄνω ἐστι om P   ante τῆς add καὶ ΘP   τῆς om Λv καταλήψεως: κτίσεως W (expunct, in marg καταλήψεως scr W^1)   19 καταλάβῃ Λ (corr) Yv καταλάβοι P (-η sscr)   19-20 φύσιν ἄνεισιν WG: φύσιν S (litt -ν- eximiae magnitudinis, fort in ras, an φύσιν ἄνεισιν habuit?) EΛΘPv   20 κατὰ: κατ' G om v   ἀεὶ post χρόνου coll P

εὑρισκομένων πρεσβύτερα. καὶ τὰ μὲν γινωσκόμενα πάντα διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης παρέδραμε, τὴν δὲ τοῦ αἰῶνος ἔννοιαν παραδραμεῖν οὐδεμίαν μηχανὴν ἐξευρίσκει, ὅπως ἂν ἔξω ἑαυτὴν στήσειε καὶ ὑπερθείη τοῦ προθεωρουμένου τῶν ὄντων αἰῶνος. ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἐπί τινος εὑρεθεὶς ἀκρωρείας (ὑποκείσθω δὲ πέτρα τις εἶναι λεία καὶ ἀπότομος, κάτωθεν ἐν ὀρθίῳ τε καὶ περιεξεσμένῳ τῷ σχήματι εἰς ἄπειρον μῆκος ἀνατεινομένη καὶ ἄνωθεν ἐπὶ τοῦ ὕψους τὴν ἄκραν ἐκείνην ἀνέχουσα τὴν ἐν τῇ προβολῇ τῆς ὀφρύος εἴς τι βάθος ἀχανὲς κατακύπτουσαν)· ὅπερ οὖν εἰκὸς παθεῖν τὸν ἄκρῳ τῷ ποδὶ τῆς ἐπινευούσης τῷ βάθει ῥαχίας ἐπιψαύοντα καὶ οὐδεμίαν ἔτι οὔτε τῷ ποδὶ βάσιν οὔτε τῇ χειρὶ ἀντίληψιν ἐξευρίσκοντα, τοῦτό μοι καὶ ἡ ψυχὴ παρελθοῦσα τὸ ἐν τοῖς

2, 5 αἰών idem fere hic significat ac διάστημα (cf διαστηματικός p 412, 18; p 440, 2-5; ἀδιάστατος p 412, 19; p 414, 2). de αἰών vide Contra Eun Vol I^2 (Jaeger) p 135, 23-136, 1; Vol II^2 p 217, 5-13; Balthasar, Présence 1-10   7-14 cf De beat VI 1264 B (Migne)

WSEΛGΘPv 3 οὐδεμίαι μηχανῇ Θ   4 ἑαυτὴν W (-ὴν in ras) ὑπερείη W (corr W^1)   προτεθεωρημένου WΘ   5 post ὄντων add καὶ αὐτοῦ τοῦ W^1 (in marg) S^2 (sscr) EΛΘPv falso. intelligo cogitationem humanam naturam aeternam (p 414, 1-2) quaerentem, omnia quae sunt (τὰ ὄντα p 411, 16; p 412, 11; p 413, 5) quaeque cognoscere potest (τὰ γινωσκόμενα 1) perlustrantem, a recentioribus ad antiquiora analytice ascendentem (1) tempus (αἰὼν 2, 5), quod iam antea contemplata est (προθεωρεῖν 4, cf p 412, 10), transcendere non posse. tempus vocatur 'eorum quae sunt' quod in tempore fiunt quae sunt (cf 440, 3-5 sqq)   ὁ sscr Λ   om Yv   6 πέτρα post τις coll P   λεία: λίασας W (-α- prim in ras, -σας expunct) λία G   cf De beatit VI 1264 C (Migne) ubi eadem fere similitudine iisdem saepe verbis utitur   7 ἐν ὀρθίῳ: ἐν ὄρθω W   ἐν ἐρυθῶ Λ (-ῶ e corr) Y   ἐνόροις Θ ἐν ἐρυθρῶ v   τε καὶ περιεξεσμένῳ om EΛΘPv   8 κατατεινομένη Λv   τὸ ὕψος Λv   ante τὴν add ἡ G   9 τὴν: τῇ W   τῆς: τοῦ P   ὀφρύος W (inter ὀ- et -φ- eras litt una, -ρ- sscr, -ο- alt e corr man recentiore)   10 ἀφανὲς G   καταπίπτουσαν Λv   cf De beatit VI 1264 C (Migne: διακύπτοντα) παθεῖν post ποδὶ 12 coll Θ   om P   11-12 verba ποδὶ . . . οὔτε τῷ om G   11 post ποδὶ add ἐπιβαίνοντα W (del)   ἐπινεούσης ΛP   12 τῇ: τῶ Θ   χειρὶ: χεῖρα Λ   ποδὶ Θ   ἀντίληψιν: ἀντίκλη v   13 ἐξευρίσκοντι EΛ (e-ντα corr) Y   εὑρίσκοντα P

διαστηματικοῖς νοήμασι βάσιμον ἐν τῇ ζητήσει τῆς προαιωνίου τε καὶ ἀδιαστάτου φύσεως πάσχει. οὐκ ἔχουσά τι, οὗ περιδράξηται, οὐ τόπον, οὐ χρόνον, οὐ μέτρον, οὐκ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδέν, ὃ δέχεται τῆς διανοίας ἡμῶν τὴν ἐπίβασιν,
732 M. ἀλλὰ πανταχόθεν τῶν ἀλήπτων ἀπολισθαίνουσα ἰλιγγιᾷ τε καὶ ἀμηχανεῖ καὶ πάλιν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπιστρέφεται, ἀγαπῶσα τοσοῦτον μόνον γνῶναι περὶ τοῦ ὑπερκειμένου, ὅσον πεισθῆναι, ὅτι ἄλλο τι παρὰ τὴν τῶν γινωσκομένων φύσιν ἐστί. διὰ τοῦτο ὅταν ἔλθῃ εἰς τὰ ὑπὲρ λόγον ὁ λόγος, γίνεται τότε καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ τῆς ἀφράστου ἐκείνης δυνάμεως ἀνερμήνευτον ἐν τῷ ἀπορρήτῳ τῆς συνειδήσεως ἔχειν τὸ θαῦμα, εἰδότα ὅτι καὶ οἱ μεγάλοι <προφῆται> τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ καὶ οὐ τὸν θεὸν ἐλάλουν λέγοντες· Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ κυρίου; καὶ Διηγήσομαι πάντα τὰ ἔργα σου καὶ Γενεὰ καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου. ταῦτα λαλοῦσι καὶ περὶ τούτων διεξέρχονται καὶ τὴν τῶν γεγονότων ἐξαγόρευσιν τῇ φωνῇ ἐπιτρέπουσιν. ὅταν δὲ περὶ αὐτοῦ τοῦ ὑπερανεστῶτος πάσης ἐννοίας ὁ λόγος ᾖ, σιωπὴν ἄντικρυς, δι' ὧν λέγουσι, νομοθετοῦσι.

10 Eccl 3, 7, 2 13-14 Ps 105, 2 14-15 Ps 9, 2? Ps 117, 17? 15 Ps 144, 4

WSEΛGΘPv 1 νοήμασι om Λv 2 τι om EΛΘPv 3 οὗ: incertum S οὗ cod Vat gr 1433 ὁ Λ (corr Λ[2]) ὃ Yv περιδράξεται E (-ε- alt in ras) P χρόνου W οὐ tert om W 4 τοιοῦτον: τῶν τοιούτων G ὃ: οὐ ΛPv 5-6 ἰλιγγιᾷ τε: ἀνιᾶται W cf De beatit VI 1264 C (Migne) 6 πρὸς: ἐπὶ G 7 ὑποκειμένου P 8 post ὅσον add μόνον W[1] (in marg) EΛΘPv τι om P τὴν om G γινωσκομένων: γινομένων P 9 ante φύσει (pro φύσιν) add τῇ G τὰ: τὸ P 10 τοῦ: τὸ G 11 ἀπορρήτως P 12 ἔχει v εἰδότες P <προφῆται> addidi exempli gratia: om libri v cf contra De Pyth 108 A (Migne); vit Macr p 388, 18 (vol VIII, 1 Jaeger) 14 τοῦ om G 14 ante καὶ add διηγήσομαι τὰ θαυμάσιά σου SG (~ Psalm 9, 2), cf p 415, 21 ἐξαγγέλλειν τὰ θαύματα 15 verba καὶ prim . . . σου om P καὶ γενεὰ om v ταῦτα: αὐτὰ v 16 λαλήσουσι P διεξέρχονται: διαλέγονται EP τὴν Λ (in ras) τί Y ante τὴν add πᾶσαν W[1] (in marg) GΘ (in marg) post τὴν add περὶ S 17 ἐξαγορεύουσιν Λ? (corr) Y 18 δὲ om P περὶ: ὑπὲρ W (corr W vel man recentior) ὑπερεστῶτος E (-αν sscr E[2]) ΛΘPv ὁ fort postea add W vel man recentior 19 ᾖ om EΛv διεξέρχηται ΘP (-εται) post ᾖ ras litt unius W λέγουσι om P

λέγουσι γὰρ ὅτι Τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς δόξης τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. ὢ τοῦ θαύματος! πῶς ἐφοβήθη τῇ τῆς θείας φύσεως θεωρίᾳ προσεγγίσαι ὁ λόγος, ὅς γε οὐδὲ τῶν ἔξωθέν τινος ἐπιθεωρουμένων τὸ θαῦμα κατέλαβεν. οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ πέρας οὐκ ἔστι, τολμηρὸν κρίνων ὅλως τὸ καὶ εἰς ἔννοιαν τοῦτο λαβεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐπιθεωρουμένην τῇ δόξῃ μεγαλοπρέπειαν θαυμάζει τῷ λόγῳ. πάλιν δὲ οὐδὲ αὐτῆς τῆς οὐσίας τὴν δόξαν ἰδεῖν ἠδυνήθη, ἀλλὰ τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ τὴν δόξαν ἐξεπλάγη κατανοήσας. πόσον τοίνυν ἀπέσχε τοῦ τὴν φύσιν, ἥτις ἐστί, περιεργάσασθαι, ὅς γε τὸ ἔσχατον τῶν προφαινομένων θαυμάσαι οὐκ ἤρκεσεν; οὔτε γὰρ τὴν ἁγιωσύνην αὐτοῦ ἐθαύμασεν οὔτε τὴν δόξαν τῆς ἁγιωσύνης, ἀλλὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν μόνην τῆς δόξης τῆς ἁγιωσύνης θαυμάσαι προθέμενος καὶ περὶ τὸ ταύτης θαῦμα ἠτόνησεν· οὐ γὰρ διέλαβε τῇ διανοίᾳ τοῦ θαυμαζομένου τὸ πέρας. διό φησι· Τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς δόξης τῆς ἁγιωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν πέρας. οὐκοῦν ἐν τοῖς περὶ θεοῦ λόγοις, ὅταν μὲν περὶ τῆς οὐσίας ἡ ζήτησις ᾖ, καιρὸς τοῦ σιγᾶν, ὅταν δὲ περί τινος ἀγαθῆς ἐνεργείας, ἧς ἡ γνῶσις καὶ μέχρις ἡμῶν καταβαίνει, τότε λαλεῖν τὰς δυναστείας, ἐξαγγέλλειν τὰ θαύματα, διηγεῖσθαι τὰ ἔργα, μέχρις τούτου κεχρῆσθαι τῷ λόγῳ, ἐν δὲ τοῖς ὑπερέκεινα μὴ ἐφιέναι τῇ κτίσει τοὺς ἰδίους ὅρους ἐκβαίνειν, ἀλλ' ἀγαπᾶν, εἰ ἑαυτὴν

1-2, 16-17 Ps 144, 5, 1 cum 144, 3, 2 coniungit, ut etiam In Cant VIII 246 (vol VI Jaeger) 18-20 Eccl 3, 7, 2 20-21 cf Ps 105, 2 21-22 Ps 9, 2? Ps 117, 7?

WSEΛGΘPv 3 τῆς θείας φύσεως: τοῦ θείου θαύματος EΛv θεωρίᾳ: δόξῃ EΛΘPv ὅς γε: ὥς γε Λ (ὥ- e corr) ὥστε Yv ὅς P 4 οὐδὲν W θεωρουμένων Λv 6 τὸ om P καὶ om v 7 θαυμάζειν S 8 δὲ: οὐδὲ P αὐτῆς: αὐτὴν E τῆς οὐσίας τὴν δόξαν: τῆς δόξης τὴν οὐσίαν EΛΘPv 9 τὴν om Λ 10 τοῦ: αὐτοῦ W[1] (e τοῦ corr) SGΘ ἥτις: τίς EP ἐστὶ: ἐστὶν ἢ Θ 11 ὅς: ὡς Λ φαινομένων G ἤρκεσεν: ἴσχυσεν SEΛv 13 μόνον G 14 προθαυμάσαι θέμενος P τὸ om W 15 θαυμάσαι W ἔλαβε WSG cf p 411, 9 16 τῆς μεγαλοπρεπείας post δόξης coll EΛΘPv 18 ἣν Λ (corr) Y 20 καταβαίνῃ W λαλεῖν: πάλιν E cf Ps 105, 2 post δυναστείας add λέγει P 21 καταγγέλλειν P διηγήσασθαι P μέχρι SΘP 22 ὑπερεπέκεινα ΛP ὑπὲρ ἐπέκεινα Θv 23 τοῖς Λ (e corr) εἰ: εἰς SΛ(eras) Θ

εἰδείη. οὔπω γὰρ ἔγνω, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἑαυτὴν ἡ κτίσις, οὐδὲ κατέλαβεν τίς ψυχῆς ἡ οὐσία, τίς σώματος ἡ φύσις, πόθεν τὰ ὄντα, πῶς αἱ ἐξ ἀλλήλων γενέσεις, πῶς τὸ μὴ ὂν οὐσιοῦται, πῶς τὸ ὂν εἰς τὸ μὴ ὂν ἀναλύεται, τίς ἡ ἐκ τῶν ἐναντίων κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον εὐαρμοστία. εἰ οὖν ἑαυτὴν ἡ κτίσις οὐκ οἶδε, τὰ ὑπὲρ ἑαυτὴν πῶς διηγήσεται; οὐκοῦν καιρὸς τοῦ ταῦτα σιγᾶν· κρείττων γὰρ ἐν τούτοις ἡ σιωπή. καιρὸς δὲ τοῦ λαλεῖν, δι' ὧν ὁ βίος ἡμῖν πρὸς ἀρετὴν ἐπιδίδωσιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

733 M.

ΟΜΙΛΙΑ Η'

Καιρὸς τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι. τίς ἄρα οὕτως ἔσται τὴν ἀκοὴν κεκαθαρμένος, ὥστε καθαρῶς δέξασθαι τὸν περὶ τοῦ φιλῆσαι λόγον, μηδὲν τῆς ῥυπαρᾶς φιλίας ἑαυτῷ συνεισφέροντα; τάχα καὶ τὰ ἡμέτερα ὦτα χρῄζει τῶν

2-6 philosophiam naturalem recapitulat scholastice. unde? 6-8 cf Eccl 3, 7 12-13 Eccl 3, 8, 1 15-p 417, 1 cf Mc 7, 33

WSEΛGΘPv 1 εἰδίη W ἰδεῖν SΘ ἤδει? Λ ἤδη Y ἰδείη G εἰδοίη P εἰδῇ v ante οὔπω add εἰ Λv γὰρ om P ἐμὸν: ἡμέτερον EΛGΘPv 2 post κατέλαβεν add οἵα Gv τίς prim: τῆς Λ (corr) YPv ἡ om G τίς alt Λ (e corr) τοῦ Yv 3 πῶς αἱ ἐξ ἀλλή- λων: πῶς ἀλλεξαλλήλων ἡ W πόθεν αἱ ἐξ ἀλλήλων Λ πόθεν ἐξ ἀλλήλων v γένεσις W 4 οὐσίωται GΘ cf p 407, 10 ἡ om G 5 τοῦτον ante τὸν κόσμον coll P 6 οὖν om EΛΘPv ὑπὲρ om P ἑαυτῆς P 7 τοῦ om S κρεῖττον EΘP ἡ om Θ 8 ὧν: ὃν Λ ἡμῶν EΛGΘPv πρὸς: εἰς P 9 ᾧ ἡ δόξα om Θ 9-10 καὶ τὸ κράτος om SGΘ cf p 298, 2; p 314, 10; p 334, 3; p 353, 8; p 389, 21; p 372, 19; contra ad p 442, 3 εἰς τοὺς αἰῶνας om SΘ post αἰῶνας add τῶν αἰώνων EGv Ἀμήν om SGΘ 11 TITULUS + τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία η' WG ὁμιλία ὀγδόη S (in marg νθ') τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ὀγδόη E ὁμιλία ὀδόη (sic) τοῦ αὐτοῦ, in marg λόγος η' Λ εἰς τὸν ἐκκλησιαστὴν ὁμιλία η' Θ η' P (in marg) ΟΜΙΛΙΑ Η' v homiliae octavae textum Ecclesiastae inde a 3, 8 usque ad 3, 12 praemittunt GΘP (cf praefationis pp 230, 232, 244) 12 ante Καιρὸς add Κεφ. γ', στίχ. η' v verba Καιρὸς ... μισῆσαι om Θ post Καιρος add φησι G φιλήσαι W (-σαι in ras) οὗτος G 13 ἐστι SG (-ιν) Θ ante τὴν add ὁ G 14 ἑαυτῷ om W (in marg add W^1) 15 συνεισφέρων Θ post τάχα add γὰρ W add οὖν GΘ

δακτύλων τοῦ Ἰησοῦ, ἵνα διὰ τῆς θείας ἐπαφῆς τοῦ ἀληθινοῦ λόγου ἐλευθερωθῇ παντὸς ῥύπου τοῦ τὴν ἀκοὴν ἐμφράσσοντος ἡ ἀκουστικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις, ὥστε καὶ συνιέναι τὴν ἐπαινετὴν φιλίαν καὶ τῇ ψυχῇ παραδέξασθαι, τίς ὁ καιρὸς τοῦ φιλῆσαι καὶ τίς ὁ καιρὸς τοῦ μισῆσαι. οὐκ οἶμαι τοῦτον ἄλλον εἶναι καιρὸν πλὴν τοῦ συμφέροντος. ἡ γὰρ ἀφ' ἑκατέρου τούτων ὠφέλεια, κατά γε τὴν ἐμὴν κρίσιν, ἡ εὐκαιρία τῆς χρήσεως ἀμφοτέρων ἐστίν, ὡς εἴ γε ἔξω τοῦ λυσιτελοῦντος γένοιτο, ἔξω ἂν εἴη καὶ τοῦ καιροῦ τὸ γινόμενον.

Πρότερον δέ, οἶμαι, χρὴ νοῆσαι τῶν δύο τούτων ῥημάτων τὸ σημαινόμενον, τοῦ φιλῆσαι λέγω καὶ τοῦ μισῆσαι, ἵν' οὕτως καὶ τὴν εὔκαιρον αὐτῶν χρῆσιν τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν. φίλτρον ἐστὶν ἡ ἐνδιάθετος περὶ τὸ καταθύμιον σχέσις δι' ἡδονῆς καὶ προσπαθείας ἐνεργουμένη, μῖσος δὲ ἡ πρὸς τὸ ἀηδὲς ἀλλοτρίωσις καὶ ἡ τοῦ λυποῦντος ἀποστροφή. ἔστι δὲ τούτων ἑκατέρᾳ τῶν διαθέσεων καὶ λυσιτελῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων χρήσασθαι, καὶ ὡς ἐπίπαν πᾶς ὁ κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν βίος ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν ἔχει. ὅπου γὰρ ἂν τῇ ἀγάπῃ ῥέψωμεν, ἐκεῖνο ταῖς ψυχαῖς οἰκειούμεθα, καὶ πρὸς ὅπερ ἂν μισητικῶς διατεθῶμεν, τούτου ἀλλοτριούμεθα. εἴτε γὰρ πρὸς τὸ καλὸν εἴτε πρὸς τὸ κακὸν ἡ τῆς ψυχῆς γένοιτο σχέσις, κατακιρνᾶταί πως τῇ ψυχῇ τὸ ἀγαπώμενον. ὅ τι δ' ἂν ᾖ

WSEΛGΘPv 1 τοῦ om EΛPv 2 ante παντὸς add τοῦ W 3 ἡ ἀκουστικὴ: τὴν ἀκουστικὴν Θ δύναμιν Θ συνεῖναι G (-ει- ex -η- corr?) 4 ὁ om Θ 5 ὁ om Θ οὐκ : οὐχ G 6 ἀφ': ἐφ' W 7 post εὐκαιρία add ἡ WG 9 γίνοιτο SEΛGPv cf Hoey, Uses of the Optative Mood, 55 sqq καὶ τοῦ om Θ 10 πρότερον: πόθεν ΘP δέ: μέν Λ γάρ Θ ante οἶμαι add μὲν ΘPv χρῆναι WSΘ χρὴν G ἐννοῆσαι G τούτων om Θ 11 ἵνα GΘ 12 καὶ ante οὕτω (pro οὕτως) coll G εὔκαιρον: ἄκαιρον P αὐτῶν om G post χρῆσιν coll P χρῆσιν: χάριν G 17 τῷ ἐναντίῳ WGΘ τοῦ ἐναντίου P καὶ om EP ὡς ἐπίπαν πᾶς: ὡς γὰρ ἐπίπαν E^2 (e corr) cod Par gr 584 A ὥσπερ ἐπὶ πάντας Λ ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν πᾶς GΘ ὡς γὰρ ἐπίπαν P ὥσπερ πᾶς v 18 καὶ κακίαν om EΛv ἂν om G 19 ἐκείνῳ G 20 μισητῶς P 21 γένοιτο: ἐπιρροῖτο ΘP γένηται v 22 ᾖ: εἴη SEΛPv

καὶ οὗπερ ἂν παρεμπέσῃ διὰ μέσου τὸ μῖσος, τούτου τὸν χωρισμὸν κατειργάσατο, εἴτε τοῦ καλοῦ εἴτε τοῦ χείρονος. οὐκοῦν ἐπισκεπτέον ἂν εἴη, τί μὲν ἀγαπητόν, τί δὲ μισητόν ἐστι τῇ φύσει, ὡς ἂν ἐν καιρῷ τῇ τοιαύτῃ τῆς ψυχῆς διαθέσει χρησάμενοι τῶν τε κακῶν ἀλλότριοι διὰ τοῦ μίσους γενοίμεθα καὶ τῇ φύσει τῶν ἀγαθῶν συγκραθείημεν. καὶ εἴθε τοῦτο πρὸ πάντων ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐπαιδεύετο φύσις, τὴν τοῦ καλοῦ λέγω καὶ μὴ τοιούτου διάκρισιν! οὐ γὰρ ἂν ἔσχεν πάροδον κατὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν τὰ πάθη, εἰ ἐξ ἀρχῆς τὸ καλὸν ἐγνωρίζομεν. νυνὶ δὲ τὴν ἄλογον αἴσθησιν τοῦ καλοῦ κριτήριον παρὰ τὴν πρώτην ποιούμενοι συντρεφόμεθα τῇ κατ' ἀρχὰς ἐγγινομένῃ περὶ τῶν ὄντων κρίσει καὶ τούτου χάριν δυσαποσπάστως ἔχομεν τῶν τῇ αἰσθήσει νομισθέντων εἶναι καλῶν, βεβαίαν ἑαυτοῖς τὴν περὶ ταῦτα σχέσιν τῇ συντροφίᾳ ποιήσαντες. καλὸν φαίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὃ τοῖς ὀφθαλμοῖς τινα ἡδονὴν διὰ τῆς εὐχροίας ἐντίθησιν, εἴτε ἐν τῇ ἀψύχῳ 736 M. ὕλῃ εἴτε ἐν τοῖς ἐμψύχοις θεάμασι. καλὸν τῇ ἀκοῇ τὸ μελῴδημα, καὶ ἐν τοῖς χυμοῖς τε καὶ ἐν τοῖς ἀτμοῖς τὸ τοιόνδε καλὸν ὁρίζεται τὸ μὲν ἡ γεῦσις, τὸ δὲ ἡ ὄσφρησις. τὸ δὲ πάντων βαρύτατόν τε καὶ ἀλογώτατόν ἐστιν ἡ ἁφή, δι' ἧς ἡ ἀκόλαστος ἡδονὴ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ ψήφῳ προτερεύει τῇ φύσει. ἐπεὶ οὖν αἱ μὲν αἰσθήσεις ἡμῖν εὐθὺς γινομένοις συναποτίκτονται, καὶ ταύ-

3-4 cf Eccl 3, 8, 1

WSEΛGΘPv 1-3 verba *καὶ . . . εἴη* om P   1 οὗπερ W (-υ- del) G: ὅπερ SEΛv   ὥπερ Θ   ante μέσου add τοῦ S   3 ante ἂν add τι G   5 γενώμεθα GΘ   γενοίμεθα post ἀλλότριοι coll P   6 τῶ ἀγαθῶ P   *καὶ* alt om G   7 ante τὴν add εἰς EΛv   8 λέγω om P   post μὴ add τοῦ W[1] (in marg) Θ   ante μή add τοῦ P   οὐ: οὐδὲ P   10 ἐγνωρίζαμεν W (sic)   ἐγνωρίσαμεν EGPv   ἐγνωρισάμην? Λ (fort e corr)   ἐγνωρίσαμεν Y (alt -ε- e corr?)   νῦν G   11 post πρώτην add ἡλικίαν P   ex coniectura, immo ζωὴν addendum, cf pp 296, 16; 419, 1   12 ἐνγινομένη W   γινομένη Θ   περὶ: παρὰ P   ὄντων S (in ras?)   14 βεβαίαν om v   15 τοῖς om v   17 ἀψύχοις P   18 τε: δὲ Λv   om P   ἀτμοῖς: ὀσμοῖς v   τὸ τοιόνδε: τὸ τοιοῦτον δὲ WΘ   om v   20 τε om Θ   ἀφεῖ G   21 ἐν τῇ: ἐπὶ τῇ EΛv   ἐπιστῇ P   22 ἐπεὶ om Θ   οὖν αἱ μὲν: οὖν αἱ Λv   αἱ μὲν οὖν Θ   αἱ μὲν P   γινομένοις ante εὐθὺς coll S   γινόμενης Λ   ταύταις: ταῦτα EYP   ταύτη Λ (-η e corr?)   ταύτα[ις] v

ταις παρὰ τὴν πρώτην ζωὴν συντρεφόμεθα, πολλὴ δέ ἐστι τῇ αἰσθητικῇ δυνάμει πρὸς τὴν ἄλογον ζωὴν ἡ οἰκείωσις· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ὁρᾶται· ὁ δὲ νοῦς ἐμποδίζεταί πως πρὸς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ὑπὸ τῆς νηπιότητος μήπω χωρούμενος, ἀλλ' ἐκθλίβεται τρόπον τινὰ τῇ ἐπικρατήσει τῆς ἀλογωτέρας αἰσθήσεως· διὰ τοῦτο ἡ πεπλανημένη τε καὶ διημαρτημένη τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως χρῆσις ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ κατὰ κακίαν γίνεται βίου. ἐπειδὴ γὰρ διπλῆ τίς ἐστιν ἡμῖν ἡ φύσις τῷ νοητῷ τε καὶ αἰσθητῷ συγκεκραμένη, διπλῆ κατὰ τὸ ἀκόλουθόν ἐστιν ἡμῖν καὶ ἡ ζωὴ ἑκατέρῳ τῶν ἐν ἡμῖν καταλλήλως ἐγγινομένη, σωματικὴ μὲν τῷ αἰσθητῷ μέρει, τῷ δὲ ἑτέρῳ νοητὴ καὶ ἀσώματος. ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ καλόν τε καὶ μὴ τοιοῦτον οὐ τὸ αὐτό ἐστιν ἑκατέρῳ τῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν εἴδει, ἀλλὰ νοητὸν μὲν τῷ νοητῷ, τῷ δὲ αἰσθητῷ τε καὶ σωματικῷ μέρει τοιοῦτον, οἷον ἡ αἴσθησις βούλεται. ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν αἴσθησις ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει συμφύεται, ὁ δὲ νοῦς ἀναμένει τὴν εἰς τὸ σύμμετρον τῆς ἡλικίας ἀναδρομήν, ὥστε δυνηθῆναι κατ' ὀλίγον ἐμφανῆναι τῷ ὑποκειμένῳ, τούτου χάριν δυναστεύεται ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως ὅλης οὔσης ὁ κατὰ μικρὸν ἐγγινόμενος νοῦς καὶ κατὰ κράτος ἀεὶ τῷ πλεονάζοντι πρὸς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ συνεθίζεται, ἐκεῖνο καλὸν ἢ φαῦλον κρίνων, ὅπερ ἂν ἢ προέληται ἢ ἀποβάλῃ ἡ αἴσθησις. διὰ τοῦτο χαλεπή τε καὶ

WSEΛGΘPv 1 παρὰ: περὶ P   συντρεφόμεναι E (-ν- prim sscr) P?   συστρεφόμεθα Λv   4 πως om P   5 μήπω: μὴ EΛPv   6 ἡ om v   7 ἀγαπητικῆς: ἀγαθῆς S   8 post ἀρχή add τε S   9 ἐστιν om P   ἡμῶν P   10 συγκεκραμμένη P   ἡμῖν ante ἐστι coll Θ   11 *καὶ* om P   ἑκατέρως EP   ἑκατέρων ΛGv   τῶν om EΛPv   ἀλλήλως Θ   ἐνγινομένης W (sic)   ἐγγινομένης E   12 σωματικῶς EΛPv   νοητὴ *καὶ* om EΛPv   13 ἀσωμάτως W (corr) EΛPv   τε om W   13-14 οὐ ιὸ om W   15 τε om WP   σωματικῷ: ἀσωμάτω W (in marg ἐν- scr W[1]) ἐνσωμάτω Θ   15-16 ante τοιοῦτον add ιὸ G   16 οἷον: ὅσον Θ   ante ἡ prim add *καὶ* W (man recentior) Θ   17 δὲ om P   19 ἐμφᾶναι WS   δυναστεύεται W (in *καταδυναστεύεται* corr W[1]) *καταδυναστεύεται* ΘP   20 ὅλης S (-ης e corr) om EΛGΘPv   οὔσης: om S ὁ νοῦς EΛGΘPv   post οὔσης add ὁ νοῦς W[1] (in marg)   cf De inst Christ p 86, 9 (vol VIII, 1 Jaeger)   21 νοῦς om WEΛGΘPv   *καὶ* om W   κατὰ om Θ   22 αὐτῆς Θ   αὐτῶ v   συνειθίζετα P   ἢ alt: εἰ Λ   om GΘ   23 ἀποβάλειν Λ   ὑποβάλῃ Θ

δυσκατόρθωτος ἡμῖν ἡ τοῦ ἀληθῶς ἀγαθοῦ κατανόησις γίνεται, ὅτι προειλήμμεθα τοῖς αἰσθητικοῖς κριτηρίοις, ἐν τῷ εὐφραίνοντί τε καὶ ἥδοντι τὸ καλὸν ὁριζόμενοι. ὥσπερ γὰρ οὐκ ἔστι πρὸς τὰ ἐν οὐρανῷ κάλλη βλέπειν, ὁμίχλης τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀέρα διαλαβούσης, οὕτως οὐδὲ ὁ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν καθορᾷ, οἷον ἀχλύϊ τινὶ πρὸς τὴν ὄψιν διὰ τῆς ἡδονῆς ἀμβλυνόμενος. ἐπεὶ οὖν ἡ μὲν αἴσθησις πρὸς τὴν ἡδονὴν βλέπει, ὁ δὲ νοῦς διὰ τῆς ἡδονῆς πρὸς τὴν ἀρετὴν ὁρᾶν ἐμποδίζεται, αὕτη γίνεται ἡ τῆς κακίας ἀρχή, διότι τὴν ἄλογον περὶ τοῦ καλοῦ κρίσιν καὶ ὁ νοῦς ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως δυναστευθεὶς ἐπεψήφισε, κἂν εἴπῃ ὁ ὀφθαλμὸς ἐν τῇ εὐχροίᾳ τοῦ φαινομένου τὸ καλὸν εἶναι, συνεπιρρέπει τούτῳ καὶ ἡ διάνοια· καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δὲ ὡσαύτως τὸ εὐφραῖνον τὴν αἴσθησιν τὴν τοῦ καλοῦ ψῆφον ἠνέγκατο. εἰ δέ πως οἷόν τε ἦν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ καλοῦ κρίσιν ἐγγίνεσθαι, τοῦ νοῦ τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἑαυτοῦ δοκιμάζοντος, οὐκ ἂν τῇ ἀλόγῳ αἰσθήσει δεδουλωμένοι κτηνώδεις γινόμενοι κατεδουλούμεθα. ὡς ἂν οὖν ἡ τοιαύτη σύγχυσις ἐν ἡμῖν διακριθείη καὶ τὸ τῇ φύσει ἀγαπητὸν καὶ τὸ ὡς ἑτέρως ἔχον ἀπλανῶς ἐπιγνωσθείη, ταῦτά φησι νῦν ὁ ἐκκλησιαστὴς ἐν τῷ λόγῳ, ὅτι καιρός ἐστι τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι. δι' ὧν διακρίνει τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, δεικνὺς τί

21-22 cf Eccl 3, 8, 1

WSEΛGΘPv 1 ἀληθῶς: ἀγαθοῦς G 2 ὅτι W (in διότι corr man rec) διότι Θ προειλόμεθα Θ προειλήμεθα P 3 τε om G 4 γὰρ om G τὰ: τὸ Θ ἐν om G κάλλος Θ 7 ἀμβλυνόμενος: ἀναλαβόμενος v post οὖν add ἡμῖν P μὲν om P 11 ἐψήφισεν W (in marg ἐπε- add W[1]) εἴνεγκεν S (in marg . . . ισεν S[2]?) 13 τούτω: τοῦτο WE (corr E[2]) δὲ om WS 14 τὴν alt om P 15 ἦν: ἦ S 16 ἑαυτῶ G 17 αἰσθήσει: φύσει P γινόμενοι: ἐγινόμεθα WG (-ώμεθα) γενόμενοι EΛP 18 κατεδουλούμεθα om W (in marg add W vel W[1]) G κατεδουλούμεθα Λ (-ου- alt e corr) κατεδουλώμεθα YP οὖν om P 19 τὸ prim: τῶ W τὸ E (in τὰ corr? E[2]) τὰ P ἀγαπητὸν καὶ τὸ om E (post φύσει ras quinque vel sex litterarum) ἀγαπητὸν: πειστικὸν Θ πειστικὰ P τὸ alt: τὰ ΛPv ὡς om GΘPv ἔχοντα EΛPv 20 ante ἀπλανῶς add πάλιν EΛΘPv ἀπλανῶς om GΘ ἐπιγνῶ Θ νῦν ante φησιν coll G 21 ἐστι om EΛPv 21-22 τοῦ μισῆσαι Λ (e corr) 22 διακρίνειν? Λ (corr) Y δείκνυσι G

737 M. τὸ συμφερόντως φιλούμενον καὶ τί τὸ μισούμενον. λέγει ἡ νεότης τοῖς τῆς ἡλικίας πάθεσι ζέουσα καιρὸν εἶναι αὐτῇ τοῦ φιλῆσαι ταῦτα, ἃ τῇ νεότητι φίλα ἐστίν. ἀλλ' ἀντιβοᾷ ὁ ἐκκλησιαστὴς τῇ νεότητι ἄλλον τῆς καθαρᾶς φιλίας καιρὸν ὁριζόμενος· μηδὲ γὰρ εἶναι τοῦτο φιλίαν τὴν διημαρτημένην τῆς ψυχῆς περὶ τὰ ἄτοπα σχέσιν. ὥσπερ γὰρ εὐοδουμένης ἐν ὑγείᾳ τῆς φύσεως ἐν καιρῷ προσγίνεται τὸ δίψος τῷ σώματι, οἷς δὲ τὸ δῆγμα τῆς διψάδος ἐχίδνης τὴν τοιαύτην διάθεσιν ἐνεποίησεν, οὐκ ἄν τις εἴποι κατὰ καιρὸν ἐνεργεῖσθαι τὴν δίψαν· οὐ γὰρ φυσικὴ ὄρεξις ἐπὶ τούτων, ἀλλὰ πάθος ἡ δίψα γίνεται· οὕτως καὶ τὸ ῥυπαρὸν τῆς νεότητος φίλτρον οὐ φίλτρον, ἀλλὰ νόσος ἐστὶ τῷ διακαεῖ τε καὶ ἰώδει τῆς ἡλικίας δήγματι ἐγγινομένη. οὐ πᾶσα τοίνυν φιλία τὸ εὔκαιρον ἔχει, ἀλλ' ἡ περὶ τὸ μόνον ἀγαπητὸν γινομένη. ἀλλ' οὐκ ἔστι σαφῆ τὴν περὶ τούτων γνῶσιν λαβεῖν μὴ οὑτωσὶ διελόμενον ἐν τῇ θεωρίᾳ τὸν λόγον· τῶν ἀγαθῶν ὅσα παρὰ τῶν ἀνθρώπων σπουδάζεται τὰ μὲν ὄντως τοιαῦτά ἐστιν, οἷα καὶ ὀνομάζεται, τὰ δὲ ψευδώνυμον τὴν ἐπωνυμίαν ἔχει. ὅσα γὰρ οὐχὶ πρόσκαιρον δίδωσι τὴν ἀπόλαυσιν οὐδέ τινι δοκοῦντα καλὰ ἑτέροις ἄχρηστα γίνεται, ἀλλὰ πάντοτε καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσίν ἐστιν ἀγαθά, οἷς ἂν ἐγγένηται,

WSEΛGΘPv 1 φιλόμενον P post λέγει add γὰρ W[1] (in marg) EΛGΘPv 3 φιλεῖν EΛGΘPv 4 νεότητι W?SEΛGPv: τελειότητι W[2]Θ 6 τῆς ψυχῆς: τῇ ψυχῇ S om P 7 ὑγιείᾳ EΛ (-ει- e corr?)v ὑγιΐα Y cf ad p 384, 6 8 στόματι WS εἴπῃ P 10 οὐδὲ P τούτοις S ἀλλ' Θ πάθος: ἐκ πάθους Θ 11 ἡ δίψα γίνεται· οὕτως W[2] (e corr) lectionem priorem quae legi non potest verbo ἡ δήψα in marg corr W[1] in marg inferiore notat man recentior: δηχθεὶς ὀδοῦσί τις ἐχίδνης διψάδος ἐκκάεται (sic) τοσοῦτον εἰς δίψους πάθος, καὶ ἐκ πολυποσίας ὑπὲρ τὴν φύσιν τῆς συμφυΐας γαστρὸς ἔκρηξιν βλέπειν (?) W 12 τε om P ἰώδει: ἰώδη E (corr) ἰώδει Λ (in ras?) Y γνώμη τῷ v 13 δείγματι Λ 14 γινομένη W (in ἐγγινομένη corr W[2]) 15 τὴν om v τούτων: τούτου WΘ μὴ: ἡ W (sic) (corr man posterior) 16 οὑτωσεὶ G τῶν λόγων G post ὅσα add τοίνυν W[1] (in marg) GΘ ante ὅσα add τοίνυν EΛPv 18 τὰ δὲ: καὶ οὔτε S (hariolatur) 19 ὅσα γὰρ οὐχὶ: ἃ W οὔτε S ante τινι add τά W[1]EΛGΘPv 20 καλὰ: ἀλλὰ P ἀλλὰ: ἀλλ' ἃ W 21 ἐστιν om P 21-p 422, 1 verba οἷς . . . ἀγαθά post ἐπιμιξίαν p 422, 2 coll G ἂν: ἐὰν Θ ἐγγίνεται G

ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἐστιν ἀγαθά, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα καὶ τὴν τοῦ χείρονος ἐπιμιξίαν οὐ προσδεχόμενα· ἅπερ τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσι περὶ μόνην τὴν θείαν τε καὶ ἀΐδιον θεωρεῖται φύσιν. τὰ δὲ ἄλλα πάντα, ὅσα τῇ αἰσθήσει καλά ἐστι, διὰ τῆς κατὰ τὴν οἴησιν ἀπάτης καλὰ φαινόμενα οὔτε ἔστι τῇ φύσει οὔτε ὑφέστηκεν, ἀλλὰ τῆς ῥοώδους καὶ παροδικῆς ὄντα φύσεως δι' ἀπάτης τινὸς καὶ ματαίας προλήψεως ὡς κατ' ἀλήθειαν ὄντα τοῖς ἀπαιδεύτοις νομίζεται. οἱ οὖν τῶν ἀστάτων περιεχόμενοι τῶν ἀεὶ ἑστώτων οὐκ ἐπορέγονται. ἔοικε τοίνυν οἷον ἐπί τινος ὑψηλῆς σκοπιᾶς ἑστὼς ὁ ἐκκλησιαστὴς ἐμβοᾶν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, δι' ὧν λέγει· Καιρὸς τοῦ φιλῆσαι καὶ καιρὸς τοῦ μισῆσαι, ὅτι ἄλλα ἐστὶ τὰ ὄντως ἀγαθά, ἃ καὶ αὐτά ἐστι καλὰ καὶ τοὺς μετέχοντας τοιούτους ποιεῖ. οἷον γὰρ ἂν ᾖ τῇ φύσει τὸ μετεχόμενον, πρὸς τοῦτο ἀνάγκη καὶ τὸ μετέχον συμμετατίθεσθαι. οἷον εὔπνουν γίνεται τὸ στόμα τοῦ λαβόντος τι τῶν εὐπνοούντων ἀρωμάτων διὰ τοῦ στόματος καὶ δυσῶδες πάλιν τοῦ σκορόδων ἐντραγόντος ἤ τινος ἄλλου τῶν δυσωδεστέρων. οὐκοῦν ἐπειδὴ δυσώδης μὲν πᾶς ῥύπος τῆς ἁμαρτίας, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου ἡ ἀρετὴ Χριστοῦ ἐστιν εὐωδία, ἡ δὲ ἀγαπητικὴ σχέσις τὴν πρὸς τὸ ἀγαπώμενον ἀνάκρασιν φυσικῶς κατεργάζεται· ὅπερ ἂν οὖν

11-12 Eccl 3, 8, 1 20-p 423, 1 cf II Cor 2, 15

WSEΛGΘPv 1 post ταῦτα add οὖν EΘP add ἃ G ἐστιν ante ὡς coll S post ἀγαθὰ coll P 2 ἐπίμιξιν v 3 τε e corr? Λ δὲ Y (eras) 4 δὲ: δ' P 5 φαινόμενα P (e corr) 6 ante καὶ add τε W (expunct?) ὄντα om P 7 ἀγάπης P προσλήμψεως Λ (-μ- eras) Y ὡς om W κατὰ EΛGΘPv 8 νομίζεται: ὀνομάζεται P οἱ W (e corr man recentior) εἰ Gv οὖν om WS (add S²) post οὖν add οἱ G 9 ἑστώτων: οὐκ ἀστάτων P post ἔοικε add γὰρ E (eras)Λ(eras)Y 10 οἷον om P ὑψηλῆς post σκοπιᾶς coll EΛv om P 10-11 ἐμβοᾶν om S (in marg add S²) ἐμβοᾷ G 11 λέγεται Θ 16 τι: τῇ Λ(corr) Y 17 πάλιν om P σκόροδον Λ (-ο- sec e corr) GΘv σκόρδον YG σκόρωδα P ἐντρώγοντος SYv ἐντραγόντος Λ (-α- e corr) ἐμφαγόντος G τρώγοντος ΘP 18 τινος ἄλλου: τι ἄλλο P ἐπεὶ P 19 μὲν πᾶς ῥύπος: ὁ ῥύπος μὲν πᾶς P 20 ante Χριστοῦ add τοῦ Θ ἐστιν S (e corr?) post εὐωδία coll EP 21 ἂν om ΘP οὖν del E om P

διὰ τῆς φιλίας ἑλώμεθα, ἐκεῖνο γινόμεθα, ἢ εὐωδία Χριστοῦ ἢ δυσωδία. ὁ γὰρ τὸ καλὸν ἀγαπήσας καλὸς καὶ αὐτὸς ἔσται, **740 M.** τῆς ἀγαθότητος τοῦ ἐν αὐτῷ γενομένου πρὸς ἑαυτὴν τὸν δεξάμενον μεταποιούσης. διὰ τοῦτο ἐδώδιμον ἡμῖν ἑαυτὸν προτίθησιν ὁ ἀεὶ ὤν, ἵνα ἀναλαβόντες αὐτὸν ἐν ἑαυτοῖς ἐκεῖνο γενώμεθα, ὅπερ ἐκεῖνός ἐστι· φησὶ γάρ, ὅτι Ἡ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις. ὁ οὖν ταύτην ἀγαπῶν τὴν σάρκα οὐκ ἔσται φιλόσαρκος, καὶ ὁ πρὸς τοῦτο τὸ αἷμα διατεθεὶς τοῦ αἰσθητοῦ αἵματος καθαρεύσει. ἡ γὰρ τοῦ λόγου σὰρξ καὶ τὸ τῇ σαρκὶ ταύτῃ ἐγκείμενον αἷμα οὐ μίαν τινὰ χάριν ἔχει, ἀλλ' ἡδύ τε γίνεται τοῖς γευομένοις καὶ ὀρεκτὸν τοῖς ἐπιθυμοῦσι καὶ τοῖς ἀγαπῶσιν ἐράσμιον. εἰ δέ τις τρέψειε πρὸς τὰ μὴ ὑφεστῶτα τὸ φίλτρον, οἷα τῇ φύσει ταῦτά ἐστιν ἀνάγκη πᾶσα τοιοῦτον γενέσθαι καὶ τὸν ἐν ἐκείνοις γενόμενον. ἐπεὶ οὖν ἐν τοῖς οὖσι τὸ μέν τι ἀληθές ἐστι, τὸ δὲ μάταιον, γνῶναι προσήκει τὸ μάταιον, ἵνα διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τὴν τῶν ἀληθῶς ὄντων φύσιν νοήσωμεν. οὕτω γὰρ ποιοῦσι πάντες οἱ ἅγιοι οἱ τοὺς ἀποσφαλέντας τῆς εὐθείας ὁδοῦ καὶ διὰ τῆς πεπλανημένης ὁδοιποροῦντας πρὸς τὴν ὁδόν, ἀφ' ἧς ἐξετράπησαν, ἐπανάγοντες, ἐμβοῶντες πόρρωθεν, ὅτι φύγε τὴν ὁδόν, ἐν ᾗ πορεύῃ·

6-7 Ioh 6, 55

WSEΛGΘPv 1 διὰ om G αἱρούμεθα E (αἱρού- e corr) cod Par gr 584 A ἐρώμεθα Λ (ἐ-e corr) v ἑλόμεθα Θ αἱρώμεθα P γενώμεθα Λ (corr) Y γενόμεθα P 3 γινομένου SΛ (corr) YΘPv 4 μεταποιησάσης W ἐδώδιμον om P 5 προστίθησιν Λ (-σ- prim eras) Y αὐτοῖς ΛΘv 6 γινώμεθα Θ ὅπερ: ὃ WSG 7 ἀληθὴς WSG est varia lectio in Evangelio cf Ioan 6, 55 ἀληθὴς WSG est varia lectio in Evangelio cf Ioan 6, 55 8 οὖν W vel W¹ (in marg) ἐστι SΛGΘv φιλόσαρκος: φίλος σαρκὸς S (τῆς ἰδίας in marg S²) φίλος τῆς ἰδίας σαρκὸς EΛGΘPv 10 τὸ: τῷ W 11 παρέχει G τε om ΘP 13 ἐράσμιον W (-ι- sscr W) στρέψειεν GΘ (-ειε) ἐφεστῶτα Λ 14 πᾶσι Λ 15 καὶ om W ἐν prim om ΛGP τοι Λ (corr) Yv 16 verba γνῶναι . . . μάταιον om Migne (extant in editione 1638) προσήκει bis scr G 18 ἐννοήσωμεν E γὰρ ποιοῦσι πάντες οἱ ἅγιοι: ποιοῦσιν οἱ W (in marg corr W¹) S (γὰρ add S²) οἱ alt om Λv τοὺς sscr P 20 ὁδὸν om W (in marg add W¹) S ἐπανάγοντες Θ (e corr)

λησταὶ γὰρ κατ' αὐτὴν καὶ λωποδύται καὶ φονέων ἐνέδραι, ἵνα μαθὼν ὁ ὁδίτης τὸν κίνδυνον ἐκτραπῇ τῆς ὀλεθρίας ὁδοῦ· ἡ δὲ ἀναχώρησις ἐκείνης ὁδηγία τῆς σῳζούσης γίνεται. οὕτως καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιαστὴς ἄνωθεν ἐμβοᾷ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῇ ἐν ἀβάτῳ πλανωμένῃ καὶ οὐχ ὁδῷ, καθώς φησιν ὁ προφήτης, ταῦτα ἄντικρυς, δι' ὧν φθέγγεται, λέγων· τί πλανᾶσθε διὰ τοῦ βίου, ὦ ἄνθρωποι; τί ἀγαπᾶτε τὰ μάταια καὶ φιλεῖτε τὰ ἀνυπόστατα καὶ προστετήκατε τῇ διαθέσει τούτοις, ὧν οὐκ ἔστιν ὑπόστασις; ἄλλη ἐστὶν ὁδὸς ἀπλανής τε καὶ σωτήριος. ἐκείνην φιλήσατε, ἐν ἐκείνῃ διὰ τῆς ἀγάπης ὁδοιπορήσατε, ἧς τὸ ὄνομα ἀλήθειά ἐστι καὶ ζωὴ καὶ φῶς καὶ ἀφθαρσία καὶ τὰ τοιαῦτα. αὕτη δὲ ἡ ὁδός, δι' ἧς νῦν τρέχετε, μίσους καὶ ἀποστροφῆς ἀξία· ἀφεγγὴς γάρ ἐστι καὶ σκότῳ διειλημμένη, εἰς κρημνοὺς δὲ ἄγει καὶ βάραθρα καὶ θηριώδεις τόπους καὶ λῃστῶν ἐνέδρας. ὁ τοίνυν εἰπὼν ὅτι Καιρὸς τοῦ φιλῆσαι τὸ φιλητὸν ὡς ἀληθῶς καὶ ἀγαπητὸν ἐνεδείξατο, καὶ ὁ τῷ μίσει τὸν καιρὸν προσγράψας ὧν χρὴ τὴν ἀποστροφὴν ἔχειν ἐδίδαξεν. οὐκοῦν μαθόντες τὸ ἀγαπητὸν τῇ φύσει τούτου διὰ τῆς ἀγάπης περιεχώμεθα, μηδαμοῦ

4-5 cf Ps 106, 40, 2   11 cf Ioh 14, 6 (ἀλήθεια, ζωή); 12, 46 (φῶς); de ἀφθαρσία cf Jaegerum (vol. VIII, 1) in testimoniis ad De prof Christ p 134, 19, cf supra p 298, 11-13   16-17 cf Eccl 3, 8, 1

WSEΛGΘPv 1 γὰρ om WS (sscr S^2)   καθ' WΘ   ἐνέδρα EΛΘPv   cf 15   2 ante ἵνα add ἢ Λv   μαθὼν: ἅμα μὲν EΛΘv μὲν P   ὁδευτὴς Θ   3 ἐκείνη Θ   γένηται P   4 μέγας om P   ἐβόα Λv   6 post ταῦτα add φησίν S   7 πλανᾶσθαι G   8 προστετήκατε Λ (-α- e corr)   προστετήκετε Y   προστεθείκατε Θ   9 τούτοις: τούτων P   οὐκ: οὐδὲν EΛ om v   ante ὑπόστασις add οὐδεμία EΛPv   ἐστὶν alt om W (corr W^1) S   post ὁδὸς add ἡ WSG   10 τε om W (corr W^1) SG   ἐν ἐκείνῃ: ἐκείνην SG   10-11 verba ἐν . . . ὁδοιπορήσατε om P   12 καὶ ἀφθαρσία ante καὶ φῶς coll EΛPv   νῦν om W   13 τρέχεται W (corr W vel man recentior)   γὰρ om WS   καὶ alt om WS   14 σκότει Λ (e corr?) v   σκότω Y   δὲ om WSG   15 ὁ τοίνυν W (ὁ οὖν in marg scr W^1)   ὅτι om EΛPv   16 τὸ: τὸν WGΘ   17 ἐπεδείξατο E   προγράψας E (-σ- sscr) Λv   18 ἔχειν om EΘP ante τὸ add τί S   19 τούτω Θ   περιεχόμεθα WΛG   περιεχώμεθα post τούτου coll P

παρατραπέντες ὑπὸ τῆς περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, ἐν τούτοις τὸ φίλτρον δαπανήσαντες, ἐν οἷς ἀπαγορεύει καὶ ὁ μέγας Δαβὶδ λέγων· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος; ἓν γὰρ μόνον ἀγαπητὸν τῇ φύσει τὸ ἀληθῶς ὄν, περὶ οὗ φησι καὶ ἡ δεκάλογος νομοθεσία, ὅτι Ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου· καὶ ἓν πάλιν μισητὸν τῇ ἀληθείᾳ ὁ τῆς κακίας εὑρετής, ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν πολέμιος, περὶ οὗ φησιν ὁ νόμος, ὅτι Μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. ἡ γὰρ τοῦ θεοῦ ἀγάπη ἰσχὺς τοῦ ἀγαπῶντος γίνεται, ἡ δὲ πρὸς τὴν κακίαν διάθεσις ὄλεθρον φέρει τῷ τὸ κακὸν ἀγαπῶντι. οὕτω γάρ φησιν ἡ προφητεία· Ἀγαπήσω σε, κύριε ἡ ἰσχύς μου· κύριος στερέωμά
741 M. μου καὶ καταφυγή μου καὶ ῥύστης μου, περὶ δὲ τοῦ ἐναντίου φησίν· Ὁ δὲ ἀγαπῶν ἀδικίαν μισεῖ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, ἐπιβρέξει ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς παγίδα. καιρὸς οὖν τοῦ πρὸς τὸν θεὸν φίλτρου ἡ ζωὴ πᾶσα καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμένου ἀλλοτριώσεως ὁ βίος ὅλος. ὁ δὲ μικρόν τι τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἔξω τοῦ φιλεῖν τὸν θεὸν γενόμενος ἔξω γίνεται πάντως, οὗ τῆς

3-5 Ps 4, 3   6-8 Deut 6, 5   10 legem sic affert Matth 5, 43; sed cf Leu 19, 18   13-14 Ps 17, 2-3   15-16 Ps 10, 5-6

WSEΛGΘPv 1 περιτραπέντες GP   περὶ: παρὰ P (corr)   ἀκρασίας SΘ ἀκριβείας G   2 ἐπαγορεύει Λ   καὶ ante ἀπαγορεύει coll G 3 pro verbis βαρυκάρδιοι ἵνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα litteras initiales β. ι.α.μ. solas scr P (τί om?)   4 ἀγαπᾶται W (corr W vel man recentior)   ἓν γὰρ μόνον: γὰρ μόνον om W (γὰρ post ἕν, μόνον post ἀγαπητὸν add W^1) S   ἐὰν ἀγαπᾶτε G   5 ἀγαπητὸν τῇ φύσει: τὸ τῇ φύσει ἀγαπητόν G   φησί post δεκάλογος coll P   6 δεκαλόγου v νομοθεσία om Θ   7-8 verba καρδίας . . . τῆς (ante διανοίας) om v   καὶ ἐξ ὅλης τῆς   ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου: καὶ ἰσχύος καὶ δυνάμεως Cat Proc   verba καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου om G 8 καὶ ἓν πάλιν: ἓν W (corr W^1) SG   καὶ ἔμπαλιν EP   ἓν δὲ cod Marc gr 22   10 γὰρ om W (add man recentior) SG   11 διάθεσις W (-α- in ras)   12 ante φέρει add τι G   φέρει post ἀγαπῶντι coll WSG displicet clausula   τὸ om Λ (sscr $Λ^2$) Yv τὸν P   γὰρ om WSG   12-13 ὁ προφήτης P   13 σε om P 15 φησίν: ὅτι W (in marg φησὶν W^1) SG   δὲ om WSG   ante ἀδικίαν add τὴν ΛGΘPv   cf Ps 10, 5, 2   16 ante ἐπὶ add γὰρ WS   τὸν om EΛPv   17 ἡ om Θ   18 ὅλως W (corr man recentior)   ἑαυτοῦ om v   19 post πάντως add τοῦ θεοῦ Θ glossa est   οὗ: διὰ τὸ Θ

ἀγάπης κεχώρισται. τὸν δὲ ἔξω τοῦ θεοῦ γενόμενον ἔξω εἶναι τοῦ φωτὸς ἀνάγκη, διότι φῶς ὁ θεός, ἔξω δὲ καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ παντὸς τοῦ πρὸς τὸ κρεῖττον θεωρουμένου νοήματός τε καὶ πράγματος· ἅπερ πάντα ὁ θεός ἐστιν. ὁ γὰρ ἐν τούτοις μὴ ὢν ἐν τοῖς ἐναντίοις πάντως ἐστίν. οὐκοῦν ἐκδέχεται τὸν τοιοῦτον σκότος καὶ διαφθορὰ καὶ πανωλεθρία καὶ θάνατος.

Ταῦτα ἐν βραχείᾳ φωνῇ ὁ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ λόγος διελὼν ἐπιδείκνυσι, τῇ εὐκαίρῳ φιλίᾳ καὶ τῷ κατὰ καιρὸν ἐνεργουμένῳ μίσει τὴν ἑκατέρου τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον νοουμένων φύσιν ἀποκαλύψας. Καιρός, φησίν, τοῦ φιλῆσαι, σὺ τὸ ἀγαθὸν πρόσθες, πάλιν Καιρὸς τοῦ μισῆσαι λέγει, σὺ πρὸς τὸ κακὸν οἴου βλέπειν τὸν λόγον. ἡ γὰρ ὑπηλλαγμένη τε καὶ πεπλανημένη πρὸς ἑκάτερον τούτων τῆς ψυχῆς ἡμῶν διάθεσις ῥίζα καὶ ἀρχὴ τῆς ἁμαρτίας ἐστίν. Οὐδεὶς δύναται, φησίν, δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει. ἔδειξεν ἡ ἀντιδιαστολή, τίς ὁ κακῶς κυριεύων, οὗ χρὴ διὰ τοῦ μίσους ἀλλοτριοῦσθαι, καὶ τίς ὁ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἀρχομένου κρατῶν, ᾧ προσήκει δι' ἀγάπης συνάπτεσθαι. εἰ δέ τις τοῦ μισητοῦ μὲν ἀντέχοιτο, τοῦ δὲ ἀγαπητοῦ καταφρονοίη, οὗτός ἐστιν ὁ ὑπαλλάσσων τῆς φιλίας

2-3 cf test ad p 424, 11 11-12 cf Eccl 3, 8, 1 15-17 Matth 6, 24

WSEΛGΘPv 1 κεχώρισται om ? W (in marg add W vel W^{1}, in textu add W^{2}) κεχωρίσθαι Θ τὸν om ? W (in marg add W^{1} 2 εἶναι post φωτὸς coll EP διο W (sic, -τι sscr W vel W^{1}) καὶ om G 2-3 τῆς ζωῆς: τοῦ φωτὸς P 4 ἅπερ: ἃ ? W (-περ in marg add W^{1}, in textu corr W^{2}) S 9 τῷ: τῶν G 10 ἐνεργουμένων G ἑκατέρω W ἑκατέραν P τῶν om P 10-11 νοουμένω Λ 11 σὺ om EΛPv σοὶ Θ 12 πρόσθες om EΛΘPv πάλιν post καιρὸς coll EΛΘPv ante καιρὸς add καὶ EΛΘPv post μισῆσαι add τὸ ἐναντίον W^{1} (sscr) EΛΘPv λέγει e corr ? W om G post λέγει add ὅτι σὺ ὦ ἄνθρωπε W^{1} (in marg) add δὲ ὅτι EΛΘPv σὺ W in textu (in δε sic corr) post συ add ὦ ἄνθρωπε EΛΘPv 13 κακὸν W (in καλὸν corr W vel man recentior) καλὸν EΛΘPv ὑπηλλαγμένη coni Jaeger: ἐπηλλαγμένη WG ἀπηλλαγμένη S ἐνηλλαγμένη EΛΘPv cf 21 et p 439, 2 14 ἑκατέρων Λ 15 post οὐδεὶς add γὰρ EΛΘPv 17 ἔδειξεν: ἐδίδαξεν EΛv cf ad p 390, 3 ante ἡ add οὖν GΘP διαστολὴ P 21 ἀγαπητὴν P

καὶ τοῦ μίσους τὴν εὐκαιρίαν τῷ ἰδίῳ κακῷ. ὁ γὰρ καταφρονῶν πράγματος καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀντεχόμενος τῆς ἀπωλείας περιποίησεται τοῦτο ἑαυτῷ, οὗ ἀντέσχετο. διαστείλας τοίνυν τῷ λόγῳ τὰ κατ' ἀρετήν τε καὶ κακίαν νοούμενα ἐπιγνώσῃ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ πῶς χρὴ πρὸς ἑκάτερον τούτων ἔχειν. ἐγκράτεια καὶ ἡδονή, σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, μετριότης καὶ τῦφος, εὔνοια καὶ κακόνοια καὶ πάντα τὰ ἐξ ἐναντίου νοούμενα φανερῶς ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστοῦ σοι ὑποδείκνυται, ὅπως τῇ ψυχῇ περὶ ταῦτα διατεθειμένος λυσιτελῶς βουλεύσῃ. καιρὸς οὖν τοῦ φιλῆσαι τὴν ἐγκράτειαν καὶ τοῦ μισῆσαι τὴν ἡδονήν, ἵνα μὴ γένῃ φιλήδονος μᾶλλον ἢ φιλόθεος, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, τὸ φιλόνεικον, τὸ φιλοκερδές, τὸ φιλόδοξον καὶ πάντα, ἃ τῇ ἐπὶ τὰ μὴ δέοντα τῆς φιλίας χρήσει τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν σχέσεως ἀφορίζει. οἷον ἐκ παρόδου δόγμα ἐμάθομεν, ὅτι πᾶσα τῆς ψυχῆς κίνησις ἐπ' ἀγαθῷ παρὰ τοῦ δημιουργήσαντος τὴν φύσιν ἡμῶν κατεσκευάσθη, ἀλλ' ἡ διημαρτημένη τῶν τοιούτων κινημάτων χρῆσις τὰς εἰς κακίαν ἐγέννησεν

1-2 cf Prov 13, 13 10-11 cf Eccl 3, 8, 1

WSEΛGΘPv 1 τῷ: τοῦ P om v ἰδίου κακοῦ P 1-2 καταφρονηθήσεται W^{2} (e corr) E (in ras) καταφθαρήσεται Λv 3 τοῦτο om Θ post ἑαυτῶ coll P ἀντέχεται W^{2} (ex ἀντέχετο ? corr, -σ- fort sscr) ἀντείχετο v 5 ἐπιγνώσει W (corr man recentior) Λv ἐπίγνωθι EΘP cf 8 (σοι) τὸ πῶς E (in ὅπως corr) ΛΘ ὅπως P πρὸς W (-ρο- in ras) ἑκάτερον Λ (-ον e corr) ἑκατέρων Y 6 ἔχειν om P 8 ἐναντίας P σοι post ὑποδείκνυταί coll EΛPv 9 post ταῦτα add εὖ v (e coniectura?) quo verbo opus non est cum vir, cuius anima ab Ecclesiaste (cf 8) conformata (διατίθεσθαι) est, necessario recte sentiat de re ethica διατιθέμενος WSGEΛv διατεθειάμενος P 10 οὖν om W (in marg add W^{1}) SG 11 γένης E (-ς sscr) γίνῃ G 12 ἢ: δὲ EΛΘPv τἄλλα Θ τ' ἄλλα P 13 τὸ alt: καὶ EP τε καὶ Λv τὸ Θ (e corr) ἃ om WSEΛGΘv τῇ ἐπὶ om W (τι ἐπὶ in marg add W^{1}) τῇ om P 14 χρήσει W (χρήσῃ man recentior) χρησῇ P 15 ἀφορίζοι S ἀφορίζειν EΛΘ ἀφορίζοντα v 16 post ψυχῆς add ἡ S τὴν Λ (e τὸν ? corr) Y 16-17 τὴν φύσιν bis scr W (τὴν φύσιν prim in τῇ φύσει corr, τὴν φύσιν sec eras man recentior) 17 ἡ διημαρτημένη: ἤδη ἡμαρτημένη Λ (-ημένη in -ιμένη corr) Y εἰ δὴ ἡμαρτημένη v 18 χρῆσις Θ (e corr)

ἀφορμάς· καλὸν γάρ τι οὖσα ἡ αὐτεξούσιος δύναμις ἡμῶν, ὅταν πρὸς τὸ κακὸν ἐνεργῇ, κακῶν ἔσχατον γίνεται.
744 M. καὶ τὸ ἔμπαλιν ὄργανον ἀρετῆς ἐστιν ἡ ἀπωστικὴ τῶν ἀηδῶν δύναμις, ᾗ ὄνομα τὸ μῖσός ἐστιν, ὅταν κατὰ τοῦ ἐναντίου ὁπλίζηται, ἀλλὰ ἁμαρτίας γίνεται ὅπλον, ὅταν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀντιστατικῶς ἔχῃ. οὐκοῦν πᾶν κτίσμα θεοῦ τῶν ἐν ἡμῖν κατεσκευασμένων καλὸν καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον, ἡ δὲ ἀχάριστος τούτων χρῆσις πάθος τὸ κτίσμα ἐποίησε, δι' οὗ ἐκβαίνει μὲν ἡ πρὸς τὸν θεὸν οἰκειότης, ἀντεισελθόντα δὲ τὰ ἐναντία εἰς τὸν τοῦ θεοῦ τόπον ἀντικαθίσταται, ὥστε τοῖς τοιούτοις θεοποιεῖσθαι τὰ πάθη. οὕτω τοῖς λαιμαργοῦσι γίνεται θεὸς ἡ κοιλία. οὕτως εἰδωλοποιοῦσιν ἑαυτοῖς οἱ πλεονέκται τὴν νόσον. οὕτως οἱ δι' ἀπάτης σκοτισθέντες ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς θεὸν ἑαυτοῖς τὴν κενοδοξίαν ἐποίησαν. καὶ συνελόντι φράσαι ᾧπερ ἄν τις τὸν ἑαυτοῦ λογισμὸν ὑποζεύξας δοῦλον ποιήσῃ καὶ ὑποχείριον, τοῦτο ἐν τῷ ἰδίῳ πάθει ἐθεοποίησεν, οὐκ ἂν τοῦτο παθών, εἰ μὴ διὰ τῆς ἀγάπης τὸ κακὸν ᾠκειώσατο. εἰ οὖν ἐνοήσαμεν τῆς τε φιλίας καὶ τοῦ μίσους τὴν εὐκαιρίαν, τὸ μὲν ἀγαπήσωμεν τὸ δὲ πολεμήσωμεν.

5-7 I Tim 4, 4   12 cf Phil 3, 19

WSEΛG(Θ)Pv 1 γὰρ om Λv   οὖσα om G   verba ἡ . . . ἡμῶν om W (in marg add W¹) S   2 ἐνεργῇ scripsit Jaeger: ἐνεργῆται libri v   κακῶν: κακὸν WEGΘP   3 ἀπωστικὴ W (in ἀποστατικὴ corr W¹) ἀκουστικὴ Λ   ἀποστηκὴ G ἀποστατικὴ Θ   4 ἀηδῶν: κακῶν G   5 ὁπλίζεται WG ἀλλ' WSGP   γίνεται ὅπλον: ὅπλον γίνεται WSG   τότε γίνεται ὅπλον EΛPv   ὅπλον τότε γίνεται Θ   6 ἀντιτακτικῶς Λv   ἔχη Λ (-η sscr, in ras)   ἔχειν Y   ἔχει v   τῶν usque ad p 435, 19 φησι deest Θ   7 κατασκευασμένων Λ   μετ' SG   8 ἀχάριστος: ἄχρηστος P   χρῆσις: κτῆσις P   9 ἐκβαίνει E (-ν sscr) ἐκλαμβάνει P   μὲν om EΛPv   τὸν om ΛPv   10 θεὸν: Χριστὸν G τἀναντία S   11 τόπον post τὸν coll P   ἀντικαθίστανται Λv 12 post οὕτως (pro οὕτω) add οὖν EΛPv   λεμαργῶσι W   13 ἑαυτοῖς: ἑαυτοὺς Λ (corr) Y   ἐν αὐτοῖς P   14 δι': διὰ τῆς WSG   15 τοῖς ὀφθαλμοῖς Λ (corr) Yv   ἑαυτῶν WSG   16 φράσαι: φάναι P   ὅπερ? W (corr) G   ὥσπερ? S (corr) 17 ποιήσει EG   τούτω SΛ? (corr)   19 ἀγάπης: ἀπάτης S οἰκειώσατο WΛ (corr) YG   τε om P

Καιρὸς γάρ, φησί, πολέμου καὶ καιρὸς εἰρήνης. ὁρᾷς τῶν ἀντικειμένων παθῶν τὴν παράταξιν, τὸν νόμον τῆς σαρκὸς τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός σου καὶ αἰχμαλωτίζοντα τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. πρόσχες τῇ ποικίλῃ τῆς μάχης διασκευῇ, πῶς μυριότροπός ἐστι κατὰ τῆς σῆς πόλεως τοῦ ἀντικειμένου ἡ στρατηγία. κατασκόπους πέμπει, προδότας ὑποποιεῖται, ταῖς ὁδοῖς ἐφεδρεύει, λόχους καὶ ἐνέδρας συνίστησι, συμμάχους προσεταιρίζεται, μηχανήματα κατασκευάζει, σφενδονήτας καὶ τοξότας καὶ τοὺς συστάδην συμπλεκομένους καὶ τὴν ἱππικὴν δύναμιν καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κατά σου ἐξαρτύεται. πάντως δὲ οὐκ ἀγνοεῖς τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, τίς ὁ προδότης, τίς ὁ κατάσκοπος, τίνες οἱ ἐνεδρευταί, τίνες οἱ σφενδονῆται καὶ ἀκοντισταὶ καὶ τοξόται καὶ τίνες οἱ ἀγχέμαχοι καὶ ἡ τῶν ἱππέων ἴλη καὶ ποῖα τὰ μηχανήματα, δι' ὧν τὸ τῆς ψυχῆς κατασείεται τεῖχος. πρὸς ἃ πάντα οὖν βλέποντας χρὴ καὶ αὐτοὺς καθοπλίζεσθαι καὶ τοὺς συμμάχους παρακαλεῖν καὶ φυλοκρινεῖν ἐν τοῖς ὑποχειρίοις,

1 Eccl 3, 8, 2   3-5 Rom 7, 23   6-p 433, 15 de oppugnatione animae cf Plat Resp VIII 559 e-560 b; test ad 383, 21

WSEΛGPv 1 post Καιρὸς prim del quinque fere litt Λ   γὰρ om G   πολέμου: εἰρήνης G   εἰρήνης: πολέμου G   2 παράταξιν in ras W   3-4 verba τοῦ νοός . . . τῷ νόμῳ om v   3 σου om EΛPv   5 μυριότοπός v   6 ἡ post πόλεως coll EΛPv om G   ἐκστρατηγία EP   post στρατηγία add καὶ W (man recentiore)   κατασκοποῦ G   7 ἐνέδρας E (-ς sscr)   ἔνεδρα Λv cf pp 424, 1; 430, 2   8-9 κατασκεβάζει G   9 σφενδονήτας S (-η- in -ι- corr S²) Λ (-η- in -ι- corr)   σφενδονίτας Yv   cf 13 συστάδιν W (in marg κατα sic add W¹)   11 ἐξαρτύεται: ἐκστρατεύεται Λv   ἀγνοῆς W   11-12 τῶν εἰρημενων om P   12-13 τίνες οἱ ἐνεδρευταί: αἱ κατὰ τὰ ἔνεδρα W (τίνες οἱ ἐνεδρεύοντες in marg W¹) αἱ κακαὶ ἐνέδραι S   αἱ καταπόλεμον ἐνέδραι G τίνες οἱ ἐνεδρεύοντες P   cf Hesych Lex verbo Λοχίτης III 51, 20 (M Schmidt); verbo Ὁδοιδόκος III 179, 92; verbo Ὁδουρός III 179, 101   13 καὶ ἀκοντισταὶ καὶ: τίνες οἱ EΛPv   cf p 432, 5   14 ἀγχιμάχοι WP   ἡ om WΘv   ἴλη: εἴδη W   δύναμις EP 14-15 verba καὶ ποῖα . . . ἃ om v   15-16 ἃ πάντα W (in ἅπαντα corr) ἅπαντα Λ ἅπαντας G   16 οὖν om W (sscr W¹) SG αὐτούς: ἡμᾶς EΛPv   κατοπρίζεσθαι G   17 φιλοκρινεῖν Λ (corr) YPv φυλοκρίνειν G cf De perfectione p 211, 20 (vol VIII, 1 Jaeger)

μή τις τὰ τῶν πολεμίων φρονῇ, προβλέπειν τε τὰς παροδίους ἐνέδρας καὶ θυρεοῖς τὰς βολὰς ἀσφαλίζεσθαι πρός τε τοὺς συστάδην ἡμῖν συμπλεκομένους ἀντέχειν καὶ ἀποταφρεύειν τοῖς καθ' ἡμῶν ἱππόταις τὴν πάροδον, ἐρύμασι δέ τισι καὶ προβολαῖς τὰ τείχη κατασφαλίζεσθαι, ὡς ἂν μὴ κατασεισθείη τοῖς μηχανήμασι. πάντως δὲ οὐδενὶ λόγῳ τὰ καθ' ἕκαστον ἑρμηνεύειν δεόμεθα, πῶς ὁ ἐχθρὸς τῆς ἑκάστου ἡμῶν πόλεως τῆς ἐν τῇ ψυχῇ παρὰ τοῦ θεοῦ συνῳκισμένης διὰ κατασκόπων ἀποπειρᾶται ἡμῶν τῆς δυνάμεως καὶ τίνας ἔχει τοὺς ἐξ ἡμῶν αὐτῶν προδότας γινομένους τῆς ἡμετέρας δυνάμεως. ὡς δ' ἂν φανερώτερον τὸ νόημα ἐκκαλυφθείη, τοιοῦτόν ἐστιν ἡ πρώτη τοῦ πειρασμοῦ προσβολή, ὅθεν τὰ πάθη τὴν ἀρχὴν λαμβάνει, τοῦτο τῆς ἡμετέρας δυνάμεως κατάσκοπος γίνεται, οἷον ἐνέπεσε τῷ ὀφθαλμῷ θέαμα τὴν ἐπιθυμίαν ἀνακινῆσαι δυνάμενον. διὰ οὖν τούτου κατασκοπεῖ
745 M. τὴν ἔν σοι δύναμιν ὁ πολέμιος, εἴτε ἰσχυρός τις καὶ ἐμπαράσκευος εἶ εἴτε ἄτονος καὶ εὐάλωτος. εἰ γὰρ οὐκ ὤκλασας τῷ θεάματι οὐδέ σοι πρὸς τὸ φανὲν διελύθη τῆς διανοίας ὁ τόνος, ἀλλ' ἀπαθῶς παρεπέμψω τὴν συντυχίαν, εὐθὺς ἐπτόησας τὸν κατάσκοπον οἷον ὁπλιτῶν τινα φάλαγγα τοῖς δόρασι φρίσσουσαν, τὴν τῶν λογισμῶν λέγω παρασκευήν,

8 cf Plat Resp VIII 560 b 7; De beat III 1228B (Migne)

WSEΛGPv 1 τὰ τῶν πολεμίων φρονῇ: προδότης μήτις κατάσκοπος WSG cf 33 φρονεῖ Λv post τε add καὶ G 2 θυραιοῖς G τυρεοῖς v 2-3 verba πρὸς . . . ἄνωθεν (pro ἀντέχειν) e ras Λ 3 supra συστάδην sscr ὁμοῦ P ἀντέχειν: ἄνωθεν EΛv ἀνωθεῖν P 4 τοῖς post ἡμῶν coll WSG ἐρύμασι: εἵργμασι EP ἥρμοζε Λv δέ: τε W 5 προσβολαῖς Λv περιβολαῖς P 6 πάντως: ἑρμηνεύειν G οὐδενί: οὐδὲν W (corr man recentior) οὐδενὶ S (-δενὶ in ras) τὰ om W (in marg add W^1) 7 ἑρμηνεύειν δεόμεθα: δεόμεθα G ἑρμηνευόμεθα v 8 τῆς: τοῖς P τοῦ om EP συνωκισμένοις P 9 διὰ κατασκόπων: ἰδία κατασκοπῶν EP ἢ διὰ κατασκόπων ἢ διὰ τῶν κατασκόπων Λ ἢ διὰ κατασκόπων v 13 λαμβάνῃ W τοῦτο: οὗτος Λv δυνάμεως om G 14 post γίνεται add πόλεως G 15 ἀνακαινίσαι ΛGv οὖν om W (in marg add W^1) SG 16 ἰσχυρά EΛPv 16-17 ἐμπάσκευος W (corr) εὐπαράσκευος EΛv 17 εἶ: ἐστιν EΛP (post τις coll) v ἦτε W 18 θεάματι: σχήματι EΛPv οὐδὲν P 19 προσεπέμψω S παρέπεμψας v εὐθὺς om W (in marg add W^1) S 20 οἷον om G

τῷ κατασκόπῳ δείξας. εἰ δὲ μαλαχθείη δι' ἡδονῆς πρὸς τὴν θέαν ἡ αἴσθησις καὶ τὸ τοῦ χαρακτῆρος εἴδωλον ἐντὸς τῆς διανοίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰσδύῃ, τότε καταπολεμεῖται μὲν ὁ στρατηγὸς τῶν ἔνδον ὁ νοῦς, ὡς οὐδὲν ἀνδρῶδες ἢ νεανικὸν ἔχων, ἀλλὰ βλακώδης τις καὶ ἔκλυτος ὤν, καὶ πλῆθος προδοτῶν ἐκ τοῦ δήμου τῶν λογισμῶν περὶ τὸν κατάσκοπον συγκροτεῖται. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ προδόται, περὶ ὧν φησιν ὁ κύριος, ὅτι Ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ οἱ ἐκ τῆς καρδίας ἐκπορευόμενοι καὶ κοινοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ὧν τὰ ὀνόματα σαφῶς ἔστιν ἐκ τοῦ εὐαγγελίου μαθεῖν. τὸ δὲ ἀπὸ τούτου οὐκέτι ἄν σοι γένοιτο δυσχερὲς δι' ἀκολούθου τὰ καθ' ἕκαστον τῆς πολεμικῆς ἐκείνης διασκευῆς κατανοῆσαι· τοὺς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς προλοχίζοντας, οἷς περιπίπτουσιν οἱ ἀπροόπτως κατὰ τὴν τοῦ βίου ὁδὸν πορευόμενοι· οἱ γὰρ ἐν σχήματι φιλίας καὶ εὐνοίας πρὸς τὸν τῆς ἁμαρτίας ὄλεθρον καθέλκοντες τὸν πειθόμενον οὗτοί εἰσιν οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐνεδρεύοντες, οἱ τῆς ἡδονῆς ἐπαινέται, οἱ πρὸς τὰ θέατρα χειραγωγοῦντες, οἱ τοῦ κακοῦ τὴν εὐκολίαν ὑποδεικνύοντες, καὶ δι' ὧν ποιοῦσι πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν ἐκκαλούμενοι,

8 Matth 10, 36 8-10 cf Matth 15, 11, 18, 19

WSEΛGPv 3 εἰσδύνει E εἰσδύει G εἰσδύσει P 4 ἢ: οὐδὲ WG οὔτε S 5 ὢν post τις coll P 6 περὶ Λ (in παρὰ corr Λ^2) Y τῶν κατασκόπων Λ 7 συγκροτῆται W 8 ὅτι om P ante ἐχθροὶ add οἱ ΛGv τοῦ ἀνθρώπου? E (in τῷ ἀνθρώπῳ corr) οἰκιακοὶ scripsi: οἰκειακοὶ WSEΛPv οἰκεῖοι G cf Matth 10, 36 αὐτοῦ Λ (-ῦ e corr) αὐτοὶ Y οἱ alt om SP ἐκ om W (in marg add W^1) EΛPv cf Matth 15, 18 10 ἔστιν post μαθεῖν coll P δὲ om WS 11 οὐκέτι: οὐκέτ' WS οὐκέτι ἂν: οὐχ ὅταν G γένηται EΛ? (corr) YPv 12 κατανοῆται P 13 τούς: τῆς Λv sunt insidiatores prima pars bellici apparatus (12, cf p 429, 6-11), cuius et alias partes infra (p 432, 4-5 sqq) interpretatur Gregorius, non in casu accusativo quidem cum intervenerit longa disputatio de insidiatoribus (13-p 432, 3). de simili variatione structurae cf ad p 323, 8 προλοχεύοντας EΛP προσλογχιάζοντας G προλοχεύοντος v 15 ὄλισθον P 16 τάς: τε W (in marg τὰς W^1) 18 ὑποδεικνῦντες S ἀποδεικνῦντες G ἀποδεικνύοντες v 19 εἰσκαλούμενοι EP ἐγκαλούμενοι G

ἀδελφοὺς ἑαυτοὺς καὶ φίλους ἐπ' ὀλέθρῳ τῶν ἀπολλυμένων κατονομάζοντες. περὶ ὧν γέγραπται, ὅτι Πᾶς ἀδελφὸς πτέρνῃ πτερνιεῖ, καὶ πᾶς φίλος δόλῳ πορεύσεται. εἰ δὴ νενοήκαμεν τὰς ἐνέδρας, σαφὲς ἂν εἴη καὶ τὸ τῶν σφενδονητῶν τε καὶ τοξοτῶν καὶ ἀκοντιστῶν στῖφος. οἱ γὰρ ὑβρισταί τε καὶ θυμώδεις καὶ λοίδοροι τῷ προκατάρχειν τῶν ὕβρεων ἀντὶ βελῶν ἢ λίθων τοὺς παροξυντικοὺς λόγους ἀποτοξεύοντες καὶ σφενδονῶντες, καὶ ἀκοντίζοντες μέσην τιτρώσκουσι τὴν καρδίαν τῶν ἀθωρακίστως καὶ ἀφυλάκτως διοδευόντων. τὸ δὲ τοῦ τύφου καὶ τῆς ὑπερηφανίας πάθος εἰς τὸ γαυρίαμα τῶν ἵππων μετενεγκών τις οὐκ ἂν ἁμάρτοι. ἵπποι γάρ εἰσί τινες ἀτεχνῶς ὑψαύχενές τε καὶ ὑψικάρηνοι . . . τοῖς ὑπερόγκοις τοῦ τύφου ῥήμασιν οἷόν τισιν ὁπλαῖς κοίλαις τοὺς μετρίους κατακροαίνοντες· περὶ ὧν φησιν ἡ γραφή, ὅτι Μὴ

2-3 Ier 9, 3 14-p 433, 1 Ps 35, 12

WSEΛGPv 1 αὐτοὺς P verba ἐπ' . . . ἀπολλυμένων om P ἐπὶ G τῶν om W (in marg add W[1]) ἀπολλομένων G 2 πτέρνῃ bis scr E (corr) 3 ante καὶ sscr nescio quid Λ πᾶς om W (in marg add W[1]) δολίῳ G cf Ier 9, 3 πορεύεται WS συμπορεύσεται G εἰ δή: ἤδη WG εἰ δὲ ΛPv 4 τε om P 5 post στῖφος add διερευνίσασθε W[1] (in marg) add διερευνήσασθαι E (ex-ίσασθαι corr) ΛGPv 6 τῷ: τὸ WG κατάρχειν G 7 βολῶν P ἤ: καὶ WG 8 σφενδονοῦντες WΛ? (corr) YGv ἀθωρακίστως W (-ς e -ν corr ?) ἀνθωρακίστως G 9 καὶ ἀφυλάκτως διοδευόντων om W (in marg add W[1] sed ὁδευόντων W[1]) S (in marg add ut vid S[2]) 11 μετενεγκών τις: μετενέγκοντες Λ (corr) Yv κατενεγκών τις P ἁμάρτοιεν v 12 ἀτεχνῶς om P ὑψαύχενές τε: ὑψαυχενισταὶ Λv ὑψικάρηνοι: ὑψηλοκάρηνοι Pv ὑψηκάρηνοι G cf Greg Naz In Laud Virg 216 (PG 37, 539 A: μυστίδες ὑψικάρηναι) post ὑψικάρηνοι lacunam statui quia equi non loquuntur (cf 13 ῥήμασιν) et hostes ungulis, non 'velut ungulis' (13), prosternunt. κατακροαίνοντες ergo non ad equos sed ad homines refert. iam constat perisse ante τοῖς ὑπερόγκοις (12-13) verba nonnulla, ubi naturam equorum accuratius (cf 12 τινες) exposuit, deinde ad homines superbos oratione transit, fortasse verbis οὕτω καὶ οἱ ὑπερηφανοῦντες vel similibus utens. ungulae 'cavae' vocantur (13), quia verba insolentiae cava, i.e. inania, sunt 14 κατακραδαίνοντες SEΛP (-σίοντες sscr) v cf Greg Naz, Orat XLIV In Nov Dom XI (PG 36, 620 B: ὑψαύχην ἵππος . . . κροαίνει κατὰ πεδίον); Epist II (PG 37, 24 A: τὰς πλάκας κατακροαίνων) 14 ὅτι om P

ἐλθέτω μοι ποὺς ὑπερηφανίας. τὰ δὲ μηχανήματα, δι' ὧν λύεται ἡ ἁρμονία τοῦ τείχους, καλῶς ἄν τις τὴν φιλοχρηματίαν κατονομάσειεν. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐστὶ βαρὺ καὶ δυσάντητον ἐν τῇ τῶν πολεμίων παρασκευῇ ὡς τὸ τῆς φιλαργυρίας μηχάνημα. κἂν ὅτι μάλιστα τὰς ἄλλας ἀρετὰς διὰ τῆς ἐναρμονίου συνθέσεως ταῖς ψυχαῖς περιοικοδομήσωσιν, οὐδὲν ἧττον καὶ διὰ τῶν τοιούτων πολλάκις εἰσδύεται τὸ μηχάνημα. ἔστι γὰρ ἰδεῖν καὶ διὰ σωφροσύνης τὴν φιλοχρηματίαν εἰσπίπτουσαν καὶ πίστεως καὶ μυστηρίων ἀκριβείας ἐγκρατείας τε καὶ ταπεινοφροσύνης καὶ τῶν τοιούτων πάντων ἐντὸς
748 M. γινομένην τὴν βαρεῖαν ταύτην καὶ ἄμαχον τοῦ κακοῦ προσβολήν, ὅθεν τινὲς ἐγκρατεῖς τε καὶ σώφρονες καὶ περὶ τὴν πίστιν διάπυροι καὶ κατεσταλμένοι τὸν τρόπον καὶ διὰ τῶν ἠθῶν μετριάζοντες πρὸς ταύτην μόνην ἀντισχεῖν τὴν νόσον ἀδυνατοῦσιν.

Εἰ οὖν νενόηται ἡμῖν τῶν πολεμίων τὸ στῖφος, καιρὸς ἂν εἴη τοῦ πολεμεῖν. οὐκ ἂν δέ τις θαρσήσειε τὴν τῶν ἐναντίων παράταξιν μὴ τῇ πανοπλίᾳ τοῦ ἀποστόλου φραξάμενος. πάντως δὲ οὐδεὶς ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς θείας ἐκείνης ὁπλίσεως, δι' ἧς ἄτρωτον ποιεῖ τοῖς ἐναντίοις βέλεσι τὸν πρὸς τὴν φάλαγγα τῶν πολεμίων ἱστάμενον. διελὼν γὰρ εἰς εἴδη τὰς ἀρετὰς ὁ ἀπόστολος ἴδιον ὅπλον ἑκάστου τῶν ἐν ἡμῖν καιρίων ἕκαστον ἀρετῆς εἶδος πεποίηται. τῇ πίστει γὰρ τὴν δικαιοσύνην ἐμπλέξας καὶ συνυφήνας διὰ τούτων κατασκευάζει τῷ ὁπλίτῃ τὸν θώρακα, καλῶς καὶ

16-17 Eccl 3, 8, 2 23-25 cf Eph 6, 14-15

WSEΛGPv 1 post μηχανήματα add τὰ W 2 ἡ om Λv 3 καταvοήσειεν EΛPv 5 ἄλλας om P 6 περιοικοδομηθῶσιν EΛPv περιοικοδομήσειεν G 9 ἀκρίβειαν WS? (corr) 10 τε om G ταπεινοφροσύνης: σωφροσύνης G πάντων om P 12 προβολὴν P 14 μόνον Λv ἀντισχεῖν post νόσον coll P 16 τὸ ante τῶν coll P 17 θαρσήσειεν EG θαρρήσειε Λv ante τὴν add πρὸς SG τῶν om Λv ἐναντίαν Λv πολεμίων P 18 post παράταξιν add τροπώσασθαι EΛPv τῆς πανοπλίας EΛPv δραξάμενος E (corr) ΛPv 21 πολεμίων: ἐναντίων S διελθὼν P 22 ἑκάστω EΛPv 23 τὴν πίστιν P 24 τῇ δικαιοσύνῃ P συμπλέξας EΛPv συνυφάνας ΛPv

ἀσφαλῶς δι' ἀμφοτέρων θωρακίζων τὸν στρατιώτην. οὐ γὰρ ἔστιν ἕτερον τοῦ ἑτέρου διεζευγμένον ἀσφαλὲς ὅπλον ἐφ' ἑαυτοῦ τῷ μεταχειριζομένῳ γενέσθαι. οὔτε γὰρ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης ἱκανὴ περισώσασθαι, οὐδ' αὖ πάλιν ἡ τοῦ βίου δικαιοσύνη ἀσφαλὴς εἰς σωτηρίαν ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν διεζευγμένη τῆς πίστεως. διὰ τοῦτο καθάπερ ὕλας τινὰς τῷ ὅπλῳ τούτῳ τὴν πίστιν τε καὶ τὴν δικαιοσύνην συμπλέξας τὸ περικάρδιον μέρος τοῦ ὁπλίτου κατασφαλίζεται· ἐν γὰρ τῷ θώρακι ἡ καρδία νοεῖται. τὴν δὲ κεφαλὴν τοῦ ἀριστέως τῇ ἐλπίδι κατασφαλίζεται, σημαίνων, ὅτι προσήκει τοῦ καλοῦ στρατιώτου τὴν ἐλπίδα τῶν ὑψηλῶν οἱόν τινα λοφιὰν εἰς τὸ ἄνω νεύειν. ὁ δὲ θυρεός, τὸ σκεπαστήριον ὅπλον, ἡ ἀρραγὴς πίστις ἐστίν, ἧς ἡ τῶν ἀκίδων ἀκμὴ διαδυῆναι οὐ δύναται. ἀκίδας δὲ πάντως τὰς παρὰ τῶν πολεμίων ἐκτοξευομένας τὰς ποικίλας προσβολὰς τῶν παθημάτων νοήσωμεν. τὸ δὲ ἀμυντήριον ὅπλον, ὃ τὴν δεξιὰν ὁπλίζει τοῦ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀριστεύοντος, τὸ ἅγιον πνεῦμά ἐστι, φοβερὸν μὲν τῷ ὑπεναντίῳ, τῷ δὲ μεταχειριζομένῳ σωτήριον. πᾶσα δὲ ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία τοῖς ποσὶ ποιεῖ τὴν ἀσφάλειαν, ὡς μηδὲν τοῦ σώματος εὑρεθῆναι γυμνὸν καὶ πρὸς πληγὴν ἐπιτήδειον.

9-10 cf I Thess 5, 8 12-13 cf Eph 6, 16 16-17 cf Eph 6, 17 (τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος) 19-20 cf Eph 6, 15

WSEΛGPv 1 κατ' (pro δι') ἀμφοτέρων post καλῶς coll P 2 διαζευγνύμενον P 3 ἑαυτῶ P 4 ἱκανεῖ GP περισῶσαι S 5 ἡ om W (sscr man posterior) ἐστιν (pro ἐστι) post ἀσφαλής coll EΛPv 6 διεζευγμένης EΛv διεζευγνυμένης P διὰ τοῦτο om G 7 πίστην G τε om EΛPv 8 μέρος om Λv 9 νοεῖται: διανοεῖται P ante νοεῖται desideratur verbum tutelam indicans, sicut ἀμύνεσθαι, σῴζεσθαι, ὁπλίζεσθαι, κατασφαλίζεσθαι, φυλάσσεσθαι 10 τῇ om P 11 τῶ καλῶ στρατιώτη EΛPv 12 νεύειν: ἔχειν EΛPv 13 ἡ prim om G 14 διαδυῆναι: διαδῦναι Λ (e διαδυῆναι corr) cf ad p 293, 5 τὰς om Λv παρὰ om P 15 ἐκτοξευμένας G προβολὰς W (corr man recentior) 15-16 παθῶν P 16 νοήσομεν SE τὸ δὲ ἀμυντήριον: σωτήριον δὲ EYPv τὸ ἀμυντήριον δὲ Λ[2] (e corr) 17 τοῦ: τῶν EΛPv ἀριστευόντων EΛPv 18 τὸ ὑπεναντίον Λ (corr) Yv τὸ δὲ μεταχειριζόμενον? Λ (in τοῦ δὲ μεταχειριζομένου corr?) Yv

Εἰ οὖν μεμαθήκαμεν, οἷς τε πολεμεῖν χρὴ καὶ ὅπως τῆς μάχης ἀντιλαμβάνεσθαι, μαθεῖν προσήκει καὶ τὸ ἕτερον μέρος, οἷς ἔνσπονδον εἶναι καὶ εἰρηνικὸν ὁ λόγος διαμαρτύρεται. τίς οὖν ὁ ἀγαθὸς στρατός, ᾧ διὰ τῆς εἰρήνης ἐμαυτὸν οἰκειώσω; τίς δὲ ὁ τοῦ τοιούτου στρατοῦ βασιλεύς; ἢ δῆλόν ἐστιν, ἀφ' ὧν παρὰ τῆς θεοπνεύστου γραφῆς ἀκηκόαμεν, ὅτι στρατιᾶς οὐρανίου ἡ παράταξις τῶν ἀγγέλων ἐστίν. Ἐγένετο γάρ, φησί, πλῆθος οὐρανίου στρατιᾶς αἰνούντων τὸν θεόν. καὶ ὁ Δανιὴλ μυρίας μυριάδας παρεστώτων ὁρᾷ καὶ χιλιάδων χιλιάδας ἐν τοῖς λειτουργοῦσι βλέπει. καὶ οἱ προφῆται τὸ τοιοῦτον μαρτύρονται, κύριον στρατιῶν καὶ κύριον δυνάμεων τὸν τοῦ παντὸς ὀνομάζοντες κύριον. καὶ πρὸς τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν ὁ δυνατὸς ἐν πολέμῳ Ἐγώ, φησίν, ὁ ἀρχιστράτη-
749 M. γός εἰμι τῆς δυνάμεως. εἰ δὴ νενοήκαμεν, τίς ἐστιν ἡ ἀγαθὴ συμμαχία καὶ τίς ὁ τῶν συμμάχων τούτων ἡγούμενος, σπονδὰς πρὸς αὐτὸν ποιησώμεθα, προσδράμωμεν αὐτοῦ τῇ δυναστείᾳ, φίλοι γενώμεθα τοῦ τοσαύτην δύναμιν κεκτημένου. τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως διδάσκει ὁ τῆς φιλίας ταύτης συναγωγεύς, ὁ μέγας ἀπόστολος, ἐν οἷς φησι·

6-7 Luc 2, 13 9-10 cf Dan 7, 10 11-12 κύριος στρατιῶν ubi? cf Ps 23, 10, 2 (κύριον τῶν δυνάμεων) 13-14 Ios 5, 14

WSEΛGPv 1 τε om EΛPv ὅπως: οὕτως EΛv οὕτω P 4 ὁ om W (sscr W vel man recentior) στρατὸς om EP στρατηγὸς v ᾧ Λ[2] (e corr) ὃ Y ἐμαυτὸν om G 5 οἰκειώσω: οἰκείως ὤν G ὁ om W (sscr W[1]) 6 ἀφ' ὧν: ἄμφω Λ (corr Λ[2]) Yv ὃ G ἀκηκόαμεν: μεμαθήκαμεν G 7 στρατὸς οὐράνιος ΛGv 8 στρατιᾶς ante οὐρανίου coll G 9 μυρίας μυριάδας: μυριάδας μυριάδων P παρεστώσας G 10 ὁ προφήτης Λv 11 μαρτύρωνται W μαρτυρῶν τε Λ μαρτυρῶν v στρατειῶν G (-ει- e -η- corr?) ante δυνάμεων add τῶν EP cf Ps 23, 10, 2 στρατειῶν G-ει- (-ει- e -η- corr?) 12 ὀνομάζεται v ante πρὸς add ὁ W[1] (sscr) EP τοῦ om EΛv 13 Ἰησοῦν om v ante ἐν add φησιν Λv ante ἐν add φησιν Λv ante ἐν coll φησίν G ὁ om GP 14 εἰ δή: ἤδη WG εἰ ἤδη S (εἰ ἤ- e corr?) εἰ δὲ Pv cf ad p 432, 3 νενοήκαμεν: μεμαθήκαμεν S ἐνοήσαμεν v τίς: τῆς G 16 ποιησόμεθα W προσδραμοῦμεν W αὐτοῦ: αὐτῇ Λ (-ῇ e corr) αὐτῶ YP (-οῦ sscr) 17 γενόμεθα G τοῦ: τῶ EΛPv κεκτημένω EΛPv 18 post διδάσκει add ἡμᾶς EΛGPv

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν θεόν, καὶ πάλιν· Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ. ἕως γὰρ ἦμεν Τέκνα φύσει ὀργῆς ἐν τῷ ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, τοῖς ἀνθεστηκόσι τῇ δεξιᾷ τοῦ ὑψίστου συνετετάγμεθα· ἀποθέμενοι δὲ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἐν τῷ ὁσίως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζῆν διὰ τῆς εἰρήνης ταύτης τῇ ἀληθινῇ εἰρήνῃ συναφθησόμεθα. οὕτως γὰρ περὶ αὐτοῦ φησι ὁ ἀπόστολος, ὅτι Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. οὗτος ὁ λόγος πάντων τῶν κατὰ καιρὸν γινομένων τὸ πέρας ἐστὶ καὶ τὸ κεφάλαιον. πάντα γὰρ ἐν καιρῷ ποιεῖν ἐδιδάχθημεν, ἵνα τοῦτο ἑαυτοῖς κατορθώσωμεν τὸ εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν διὰ τοῦ πολεμίως διατεθῆναι πρὸς τὸν ἀντίπαλον. πάντως δὲ κἂν τὰς ἀρετάς τις εἴπῃ τὸν εἰρηναῖον στρατόν, πρὸς ἃς χρὴ φιλικῶς ἔχειν ἡμᾶς, οὐκ ἔξω τῆς ἀποδοθείσης διανοίας ἄξει τὸν λόγον, διότι πᾶν ἀρετῆς ὄνομά τε καὶ νόημα εἰς τὸν κύριον τῶν ἀρετῶν ἀναφέρεται.

Καὶ τί ἄν τις ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν λόγον μηκύνοι, ἱκανῶν ὄντων καὶ τῶν εἰρημένων ἐκκαλύψαι τὴν τοῖς ῥητοῖς ἐγκειμένην διάνοιαν; ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τούτων ἐπῆρέ πως τὴν ψυχὴν τοῦ προπαιδευθέντος ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τούτοις μαθήμασι, πάλιν ἀνάγει πρὸς ὑψηλήν τινα κατάστασιν τὴν ψυχὴν τοῦ ἑπομένου τῷ λόγῳ καί φησι· Τίς περισσεία τοῦ ποιοῦντος, ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ; ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ εἰπεῖν· τί ἐκ τῶν

1-2 Rom 5, 1   2-4 II Cor 5, 20   4-5 Eph 2, 3   5 cf Ps 76, 11
9 Eph 2, 14   23-24 Eccl 3, 9

WSEΛGΘPv 1 Δικαιωθέντες rursus incipit Θ   ἔχομεν WΛGPv   cf Rom 5, 1   3-4 καταλλάγηται W   4 φύσει ante Τέκνα coll WG   om P   cf Eph 2, 3   6 συντετάγμεθα SGΘ   δὲ sscr EΛ   om v   7 post τῆς ras octo fere litt W   8 ταύτης om WS   ἀληθεῖ Θ   συναφθησώμεθα G   συναχθησόμεθα P   9 φησί ante περὶ coll EΛΘPv   ἡ om W   10 ante καιρόν add τὸν G   καιρῶν P   13 προστεθῆναι Λv   14 τις om EΛv post εἴπῃ coll P   εἴπῃ: ἐπὶ? W (in εἴπει corr man recentior)   εἰρήνης EΛv   16 ἐννοίας P   ἄξει: ἕξει Pv   18 μηκύναι W (corr W²) μηκύνῃ Λv   19-20 ἐγκειμένην ante τοῖς coll EΛPv   20 ἐπεὶ P   ἐπῆρέ πως: ἐπιρρεπῶς G   lacunam exhibet v   21 ὑψηλοῖς: ψιλοῖς Θ   22 τοῦ om P   23 ἑπόμενος P   24 ἐστι om P   τῷ: τὸ WΛ (corr) YG

πόνων τῷ ἀνθρώπῳ πλέον, ἐξ ὧν οὐδέν ἐστι πλέον; γεωργεῖ, ναυτίλλεται, στρατιωτικοῖς ἐγκακοπαθεῖ πόνοις, ἐμπορεύεται, κτᾶται, ζημιοῦται, κερδαίνει, δικάζεται, μάχεται· ἡττηθεὶς ἀπῆλθε, τὴν νικῶσαν φέρεται ψῆφον· ταλανίζεται, μακαρίζεται· μένει ἐφέστιος, ἐν ἀλλοτρίοις πλανᾶται· πάντα ὅσα κατὰ τὸν βίον ὁρῶμεν ἐν ποικίλοις ἐπιτηδεύμασιν ἄλλα ἐν ἄλλοις, τί φέρει πλέον τῷ διὰ τῶν τοιούτων τὸν ἴδιον δαπανῶντι βίον ἡ περὶ ταῦτα σπουδή; οὐχ ὁμοῦ τε τοῦ ζῆν ἐπαύσατο καὶ λήθῃ συνεκαλύφθη τὰ πάντα· καὶ μονωθεὶς τῶν ἐσπουδασμένων γυμνὸς οἴχεται, ἐπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ τῶν τῇδε πραγμάτων οὐδὲν πλὴν τῆς ἐπὶ τοῖς πράγμασι συνειδήσεως μόνης; παρ' ἧς τρόπον τινὰ αὕτη μετὰ τοῦτο γίνεται πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἡ φωνὴ τὸν διὰ τῶν τοιούτων ἀσχολιῶν ἐμπλανηθέντα τῷ βίῳ, ὅτι· τίς περισσεία γέγονέ σοι τῶν πολλῶν ἐκείνων πόνων, ἐν οἷς ἐμόχθησας; ποῦ αἱ λαμπραὶ οἰκίαι; ποῦ τὰ κατορωρυγμένα βαλλάντια; ποῦ αἱ χαλκαῖ εἰκόνες καὶ αἱ τῶν εὐφημούντων φωναί; ἰδοὺ πῦρ
752 M. καὶ μάστιγες καὶ ἡ ἀδέκαστος κρίσις καὶ ἡ ἀπαραλόγιστος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις.

Τίς περισσεία τοῦ ποιοῦντος, ἐν οἷς αὐτὸς μοχθεῖ; καὶ μετὰ ταῦτα, Εἶδον, φησί, τὸν περισπασμόν, ὃν ἔδωκεν

20-21 Eccl 3, 9   21-p 438, 4 Eccl 3, 10 - 3, 11, 4

WSEΛGΘPv 1 πόνων: μόχθων Λv   τῶν ἀνθρώπων EΘP   τῶν ἀνθρωπίνων Λv   verba πλέον prim . . . ἐστι om SG   πλέον prim: πασῶν Λ   πάντων v   3 κτᾶται om EΛΘPv   4 ταλανίζεται: εἶτα δανίζεται G   4-5 post μακαρίζεται add τὴν νικῶσαν G cf 4   5 πλανᾶται: δαπανᾶται P   6 ὁρῶμεν post ὅσα coll EΛ (ὁρώμενα) Pv (ὁρώμενα)   ἄλλα: ἀλλ' G (sic)   7 πλέον om P   τῷ: τὸν Θ   7-8 διαπλανῶντι S   δαπανῶντα Θ   8 ἡ: τῇ E   οὐχὶ S   τοῦ: τὸ EΛv   9 ἐπεκαλύφθη v   10 σπουδαζομένων EΛΘPv   μεθ' ἑαυτοῦ post οὐδέν coll Θ   11 τῆς ἐπὶ: τι τῆς ἐπὶ E   τοῖς? ἐπὶ Λ (corr) YG om P   12 μόνης ante συνειδήσεως coll Λv   13 πρὸς: εἰς EΛΘPv   ἄνθρωπον: οὐρανὸν v   14 συμπλανηθέντα EΛΘPv   τίς om P   14-15 γέγονέ σοι: γέγονεν ἐν σοι WΘ   σοι γέγονε S   15 πόνων bis scr G   16 οἰκίαι E (οἰ- add E²)   κατωρορυγμένα W   κατωρυγμένα E (corr) Λv   βαλλάντια correxi: βαλάντια libri v   17 ante πῦρ add νῦν W¹ (in marg) EΛΘPv   18 ἡ om P   20 post Τίς add οὖν W (man recentiore add) EΛΘPv   21 ἴδον W   ἰδὼν Λ

ὁ θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ. τὰ σύμπαντα, ἃ ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καί γε σὺν τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὕρῃ ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ θεὸς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. τί ταῦτα λέγει; ἐπέγνων, φησίν, ὅθεν περιεσπάσθη τῆς ζωῆς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐκ τῶν θείων εὐεργεσιῶν τὰς ἀφορμὰς λαβοῦσα. ὁ μὲν γὰρ ἐπ' ἀγαθῷ τὰ πάντα ἐποίησε καὶ λογισμὸν ἔδωκε τοῖς τῶν ὄντων μετέχουσι διακριτικὸν τοῦ βελτίονος, δι' οὗ ἡ εὐκαιρία τῆς ἑκάστου χρήσεως ἐπιγνωσθεῖσα τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν τοῖς κεχρημένοις χαρίζεται. ἐπειδὴ δὲ ἀπεσφάλη τῆς ὀρθῆς περὶ τῶν ὄντων κρίσεως διὰ πονηρᾶς συμβουλῆς παρατραπεὶς τοῦ καθεστῶτος ὁ λογισμός, ἡ ὑπαλλαγὴ τοῦ καιροῦ τὸ ἀφ' ἑκάστου χρήσιμον εἰς ἐναντίαν ἔτρεψε πεῖραν. ὥσπερ εἴ τις ἐπὶ τραπέζης πᾶσαν προθεὶς παρασκευὴν εὐωχίας καὶ σκεύη τινὰ πρὸς τὴν τῆς τροφῆς συνεργίαν ἐπιτηδείως ἔχοντα συμπαραθείη, οἷα δὴ παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα φιλοτεχνούντων κατασκευάζεται, ἢ λεπτὰς μαχαίρας, δι' ὧν οἱ δαιτυμόνες ἑαυτοῖς τι διαιροῦνται τῶν προτεθέντων, ἢ τὰς ἀργυρᾶς περόνας, αἷς ἡ συμπεφυκυῖα κατὰ τὸ ἕτερον μέρος κοιλότης πρὸς τὸ

7 cf Gen 1, 31 11-12 cf Gen 3, 1 19 'cochlearia' respicit, quorum pars superior (ἕτερον μέρος 20) vel manubrium fastigatum (συμπεφυκυῖα 20) erat, pars inferior autem orbiculata (κοιλότης 20), cf Mart Epigr XIV 121; Mau, PW, verbo 'cochlear'; Blümner, Röm Privataltertümer 395. περόναι vocabantur, quod ad testam (ovorum, cochlearum, etc.) perforandam (πείρειν) idonea erat pars superior

WSEΛGΘPv 1 ὁ θεὸς: rasura W (in marg add W[1]) om Λv ἑαυτῷ Gv 2 σύμπαντα: νῦν πάντα G ἃ om W cf p 440, 2 et ad Eccl 3, 11 αὐτοῦ: αὐτῶν WS?E (in marg corr) an recte? cf ad p 440, 2 et ad Eccl 3, 11, 2 σύν: οὖν W om EΛΘPv cf ad p 440, 2 et ad Eccl 3, 11, 2 4 τὸ om W cf p 440, 12 μέχρι: ἄχρι WGΘ cf p 440, 16 5 λέγεις S ἐπέγνω G πόθεν G περιεσπάθη W (corr) τῆς om W (in marg add? W[1]) 7 τὰ om G 10 ἐπεὶ WSG 11 περὶ om G 12 ὁ om SEΛΘPv λογισμοῦ SEΛΘPv post ἡ add οὖν Θ 13 ἀπαλλαγὴ P ἀφ': ἐφ' Gv ἐναντίον P 15 τῆς om W (in marg add? W vel man recentior) 16 παραθείη EP 17 τὰ τοιαῦτα: ταῦτα WSGΘ τοιαῦτα P κατασκευάζονται Λv 20 τὸ prim om G κοιλότης: κύκλω τῆς Θ

ἔτνος ἐπιτηδείως ἔχειν πεποίηται· ἔπειτά τις τῶν ἐπ' εὐωχίᾳ συγκεκλημένων ὑπαλλάξας τῶν προκειμένων τὴν χρῆσιν ἑκάστῳ πρὸς τὰ μὴ δέοντα χρῷτο καὶ τῇ μαχαίρᾳ μὲν ἢ ἑαυτὸν ἤ τινα τῶν παρανακειμένων τέμοι, τῇ δὲ περόνῃ τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τοῦ πέλας ἢ τὸν ἑαυτοῦ ἐκκεντήσειεν· εἴποι τις ἄν, ὅτι τῇ παρασκευῇ τοῦ ἑστιάτορος ὁ δεῖνα εἰς κακὸν ἀπεχρήσατο, οὐ τοῦ παρασκευάσαντος τὴν αἰτίαν τῶν ἐκβησομένων προετοιμάσαντος, ἀλλὰ τῆς κακῆς τῶν προτεθέντων χρήσεως εἰς τοῦτο τὸ πάθος προαγαγούσης τὸν ἀβούλως τοῖς προκειμένοις χρησάμενον· οὕτως, φησίν, ἔγνων καὶ ἐγώ, ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ μὲν γέγονεν ἕκαστον ἐπὶ παντὶ τῷ βελτίονι, εἴπερ ἐν καιρῷ κατὰ τὸ προσῆκον ἡ ἑκάστου γίνοιτο χρῆσις, ἡ δὲ παρατροπὴ τῆς ὀρθῆς περὶ τῶν ὄντων κρίσεως εἰς ἀφορμὴν κακῶν τὰ ἀγαθὰ περιήγαγεν. οἷον τί λέγω; τί γλυκύτερον τῆς τῶν ὀφθαλμῶν ἐνεργείας; ἀλλ' ὅταν ἡ ὄψις πάθους ὑπηρέτις γίνηται τοῖς τοιούτοις, τὸ ἐπ' εὐεργεσίᾳ γενόμενον αἴτιον κακοῦ γεγενῆσθαι λέγεται· ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὅτι κακῶς τῷ καλῷ τις χρησάμενος πάθος τὴν χρῆσιν ἐποίησεν. οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα παρὰ τοῦ θεοῦ ἔχει ἡ φύσις, ἐν τῇ προαιρέσει τῶν

11-12 cf Eccl 3, 11

WSEΛGΘPv 1 ἔτνος: εὐτόνως G ἔν τινος Θ ἔθνος v τις om P εὐωχίας G 2 συγκεκλιμένων Θ συγκεχκλημένων P 3 τά: τῷ P χρῷτο mirum (praes opt, cf 4 τέμοι, 5 ἐκκεντήσειεν) μὲν om P 3-4 ἢ ἑαυτὸν: εἰς αὐτὸν Λ 4 παρακειμένων WGPv τέμνοι WSGΘ τέμῃ P cf 5 (ἐκκεντήσειεν), contra 3 (χρῷτο) δὲ om P 5 ἢ prim om W εἴπῃ P 6 ἂν om P ὁ δεῖνα: οδινα W (sic) ὁ δίνα G κακὸν Λ (-κ- alt e corr) καλὸν Y 7 οὐ τοῦ Λ (οὐ e corr) αὐτοῦ YΘ ? v 8 ἐκβησομένων E (-ω- sscr) 9 προαγούσης GΘ προσαγαγούσης P 10 ἀβουλήτως Θ 11 ἔγνων: εἶπον S καὶ ἐγὼ ante ἔγνων coll G τοῦ om GΘ μὲν om S (sscr S[2]) post γέγονε (pro γέγονεν) coll EΛPv 12 τῷ om S κατὰ E (-τὰ sscr) ἡ ante χρῆσις coll EΛP om GΘv 13 γίνοιτο: γένοιτο EΛΘv om P 14 ἀγαθά: πάντα P παρήγαγεν P 16 ἡ om v πάθουσα EΛΘPv ὑπηρεσία WSG ὑπηρέτης v γίνηται E (-η- sscr) Λ (-η- e corr) γίνεται GPY γένηται Θ τοῖς τοιούτοις: τότε WSG oculos 15 respicit Gregorius 17 γενόμενον Θ κακῶν EΛΘPv λέγει EΛΘPv 18 ἄλλο ante οὐδὲν coll EΛΘv ἢ Λ (e corr) εἰ Y τις om P

κεχρημένων κεῖται ἢ καλῶν ἢ κακῶν ὕλη γενέσθαι. διό φησι· Τὰ σύμπαντα, ἃ ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καί γε σὺν τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν. ὁ δὲ αἰὼν διαστηματικόν τι νόημα ὢν πᾶσαν δι' ἑαυτοῦ σημαίνει τὴν κτίσιν τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην. οὐκοῦν ἐκ τοῦ περιέχοντος ἅπαν τὸ ἐμπεριεχόμενον δείκνυσιν ὁ λόγος. πάντα οὖν ὅσα ἐν τῷ αἰῶνι γέγονεν, ἔδωκε τῇ ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ ἐπ' ἀγαθῷ ὁ θεός, ὥστε ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναθεωρεῖν δι' αὐτῶν τὸν ποιήσαντα. οἱ δὲ δι' ὧν εὐεργετήθησαν, διὰ
753 M. τούτων ἐβλάβησαν τῷ μὴ κατὰ τὸ δέον ἑκάστῳ καὶ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν ἀποχρήσασθαι. διὰ τοῦτό φησιν· Ὅπως μὴ εὕρῃ ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ θεός, ὅπερ σημαίνει, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπεκράτησεν ἡ ἀπάτη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπως μὴ ἐπιγνῷ τὸ ἀγαθὸν Ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐπὶ τῷ τῆς ὠφελείας σκοπῷ, ἐν πᾶσι τοῖς γεγονόσιν ἀπ' ἀρχῆς τῆς κτίσεως καὶ μέχρι τῆς τοῦ παντὸς συμπληρώσεως οὐδενὸς ἐν τοῖς οὖσιν ὄντος κακοῦ· οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν ἐξ ἀγαθοῦ κακόν τι φῦναι. εἰ δὲ ἀγαθὸς ὁ τῶν πάντων αἴτιος, ἀγαθὰ πάντως, ὅσα ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ὑπόστασιν ἔχει.

2-3 Eccl 3, 11   3-5 cf test ad p 413, 2, 5   8-9 cf Sap 13, 5   11-12 Eccl 3, 11, 3-4   14 Eccl 3, 11, 4

WSEΛGΘPv 1 ὕλην S   post φησι ras duarum vel trium litt E   post φησι add τὸ Θ   2 ἃ om W(corr W^{1})G sscr E cf ad p 438, 2 αὐτοῦ E (in αὐτῶν corr E^{2}) αὐτῶν G cf ad p 438, 2   σὺν om v   3 αὐτοῦ WEG   αὐτῷ Λ   cf p 438, 3   4 νόημα: ὄνομα GP   ὢν: ὃν Λv   δι' ἑαυτοῦ: αὐτοῦ EΛΘPv   κτίσιν: κλῆσιν Θ   5 γινομένην G   5-6 ἐμπεριεχόμενον: περιεχόμενον WSP   6 post δείκνυσι spat quinque litt Λ οὖν om WSG   ἐν om W   7 ὁ θεὸς post καρδίᾳ coll P   8 ἐκ: διὰ EΛΘPv   καὶ om WEΛ (sscr $Λ^{2}$) YGΘ   cf Sap 13, 5 et Contra Eun vol I^{2} (Jaeger) p 230, 27   8-9 δι' αὐτῶν post ποιήσαντα coll G   9 εὐηργετήθησαν SGΘPv   10 ἐβλάφθησαν v   τῷ: τὸ G   καὶ om W (add man recentior) S (sscr S^{2}) G   11 χρήσασθαι P   12-14 verba ὅπερ . . . θεὸς om Λv   13 ἐκράτησεν G   14-15 verba τὸ ἀγαθὸν . . . σκοπῷ om P (in marg partim resecta add P^{2})   15 ὠφελείας: ἀσφαλείας G   τοῖς: τούτοις Θ   17 ante οὐδενὸς add ὡς GΘ   18 ante ἀγαθοῦ ras unius litt E   τι ante κακὸν coll WSGΘ   φυῆναι G   an recte?   δὲ: δὴ SE   πάντων: ὄντων πάντων S   ἁπάντων Λv

Εἶτα, Ἔγνων, φησίν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ τοῦ εὐφρανθῆναι καὶ τοῦ ποιεῖν ἀγαθὸν ἐν ζωῇ αὐτοῦ. ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ τὰ εἰρημένα. εἰ γὰρ ἡ ἐν καιρῷ τῶν θείων ποιημάτων χρῆσις τὸ καλὸν ὁρίζει τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ἓν ἂν εἴη καλὸν ἡ διηνεκὴς ἐπὶ τοῖς καλοῖς εὐφροσύνη, ἥτις ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔργων γεννᾶται. ἡ γὰρ τῶν ἐντολῶν ἐργασία νῦν μὲν διὰ τῆς ἐλπίδος εὐφραίνει τὸν τῶν καλῶν προϊστάμενον ἔργων, μετὰ ταῦτα δὲ ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα ἐκδεξαμένη ἀΐδιον τοῖς ἀξίοις τὴν εὐφροσύνην προτίθησιν, ὅτε φησὶν ὁ κύριος τοῖς τὸ ἀγαθὸν πεποιηκόσιν, ὅτι Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν. καὶ ὅπερ ἐστὶν ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις τῷ σώματι, δι' ὧν συντηρεῖται ἡ φύσις, τοῦτό ἐστι τῇ ψυχῇ τὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸν βλέπειν· καὶ τοῦτο ὡς ἀληθῶς δόμα ἐστὶ θεοῦ τὸ ἐνατενίζειν θεῷ. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ νόημα, ὃ ἐν τοῖς ἐφεξῆς εἰρημένοις διερμηνεύεται. ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· Καί γε πᾶς ἄνθρωπος, ὃς φάγεται καὶ πίεται καὶ ἴδῃ ἀγαθὸν ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ, τοῦτο δόμα θεοῦ ἐστιν. ὡς γὰρ ὁ ἄνθρωπος, φησίν, ὁ σαρκώδης ἐν τῷ φαγεῖν καὶ πιεῖν τὴν ἰσχὺν ἔχει, οὕτως ὁ τὸ ἀγαθὸν βλέπων (ἀγαθὸν δὲ ἀληθινὸν ὁ μόνος ἀγαθὸς ἂν εἴη) δόμα

1-3 Eccl 3, 12   11-12 Matth 25, 34   17-19 Eccl 3, 13

WSEΛ(G)ΘPv 2 τοῦ prim: τὸ EΛΘPv   τοῦ alt: τὸ EΛΘPv om G   3 ἀνακεφαλαιοῦνται v   ἡ ante χρῆσις coll EΛΘPv om G   4 χρῆσις ante ποιημάτων coll G   5 post διηνεκὴς add τῶν W   ἐπὶ τοῖς καλοῖς om P   post γὰρ add διὰ S   8 ἡ ἀπόλαυσις: ἀπόλαυσιν EΛΘPv   9 τὴν ἐλπίδα ἐκδεξαμένη: ἐλπίδων δεξαμένη EΛΘv δεξαμένη ἐλπίδων P   ἀΐδιον: ἡδεῖαν EP   ἴδιον ΛΘv   10 προστίθησιν G   11 post εὐλογημένοι add τοῦ πατρός μου W^{1} (in marg) SGΘP fort recte, cf Matth 25, 34   11-12 verba κληρονομήσατε . . . βασιλείαν om P   12 post βασιλείαν add ἀπὸ καταβολῆς κόσμου Θ cf Matth 25, 34   13 ἡ prim om GΘv   post πό- explicit G   post τοῦτο add οὖν WS   14 ἡ ψυχὴ Θ (corr $Θ^{2}$)   ante βλέπειν add ἀεὶ WS   15 δόγμα P   ante θεοῦ add τοῦ Θ   16 νόημα: ὄνομα EΛΘv δόγμα P   ὃ: τὸ Θ   εἰρημένον EΛΘPv   17 ὃς: ὃ W   18 εἴδῃ W   ἴδοι P   post τοῦτο ras duarum fere litt E   add δὲ Λv   add τὸ P   19 δόγμα P   20 post ὁ add πρὸς EΛPv   21 δόγμα P

θεοῦ ἔχει ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀεὶ βλέπειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

WSEΛΘPv 2 τὸ prim om W (in marg add W[1]) ἀεὶ om Θ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν: ἐν χριστῶ τῶ θεῶ ἡμῶν W διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ EΛΘPv cf pp 298, 2; 314, 9-10; 372, 18; 416, 9. contra pp 334, 2-3; 353, 8; 389, 21 3 τοὺς αἰῶνας : τὸν αἰῶνα? S τῶν αἰώνων om W 4 post Ἀμήν add πλήρης τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἡ ἑρμηνεία W τέλος σὺν θεῶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἀπὸ φωνῆς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν γρηγορίου ἐπισκόπου νύσσης E τέλος τοῦ ἐκκλησιαστοῦ Θ

INDEX LOCORUM BIBLICORUM ET AUCTORUM QUI IN TESTIMONIIS ADHIBITI SUNT

VERSUS BIBLICI

VETUS TESTAMENTUM

Psalmi

Psalmi

Psalmi

Proverbia

Ecclesiastes

Ecclesiastes

AUCTORES ECCLESIASTICI ET PROFANI